

ISBN 978-9941-8-3942-9

2, David Agmashenebeli Alley, 13th km.
Tbilisi, 0131, Georgia
Phone: + 995 32 259 50 05/06/09

CONFERENCE PROCEEDINGS
(SILK ROAD - 2021)

IBSU
Publications

October 14-15, 2021
Tbilisi, Georgia

16th International Silk Road VIRTUAL Conference

Conference Proceedings

(Silk Road - 2021)

აბრეშუმის გზის მე-16
დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია

16th INTERNATIONAL SILK ROAD VIRTUAL CONFERENCE

**აბრეშუმის გზის მე-16 დისტანციური
საერთაშორისო კონფერენცია**

**SILK ROAD
CONFERENCES**

Book of Abstracts

October 14-15, 2021

Tbilisi, Georgia

Editor

Prof. Dr. Mustafa Arslan

Editor's Assistant

Givi Amaglobeli, Ph.D.c.

Publisher

International Black Sea University, LLC

Designer

Giorgi Tsamalashvili

Printed by

Vesta

International Black Sea University, LLC

e-proceedings are available at www.silkroad.ibsu.edu.ge

Contact: silkroad@ibsu.edu.ge

ISBN: 978-9941-8-3942-9

SILK ROAD - 2021

SILK ROAD-2021

Organizing Committee

Saffet Bayraktutan Ph.D., Rector, International Black Sea University

Prof. Dr. Tea Kbiltsetskhlashvili International Black Sea University

Prof. Dr. Mustafa Arslan, International Black Sea University

Prof. Tomasz Marciniak, Lodz University of Technology

Prof. Dr. Ana Pirtskhalashvili (M.A), SEU (Georgian National University)

Givi Amaglobeli, Ph.D.c., International Black Sea University

Hakan Ergun, Ph.D.c, International Black Sea University

Abdulmelik Alkan, Ph.D.c, International Black Sea University

Giorgi Datuashvili, Kutaisi University

Gvantsa Djichoshvili, Kutaisi University

Scientific Board

Prof. Dr. Ilyas Ustunyer, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Tea Kbiltsetskhlashvili, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Ketevan Lapachi, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Tatiana Papiashvili, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Nino Partsvania, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Tinatin Mshvidobadze, Gori State University, Georgia

Prof. Dr. Vaidas Jurkevicius, Law School of Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Dr. Anna Pirtskhalashvili SEU (Georgian National University), Georgia

Prof. Dr. Carolina Ferrer, the University of Quebec in Montreal, Canada

Prof. Dr. Christian Brauweiler, WHZ Westsächsische Hochschule Zwickau (Univ. of Applied Sciences)

Prof. Dr. Tomasz Marciniak, Dean of Faculty of Telecommunications, University of Science and Technology Bydgoszcz

Prof. Dr. Gocha Tutberidze, Kutaisi University, Georgia

Prof. Dr. Nikoloz Chikhladze, Kutaisi University, Georgia

Prof. Dr. Alpaslan Toker, Tishk International University, Irak

Prof. Dr. Emzar Makaradze, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Ekaterine Bakaradze, International Black Sea University, Georgia

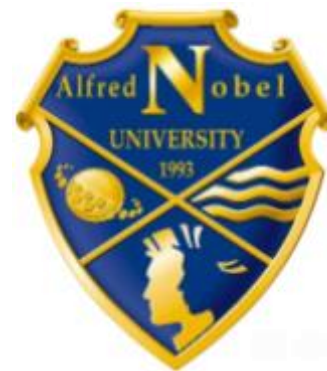
Assoc. Prof. Dr. Vakhtang Zaalishvili, International Black Sea University, Georgia
Assoc. Prof. Dr. Cemal Ozdemir, Suleyman Demirel University, Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Metin Mercan, International Black Sea University, Georgia
Assoc. Prof. Dr. Kakhaber Djakeli, International Black Sea University, Georgia
Assoc. Prof. Dr. Azer Dilanchiev, International Black Sea University, Georgia
Assoc. Prof. Dr. Giorgi Tsanatskenishvili, International Black Sea University, Georgia
Assoc. Prof. Dr. Patrizia Gazzola, University of Insubria, Italy
Assoc. Prof. Dr. Milan Fiľa, Constantine the Philosopher, University in Nitra, Slovakia
Assoc. Prof. Dr. Teona Grigolashvili, Kutaisi University, Georgia
Assoc. Prof. Dr. Marta Urbaníková Constantine the Philosopher University, Slovakia
Assist. Prof. Dr. Michal Levický, Constantine the Philosopher University, Slovakia
Dr. Giorgi Baghaturia, Georgian Technical University, Georgia
Dr. Ragif Huseynov, Managing Director of Khazar Educational Centre, Azerbaijan
MA. Vakhtang Berishvili, Bank of Georgia University, Georgia

The SR-2021 organizing committee will not be held responsible for the originality of the papers nor the accuracy of the information provided therein.

PARTNERS

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy
im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy

PAPERS

Art, Design and National Identity in Interwar Greece: The Role of Pottery Industry.....	8
The Vanishing Folk Culture of Western Himalayas: A case study of Shimla Hills	16
An Archaeological Study of Pottery of the 17th – 18 th Centuries of The Chronicle Settlement Chornobyl (According to The Materials Of 2020)	22
On Establishing a Modern Center for Foreign Languages	26
Futuristic China - Short Media Overview Between February 2021 - September 2021	34
Reconstructing the Performance Landscapes from the 16th to 19th Century Indian Ragamala Paintings	39
Advertisement of The Book: The Pandemic Cases.....	46
Global Environmental Problems in the XXI Century.....	59
History of the first cooperatives of Crimea.....	81
Artificial Neural Networks for Predicting the Success of Bio-Entrepreneurship	87
“Telling a Story as a way to Differentiate”	92
Load Forecasting in Distributed Energy System	96
Denial of Treatment During Covid As A Case of Violation of Human Rights: Glimpses from India.....	105
The Georgian Factor in Polish-Ukrainian Relations	108
Issue of Stilling Basin slab Stability.....	114
Two Major Instruments against Hooliganism from the Serbian Criminal Code.....	122
State in Protecting Health of Citizens: Glimpses from India.....	125
The Crime of Genocide and the Determination of Dolus Specialis for State Responsibility	131
Oil Pollution of the Environment in Africa: Where Lies the Problem?	141
Development of Intelligent Detecting and Monitoring System for Ship-Caused Marine Pollution in Istanbul Strait....	146
Effects of Reducing Agricultural Toxins on Health and Environment.....	151
Environmental and Economic Benefits of Water Quality Assessment Biosensors in Developing Countries	154
Waste Management Situation and Costs in Date Palm Groves (Case study: Kerman, Iran)	158
Dental Tourism in Romania: Development Opportunities and Challenges.....	163
Investigating the Ease of Movement of Flexible, Four-Bar, and Hinged Tracked Robots on Cement and Ceramic Surfaces	171
M.Y. Lermontov’s Georgian Impressions to Write the Epic Poem the Demon	176
<u>Tsageri Concrete Dam Stability Analysis.....</u>	<u>183</u>
Reformative activity of Tiberius and Gaius Gracchus according to Plutarch	189
Политика памяти президентов Украины	194
Vis veritatis maxima est: возвращённые из забвения имена известных грузин живут в исторической памяти украинского народа.....	199
ქემალიზმისა და ერდოლანიზმის საკითხები თანამედროვე თურქეთში	209
„ჭეშმარიტება სამშობლოზე მაღლა დგას?“, ანუ - რატომ სცემეს ჟურნალისტები?	214
„თალიბანის“ გამარჯვება ავღანეთში და მისი შესაძლო გავლენები საქართველოზე.....	218
სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლები (შედარებითსამართლებრივი ანალიზი საქართველოს, გერმანიის და საფრანგეთის კანონმდებლობის მიხედვით).....	225
XI საუკუნის ქართული ხელნაწერი ათონური კოლექციიდან	230
რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობა და ახალი საგანმანათლებლო სისტემა.....	234

მუსულმანი ქალები ქუთაისის პრესის ფურცლებზე.....	239
შვიდწლიანი ომისა და ბერძნული პროექტის კავკასიური სეგმენტის ურთიერთმიმართებისათვის.....	244
სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეები და მათი ლიტერატურულ-სტორიული მნიშვნელობა.....	264
სახელმწიფო როლი შრომითი იმიგრაციული ნაკადების მართვაში - შრომითი იმიგრაციის გავლენა და მნიშვნელობა ეკონომიკაზე.....	274
ენტონი ბერჯესის კაკატოპია ბრიტანულ დისტოპიათა შორის.....	283
რუსული ენის მნიშვნელობა ჟურნალისტებისთვის.....	290
სკოლის ეფექტური ადმინისტრირების კონცეპტუალური ინსტრუმენტები.....	294
ორჰან ფამუქის რომან „შავი წიგნის“ ზოგიერთი პოსტმოდერნისტული მახასიათებელი	299
ორჰან ფამუქის სევდიანი სტამბოლის პეიზაჟი.....	306
სატელევიზიო სერიალის რეჟისურის სპეციფიკა.....	309
მედია ტექნოლოგიების როლი კულტურის გლობალიზაციის ოპტიმიზაციისათვის	314
საქართველოს ეკონომიკური „რეინიფიკაციის“ საკითხები	321
ბიზნესპროცესების სტრატეგიული მენეჯმენტის მოდელირებაში იტერაციული მიდგომების გამოყენება.....	336
ვირტუალური ელექტროსადგური - გენერაციის განაწილების „ჭკვიანი მართვა“ რეზიუმე.....	342
MicroSoft Math Solver სისტემაში ადამიანი-კომპიუტერის ინტერაქციის გამოყენებადობის დიაგნოსტიკა.....	347
დღესასწაულის, როგორც მენსიერების ადგილის როლი იდენტიფიკაციის პროცესში.....	359

Art, Design and National Identity in Interwar Greece: The Role of Pottery Industry

Johannis Tsoumas

University of West Attica / Hellenic Open University

Abstract

The 'generation of the interwar period', or the so-called 'generation of the '30s', attempted to bridge through art the gap in national identity, reconciling modernism with tradition and locality. The main representatives of this era, through many art forms that extended from literature and poetry to the visual arts, promoted Greekness as the vehicle of social and creative development, as their aesthetic and ideological orientation was influenced by the experience of the First World War and focused on the importance of time, place, tradition, memory and history. Within this context, artists began to discover the symbolic world of Byzantine art and literature, the decorativeness of folk art, but especially the harmony, austerity and balance of ancient Greek art and poetry. Under these conditions, the Greek pottery industry, much influenced by the new aesthetic and ideological trend, appeared and soon thereafter started to integrate the concept of Greekness in its production, which did not take long to be distinguished for its innovative and symbolic character. This paper aims at examining the importance of the emergence of three particular pottery industries in the area of broader Athens during the interwar period, through the aesthetic and ideological analysis of their production, in terms of their contribution to the formation of national identity in art and design and therefore, to the shaping of national consciousness of the troubled Greek people.

Keywords: pottery industry, interwar period, Athens, national identity, Greekness

Introduction

'The concept of *Greekness* projected by the generation of the '30s has nothing to do with ethnographic egocentrism or the Greek-centered xenophobia, but with the emergence of a Greek archetype with various manifestations' (Tziovas, 2008: 6).

The Asia Minor Disaster of 1922, the last phase of the Asia Minor Campaign, is an important part of the interwar period for Greece that created the need for a national self-affirmation and was expressed by a general turn to tradition. It is then that the Greek nation is no longer understood geographically, as a territory closed in its borders or with grandiose illusions for their expansion, but as a cultural entity that aspires to expand its spiritual horizons by being open to dialogue with other nations. And this shift is one of the key features of the generation of the '30s. However, it is during the 1920s that the characteristics that would prevail among the writers and visual artists of the 1930s began to take shape. The archetypal trend of the generation, influenced by the socio-political events, but also the sweeping European art and literature, turned to the concept of *Greekness*, precisely because it wanted to utilize and highlight the deeper and timeless elements of Greek idiosyncrasy that would help in the search of national identity in Greek art.

In order to achieve this, it included conservatives and leftists, realists and surrealists, cosmopolitans and tradition fanatics who worked together harmonically and finally abandoned the nationalist aspirations of the previous generation. On the contrary, they tried to transform these aspirations into cultural ideas and ambitions. Thus, the 'interwar generation' established a new belief, based on the concept of *Greekness* which was formed according to the history, tradition and memory of the Greek nation. *Greekness* refined and repelled the abstract forms of modern art that seemed to threaten the identity of Greek art with their nonaligned vision and social perspective (Anonymous, 2020) and raised the issue of the balance between modernity and tradition not only as an aesthetic or artistic issue, but as a broader cultural one (Tziovas, 2011: 310). It is therefore clear that the search for *Greekness* in Greek art was also linked to the support of the national cohesion that the country so desperately needed during the interwar period.

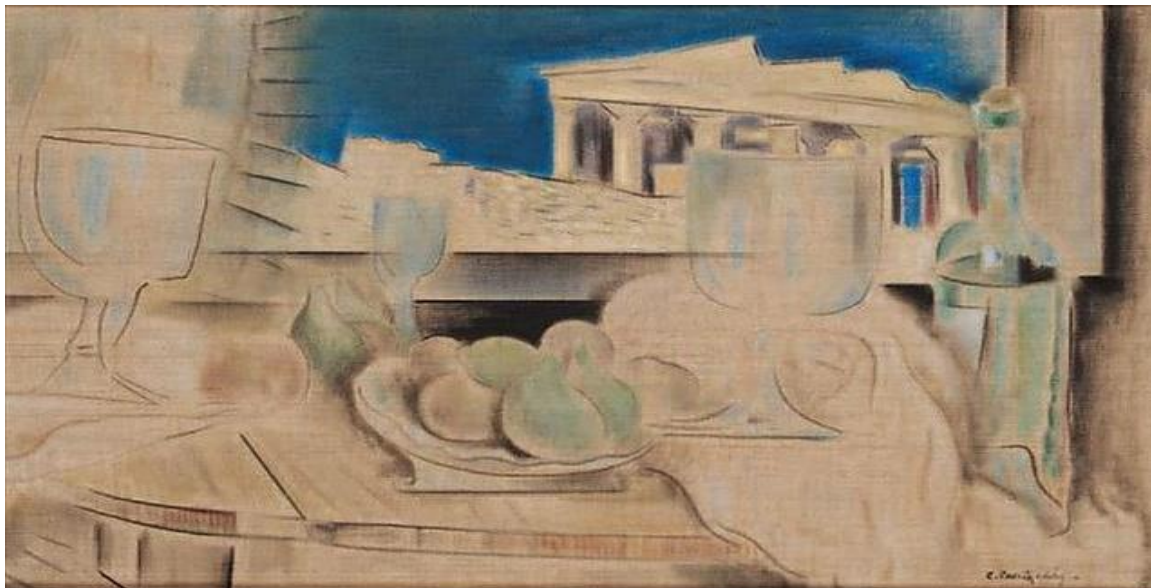

Figure 1. Constantin Parthenis 'Still life with the Acropolis in the background', 1930.

© National Art Gallery – Alexandros Soutzos Museum.

During this period, artistic problems changed form as they became anthropocentric, and artists sought in tradition new values and ideals. Greek painters discovered the symbolic world of Byzantine painting through the abstract forms of portable icons and murals, the decorativeness of folk art through naïve painters, such as Theophilos and the Painter of Makrigiannis, as well as the harmony and balance of classical art (Baloutoglou, 2021). Under these conditions, artists studied the Greek landscape, discovered the Aegean Sea deep blue colour and the Greek islands dazzling light, sought austerity in the Apollonian spirit of ancient Greek art, studied Byzantine art and promoted folk art. In short, they tried to maintain their *Greekness*, in terms of authenticity and historical truth.

Constantin Parthenis' (1878-1967) mature work constitutes a bright example of these changes: its allegorical and religious compositions combine influences from Antiquity, Byzantium and modern movements and styles.

Fotis Kontoglou (1895-1965), an exceptional artist from Asia Minor, sought sources of inspiration exclusively in the Byzantine and Eastern tradition, rejecting any contact with Western art. His charming personality and inventive ideas were to influence many artists of the generation of the interwar period.

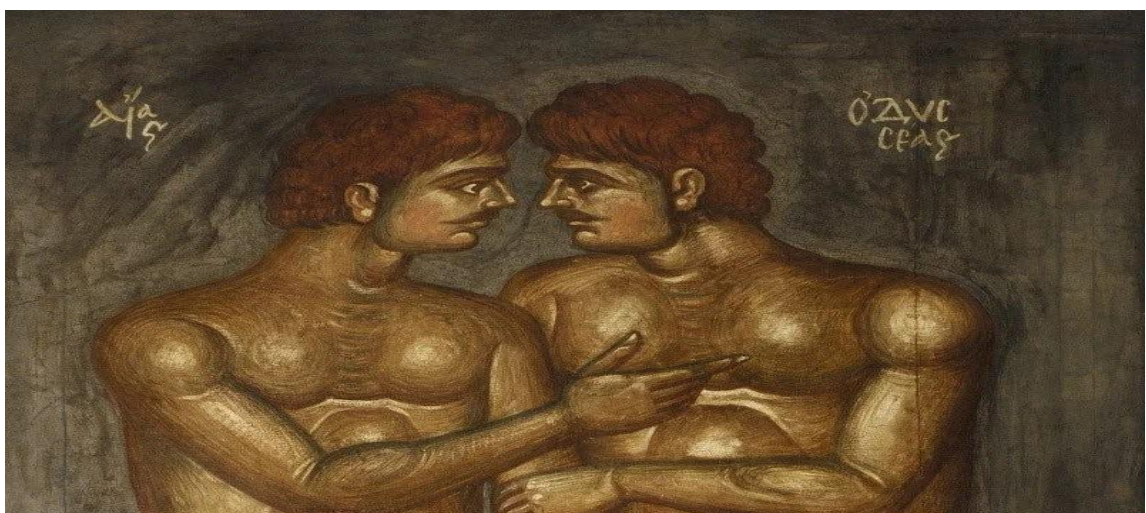

Figure 2. Fotis Kontoglou: 'Ajax and Odysseus', two ancient Greek mythological heroes depicted in the Byzantine technique, 1935. © Benaki Museum.

George Gounaropoulos' (1890-1977) works had a transcendental character: he used to draw faded figures just with a few simple lines, free from unnecessary details, lost in imaginary deep blue, yellow-red or purple backgrounds.

Gounaropoulos' works are dominated by themes from classical antiquity, female figures, trees and still lifes that blend into dreamy, poetic myths.

The case of 'Kerameus' pottery industry

In this period of historical and political upheavals, the Greek pottery industry, the only type of mass production industry in Greece with artistic potential, started being deeply influenced by this new aesthetic and ideological trend, but also by the stormy events of the time and soon thereafter started integrating the concept of *Greekness* in its production, which was soon acclaimed in Greek consumers' consciousness for its high revolutionary symbolisms and aesthetics. It also has to be noted that the contribution of many Greek potters, refugees from Asia Minor, in shaping the physiognomy of the new Greek ceramics, was particularly important (Raptou, Roussi, 1985: 7). One of them was the talented potter Hippocrates Odambassoglou, a refugee from the former Greek Asia Minor city of Iconium, who founded 'Kerameus', one of the most important pottery factories in 1930s, in the remote suburb of the city of Piraeus, Korydallos (Kogias, 2019). Arriving in Greece in 1922 with hundreds of thousands of refugees at the age of just fifteen, he and his younger siblings, orphaned by their parents and having lost all their belongings, worked in a pottery workshop in the city of Chalkida and then in the 'Kerameikos' pottery factory in Neo Faliro, Piraeus. In the late 1920s, he started running his own workshop in Korydallos, where in addition to functional ceramics he made copies of decorative archaic vases, but in a limited number. This constituted the beginning of the identification of ceramic art with the need of the Greeks, especially the refugees from the Asia Minor coastline, to discover the roots of their ancestors, seeking and claiming their national identity they had lost by being uprooted from their homeland which had been Greek since antiquity (Kogias, 2019).

Figure 3. 'Kerameus': bowl and plate decorated with archaic themes and symbols, 1930s.

© Diktio Neoteris Keramikis.

At that time, the policy of the Refugee Rehabilitation Committee (R.R.C.) encouraged the establishment of industries in the refugee settlements, in order to alleviate unemployment. Hippocrates Odambassoglou took advantage of the land low prices in Korydallos and bought five plots in a row where the first buildings of the 'Kerameus' pottery factory was gradually built. The factory production far exceeded the production of his first, rather experimental, workshop as it included a much wider range of functional items such as plates, jugs, glasses, vases, basins, ashtrays, souvenirs etc. It also included a separate art department specialized in the production of copies of archaic vases, wall plates as well as other decorative objects depicting scenes from Greek antiquity and folk tradition, all hand-painted in an astonishing manner. This was by no means accidental as from a purely technical point of view the refugees were the first to bring to modern Greece the technique of ceramic vases and plates' painting, as until then, the local pottery production was limited to simple and functional objects with little or no decoration.

All factory products were distinguished for their visual characteristics, both in terms of form and decoration, emphasizing the importance of *Greekness* as a necessary concept for the formation of the national identity ideal in Greek art, design, society and culture of the era.

The 'Kerameikos' pottery factory and its production

Much older than 'Kerameus' was the pottery factory 'Kerameikos' which was founded in 1909, under the name 'A. Stavroulopoulos and Co.', by a group of remarkably progressive entrepreneurs (Daniel, 2019). In 1910 the company was transformed into a public limited company with activity in pottery in general, but with specialization in the production of plain, faience type dishes, with the characteristic logo of the marble bull from the Dionysios of Kollytos precinct, which constituted the ancient Athenian cemetery of Kerameikos most characteristic sculpture.

In the 1920s, the company decided, in addition to its industrial production with purely functional items, to deal with handmade, artistic ceramics. During this period, the contribution of refugee women from the area of Kioutacheia, famous for its ceramics, was remarkable.

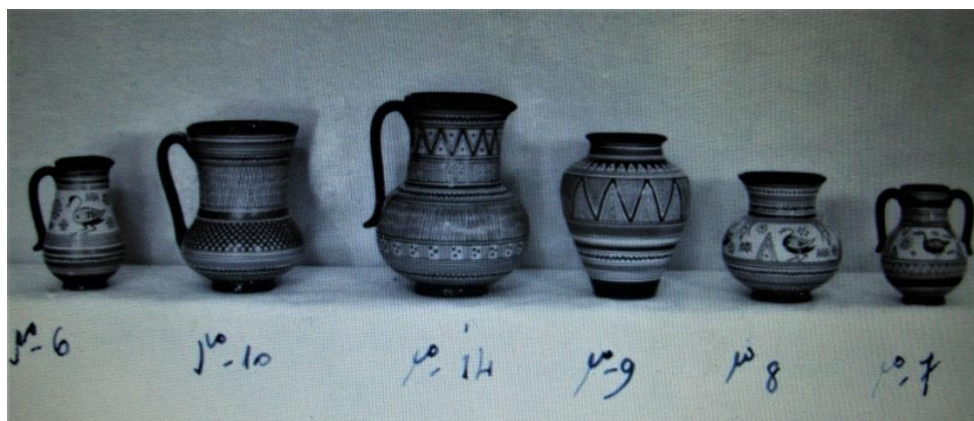

Figure 4. 'Kerameikos': pots in classic forms decorated with ancient Greek geometrical designs, 1937. © ELIA-MIET Archive.

Most of them, along with the neo-archaic rhythm as well as the folk rhythm, which drew themes from Skyrian, Rhodesian, Cretan and Aegean motifs, introduced a new oriental style with Byzantine features, which was, however, less popular than the other two (Grigorakis, 2017: 60).

During the 1930s the 'Kerameikos' art department began to develop more and more as it was then that important artists from Greece and abroad, such as Max Elstern, Depian and Ioannis Simonakis were hired as managers of that department, which, however, was associated with their first steps in the field of artistic and decorative ceramics (Leivadaros, 2002: 17). Perhaps the most active and skillful of the three was the talented painter and potter Simonakis as his artistic work was combined with his research interests. Thus, in his attempt to create interesting artistic ceramics, he often visited Greek and foreign museums where, with a special permission, he copied several themes from ancient Greek vessels and amphorae. After all, he was the main inspirer and creator of the very popular, for the era, neo-archaic rhythm (Grigorakis, 2017: 60).

Figure 5. Panos Valsamakis: ceramic bowl depicting a rural life scene, 'Kerameikos', 1939.

© Wikimedia Commons.

However, the most important personality in the artistic course of the factory was the famous ceramicist, Panos Valsamakis, a French Art School graduate, who managed to shape the physiognomy of the art department and the whole factory in general with his inventive, avant-garde ideas and techniques during the period 1930-1942. Panos Valsamakis' work was pioneering and therefore special, as it differed from anything else ever produced. It was distinguished by an outstanding artistic approach, especially in terms of the bold and intense rendering of forms, especially of figures, but also for its rich and bright color variety (Andreou, 1982: 11). In spite of the fact that he took advantage of almost all geometric shapes, but mainly of the circle and the other curvilinear forms and rendered his compositions in a rather abstract approach, that is, in almost the same way with the eastern Byzantine icons, his works seemed to pulsate with life and plasticity (Kefalas, 2011). Representation was not an inalienable goal for the artist who limited himself to the essential, without unnecessary details, emphasizing pure color. In terms of thematology, he was sometimes inspired by the lost homelands in Asia Minor, the Greek tradition and nature itself. His works were distinguished for their high artistic value which was the result of their intense narrative dynamics.

Specifically, the ethnographic scenes he depicted reflected his intense romanticism and his effort to idealize Greek rural life and nature. Additionally, the impressive painting technique he used transformed the uneven surface of each ceramic object into a white canvas.

Since he was an artist himself equal to the visual artists of the 1930s generation, he produced a work of refined expression that reflected not only his sensitivity and European education, but also his vision for the *Greekness* concept restoration in Greek art and therefore the 'implantation' of national identity ideal in Greek people's consciousness.

An oriental approach: The 'Kioutacheia' factory

In the city of Piraeus, specifically in the suburb of Neo Faliro, another pottery factory was established in 1930 by some skillful Greek potter refugees from Kioutacheia, a city in Asia Minor famous for its rich ceramic tradition (Moutafi, 2021).

Figures 6, 7. Oriental designs used for tile decoration in 'Kioutacheia'.

© Raptou, P. & Roussi, C.

Through this important business venture, the experienced potters transferred and incorporated in the idea of national identity designs, colors and compositions taken from the Asia Minor tradition since they claimed that they constituted a major part of the cultural identity of Greeks who lived for whole generations in the cities of western and central Asia Minor, but also in Istanbul. Most of the designs used by the factory craftsmen were transferred from respective workshops in the city of Kioutacheia and were carefully collected so as to create an imaginative source of inspiration for the creation of objects, such as plates, bowls, bottles, vases, candlesticks and glazed tiles that became unexpectedly popular. The colors used were bright coral red, cobalt blue, green, turquoise, purple, and yellow and all objects produced bore the factory logo inscription 'KIOUTACHIA ATHENS'. It should be noted, however, that although most of the designs and patterns had several influences from the Islamic art and specifically from the Iznik type ceramic decoration, they were genuine, popular Greek motifs, in their entirety, specially created for ceramics decoration (Raptou & Roussi, 1985: 4).

Except the Iznik type objects, the company, trying to follow the aesthetic and ideological trend of the time, produced an extensive series of decorative plates and bowls, decorated with archaic themes.

But it was its tile production that would finally prevail, especially in the architecture field. During the 1930s, its colourful, glazed tiles began to decorate the facades, but also the interiors of many public and private buildings and to blend harmoniously with the classical architecture of the time, transferring memories from the Greek Asia Minor culture. This, of course, would contribute to a broader interpretation of the concept of *Greekness*. Typical examples are many branch buildings of the National Bank of Greece in various parts of the country, the facades of which were decorated with tiles painted with Asia Minor designs, but also with many archaic motifs.

Figure 8. 'Kioutacheia': Ceramic frieze with spiral on the façade of the National Bank Archives building, 1930 (detail).

© Lila Theodoridou-Sotiriou.

According to Theodoridou-Sotiriou (2021) the National Bank Archives building in Athens (1923-1926) constitutes a wonderful example of modern architectural eclecticism which seems to incorporate impressively in its façade a wide, long horizontal strip decorated with tiles of the factory 'Kioutacheia' in a repeating spiral pattern in cobalt blue. The frieze, combined with the vertical tile columns of the façade made by the 'Kerameikos' factory, constituted a generous first attempt of the Greek architects to promote the pioneering achievements of the 'brand new' Greek pottery industry.

According to Tsigkou (2001: 7) ceramic tiles were chosen to decorate the classic propylon (vestibule) of the National Bank branch in Vathi, Samos Island (1931-1932). Despite the fact that the exterior of the building was decorated with tiles in Minoan and mythological themes, bank manager's first floor residence fireplace, was completely covered with Iznik style tiles.

Regarding the interior decoration, the most well-known example is the coverage of specific rooms of the Greek Parliament with glazed tiles in a variety of designs and a panspermia of colors.

Figure 9. 'Kioutacheia': Iznik type tiles used in Greek Parliament President's office, 1930-1934. © Kathimerini Newspaper (16.06.2020)

According to Demenegi-Viraki (2007: 173-177) in the former dining room of the Parliament, but also in the President's office the rich Iznik type tile decoration is still unexpectedly present as it covers a vast area of the walls carrying, at the same time, the symbolic meaning of the *oriental paradise*. This stands in sharp contrast to both the ideological and institutional character of the building and the rest of its decoration, which consists mainly of archaic motifs and symbols.

Conclusion

Concluding, it should be noted that the generation of the '30s and its, deeply rooted in tradition and history, ideology, prevailed beyond the interwar period as it constituted a valuable source of inspiration for many more personalities from the fields of fine arts and literature, even in the decades that followed the end of Second World War.

The same would happen with the ceramics industry which, in most cases, maintained its artistic character and cultural physiognomy in general, until the 1970s and 1980s.

In both cases, of course, their contribution to the configuration of the *Greekness* concept which literally shaped the idea of national identity of suffering Greek art, design and even society, was catalytic. Nevertheless, we should not overlook the fact that nothing would have been achieved without the ethnocentric, constructive passion of their representatives which kept alive the national ideal of art and modern Greek culture.

References

- Anonymous. (2020). Τέχνη και κρίση στην Ελλάδα στον 20^ο αιώνα. Η περίπτωση του ζωγράφου Γιάννη Μαλτέζου, (Art and crises in Greece in the 20th century. The case of the painter Giannis Maltezos). In V. Sabatakakis (ed.), *6th European Conference on Modern Greek Studies: The Greek world in times of crisis and recovery, 1204-2018, Lund Sweden, 4-7 October 2018* (vol. 5, pp. 489-511). Athens: European Society for Modern Greek Studies.
- Andreou, E. (1982). 'Φως Ιλαρόν' για τον Φώτη Κόντογλου από τον Πάνο Βαλσαμάκη, ('Fos Ilaron' for Fotis Kontoglou by Panos Valsamakis), *Keramika Chronika Magazine*, issue no 26.
- Baloutoglou, N. (2021, September 5). Η γέννηση της Νεώτερης Ελληνικής Ζωγραφικής-μέρος Β!, (The birth of Modern Greek Painting-part B). www.artmag.gr/articles/art-articles/about-art /658-greekpaintingpart1
- Daniel, M. (2019). Αγγειοπλαστική εταιρεία «Κεραμεικός» (Keramikos' Pottery Company). Industrial Inventory Bulletin - B.I.D.A Group Registration of the Greek industrial heritage.
- Demenegi-Viriraki A. (2007). Παλιά Ανάκτορα Αθηνών (Old Palace of Athens). Athens: To ktirio tis Voulis ton Ellinon Publications.
- Grigorakis, N. (2017). Ο νεοαρχαϊκός ρυθμός στην ελληνική κεραμική και τα κεραμουργήματα του Κεραμεικού στα χρόνια 1930-1940, (The Neo-Archaic style in Modern Greek Ceramics and the Ceramics of Kerameikos during 1930-1940). *Archeologia kai Technes*, issue no 8.
- Kefalas, A. (2021, September 8). Πάνος Βαλσαμάκης – Κεραμίστας, (Panos Valsamakis-Ceramicist). <http://www.artmag.gr/articles/art-articles/about-art/item/2318-panos-valsamakis-keramistas>
- Kogias, N. (2019). KERAMEUS SA / 'V. Odambassoglou Brothers' Co. Industrial Inventory Bulletin - B.I.D.A Group Registration of the Greek industrial heritage.
- Leivadaros, R. (2017). Αγγειοπλαστική Εταιρεία «Κεραμεικός» ('Keramikos' Pottery Company). *I Kathimerini*.
- Moutafi, N. (2021, September 12). Φαληρική 'Κιουτάχεια' (Faliriki 'Kioutacheia') https://vidarchives.gr/reports/2001_03_1776
- Raptou, P. & Roussi, C. (1985). Διακοσμητικά σχέδια κεραμικών από την Κιουτάχεια (*Decorative ceramic designs from Kioutacheia*). Athens: EOMMEX Publications.
- Theodoridou-Sotiriou, L. (2021, October 2). Κεραμικός διάκοσμος στα κτήρια της Εθνικής Τράπεζας κατά το Μεσοπόλεμο (Ceramic decoration in the buildings of the National Bank during the interwar period). <https://www.monumenta.org/article.php?lang=gr&ArticleID=680>
- Tsigkou, A. (2001). Η μαγική φρεσκάδα του παρελθόντος (The magical freshness of the past), *Emeis kai i Trapeza Magazine*, issue no 17.
- Tzionas, D. (2008). Ελληνικότητα και η γενιά του '30, (Greekness and the generation of the 30s). *Cogito*, issue no 8.

The Vanishing Folk Culture of Western Himalayas: A case study of Shimla Hills

Vikram Bhardwaj

Government College Theog, India

Abstract

This study intends to highlight the dying cultural heritage of those regions of Western Himalaya which are inhabited by numerous ethnic and tribal communities and where the un-sustainable modern development has destroyed the life and culture of these indigenous people. The fragile eco-system of the rivers valleys, mountains and the meadows has been destroyed either by the big dams or by the tourism in the name of economic development. The history and culture of such communities or groups are rooted in oral traditions and these oral traditions have their roots in the natural habitat where these communities thrive. These people have their distinct socio-cultural and religious pattern which shapes their community life and it can only be traced through folklore. In the modern times the so-called popular culture is eating away the folk culture and for the economic benefit is reproducing it in the form of the fake-culture. This study is concentrated on the Shimla Hills region of western Himalayas, which is facing such kind of problems. The Sutlej river valleys have been altered by the construction of hydro-project and with it the cultural pattern has been altered, which is now heading towards its death.

Keywords: Folk-Culture, Belief Systems, Socio-Economic Patterns, Un-Sustainable Development, Cultural Diffusion, Death of a Culture.

Introduction

Himachal Pradesh, situated in the heart of the Western Himalayas is inhabited by numerous ethnic and tribal communities and is specifically known for its diverse life and cultural heritage which the indigenous people have evolved for centuries. Due to this rich culture, this region is termed as, '*The Land of Gods*¹'. This whole region is full of mystic vibrations and has been mythologically painted as the land of divine spirits and its divinity has also been elaborated in ancient Sanskrit literature². Himachal also known as, "*The Land of The Abode of Snow*³" is a state geographically cut across with mountain ranges, rivers, and valleys, dividing the inhabitation into distinct cultural regions which has given birth to several interesting socio-cultural practices, in which the institution of the village God is most remarkable. These institutions have history behind them rooted in the mist of the past remembered in the form of oral narratives; perhaps this is the reason which makes Himachal as one of the richest Indian state in terms of folklore and cultural diversity. Although an administrative unit, it is a cohesive group in name only; the diversity of the peoples in the state makes it impossible to speak of its folk-culture in general terms.

The history and culture of the region goes back to the dawn of human civilization. Its early history is an account of migration of the people of different races from Indian plains and Central Asia. Its history is perhaps the most unique and remarkable one as compared with that of any other region of the Himalaya. The history of Himachal is the history of *Kols* (*Proto-Austroloid*) the earliest inhabitants of the area. In the Vedas, they have been called the *Dasas*, the *Dasyus*, the *Nishadas*, etc. Perhaps the *Kolis*⁴, *Halis*⁵, the *Doms*⁶, the *Chomangs*⁷ and *Domangs*⁸ who are the inhabiting tribes in different parts of Himachal are the descendants of that very ancient race. Some two thousand years before Christ, a more powerful people, the *Khashas*, an offshoot of the Aryan race, entered the racial arena of Himachal Pradesh and became the new master of the hills and turned the *Kinnar-Kirat Desha* into *Khash Desh*. They assimilated those tribes and were, in turn, influenced by them, which gave birth to the new socio-cultural structure.

¹Sharma, B.R., Gods of Himachal Pradesh, Indus Publishing Company in association with Institute Of Integrated Himalayan Studies, H.P. University, Shimla, 2007, p. 11.

² Ibid, pp.2 "He who thinks of Himachal, though he should not behold it, is greater than he who performs worship at Kashi. In a hundred years of gods, I could not tell thee of the glories of Himachal. As the dew is dried up by the morning sun, so are the sins of the mankind by the sight of Himachal".

³Ahluwalia, M.S., History of Himachal Pradesh, Intellectual Publishing House, New Delhi, 1983, p. 2. "Skand Purana". The word Himachal derives its origin from two Hindi words, 'Him' and 'Achal' meaning "Snow" and "Lap" respectively. Thus etymologically, Himachal Pradesh stands for a region which lies in the slopes and foot-hills of snow i.e. the Himalayas.

⁴ Peoples of India Himachal Pradesh Volume XXIV, ed. K.S. Singh, Anthropological Survey of India, Manohar, New Delhi, 1996, pp. 344-47. Koli is a scheduled caste and means the remote inhabitants of Kolarian region.

⁵ Ibid, pp.269-273. Hali is a scheduled caste

⁶ Ibid, pp. 200-204. Dom / Dumna/Bhanjra a scheduled caste

⁷ A scheduled caste

⁸ A scheduled caste

The *Khashas* organized themselves into the unitary groups which lead to the birth of several small units called as *mavanas*. Later on, these political units developed into republics, popularly known as *janapadas*. Important *janapada* to this region were the *Audumbara*, the *Trigrata*, the *Kuluta*, and the *Kulinda* etc. These *janapadas* continued to flourish for a long time till the breakup of Harsha's empire in the mid-7th century A.D. The place on these *janapadas* were taken by Rajput who founded several states, such as *Nurpur*, *Bilaspur*, *Suket*, *Mandi*, *Jubbal*, *Keonthal*, *Baghal*, *Baghat*, *Sirmaur* and sever small *Shimla Hill* states etc. Though the *Khashas* lost their political dominance to the Rajputs, but they did not lose their cultural heritage as it is still seen even today in the social cultural practices of these people in the vast parts of the western Himalayas.

Field of Study: Shimla Hill

Shimla district of Himachal Pradesh lies between the longitude 77°00" and 78°19" east and latitude 30°45" and 31°44" north, has its headquarters at Shimla city. It is surrounded by Mandi and Kullu in the north, Kinnaur in the east, Uttarakhand in the south, Sirmaur in the west. The elevation of the district ranges from 300 meters (984 ft) to 6,000 meters (19,685 ft). The topology of the district is rugged and tough. Shimla district derives its name from Shimla town which was once a small village. Shimla district in its present form came into existence from 1st Sept, 1972 on the reorganization of the districts of the state. The most commonly practiced religion in the district is Hinduism. Hindi and Pahari are the languages spoken here. Agriculture and Horticulture are the major sources of income.

The tract of the country lying between the rivers Satluj and Yamuna was divided into a variety of large and small states, governed by the chiefs more or less independent, in proportion to their means and power. Among those, the states of Bushahr and Sirmaur were the important ones and they occupied the largest portion of the area. The remaining territory was divided into a number of petty chieftains, all of which were recognized under the appellations of the 12 principalities⁹ or twelve lordships and 18 principalities¹⁰ or eighteen lordships were located in the mid-Himalayan valleys of the Satluj, Giri and Pabar rivers. Under these lordships distinct cultural pattern emerged which in long run flourished and gave birth to different belief systems of this area which is clearly visible in the temple art and architecture and the peculiar Devta (deity) belief system of this area. There is scarcely a spot in all of Shimla Hill States of Himachal Pradesh where one cannot hear elaborate legendary tales which are the clear picture of its distinct culture which is slowly and slowly dying due to the unplanned and unsustainable development projects in this area. The fragile eco-system of the rivers valleys, mountains and the meadows has been destroyed either by the big dams or by the tourism in the name of economic development.

Folk-Culture and Belief Systems:

The history and culture of indigenous communities or social groups are rooted in oral traditions and these oral traditions have their roots in the natural habitat where these communities thrive. These people have their distinct socio-cultural and religious pattern which shapes their community life and it can only be traced through folklore. The same is true with Shimla hill, here folklore is a legendary tradition contained in popular beliefs, institutions, practices, oral literature, arts and pastime of the mental and spiritual life of the folk, here folklore is not merely a reflection of an abstract cultural, but it exists in everyday life as a means of creating culture. This folk-culture in the form of 'rich oral tradition', according to Chetan Singh in his article, 'seemed to have served the purpose that popular literature came to fulfill in other societies'¹¹. What D.N. Majumdar had observed in connection with the Khasas of Gharwal Himalayas, A.F.P. Harcourt¹² in case of Kullu and Gerald D. Berreman¹³ regarding Sirkanda (Kumaon) can be applied to this region also: that though they are Hindus and they worship Hindu gods and goddesses, they have "partiality for ancestor spirits, queer and fantastic demons and gods and for the worship of stones, weapons, dyed rags and symbols. The sun, the moon and the constellation are their gods." (Majumdar, 1944: 150)¹⁴, and it is clearly visible in the oral narratives and the belief

⁹ The Bara Thakurais were: Keonthal, Baghal, Baghat, Bhajji, Koti, Karnihar, Kuthar, Dhami, Mahlog, Mangal, Beja, Bharoli.

¹⁰ These principalities (Athara, Thakurais) were: Jubbal, Sari, Rawingarh, Baloon, Ratesh, Ghund, Madhan, Theog, Kumharsain, Khaneti, Delath, Karangla, Kotgarh-Kotkhai, Darkoti, Tharoch, Dhadi, Sangri, Bharauli.

¹¹ Chetan Singh, The Place of Myth, Legend and Folklore in Western Himalaya, in: Popular Literature and Pre-Modern Societies in South Asia, ed, Singh, Surinder & Ishwar Dayal Gaur, Pearson Longman, Delhi, 2008, p. 41.

¹² Ibid. p. 79.....the faith is Hinduism; but it is not the religion of orthodox.....beside Hinduism, serpent-worship is also practised.... (Harcourt 1972: 59).

¹³ Berreman Gerald D., Hindus of the Himalayas, Oxford University Press, 1963, California, pp. 80 "Most Pahariare Hindus, as evidenced by their own profession of faith and by application of any realistic definition of that term to observation of the behaviour they exhibit and the beliefs they profess relating to the supernatural world"

¹⁴ Bhande, Usha., folk Traditions and Ecology in Himachal Pradesh, Indus Publishing Company in association with Institute of Integrated Himalayan Studies, H.P. University, Shimla, 2006, p.79.

system of this region. The argument of Srinivas can also be applied in this region too. The people are not orthodox Hindus and their belief systems are the source of their socio-cultural life which depicts its folk-history. They are not highly Sanskritized or Brahmanical, they do not adhere closely to written prescription and proscription of the post-Vedic Hinduism. (Srinivas, 1952, p. 30: 1956).¹⁵

Folk beliefs of Shimla Hills constitute the traditions, legends¹⁶, rituals and myths and customs of its society. They exist as folk knowledge and are practiced as customary behavior. They do not exist solely in the abstract but they actual exist in practice and behavior, which are visible in their rites and rituals performed during the religious festivals. *Alan Dundes* structural definition of folk beliefs¹⁷ can be related to this area to some extent. While *Butler* view regarding folk beliefs as, 'narratives (memorates and legends), customs, rituals, and rhymes¹⁸' gives detail that how these genres of folklore share the traditional elements with the religious and the heroic legend¹⁹, which gives birth to a complex cultural practice followed in the remote corners as Shimla Hills. 'Folk beliefs are often part of complex cultural processes that involve not only belief but also values and other behaviors and that find expression in different genres of folklore'.

Among several interesting social practices prevalent in the hill society, especially in places of higher altitude, the institution of the village God is most remarkable. The Gods and Goddesses here are not sitting spectators but are expected to behave like common human beings with sentiments and pride and having a history behind each one of them. Most of the gods have their family members as deities of various villages which has given birth to strong relationship and understanding of the people in this region and diverse cultural practices have come up due to this which has further influenced the social and religious life of the people. The ceremonies associated with them confirm strong roots of collective life-styles and team spirit of the people. These practices gave this area a unique cultural pattern, which is quite distinct from the surrounding areas.

Shimla Hills has plenty of oral narratives in form of folk beliefs and legends associated to it in which local deities are the central figure. The region has several great deities which includes, *Vedic*²⁰ and *puranic*²¹ gods, incarnations of gods and goddesses, rishi gods, gods having powers to cure ailments, primitive spirit etc. These gods and the folklores associated to them are the guardians of traditional value system which is governing the life of the people in this area. This unique amalgamation of good and evil spirits as gods has tremendous effect on social and religious sentiments of the people residing in the region and has given birth to diverse folklore. Religious institutions are the pivotal point of the culture and history of this region. These are the places from where the origin of narratives can be traced.

To understand the folk-culture we can follow the approach of Chetan Singh, who has rightly argued that, "one of the most useful instruments for understanding myth, legends and folklore of this region should be the concept of Sanskritization²², and rather broad but relevant two-fold division that is usually made between the Great and Little tradition.²³" Sanskritization was a process that enabled certain sections of the society to improve their position in the existing social order. The Great and Little Traditions, on the other hand, seemed to represent the entire ideological and religious spectrum with in which such improvement in status could take place. One needs to emphasize, however, that even though Brahmanical culture provided the framework for the process of Sanskritization, it was not installed from popular customs. It synthesized and incorporated diverse aspects of folk belief, and in doing so it established a cultural continuity between the Great and Little traditions. Local traditions interacted with an influential Brahmanical one that successfully accommodated many of their principal beliefs and also provided an intelligentsia that mediated between regional diversities; yet it would be difficult to deny that there was also a tendency for the Brahmanical Great tradition to superimpose some of its own thinking upon non-Brahmanical belief systems (see Srinivas 1952/1965:167)²⁴.

¹⁵Ibid, pp. 80.

¹⁶The term legend (Definition of the legend began with the founders of folkloristics, Jacob and Wilhelm Grimm. They pointed out its main characteristic by contrasting it to the tale in the introduction of the collection *Deutsche Sagen* (1816).) is derived from the Latin word *legere* (To read; thus, the term originally labelled a piece of reading, referring to a book. Today, in common parlance, a legend is still regarded as an untrue story believed by the gullible). "A story from ancient times about people and events, that may or may not be true. Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English, Eighth Edition, Oxford University Press, Oxford New York, 2010, p.880

¹⁷Green, Thomas A. Green, *Folklore An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, And Art*, B Santa Barbara, California Denver, Colorado Oxford, England, 1997, pp. 89, "A broad genre of folklore that includes expressions and behaviours variously called superstition, popular belief, magic, the supernatural, old wives' tales, folk medicine, folk religion, weather signs, planting signs, conjuration, hoodoo, root work, portents, omens, charms, and taboos"

¹⁸Ibid, pp. 89-97. 'Folk beliefs are often expressed in narrative form.'

¹⁹Heroic legend is identified as a long epic poem composed of traditional motifs and performed orally in song, accompanied by a musical instrument. Heroic legend tells about a known or fictional historical hero or heroine.

²⁰ Ancient Indian religious text

²¹ Ancient Indian religious text

²²M.N. Srinivas defined Sanskritization as a process by which 'a low or middle Hindu caste, or tribal or other group, changes its customs, ritual ideology, and way of life in the direction of a high and frequently twice-born caste. Generally, such changes are followed by a claim to a higher position in the caste hierarchy than that traditionally conceded to the claimant class by the local community ...

²³Chetan Singh, *The Place of Myth, Legend and Folklore in Western Himalaya*, in. *Popular Literature and Pre-Modern Societies in South Asia*, ed, Singh, Surinder & Ishwar Dayal Gaur, Pearson Longman, Delhi, 2008, p. 43

²⁴Ibid, p. 43.

Out of several important traditions which are followed in this region and have oral narratives behind, two are quite important, they are, *Bhundda*²⁵ and *Buddhi Diyadi*²⁶. Historically it is very difficult to prove their historicity but via the media of folklore they could be understood in detail. Another integral part of the culture of this region are the epic narratives, The Ramayana and the Mahabharata, which have many expressions in the folk literature of this regions and have interspersed and interpenetrative gathas, geets and kathas—ballads, songs and narratives, as well as drama relating to the chief incidents in these epics. This kaleidoscopic synergy of seamless blending of forms can be aptly described through the metaphor of a local culture also known as *Pahari* culture. There are several other local fairs or festivals which are quite distinct from rest of the Western Himalayas regions, they are *Bhoj*, *Shand (Shant)*, *Saza (Sazo)* etc.

The legends of *Mahasu Devta*²⁷ are also important folk narratives of Shimla Hills. He is one of the most important deities not only in Shimla but also in the surrounding districts as well as in Uttarkhand also. Similarly, there are narratives related to *Baindra Devta*, *Doom Devta*, *Koteshwar*, *Lankra Veer*, *Nag Devta*, *Nar Singh Veer*, *Parshuram* and *Shirgul Devta*²⁸, who are worshiped in a vast area in and around Shimla Hills. This all gives uniqueness to the cultural heritage of this region.

In this part of the Western Himalayas the greater and the little tradition diffused and assimilated and gave birth to a composite culture. What all these legends and narratives depict is a question to be answered, but one thing is crystal clear that all of them are part and parcel of a single belief system, which have nurtured them, some facts and figures disclose some history behind them, but proving it is a tedious task. Folklore and history here are in interface to each other and to understand them both have to be studied side by side. All these legendary stories are the part of the culture of this region and all folk-believes and other legends are in one way or other related to this narratives and different temples, which is the pivotal point in the overall cultural heritage of this region. This folklore has given birth to the culture of this area and the culture has further enriched the folklore to a large extend.

Vanishing Folk Culture:

The folk-culture and the practices related to this are slowly and slowly weakening and heading towards its death. There are several regions for this and the most important ones are: Development (Un-Sustainable), Emigration and Immigration, Tourism, Ecological Destruction, Cultural Diffusion and changed Socio-Economic scenario. Shimla hills have seen drastic economic development in the past 40 years, in the form of hydro- projects, especially the Sutlej river valleys have been altered by this kind of development and with it the cultural pattern has been altered. There are several major hydro projects which has been constructed on the Sutlej river in the past 60 years and more, including the 1,000 MW Bhakra Dam, the 1,000 MW Karcham-Wangtoo Hydroelectric plant, and the 1,530 MW Nathpa Jhakri Dam. The upcoming projects which are specifically in this region are The Rampur project²⁹ with a generation potential of 412 MW, The Luhri Hydroelectric Project³⁰ with a generation potential of 612 MW and the Kol dam³¹ project with an installed capacity of 800 MW. The impacts of these mega projects are enormous on the local populace. The impacts on land, air, water, flora and fauna, wild life, socio-economic and the impact on the culture are irreversible. Acquisition of land generally has induced change in land use pattern and has disturbed the economic base of the affected masses. Several steps have been taken by the power generating companies to mitigate the impacts such as compensatory a forestation, green belt development, landscaping of construction areas, restoration of muck disposal sites, fisheries management

25 Kayshap P.C., Living Pre-Rigvedic And Early Rigvedic Traditions of Himalayas, Chapter 3, Bhunda: The Naramedha Pratibha Prakashan, Delhi, 2000, pp.81-115. see also, B.R Sharma, Gods Of Himachal Pradesh, Indus Publishing Company In Association With Institute Of Integrated Himalayan Studies, H.P. University, Shimla, 2007, p. 145. (Bhunda: the rope sliding ceremony is believed to have been started by Lord Parshuram, after the completion of his Sadhna.)

26 Kayshap P.C., Living Pre-Rigvedic And Early Rigvedic Traditions of Himalayas, Chapter 1, Buddhi Diyadi: The Indra-Vritra Legend, Pratibha Prakashan, Delhi, 2000, pp.7-48. People in Kullu, Kinnaur, Sirmour and Shimla Districts of Himachal Pradesh have been celebrating it for centuries. A large number of villagers, irrespective of caste and creed, arrive here in large numbers and celebrate it by dancing and singing around a bonfire during night. It is an ancient festival and celebrated with complete traditional fervor. There is no communal difference in caste and creed in this festival. People from surrounding villages participate in this festival spread from three days to a week, depending on local traditions and custom and sing vintage songs named Kavya. During this Kavya, two teams, one representing the Gods and the other Vritaur, are involved in a verbal fight and the folk music is played. Festivities start on the first 'amavasya', or new moon of the lunar half, after the regular Diwali. During the day, a rope shaped like a snake and made of grass is worshipped. It represents the evil spirit. Two priests would chant songs and dance around it. Later, they would take the rope and cut it in the field to represent the killing of evil. Another legend associates it with the Mahabharata battle which is said to have started on the first day of Buddhi Diwali. People dance and sing folklore related to the epic Mahabharata through the night in front of bonfires, amid the beating of drums and playing of trumpets to appease the gods. They carry out processions with the flame of the bonfire. As per tradition, villagers take animals to a nearby temple where the sacrificial ceremony is performed on 'amavasya'. The severed heads are offered to the deities and the meat is taken home for cooking. The feast is shared by villagers. Even the leftover meat is stored for consumption during winter. Actually, the celebrations mark the onset of a harsh winter. In some villages, this festival is related to agricultural activities. Once agricultural activities are over, people celebrate Buddhi Diwali to share some time together.

27 Mahasu Devta is an important deity of the region with several folk-believes and related folklore. Ballads are sung in this region in praise and worship of Mahasu Devta Gazetteer of the Shimla Hill States, 1910, Jubbal State, p. 13) defined the cult Mahasu 'apparently a derivative of Shaivism the name being probably a corruption of Maha Shiva', Handa, O.C. naga Cults and Traditions in the western Himalayas, Indus Publishing Company, New Delhi, 2004. Pp. 227 "The cultic influence of Mahasu Devta is not restricted to this pargana only, but it extends over a vast mountainous area of the two contiguous states, Himachal Pradesh and Uttaranchal, between the Satluj and the Yamuna rivers. So overwhelming has been the influence of Mahasu Devta in the parts of Himachal Pradesh that there was a large district named after this deity as the Mahasu district. On reorganisation, that district was bifurcated to form the Shimla and Solan districts, incorporating the area transferred from Punjab.

28 Different Gods of this region.

29 <http://sjvn.nic.in/project-details.htm?8>

30 <http://sjvn.nic.in/project-details.htm?9>

31 <http://www.itd-koldam.com/intro.php>

and development, biodiversity management plan, managed river flow, resettlement and rehabilitation plan, adaptive capacity development, emergency preparedness plan. But overall the price of such development has to be paid by someone, and that someone is always those who get the least benefit of this kind of development. Relief & rehabilitation action plan have been formulated with an objective to resettle the families rendered landless or affected families whose land/house/shop is acquired and to rehabilitate them in such a manner that they improve or at least regain their previous standard of living, earning capacity and production level. Besides, it is imperative that the transition gap is to be reduced to the minimum possible extent. But one thing is a fact, once uprooted forcefully; one can rarely resettle him/her. The bond of the human being with the land, where he is born and brought up is permanent and no amount of money can pay for it. In such scenarios one or two generations are totally finished, they lose all whatever they have, their history, their culture and their economy and most important their self-pride. In the long run the culture of that area is also lost and the so-called popular culture takes over the folk-culture and for the economic benefit the folk-culture is replaced by the fake-culture.

People have left the traditional agricultural practices which has further affected the bio-diversity of this region. Apple production has emerged as a new economic activity replacing the food grain production³². Apple trees are planted in the forests areas after destroying the forests for little economic benefit, which is also endangering the flora and fauna of those areas.

Tourism has given boost the economy of this area but due to the increase in the number of the tourists the pollution has also increased³³. The virgin forests and the landscape are now been exploited by the adventure tourism. The Emigration and Immigration has also affected the culture of this area, more and more labour force is migrating to this area and with them the cultural practices of the popular culture, which is affecting the folk-culture. Due to all this the crime rate is increasing, the religious-cultural heritage inside the temples throughout the Shimla hill is under threat as several instances of theft have taken place in the past few years³⁴.

Cultures do not remain wholly static or isolated, but change over periods of time and interact with other cultures. In the present day due to development (sustainable and unsustainable) the cultural diffusion and assimilation is taking place so fast that in due course of time the folk-culture might not survive and may vanish away.

References

- Ahluwalia, M.S. *History of Himachal Pradesh*. New Delh: Intellectual Publishing House, 1983.
- Bande, Usha. *Folk Traditions and Ecology in Himachal Pradesh*. Delhi: Indus Publishing Company in association with Institute of Integrated Himalayan Studies H.P. University, 2006.
- Bande, Usha, *Preserving Ecology through Folklore: A Study of the Folk Traditions of Himachal Pradesh*. Shimla: Institute of Integrated Himalayan Studies, H.P. University, 2006.
- Barnard, Alan and Spencer Jonathan, ed. *Encyclopaedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge, 1996.
- Berremen, Gerald D. *Hindus of the Himalayas*. California: Oxford University Press, 1963
- Bhasin Raaja. *Shimla The Summer Capital of The British India*. New Delhi: Rupa & Co, 2011.
- Brentnall, Mark. *The Princely and Noble Families of the Former Indian Empire Vol. I: Himachal Pradesh*, New Delhi: Indus Publishing Company, 2004.
- Buck E.J. *Shimla Past and Present*, 2nd ed. Shimla: Minerva book House, reprint 1989.
- Chaudhari Minakshi, *Himachal A Complete Guide to the Land of Gods*, New Delhi: Rupa & Co. 2006.
- Chetwode, P. *Kullu- The End of the Hibitable World*, John Murray, London, 1972.
- Dacott, Alice Elizabeth. *Shimla Village Tales, folktales from the Himalayas*. Varanasi: Pilgrim Publishing, 2003
- Dorson, Richard. *Folklore and Folklife: An Introduction*, ed. Chicago: Chicago University Press, 1972.

³² <http://www.hpgriset.gov.in/horticulture>

³³ <http://himachaltourism.gov.in/>

³⁴ http://himachal.nic.in/index.php?lang=1&dp_id=22

- Dundes, Alan. *Folklore Critical Concepts in Literary and Cultural Studies Vol I to IV, ed.*, London: Routledge, 2005.
- Gazetteers' of Shimla Hill State 1910*, Punjab District Gazetteers Volume VIII, Delhi: Indus Publishing Company, reprint, 1995.
- Gazetteers' of the Shimla District 1904*, Punjab District Gazetteers Volume VIII A. Delhi: Indus Publishing Company, 1997.
- Green, Thomas A. Green. *Folklore an Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, And Art*. England: B Santa Barbara, 1997.
- Handa O.C. *Naga Cults and Traditions in the Western Himalayas* Delhi: Indus Publishing Company, 2004.
- Handa O.C. *Panorama of Himalayan Architecture Volume I, Temples*. New Delhi: Indus Publishing Company, 2008.
- Handa O.C. *Pashami Himalaya Ke Lok Kaliaan (Hindi)*. New Delhi: Indus Publishing Company, 1988.
- Handa O.C. *Temple Architecture of Western Himalayas-Wooden Temples*. New Delhi: Indus Publishing Company, 1998
- Haranata, S.R. *Himachal Ke Mandir Aur Unse Juri Lok Kathen (Hindi)*. Shimla: Minerva Book House. 1991.
- Hutchison, J. and J.Ph., Vogel. *History of Punjab Hill States Vol I-II*. Shimla: Department of Language and Culture, Himachal Pradesh, reprint, 2000.
- Kanwar, Pamela. *Essays on the Urban Patterns in Nineteenth Century Himachal Pradesh*. Shimla: Indian institute of Advanced Studies, Rashtrapati Nivas, 1999.
- Kanwar, Pamela. *Imperial Shimla the political Culture of the Raj*. New Delhi: Oxford University Press, 2012.
- Kashyap, P.C. *Living Pre-Rigvedic and Eraly Rigvedic Traditions of Himalayas*. Delhi: Pratibha Prakashan, 2000.
- Lyord, L. William and Alexander Gerard, *A Narrative of a Journey from Caunpoor To the Boorendo Pass in The Himalayan Mountain 1821-22*, Vol I-II. New Delhi: Asian Education Services, 2010.
- Main, Goverdhan. *Festivals, Fairs and Customs of Himachal Pradesh*. New Delhi: Indus Publishing house. 1992.
- Main, Goverdhan. *Wooden Temples of Himachal Pradesh*. New Delhi: Indus Publishing Company, 1999.
- Mian, Goverdhan. Singh, *History of Himachal Pradesh*. Delhi: Yugbodh Publishing House, 1982.
- Minhas, Poonam. *Traditional Trade and Trading Centres in Himachal Pradesh, including trade Routes and trading Communities*. New Delhi: Indus Publishing Company, 1998.
- Moorcraft, William & George Treck. *Travels in the Himalayan Provinces of Hindustan and Punjab*. Patiala: Reprint by Language Department, Punjab, 1970.
- Nagar, Shanti Lal. *The Temples of Himachal Pradesh*. New Delhi: Aditya Prakashan, 1990.
- Sarada, Vadya. *Purana-Prabhavita Himachali Loka Jivana*. New Delhi: Satyam Publishing House, 2009.
- Seethalakshmi, K.A. *Folktales of Himachal Pradesh*. New Delhi: Sterling Publications 1972.
- Singh K.S, ed. *Peoples of India Himachal Pradesh Volume XXIV*, New Delhi: Anthropological Survey of India, Manohar, 1996.
- Singh, Surinder & Ishwar Dayal Gaur. ed. *Popular Literature and Pre-Modern Societies in South Asia*. Delhi: Pearson Longman, 2008
- Thakur, M.R. *Myths Rituals and Beliefs in Himachal Pradesh*. New Delhi: Indus Publishing Company, 1997.
- Thakur, Laxman S. *The Architectural Heritage of Himachal Pradesh*. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1996.
- Thakur, Molu Ram. *Himachal Ki Loka Kathaen aur Asthaem, NBT, New Delhi, 2008*.
- Upadhyay, Neelmani, *Temples of Himachal Pradesh Architectureal, Sculptural, Religious and Cultural significance* New Delhi: Indus Publishing Company, 2008.
- Vashisth Sudarshan, *Himalayan Gaatha Aur Dev Parampara (Hindi)*. Delhi: Suhani Books, 2007
- Verma V. *Shimla hills in the 19th Century*, B.R. Publishing Corporation, New Delhi, 2008.

An Archaeological Study of Pottery of the 17th – 18th Centuries of The Chronicle Settlement Chornobyl (According to The Materials Of 2020)

Alla Kurzenkova

Maksym Kurzenkov

Researcher of the Sector of Archeology and Monument Studies
of the State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage
from Technogenic Disasters, Ukraine

Abstract

The pottery of the 17th – 18th centuries of the chronicle settlement Chornobyl in 2020 has an informative perspective on the study of the history of settlement in the region and the history of construction. It is a unique information carrier within the framework of Ukrainian archeological researches, relevant for the reconstruction of the general picture of the historical past of the region affected by technogenic disasters. The purpose and objectives of the study were to analyze the Chornobyl collection of pottery of the 17th – 18th centuries, discovered during archaeological research of the chronicle settlement of Chornobyl and its environs in the 30-kilometer exclusion zone in 2020 for introduction into scientific circulation. A total of 353 fragments of pottery were found, respectively, of which 121 forms were identified. Among the most numerous groups – tableware, which is 52%. As a result of the study, it was found that the most common techniques were: typo – 42% and shallow corrugation – 26%. The study showed that the Chornobyl collection is also represented by ceramic sculptures, in particular fragments of the cradle.

Keywords: chronicle settlement of Chornobyl, the pottery of the 17th-18th centuries, the cradle.

Introduction

The study of the ancient Rus chronicle settlement of Chornobyl is a kind of unique experience of Ukrainian archaeological research, which is relevant not only in the context of a complete reconstruction of Rus' history, but also given the outlines of the general picture of an important period of the region's historical past. Archaeological site is the ancient settlement of Chornobyl is located on a high promontory of the root terrace of the right bank of the river Prypiat at an altitude of about 40-50 m above water level (Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters, 2008, s. 8).

As a result of archeological excavations in the exclusion zone, which began in 2003 by an expedition of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine under the agreement of the Ministry of Emergencies of Ukraine № 10/4-96 under the leadership of V. Manko, the location of medieval Chornobyl was determined. Subsequently, this gave impetus to the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters since 2004 to begin archaeological excavations of the Chornobyl site, which continue to this day.

During 2020, objects and materials of the 17th-18th centuries were discovered, which are conditionally referred to as monuments of the "Cossack era" (Zlatohorskyi, Baiuk, & Vasheta, 2013, s. 23). The ceramic material of the "Cossack era" has an informative perspective on the study of the history of the settlement of the region, its spiritual history, the history of construction and architecture. This is a unique medium of information in the framework of Ukrainian archaeological research, especially relevant for the complete reconstruction of the overall picture of the historical past of the Chornobyl accident region.

Literature Review

Over the past few years, many interesting works have appeared on both theoretical and practical issues of the pottery of the Late Middle Ages and Modern Times (Chmil, 2008). The direction of scientific research of L. Vynohrodska, a researcher at the Department of Ancient Rus and Medieval Archeology of the Institute of Archeology of the National

Academy of Sciences of Ukraine, is very relevant. Researchers present the issues of chronology of the pottery of the 17th-18th centuries, the search for analogies, influences on the tendencies of formation in pottery, consideration of issues of technology and chronology in late medieval pottery (Vynohrodska, 2014; Vynohrodska & Kalashnyk, 2015).

A significant contribution to the development of archeological material of the "Cossack era" was also the scientific reports of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters excavations of the chronicle settlement of Chornobyl and its environs in the 30-kilometer exclusion zone 2020 (Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters, 2020).

Methodology

The basis for the study was the archaeological collection of fragments of the pottery of the 17th-18th centuries from the archeological research funds of 2020 of the Sector of Archeology and Monument Studies of the State Scientific Center for the Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters.

It should be noted that the use of methods of sifting and washing the soil of the cultural layer during the excavations in 2020, significantly increased the number of finds, relative to the area of the excavation of the chronicle settlement of Chornobyl.

The purpose and objectives of the study were to analyze the Chornobyl collection of the pottery of the 17th-18th centuries, discovered during archaeological research of the chronicle settlement of Chornobyl and its environs in the 30-kilometer exclusion zone in 2020 to introduce qualitative and quantitative analysis.

Findings

The vast majority of objects of the Cossack time were found on the north-western periphery of the settlement, which was studied from 2016 to 2020, materials of the 17th-18th centuries in a layer were fixed and earlier. A total of 16 archeological sites were discovered. The vast majority of 14 of them – utility pits and cellars discovered in 2020 (Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters, 2020).

Pit 41 is interpreted as a cellar pit, located in the northern part of the excavation, partially included in the northwestern brow and in the preserved part of the excavation. The investigated part has a sub-square shape and dimensions of 3 m x 2.2 m. From the detected walls, it can be assumed that the object is oriented at angles around the world. In the northern and eastern part of the object, the depth of the fill is 2.28 m from the day surface. At the corners of the north-eastern and southeastern walls, 4 pillar pits were cut, two of them in the eastern corner, with a depth of 0.15 m to 0.3 m from the top of the building. The building was filled with dark highly humus sand with fragments of bricks, coal and liver.

A total of 25 fragments of a wreath, 29 bottoms, 5 handles, 8 ornamented walls of 25 unornamented walls of pottery were found, 19 fragments of tiles with floral ornaments were also found. Traces of ornament were found on only 15% of the fragments. Among the ornamental techniques on 2 bowls used red engobe in the middle and shallow corrugation on the outside, one bowl was decorated only with corrugated linear ornament, smoked ceramics decorated with polishing in 6 fragments, respectively, watering was found only on 3 fragments of pottery walls (Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters, 2020, s. 23).

Fragments were found in pit 42 are 25 wreaths, 17 bottoms, 2 handles, a tire, 7 ornamented walls, 8 unornamented walls of pottery and 2 cradles of the 17th-18th centuries (Fig. 1).

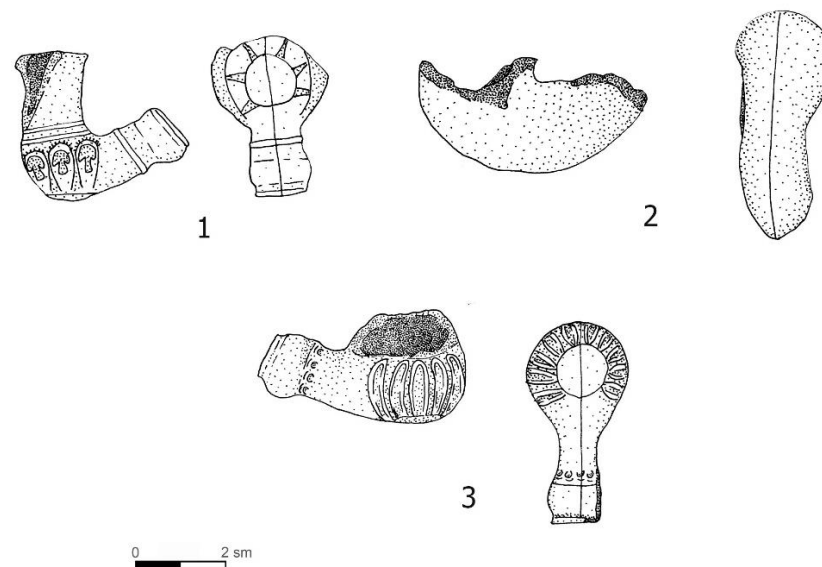

Fig. 2. Individual finds of the cradle of the 17th - 18th centuries of the chronicle settlement Chornobyl

Among the identified forms are 14 pots, 3 makitra, 2 jugs, 5 bowls, 6 cups. Of these, 38% of the fragments are ornamented. Corrugation occurs 7 times, mainly in pots - 3, one fragment of a bowl and a makitra and 2 fragments of walls 11% and 30%, respectively. In one of the bowls, the technique is combined with a typo. On one of the pots there is a drawn ornament in the form of a number of horizontal lines made of an ornamental wheel. Watering is presented in only one bowl; smoked pottery is decorated with polishing 2 fragments. According to the ceramic material, the pit dates back to the 17th-18th centuries (Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters, 2020, s. 24).

Pit 35 is located in the south-northern part of the cut 3x6 m, found at a depth of 0.6 m. It has a basement shape filled with gray humus sand with layers of construction debris. In total, fragments were found: 24 wreaths, 18 bottoms, 8 handles, 2 tires and 13 walls of pottery of the 17th-18th centuries. One fragment of a tile, as well as a Cossack earring of the 17th-18th centuries (Fig. 2).

Fig. 2. Individual finds of the Cossack earring of the chronicle settlement Chornobyl

Among the ceramic material the following forms are presented: 12 pots, 3 jars, 5 plates and bowls, 1 cup, 2 tires for pots. About 20% of the entire ceramic complex of the building had traces of ornament. Among the ornamental techniques, 4% of all and 23% of ornamented ceramics were painted with red engobe, shallow corrugation on one pot

and on a fragment of the wall, smoked ceramics decorated with polishing, one of the jars was decorated with embossed ornament (Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters, 2020, s. 22).

Pit 40 is located in the southeastern part of the cut 3x3 m. Found at a depth of 1.2 m. It has a basement shape, filled with gray weakly humus sand. Found 16 fragments of a crown, 1 bottom, 6 unornamented walls of pottery dating from the 17th-18th centuries. Of these are 5 pots, 1 jar and 10 plates and bowls. 41% of all and 90% of ornamented ceramics are decorated with red engobe.

In other eleven pits, the pottery of the 17th-18th centuries are presented in small quantities.

Conclusions

Thus, a total of 353 fragments of pottery was founded, respectively, of which 121 forms were identified. Among the forms, tableware predominates – 52%, kitchen utensils – 48%. Traces of ornamentation were found on 23% of the pottery.

References

- Chmil, L.V. (2008). *Keramika Voznesenskoho monastyria* [Ceramics of the Ascension Monastery]. *Lavrskyi almanakh. Pecherska fortetsia ta Kyivskyi Arsenal: novi doslidzhennia*, 8. Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 32-42 [in Ukrainian].
- Vynohrodska, L. I. (2014). *Kolektsiia keramiky XVII–XVIII st. z rozkopok zamku u m. Bar Vinnytskoi oblasti* [Collection of Ceramics of the 17th -18th centuries. from the Excavations of the Castle in Bar, Vinnytsia Region]. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini*, 23, 154-160 [in Ukrainian].
- Vynohrodska, L.I. & Kalashnyk, Ye.S. (2015). *Keramichniy posud piznoserednovichnoi Vinnytsi (za materialamy arkeolohichnykh doslidzhen u 2013 r.)* [Ceramic Ware of Late Medieval Vinnytsia (based on Archaeological Research in 2013)]. *Arkheolohiia*, 4, 91-108 [in Ukrainian].
- Vynohrodska, L.I. (1988). *Do pytannia pro khronolohiiu serednovichnoi keramiky z Novhoroda-Siverskoho* [On the Question of the Chronology of Medieval Pottery from Novgorod-Siverskyi]. *Arkheolohiia*, 61, 47-57 [in Ukrainian].
- Zlatohorskyi, O. Baiuk, V. & Vasheta, M. (2013). *Arkheolohichni doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby na Volyni (za materialamy robit DP "Volynski starozhytnosti")* [Archaeological Research of Monuments of the Cossack Age in Volyn (based on the works of the State Enterprise "Volyn Antiquities")]. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini*, 22, 23-33 [in Ukrainian].
- Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters (2020). *Arkheolohichne doslidzhennia litopysnoho Chornobylia ta yoho okolyts* [Archaeological Study of the Chronicle of Chornobyl and its Environs]. Derzhavnyi naukovyi tsentr zakhystu kulturnoi spadshchyny vid tekhnohennykh katastrof. Kerivn. S. V. Pereverziev. Kyiv, 168 s. [in Ukrainian].
- Research report of the Sector of Archeology and Monument Studies of the Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters (2008). *Zvit pro arkeolohichni rozvidky na terytorii Chornobylskoi zony u 2008* [Report on Archaeological Explorations in the Chornobyl Zone in 2008]. Eds. Manko, V. O., Pereverziev, S. V., Shydlovskyi, P. S., Khoptynets, I. M., Mylashevskyi, O. S., Sierhieieva, M. S., Zotsenko, I. V., & Kolybenko, V. O. Kyiv: Naukovyy arkhiv Instytutu arkeolohiyi NAN Ukrainy; DNTSZKSTK. [in Ukrainian].

On Establishing a Modern Center for Foreign Languages

Edward R. Raupp

Gori State Teaching University, Georgia

Abstract

The teaching and learning of foreign languages is a traditional role in universities around the world. In the independent nations of post-Soviet space, the demand for foreign languages has been growing rapidly since the collapse of the Soviet Union in 1991. Students in schools and universities in Georgia have been especially interested in acquiring fluency in reading, listening, speaking, and writing in the English language, but German, French, Turkish, Italian, and other languages are also sought by students looking to the wider world, while Russian retains its appeal, if only to a lesser extent. The task of the university is to address this trend in a systematic way, planning, organizing, assembling resources, leading, and evaluating its foreign language programs. Centers for foreign languages are not new, but such centers may need upgrading to reflect modern management methods. This paper offers a plan for such an initiative, both to improve existing centers and to establish a new center.

Key words: foreign languages, students, teaching and learning, university

Introduction

At the outset, we feel the need to respond to those critics of including foreign languages in the curricula of schools and colleges who believe that studies of foreign cultures, including languages, are frivolous and expendable. To those critics, we answer with this harsh but insightful admonition of one of the greatest teachers of the twentieth century, the founder of the nation of Tanzania, Julius Kambarage Nyerere (1922-1999): "A nation which refuses to learn from foreign cultures is nothing but a nation of idiots and lunatics. Mankind could not progress at all if we all refused to learn from each other" (Nyerere, 1970, p. 187).

Programs of teaching and learning foreign languages is a complex enterprise consisting of both qualitative and quantitative considerations. What languages should be included? What is the rationale for including some languages and excluding others? Which foreign languages should be obligatory and which should be electives? How many students are in the population of language learners? Who is available to teach the languages, and what are their qualifications? Are native speakers available, and are such people capable teachers? What are the standards for the performance of students before, during, and after their courses in reading, listening, speaking, and writing in the target language? What measures will be used to evaluate outcomes? These are just a few of the questions that must be addressed by the university – and how will these questions be addressed?

During the period of the existence of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR, or Soviet Union), the peoples of its fourteen non-Russian member states were forced to learn the Russian language as part of a strategy of Russification, "the spread of Russian language and culture within the USSR" (Dostál, & Knippenberg, 1979, p. 197). Since the collapse of the Soviet Union in 1991, however, the fifteen former member nations, now independent countries, have taken active measures to restore their native languages and to foster relationships with Western nations, a process which has included, even emphasized, the acquisition of the languages of those nations (Bilaniuk, 2005; Bilaniuk, & Svitlana, 2008; Giger & Sloboda, 2008; Pavlenko, 2008a,b,c, 2009a,b; and Ushchyna, 2006). That process has not been without tensions. Weaver (2013) explains, "...many former Soviet countries have become independent states and, whilst they mostly still want good relations with Russia, they do not want Russian domination" (p. 79). Vestiges of that domination may be found in the continued dominance of the Russian language in competition with the rising demand for Western languages in general and English in particular.

The response of universities in post-Soviet space has been to add foreign language programs to their curricula and to offer introductory courses in foreign languages, most notably, but not exclusively, English. Ken Bain (2004) asks the right question to begin this research project: "What do any of the best college and university teachers do to help and

encourage students to achieve remarkable learning results?" (p. 2). To paraphrase, "What can post-Soviet universities do to help and encourage students to master a foreign language?" Our hypothesis is that a well-planned and well-conducted center for foreign languages can make a major contribution toward that objective.

The Research Question

The research question here is: How can modern management methods help a foreign language center to contribute to effective and efficient foreign language teaching and learning programs in a post-Soviet university? In pursuing an answer to the question, we seek both theoretical foundations and real-world applications of theory in practice. The study may offer valuable pathways to support the foreign language programs of universities in post-Soviet space, students, prospective employers, and graduate schools increasingly demand mastery of languages used in business and other international enterprises. In the case of Georgia, only about five million use the Georgian language in a world population of nearly eight billion. It is imperative that university graduates know languages of other nations.

Methods

This study employs three methods of inquiry, the premise being that several methods can improve the validity of the analysis and evaluation of current centers of foreign language teaching and learning as opposed to just one method. First, the study examines the statute that established the Foreign Language Center at Gori State Teaching University. Second, the study looks at centers in other European universities, those that, like Georgia, are signatories to the Bologna Process. Third, based on the analysis and evaluation of the Gori and other centers, we construct a model statute.

The Traditional Method

The traditional method of foreign language learning in Georgia follows the Soviet top-down command model. If there is a foreign language center, its charter tends to be prescriptive rather than supportive. Foreign language teaching tends to rely heavily on workbooks. Curricula tend to be highly compartmentalized, with courses such as grammar, phonetics, lexicology, discourse, comparative typology, linguistic theory, and problems in morphology and syntax research. Surveys of prospective employers in the region indicate that graduates of programs with these kinds of esoteric course offerings are not able to function independently in an English-speaking environment.

Adherents of the traditional method draw a sharp line between *language* and *literature*. They maintain that foreign language teaching and learning demands the compartments noted above. They reject the idea that one can learn a foreign language by reading good literature. This is how they learned, and this is how they teach (Giger & Sloboda, 2008)

Modern Management Methods

Modern scholars and practitioners understand that there are certain *functions of management*. In one form or another, these may be considered to be *planning, organizing, assembling resources, leading, and evaluating*. Davis (2019) has a slightly different set, as shown below.

Five Functions of Great Management

Planning

When you think of planning in a management role, think about it as the process of choosing appropriate goals and actions to pursue and then determining what strategies to use, what actions to take, and deciding what resources are needed to achieve the goals.

Organizing

This process of establishing worker relationships allows workers to work together to achieve their organizational goals.

Leading

This function involves articulating a vision, energizing employees, inspiring and motivating people using vision, influence, persuasion, and effective communication skills.

Staffing

Recruiting and selecting employees for positions within the company (within teams and departments).

Controlling

Evaluate how well you are achieving your goals, improving performance, taking actions. Put processes in place to help you establish standards, so you can measure, compare, and make decisions.

The first of these functions is often the least understood. In order to organize a new foreign language center, or to improve an existing center, there should be a plan. A typical plan might include a vision, mission, objectives, strategies to achieve the objectives, and a timetable with tasks, the assignment of responsible persons to accomplish the tasks, and estimated completion dates and budget figures.

As applied to the education sector, modern methods would suggest alternatives to the highly theoretical courses in the current curricula. A modern foreign language center might offer a variety of different resources. For example, rather than being subjected to compartments, students might read inexpensive abridged versions of novels, such as *Jane Eyre*, *Shirley*, and others by Charlotte Brontë (2015/1847; 2008, 1849) Students may be engaged in active learning by acting out roles in plays such as *An Enemy of the People* Ibsen (1999/1882), which is available in an inexpensive Dover Thrift Edition. (The full version is available free on Project Gutenberg.) Films also may engage students (Vázquez Vázquez, 2009).

TED Talks are widely available and can be downloaded free from YouTube. They offer more than 3,700 programs covering "all kinds of topics: Technology, design, science, business, collaboration, innovation, social change, health, nature, the environment, the future, communication, activism, child development, personal growth, humanity, society, identity, and community in more than 100 languages" (Al-Jarf, 2021, p. 256). With this kind of breadth of interest, there should be enough material to engage any foreign language class at any level. The foreign language center can compile a list of TED Talks and annotate them with vocabulary that may be relevant to the students. For example, in teaching English to a class of law students, a teacher may show an 18-minute TED Talk on some aspect of law.

The foreign language center might also draw on Project Gutenberg to provide lists of books in the public domain that can be used to teach grammar, lexicography, and the other components of English language and literature in an integrated pedagogy. Teachers have expressed both a desire to teach in this manner and to learn the method in professional training workshops.

Given that nearly all foreign language teachers did their schooling and university education during the Soviet period, or learned under teachers who received their education in the Soviet period, it is imperative that these current teachers receive professional training on modern methods. The foreign language center has the responsibility for either conducting such training or arranging the training. Professional training should be offered in such modern methods as integration of language components, updating syllabi with modern materials, critical thinking, collaborative learning, and a variety of new assessment methods (Brown, 2013; Campbell & Smith, 1997; Freeman & Cornwell 1993).

Results

This study reveals the existence of foreign language centers in many universities in Europe and around the world, only a few of which are noted here. By inference, we may conclude that such centers play a meaningful role in teaching and learning foreign languages in those universities (e.g., NKDA, 2021; TSMU, 2018; WUT, 2021).

A university's foreign language center is multifaceted. It serves students, as well as staff and faculty, of all programs, whether philology, business, law, journalism, medicine (e.g., TSMU, 2018), engineering and technology (e.g., WUT, 2021) or the physical and natural sciences; the need for foreign language fluency is growing in the face of increased globalization of all fields. The center identifies best practices of similar centers around the world and locates the most modern materials to support foreign language teaching and learning activities.

Whether a program of foreign languages is effective and efficient is a matter for evaluation using appropriate measures (Norris, 2016). It would be a mistake, however, to evaluate a foreign language program by a simple measure such as a measure of outcomes comparing end-of-course examinations to scores at the start of the course. While such metrics certainly have a place in a comprehensive evaluation scheme, they may be too late to be of much value. Modern quality management science tells us that it is the *process* as much as the *product* that determines whether the system is functioning as it should. In the case of foreign language teaching and learning, it is the *management* that most affects the system. Consistent with modern management methods, we offer in this section a model for a proposed regulation for an effective foreign language center.

Regulation of a Model Center for Foreign Languages

Preamble

The mission of the *Center for Foreign Languages* is to establish the University as a *National Center of Excellence* in the teaching and learning of foreign languages. The purpose of this Regulation is to ensure that the Director of the Center for Foreign Languages is provided with the authority commensurate with the responsibilities aimed at accomplishing the mission.

Article 1. General Provisions

- 1.1. This regulation defines the structure, authority, accountability, and other matters related to the Center for Foreign Languages (hereinafter referred to as "the Center").
- 1.2. The Center is part of the University and comes under the direct supervision of the University's Rector.
- 1.3. The Center shall be governed by this Regulation and applicable law.

Article 2. Powers of the Center

- 2.1. The powers of the Center shall be the following:
 - 2.1.1. Prepare 21st-century state-of-the-art curricula and courses in accordance with the needs of the community and the nation.
 - 2.1.2. Create new courses, adjusting existing ones, as necessary to comply with accreditation recommendations, suggestions, and comments. (See 2.1.19, below.)
 - 2.1.3. Plan and facilitate the implementation of appropriate procedures to achieve the objectives set out in the educational programs.
 - 2.1.4. Develop recommendations for increasing the efficiency of the teaching and learning process.
 - 2.1.5. Coordinate with other parts of the University to improve the learning process.
 - 2.1.6. Develop materials, guidelines, and appropriate recommendations for the improvement of the educational process and to achieve the purposes of the educational programs.
 - 2.1.7. Facilitate communication and cooperation with partner and donor organizations and potential employers.

- 2.1.8. Support the development of quality education in accordance with the Bologna Process and best practices around the country and the world.
- 2.1.9. Support student youth in scientific research with the aim of developing scientific research skills. In this regard, the Center supports the establishment of student scientific circles in philology and other programs.
- 2.1.10. Promote student involvement in the Center's activities. There should always be at least two student members of the Center with the powers of participation and voting on issues that come before the Center.
- 2.1.11. Arrange scientific conferences. The Center identifies local, national, regional, and international conferences dealing with the teaching and learning of foreign languages.
- 2.1.12. Support the organization of educational training activities. The Center designs, develops, implements, and evaluates professional development training in modern methods for teaching and learning foreign languages.
- 2.1.13. Support the development of international cooperation.
- 2.1.14. Prepare, produce, and arrange for the procurement of textbooks, course materials, and lectures for the implementation of the curriculum.
- 2.1.15. Organize written examinations for master's degree programs in a foreign language.
- 2.1.16. Implement professional development and support programs for foreign language specialists.
- 2.1.17. Provide assessment methods to determine knowledge of foreign language.
- 2.1.18. Design, develop, and implement programs, including travel and professional development activities, to support and encourage University staff and faculty in research and publication of scientific books and journal articles.
- 2.1.19. Lead the University's efforts to prepare for accreditation visits for foreign language programs and to address recommendations, suggestions, and comments contained in accreditation visit reports. (See 2.1.2, above.)
- 2.1.20. Design, develop, and implement programs and projects to attract school teachers to visit the University for professional development and other activities.
 - 2.1.21. Design, develop, and implement programs and projects to attract school pupils to visit the University for educational and recreation activities.
 - 2.1.22. Organize and supervise the conduct of Summer School to attract pupils of all ages and grades to participate in learning and recreation activities at the University.
 - 2.2.23. Carry out other activities permitted by the legislation of Georgia and University legal acts.
- 2.2. The Center shall engage in the work of the University's academic staff, teachers, and specialists invited to conduct the teaching process, who shall carry out its activities in accordance with the authority of the Center.
- 2.3. The Center in close coordination with the University and Faculty Quality Assurance Services, will set standards of academic quality for foreign language programs and assess compliance with the standards, including the effectiveness of faculty teaching skills, on a continuous basis.

Article 3. Management of the Center

- 3.1. The activities of the Center shall be managed by the Director of the Center, appointed by the Rector. The position of Director of the Center is a full-time commitment.
- 3.2. The Director of Center:
 - 3.2.1 Coordinates the effective implementation of the activities planned and implemented at the Center.
 - 3.2.2. Directs the performing of the functions and tasks assigned to the Center.
 - 3.2.3. Distributes duties among the persons involved in the activities of the Center, gives them instructions and assignments.

- 3.2.4. Provides permanent information to the University on modern achievements and innovations in foreign language teaching and learning and modern teaching-methodological guidelines.
- 3.2.5. Organizes the functions assigned to the Center by this provision, for which it submits proposals to the Rector for the purpose of settling and resolving specific issues.
- 3.2.6. Organize trainings and seminars for the professional development of personnel
- 3.2.7. perform other functions as defined by this statute, university legal acts and decisions of university management bodies.
- 3.2.8. The Director of the Center is accountable to the Rector
- 3.2.9. The Director of the Center shall be the person responsible for the material disposal of the Center.
- 3.2.10. After each academic semester, the Director of the Center submits a report on the activities of the Center to the Rector of the University.
- 3.3. The Deputy Director of Center shall assist the Director in accomplishing all activities listed in 3.2, above.
- 3.4. The Assistant to the Director of Center shall provide such assistance as may be required to support the activities of the Center.
- 3.5. An Advisory Board shall be organized by the Director of the Center and will include such members as may be appointed to give advice and guidance to the Director in accomplishing the objectives of the Center.
 - 3.5.1. The number of members of the Advisory Board shall be determined by the Director.
 - 3.5.2. At least one member of the Advisory Board should be a student at the University.
 - 3.5.3. Members of the Advisory Board may include lecturers and staff of the University, as well as parents and other members of the community.

Article 4. Compensation

- 4.1. The salary of the Director of the Center shall be not less than the salary of the most senior professor of the University. This provision sends a message to the community that the university takes its foreign language programs seriously.
- 4.2. The salary of the Deputy Director of the Center shall be commensurate with that of other University academic faculty persons.
- 4.3. The salary of the Assistant to the Director shall be commensurate with that of other University administrative staff persons.

Article 5. Budget and facilities

- 5.1. The University shall provide to the Center a budget adequate to perform the functions of the Center.
- 5.2. The University shall provide an office for the Center with computer, printer with Internet connection, and supplies required for the Center's operations.

Article 6. Reorganization and liquidation of the Center

- 6.1. Reorganization or liquidation of the Center shall be carried out in accordance with the procedure established by the legislation of Georgia.

Article 7. Procedure for making changes and additions to the Regulation

- 7.1. Making changes to this Regulation shall be governed by the procedure established by the laws in force.

Discussion

This study is aimed at determining how best to improve the effectiveness and efficiency of foreign language teaching and learning in post-Soviet space. By comparing and contrasting a variety of centers in other universities, we gain insights into the best practices of how a foreign language center may serve to aid that process.

The foreign language center can play a significant role in supporting classroom teachers, and it can also serve the university's quality management programs by evaluating the effectiveness and efficiency of the institution's language programs (Norris, 2016).

While all universities face similar challenges in teaching and learning foreign languages, those in post-Soviet space face the additional challenge of dealing with the vestiges of colonial suppression, viz. the Russification of the nationalities (Bilaniuk, 2005; Ushchyna, 2006). How well they are dealing with this challenge is yet to be determined (Wiley & Garcia, 2016; Yurchak, 2000; Zabrodskaia, 2009).

Finally, a personal observation. When this author first arrived in Georgia in 2003 as a Peace Corps Volunteer, the street signs were in Georgian and Russian. Now, in 2021, the signs are in Georgian and English. When I presented a paper at the University of Warsaw in 2008, students could choose to hear the paper in English or translated into Russian; not a single student chose to hear the presentation in Russian. The linguistic landscape is changing (Pavlenko, 2009a&b; Zabrodskaia, 2009). The modern foreign language center must develop, design, and implement programs that respect all languages, both the national languages and—dare we say it?—even the language of the former, and sometimes current, occupiers. It is a delicate balance, but one that must be approached with creative new solutions.

References

- Al-Jarf, R. (2021). TED Talks as a listening resource in the EFL college classroom. *International Journal of Language and Literary Studies*, 3(3), 256-267. DOI: <http://doi.org/10.36892/ijlls.v3i3.691>
- Bain, K. (2004). *What the best college teachers do*. Harvard University Press.
- Bilaniuk, L. (2005) *Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine*. Cornell University Press.
- Bilaniuk, L., & Svitlana, M. (2008) A tense and shifting balance: Bilingualism and education in Ukraine. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3-4), 340-372. DOI: 10.1080/13670050802148731
- Brontë, C. (2008). *Shirley*. Oxford University Press. (Originally published in 1849.)
- Brontë, C. (2015). *Jane Eyre*. Adapted by C. West. Oxford University Press. (Originally published in 1847.)
- Brown, J. D. (Ed.). (2013). *New ways of classroom assessment*. TESOL.
- Campbell, W. E., & Smith, K. A. (Eds.). (1997). *New paradigms for college teaching*. Interaction.
- Davis, B. (2019). 5 principles of great management. <https://www.uagc.edu/blog/5-principles-of-great-management>
- Dostál, P., & Knippenberg, H. (1979) The "Russification" of ethnic minorities in the USSR, *Soviet Geography*, 20(4), 197-219. DOI: 10.1080/00385417.1979.10640287
- Freeman, D., & Cornwell, S. (Eds.). (1993). *New ways in teacher education*. TESOL.
- Giger, M., & Sloboda, M. (2008) Language management and language problems in Belarus: Education and beyond. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3-4), 315-339.
- Ibsen, H. (1999). *An enemy of the people*. Dover Thrift Editions. (Originally published in 1882.)
- NKDA. (2021). Foreign Language Teaching Center. National and Kapodistrian University of Athens. https://en.uoa.gr/about_us/services_units/foreign_language_teaching_center/
- Norris, J. M. (2016). Language Program Evaluation. *The Modern Language Journal*, 100, Supplement, 169-189. <https://www.jstor.org/stable/44135002>

- Nyerere, J. K. (1970). *Freedom and unity*. Oxford University Press.
- Pavlenko, A. (2008a) Multilingualism in post-Soviet countries: Language revival, language removal, and sociolinguistic theory. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3-4), 275-314.
- Pavlenko, A. (2008b) Russian in post-Soviet countries. *Russian linguistics*, 32(1), 59-80.
- Pavlenko, A. (Ed.). (2008c) Multilingualism in post-Soviet countries. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3-4).
- Pavlenko, A. (2009a). Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes: *Journal of Slavic Linguistics*, 17, 1/2, 247-274. <https://www.jstor.org/stable/24600143>
- Pavlenko, A. (2009b) Linguistic landscapes in Ukraine: Yesterday, today, tomorrow. Paper presented at the second Linguistic Landscapes workshop, Siena, Italy, January.
- TSMU. (2018). Foreign Language Teaching Centre. Tbilisi State Medical University. <https://tsmu.edu/ts/content.php?id=21&aid=156&bid=147&cid=277&did=0&eid=0&&&lang=en>
- Ushchyna, V. (2006). [Review of the book *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine. Culture and Society after Socialism*, by L. Bilaniuk]. *Canadian Slavonic Papers*, 48(3/4), 417-418.
- Vázquez Vázquez, M. M. (2009). Teaching film or using film to learn language and culture? diverse approaches to teaching film in foreign language centres. *Lenguas Modernas*, 34, 9-23 <https://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=c4a15d7a-e7a3-49ae-a33e-9ff10553b090%40sessionmgr4008>
- Weaver, C. (2013). *The politics of the Black Sea Region*. Ashgate.
- Wiley, T. G., & Garcia, O. (2016). Language policy and planning in language education: Legacies, consequences, and possibilities. *The Modern Language Journal*, 100, Supplement, 48-63. <https://www.jstor.org/stable/44134995>
- WUT. (2021). The Foreign Language Centre. Warsaw University of Technology. <https://www.pw.edu.pl/engpw/International3/The-Foreign-Language-Centre>
- Yurchak, A. (2000) Privatize your name: Symbolic work in a post-Soviet linguistic market. *Journal of Sociolinguistics*, 4(3), 406-434.
- Zabrodska, A. (2009) Linguistic landscape in post-Soviet Estonia: Linguamosaic of Russian, Estonian, English, and Finnish. Paper presented at the second Linguistic Landscapes workshop, Siena, Italy.

Futuristic China - Short Media Overview Between February 2021 - September 2021

Marcela Ganea

Artifex University of Bucharest, Romania

Abstract

A brief overview of international media covering February 2021 –September 2021 reveals that China has been declared the most innovative country in various fields of human activity as well as the most futuristic country. From futuristic residential areas to Artificial intelligence, latest generation technologies and Space, China seems to be the champion. Research institutes and think-tanks see this progress as the result of advanced technologies and artificial intelligence that China is using. China is currently seen as global leader in AI, as AI is used 32% in economy, as against 22% in the USA and 18% in Europe. Technologies such as image recognition, object tracking, and autonomous driving are present in every Chinese industry. Modular cities with transformable spaces, biodiversity, solar energy and AI are being built, and apart from the ambition to set new standards in urban life, it's a solution for the growing populations in cities, as Chinese authorities estimate 1 billion inhabitants in cities by 2035. China is also a leading Space-faring country. Although smaller than the current ISS, as it will weigh 90 tons and accommodate 3 astronauts at a time, compared to the current ISS which weighs about 450 tons and it is about the size of a football field, the Chinese ISS may be the future, since the current ISS is aging and may be out of use by 2030. NASA administrator Bill Nelson and former astronaut Pam Melroy confirmed in June 2021 that China's extremely quick progress in Space may result into China's surpassing the US soon. Moreover, several Western think-tanks consider China the driver of the global economic growth over the next 10 years. To understand why the Chinese are so adoptive, let's think about the 700 million Chinese who are under the age of 40 and the new national identity which has emerged from the manufacturing identity of the late 1990s and the 2000s.

Keywords: China, futuristic, Belt and Road Initiative, Artificial Intelligence, technology.

Introduction:

A brief overview of international media covering February 2021 –September 2021 reveals that the only country thriving after the pandemic due to production and significant exports is China. Research institutes and think-tanks see this progress as the result of advanced technologies and artificial intelligence that China is using. China is currently seen as global leader in AI as AI is used 32% in economy, as against 22% in the USA and 18% in Europe. Technologies such as image recognition, object tracking, and autonomous driving are entering every Chinese industry¹.

My research technique consisted in: 1) collecting the data, represented by posts on Internet, in English, that include the phrases " Futuristic China", " China technology Artificial Intelligence" covering February-September 2021, 2) classification of the posts according to the topic – Artificial Intelligence, advanced technologies, Space 3) induction – based on empirical observations, induction of conclusions and classification.

I have considered this method to be the most suitable as it allows identification of discourses on the topic of interest, reflecting China's current level of technological development, starting from particular experiences and events that have been assessed by reliable international institutions and confirmed by reliable international sources.

My research material has been written sources: reports of research institutes, think-tanks, media articles, presentations made by the Chinese delegation at COPUOS – UN, and media sources, all of them in English.

Case study:

China, leader in innovation based on AI and various technologies in 2021:

35 China's rise in Artificial Intelligence (2018). CNBC reports. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=6yDw9w8uPyQ>

In February 2021, the Australian-made documentary entitled *Futuristic China* started to be broadcasted around the world. Greg Granger, the Australian tv producer, tells us from the very beginning: "China is the most ambitious innovator in the world" and "technology is speeding China's transformation into the world's manufacturing hub and the leading global innovation centre...After 30 years of uninhibited and synchronized growth, China is restructuring its economy. What's driving China's emphasis on technology is both national security and future export potential. Dr Geoff Raby, former Australian ambassador to China confirms that: Technology sits in the middle of China's development strategy. Innovation and technology will drive China into the next decades"²

In February 2021, CNN presented the plans for several futuristic news cities in China: near Chengdu, near Beijing and the car-free NetCity near Shenzhen. The design takes your breath away. Apart from the ambition to set new standards in urban life, it's a solution for the growing populations in cities, as Chinese authorities estimate 1 billion inhabitants in cities by 2035. For the post-pandemic world, China is designing now modular cities with transformable spaces, biodiversity, solar energy and AI.

Back in April 2020, CNBC had emphasized China's 15-year ambitious plan -*China Standards 2035*- to set the standards for the next generation of technologies in Artificial Intelligence, telecommunications, flow of data, Internet-of-Things, block-chain technologies³, in order to ensure compatibility of the Chinese services around the world, while in December 2018, CNBC had broadcasted a documentary on *China's AI*. Kai-Fu Lee, author, said: "if you measure by research, the US is ahead, but if you measure by value created, market capitalization, number of users, and revenue, China is already ahead".

Regarding the AI, the US National Security Commission on Artificial Intelligence (NSCAI)'s⁴ final report published in March 2021, says that 'For the first time since WWII, America's technological predominance is under threat' and the September report of the European Parliament entitled *China's Ambitions in AI – at a glance* confirms that "China ranks the 2nd globally although it has to overcome challenges in terms of talent and production of very sophisticated semiconductors, but it ranks the 1st in 2020, in terms of the number of research papers on AI and the number of AI related patents". According to this report, "China was first to enter into the 'ranks of innovative countries' and is now expected to reach 'world-leading level' by 2025 and to become the 'major AI innovation centre in the world' by 2030, making AI 'the main driving force of China's industrial upgrading and economic transformation'"⁵.

In China, AI is used for a variety of business purposes such as online shopping and in industry, with a focus on promoting automation. At the same time, MERICS also stresses that, due to technical innovations, there has been 'significant progress in online monitoring and almost nationwide camera surveillance coverage, as well as testing out AI and big data analysis, especially in the urban public security sector'. China's 2017 AI plan states promoting further application of AI in the field of public safety, as well as developing construction of public safety intelligence monitoring and early warning and control systems⁶.

In April 2021, the same U.S. National Security Commission on Artificial Intelligence released its final report and listed China as a strategic competitor to the United States, U.S. peer in many areas and an AI leader in some areas. AI allows machines to exhibit characteristics associated with human learning and problem-solving, and can be applied to areas such as facial and speech recognition, natural language processing, and automated reasoning⁷.

In May 2021, the European Commission's report on Advanced Technologies for Industry – advanced technologies landscape and related policies in China⁸ mentioned China as global leader in some of the 12 advanced technologies:

the EU27 continues to hold a higher share of global patent applications than China in many advanced technologies, however, China is catching up with Europe in Photonics, Security and has done so in the advanced technology of Big Data already. China's share in global patenting now clearly exceeds that of Europe in Micro- and nanoelectronics (MNE), Robotics, as well as Artificial Intelligence... Between 2008 - 2018 patent applications

² Futuristic China, 7 x 24 HD, Broadcaster: Sky Networks, retrieved from https://tvfiinternational.com/programme/22/futuristic-china/trailer-1&fbclid=IwAR18d68XUJ7U4PZT_C2auC401-QkK7pEomPZNdirAfmXLau30hymIQ

³ Kharpal, A. (2020). Power is up for the grabs. Behind China's plan to reshape the next generation tech. CNBC.com. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2020/04/27/china-standards-2035-explained.html>

⁴ National Security Commission on Artificial Intelligence

⁵ *** European Parliament. (2021) China's ambitions in Artificial Intelligence. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696206/EPRS_AT\(2021\)696206_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696206/EPRS_AT(2021)696206_EN.pdf)

⁶ *** European Parliament. (2021) China's ambitions in Artificial Intelligence. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696206/EPRS_AT\(2021\)696206_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696206/EPRS_AT(2021)696206_EN.pdf)

⁷ Hu, S. (2021). China and Artificial Intelligence. TheDiplomat.com. retrieved from <https://thediplomat.com/2021/04/china-and-artificial-intelligence/>

⁸ *** Advanced Technologies for Industry – advanced technologies landscape and related policies in China. (2021). European Commission. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/reports/international-reports/advanced-technology-landscape-and-related-policies-china>

filed by Chinese applicants increased most in Artificial Intelligence... the EU27, in contrast, displays a negative specialisation in all four of these fields.

In May 2021, Harvard Business Review was explaining why China is advancing so fast⁹:

"To understand what's powering the global rise of Chinese companies, we need to recognize that China now has at its disposal a resource that no other country has: a vast population that has lived through unprecedented amounts of change and, consequently, has developed an astonishing propensity for adopting and adapting to innovations, at a speed and scale that is unmatched elsewhere on earth...To understand why the Chinese public is so fiercely adoptive, let's think about: first, the 700 million Chinese who are under the age of 40; and second, a new national identity, which in the past decade has emerged as distinct from the manufacturing identity of the late 1990s and the 2000s." (Dychtwald)

In August 2021, an article published by *Nature*¹⁰ magazine was describing in detail how the Chinese researchers work on the potential of AI in drug design and development. Although "the Chinese AI drug hunters are latecomers", they are currently superseding the US, the pioneer in this field, and "given the conservative thinking" in Western countries, skeptical of the AI, Chinese companies may move faster than Western companies. Although data quality may be a problem at times, the huge number of AI researchers ("returnees from the US and Europe, veterans of industrial research at Baidu, Alibaba and Tencent, and those being trained under the new government programs") and the significant number of AI research papers in China, 22.4% of the total, compared with 16.4% from Europe and 14.6% from the United States, according to a recent report from Stanford University, may result into China's ascendance one day in this field. For the moment, as Kai-Fu Lee states, "China still lacks scientists who will make fundamental breakthroughs, represented by the top 1% of the papers—especially the highly cited conference papers...When it comes to really the most creative out-of-the-box thinkers, the US still leads"¹¹.

In September 2021, an academic article was describing in detail the outcome of China's National Medium- and Long-term Plan for the Development of Science and Technology 2006-2020¹². One goal definitely achieved is the investment and the progress in innovation as well as R&D:

Global Innovation Index (GII) has improved for China to the 14th place in 2020 from the 29th in 2007 (Cornell University et al., 2020).... As the second largest R&D spender, China sees a level of Gross Expenditure on R&D very close to that of the U.S. (in 2017, \$496 billion, current PPP US dollars, about 23% of the global total for China versus \$549 billion, or 25% of the global total, for the U.S.) However, in China, the share of GERD spent on basic research reached 6% in 2019, compared with 18.6% for the U.K. and 16.6% for the U.S. in 2018. The proportion of the expenditure allocated to applied research been low and declining (11.3% in 2019, compared with 19.15% for U.S. in 2018). In 2016, the 13th FYP for S&TI introduced a series of similar programs, "S&TI 2030-Mega-Programs," covering energy, information, aerospace, manufacturing, transportation, materials and other fields. The mega-programs of high-definition Earth observation systems and manned aerospace and Moon exploration promoted the development of satellites and their applications...From 2021 to 2025, China is likely to set up national laboratories in several major innovation fields, perhaps quantum information, photons and micro-nano electronics, network communications, artificial intelligence, biomedicine, modern energy systems and others. (Sun, Y. & Cao, C)

China in Space:

In May 2021, China's Zhurong rover landed on planet Mars, making China the 2nd nation to touch Mars.

In June 2021, 3 Chinese taikonauts went to Space to China's new Space Station to work on its completion. That was the 3rd of the 11 missions planned to build China's Space Station, conceived to be ready in 2022. Although smaller than the current International Space Station, as it will weigh 90 tons and accommodate three astronauts at a time, compared to the current ISS which weighs about 450 tons and is roughly the length of a football field, the Chinese ISS may be the future since the ISS is aging and may be out of commission by the 2030s¹³.

⁹ Dychtwald, Z. (2021). China's new innovation advantage. HBR.org. Retrieved from <https://hbr.org/2021/05/chinas-new-innovation-advantage>

¹⁰ Cyranoski, D. (2021). AI drug discovery booms in China. Nature. Com. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/441587-021-01016-0?proof-c%2%A0>

¹¹ Cyranoski, D. (2021). AI drug discovery booms in China. Nature.com. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/441587-021-01016-0?proof-c%2%A0>

¹² Sun, Y. & Cao, C. (2021). Planning for Science: China's grand experiment and its implications. Nature.com DOI <https://doi.org/10.1057/41599-021-00895-7>

¹³ McFall Johnson, M. (2021) Watch China launch 3 taikonauts to its new space station on Wednesday night - the country's first human spaceflight in 5 years. BusinessInsider.com. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/china-to-launch-first-people-to-new-space-station-2021-6>

NASA administrator Bill Nelson and former astronaut Pam Melroy confirmed in June 2021 that China's extremely quick progress in Space may result into China's surpassing the US soon: "not just the landing on Mars, which is very impressive, but also a couple of landings on the moon, and of course the new construction starting of a low Earth orbit space station¹⁴". Indeed, China has many plans for the Moon, too. In January 2019, it was the first country to land a probe on the far side of the Moon. It was the second mission after the rover sent in 2013, still operational. In December 2020, another Chinese rover was sent to the Moon to bring soil and rocks, which it did, thus accomplishing the second such mission of collecting lunar samples after the Soviet mission back in 1976¹⁵.

During the 64th session of the UN COPUOS, in August 2021, the Chinese delegations presented in detail China's Space programs which reflect China's drive for international cooperation, China's wide range of Space missions and confirm China's quick progress in Space mentioned by NASA administrator Bill Nelson.

Lu Yaofeng, deputy director of the Integrated Planning Division of China Manned Space Agency, presented the Progress and International Cooperation of China Manned Space Program¹⁶. The 1st stage of experiments of the Chinese Space Station will result into 9 projects from 17 countries and 23 entities, such as: Effect of Microgravity on the Growth and Biofilm Production of Disease-causing Bacteria jointly applied by Peruvian Branch and Spanish Branch of The Mars Society, Flame Instabilities Affected by Vortices and Acoustic Waves jointly applied by Chinese and Japanese scientists, POLAR-2. Polarization detection of gamma-ray bursts in CSS jointly applied by Scientists from Switzerland, China, Germany and Poland. Dr Fang Yufei from the BDS/GNSS Policy and Regulation Centre of Beihang University presented the Beidou Navigation System, Liu Longfei from the National Disaster Reduction Centre of China presented the Space-based Information for Emergency Management in China focused on the satellite resources used to monitor disasters, reduce risks and respond to emergencies.

China wants to become leader of the 4th industrial revolution as part of its ambition to develop its economy with advanced technologies and AI. A MERICS report from June 2020¹⁷ mentioned China goal to possess one third (4.1 billion euro) from the Internet-of-Things industry by 2035¹⁸.

Conclusions

Innovation and technology are China's catalysts. In terms of created value, market capitalization and numbers of users and income, China is leader in technology and AI. China wants to become also leader of the 4th industrial revolution as part of its ambition to develop its economy based on AI, advanced technologies and innovation, and to possess one third (4.1 billion euro) of the Internet-of-Things by 2035. Between 2021 -2025, China is likely to set up national laboratories in several major innovation fields, perhaps quantum information, photons and micro-nano electronics, network communications, artificial intelligence, biomedicine, modern energy systems and others. China's extremely quick progress in Space may result into China's surpassing the US soon. China is seen the world's growth driver in the next 10 years.

Bibliography:

Cyranoski, D. (2021). AI drug discovery booms in China. *Nature. Com.* Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41587-021-01016-0?proof=t%C2%A0>

Dychtwald, Z. (2021). China's new innovation advantage. *HBR.org*. Retrieved from <https://hbr.org/2021/05/chinas-new-innovation-advantage>

Gohd, C. (2021) China is gaining ground in space. Should the US be concerned? *Space.com*. Retrieved from <https://www.space.com/china-space-advances-us-concerns>

¹⁴ Gohd, C. (2021) China is gaining ground in space. Should the US be concerned? *Space.com*. Retrieved from <https://www.space.com/china-space-advances-us-concerns>

¹⁵ Lee Meyers, S. (2021) The Moon, Mars and Beyond- China's ambitious plan in Space. *NYTimes.com*. retrieved from <https://www.nytimes.com/article/china-mars-space.html>

¹⁶ Yaofeng, L. (2021). UNOOSA.ORG. Retrieved from https://www.unoosa.org/documents/pdf/copuoc/2021/CMSA_Lu_Yaofeng_Progress_and_International_Cooperation_China_Manned_Space_Program.pdf

¹⁷ MERICS, Berlin, Germania

¹⁸ China's digital platform economy : assessing developments towards industry 4.0. Challenges and opportunities for German actors. MERICS. Retrieved from <https://merics.org/sites/default/files/2020-06/MERICSReportDigitalPlatformEconomyEN02.pdf>

- Grainger, G., (2021) Futuristic China – Insights from China’s business leader, documentary by Greg Grainger, Australia. Retrived from https://tvfinternational.com/programme/22/futuristic-china?trailer=1&fbclid=IwAR1l8dv8XUJ7Ut4PZT_C2auC401-QiKh7pEOmPZNdirAfmtXLsuz30xymIQ
- Hsu, S. (2021). China and Artificial Intelligence. TheDiplomat.com. retrieved from <https://thediplomat.com/2021/04/china-and-artificial-intelligence/>
- Kharpal, A. (2020) Power is up for the grabs Behind China’s plan to reshape the future of next-generation tech.
- China’s rise in Artificial Intelligence (2018). *CNBC reports*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=6yDw9w8uPyQ>
- McFall Johnsen, M. (2021) Watch China launch 3 taikonauts to its new space station on Wednesday night – the country’s first human spaceflight in 5 years. *BusinessInsider.com*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/china-to-launch-first-people-to-new-space-station-2021-6>
- Lee Meyers, S. (2021) The Moon, Mars and Beyond: China’s ambitious plan in Space. *NYTimes.com*. retrieved from <https://www.nytimes.com/article/china-mars-space.html>
- Sun, Y. & Cao, C. (2021). Planning for Science: China’s grand experiment and its implications. *Nature.com* DOI <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00895-7>
- Yaofeng, L. (2021). *UNOOSA.ORG*. Retrieved from https://www.unoosa.org/documents/pdf/copuos/2021/CMSA_Lu_Yaofeng_Progress_and_International_Cooperation_China_Manned_Space_Program.pdf
- *** Advanced Technologies for Industry – advanced technologies landscape and related policies in China. (2021). *European Commission*. Retrieved from <https://ati.ec.europa.eu/reports/international-reports/advanced-technology-landscape-and-related-policies-china>
- ***China’s rise in Artificial Intelligence (2018). *CNBC reports*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=6yDw9w8uPyQ>
- *** China is leading the AI technology in the world (2019). *CGTN*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=kkSiQINE2vI>
- ***China’s digital platform economy: assessing developments towards industry 4.0. Challenges and opportunities for German actors. *MERICS*. Retrieved from <https://merics.org/sites/default/files/2020-06/MERICSReportDigitalPlatformEconomyEN02.pdf>
- *** European Parliament. (2021) China’s ambitions in Artificial Intelligence. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696206/EPRS_ATA\(2021\)696206_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/696206/EPRS_ATA(2021)696206_EN.pdf)

Reconstructing the Performance Landscapes from the 16th to 19th Century Indian Ragamala Paintings

Balaji Venkatachary

Mysore School of Architecture, India

Shruti Mutalikdesai

DY Patil University School of Architecture, India

Abstract

This paper attempts to analyse the landscape representations in the Indian Ragamala paintings. Ragamala is a painting tradition from the 16th to 19th century India, belonging to the various regional courts of Rajasthan, Deccan and the northern hill regions. These paintings represent the melodic modes in classical Indian music tradition, called Raga. These paintings are unique in a way that they represent performance spaces, emotions and seasons associated with these Ragas. In the absence of photographs from the period under study, these paintings serve as significant sources to understand and reconstruct the associated performance landscapes. The Ragamala paintings selected for the study are curated by the Cornell University Digital Library, New York. This exhaustive collection consists of around 4000 paintings and will serve as the primary source for this exercise. The sample from this collection will be designed to represent various time periods and regional variations. These paintings will be studied to understand natural and architectural elements that represent the spirit of performance landscapes. This paper is an explorative attempt to identify various categories of performance landscapes depicted in these paintings and are representative of the setting for the Ragas. An exploration of this kind would bring to fore people's understanding of the unique relationship between music and landscapes.

Keywords: Ragamala painting, music, landscape, performance

Introduction

India is home to several painting traditions and the tradition of miniature painting, one amongst them, has embraced several regional variations. The Ragamala paintings in particular have the unique distinction of combining these painting skills with another nuanced art form like music. Broadly understood classical Indian music is practiced under two traditions, Hindustani and Carnatic, each with their own approach to various melodic modes. It is in the northern and central part of the Indian subcontinent that these two traditions of miniature paintings and Hindustani classical music find confluence. These paintings, while being artistically refined and evolving through the 16 -19th century, depict the settings and moods of various Raga's. Each Raga is usually defined by a unique set of attributes like what time of the day it is set in and the inherent mood it caters to or the season it is most relevant in. When observed carefully, these paintings attempt to visually represent these nuanced attributes through various techniques and methods. Across various regions these methods seem to remain constant while allowing for stylist variations within the painting itself. These paintings also depict the entire landscape setting for the scene intended to be communicated, complete with flora, fauna, architecture and people. Hence, this paper focuses on exploring the landscape themes which lend character to the paintings.

Through this process we have been able to identify important parts of the structure of these paintings as themes. The understanding through this exercise is that not only are these paintings a very unique visual dictionary to an intangible art form like hindustani classical music, they also serve as a repository for landscape elements, architecture, furniture, costumes, accessories and jewellery, social structure and people. These paintings are well studied for their style, regional variations and elements, but the connection with cultural landscape of the region within the purview of the associative landscape seems to be limited. This paper intends to fill this gap and look at these paintings for what they have to convey about the setting. It is a unique method to understand cultural landscapes associated with intangible traditions. Attempts have been made to understand the history, techniques and compositions of these paintings, however we look at it as a source to understand and reconstruct performance landscapes.

Literature Review

The main intent of this research is to look at these paintings as a source for the study of cultural landscapes, which in turn relies on the theoretical framework of cultural geography. As a field, cultural geography deals with culture, cultural areas, cultural history, cultural landscapes and cultural ecology. This specialized field of geography focuses on the study of cultural components in detail. Religion, language, architecture, music, dance, clothing, gender roles, agriculture and art are some of the most recurring cultural components. These components/objects found in any landscape could be viewed as indicators of behavior and their arrangement could be regarded as a foundation for generalizations about "spatial organization." We have to find functional and symbolic meaning in such components/objects. These components are tangible manifestations of human actions and beliefs (Mikesell, 1978)

Simply put cultural geography is the study of relationships between humans and location (Balasubramanian, 2018). If there is human action in a landscape; it implies the existence of a culture, a history and the resultant ecology demands interpretation to discover man's traces left on the earth. Cultural geography examines the cultural values, practices, discursive and material expressions and artefacts of people, the cultural diversity and plurality of society. It also emphasizes how cultures are distributed over space, how places and identities are produced, how people make sense of places and build senses of place, and how people produce and communicate knowledge and meaning. Newer cultural geographers now believe that landscape is not simply a material artefact that reflects culture in straightforward ways, but is laden with symbolic meanings that needs to be decoded with respect to social and historical context, using new techniques (Price & Lewis, 1998). It is precisely in this context where study of Ragamala paintings gains importance, especially viewed from the cultural landscape lens. We can use these paintings, which are material evidence of a time gone by, to not only understand the nuances of a music tradition but also the physical setting of the time. When viewed as a cultural landscape, there is a thread that essentially connects these paintings across geographic zones and helps us form a narrative of people and their associations with music and their setting.

Cultural landscapes are cultural properties and represent the "combined works of nature and of man". They are illustrative of the evolution of human society and settlement over time, under the influence of the physical constraints and/or opportunities presented by their natural environment and of successive social, economic and cultural forces, both external and internal. Broadly understood cultural landscapes can be classified under three categories:

1. Designed landscapes
2. Organically evolved landscapes (relict/continuing)
3. Associative landscapes (Organization, 2008)

The depiction in Ragamala paintings deals with the landscape setting and components associated with a cultural component like music, hence can be understood as an associative cultural landscape.

Professor Abhijit Natu in his paper titled "Understanding traditional Indian landscapes through music and poetry" speaks of these paintings as important sources to understand traditional landscapes. He however, focuses on music and poetry in understanding these landscapes and the paintings serve as an illustrative source for this argument (Natu, 2015). This paper however, intends to look at these paintings themselves as resources which will help us decode the cultural landscape with the help of identified themes.

Methodology

The primary goal of the research is to reconstruct performance landscape elements and themes from Indian Ragamala paintings that are available in public collection. The Ragamala paintings used for the study is sourced from Klaus Ebeling's Ragamala Collections curated and archived by the Cornell university Digital Library (Ebeling, 2020). In total, 4016 paintings are available in the collection dating from the 16th to 19th century CE. 894 of them are clearly attributed to a known location in India, thus making a useful population from the collection to facilitate a useful study of geography and landscapes. We know that Ragamala collections are made of portfolios, with each subset consisting of the pictorial depictions of six principal Ragas (melodic modes), their wives (Raginis), sons (Ragaputra) and daughters (Ragaputri), thus each folio totalling up to 36 to 42 paintings. It is also known that each Raga with its family is attributed

to a specific season. Finally, these folios were prepared across various geographical regions spanning between the northern and the Deccan region of the country over several centuries. Hence, a stratified sampling scheme was developed to pick up representative samples across region, time and landscape typologies. 85 paintings were thus proportionately sampled for the purpose of this study.

LOCATION	TOTAL	SAMPLE (%)	Sample size	Sample ID	Link	Raaga
Malwa, Uttar Pradesh, India	277	5	14	RM_B2_01_08	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796514	Khambhavati
				RM_B2_01_01	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796489	Bhairava
				RM_B2_01_15	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796531	Gandhari
				RM_B2_01_13	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796527	Todi
				RM_B2_03_12	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796616	Hindol
				RM_B2_03_18	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796633	Desakh
				RM_B2_05_08	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796708	Asavari
				RM_B2_05_14	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796724	Nat
				RM_B2_05_09	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796710	Kedara
				RM_B2_10_05	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796951	Dipak
				RM_B2_05_01	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796688	Bhairavi
				RM_B2_07_07	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796795	Gor Malar
				RM_B2_09_12	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796907	Varari
				RM_B2_09_02	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Viravar
				RM_B2_09_15	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Vibhasa
				RM_B2_14_03	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Madhu Madhavi
				RM_B2_16_04	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Dhanasri
				RM_B2_14_11	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Khambhatav
Bundi, Rājasthān, India	180	5	9	RM_B2_12_09	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Gaurkari
				RM_B2_16_16	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Mallar
				RM_B2_12_08	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Dipak
				RM_B2_18_01	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3796875	Bhairo
				RM_B2_26_08	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797346	Sri
				RM_B2_31_02	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797422	Putra Kalyon
				RM_B2_33_04	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797451	Malkos
				RM_B2_34_17	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797481	Vereari
				RM_B2_34_18	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797482	Megh
				RM_B2_37_10	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797524	Asavari
				RM_B2_37_04	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797518	Bangalo
				RM_B2_36_13	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797508	Kanhra
				RM_B2_36_16	https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3797511	Kedar

Figure 01: Snapshot of the database created by the authors

The sampled paintings were analysed using the theoretical lens of cultural geography. Cultural geography is a useful theoretical framework used to study cultural landscapes, the concept that captures the idea of landscapes that are co-created by man and that of nature. The undertaken research is an exploratory work that uses a qualitative approach to identify landscape elements and themes from period paintings and attempts to provide a vocabulary to enable one to reconstruct the cultural landscapes associated with music. The method of Content analysis is employed to read the selected paintings for themes, meanings and associations within the identified elements of landscapes.

Findings / Discussion

Ragamala paintings and composition:

Ragamala paintings can be classified based on the locations (see figure 02) that they come from, namely Pahari Ragamala (northern hill region), Rajasthan or Rajput Ragamala, Deccan Ragamala (south-western India), and Mughal Ragamala (Jain, 2002). Perhaps the purpose of these paintings were two-fold. One major purpose was to create portfolios of visual representations capturing the moods of each family of ragas, so that the images offer the reference to create the right ambience while one renders a particular family of raga. This might have worked as a useful teaching aid for the students of music. It is also noted that these paintings were used for pleasurable viewing in the female quarters of the palaces.

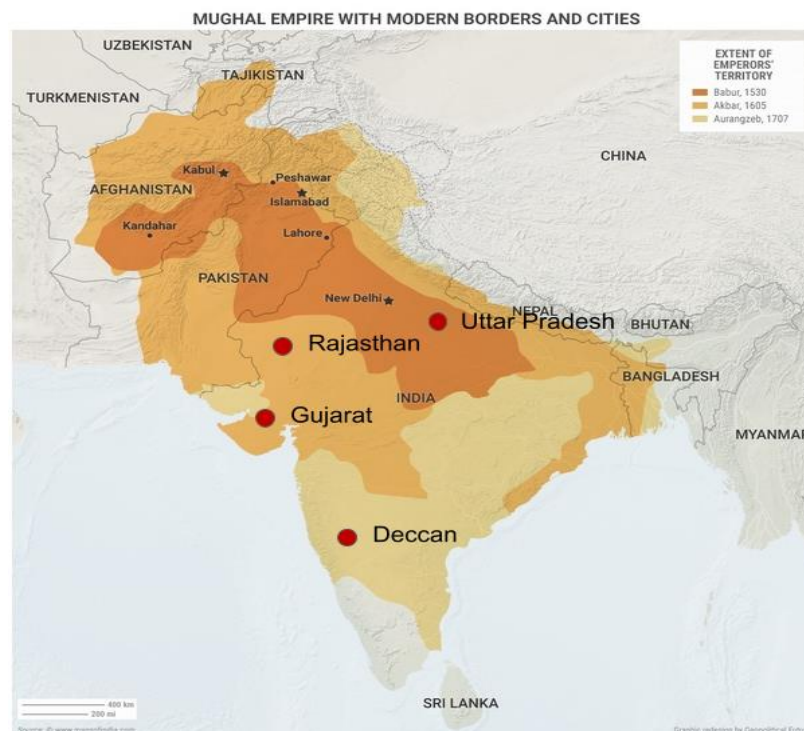

Figure 02: Map of India showing the locations to which Ragamala paintings are attributed to.

These paintings were prepared on a paper or paper-based surface. The pigments used for the painting were sourced from minerals and organic materials of plant or animal origin. For instance, white pigment was possibly prepared from lead carbonate, green from oxidized copper and blue from ultramarine rock. A popular oral tradition points the source of yellow pigment to the cow's urine concentrate, which is known as Indian Yellow.

Although the subject matter, colours and treatment of ragamala paintings are diverse pertaining to various ragas and regions of origin, it is possible to identify a few key elements that are standard across most of these folios (See figure 03). Landscape and architectural landmarks are the most prominent of such elements used almost like a vocabulary to bring forth the emotions, literally preparing the setting for the music. The fauna and flora are carefully chosen to represent the season and at times are used as abstract iconography that makes a social, cultural or sensorial statement. People and attire adds life and movement to the composition. Each raga has an associated deity and that is inevitably shown as the central figure. Furniture, musical instruments and other accessories complete the picture and give it the much-needed finishing. The verses in Sanskrit language from musical treatises belonging to circa 5th century CE are accompanied along with the paintings that note the characteristics of each raga. Most of these paintings also have a unique border design to frame the scene, some of them humble and others heavily ornamented and elaborate.

Human meanings and associations are integral to any cultural landscape. Ragamala paintings are full of vivid depictions of landscapes that use literal and abstract representations of cultural ideas and activities related to music. Performance landscapes can be classified as associative landscapes as they are landscapes associated with cultural activity. Ragamala paintings are tangible expressions of associative cultural landscapes, where the landscape elements are framed as an abstract representation of intangible tradition such as music. At times scenes of musical performance are literally depicted, if not, the paintings capture the mood, ambience and aesthetics of melodic modes of Indian music.

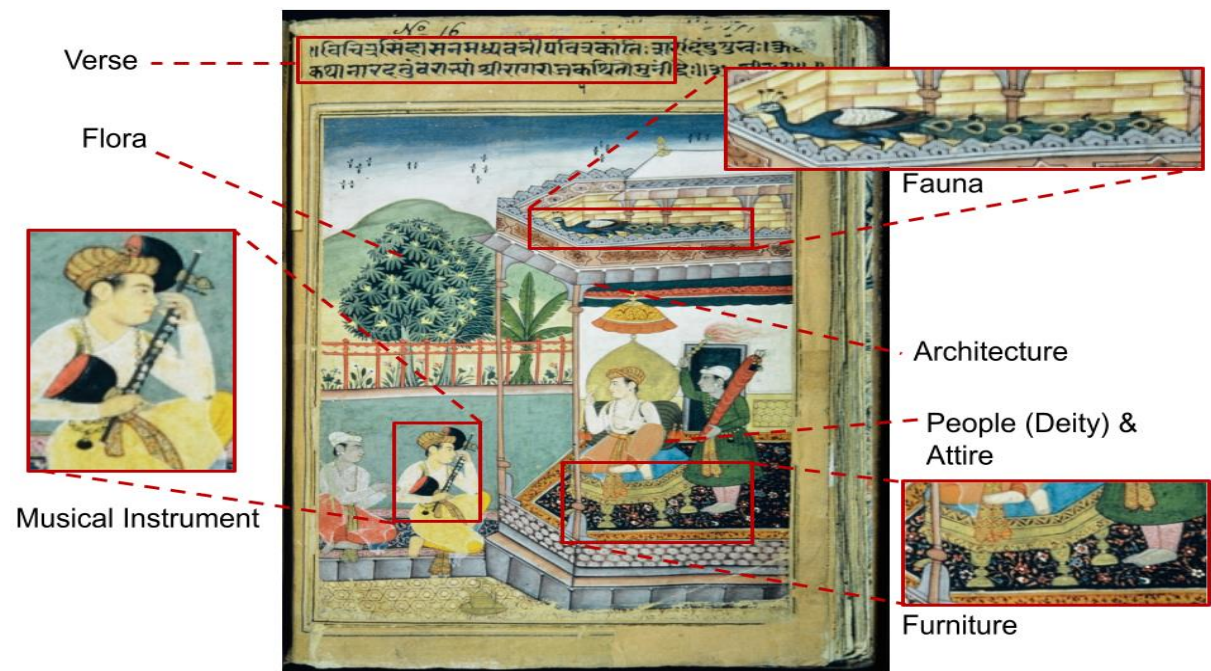

Figure 03: Anatomy of Ragamala painting

Themes of Performance Landscape:

The sampled paintings were subjected to a systematic content analysis process and as a result seven major categories of landscape themes were identified from the paintings that play a pivotal role in making up of the performance landscapes: Season, Ambience, Time of the day, Story, Gender & Social Structure, Architecture, Colour & Geometry.

Each Raga is characterised by its association with a season as described in the musical treatises. The seasonal characteristics are clearly shown in the images using appropriate motifs of cloud cover, lightning, seasonal flowers, intensity of natural light and migratory birds. For example, figure 04 shows two paintings from ca. 1775 CE Rājasthān. One is that of Raga Megh, the raga of the rainy season and the other is that of Raga Vasant, the raga characterised by the spring season.

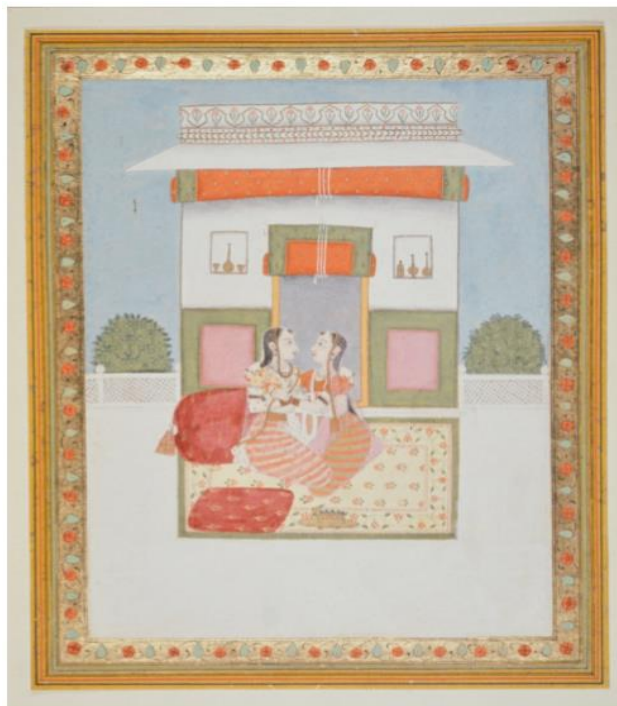
Raga Megh, ca. 1775 CE, Bundi / Kota, Rājasthān

Raga Vasant, ca. 1775 CE, Bundi / Kota, Rājasthān

Figure 04: Representations of Seasons

Ambience is set in the painting to indicate the mood of the raga with the use of various elements and characters in the setting. For instance, paintings from the folio of Raga Bhairavi uses a devotional setting with a Shiva linga (an iconic symbol representing lord Shiva of Hindu pantheon) occupying the central position, while devotees are seen offering religious service. Raga Asavari shows a setting of numerous snakes, anthills and peacocks in which the central deity Krishna walks courageously, at times holding them in hand. The Time of the day adds beautifully to define the ambience and mood. Folio of Raga Lalit shows a dark blue sky with numerous twinkling stars and a crescent moon, indicating that the raga is prescribed to be played or sung during late night. The landscapes represented in the paintings are not static, but the characters are composed as if to show a snapshot of an episode in a Story. The intense scenes of war and the romance on swing represented in the folios of raga Nat and Hindol respectively from the 17th century Malwa are good examples of such themes. It is possible to clearly read the representations of Gender & Social Structure shown as part of these stories specifically to bring out the emotions of a particular raga. Raga Madhumadi Maru, from the 18th century Malwa and Raga Vibhasa, from the 16th century explore sensual portrayal between various genders as shown in the figure 05.

Raga Madhumadi Maru, ca. 1750 CE, Malwa, Uttar Pradesh

Raga Vibhasa, ca. 1680 CE, Malwa, Uttar Pradesh

Figure 05: Representations of Gender and Social Structure

Architecture occupies a large part of the composition giving the setting a static background. Representations vary from humble huts of mud and bamboo to palatial complexes with exquisite treatment and elaborately designed gardens. Colour & Geometry are carefully chosen to create the ambience of the raga. Not only that it gives life to the illustrations, but enables us to read the historic geometry and treatment of gardens and architecture.

Conclusion

The unique collection of Ragamala paintings act as an important source that gives us an insight into the performance landscapes of north and south western India from 16th to 19th century CE. Not only is it a source that helps in reconstructing a period thematic landscape, but it also tells us how landscape and architectural elements have been used to visually convey an abstract art form like music. This phenomenon indicates the community's understanding of the interrelationship between music, art and landscapes in historic India.

The elements used in the paintings seem to be picked up from a palette of accepted vocabulary and remain consistent throughout the folios of all regions. Thus, it suggests there could have been a highly developed visual vocabulary made up of spatial elements used to communicate the spirit of the musical modes. However, the themes represented in the paintings convey the diversity and regional variations giving us more insight into the regional cultural landscapes associated with musical form. A cursive study suggests the setting of most of the paintings, with few exceptions, to be largely aristocratic, while representation of people is more inclusive.

This was a brief research undertaken to explore the possibilities of various future research arenas. A cross reading of the paintings with ragas and the verses/couplets could be undertaken further to bring out quantifiable correlations and to model the interrelationship between the raga characteristics and the elements in the paintings. A usable classification scheme could thus be developed. This research must also be expanded to include other sources apart from the collection cited here to get a larger picture. Methodology of this sort could further be applied to other period paintings available to us in order to comprehensively understand the relationship between landscape representations of music and to be able to successfully reconstruct the performance landscapes that capture the spirit of music.

References

- Balasubramanian, A. (2018). Basics of Cultural Geography. *India: University of Mysore*.
- Jain, R. (2002). *Song of the Rainbow: A Work on Depiction of Music Through the Medium of Paintings in the Indian Tradition*. Kanishka Publishers.
- Mikesell, M. W. (1978). Tradition and innovation in cultural geography. *Annals of the Association of American geographers*, 68(1), 1-16.
- Natu, A (2015). Understanding Traditional Indian Landscapes through Music and Poetry. *International Conference on Reinventing Design Pedagogy and Contextual Aesthetics*.
- Organisation, C. (2008). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. *Paris*.
- Price, M., & Lewis, M. (1993). The reinvention of cultural geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 83(1), 1-17.
- Ebeling, K. (2020). *Ragamala Paintings* | Cornell University Library Digital Collections. Retrieved 1 October 2021, from <https://digital.library.cornell.edu/collections/ragamala>

Advertisement of The Book: The Pandemic Cases

Miamlina Antonina

V., communication expert and reading promotion advocate, Ukraine

Abstract

In this study the advertisements of the books are examined. During uncertain times reading is an escape and super good idea. Exploring different of advertisements during last year several cure examples were find. Bookstore Eureka! in Lithuania launched advertising campaigns devoted to the journey with books during October, 2020. The main goal of this campaign is to attract new readers with 6 travel destinations. There are two of them

- A trip to Italy from 6 EUR/ Travelling while reading (U. Eco);
- Diving into Japan from 8 EUR (Murakami).

From other side this advertisement underlined the main benefit of reading as getting acquainted with countries and different countries. Yes, reading books is the cheapest way of traveling. Only during October, 2020 mass audience can realize and understand this statement. LeYa online bookstore from Portugal produce perfect advertisement with great message "Escape the lockdown" with The Little Prince, Alice and Don Quixote in March, 2020. This advertisement also shows great benefit from reading and books as escape from uncertain and cruel reality. National library of Luxemburg provides reading tips in outdoor advertising campaign during December, 2020. They proved with their advertisements that reading is fascinating because you can stay at home and explore new worlds with a good book:

- Air out regularly your mind breathing books;
- Wear a mask like Superjhep, Darth Vader and Zorro;
- Don't meet in groups except with your favorite author.

These examples of communication campaign show us the simple way to promote reading during uncertain times. Advantage of all advertising campaigns that were explored in this research is underlined the main feature just in correct time, when everyone needed to stay at home with a book.

Keywords: advertisement of the books, reading books promotion, book industry advertisement, book advertisements and promotion by bookshops, public and online libraries

In this study the advertisements of the books are examined. As everyone knows advertising helps companies and organizations to sell products and promote ideas. Advertising is a means of communication with the users of a product or service. Advertisements are messages paid for by those who send them and are intended to inform or influence target groups who receive them, as defined by the Advertising Association of the UK [1].

Book industry is not in the list of exception. Advertisement of the book helps people to know more about new books and authors available in bookshops, online stores, school, academic or public libraries. Publishers often focus their marketing promotion and advertising activities on potential top sellers written by recent bestselling authors.

Advertisement of the book also promotes reading among young and adult audience with slogans or rewards from reading. There are many really effective advertisements in book industry, but pandemic time avoid to underline main benefit of books and reading literature.

Few researches devoted to the problem of an advertisement of the books, for example, Dwight Garner collection of advertisements of the book. Reading promotion is also in focus of professors all over the world.

Article in Britannica devoted to the advertising [2] says that advertising used to bring products, services, ideas to public notice for the purpose of persuading the public to respond in a certain way toward what is advertised. Most advertising involves promoting a good that is for sale, but similar methods are used to encourage people to drive safely, to support various charities, to read more books or to be media literate, among many other examples.

Advertisements of the book appeared in newspapers of 17 centuries. Books were among lists of products that had advertisements in newspaper and magazines and sale force in period of 17-19 centuries. Advertisement of the book helped sellers to raise awareness of authors and books.

Dwight Garner [3] prove that advertisement of the book in USA startlighted some America's greatest writers — from Hemingway and Fitzgerald to Kerouac, Updike, and Mailer. Maybe it was the golden age of the advertisement of the books. Now book advertising leads to higher sales by focusing on the "star power" effects of authors. But sometimes advertising can help unknown authors to sell news books.

Right now a lot of advertising all over the world promote reading and calls public service announcement. Because nowadays there is low interest in reading books among different groups like children, teens, young people and adults. It is real problem that each country faced with: USA, Canada, Brazil, Australia, Georgia, Poland and Ukraine.

Chaos and challenges rise up new type of communication of books and libraries. Creative, motivating, crisis. During uncertain times reading became an escape and just a super good idea. Exploring different of advertisements during last year several cure examples were find.

This advertising campaigns show that marketing managers need to be very flexible and use any situations to promote benefits of product or service. Reading and books are not exceptions. Even with limit or zero budgets on marketing promotion. Some companies and organizations from book industry launched effective advertising campaigns using traditional and digital channels of communication.

Obviously one year of pandemic time upended a marketer's playbook, challenging the existing rules about customer relationships, building brands [4], promotion and other marketing activities.

So, let's explore new and creative examples of book advertisement during pandemic time that underline the main features and benefits of reading books just in right time and in right moment.

Bookstore Eureka! in Lithuania launched advertising campaigns devoted to the journey with books during pandemic times in October, 2020 [5]. The main goal of this campaign was to attract new readers with 6 travel destinations that can be reached only with books and reading.

Idea of traveling while reading and with books supported with powerful slogans, images and famous national authors:

- A trip to Italy from 6 EUR/ Travelling while reading (U. Eco);
- Diving into Japan from 8 EUR (Murakami);
- The unexpected united states from 7 EUR (K. Vonnegut);
- Towards Latin America (Borges);
- The invitation from France from 3 EUR.
- Give into the space from 7 EUR;

From other side this advertisement underlined the main benefit of reading as getting acquainted with countries and different countries. Yes, reading books is the cheapest way of traveling. Only during October, 2020 mass audience can realize and understand this statement.

LeYa online bookstore from Portugal produce perfect advertisement with great message "Escape the lockdown" with The Little Prince, Alice and Don Quixote in March, 2020 [6]. This advertisement also shows great benefit from reading and books as escape from uncertain and cruel reality.

National library of Luxemburg provides reading tips in outdoor advertising campaign during December, 2020. National library of Luxemburg has proved with their advertisements that reading is fascinating because you can stay at home and explore new worlds with a good book.

By the way, some messages were rather powerful actual advice how readers should behave themselves during pandemic time.

The messages in this adverting campaign were:

- Air out regularly your mind breathing books;
- Wear a mask like Superjhep, Darth Vader and Zorro;
- Quarantine yourself with the "Human Comedy" by Balzac;
- Don't meet in groups except with your favorite author;
- Keep your distance except for history, science, art and many others fields.

The main goal of messages in this adverting campaign is to get people to read books, to read more books during quarantine and show the correct way of human behavior.

These examples of great communication campaign show us the simple way to promote reading during any uncertain times. Advantages of all advertising campaigns that were explored in this research is underline the main feature just in correct time, when everyone needed to stay at home. And of course, reading can help with safe traveling, escape the lockdown and air out regularly your mind breathing books.

References:

1. Definition of 'Advertising'. Retrieved from: <https://economictimes.indiatimes.com/definition/advertising>
2. Advertising. Communication. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/advertising>
3. Dwight Garner (2009) Read Me: A Century of Classic American Book Advertisements. New York: Ecco. 272 pages
4. Bails J. 10 Truths About Marketing After the Pandemic. Retrieved from: <https://hbr.org/2021/03/10-truths-about-marketing-after-the-pandemic>
5. Travel while reading by Eureka!. Retrieved from: https://www.adsoftheworld.com/media/design/eureka_travel_while_reading
6. Escape the lockdown from LeYa. Retrieved from: https://www.adsoftheworld.com/media/print/leya_escape_the_lockdown
7. Reading Tips during Covid by Bibliothèque nationale du Luxembourg. Retrieved from: https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/bibliotheque_nationale_du_luxembourg_reading_tips_during_covid

Circular Economy for Sustainable Fashion: From Food to Fashion

Patrizia Gazzola

Roberta Pezzetti

University of Insubria, Italy

Cecilia Severi

University of Gastronomic Sciences, Italy

Abstract

The aim of the paper is to analyse an increasingly problem connected with the generation of waste created along the entire food industry chain and transform it in an opportunity. The reuse of this waste to produce fashion items it gives new life to the waste itself. This is the principle of the circular economy. In order to be competitive companies are today facing the needs to change the entire production model by trying to extract the maximum value that each resource has at its disposal, avoiding the creation of waste. The shift from the linear model to the circular one needs social and economic instruments that regulate its functioning as well as the sensitization of the entire social system. The transition to this circular model has become of fundamental importance and one can no longer afford to procrastinate. In the research particular attention is paid on the possibilities of recovering by-products, through the analysis of 5 best practices: Orange Fiber, Duedilatte, Vegea, Piñatex and S. Café. The paper investigates the companies' business models adopted in order to transform what is considered waste and a mere cost into a new resource with a new value and the application of the Social Development Goals (SDGs). Two research questions have been investigated:

- Can the use of food waste in fashion industry reduce the impact of the polluting?
- What SDGs follow the companies of the fashion circular economy?

Food and fashion, apparently so far apart, are today collaborating more and more in creating new value, while at the same time helping our planet to reach sustainable long-lasting goals by promoting, at the same time, a fundamental shift from traditional fashion to sustainable fashion able to apply the principles of reduce, reuse and recycle for offering to consumers new opportunities for a sustainable approach to fashion demand.

Keywords: Circular economy; Sustainability; SDGs; Food; Fashion

1. The limits of the linear economy

The last century is distinguished from the previous ones by the use of a linear economic model, in which production follows a one-way trend starting from the collection of raw materials to the disposal of the obsolete product as waste.

The linear model is also called "take-make-dispose" model, characterized by the fact that the process follows a single direction: the material is extracted, processed to create a product, it is sold and finally a waste is created to be disposed of when the object is no longer working

This type of production, however, involves a disproportionate use of resources in different forms (Gazzola et al., 2020), one of which concerns the creation of waste during the production process, from the extraction of the raw material to the finished product. The food field is one of the most subject markets. Almost one third of the food produced annually for consumption worldwide is lost along the entire supply chain. Waste, in fact, can arise at every stage of production from the moment of harvesting, due to the presence of parasites, at the moment of production due to a lack of efficiency or at the retailer because the food is not kept in suitable conditions or because it is close to exceeding the valid date for consumption.

Another limit linked to the application of the "take-make-dispose" model concerns the continuous global extraction of natural resources, which continues to grow.

The linear model is no longer sustainable and there is a need to start a change both at the beginning of the production chain, trying to increase the production efficiency of natural resources and reducing inputs as much as possible, and downstream with a change in the output process and avoiding unnecessary waste, trying to give a new life to the products where possible. In addition, companies are increasingly aware of the need to push towards an energy transition, making greater use of renewable energy (e.g., wind and solar), thus abandoning the use of energy from fossil fuels during all the phases of the production and distribution process. The decarbonization of the economy is a turning point to decrease the release of CO₂ into the atmosphere and consequently curb the phenomenon of global warming, to the benefit of the survival of ecosystems. The linear model based on the exploitation of resources, overproduction, profit maximisation and exponential waste production, is no longer tolerable, but it is necessary to start thinking in a systemic way, thinking about relationships, observing the totality of the system following the model that characterises nature.

2. Literature review

To afford the problems related to the application of the linear economy companies are increasingly involved in the transition to a circular economic model, aimed at creating value and using resources more efficiently in order to reduce the environmental impact (Gazzola et al., 2020a).

This transition is made possible thanks to innovation in the field of technology (for example, easier traceability of products or more efficient logistical configurations) which is open new market opportunities for companies.

This economic model is not as intense as an opposite system to the linear one, but it is an approach that develops as a consequence of the crisis of the linear one (Buchmann-Duck & Beazley, 2020); in particular it tries to transform some disadvantages of the latter into possible strengths. An example is to strengthen the cycles of use of materials, thus supporting economic development, but relying on resources that have already carried out a production cycle instead of using a material from scratch each time. In fact, one of the cornerstones of circular thinking is to rethink the notion of "waste" which must, where possible, be transformed into new resources capable of creating new long-lasting values (Brunner & Rechberger, 2015). The circular model takes the example of nature itself, in which there is no landfill, in fact everything that is considered waste for one species will be a source of nourishment for another (Fig.1).

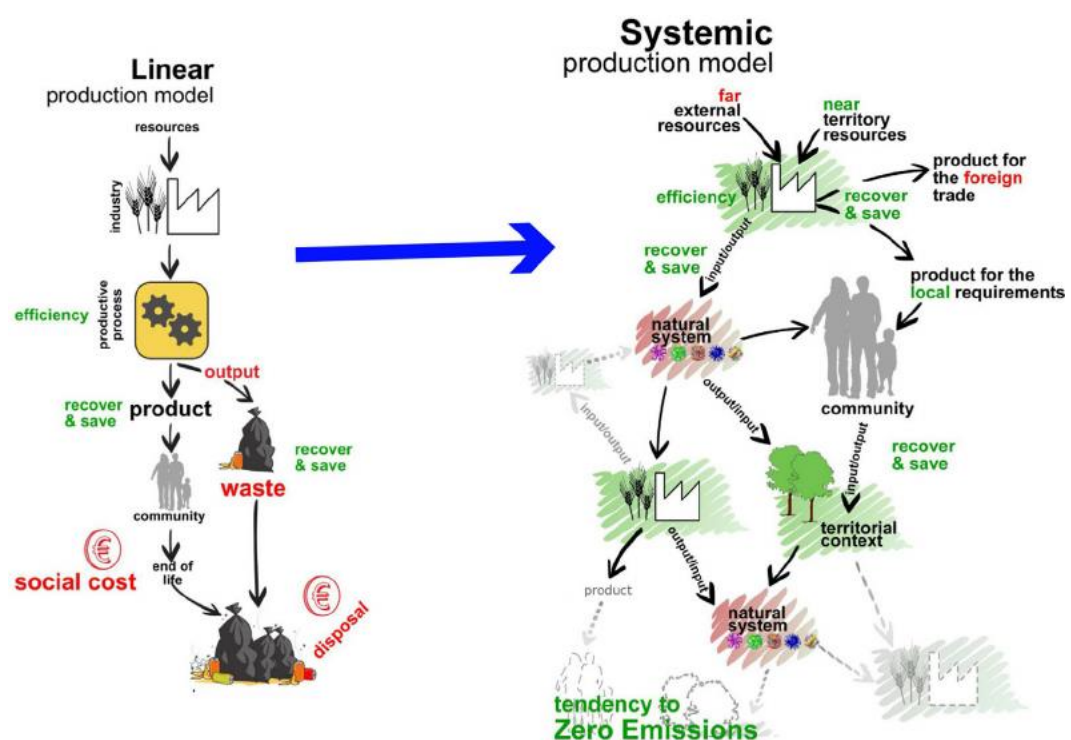

Figure. 1 - From Linear to circular model. (Source: Moreira et al., 2015)

The circular economy is based not on an idea of scarcity, but on abundance, in terms of exploitation of resources, value creation and increased resilience in the economic system (Jeyanthan & Ilankumaran, 2019). In order to be competitive companies are today facing the needs to change the entire production model by trying to extract the maximum value that each resource has at its disposal, avoiding the creation of waste.

The shift from the linear model to the circular one needs social and economic instruments that regulate its functioning as well as the sensitization of the entire social system (Iacovidou et al., 2017). Over the years, in fact, social, political and economic projects aimed at its implementation have become more and more established, with targeted actions both at the level of the individual and concerning the entire globe.

At the level of the individual consumer there has been an increase in the propensity to commit to the objectives of the circular economy. According to a recent study conducted by the European Commission, 85% of EU retailers surveyed report an increase in sales of sustainable products in the last five years, while 92% of EU retailers surveyed predict an increase in sales of sustainable products over the next five years. At the Italian level, the same study shows that 84% of the retailers interviewed found an increase in sales of sustainable products, in all sales sectors, and 90% of them expect further increases in the future (European Commission, 2019). This change in consumer behaviour is one of the key points that has led to the growing popularity of the principles of the circular economy. Consumers themselves, in fact, are the first to have accepted over the years alternative business models to those already in existence (Edbring, Lehner & Mont, 2016), which allow them, instead of owning the products, to become users by accessing their services; examples are rental methods sharing platforms or the return function thanks to technological innovation. This change has been noticed by retailers themselves, who have in fact seen an ever-increasing interest on the part of consumers in the issues of circularity, which has prompted brand owners to commit themselves to what are the objectives of the circular economy.

The transition to this circular model has become of fundamental importance and one can no longer afford to procrastinate. A real example of this need can be offered by the Overshoot day, the day on which humanity consumes all the resources produced by the planet throughout the year (Shirinov, 2021). The overshoot day is calculated by comparing the ecological footprint of a country's citizens (that is the volume of biologically productive land and water that a person would need to generate the resources they exploit and reabsorb the waste and emissions produced) with the Earth's global capacity to reproduce natural resources for each inhabitant. More than half of the human ecological footprint is represented by the carbon footprint, from 1970 to the present day the global carbon footprint is duplicated. The actual development is unsustainable. In 2021 the day is marked 29 of July, in 2020 was marked on 22 August, slipped by about three weeks due to the Covid-19 pandemic compared to the year 2019 when the day was on 29 July. The first year in which this day was included was 1971, and the day fell on 21 December; since then, especially in recent years, the date has always been brought forward (<https://www.overshootday.org>). If the situation remains the same, the time it would take the land to regenerate the resources used annually corresponds to about one year and eight months. At the moment more than half of what can be regenerated during the twelve months is being used, we are using the energies of 1.6 planets Earth.

This is an example that allows us to highlight the imminent need to lead a sustainable lifestyle.

In this context the paper shows 5 best practices of circular economy where the food waste will become raw material for the fashion industry. At the same time companies reduce the waste and follow the SDGs (Pavione et al., 2020).

The two research questions are:

- 1- Can the use of food waste in fashion industry reduce the impact of the polluting?
- 2- What SDGs follow the companies of the fashion circular economy?

To answer the first question, we have analyzed 5 companies case studies. To consider the application of the SDGs we have analysed their web site together with their communication plans.

3. Circular economy and food, the application of SDGs

Over the last few years, there has been an exponential interest in the circular economy, both from the academic and political worlds, as well as from businesses and organisations for its application in certain areas, including, of course, food.

"Starting from food to develop a paradigm shift in a circular way means bringing back attention to communities, to the quality of relationships and to the substance of behaviour. It means not only dealing with what keeps us alive, but also exploring complex territories that relate to sociality, personal and public identity, and the spirituality of each human being. It means recognising the central role of food for our survival and the sustainability of our planet, its value for human health, well-being and prosperity" (Fassio & Tecco, 2018).

We have been faced with phenomena such as climate change, a high rate of pollution, the loss of biodiversity, whose daily decrease is comparable to a value of 100 to 1000 times higher than the ratio that natural growth has in its own extinction process. To give an example, the estimated annual loss of animal species reaches a value of about 27,000 (Wilson & Piper, 2010). And what is altered in a single biosystem has a real domino effect, changing others and leading to long-term effects for the entire planet Earth.

If we continue to produce and consume in the way we are doing, it has been calculated that by 2050 we will need to replenish approximately 180,000 billion natural sources on the planet (UNEP, 2016).

Nowadays, it's not possible to imagine a mutual satisfaction of all participants in the same system. It's easier to find a situation of lost loss in which the chances of survival of humanity and the ecosystem are gradually being exhausted. (Spengler & Schröter, 2003).

Globally, in 2010 alone, the amount of waste generated by the system is 3.5 million tonnes per day, reaching 1.3 billion tonnes over the 12 months, with a forecast of 4 billion tonnes by 2100 (Hoorweg & Bhada-Tata, 2012).

In 2009, Swedish researcher Johan Rockström (Rockström et al., 2009) identified nine planetary boundaries, the limits within which humanity can carry out its activities without affecting the balance of our planet. The nine boundaries can be distinguished as follows: three at a universal level covering the oceans, climate structure and stratospheric ozone levels, others have been identified at the biosphere level and are biodiversity, global water use, land use and the imbalance in the cycle of certain nutrients such as nitrogen and phosphorus. Lastly, the last two limits concern air pollution by fine dust and pollution caused by anthropogenic chemicals.

It is worrying to think that only the food production system has been one of the main driving forces behind the abatement of four of the above-mentioned limits, namely climate change, biodiversity, nitrogen and phosphorus cycle alterations and soil exploitation. The overcoming of these four limits is due to a system characterized by intensive agriculture, monocultures, with the exploitation of natural resources, and the use of pesticides in agriculture and antibiotics in livestock farming. Food production alone is responsible for almost a third of all greenhouse gas emissions and the use of more than half of the water resources available globally, as well as representing a significant percentage of universal chemical pollution and being one of the main causes of deforestation.

The exploitation of natural resources has had strong repercussions on the reduction of agro-biodiversity, going so far as to overcome the extinction of half of all agricultural species, obviously having consequent effects on the environment, on the versatility of the various diets and also bringing with it economic repercussions. The over-exploitation of resources is also identifiable at the level of food consumption and the parallel generation of waste. Western consumers produce a quantity of waste that is greater than the average weight (around 65/80 kg) of an adult, with an intermediate value of about 95/115 kg, on the contrary in sub-Saharan Africa and Southeast Asia the average is around 6711 kg per year (FAO, 2011).

It is evident from these estimates that the current model of production and consumption can no longer be pursued and if we also highlight the data on the increase in world population by 2050, which will require an increase in production of 7 times the current one, the need for change is even more evident.

This change, through a transition to a circular economy applied to food, could help to give solidity to our system, moving from exploitation to a conscious and respectful use of natural resources, rethinking the relationship of mutual dependence between food and nature. A change that considers each phase of the life cycle of a product, the materials

used and the actors that are an integral part of the process. All this is possible by taking into consideration the by-products or waste that are generated so that they become input into a new production process. The issue of food waste, which will be analysed in the next chapter, has a significant part in the circular economy package.

This change will have to take place mainly in cities, following estimates that by 2050 the percentage of food that will be consumed in urban areas will reach 80% of total consumption (FAO, 2019). It is necessary to adopt regenerative agricultural practices, favouring crop rotation to promote biodiversity and a substitution in the use of fertilizers, to switch from synthetic to organic ones.

The application of this circular model, besides having advantages for the environment, also produces advantages for the producer, who reduces costs and dependence linked to virgin material, as well as increasing interaction with the consumer, who becomes an integral part of the process and not confined downstream of the production process.

As previously analysed, food production brings with it not only environmental aspects, but also social and economic ones, and it is in setting and achieving objectives also from these points of view that the efficiency of the application of these changes must be verified.

An example of this can be given if we analyse the role that food plays in achieving the 17 objectives of sustainable development 2030 (Rockström and Sukhdev, 2016; Fassio & Tecco, 2019).

Therefore, since food has great potential to integrate through its innovative policies the achievement of other sustainability objectives in parallel, it is important to invest in this system by promoting the integration and coordination of the actors and activities involved in the entire food supply chain.

4. The five case studies

4.1 Orange Fiber

It is a Sicilian start-up born from an idea of two Italian women, after finishing her studies in fashion design, create a sustainable fabric using waste and making up for the suffering caused by the disposal of this waste in the citrus fruit sector in their area. The entire process has been patented thanks to all the partners present along the entire supply chain, from agrarians to squeezers (<http://orangefiber.co>).

During the pressing of an orange, about 40-50% of its original weight is represented by a juice composed of essential oils used by the food or cosmetics industry. The remaining 50-60% is represented by waste. At an Italian level, between 700 thousand and almost 1 million tons of by-product are generated each year depending on production (Ardolino, Boccia & Arena, 2020). The first product was a twill, they focused on the world of silk, then they created a poplin (a fabric in which cotton is the master) and finally a jersey, which is more elastic. It is interesting to note how more products can be developed from a single yarn.

This business model of circular economy is an example of optimization, in which starting from a discard, considered a waste, it is given new life, a new mode of consumption and new value by following an upcycling process.

Through this business model based on the principles of circular economy, the company in its own small way helps to contribute to achieving some of the sustainable development objectives of Agenda 2030. In particular, it succeeds in incorporating objective n.8 for decent work and economic growth, the next goal for the promotion of innovation and sustainability in industrialization. Surely, this idea will also contribute to sustainable consumption and production and strengthen the means of implementation for sustainable development, as well as protecting and promoting the use of our land's resources in a sustainable way.

Their first client was Salvatore Ferragamo, with whom they signed a contract in 2016,

From this point of view, the two businesswomen have made an effort to recount the entire chain of their process and focus on transparency in order to promote the values of sustainability that underlie this project.

The objective for the future is to optimize the industrial process and increase production capacity to 60 tones of fiber by 2022.

4.2 DuediLatte

The company case was born from an idea of an Italian woman, when one morning when she was preparing her classic milk coffee by opening the fridge, she found the milk had expired. So, she wondered if it was possible to make a fabric from milk waste (<https://antonellabellina.wixsite.com/duedilatte>).

Doing some research, Elisa discovered that already in the '30s an Italian engineer had managed to synthesize the first fiber starting from milk. Taking an example from that process, the entrepreneur completely renewed the transformation process.

All stages of processing are carried out in a completely natural way, without the use of detergents or chemicals. The produce 1 kg of milk fiber is necessary 1 liter of water; to produce 1 kg of cotton it's necessary 10000-20000 liters of water (WRAP, 2017)

The factory run on solar energy reducing the company's CO2 emissions.

The fabric is 100% natural as it obviously comes from milk and organic as it does not use chemicals even the dye the use comes from natural products. Moreover, it is antibacterial and hypoallergenic.

The fabric are extremely soft and also moisturizes and nourishes the skin. The fabric is also resistant and elastic (a natural characteristic of the milk fiber), even after being washed many times.

In 2015, on the occasion of the Expo, tone designer has created a collection of wedding dresses produced with this fiber.

Over the years, the company has also wanted to innovate and develop new fibers from other natural products. For example, they used rice milk to create a vegetable fiber that could also be appreciated by those who follow a vegan diet. This is also an extremely performing fiber, with the characteristic of protecting the skin through the filtration of ultraviolet rays. It is a 100% biodegradable fiber, coming from the treatment of rice proteins and cellulose. Or they have created a yarn from coffee processing waste.

In Italy, about 30 million tons of milk are wasted every year, through its project Duedilatte uses what is a surplus, a cost in the food industry in an output and a resource for the textile industry. It represents a business model of circular economy based on optimization, using what is considered a waste in an input to produce a subsequent output. It is not only recycling theirs, but a real redesign.

Also, this company, through its sustainability project, contributes to the achievement of the sustainable objectives set out in Agenda 2030 and, in particular, it is obviously undermining the promotion of a sustainable production model and the consequent consumption, promoting a sustainable business model and innovation.

4.3 Vegea

Vegea, is a start-up born in 2016 which deals with the creation of vegetable leathers from marc waste. The idea comes from an Italian architect. In one of his projects noted the problem of a lack of an alternative to animal and synthetic skins, as even those called eco-skins tend to be derived from oil and therefore during their production process and disposal, they create damage to ecosystems. He started to produce Wineleather using marc, which is a renewable raw material derived from the persistent process of wine and is present in huge quantities, they do not use polluting substances and do not use oil (as it happens during the production of synthetic leathers). There is no waste of water, as there is no use (in the production of one-meter square of leather of animal origin about 240 liters are usually used). He dries the pomace so that it does not biodegrade and is preserved so that it can be used even after 2/3 years from the date of drying. Thanks to this drying phase there is no need to wait every year for the harvest period (<https://www.vegeacompany.com>).

The International Organization of Vine and Wine (OIV, 2016) show that as many as 26 billion liters of wine are produced each year in the world, from this production process 6.5 billion kg of grape pomace can be obtained to produce potentially 2.6 billion square meters of Wineleather (the name of the fabric produced by the company) each year, an

enormous amount if you think that it would be able to cover the entire surface of as many as 400 thousand football pitches.

This business model made by the company is a perfect example of circular economy.

Wineleather gives new life to this by-product and can be used to produce products applicable to all sectors of leather goods, bags, accessories, shoes and furniture. At the end of their life process these products can be recovered using a system that requires the customer to bring back the old products from the shop to the company where they will be recycled. In their case, through specific recycling treatments they can reintroduce Wineleather products back into their production cycle, obtaining material for new applications. Therefore, in their production process they do not create waste, they do not create pollution, they do not have waste disposal costs and what is waste for others is a raw material with high added value.

In 2020, the shoes and bags of the special collection, containing only sustainable garments, of the colossus H&M have been made with the fabrics of Vegea.

Through this project, the company contributes to the achievement of some of the 17 sustainability objectives to be achieved by 2030. Certainly, thanks to collaborations with social organizations it enables decent work and employment by supporting inclusive economic growth. In addition, it promotes innovation and a completely sustainable type of production, protecting and safeguarding our planet. Finally, it aims to guarantee a consumption model based on the principles of sustainability.

4.4 Piñatex

Ananas Anam, creates Piñatex. In Philippines there is an abundance of pineapple leaf fibers. Pineapple fibers have been used for about 400 years in the country, where weavers used them to make hand woven fabrics

The production process to arrive at the finished product starts from the harvesting of the fruit by local growers, and the leaves that come from the waste of the plant are accumulated in long bundles and through the hulling process the fibers are obtained. These are then cleaned and dried. Once dried, any possible residual impurities are removed by means of a machine. Once a sort of fiber is obtained, it is mixed with a corn-based polylactic acid and a non-woven net is obtained through a machine, which is the basic element of each assortment. The treated fibers undergo manufacturing and dying processed in local factories, while the subsequent finishing processes are carried out either in Spain or Italy (<https://www.ananas-anam.com/about-us/>).

A plant has one pineapple and possible about 30 to 40 leaves around the pineapple. For the farming communities means extra income. By extracting these fibers, it can have a huge percentage of biomass (the part of the leaf that has all the nutrient) that can become natural fertilizer or biofuel, which is the most expensive thing they have to buy and in addition nothing is wasted. (Hijosa, 2015).

This production process is also a perfect example of a circular economy from a by-product that is even burned to an output that embraces sustainability issues.

The inspiration behind this method is precisely a Cradle-to-Cradle approach supporting a beneficial and sustainable use of resources, with the possibility that at the end of its product life Piñatex can be returned to the earth through composting.

The company has already received number of awards, for example in 2016 the Award for Material Innovation from the Arts Foundation UK or in the previous year the Innovate UK women in innovation award.

Currently working with several designers, brands to create their collections such as Hugo Boss, Puma, Camper and many others.

Through this circular production model, Ananas Anam is certainly able to give a good example of an activity that contributes to the achievement of the Sustainability objectives drawn up by the United Nations.

Certainly, thanks to its collaboration with local communities, it promotes decent work by encouraging inclusive economic growth. The Piñatex project is also an example of sustainable innovation that is fair and responsible to the indigenous communities where pineapple plants are grown.

Through the creation of an ecological product, obtained through a low environmental production process, it is an excellent example of a model first of production and then of consumption that respects the ecosystem and the resulting social impact. Thanks to this production process, which does not use chemicals, fertilizers and pesticides, Piñatex is personally committed, through its actions, to fighting climate change, respecting the natural resources provided by our ecosystem.

Finally, another objective that it manages to achieve through its own, in its own small way, is objective n.17, thanks to the collaborations it has undertaken between the private and public sectors, thus managing to increase the exports of the country where the food waste in question is produced.

4.5 S. Café

The Singtex textile company, created the S. Café® brand that produces ecological fabrics starting from the reuse of coffee waste.

The innovative process used by the company involves the use of high pressures, low temperatures by mixing coffee residues on the surface of the yarn, transforming its characteristics. The process uses less energy and takes less than half the drying time compared to a cotton transformation process.

To get to the final product, the company used another technique already used by them, which is the recycling of plastic bottles. From the recycling of the bottles, it obtains the polyester which is joined together with the coffee residues previously roasted and together they form the yarn which through a machine creates the finished fabric which will be used for the creation of garments. At the moment of roasting the coffee bean tends to swell, thus widening the space inside the coffee and in the following phase the water, which has high temperatures, eliminates all the substances that obstruct the spaces so as to make the bean functional at its maximum (<https://scafefabrics.com/en-global>).

Coffee grounds that are left usually disposed of or the grounds are placed in the refrigerator next to smelly wardrobes or used as a compost, but through cross-industry cooperation they gathered disposed coffee grounds.

The output obtained is a high-performance fabric that protects against ultraviolet rays, managing to condition the body depending on external temperatures. The grounds unique core structure and pores are the key to its superior function.

The innovation of this fabric is to be able to capture unpleasant odours. It has found great application in sportswear, where it has been found to use materials with a considerable presence of perfluorinated, environmentally harmful substances that facilitate elasticity and permeability in the garment.

When we exercise the pores of the coffee grounds capture the odour our bodies produce as they passed through the fabric trapping and isolating the odours. These pores increase the exposure of the fabric surface to the air, so the sweat on the fabric is also wicked away rapidly.

The company has worked with hundreds of clothing brands including Asics, Timberland and New Balance.

In addition to its commitment to the environment, the company does not over-exploit natural resources but uses them 100% and is also involved in various social and sustainability projects. One example is the program that started the company itself on the land used to grow rice, so on the one hand the idea of safeguarding the planet is disseminated and on the other hand the employees themselves participate in the harvest to get a real idea of the farmers' work.

S. Café® has as a fundamental principle at the base of its business the respect and preservation of the land.

This company promotes a model of economy that is innovative and at the same time responsible and sensitive based on inclusive economic growth. Through its business model, based on an efficient use of resources, on a type of production and then on sustainable consumption, it contributes to the achievement of goal n.12 of Agenda 2030, also

thanks to the brand's claim "drink it, wear it", to promote a responsible consumption and total exploitation of the resource.

Thanks to the innovative production process, which does not use chemical substances, a further use of water and energy, contributes to the protection and preservation of the planet and thanks to the various environmental projects to which the company has adhered highlights concrete actions to combat climate change.

Conclusions

Starting from the analysis of the companies selected as case studies, a summary table is presented below to provide a more schematic understanding of what differentiates or accumulates (in addition to the theme of food waste recycling and its application in the fashion industry) the various examples provided.

In the table below (Fig. 2) the indicative values are:

1. which kind of food is recycled;
2. in which phase of the supply chain of the recovered product the company goes to act;
3. the origin of the company/start-up;
4. the entire production process is done internally or rely on other companies to arrive at the final output;
5. in which sector can the final output be applied (in addition to fashion);
6. which Sustainable Development Goals the company, through its business model, the communicate to follow.

	Food	Supply Chain	Origin	Process carried out internally	Sectors of application	SDGs
Orange Fiber	Orange	Transformation	Sicily (Italy)	They rely on partners	Fashion	n.8,9,12,15,17
DuediLatte	Milk	Production	Milan (Italy)	Internally	Fashion, furniture, automotive	n.3,9,12
Vegea	Grapes	Production	Rovereto (Italy)	They rely on partners	Fashion, furniture, automotive	n.8,9,12,15
Piñatex	Pineapple	Post-harvest	Philippines and Spain	They rely on partners	Fashion, furniture, packaging, automotive	n.8,9,12,15,17
S.Café	Coffee	Consumption	Taiwan	Internally	Fashion	n.8,9,11,13,15,17

Figure 2 – Benchmarking among the companies analyzed. (Source: own re-elaboration)

The companies analyzed use waste from different foodstuffs and have to act on different stages of the relevant supply chains that produce the various food by-products. Most of them are Italian small companies, with two examples coming from a different continent, although Piñatex is divided between the Philippines and Europe. Most of the cases mentioned do not develop the whole process internally, but rely on partners for the transformation of the product. All the companies investigated are in the fashion sector, although Duedilatte, Vegea and Piñatex find applications in other sectors such as furniture and automotive. The circular business models examined contribute to the achievement of some of the 17 Sustainable Development objectives subscribed to by UN member countries, as examples of sustainable

production and consumption patterns, inclusive economic growth, responsible innovation and a strong focus on safeguarding our planet.

According to the analysis carried out, food and fashion, apparently so far apart, are today collaborating more and more in creating new value, while at the same time helping our planet to reach sustainable long lasting goals by promoting, at the same time, a fundamental shift from traditional fashion to sustainable fashion able to apply the principles of reduce, reuse and recycle for offering to consumers new opportunities for a sustainable approaches to fashion demand.

Bibliography

- Ardolino, F., Boccia, C., & Arena, U. (2020). Environmental performances of a modern waste-to-energy unit in the light of the 2019 BREF document. *Waste Management*, 104, 94-103. European Commission (2019), The European union market for sustainable products, International Trade Centre.
- Brunner, P. H., & Rechberger, H. (2015). Waste to energy–key element for sustainable waste management. *Waste management*, 37, 3-12.
- Buchmann-Duck, J., & Beazley, K. F. (2020). An urgent call for circular economy advocates to acknowledge its limitations in conserving biodiversity. *Science of the Total Environment*, 727, 138602.
- Edbring, E. G., Lehner, M., & Mont, O. (2016). Exploring consumer attitudes to alternative models of consumption: motivations and barriers. *Journal of Cleaner Production*, 123, 5-15.
- FAO (2011), Global food losses and food waste – Extent, causes and prevention, FAO Rome
- FAO (2019), How to feed the world in 2050, FAO 12 October 2019
- Fassio F., Tecco N. (2018), Circular Economy for food. Mater, energy and knowledge in a circle, Edizioni Ambiente
- Fassio, F., & Tecco, N. (2019). Circular economy for food: A systemic interpretation of 40 case histories in the food system in their relationships with SDGs. *Systems*, 7(3), 43.
- Gazzola P., Grechi D., Pavione E., Raimondi V. (2020a), L'Economia Circolare nella Fashion Industry, Ridurre, Riciclare e Riutilizzare. *Alcuni Esempi di Successo*, *Economia aziendale Online*, 11(2), 165-174
- Gazzola, P., Pavione, E., & Dall'Ava, M. (2020b). I differenti significati di sostenibilità per le aziende del lusso e della moda: case studies a confronto. *Economia Aziendale Online*, 10(4), 663-676.
- Hijosa, C. A. A. (2015). Piñatex, the design development of a new sustainable material. Royal College of Art (United Kingdom).
- Hoornweg D., P. Bhada-Tata (2012), "What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management", World Bank
- <https://antonellabellina.wixsite.com/duedilatte>
- <http://orangefiber.co>
- <https://scafefabrics.com/en-global>
- <https://www.ananas-anam.com/about-us/>
- <https://www.overshootday.org>
- <https://www.vegeacompany.com>
- Iacovidou, E., Millward-Hopkins, J., Busch, J., Purnell, P., Velis, C. A., Hahladakis, J. N., ... & Brown, A. (2017). A pathway to circular economy: Developing a conceptual framework for complex value assessment of resources recovered from waste. *Journal of cleaner production*, 168, 1279-1288.
- Jeyanthan, G., & Ilankumaran, G. (2019). Circular Economy–Key for the Change of Natural Resource from Scarce to Abundance. *Int. J. Recent Technol. Eng*, 8, 666.

- Moreira, N., de Santa-Eulalia, L. A., Ait-Kadi, D., Wood-Harper, T., & Wang, Y. (2015). A conceptual framework to develop green textiles in the aeronautic completion industry: a case study in a large manufacturing company. *Journal of Cleaner Production*, 105, 371-388.
- OIV (2016), International Organization of Vine and Wine, <https://www.oiv.int/>
- Pavione, E., Gazzola, P., Amelio, S., & Magrì, J. (2020). Smart Industry e sviluppo sostenibile, imprese intelligenti e SDGs 2030. *Economia Aziendale Online*, 11(1), 41-53.
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin III, F. S., Lambin, E., ... & Foley, J. (2009). Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and society*, 14(2).
- Rockström, J.; Sukhdev, P. (2016), How food connects all the SDGs. opening key note speech at the 2016 EAT Forum.
- Sanchez Lopez, J., Patinha Caldeira, C., De Laurentiis, V. and Sala, S. (2020), Brief on food waste in the European Union, Avraamides, M. editor(s), European Commission, 2020, JRC121196
- Shirinov, A. Q. (2021). Earth overshoot day and the case of central Asian countries (Human development vs. running out of resources). *Science and Education*, 2(2).
- Spengler, T., & Schröter, M. (2003). Strategic management of spare parts in closed-loop supply chains—a system dynamics approach. *Interfaces*, 33(6), 7-17.
- UNEP (2016), "Global material flow and resource productivity. Assessment Report for the UNEP International Resource Panel"
- Wilson, E., & Piper, J. (2010). *Spatial planning and climate change*. Routledge.
- WRAP (2017), <https://wrap.org.uk>

Global Environmental Problems in the XXI Century

Nika Chitadze

International Black Sea University, Georgia

Abstract

Environmental resources such as water and air have always been necessary conditions for human life and human activities. Within the duration of human history, the environment did not represent a problem for mankind and its sustainable development. There were opinions that the environment and the natural resources satisfied the needs of the people, without causing damage to the next generations. In the second half of the 20th century, the topic of environmental protection has entered to the political agenda, including political aspects, because humanity's economic activities have caused environmental pollution to a level that threatens various species and even the ecosystem as a whole. The urgency of the problems, research in the field of ecology and the popularization of knowledge, as well as the active involvement of international nongovernmental organizations and movements in the field of ecology have resulted the more widespread consideration of ecological problems on the global level.

Keywords: Environment, air pollution, world ocean pollution, acid rains, biodiversity, ozone layer, forests.

Introduction

It is not the first generation of humanity that has lived with constant and obsessive fear of environmental disasters. Deforestation, ocean pollution, ozone layer depletion - people have heard these phrases hundreds, if not thousands of times in their lives. But where is the real threat, and where is sheer speculation. Let's figure out what environmental problems pose a threat before people and their descendants.

Man interacted and influenced his environment from the first moment of his appearance. However, this influence reached a truly tangible scale only in the eighteenth century, with the beginning of the industrial revolution. At this moment, a person left the natural circulation of living nature and began to dictate his own rules to the planet.

The planet began to change, but international community noticed it not at once - our civilization was occupied with other things: the extraction of fuel (coal, gas, shale, oil), metal and other minerals. All these substances, excreted naturally by nature and extracted by man, returned to environment, but in a different form. This turned into global pollution of soil, water and air and caused an environmental crisis. And the intensity of this process continues to grow at a catastrophic pace, and mankind will have to eliminate the serious consequences of the ecological crisis in the near future.

The difficult political background of the twentieth century (the split of the world community and world wars) did not help mankind to focus on environmental problems. Add to this the arms race (Cold War), social inequality within countries and the incredible speed of technological progress. All these factors led to the fact that at the end of the twentieth century, mankind had to settle down, look around and realize what harm it did to its home.

The urgency of the topic is determined by the fact that within the duration of human history, the environment did not represent a problem for mankind and its sustainable development. There were opinions that the environment and the natural resources satisfied the needs of the people, without causing damage to the next generations. In the second half of the 20th century, the topic of environmental protection has entered to the political agenda, including political aspects, because humanity's economic activities have caused environmental pollution to a level that threatens various species and even the ecosystem as a whole. The urgency of the problems, research in the field of ecology and the popularization of knowledge, as well as the active involvement of international nongovernmental organizations and movements in the field of ecology have resulted the more widespread consideration of ecological problems.

Research Questions:

- 1) What are the main types of environmental problems in the modern period?

2) What are the consequences of each environmental problems for international community?

3) Which are the main ways of the resolving the environmental problems from economic, political, legal etc. point of views?

Quantitative research methods were used in the paper: 1) Statistical research related to the presenting the statistical information of the consequences of each environmental problem has been used during the working over the research paper; 2) Historical analysis method related to the emergence and development of each environmental problem within the modern world history has also been presented in the paper. There are also used: 3) methods of comparative analysis, 4) expert evaluation, 5) content analysis, 6) narrative analysis.

As for the methodological framework of the paper, the theory of complex interdependence is used, which points the necessity and needs from the international community side to conduct interstate cooperation for the joint resolution of the environmental problems in the world. Furthermore, the paper is based on the political ideology environmentalism, which point the role of ecological factors within the world politics.

The purpose of this paper is to determine the main environmental problems and ways for the problems resolution.

Types of environmental problems

1. Global warming

It is, in fact, a side process of the existence of a huge human population. Simply put, this is a general increase in the temperature of our planet due to human actions (burning fossil fuels, for example). As a result, glaciers melt, sea level rise, anomalous precipitation falls and ocean acidification is going on.

Global warming is a long-term increase in the average temperature of the Earth's climate system that has been occurring for more than a century, the main cause of which is human activity (anthropogenic factor).

The rise in temperature of the Earth's surface since the end of the 19th century

Since 1850, on a ten-year scale, the air temperature in each decade has been higher than in any previous decade. From 1750-1800, humans have been responsible for a 0.8-1.2 ° C rise in global average temperature (Mann, 2019). The likely magnitude of a further increase in temperature over the 21st century based on climate models is 0.3–1.7 ° C for the minimum scenario of greenhouse gas emissions, 2.6–4.8 ° C for the scenario of maximum emissions (World Meteorological Organization, 2019).

The impacts of global warming include rising sea levels, regional changes in precipitation, more frequent extreme weather events such as heat waves and expanding deserts. As stated on the UN website, there is worrying evidence that the exceeding of thresholds leading to irreversible changes in the ecosystems and the climate system of our planet has already occurred.

The causes of global warming have not yet been established with absolute certainty. Nevertheless, most scientists are inclined to believe that the main culprit for the rise in temperature on Earth is human. If earlier an increase in the average annual air temperature by tenths of a degree occurred over the course of millennia, then with the beginning of vigorous human activity, a couple of decades are enough for this. This process is called global warming, and its consequences can be catastrophic. The threat of global warming cannot be underestimated.

An increase in the temperature of the surface layer of the atmosphere leads to a shift in climatic zones, causing melting of the Arctic and Antarctic ice, as well as permafrost, which leads to an increase in the level of the World Ocean.

Climate change is also affecting the animal kingdom. Many species are dying out, others are changing their traditional habitats. The danger of the process of resettlement of the inhabitants of the tropics to temperate latitudes is that tropical animals are carriers of diseases such as malaria. In addition, warming can lead to an increase in the incidence of intestinal infections, asthma, allergies and respiratory diseases.

Climate change will have a detrimental effect on such sectors of the economy as agriculture and tourism, and will worsen living conditions in many countries. The UN expects that by the middle of this century, the number of "climate" refugees will reach 200 million people (Ozone Program, 2020).

2. Pollution of the World Ocean.

More than half of our planet (or more precisely, 70%) is water (Chitadze, 2017). The ocean is the main factor shaping the climate on the Earth: currents cause heat or coolness, and evaporated water forms clouds and provokes precipitation.

Approximately one hundred million people live by the ocean, there is their direct life associated with water bodies. In fact, the world in one way or another considers the life of each of us: rains and other precipitation; delivery of goods between continents; fish and other seafood that we eat every day. However, now the world's oceans are in danger due to constant man-made disasters (tanker crashes and others), sewage and industrial waste emissions.

Garbage, especially plastic, which is practically non-degradable, is a huge problem for the ecology of the oceans. On the surface of the oceans, millions of tons of plastic waste drift, and, according to experts, 80% of this garbage fell into the ocean from land and only 20% was dumped or washed away from ships. Garbage damages more than 250 species of marine animals and birds and releases toxic substances into the water.

All serious cases of ocean pollution are related to oil. As a result of the widespread practice of washing tanker holds, between 8 and 20 million barrels of oil are deliberately dumped into the ocean every year. Previously, such frequent violations went unpunished, but today satellites can collect the necessary evidence and bring to justice. The problem of contamination of bottom sediments of oil products requires special attention. In case of an accident of more than 1000 tons at shallow depths, oil products reach the bottom rather quickly. In sediments of a temperate climate, the consequences of oil spills can be traced for more than 9 months. It lasts much longer in arctic conditions (Comsomolskaia Pravda, 2019).

3. Destruction of the ozone layer.

Ozone is one of the constituents of the stratosphere (the layer of the atmosphere at an altitude of 12-50 kilometers), which is one of the types of oxygen. For humans, the value of ozone lies in the fact that it blocks some of the ultraviolet rays, protecting all living things from direct sunlight (Ozone Basics, 2017).

The ozone layer (also called the "ozonosphere") is a part of the atmosphere of our planet. It runs between the stratosphere and troposphere at an altitude of 25-30 km in tropical latitudes, 20-25 in temperate latitudes, 15-25 in the Arctic circle. As the name implies, most of it consists of ozone - one of the modifications of the well-known oxygen, formed when it is exposed to ultraviolet radiation from the sun (Ozone Basics, 2017).

The ozone hole with a diameter of over 1000 km was first discovered in 1985 in the Southern Hemisphere, over Antarctica, by a group of British scientists: Joseph Farman, Brian Gardiner and Jonathan Shanklin, who published the corresponding article in the journal Nature. It appeared every August, and in December it ceased to exist. Numerous mini-ozone holes exist in the Arctic in autumn and winter over the Northern Hemisphere. The area of such a hole is no more than 2 million km², its lifetime is up to 7 days (Chemistry, 2019).

Our science only recently learned about the existence of ozone, although humanity has adversely affected the ozone layer for centuries. As a result, there are holes in the ozone layer due to a deficiency of the substance.

In the eighties, humanity began to take the first steps to restore and restore the ozone layer. Environmental programs began to be adopted at the state level, and world non-profit companies began to develop projects to protect the ozone layer. Unfortunately, such funds are usually very expensive and rarely find full funding.

Without the ozone layer, the appearance of such a numerous and diverse fauna on our planet would be impossible: like oxygen, ozone absorbs part of ultraviolet radiation and solar radiation, protecting humans and animals from negative effects. In addition, an excessive amount of ultraviolet radiation would hinder photosynthesis in plants and reduce agricultural productivity. It is important to understand that ozone absorbs ultraviolet light and radiation, but hardly absorbs visible light and plants have enough solar energy for photosynthesis.

In addition, the ozone mode of operation has such functions:

- Neutralizes carbon dioxide;
- Reflects cosmic radiation;
- Regulates the temperature on the surface of the Earth;
- Retains oxygen.

Reasons for creating the ozone hole

- Industrial enterprises - factories and plants without treatment facilities;
- Mineral fertilizers;
- Thermal power plants;
- Nuclear explosions;
- Launching a rocket into space;
- Jet aircraft.

Nevertheless, the main reason for the destruction of the ozone layer is freons (chlorofluorocarbons or CFCs), which are worth dwelling on. This is a whole group of refrigerant substances that are used primarily in the manufacture of refrigerators and freezers - previously toxic substances such as ammonia or sulfur dioxide were used for these tasks. In addition, chlorofluorocarbons are used in the manufacture of aerosols, solvents, blowing agents, as well as in perfumery and the food industry.

For all their usefulness, freons harm the ozone layer: when exposed to solar radiation, they decompose into substances that break down ozone, converting it into oxygen. When scientists noticed this reaction and sounded the alarm, the UN Environment, together with the World Meteorological Organization, organized the signing of the so-called Montreal Protocol. Industrialists, diplomats, politicians and scientists from all over the world gathered in the Canadian city of Montreal and signed an agreement that in their countries a gradual phase-out of freons and a search for new, safe alternatives to it will begin. The protocol was signed in 1987 and came into effect two years later, in 1989 (Australian Government, 2021).

Effects of ozone depletion

As we discussed above, ozone absorbs a significant portion of the ultraviolet radiation from the sun. Obviously, with a decrease in the concentration of ozone in the atmosphere, a person receives an increased dose of ultraviolet radiation. Scientists have found that this leads to skin cancer and malignant melanoma, as well as serious eye diseases such as cataracts and clouding of the eye lens.

The reduced concentration of ozone in the atmosphere is a serious problem for marine life. Phytoplankton, the most important link in the food chain of marine life, lives in the upper layers of the water column. Scientists have found that excessive solar radiation prevents him from orienting himself in space, and, in fact, living, - studies have confirmed the dependence of the intensity of ultraviolet rays and the survival of phytoplankton.

An excessive amount of ultraviolet radiation also has a negative effect on plants, which are usually much easier to get used to external factors than any other living organisms. Ultraviolet light can affect the shape and size of plants, life span, secondary metabolism, and change the way nutrients are distributed inside the plant.

If humanity did not realize in time the seriousness of such a problem as the depletion of the ozone layer, the consequences would be much more serious: by the middle of the twenty-first century, more than 60% of the ozonosphere of our planet would have disappeared, as a result of which ultraviolet radiation reaching the Earth's surface would become so strong that would be able to cause sunburn in humans in a matter of minutes, and the likelihood of mutation under the influence of solar radiation would more than sixfold (National Geographic, 2021).

4. Air pollution.

The most obvious danger of atmospheric pollution is the shortage of clean air, but no less serious problem is the planet's climate change and the further consequences of this process. The main elements that pollute the atmosphere are:

- Emissions from industrial activities;
- Exhaust from cars and other vehicles with an internal combustion engine;
- Radioactive objects;
- Waste (household and industrial).

In addition, these factors lead to the destruction of the ozone layer - a problem already mentioned by us, which is fraught with global warming and other climatic changes on our planet.

- In 2016, 91% of the world's population lived in areas where pollution levels exceeded the values established in the WHO Air Quality Guidelines ().
- Policies and investments in support of cleaner transport, energy efficient housing, energy generation and industry, and improved urban waste management are helping to reduce major sources of urban air pollution.
- In addition to air pollution, indoor smoke poses a serious health risk to the approximately 3 billion people who cook and heat their homes with biomass fuels and coal.
- Air pollution is a major environmental health problem that affects everyone in low, middle and high income countries.
- In 2016, urban and rural air pollution is estimated to have caused 4.2 million premature deaths worldwide; this mortality is caused by exposure to fine particulate matter 2.5 microns or less (PM_{2.5}) in diameter, which leads to cardiovascular, respiratory and cancer diseases (WHO, 2018).

The burden of air pollution is disproportionately high for people in low- and middle-income countries. Thus, 91% of 4.2 million cases of premature death occur in these countries. The burden is greatest in the South-East Asia and Western Pacific regions. Recent estimates of the burden of disease indicate a very significant role for air pollution in the development and death of cardiovascular diseases. There is a growing body of evidence, including studies from highly polluted areas, on the link between air pollution and the risk of cardiovascular disease (WHO, 2018).

- According to WHO estimates, in 2016, about 58% of premature deaths associated with ambient air pollution were due to coronary heart disease and stroke, 18% - as a result of chronic obstructive pulmonary disease or acute lower respiratory tract infections, and 6% - in the result of lung cancer (WHO, 2018).
- Some deaths may relate to more than one risk factor at the same time. For example, both smoking and outdoor air pollution contribute to lung cancer. Some lung cancer deaths could have been prevented by improving air quality, or by reducing tobacco smoking.
- The WHO International Agency for Research on Cancer (IARC) estimated in 2013 that outdoor air pollution is carcinogenic to humans, and particulate matter air pollution is most closely associated with increased incidence of cancer, especially lung cancer. There is also a link between outdoor air pollution and the incidence of urinary tract / bladder cancer.

5. Soil pollution

Soil is a resource that belongs to the category of non-renewable, in case of its loss or degradation, we will not be able to restore it in any way. Soil conditions have a direct impact on the food we eat, the water we drink, and our health - our internal organs and our lifespan. More than 90 percent of everything we eat comes from the soil, directly or indirectly (Chitadze, 2017).

Among the causes of soil pollution:

- Localized landfills, which are used for the disposal of food waste, construction materials, materials left after repair work;

- Heavy industry - metallurgical and machine-building, the activity of which involves the release of salts of heavy metals: beryllium, arsenic, cyanides, cadmium, mercury and lead;
- Transport emitting lead, nitrogen and hydrocarbon oxides into the environment;
- Agriculture using pesticides and mineral fertilizers.

Soil is a non-renewable resource; in case of loss or degradation, it cannot be restored in a period comparable to the duration of a human life. Soil conditions affect the food we eat, the water we drink, the air we breathe, our health and the health of all life on Earth. Without healthy soils, we cannot grow food. Indeed, it is estimated that 95 percent of what we eat is directly or indirectly produced on the soil (Chitadze, 2017).

Healthy soils are key to food security and our sustainable future. They help sustain food production, contribute to climate change mitigation and adaptation, they help filter water, increase resilience to floods and droughts, and much, much more. But there is an invisible threat that jeopardizes the soil and everything that they can give.

Soil contamination causes a chain reaction. It affects soil biodiversity, reduces the reserves of soil organic matter and its filtering capacity. Due to soil pollution, soil moisture and groundwater are polluted, the balance of nutrients in the soil is disturbed. The most common soil contaminants include heavy metals, persistent organic pollutants and emerging pollutants such as pharmaceuticals and personal care products.

Soil pollution is damaging to the environment and has negative consequences for all life forms that face it. Unsustainable farming practices that deplete soil organic matter can contribute to the transfer of pollutants into the food chain. For example, contaminated soil can enter the groundwater table; then they accumulate in plant tissues and are transmitted to grazing animals, birds and, finally, to people who eat these plants and animals. Contaminants in soil, groundwater and the food chain can cause a range of diseases and increased mortality in humans; these can be both acute short-term consequences - for example, various types of intoxication or diarrhea - and chronic diseases, including cancer.

In addition to the environmental impact, soil pollution is associated with high economic costs due to lower yields and crop quality. Preventing soil pollution should be a priority worldwide. The vast majority of pollutants are the result of human activity, so we have a direct responsibility to make a difference, ensuring a reduction in pollution and a secure future for our planet.

The value of soils, their productive potential and their contribution to food security and the maintenance of key ecosystem services must be recognized. Here are just a few reasons why the problem of soil pollution should not be underestimated:

- Soil pollution affects everything around. The food we eat, the water we drink, the air we breathe - our health and the health of all life on the planet depends on the health of the soil. The nutrient content of plant tissues is directly related to their content in the soil and its ability to exchange nutrients and water with plant roots.
- Soil contamination is invisible. Today, one third of the planet's soils are moderately or severely degraded due to erosion, loss of soil organic carbon, salinization, compaction, acidification and chemical pollution. It takes about a thousand years to form one centimeter of the topsoil; this means that we will not be able to increase the soil layer in our lifetime. There is only what we see now. Despite all this, the scale of soil pollution continues to grow. The current rate of land degradation threatens the ability of future generations to meet their most pressing needs.
- . Soil pollution affects their filtering capacity. For contaminants, soils act as a filter and buffer. But the capabilities of soils to deal with the pressure of pollutants are not limitless. If the protective potential of soils is exhausted, pollutants will begin to penetrate (and are already penetrating) into the environment, in particular into the food chain.
- Soil pollution affects food security, reducing the yield and quality of crops. Safe, nutritious and quality food can only be produced in healthy soils. Without healthy soils, we cannot produce enough food and build a world without hunger.
- . Soil contamination can result from inappropriate agricultural practices. Unsustainable farming practices reduce soil organic matter reserves, undermining their ability to degrade organic pollutants. This increases the risk of contaminants entering the environment. In many countries, intensive crop production is depleting soils, jeopardizing the ability to sustain production in these areas in the future. Therefore, the sustainability of agricultural production methods has

become a prerequisite for reversing the trend of soil degradation and ensuring global food security for present and future generations.

Soil pollution can threaten our health. A significant proportion of antibiotics widely used in agriculture and health care, after being eliminated from the body of those who receive them, end up in the environment. These antibiotics can penetrate the soil and spread through the environment. The result is bacteria that are resistant to antimicrobial drugs, which reduces the effectiveness of antibiotics. About 700 thousand deaths every year are caused by just such bacteria. If we fail to tackle this problem, then by 2050 these bacteria will kill more people than cancer, and it will cost the world more than the cost of the entire current global economy (UN Food and Agriculture Organization, 2021).

The world's population is projected to exceed 9 billion by 2050 (UN Food and Agriculture Organization, 2021). Therefore, current and future food security depends on our ability to increase yields and food quality using the soil we have now. Soil pollution negatively affects all of us and is considered one of the main threats to soil functioning around the world.

In order to solve the problem of soil pollution, it is necessary to understand its causes. Soil protection and conservation starts with you and me. Choosing environmentally friendly foods, properly disposing of hazardous materials such as batteries, composting at home to reduce waste that ends up in landfills, and managing antibiotics more responsibly are just a few examples of how you can help tackle this problem. More broadly, there is a need to promote sustainable farming practices in their communities.

Healthy soil is a precious non-renewable resource threatened by increasingly destructive human behavior. We are responsible for the health of the soils that provide us with food, water and clean air, and today we must take steps to ensure that our soils are healthy for a sustainable future and food security. Let's solve the problem of soil pollution!

6. Deforestation and desertification.

Like the ocean, a forest is a complex fragile ecosystem that operates according to its own laws and combines plants, fungi, animals and microorganisms that collectively affect the climate of our planet, the quality of drinking water and the air we breathe. Just a few millennia ago (a ridiculous term for our planet) a significant part of the Earth's surface was covered with forests. But when people began to develop the land for their own needs, the problem of deforestation arose.

Yes, the forest is a renewable resource, but the intensity of deforestation in the modern world is not comparable to the rate of its renewal. To this day, after deforestation or forest fires, significant territories become deserts, which leads not only to biological disasters (destruction of species), but also to social ones, including the disappearance of entire ethnic groups.

The problem of deforestation is one of the most pressing environmental problems on the planet. Its impact on the environment can hardly be overestimated. It is not for nothing that trees are called the lungs of the Earth. As a whole, they make up a single ecosystem that affects the life of various types of flora, fauna, soil, atmosphere, and water regime. Many people do not even know what kind of disaster deforestation will lead to if it is not stopped.

Deforestation problem

At the moment, the problem of cutting down trees is relevant for all continents of the earth, but this problem is most acute in the countries of Western Europe, South America and Asia. Intensive deforestation leads to the problem of deforestation. The territory freed from trees turns into a poor landscape, becomes uninhabitable.

To understand how close the disaster is, you should pay attention to a number of facts:

- more than half of the world's tropical forests have already been destroyed, and it will take a hundred years to restore them;
- now only 30% of the land is occupied by forests;
- Regular felling of trees leads to an increase in atmospheric carbon monoxide by 6-12%;
- every minute the territory of the forest, which is equal in size to several football fields, disappears (Chitadze, 2017).

Reasons for deforestation

Common reasons for cutting down trees include:

- wood is of high value as a building material and raw material for paper, cardboard, making household items;
- Often they destroy forests to expand new agricultural land;
- for laying communication lines and roads

In addition, a large number of trees are affected by forest fires, which constantly occur due to improper handling of fire. They also happen during the dry season.

Illegal deforestation

Quite often, tree felling is illegal. Many countries around the world lack the institutions and people who can control the deforestation process. In turn, entrepreneurs in this area sometimes commit violations, annually increasing the volume of deforestation. It is also believed that timber supplied by poachers who do not have permission to operate is also entering the market. There is an opinion that the introduction of a high duty on timber would significantly reduce the sale of timber abroad, and accordingly would reduce the number of felled trees.

7. Acid Rain

By the term "acid rain" science means any meteorological precipitation (including snow and hail), during which a strongly acidic reaction occurs. Among the sources of this phenomenon are the activities of heavy industry enterprises (especially metallurgical), which emit into the atmosphere a serious amount of nitrogen oxide and sulfur. In addition, the activities of thermal power plants and the exhaust gas of cars lead to acid rain.

The formation of such rains is simple: when hydrogen chloride and oxides of nitrogen or sulfur enter the air, they react with solar radiation and water droplets in the air. As a result, acid is formed - sulfuric, sulfurous, nitric or nitrogenous. After that, the acid falls to the ground in the form of precipitation. The acid can take the form of rain, snow, hail, fog and cause serious damage to the fauna and flora of the region.

For the first time the term "acid rain" was introduced in 1872 by the English scientist Robert Smith in the book "Air and Rain. The Beginning of Chemical Climatology" (EPA, 2013.) Smog in Manchester attracted his attention. Acid rains are one of the causes of the destruction of forests, crops and vegetation, as well as one of the causes of the destruction of buildings and cultural monuments, pipelines, make cars unusable, reduce soil fertility and can lead to the seepage of toxic metals into the aquifers of the soil.

The water of ordinary rain is also a slightly acidic solution. This is due to the fact that natural substances in the atmosphere, such as carbon dioxide, react with rainwater. This produces weak carbonic acid, while ideally the pH (levels of hydrogen ions) of rainwater is 5.6-5.7 (The Environmental Literacy Council, 2006). In real life, rainwater acidity in one area may differ from rainwater acidity in another area. This primarily depends on the composition of gases contained in the atmosphere of a particular area, such as sulfur oxide and nitrogen oxides.

In 1884, the Swedish scientist Svante August Arrhenius coined two terms - acid and base (Miessler, 1999). He called acids substances that, when dissolved in water, form free positively charged hydrogen ions. He called the bases substances that, when dissolved in water, form free negatively charged hydroxide ions. The pH is taken with the opposite sign of the decimal logarithm of the activity of hydrogen ions in solution and is used as an indicator of the acidity of water.

Environmental and economic implications

The effects of acid rain are observed in many countries around the world.

Acid rain has a negative effect on water bodies - lakes, rivers, bays, ponds - increasing their acidity to such a level that flora and fauna die in them.

There are three stages of the effect of acid rain on water bodies:

First Stage	with an increase in the acidity of the water (pH values less than 7), aquatic plants begin to die, depriving other animals of the reservoir of food, the amount of oxygen in the water decreases, and algae (brown-green) begin to develop rapidly. The first stage of eutrophication (waterlogging) of the reservoir. At pH 6, freshwater shrimp die.
Second Stage	acidity rises to pH 5.5, bottom bacteria die, which decompose organic matter and leaves, and organic debris begins to accumulate at the bottom. Then plankton dies - a tiny animal that is the basis of the food chain of the reservoir and feeds on substances formed by the decomposition of bacteria by healthy substances.
Third Stage	acidity reaches pH 4.5, all fish, most frogs and insects die.

The first and second stages are reversible when the effect of acid rain on the reservoir ceases.

As organic matter accumulates at the bottom of water bodies, toxic metals begin to leach out of them. The increased acidity of the water contributes to the higher solubility of hazardous metals such as cadmium, mercury and lead from sediments and soils.

These toxic metals are hazardous to human health. People who drink water high in lead or eat fish high in mercury can become seriously ill.

Acid rain is not only harmful to aquatic life. It also destroys vegetation on land. Scientists believe that although the mechanism has not yet been fully understood, "a complex mixture of pollutants, including acid precipitation, ozone and heavy metals, together leads to forest degradation."

8. Reducing biodiversity.

The origin of the term "biodiversity" is debatable. It is believed that the phrase "biological diversity" was first used by G. Bates in 1892 (Bates, 1892). On the other hand, it is argued that the term "BioDiversity" was first introduced by J. Arthur Harris in 1916 in the research "The Variable Desert" (Harris, 1916).

On our planet, there is a huge number of species of flora and fauna that live in different regions and natural zones. This huge variety of living things, represented at the current point in history, has been formed over several billion years. Biological species

A species is a group of living organisms that can reproduce themselves.

Although we may not think about it, but every day we meet representatives of various species, namely people, dogs and cats. Species diversity is one of the most obvious forms of biodiversity. Our planet, Earth, is inhabited by millions of species, many of which have not yet been identified. Currently, more than 375,000 species of flowering plants and 15,000 species of mammals and birds are known. There are thousands of small organisms and microorganisms that scientists have yet to identify (UN, 2021).

However, all of the above environmental disasters provoke one more, large-scale and serious, - the reduction of biodiversity. According to WWF, we are losing three species every hour. If we do nothing about it, soon we will forever lose the world that we know.

Reasons for reduction

The extinction of biological species is a normal process for the development of life on Earth. In the process of evolution, mass extinction of species has repeatedly occurred. An example is the Permian extinction, which led to the extinction of all trilobites.

Since the 17th century, human economic activity has become the main factor in accelerating extinction; during this period, 120 species of amphibians, 94 species of birds, and 63 species of mammals have disappeared (Chitadze, 2017). In general terms, the reasons for the decline in diversity are: growing consumption of resources, neglect of species and ecosystems, insufficiently thought out state policy in the field of exploitation of natural resources, lack of understanding of the importance of biological diversity and the growth of the world's population.

The extinction of certain species is usually caused by habitat disturbance and over-harvesting. In connection with the destruction of ecosystems, many hundreds of species of plants and animals have already died. According to the World Conservation Union, 844 species of plants and animals have disappeared since 1600. Game animals suffer from over-prey, especially those that are highly valued in the international market. Rare collectible species and those illegally used in "Traditional Chinese Medicine" are under threat. Most species of large land animals (large ungulates, felines, elephants, rhinos and other animals weighing more than 20 kg) have survived only in protected areas (in nature reserves, national parks) (Davitashvili, Elizbarashvili, 2012).

Other reasons include: the influence of introduced species, deterioration of the food supply, targeted destruction in order to protect agriculture and fishing grounds.

According to Western scientists, in recent years, 33.5 thousand plant species (14% of known species) are under the threat of extinction. 2/3 of bird species out of 9.6 thousand living on Earth are experiencing a decline in numbers. 11% of all species of birds and mammals are endangered and another 14% are on the way to extinction if current trends continue. 30% of 24 thousand fish species are also endangered. Scientists from the American Duke University believe that the world in the 21st century is on the verge of the sixth extinction of plant and animal species, and human activity accelerates this process 1000 times (Davitashvili, Elizbarashvili, 2012).

There are several reasons for this problem, and, characteristically, each of them is associated with human activities:

- Afforestation of the planet, felling of trees;
- Expansion of the territory of settlements, the emergence of new ones;
- Harmful chemical emissions into the atmosphere;
- Adaptation of natural areas for agricultural needs;
- Use of chemicals in agriculture;
- Growth of the world's population, and, as a consequence, the increasing demand for food of plant and animal origin;
- Illegal hunting, poaching;
- Environmental, man-made disasters.

To slow the extinction of species, non-profit organizations create natural parks and reserves, in which specialists work to monitor animals and create favorable conditions for their life and reproduction of the species.

Ways to solve environmental problems

Since the beginning of the twentieth century, the first programs began to appear, aimed primarily at protecting (saving) the environment, however, by the end of the century it became clear that humanity needed more radical and effective measures. Over the past decades, humanity has realized the danger of the current ecological situation in the world and has begun an active struggle to protect and restore our nature. The developed and implemented measures are usually divided into several categories.

1. Legal - the creation and implementation of administrative, state and international laws and legal acts on environmental protection.
2. Economic - minimization or complete elimination of negative technogenic impact on nature with the help of cash infusions, the creation of funded programs and funds.
3. Technological - the invention and implementation of new technologies to reduce the harmful effects on nature in the metallurgical, transport and mining industries. Development to popularize clean energy sources.
4. Organizational – organization of the different events on environmental issues, particularly public lectures, seminars, trainings etc. which will provide the increasing public awareness on the importance of environment;
5. Architectural - design and construction of "environmentally friendly" cities, greening of settlements.

In addition to existing projects and programs for the preservation and protection of the environment, scientists are already working on ambitious projects for the future, including the construction of plants for the complete utilization

of waste, the construction of thermal power plants on the Moon (powered by Helium-3), the worldwide rejection of gasoline engines and the transition to electric vehicles and the use of cold fusion technology - an effective and environmentally friendly method of obtaining energy from water.

But besides these global plans, there is a responsibility of each of us - each inhabitant of the big house called "planet Earth". To preserve it for future generations, do not be lazy to follow a few simple universal rules: throw batteries into special containers, refuse disposable bags (buy cloth bags, it will be cheaper), give unnecessary things to the poor, sort waste and teach these simple recommendations to your children. It is very important to realize that there is nothing shameful about being frugal. Instead of throwing away and buying, look for new uses for old things.

Yes, right now the ecological situation on our planet gives us a lot of reasons for concern. However, it is worth recognizing that in the 21st century we have made serious progress in terms of awareness of the problem and activity. Despite all the damage that we have caused to our planet, we still have enough chances to return it to its previous form.

Legal Aspects of the resolving the environmental problems

Discussing about the legal aspects of the resolving the environmental problems, it should be pointed out about the main principles of international environmental law.

The basis of the legal regulation of international environmental relations is formed by both generally recognized principles of general international law, which, due to their imperativeness and universality, retain their regulatory function in this special area of activity, as well as special principles of international environmental law.

Fragmentation of international environmental law, the lack of a single universal codifying act led to discrepancies in the assessment of the quantity and quality of the special principles of this industry by the doctrine of international law.

At present, the sectoral principles of international environmental law are most fully unofficially codified in the draft international treaty, called the draft International Covenant on Environment and Development 1995 (UN Sustainable Development Goals, 2017). The draft Pact is based on treaties and customs in the field of international environmental law, as well as the provisions of the Stockholm Declaration 1972 (UN Conferences | Environment and sustainable development, 1972), Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development 1992 (hereinafter - the Rio Declaration) (UN, 1992) and the World Charter for Nature 1982 (UN, 1982).

The draft Covenant contains nine such principles:

- 1) ensuring the observance of constitutional environmental human rights. This principle has no direct effect and depends on what specific environmental human rights are enshrined in the constitutions and constitutional acts of states. Therefore, this principle in relation to a specific state should be interpreted as follows: what is provided for by your Constitution and constitutional laws in relation to environmental human rights, then observe;
- 2) inadmissibility of causing transboundary damage to the environment. This principle is the central system-forming principle of international environmental law. Its normative content is disclosed in principle 21 of the 1972 Stockholm Declaration and in principle 2 of the Rio Declaration: "States ... are responsible for ensuring that activities under their jurisdiction or control do not harm the environment of other states or areas outside the scope national jurisdiction ". The essence of the principle under consideration is that in the event of a threat of causing damage to the environment, all measures must be taken to prevent such damage. Any activity that could cause such damage must be stopped.

The understanding of this principle was clarified by the incident with the Japanese fishing trawler "Fukuru-Maru" ("Happy Dragon"), which took place on March 1, 1954, which extended transboundary to situations not related to the movement of pollutants precisely across state borders;

- 3) environmentally sound rational use of natural resources. In its most general form, the legal content of this principle is revealed in the norms of "soft" international environmental law as follows: rational planning and management of renewable and non-renewable resources of the Earth in the interests of present and future generations; long-term planning of environmental activities with an environmental perspective; assessment of the possible consequences of the activities of states within their territory, zones of jurisdiction or control for environmental systems outside these limits; preservation of exploited natural resources at an optimal level, i.e. at a level that ensures their sustainable use; scientifically sound management of living resources. In accordance with the principle under consideration, states have

the right to dispose of the resources of their territory only within the limits of environmental safety standards. Sustainable development should be understood as development in accordance with the requirements of the laws of biosphere stability, within that corridor (the economic capacity of the biosphere, and in local and regional cases - the economic capacity of the corresponding ecosystems), which is predetermined for civilization by the restrictions and prohibitions arising from these laws;

- 4) inadmissibility of radioactive contamination of the environment. It extends its effect to both the peaceful and military areas of the use of radioactive substances (nuclear energy). States should not import and export means of potential radioactive contamination without the adoption of proper (reliable) means of radioactive safety. The legal content of this principle is disclosed in the 1986 Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency, the 1986 Convention on Early Notification of a Nuclear Accident, the 1994 Convention on Nuclear Safety, the Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and safety of radioactive waste management in 1997 and IAEA standards;
- 5) protection of ecological systems of the World Ocean. The legal content of this principle is reduced to the obligation of all states to "protect and preserve the marine environment" (Article 192 of the 1982 UN Convention on the Law of the Sea). International norms and standards for the prevention of pollution from ships on the high seas, including exclusive economic zones, are developed by the states themselves, and the enforcement of such norms and standards in the exclusive economic zone predominantly, and in the high seas - fully falls under the jurisdiction of the flag state;
- 6) prohibition of military or any other hostile use of means of influence on the natural environment. This principle owes its appearance to the adoption in 1976 of the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Means of Influencing the Natural Environment and the adoption in 1977 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions for the Protection of Victims of War of 1949. It obliges states in the conduct of hostilities to show concern "for the protection of the natural environment from extensive, long-term and serious damage" (Article 55 of the Protocol); prohibits the use of methods or means of warfare that are intended to cause or may be expected to cause such damage to the natural environment, as well as the deliberate manipulation of "natural processes - the dynamics, composition or structure of the Earth, including its biota, lithosphere, hydrosphere and atmosphere, or outer space" (Article 2 of the Convention) in order to inflict damage on the enemy's armed forces, the civilian population of the opposing state, its cities, industry, agriculture, transport and communication networks or natural resources. Certain elements of the principle under consideration are disclosed in Protocol III "On Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons" to the 1980 Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, 1980, as well as in a number of disarmament conventions, documents of the "law of the Hague" and some other international treaties;
- 7) ensuring environmental safety. It is based on the theory of environmental risk - determining the level of acceptable risk with its indispensable consideration when establishing the cost of products and services. Acceptable risk is understood as a level of risk that is justified from the point of view of economic and social factors, i.e. acceptable risk is a risk that society as a whole is willing to put up with in order to obtain certain benefits as a result of its activities. At present, this principle is rather a goal to which the world community should strive, than a really operating principle;
- 8) international legal responsibility of states for damage caused to the environment. In accordance with this principle, states are obliged to compensate for environmental damage caused both as a result of violation of their international obligations, and as a result of activities not prohibited by international law. The established practice of states in this matter was reflected in the resolutions of the UN General Assembly dated 06.12.2007 No. 62/68 "Consideration of the issue of preventing transboundary harm from hazardous activities and distribution of losses in case of such harm" and dated 04.12.2006 No. 61/36 " Allocation of losses in case of transboundary harm caused by hazardous activities "(see paragraph 22.11 for details);
- 9) precautionary approach, or precaution. In its most general terms, this principle is formulated in the Rio Declaration as follows: "In order to protect the environment by States according to their capabilities, a precautionary approach is widely adopted. In cases where there is a threat of serious or irreparable damage, the lack of complete scientific data should not be a reason for delay taking costly measures to halt environmental degradation "(principle

In other words, the lack of sufficient scientific information should not be used as a reason to postpone or not take measures to preserve and protect the environment. It is aimed at reorienting international environmental cooperation from responding to adverse events for the environment that have already occurred to their prevention and prevention (UN, 2017).

The above list of special (sectoral) principles of international environmental law within the meaning of Art. 38 of the Statute of the International Court of Justice is a consolidated opinion of the most qualified specialists in public law. This, however, does not remove from the agenda the discussion of various doctrinal approaches to the compilation of lists of special (sectoral) principles of international environmental law (UN, 2017).

Economic aspects of the resolving the environmental problems. Minimization or complete elimination of negative technogenic impact on nature with the help of cash infusions, the creation of funded programs and funds.

The complex nature of environmental problems requires an integrated public administration in the field of environmental protection, the functions of which include:

- 1) environmental forecasting of the quality of the environment and its changes under the influence of a specific environmental policy;
- 2) environmental planning, that is, the development of a strategy and detailed programs for environmental protection and rational use of natural resources;
- 3) regulation of economic activity with the help of legal norms;
- 4) management of environmental activities - organizational impact on the implementation of environmental programs;
- 5) environmental monitoring - monitoring the state of the environment, taking into account the availability, quality and consumption of natural resources;
- 6) environmental control - activities to establish compliance and non-compliance of the environment with legal requirements;
- 7) environmental education, providing the population with environmental information and the formation of public consciousness in order to consciously change the culture of consumption.

Developed countries have accumulated a great deal of experience in environmental policy based on the inheriting basic environmental and economic principles.

1. The principle of the cost of lost opportunity requires that when using a limited resource, take into account the cost and unused alternative, which consists of the difference in profits that we get from using the environment as a receiver and reservoir of waste and using the same area as agricultural land. This principle also works in the opposite direction, that is, environmental protection has its own cost in terms of non-use of the environment for economic purposes.

2. The polluter pays principle. According to the 1972 OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) recommendation, this principle means that "the polluter should bear the costs of environmental remediation measures decided by the authorities" (OECD, 2004). Council Recommendation 75/436 by Euratom, ECSC (European Coal and Steel Community), EEC of 3.03.75 on the allocation of environmental costs and public authorities' actions in this area provides a definition and guidance for the application of this principle (EEC, 1975). Attributing the costs of combating pollution and other adverse environmental impacts to the direct culprits makes them, in the marketplace, look for ways to reduce pollution, use more environmentally acceptable technologies, and take measures for a more rational use of natural resources. The modern interpretation of the "polluter pays" principle can be reduced to two main provisions: 1) the polluter must bear all the costs of environmental protection; 2) the polluter has the right to reimburse its environmental costs through the prices of its products and services.

But the practical application of the polluter pays principle shows many deviations from theoretical postulates. First, there is the problem of identifying the contaminant. A natural or legal person who directly or indirectly damages the environment or creates conditions leading to such damage is recognized as legally responsible for pollution. But identifying who is responsible for the pollution can be difficult, especially when the pollution is linked to multiple sources simultaneously (cumulative pollution) or sequential causes (chain pollution). For example, both the

manufacturer and the owner of the car are to blame for air pollution from exhaust gases. In these cases, the corresponding costs should be allocated in such a way as to ensure the optimal, from an administrative and economic point of view, solution and to achieve the maximum effect of improving the state of the environment. Secondly, political reasons (loss of popularity among voters) can impede decisions on policies to be implemented in accordance with the polluter pays principle. Thirdly, economic reasons, especially at the regional level (unemployment, closure of main production facilities), create a seemingly convincing argument against the application of this principle. However, there is no other environmental principle.

3. The principle of long-term perspective. The cost of environmental degradation or environmental protection cannot be viewed statically. Pollutants accumulate over time, and only after that, complete damage can be revealed. Not only the damage, but also the cost of environmental protection must be considered forward-looking. Environmental activities are capital intensive. It takes several years for the accumulation of antipollution capital (construction of water treatment plants and sewerage systems). Adaptation of production processes, changes in the sectoral structure, relocation of firms require one to two decades. Moreover, these concerns must be constant. What do we see in life? For example, old landfills serve as the clearest example of a rash environmental policy without foreseeing future damage.

4. The principle of interdependence. Environmental policy should take into account the interdependence between natural environments, production technologies, pollution and pollution reduction, and between the pollutants themselves. A negative example is the environmental policy in the United States and some European countries in the early 1970s, which focused on the management of air and water quality and neglected soil and landfills for solid waste contaminated with hazardous substances.

5. The user-pays principle is an application of the polluter-pays principle to resource use, although not entirely adequate. It requires the user of any natural resource to pay in full for its use and subsequent restoration.

Economic methods of environmental protection include: Environmental standards.

Environmental quality standards establish legally binding limits for pollution or adverse effects that must not be exceeded in a given environment or its components. These standards were first used in the United States in the early 1970s. In the 1977 amendments to this law, NSCV are divided into primary and secondary (Davitashvili, Elizbarashvili, 2021). Primary ones set maximum permissible amounts (MPC) of chemical substances in the atmosphere in the interests of protecting public health, while secondary ones introduce maximum permissible levels of pollution (MPL), sufficient to protect the natural environment and "public welfare" from the real and potential consequences of pollution. The traditional standards for environmental quality are standards for air and water quality, noise and vibration, and unpleasant odors.

Commodity standards are product standards, usually national, that can define limit levels for contaminants or adverse effects in a product; properties and characteristics of the product design; ways of using. Product standards are used to prohibit or restrict the production of environmentally harmful products. If necessary, they also include rules for testing, packaging and labeling products.

Technological standards - specifications of an environmental nature for equipment, technological processes, etc. They can be structural and operational.

Industry in many countries is unhappy that stringent economic laws and regulations put them at a disadvantage in competing with foreign firms. The same argument is made for environmental taxes and charges. These statements, however, do not fully correspond to reality. Long-term benefits often outweigh short-term competitiveness disadvantages.

The original practice has developed in Japan, where management mechanisms are focused on the development of primarily health standards, supplemented by emission limits for certain industries and types of production. Environmental standards are developed through so-called public negotiations between industrial firms and local authorities. Finland also does not have a uniform system of environmental emission standards. Instead, each region has the right to negotiate with builders and reach an agreement on acceptable environmental loads.

The "interregional diffusion" standard defines the amount of pollutants carried out of the region for a certain period of time. Firms in Japan, Germany, Sweden and elsewhere are already responding to rising energy prices, existing environmental regulations and future tightening by more efficient manufacturing processes and cleaner products.

Monitoring the state of the environment is necessary to provide objective information on the processes of creating, implementing and evaluating environmental policy. In some countries, such as Japan, every regulatory law requires the administration to monitor pollution on an ongoing basis. Environmental monitoring can be involved in the following stages of environmental policy:

1. Evaluation of the strategy in order to check the possibility of undesirable consequences in the future.
2. Activities to reduce environmental pollution, for example: short-term monitoring of catastrophic pollution in order to protect human health; monitoring compliance with emission standards and environmental quality; monitoring in a comprehensive environmental impact assessment.
3. Identifying new problems and creating a policy to solve them. The distribution of roles in environmental monitoring between national government, state (regional) and local authorities depends on the structure of institutions in each particular country. It is usually conducted by local authorities. They must control the emissions of enterprises and respond to exceeding the limits and other permitting conditions, as well as if the activities of the enterprise are carried out in the absence of the required permit. If a permit is not provided, the local authorities should check whether the activity is being carried out in accordance with the specific legal requirements in this area. Private agencies and firms are also involved in many cases in monitoring schemes. This happens mainly as part of the polluter pays principle. Obviously, the first step in controlling pollution is knowing the type and amount of pollutant emitted. Therefore, firms monitor their own emissions to assess their compliance with permits or licenses and the regulatory (standard) state of the environment in the vicinity of the facility.

Economic regulation of environmental protection. Many specialists, including lawyers, in developed countries consider environmental problems, in fact, to be economic problems. Economic methods unambiguously determine the requirements for a controlled object, but take into account that control objects deliberately set goals for themselves and just as deliberately strive to achieve them. This goal setting is an important distinguishing feature of management in social and economic systems. Therefore, the essence of economic methods consists in organizing the activities of controlled objects by creating advantages in consumption. This is how economic management differs from incentives, which involve non-economic incentives and sanctions.

The role of economic methods is to create management mechanisms that stimulate environmental protection and find ways to minimize the economic costs that society will incur in order to achieve the desired standing of the environment and its individual components. The economic instruments of environmental regulation include: payments or taxes for the right to use natural resources; compensation payments for the disposal of natural resources from their intended use or deterioration in their quality caused by production activities; payments or taxes for emissions of pollutants into the environment; additional tax on the profits of enterprises producing environmentally harmful products or using environmentally hazardous technologies. They serve to meet environmental standards in the most efficient way.

Emission tax and payments. As the main measure of pollution control in the developed countries, it is envisaged to introduce taxes on natural resources users and environmental pollutants, mainly at the regional and local levels¹. The system of taxes on air and water pollution is very complex. It consists in setting a unit pollution charge for all sources at a level such that the pursuit of minimizing costs would result in an overall pollution reduction sufficient to meet standards. The tax system has two main advantages over the system of administrative achievement of standards. First, the incentives provided by taxes from the system create a situation in which pollution control will focus on those facilities where it is cheapest. Each pollutant will reduce pollution until the marginal cost of pollution prevention equals the established pollution charge. Secondly, the tax system can function with a lack of initial information. Sometimes you can just set the amount of the tax rate, watch the consequences, and then raise or lower it until the right level is found.

In environmental terms, the emission tax, that is, the tax for emissions into the atmosphere, disposal of solid waste, discharges into water bodies, contributes to the replacement or reduction of environmentally harmful production processes, a change in the structure of production towards its greening, the introduction of more environmentally valuable production technologies, cleaning technologies, processing of secondary resources. At the first stage, the tax

"oppression" affects the final price of the finished product. But after firms adapt to these changes, the ratio of supply and demand

1 In Germany, relatively recently, a system of taxation of all polluting industries was introduced by law. In the Netherlands, such a system has been functioning for 10 years, in France - since the 60s.

An alternative to an emissions tax are charges imposed on any source of emissions and levied only if the emissions exceed a predetermined level. The practice of such payments has existed since 1973 in Japan. When applying emission taxes or payments for the implementation of environmental policy, the following restrictions must be borne in mind: 1) underestimation of some pollutants leads to an underestimation of the amount of payments; 2) the exact calculation of the cost of emission control for each pollutant is very expensive and rather unreliable; 3) for each type of pollution, there should be a system for regulating a gradual increase in tax or payment rates, reflecting the increase in marginal costs as a higher quality of the environment is achieved; 4) the emission tax is not applicable to the regulation of certain types of pollution (hazardous waste, noise pollution in the city); 5) the tax is ineffective for taking emergency measures in an environmental emergency; 6) the incentive effect of taxes can be weakened by a number of objective factors (inflation, rapid economic growth, and some others) (Davitashvili, Elizbarashvili, 2012). The first three problems are not of a fundamental nature and, most likely, can be solved technically. The rest of the clauses to a certain extent limit the sphere of influence of the emission tax by air and water pollution. It is in this area that the emission tax and payments have found the widest application in the developed countries of the West.

Taxes and payments for resources. Resource taxes are used to curb demand when there is no need to set a maximum aggregate resource use. Subsidies and other factors distorting resource prices must be eliminated before the tax is imposed. Taxes and payments should reflect the real value of the resources. High taxes and resource prices should stimulate higher technology and consumption patterns, but they should be introduced gradually to avoid economic disruption.

Pledges and bonds. In some Western countries, a deposit-refund scheme is in place whereby a deposit is collected on environmentally dirty and unwanted products and refunded as soon as that product is properly disposed of. Collateral contributions for compensation for environmental damage also allow avoiding illegal discharges of pollutants, because the collateral is higher than the cost of waste disposal. Environmental objectives can also be achieved through cost-sharing by firms.

mi. An example of this is the water associations in the Ruhr region of Germany. Membership in these associations is compulsory for every polluter.

Environmental funds are usually redistributive in nature: funds come from pollutants and are returned to specific environmental protection measures or go to improve the environmental situation in general. This makes it possible to coordinate environmental activities and bring them in line with the overall objectives of environmental policy. Foundations can be national, interregional, regional and local. The first three types are formed for major environmental programs and environmental protection activities, the cost of which exceeds the available funds of local funds.

Damage compensation agreement method and continuous monitoring. The "cap" principle. The Environmental Protection Agency (EPA) has recently taken a number of measures to reduce the rigidity and rigidity of its regulations. EPA has the right to prohibit the construction of enterprises in certain areas, if as a result of this, the permissible level of pollution may be exceeded, but recently it has abandoned such measures that impede regional development. EPA now has a "compensation" policy in many areas of the United States, whereby firms are allowed to locate their businesses in areas where it was previously prohibited. additional emissions could lead to air pollution above the permissible level. Under a "compensation" policy, a firm wishing to start production in a given area must encourage other firms to reduce their emissions. This is usually accomplished by paying some amount. Without this condition, the company cannot obtain permission to locate its production. For example, General Motors received EPA approval for a new plant in Oklahoma after a local trade

The First Chamber reached an agreement with oil companies operating in the area to reduce their hydrocarbon emissions as compensation for emissions from the General Motors plant.

EPA's policy has become more flexible also thanks to the program, nicknamed "under the hood of the EPA." This program consists in the fact that the company is "covered" with an imaginary "cap", due to which a constant monitoring of all types of emissions is carried out. If a firm exceeds the maximum permissible emissions for one of the pollutants, the EPA "does not notice" this violation, provided that the firm at the same time reduces the volume of emissions of another pollutant in comparison with the norm. A more flexible approach to meeting standards allows firms to achieve significant cost savings. EPA has recently moved one step further towards the "pollution rights" model by allowing firms with lower emission levels to "accumulate" emission savings for the purposes of the described system. A firm whose emissions of a certain pollutant are less than the standard receives a "credit" to exceed the emission standards in the future. In addition, the firm can sell these "loans" to other firms. This method encourages firms to reduce their emissions below the established standards, because as a result they receive "credits", which they can then sell and thus increase their income.

Technological aspects of the resolving environmental problems

In the very development of human civilization there is a self-destruction mechanism. This is primarily due to the destruction of the environment as a result of the industrial activities of mankind in the limited space of our planet. According to the data for 2021, the world GDP was estimated to 93 trillion dollars (IMF, 2021), the planet can already withstand such a scale of industrial production with great difficulty and the scale of environmental pollution is becoming catastrophic. Suffice it to recall the notorious greenhouse effect associated with the huge emissions of carbon dioxide into the atmosphere, the monstrous pollution of fresh waters that become unsuitable for food purposes, the disappearance of vast areas of land under various dumps, and it becomes clear how right modern futurologists are about the sad fate of developed civilizations.

However, the rational thinking of civilization is intensely looking for ways of self-preservation in the hope of the eternal instinct inherent in living beings. Of course, a huge technical and technological resource and a lot of money must be used for these purposes. This, of course, is not enough, and powerful scientific forces should be involved in solving environmental problems from the regional level to the global level. Only on the basis of the achievements of modern science and on the basis of a scientific approach, it is possible to solve intractable problems of ecology.

Thus, for the resolving the ecological problems from technological point of view, the following steps should be done:

- invention and implementation of new technologies to reduce the harmful impact on nature in the metallurgical, transport and mining industries.
- . Development to popularize clean energy sources.
- . development and implementation of environmentally friendly technologies, creation of protective equipment, transition to alternative energy sources.

Organizational aspects of the resolving the environmental problems

In many countries, the most common decision-making systems at the policy, planning and management levels tend to separate economic, social and environmental factors. This affects the activities of all groups in society, including governments, industry and individuals, and has significant implications for the effectiveness and sustainability of development. Restructuring or even fundamentally transforming the decision-making process, in the light of the specific conditions of a country, may be necessary to place environmental and development issues at the center of decision-making in the economic and political domains, which in essence will involve the full consideration of these factors. In recent years, some governments have also embarked on significant changes in organizational governance structures, seeking to ensure a more systematic consideration of environmental issues in decision-making on economic, social, financial, energy, agriculture, transport, trade and others, and also the environmental implications of policies in these areas. New forms of dialogue are emerging to better integrate between national and local governments, industry and academia, environmental groups and the public in developing effective approaches to the environment and development. Responsibility for change lies with governments and their collaborating private sector and local governments, working in collaboration with national, regional and international organizations, including but not limited to UNEP, UNDP and the World Bank. The exchange of experience between countries can also be significant. National

plans, goals and objectives, national rules, regulations and laws; and the specific situation in which a country is located are the general framework within which such integration should take place. In this context, it should be borne in mind that environmental standards can lead to significant economic and social costs if they are uniformly applied in developing countries.

Objectives

The overall goal is to improve or restructure the decision-making process in such a way as to ensure that it fully takes into account socio-economic and environmental issues, as well as broader public participation. Given that countries will set their own priorities in accordance with their specific conditions, needs, national plans, policies and programs, the following goals are proposed:

- (a) Undertake a national review of economic, sectoral and environmental policies, strategies and plans with a view to progressively mainstreaming environment and development issues;
- (b) Strengthen institutional structures at all levels of the decision-making process to ensure full integration of environment and development issues;
- (c) develop or improve mechanisms that facilitate the involvement of interested individuals, groups and organizations in decision-making at all levels;
- (d) Establish internally determined procedures to ensure that environmental and development issues are taken into account in decision-making.

Events

Improving decision-making processes

The main challenge is to integrate environmental and development decision-making processes. To this end, Governments should conduct a national review and, where necessary, improve decision-making processes to ensure that economic, social and environmental issues are progressively integrated into development that is cost-effective, socially equitable and sustainable, and environmentally sound. Countries will set their own priorities in accordance with their national plans, policies and programs for the following activities:

- (a) Ensuring that economic, social and environmental considerations are taken into account in decision-making at all levels and in all ministries;
- (b) Adopting a nationally developed policy framework that reflects a long-term perspective and intersectoral approach as a basis for decision-making, taking into account the linkages between and within the various political, economic, social and environmental issues involved in development;
- (c) Defining, based on domestic conditions, ways and means of ensuring coherence between sectoral, economic, social and environmental policies, plans and policy documents, including financial and budgetary measures; these mechanisms should be applied at different levels and bring together those interested in the development process;
- d) Raising public awareness

Countries, in cooperation with national institutions and groups, the media and the international community, should promote awareness among the general public and their specific groups of the importance of integrating environment and development issues, and should establish mechanisms to facilitate the direct exchange of information and views with the public. Highlighting the responsibilities and potential contributions of different social groups should be a priority.

f) Strengthening national institutional capacity

Governments, in cooperation with international organizations as appropriate, should strengthen national institutional capacities and capacities to mainstream social, economic, environmental and development issues at all levels of decision-making and implementation. Attention should be paid to moving away from narrow sectoral approaches and gradually moving towards full cross-sectoral coordination and cooperation.

Architectural - design and construction of "environmentally friendly" cities, greening of settlements.

small architectural forms include a large number of elements of landscaping and equipment of streets, roads, squares, boulevards, courtyards, from drinking fountains and benches to arches of entrances or pavilions with enclosed spaces. All these elements, being part of the "intermediate zone", serve strictly utilitarian purposes and at the same time are the compositional details of the environment, constituting the "connecting element" in the large-scale juxtaposition of man and building.

One of the tasks of external improvement is to increase the diversity and artistic expression of buildings and open green spaces.

Small architectural forms are divided into 5 main groups according to their purpose:

- Small forms of utilitarian purpose of mass use - urns, benches, fences, signs, number plates of houses, stairs, retaining walls, etc.;
- Small architectural forms for decorative purposes - decorative walls, trellises, fountains, gazebos, flower vases, sculptures;
- Small forms of decorative architecture should not be repeated within sight. This helps to avoid the monotony of the building. Small architectural forms for decorative purposes can be varied in texture, finishing materials and color. The correct placement of decorative small forms, even during mass production, which predetermines their repetition, creates the effect of diversity, thereby enriching the architectural and artistic appearance of the micro-district.
- Small forms of play and physical education, play elements of playgrounds - swings, merry-go-rounds, booms, sandboxes, climbing walls, roller coasters, etc.;
- Small forms for recreation areas for adults - pergolas, drinking fountains, tables, etc.;
- Equipment of sports grounds - nets with poles, basketball backboards, hockey gates, tables for table tennis, etc.;

The following requirements are imposed on modern small forms:

- Profitability. The low cost of small architectural forms is estimated, this is an economic requirement.
- Safety of small forms, that is, they must have a low risk of injury.
- You can also call the versatility of small forms. They should have a minimum of parts so that even untrained people can assemble these products.

Landscaping works include:

Creation of paths on the site

Construction of retaining walls

Construction of sports and playgrounds, adjoining parking spaces, recreation areas, utility areas

The device of the system of outdoor and landscape lighting

Automatic irrigation system device (automatic irrigation)

Construction of reservoirs and water structures of various types

Recreational area

- The composition may include zones within the boundaries of territories occupied by urban forests, squares, parks, city gardens, ponds, lakes, reservoirs, beaches, coastal strips of public water bodies, as well as within the boundaries of other territories used and intended for recreation, tourism, physical education and sports, as well as specially protected natural areas and natural objects.
- On the territories of recreational zones, the construction and expansion of existing industrial, communal and warehouse facilities that are not directly related to the operation of health-improving and recreational facilities are not allowed.

Recreation (from Lat. "Recreatio" - restoration) itself means the restoration of health and working capacity by resting outside the home: in nature, on a tourist trip, etc. (Yukic, 1970).

- Recreational capacity - a value that characterizes the ability of a park or recreation area to serve a certain number of visitors, provided there is sufficient psychophysiological comfort, without degradation of natural components of the environment and damage to cultural, historical, architectural and artistic objects located on the territory.
- Recreational potential - the property of a natural territory to have a positive physical, mental, hygienic effect on a person.
- Recreational network - a set of recreational institutions located in a country or region. The main indicator of the development of recreational networks is the number of places in recreational institutions per 1,000 square kilometers of territory.
- Recreational system - a social (self-) controlled system in which:
 - tourism entities are the central subsystem;
 - tourism entities are the central subsystem;
 - and the target function is the most complete satisfaction of recreational needs.

The system consists of interconnected subsystems: vacationing tourists, natural complexes, material resources and recreational infrastructure, service personnel and governing bodies.

Conclusion

In the course of studying the essence of environmental problems, we can say that ecology is a science that shows all mankind a plan for a strategy for using resources for a long and favorable life on the planet. We can say that ecology is the habitat. A change in the environment leads to catastrophic consequences and crises in all spheres of life for the population and the development of the state. Life expectancy, socio - economic, political and many other aspects depend on the state of the surrounding nature.

Environmental problems, disasters negatively affect the state, in spite of the developed countries or third world countries. Environmental disasters are the problems of every state and its inhabitants, since this is the state of the environment, which is a set of vital components. And their poor condition or absence can lead to irreversible consequences. Environmental problems strongly affect the development of the economy. All spheres of activity and life depend on ecology, from the standard of living and to the reserves of the country's resources. Trends, principles of development of Russia in the field of ecology, are very different from the trends and ways of development of the United States and Europe. The development of the country as a whole depends on the level of environmental support. Life expectancy, its level, fertility balance, economic component and much more.

Having considered each environmental problem separately and in aggregate, it is worth noting that at this stage, water resources, the state of the air and the problems of the world's oceans are in leading positions. There is not a single state that would not be affected by one of these problems, and, to a greater extent, by three problems in aggregate. Also, the use of reserves of reserves and resources is an unacceptable solution for any state, since the reserve is created in case of won or catastrophic outcomes. Today, Russia's reserves will last for 5 days. After which there will be exhaustion and will cease to exist, as the population of the country may soon cease to exist, if new strategies are not developed and ways of solving important and acute problems related to the environment are found. Changing the structure of the solution every day is the path to achieving the goal. Nature and the environment are not static, which means that solving problems associated with it must be more flexible. Equipping with new technologies also plays an important role in solving problems.

Ways to solve environmental problems exist and are being developed every day; they change because the ecology is not static. A large number of technologies have been created in the world and are still being created to create products of various types with less emission of harmful substances into the atmosphere and water, technologies are striking in

their progress and are actively used in factories, but not all over the world, since not all states have the opportunity to rebuild all organizations and factories on new paths, purchase or invent such equipment, which leads to solving problems locally, and therefore for a short period. The involvement of activists and the population in cleaning and caring for the environment is gaining more and more people every month, which shows a favorable trend in the interest of the population in the state of the ecology of the territory where they live.

Ecology makes it possible not only to assess the scale of the catastrophe threatening the Earth, but also to develop recommendations and rules that will help to avoid it. Ecology is a science directed to the future, it is aimed at transferring nature, territory to children and grandchildren in such a state that everything necessary for human life is preserved in it.

References

- Australian Government. Department of Water, Agriculture and Environment, 2021.
- Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer. Retrieved from:
<https://www.environment.gov.au/protection/ozone/montreal-protocol>
- Bates, 1892. The Naturalist on the River Amazons by Henry Walter Bates. Retrieved from:
<http://www.gutenberg.org/ebooks/2440>
- Chemistry, 2019. How one Nature paper in 1985 led to the discovery of ozone hole. Retrieved from:
<https://chemistrycommunity.nature.com/posts/51095-how-one-nature-paper-in-1985-led-to-the-discovery-of-ozone-hole>
- Chitadze Nika, 2017. World Geography. Political, economic and Demographic Dimensions. Scholars Press, Germany.
- Comsomolskaia Pravda, 2019. Pollution of the World Ocean: Causes and Consequences Retrieved from:
<https://www.kp.ru/guide/zagryaznenie-mirovogo-okeana.html>
- Davitashvili, Z, Elizbarashvili, N. 2012. Global Geography. Tbilisi State University (in Georgian).
- EEC, 1975. Council Recommendation of 3 March 1975 regarding cost allocation and action by public authorities on environmental matters. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31975H0436>
- IMF, 2021. "World Economic Outlook Database. IMF.org.
- Harris, J. Arthur (1916). "The Variable Desert". The Scientific Monthly. 3 (1): 41–50.
- FAO, 2021. Polluting our soils is polluting our future. Retrieved from: <http://www.fao.org/global-soil-partnership/resources/highlights/detail/en/c/1127952/>
- Mann, Michael, Selin, Henrik. 2019. Global warming. britannica.com. Retrieved from:
<https://www.britannica.com/science/global-warming>
- Miessler G.L. and Tarr D.A. 1999. Inorganic Chemistry (2nd ed., Prentice-Hall 1999) p. 154.
- National Geographic, 2021. Ozone layer. Retrieved from: <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/ozone-layer/#:~:text=The%20ozone%20layer%20is%20a,damage%20to%20the%20ozone%20layer.>
- NOAA, 2008. Ozon Basics. Retrieved from:
<https://web.archive.org/web/20171121051325/http://www.ozonlayer.noaa.gov/science/basics.htm>
- OECD, 2004. Program on environment (in Russian). Retrieved from: <https://www.oecd.org/env/23928290.pdf>
- Ozone Program, 2020. Reasons and consequences of global warming (in Russian). Retrieved from:
http://www.ozoneprogram.ru/biblioteka/slovar/globalnoe_poteplenie/posledstviya_globalnogo_potepleniya/
- World Health Organization. 2018. Ambient (outdoor) air pollution. Retrieved from: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health)

World Meteorological Organization, 2019. IPCC issues Special Report on Global Warming of 1.5 °C. Retrieved from: <https://public.wmo.int/en/resources/bulletin/ipcc-issues-special-report-global-warming-of-15-%C2%B0c>

UN, 2021. What is biodiversity? Retrieved from: <https://www.un.org/ru/youth/cbd/biodiv.shtml>

UN Sustainable Development Goals. 2017. International Covenant on Environment and Development 1995. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=2443>

United Nations, 1972. The draft Pact is based on treaties and customs in the field of international environmental law, as well as the provisions of the Stockholm Declaration 1972 Conferences | Environment and sustainable development. Retrieved from: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>

United Nations, 1992. Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development 1992 (hereinafter - the Rio Declaration) . Retrieved from: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

United Nations, 1982. The World Charter for Nature 1982. Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/39295?ln=en>

US Environmental Protection Agency, 2013. Acid Rain in New England, A Brief History.

Yukic, S.T. 1970. Fundamentals of Recreation, 2nd edition. Harpers & Row. Library of Congress 70-88646.

Your Footprint on the ground, 2021. Deforestation. Retrieved from: <http://www.ecology.pskovlib.ru/ekologicheskie-katastrofy/2913-vyrubka-lesov>

History of the First Cooperatives of Crimea

Irina Piatnytskova

Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Abstract

The article analyzes the history of the first cooperatives of the Crimea, which operated in the 1860s and 1870s. They marked the beginning of the development of the cooperative movement in the region and testify to its progressive socio-economic development for that time. It is determined that the first cooperatives in the Crimea were opened in 1869 in Kerch and Sevastopol, in 1870 - in Simferopol. All of them were consumer cooperatives, which corresponded to the all-Ukrainian trends in the development of the cooperative movement. The historical significance of these societies lies in the fact that they initiated the development of the cooperative movement in the Crimea, were among the first such organizations in Ukraine. Their emergence testifies to the high economic and social development of the region, which was characterized by the leading socio-economic trends of the modern era.

Keywords: cooperative movement, Crimea, socio-economic development, the second half of the 19th century.

Introduction

The second half of the 19th and early 20th century were a period of important socio-economic changes in the Ukrainian lands. It was at this time that the formation and intensive development of capitalist relations took place. The challenges of the time required the development of entrepreneurial initiative, an active position of the population in economic matters. This was quite difficult, as the vast majority of the population was dominated by the traditional sociocultural behavioral model with its inherently low level of acceptance of change, critical attitude to income and the desire to earn more, a certain social status in economic activity.

The first cooperative societies emerged in Western Europe in the mid-nineteenth century as non-governmental organizations based on the principles of equality and aimed at improving the financial situation of members through cooperation. Their activity was quite effective and became an example for the Ukrainian intelligentsia to follow.

The founders of the first consumer societies in Ukraine set themselves the goal of improving the financial situation of the population, helping the population to adapt to commodity-money relations, to cultivate entrepreneurial activity, by actively participating in the affairs of societies by spreading cooperation.

The first consumer cooperative in Ukraine was founded in 1866 in Kharkiv on the initiative of local public figures O. A. Brilliantova and E.S. Hordiienka. An active figure in this society was the famous cooperator M. P. Ballin (Piatnytskova I., 2018). In 1867 the charter of the Odessa consumer society «Zberezhennia» was approved. Its founders were public figures of the city M. Krylov, I. Shmakov, V. Azykov (Ob ucherezhdennii v gorode Odesse obschestva Sberezheniya, 1867). The following year, the Ekaterinoslav Consumer's Cooperative «Berezhlyvist» began its activities (Ballin, 1870).

The principles of the companies were similar. Their members made share contributions and made an introductory plan from which capital was formed. It rented premises for a shop, purchased goods for resale to members of the company and outsiders. The cooperative store offered goods of good quality at market prices, or below them. From its annual profits, the members of the cooperative received accruals in accordance with the paid-in share capital. Thus, cooperatives helped save money. In addition, they were characterized by the principles of democratic governance, as all members enjoyed the same rights.

The cooperative movement became widespread on the Crimean Peninsula. At the same time, companies in the region emerged virtually simultaneously with the first cooperatives. They marked the beginning of the development of the cooperative movement in the region and testify to its progressive socio-economic development at that time.

Historiography

Despite the importance of the first cooperative societies of the Crimea, their history, features of activity remained unexplored. This problem requires a detailed study to reproduce the full socio-economic development of the Crimea in the second half of the nineteenth century. The article uses general works on the history of the cooperative movement of scientists of the late 19th and early 20th centuries M.P. Ballin (Ballin, 1870), S.N. Prokopovich (Prokopovich, 1918), V.S. Borodaievskyi (Borodaievskyi, 1925), modern researcher V.V.Boiko (Boiko, 2006). These works provide only brief data on the dates of incorporation of companies, individual financial indicators. The material of the article is based on historical sources.

Methodology

The study followed the principles of historicism, scientific objectivity, and complexity. Their application provides an objective coverage of this problem, considering different points of view, without the influence of ideologies and personal sympathies. The emergence and activity of the first cooperative societies in the Crimea is considered in the dynamics, considering the specific historical situation, in accordance with the principles of historicism. This allows us to draw certain conclusions, to place emphasis on the issue, to reach the appropriate level of generalizations.

Both general scientific and historical methods of scientific cognition were used in the research. The first include methods of logical analysis, synthesis, comparison, classification of induction and deduction, generalization, description, abstraction. Using these methods, based on the study of scientific literature and sources, the history of the first cooperative comrades of the Crimea was traced, the general and special features of their activity were established, their significance in the history of the region and the country was determined. Special historical methods of scientific cognition were also used in the work on the article: problem-chronological, historical-genetic, historical-comparative methods. The complex use of these principles and methods of scientific knowledge makes it possible to claim an objective coverage of the history of the first cooperatives of the Crimea.

Discussion

The first consumer cooperative in Crimea was the Kerch Consumer Association «Priobretenie i sberezhenie». Its charter was approved on December 25, 1868 (Spisok vseh potrebitelskih obshestv v Rossii, kak dejstvuyushih, tak i zakryvshihsy na 1 yanvarya, 1912). In the Russian Empire in the second half of the 60s - early 90s of the 19th century, there were no special legislative acts or normative documents that would regulate the activity of cooperative societies. They acted according to the statutes, which they developed independently, based on Western European. The charter of the Kerch cooperative was made following the example of the Mykolaiv Consumers' Association. Only after these documents were approved by the higher authorities did the cooperatives have the right to start operations. The statutes of consumer cooperatives were approved by the Ministry of Internal Affairs (Svod Zakonov Rossiyskoy imperii, 1910). This process was quite complex and time-consuming. On average, companies spent about one year going through all the bureaucratic procedures. This makes it possible to assume that the idea of establishing a consumer cooperative in Kerch arose long before its immediate opening.

The society began its activities in February 1869. At the initial stage, its members were 114 people. The company organized trade in joint capital. In the beginning, the cooperative traded in coal and wood. Gradually, the range of goods was expanded to include groceries. At the local bakery, the cooperative ordered bread on favorable terms for further sale to its members, organized a trade in meat, which later proved to be unprofitable. Both members of the society and outsiders could buy goods in the cooperative shop. The reporting documentation of the Kerch Consumers' Association shows, however, that in its end, with a slight advantage, the members of the society purchased goods for a larger amount (Ballin, 1870).

After several successful months of trading, the cooperative began to suffer financial losses. The members of the board decided to abandon the meat trade and focus on selling groceries that did not spoil so quickly. It was also decided to re-elect the members of the board, change the store clerk, find a new room for the store on the street with more traffic. The proposed measures have yielded positive results.

During the year of operation, the number of members of the society increased to 159, and its profits increased. However, this financial success was short-lived. Gradually, the company's financial affairs deteriorated. There were various reasons for the decline of the cooperative. Chief among them was the inaction of most members of the cooperative. Election to the position of directors of wealthy merchants who used the company for personal gain. In particular, one of the directors of «Priobretenie i sberezhenie» using his influence leased the premises for the goods to the cooperative, and sold his own goods in the cooperative store. The activity of one of the store's clerks, who deceived customers and did not adhere to the work schedule, caused losses to the cooperative. The formal nature of the audit commission's activities and negligence in the financial statements were also significant reasons for the termination of the Kerch Consumer Cooperative.

Not long after the Kerch Consumer Association, a consumer cooperative in Sevastopol began its activities. It was united with the Kerch Cooperative not only by the year of its foundation, but also by the common name «Priobretenie i sberezhenie». The charter of the Sevastopol Society «Priobretenie i sberezhenie» was approved on May 6, 1869, by the Ministry of Internal Affairs (Spisok vseh potrebitelskih obshestv v Rossii, kak dejstvuyushih, tak i zakryvshih na 1 yanvarya, 1912). He foresaw that anyone could become a member of the society, regardless of gender, social status, and religion. Under the terms of the statute, it was if members could be expelled from the society. This could happen in the case when a member systematically violated the terms of the statute, violated the behavior at the general meeting. In general, his behavior harmed the authority of society.

Upon joining the cooperative, each of its members had to contribute of 10 rubles, as well as an entrance fee of 1 ruble. In this case, members could not be limited to one share and buy more. The allowable number of shares per member was determined by the general meeting of the company. No matter how many shares one member had, all members of the society enjoyed equal rights. The cooperative also accepted cash contributions at 6% per annum for a period of at least one year.

The affairs of the company were dealt with by the general meeting, the board, and the audit commission. The general meeting was convened twice a month, without special invitations on the Sunday following the 1st and 15th of each month. The company's charter provided for the convening of extraordinary meetings. They were held at the request of the board, or 15 members of the company, without considering those members of the board or the audit committee. At the extraordinary meeting could consider issues: election and dismissal of board members and auditors; determination of goods and their volumes; changes and additions to the charter; consideration and approval of reports. The charter of the society provided that if a member was outside Sevastopol at the time of the regular or extraordinary meeting, he could send in writing his proposals on the issues discussed at the meeting.

The board consisted of 4-6 people. It consisted of the chairman of the board, his assistant and secretary. They were required to meet at least twice a week. The board was to deal with all current affairs of the society. It had to summarize the cooperative's profits and expenses on a monthly basis (Sbornik materialov ob artelyah v Rossii: Potrebitelskie obschestva, 1875).

The audit commission consisted of 9 people. It could include all members of society, except the illiterate. The fact that women were not allowed to work in the audit commission is significant. Initially, members were elected to the audit commission by lot, later the list of members. The composition of the audit commission changed every three months.

The work of the board or audit committee of the cooperative was free of charge. Only the cashier and the clerk of the cooperative shop, who were hired especially for this purpose, received a salary.

The company opened a store for share capital. Trade was focused on groceries. The range of goods in the store was very wide from sugar and tea to anchovies, capers, candies, jams, and candles. The company also traded in necessities. At the stage of establishing the society, its members agreed, however, that they would further adjust the range of goods of the cooperative store depending on the needs of members and customers.

The least popular were foreign goods: capers, cloves, ginger, anise, cardamom, pistachios. Since these goods were not in demand, they deteriorated, which led to losses to the Association. The cooperative bought its goods from wholesalers in Odessa, Sevastopol, and Rostov. To avoid losses, the company pre-insured the goods.

Both members of the society and outsiders could buy goods in the cooperative shop. At the same time, only members of the company received dividends for goods purchased in the store.

Prices for goods were set at 5% more expensive than purchasing prices, including delivery. Compared to private shops in the city, the company tried to adhere to market prices, or below them. The board of the company itself estimated that due to lower prices for certain goods, it was able to save up to 10 thousand rubles a year. to their customers. In addition, a certain material benefit from the purchase of goods in the store for its members was the receipt of dividends. In 1872, members were charged 16.5 rubles (Sbornik materialov ob artelyah v Rossii: Potrebitelskie obschestva, 1875).

The reason for the termination of the society was the indifference to its activities of most members. The cooperative did not manage to hold a full-fledged general meeting during its existence due to the absence of the required number of members. Four extraordinary meetings were convened, but this was not the first time that there had been a lack of members. During 1872, 38 people left the society. Because of this, the company suffered significant losses, because the former members withdrew their share contributions in the amount of 900 rubles. Indifference was observed on the part of members who belonged to the privileged strata. Apparently, they considered their participation in the cooperative as a one-time act of charity and did not plan to take an active part in its further activities and management.

One of the first consumer cooperatives in the Crimea was a consumer cooperative in Simferopol. It began operating in 1870. Its structure and governing bodies were similar to the Sevastopol Preservation and Acquisition Cooperative. At the same time, for joining the Simferopol society the much higher share contribution which made 25 rubles was established. In view of this, members of the company were allowed to contribute share capital in installments. In this case, the initial, minimum contribution was determined in the amount of 3 rubles.

The main governing body of the company was the general meeting. They met three times a year in the number of at least 30 people. The board consisted of 3 people. The composition of the board was elected for three years. The oversight committee was re-elected every 4 months. Unlike the Sevastopol Society, members of the board of the Simferopol Cooperative Society received a material reward for their work. In 1871 they received 670 rubles. And in 1872 almost twice as much - 1062, 5 rubles. The company also took care of its employees.

The cooperative's expenses included not only the payment of their salaries, but also the cost of food and clothing for the boy, the assistant manager of the store. During the year of activity, as of January 1871, there were 184 members of the society. As of January 1, 1875, there were already 214 members of the cooperative (Sbornik materialov ob artelyah v Rossii: Potrebitelskie obschestva, 1875).

The Simferopol cooperative has achieved significant success in its activities. For three years of activity the capital of the company has made more than 15 thousand rubles. And net profit – more than 7 thousand rubles. The reason for the financial success was to raise credit. However, the activities of the cooperative were not free of accidents that led to material losses. The company's reporting documents stated that it could receive goods of less weight than ordered. Such cases were with the order of anthracite, iron, ropes. Once, before Christmas, the company ordered holiday goods from St. Petersburg, but delivered them to Simferopol only on January 7, as a result of which the cooperative suffered significant losses (Sbornik materialov ob artelyah v Rossii: Potrebitelskie obschestva, 1875).

Conclusions

The first consumer cooperatives of Crimea emerged under the influence of Western European cooperative ideas, the experience of the first cooperatives of Ukraine. In cooperative societies, the intelligentsia, the representatives of the nobility saw an opportunity to improve the situation of the population, to accelerate the process of including the peasant economy in commodity-money relations. However, the cooperative initiative of the 60s of the 19th century failed. Lack of socio-economic basis, unwillingness of the population to accept cooperative ideas, apathetic attitude of the state, the general decline in social activity were the reasons for the almost complete extinction of cooperation in the 70-80s of the 19th century both at the state and regional levels. Despite the short period of activity, the Kerch, Sevastopol and Simferopol consumer cooperatives marked the beginning of the development of the cooperative movement in the Crimea. They belonged to a number of the first such organizations in Ukraine and testify to the high

economic and social development of the region, which was characterized by the leading socio-economic trends of the modern era.

References

- Ballin, N. (1870). *Pervaya pamyatnaya knizhka russkikh potrebitelskikh obschestv* [The first commemorative book of Russian consumer societies]. Sankt-Peterburg: Tipogr. t-va «Obschestvennaya polza [in Russian].
- Borodaievskiy, S. (1925). *Istoriia kooperatsii* [History of cooperation]. Praha: Ukrainskiy hromadskiy vydavnychiy fond [in Ukrainian].
- Boyko, V. (2006). *Razvitie kreditnoy kooperatsii v Tavricheskoy gubernii vo vtoroy polovine XIX- nachale XX veka* [Development of credit cooperation in the Tauride province in the second half of the 19th - early 20th century]. *VI Tavricheskie nauchnyie chteniya*, 36-40 [in Russian].
- Ob ucherezhenii v gorode Odessa obschestva Sberezheniya, 1867 g. [About the establishment of the Savings Society in the city of Odessa] (Fund 2 Kantselyariya Odesskogo gradonachalnika. Inventory 1. File 708. State Archive of Odessa Region [in Russian].
- Obzor polozheniya i deyatelnosti potrebitelskikh obshestv Rossii po dannym 1897 g. (1899) [Review of the situation and activity of consumer societies in Russia according to the data of 1897]. Sankt-Peterburg: Tipogr. Ministerstva putey soobscheniya [in Russian].
- Piatnytskova I. (2018). *Kooperativnoe dvizhenie Kryima (vtoraya polovina XIX – nachalo XX vv.)* [Cooperative movement of Crimea (second half of the 19th - early 20th centuries)]. *HALC – 2018. 3rd International Conference on History, Art, Literature and Culture in Black Sea Region and South Caucasus*, 134–146 [in Russian].
- Prokopovich, S. (1918). *Kooperativnoe dvizhenie v Rossii* [Cooperative movement in Russia]. Moskva: T-vo tipogr. im. Mamontova [in Russian].
- Sbornik materialov ob artelyah v Rossii: Potrebitelskie obschestva (1875). [Collection of materials about artels in Russia. Consumer societies]. Sankt-Peterburg: Tipografiya Maykova [in Russian].
- Sbornik statisticheskikh svedenij po Tavricheskoy gubernii (1889). [Collection of statistical information on the Tauride province]. Simferopol: Izd. Tavricheskogo gubern. zemstva [in Russian].
- Spisok vseh potrebitelskikh obshestv v Rossii, kak dejstvuyushih, tak i zakryvshih na 1 yanvarya 1912 g. (1912). [List of all consumer societies in Russia, both active and closed on January 1, 1912]. Simferopol: Izd. Tavricheskogo gubern. Zemstva [in Russian].
- Svod Zakonov Rossiyskoy imperii (1910). [Code of Laws of the Russian Empire]. Kn. IV, T. XIII–XVI. S. 121–122 [in Russian].

Artificial Neural Networks for Predicting the Success of Bio-Entrepreneurship

Keyvan Asefpour Vakilian

Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Iran

Abstract

The biotechnology and pharmaceutical industry has experienced rapid changes in terms of industrial characteristics and technology. With the advent of biotechnological methods and instruments during the last decades, entrepreneurship has shifted from various pharmaceutical firms to biopharmaceutical firms. Considering the competitive environment in the biotechnological industry, the bio-entrepreneurship concepts have targeted scientists who have feasible business ideas in the field of biotechnology. According to the literature, one of the remarkable limitations in developing bio-entrepreneurial firms is the lack of business skills of scientists who manage these firms. This study aimed to predict the success of bio-entrepreneurial companies by having their characteristics, i.e., five most-effective parameters, using artificial neural networks. To do this, 120 Iranian entrepreneurial companies in the biotechnology industry were provided with a questionnaire. The network architecture was 5-n-1, where there were five input variables (having a clear understanding of the market, expert human resources, the ability to take risks, organizational structure, and strategy and leadership) and one output (success of the company). n was the number of learner neurons in the hidden layer of the network and changed from 5 to 20 to obtain the most reliable predictive artificial neural network. The results showed that a network with an architecture of 5-15-1 improved prediction performance with a coefficient of determination (R^2) and mean squared error (MSE) of 0.86 and 0.015, respectively. The findings of this study show that by having the values of the aforementioned five input variables, the success of bio-entrepreneurial companies can be predicted with acceptable performance.

Key words: entrepreneurship, biotechnology industry, machine learning, artificial neural networks.

Introduction

Biotechnology is a newly emerged technology based on cellular and bio-molecular processes to develop products that help improve the lives of humans and other livings. Biotechnology methods provide breakthrough products and technologies to eliminate rare genomic diseases, reduce environmental issues, produce bio-driven food, and have cleaner and more efficient industrial manufacturing processes (Audretsch and Stephan, 1996). At the moment, hundreds of biotechnology health care products and vaccines are produced by biotechnology companies worldwide and are available to humans, animals, and plants (McCarty, 2012). Globally, the worth of the biotechnology industry is more than 200 billion U.S. dollars, and the vital role of biotechnology companies in food security and emerging pharmaceutical drugs is now clear for governments.

With the advent of a competitive milieu in new-emerged industries and the need to seek innovative strategies to capture financial profits, entrepreneurship is introduced as a critical solution in almost all industries. Schumpeterian entrepreneurs seek out preexisting opportunities and build organizations to create and capture a financial profit (Shane and Venkataraman, 2000). They believe that technology is something to discover rather than something to influence, and its success somehow depends on the entrepreneurial process (Shah and Tripsas, 2007). Furthermore, they state that technologies – especially young ones are at least partially changeable, and entrepreneurship is the main factor that can change them (Hargadon and Douglas, 2001). This change, sometimes, is called evolution because of its importance in the performance of the industry (Kaplan and Tripsas, 2008).

Biotechnology is a relatively young technology replacing chemical-based pharmaceutical firms that have dominated for roughly 100 years, aiming to produce genetically driven pharmaceutical drugs, medical equipment, and genetically modified agricultural products. From the beginning, biotechnology has been often thought to hold huge potential on the one hand and suffering from uncertainties about complex scientific issues on the other hand (Weick, 1990). However, with the development of advanced biotechnological methods and instruments, these uncertainties have been faded out.

During the last two decades, several studies have shown that small and newly established biotechnological firms, even in developed countries, are supported financially by established pharmaceutical firms through loans (Powell et al., 1996). Since the biotechnology industry needs expertise in scientific biological methods, most small biotechnology firms have entered the industry based on university theses and dissertations of the managers to initiate scientific and technological changes. Jeon et al. (2016) identified the original biotechnology and pharmaceutical industry entrepreneurs by determining the players with the highest outflows in the research stage and inflows in the development stage.

Artificial neural networks focus on computing and storing information in a structure consisting of neurons. It simulates the behavior of the human brain and nervous system and can learn, store, and generalize the patterns. Thus, artificial neural networks can be helpful for solving multivariate and pattern recognition problems and also the problems (Asefpour Vakilian and Massah, 2013). In statistical regression models, the dependent variable is calculated through a mathematical equation using the given input features of samples. The number of input features does not typically exceed 2 or 3. In contrast, the artificial neural network model can learn a database, including hundreds of input features and corresponding dependent variables or targets. After using several samples to train an artificial neural network model, this machine learning model may predict the target of a new sample having its input features.

Currently, many Schumpeterian entrepreneurs created new organizations (i.e., Genentech and Amgen in developed countries and many other companies in developing countries such as Iran) to commercialize various biotechnological products and services. The objective of this study was to predict the success of bio-entrepreneurial companies by having their characteristics, i.e., five most-effective parameters, using artificial neural networks.

2. Methodology

According to the literature, the success of the bio-entrepreneurship can be investigated by five main parameters: strategy and leadership, organizational structure, expert human resources, having a clear understanding of the market, and finally, the ability to take the risk. In order to collect information, a combination of library search and field methods was used. A standard questionnaire was obtained and was available for managers and administrative experts of Iranian entrepreneurial companies in the biotechnology industry. To examine the impact of considered parameters on the entrepreneurship success of biotechnology companies, the performance of these companies was evaluated during the 2010–2020 period. A questionnaire containing 20 questions (20 variables) with a 5-choice Likert quality scale from *very high* to *very low*, including all the independent and dependent variables of the theoretical model, was prepared. The population of this research was all managers and executives of entrepreneurial companies in the biotechnology industry. A total of 120 companies were randomly selected from the Iranian biotechnology companies to carry out the research. One-hundred and fifty copies of the questionnaire were prepared and randomly distributed among managers of the companies. From the distributed copies of the questionnaire, 146 copies were returned which a total of three copies were not completely filled and therefore could not be used and removed, and finally, 143 completed questionnaires were used in this study.

In this study, Cronbach's alpha criterion was used to determine the reliability of the questionnaire. Eighty completed questionnaires were selected randomly, and their reliability was obtained at 0.88, which was acceptable. To determine its validity, the questionnaire was confirmed by ten experts with industry experiences and factor analysis. According to the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) value equal to 0.802, the analysis of variables was acceptable.

In this study, as a machine learning method, the artificial neural network was used to predict the success of the companies. A multi-layer perceptron (MLP), a class of feed-forward artificial neural networks and appropriate for prediction or approximation problems, was implemented.

In this algorithm, the K -dimensional input vector $X = [X_1, X_2, \dots, X_K]$ is a vector from the input dataset and introduces K features as influencing parameters to the network. The dataset included 143 sample vectors. Each vector indicated the data included the situation of the company. These data were used to train, validate, and test the network. According to the model, the factors influencing the success of entrepreneurship were five factors, and thus, K equals 16. One of the most significant parameters of an artificial neural network is the number of neurons in the hidden layer. To find the optimum network, the number of neurons in the hidden layer increased from 5 to 20, and the network's performance was assessed using the network error. The back-propagation method was used for supervised learning of artificial

neural networks. The Levenberg-Marquardt algorithm was used in the back-propagation method to minimize errors. The model's performance was assessed based on two parameters: mean square error (MSE) and the coefficient of determination (R^2). The lower MSE and higher R^2 , the better performance of the machine learning model is. Using the data collected from 146 completed questionnaires, the models were generated, trained, and tested using MATLAB R2018b Machine Learning Toolbox.

3. Results

Questionnaires were set up to collect data from the respondents by knowing the five factors of having a clear understanding of the market, expert human resources, the ability to take risks, organizational structure, and strategy and leadership as input features of models and the success of the companies as the output of models. In this study, 146 completed questionnaires distributed in 120 companies were assessed. To find the optimum network architecture for predicting the outputs, the network was trained by a training set selected randomly from the dataset. Validation data were used to validate the quality of the proposed artificial neural network model, while the stop criteria and weight reset were used to cope with under-fitting/over-fitting problems.

Figure 1 depicts the MSE values of the artificial neural network in predicting the success of the companies. According to the figure, all the MSE values for train, validation, and test stages are obtained in the range of 0-0.03, which indicates the capability of the proposed architecture to predict network outputs. One of the essential parameters of artificial neural networks, which significantly affects this model's performance, is the network architecture, i.e., the size of the network hidden layer. The size of the hidden layer varied from 5 to 20 to obtain the optimum network. Figure 1 indicates no special relationship between the accuracy and the number of nodes in the hidden layer. It was predictable: by reducing the number of nodes in the hidden layer, the weight, and bias of nodes' sigmoid functions, remarkably vary to reduce the training error. Therefore, the performance of the network reduces significantly in predicting test data. On the other hand, an increase in the number of neurons in the hidden layer results in training sigmoid functions of the learner nodes with a few samples. In these conditions, the accurate prediction of test targets, particularly for out-of-range samples, will be accompanied by a significant error. The optimum number of hidden neurons in the network was 15. Therefore, the optimal network architecture was 5-15-1.

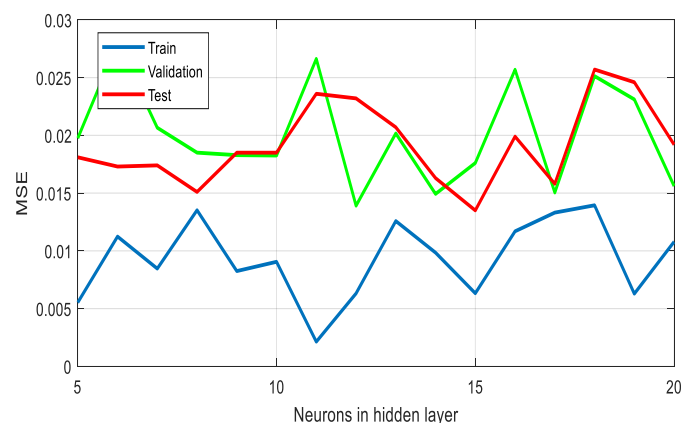

Figure 6. MSE of the ANN in the prediction of success of the companies by having a clear understanding of the market, expert human resources, the ability to take risks, organizational structure, and strategy and leadership

Machine learning is required for tasks that are too complex for humans to implement directly. The model used in this study had five input variables, which made it impossible to provide a statistical model. Therefore, some tasks are so complex that it is impractical, if not impossible, for humans to work out all of the nuances and code for them explicitly. Instead, we provide a large amount of data to a machine learning algorithm and let it work out by exploring that data and searching for a model.

A comparison of observed and predicted data is shown in Figure 2 to indicate the closeness between the predicted and the measured value. The dashed line in each axis of Figure 2 represents the perfect result – predicted values = observed

values. The solid line represents the best fit linear regression line between outputs and inputs. In general, the figure indicates a good fit between the outputs and the inputs.

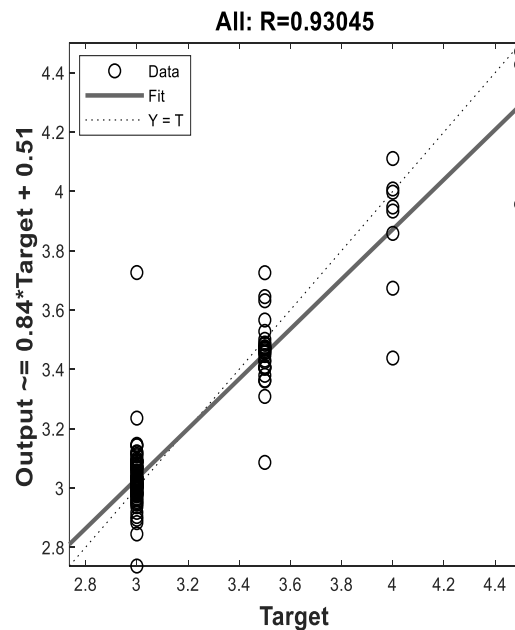

Figure 2. A comparison of observed and predicted data

4. Conclusion

The biotechnology and pharmaceutical industry has experienced rapid changes in terms of industrial characteristics and technology. With the advent of biotechnology methods and instruments during the last decades, entrepreneurship has shifted from various pharmaceutical firms to biopharmaceutical firms. The results showed that a network with an architecture of 5-15-1 improved prediction performance with R^2 and MSE of 0.86 and 0.015, respectively. The findings of this study show that by having the values of the main five input variables introduced in the literature, the success of bio- entrepreneurial companies can be predicted with acceptable performance.

References

- Asefpour Vakilian, K., & Massah, J. (2013). An artificial neural network approach to identify fungal diseases of cucumber (*Cucumis sativus* L.) plants using digital image processing. *Archives of Phytopathology and Plant Protection*, 46(13), 1580-1588.
- Audretsch, D. B., & Stephan, P. E. (1996). Company-scientist locational links: The case of biotechnology. *The American Economic Review*, 86(3), 641-652.
- Hargadon, A. B., & Douglas, Y. (2001). When innovations meet institutions: Edison and the design of the electric light. *Administrative science quarterly*, 46(3), 476-501.
- Jeon, J., Hong, S., Yang, T., & Ohm, J. Y. (2016). How technological innovation affects the structure of an industry: entrepreneurship evolution in the biotechnology and pharmaceutical industry since 1980. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-22.
- Kaplan, S., & Tripsas, M. (2008). Thinking about technology: Applying a cognitive lens to technical change. *Research Policy*, 37(5), 790-805.
- McCarty, P. L. (2012). *Environmental biotechnology: principles and applications*. Tata McGraw-Hill Education.

- Powell, W. W., Koput, K. W., & Smith-Doerr, L. (1996). Inter-organizational collaboration and the locus of innovation: Networks of learning in biotechnology. *Administrative science quarterly*, 116-145.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle* (Vol. 55). Transaction publishers.
- Shah, S. K., & Tripsas, M. (2007). The accidental entrepreneur: The emergent and collective process of user entrepreneurship. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1(1-2), 123-140.
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of management review*, 25(1), 217-226.
- Weick, K. E. (1990). Technology as equivoque. In: P. Goodman & L. Sproull (Eds), *Technology and organizations* (pp. 1–44). San Francisco: Jossey-Bass.

“Telling a Story as a Way to Differentiate”

Teona Maisuradze

International Black Sea University, Georgia

Abstract

The first thing majority of us do is scroll our social media as soon as we wake up, still in our beds, we do the same when we get a minute of break from whatever we are busy with, or even when we are bored with doing nothing. Social media has already become an inherent part of our lives, helping us to connect and stay in touch, but besides it is a powerful tool to draw inspiration. We search for stories that lift us up, give us an inspiration or show us an example that helps us go through the day. Knowing that many companies have shifted their communication to providing stories about various events that keep place at their workplaces as a way to convey the message to their customers that they are different from competitors due to their unique corporate culture. We believe storytelling is the new means to attract an attention, a story that is short, simple and that sticks to your mind, it is what differentiates one producer from the other and points out almost an identical product from the rest. Using the stories of positive events in the company appeals to both the customer outside as well as the potential employee who chooses the company to work at. The article talks about the importance of storytelling to convey the key messages of company culture, provide examples of the storytelling in branding used and analyzes the effects the stories might have when choosing a place of employment.

Keywords: Telling a Story, Differentiate, Social media, communication

In the vague times as the pandemics, the confusion over the virus spread, its trends and the general health good communication turned out to be a cure that in times of difficulty reduced uncertainty guaranteeing safety and, in some organizations, even led to opening of the way to new opportunities. A study conducted by Duarte amongst Learning and Development professional found that 68% of the respondents identify communication skills as utmost important in the times of the current pandemic threats (Duarte 2020). Among the skills of communication, the study underlined the virtual communication, listening and empathetic communication through different channels of communication and effective storytelling.

Let me tell you a story. “There was a hero who encountered a problem that we do encounter every day. He was very sorry he could not get what he wanted and nearly reached a despair. Right when he was about to give up he found a guide, who stepped into his life, gave him a plan and motivated him for an action. This action helped the hero avoid the failure and all ended into success. This success helped transform a hero into the hero we know today”. There are so many of us that go through a similar story on a daily basis and there are so many stories of this kind that we hear. Some are motivational, some get us down, yet all have commonalities. They get our attention, we become interested in the outcome and we learn a lesson. Using stories in interaction makes every kind of communication efficient and powerful.

Stories have taken up significant part of our lives and have made them more fun and educational. When someone tells a story, there is a connection that sparks. The sharing of the similar experiences is what makes it irreplaceable. Since the beginning of the time humans have engaged with one another through stories as a way to understand each other and themselves better. In today's fast-paced world of tremendous amount of information the stories may be believed to have lost their appeal, yet companies use storytelling as one of the powerful ways to influence the customer to choose their products over the competitors'. We believe that the same works for attracting employees to the organization and conveying the values of the organization in the most appealing and educational way. This we believe will save the recruiters efforts and resources as the stories help to filter the potential employees and make the selection more precise.

The stories can be a powerful tool for communication as the most important feature of the stories are the universal nature that allows finding commonalities and differences and teaching the accepted norms in the society or a group. The universal stories allow the listeners to understand themselves better and find commonalities with other in order to connect. When finding others different and exploring the ways they are different one finds the uniqueness of oneself and this helps find a perspective and a place in the world. Through stories we learn to accept the once that are different

through empathy, we also find peace with ourselves and acknowledge that our own differences are the unique selling points that can be used in the benefit of the environment we find ourselves to be fit in. Through stories, we learn to separate good from bad as various social situations demonstrate how to act wisely on the personal level and what are the possible outcomes of acting in the opposite way.

Throughout centuries different groups of people used cultural mythology to shape their cultural identities and this has assisted them to identify people to their group through shared values and beliefs. The culture was enhanced through the rituals and specific ceremonies that were carefully linked to the stories, which created a shared understanding of the world inside and outside their culture. Some of the elements are very deep into a level, which needs to be experienced in order to be understood, so stories were used to say and explain things that were not obvious, they conveyed the elements of culture that could not be described simply.

One of the proven ways to communicate the values in the organization is the storytelling that has become a way to infuse the culture with the power. Many long-lasting and inspiring organizations in the world use storytelling to inform, educate and motivate their own staff. The most obvious examples are Nike, Apple, Starbucks, Tesla, Rolex and others, which spreads the principles and values as a way to send powerful messages about their culture and how they perceive their customers.

According to research, there are signs that can be seen in cultures that are truly story-driven and they are not necessarily away far from the facts, on the contrary, there is a balance between the proof of analytics and emotional content that is carried. Firstly, this is the culture that has a unique characteristic of the values being embedded in the day-to-day decisions and are documented in narratives in order to better explain the origin. The culture itself is oriented on collecting, documenting and archiving for later use in communication and the staff, also is encouraged to do so on daily basis. Secondly, cultures that are truly story-driven go beyond the borders of the culture and search for the stories of other companies within and out the industry they operate it. Lastly, the leaders of these types of cultures demonstrate empathy in their interaction with employee as well as the customers, expressed in clear and persuasive communication.

Leaders have always been people who inspire and guide the ones that follow and source of the power they have over others can be a subject of a debate, however one thing is clear. We all agree that a personal story is one of the best ways to establish a connection between the storyteller and the listener. Among the great leaders in modern business a very good example to showcase the power of storytelling is Starbucks' CEO Schultz, who regularly used the story as a starting point to describe the history and mission of the company and explain the decision-making motives in the company. A powerful story he used was of his father's accident, which left him injured and unable to work, which became the reason Shultz created a company with strong values of taking ownership of its employees by providing benefits of insurance, time offs and other conditions that put the employee in the center. By integrating own business goals into a personal story, he successfully explained the mission of the company which was relatable and clear for the listeners.

Some leaders use their failure stories as a way to influence the listener and explain all the negativity, yet proving by themselves that every difficulty can be overcome. One of the reasons of success of the series of talks under the label of "Fuckup Nights" is to allow the speakers to tell what and how they did wrong, acknowledge the actions, point out the lessons learned and help other not to repeat them.

Among the examples of using stories in marketing are the most significant we want to point out. To demonstrate our idea of what difference can a good story make we will bring three examples of totally different industries that have captured the essence of story creation and touched deep the hearts of many.

First, Apple perhaps is the best example of putting a customer in the center point as a creative individual that thinks differently. The feeling of being treated as special, and a celebration of the difference is what appeals to the customer for the products offered by this company. This is a very powerful message that inspires to join in as well as to feel proud of where one belongs. Second, Starbucks is an example of the company that changed the culture of hanging out into a more sophisticated way to spending time, focusing on business, or professional activity. The customers come to the coffee shops not only to drink the coffee but to have a place where they feel professional, can meet others and perform some parts of their professional activity, enjoying a wonderful environment created around a simple coffee that they could get anywhere else. Third, Nike is a company that changed the perception of sports and made it available for every

single person in the world by giving a very strong message that everyone who has a body is an athlete and there is no necessity to be a star to earn a label. This story inspired a lot of customers and made the employees more committed to the company that put every single person in its focus.

HR uses storytelling to brand the culture of the company and demonstrate to the potential employees what it feels being a part of a certain company and its unique culture. Companies use the stories to showcase the success, spotlight the events of the companies, its involvement and place in the community and drawing powerful messages for personality across. Visualization of the future with the company helps candidates rethink their priorities as long as the communication of the story is authentic, personalized and well structured. The changing needs of the new potential employee generation force the human resources planners and managers to focus attention more on personal experiences of candidates, bringing the notion of the brand closer to the a person, pointing out the personal characteristics of it. First impressions have a significant effect through a faster and deeper connection established through a powerful story, thus helping to move a company up the priority list. "An authentic story enforces an identity" which is a means to provide something the job seeker "can relate to and desire to be a part of".

Modern human resources approach to attracting the potential employees has shifted from short precise job description to a good story line, which is considered to a powerful way to convey the feelings in an experience rather than provide the list of the conditions and requirements for the job. Painting a picture with real life characters allows the reader to imagine oneself in the picture, as a successful job description will help the candidate visualize how s/he will fit into the company's culture, the impact s/he will likely make and the bond with the other members of the culture.

A study of Brand Management suggests that four out of ten of employees struggle to communicate the brand of the company they work for due to the lack of understanding of it, which as proposed can be ensured by articulating a company brand connecting people and ideas in a clearer and better understandable story. A good story is a well-prepared narrative of firstly the history linked to the present, where the employees understand how the company has come to the current point, which is an essential part for the candidate to understand the company and what it stands for. Secondly, the stories are generally enhanced with the difference that the product or service the company provides to the customers, emphasizing on the comfort, connection and solution of the problem of need or a want satisfied by it. Better understanding of what the company does to the well-being of the customer can be a game changing point of making an employee engaged and committed to the values of company. Lastly, human resources specialists when creating a story try to paint the employees into the future of the company, giving a message of clarity about the future, providing the security needed for the employees. This results in employees and potential candidates better understanding the opportunities of growth provided by the company, a positive change in the future of the company.

For the purposes of our research we used IT industry and famous companies in this industry as a showcase of the specific industry that needs to attract bright and innovative minds as fast as it can due to the fast-changing pace of the industry. The official information about the companies was collected through websites, social cites and the blogs of the companies and the mission statement and values and goals of the company were studied as the first impression builder of the companies for potential candidates. Later we studied the reviews from different blogs and forums of the current workers of the companies and their stories with the institution, the quotes used to describe how it felt to be a part of a particular team.

One finding was that companies have started recording the stories about the company and individual experiences of the employees and these video or audio recordings were heavily used as a marketing tool to make the workplace attractive to the prospective employees. Question one was "how does it feel to work in company?", Question two "what is communication style in particular company", Question three "what are the benefits company offers that makes you engaged and favorable of the organizational culture", question four "can you describe the environment in the company" and question five "what were the activities performed by the company during the global pandemics in order to care for the employees and help the employees cope with pandemics".

A very important aspect and finding according to our research is about the style of communication in the companies. When we talk about style of communication we not only talk about physical channels of communication but the way of the physical communication channels deliver the message, how the message is received and understood. The results of our research show that the culture should support cooperation and mutual support of co-workers but how is this mutual support being built in especially interesting in particularly competitive IT industry. We know IT industry has

specific working style which includes professionals working on individual projects and therefore sometimes it maybe a team project but still the task is limited to the number of people working on it or taking ownership of the task. Because of the competitive nature of the industry itself it is very difficult to create an environment that encourages the support of employees and during our research we explored the building blocks of supporting and cooperative environment.

Storytelling is a new way to convey a message about the culture of an organization in a way that catches the attention of the listener or a reader and touches the emotional side, helping to associate with the culture. Companies should use more storytelling and introduce their individual employees as a part of the recruiting strategy in order to attract potential next best fit.

References

- Bergeron, C. (2004). Build a talent strategy to achieve your desired business results. *Handbook of Business Strategy*, 5(1), 133–140. <https://doi.org/10.1108/10775730410494206>
- Walter J. Murphy (1952) Wasting Professional Talent; Out of the Ivory Tower. *American Chemical Society*, February 18, 1952 <https://doi.org/10.1021/cen-v030n007.p603>
- Morrison, D (2009). Talent Shift: A New Generation of Professionals Means a New Profession in the Making. *Advertising & Society Review* 10 (1) DOI:10.1353/asr.0.0024
- Bettina Matthias (2007). "Show, don't tell!" *Journal of Performative Teaching, Learning, Research* Volume 2007, Issue 1 <http://scenario.ucc.ie> DOI: <https://doi.org/10.33178/scenario.1.1.3>
- Sultan Kermally, Empowerment: Changing the corporate mindset, *European Management Journal*, Volume 11, Issue 3, 1993, Pages 379-380, ISSN 0263-2373, [https://doi.org/10.1016/0263-2373\(93\)90067-R](https://doi.org/10.1016/0263-2373(93)90067-R). (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/026323739390067R>)
- Paul Jenken (2020) Why Storytelling is Important for Culture, DOI: <https://brilliantio.com/why-storytelling-is-important-for-culture/>
- Lacerda, Teresa. (2015). Understanding leadership effectiveness in organizational settings: An integrative approach. 10.13140/RG.2.1.2870.1289.
- Research Report by Duarte Academy (2020) Transformative Soft Skills and Training to Build the Teams of Tomorrow, DOI: <https://www.duarte.com/wp-content/uploads/2020-Research-Report.pdf>
- Jo A. Tyler (2007) Incorporating storytelling into practice: How HRD practitioners foster strategic storytelling, *Human Resources Development Quarterly* / Volume 18, Issue 4/ p. 559-587 <https://doi.org/10.1002/hrdq.1219>
- Henry Tran (2021) "Focusing on the "Human" in Education Human Resources." *Journal of Education Human Resources*, 39(3), pp. 239–240 <https://doi.org/10.3138/jehr-01-39-3-01>
- Quantum Workplace (2021) Elevating Employee Listening During the Covid-19 Pandemic, DOI: www.quantumworkplace.com
- Quantum Workplace (2021) Managing Change During a Crises: How Leaders can drive Change during the Covid-19 Crises, DOI: www.quantumworkplace.com
- Quantum Workplace (2021) Managing Employee Emotions During the Covid-19 Pandemic: Creating an emotional Safe Space at Work, DOI: www.quantumworkplace.com
- The Center for Sales Strategy (2020), Why Storytelling Helps Attract and Recruit Top Talent. DOI: <https://blog.thecenterforsalesstrategy.com/why-storytelling-helps-attract-and-recruit-top-talent>
- Shaunda Zilich (2021), Use Storytelling and Data to Attract Purpose-Driven Candidates, Rally Recruitment Marketing, DOI: <https://rallyrecruitmentmarketing.com/2021/03/use-storytelling-data-to-attract-purpose-driven-candidates/>

Load Forecasting in Distributed Energy System

Irakli Rodonaia

International Black Sea University, Georgia

Anri Morchiladze

Georgian Technical University, Georgia

Abstract

In a distributed energy systems smart grid is key component, which can manage process. So planning process require a day-ahead load forecasting of its customers and it is a challenging task due to its dependence on external factors. The accuracy of day-ahead load-forecasting models has a significant impact on many decisions such as planning for energy transactions and economic scheduling of generating capacity. For example meteorological variables. Furthermore, the existing day-ahead load-prediction models enhance forecast accuracy by paying the cost of increased execution time. A hybrid artificial neural network-based day-ahead load-forecasting model for smart grids is proposed in this article. The proposed forecasting model comprises three modules: a pre-processing module; a forecast module; and optimization module. In the first module, correlated lagged load data along with influential meteorological variables are fed as inputs to a feature selection technique which removes irrelevant samples from the inputs. In the second part, a multivariate auto regressive algorithm in the artificial neural network and a sigmoid function are used. A heuristics-based optimization technique to minimize the forecast error is used in last module and is this part our modified version of an enhanced differential evolution algorithm is used.

Keywords: energy trade; smart grid; accuracy; load prediction; artificial neural network; heuristic optimization

Introduction

Between demand and supply to bridge the ever-increasing gap between demand and supply needs renovation and supply and also to meet essential challenges such as grid reliability, grid robustness, customer electricity cost minimization, etc. [0]. Because of this reason smart grid (SG) was established which consists of advanced communication technologies and infrastructures. [0]. The national institute of standards and technology (NIST) [0] conceptual diagram of smart grid (SG) is shown in Figure 1. This diagram can be used as a reference model for standardization works in seven smart grid domains: generation, transmission, distribution, end users, markets, operations, and service providers. Each domain involves one or more SG actors (devices, systems, programs) to make decisions for realizing an application based on exchange of information. More detailed explanation on each domain, its involved actors, and respective applications can be found in [0]. Customer engagement is one of the advantages of this, which plays a main role in the economies of energy trade. In other words, the old concept of uni-directional energy flow is replaced by the new and smart concept of bi-directional energy flow, which is the same as transformation from traditional consumer to a smart prosumer [0]. The resulting/new grid faces many challenges such as [0]: (i) designing new techniques to meet the load while not increasing the generation capacity; and (ii) devising new ways to ensure customer engagement with utility. The daily operations of an SG utility (such as strategic decisions to bridge the gap between demand and supply, and fuel resource planning) should be properly conveyed. All these decisions are highly influenced by load prediction strategies [0]. Accurate load prediction/forecast means that both utility and prosumer can maximize their electricity price savings due to spot price establishments. This is one of the major reasons that utilities show growing interest towards SG implementation. The future price/load signal should be based on the past activities of users' energy consumption patterns. So our aim is to minimize and electricity cost [0]. In reference [0], Hippert et al. classify load forecast based on time to be predicted (short-term, medium-term and long-term. Short-term load forecasting is further categorized into two types: very short-term and ordinary short-term. The first one has a prediction duration from seconds or minutes to hours and model applications in flow control. The second one has prediction range from hours to weeks and model applications in adjusting generation and demand, so according to this it is used to launch offers to the electrical market. The short-term forecasting models are very useful in evaluation of net interchange, day-to-day operations, system security analysis, unit commitment and scheduling functions. In medium term forecasting, the

prediction horizon is typically between months and in long-term forecasting, the prediction range is for years. However, the scope of this article is limited to short-term load forecasting with a day-ahead prediction horizon only. In the literature, two types of day-ahead load forecasting models have been presented: linear and non-linear [0]. Also, [0] has highlighted the relative limitations of linear models as compared to non-linear models. In reference [0], the non-linear models are investigated in five classes: support vector machine-based models, Markov chain-based models, artificial neural network (ANN)-based models, fuzzy ANN-based models and stochastic distribution-based models.

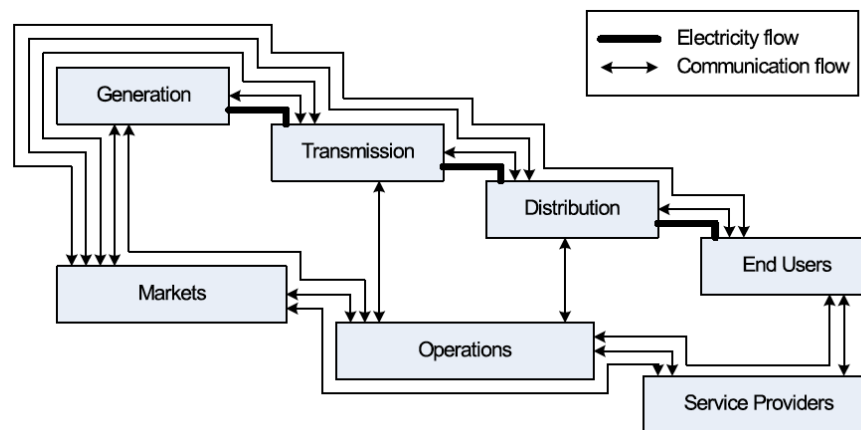

Figure 1: Conceptual Diagram of Smart Grid

A multi-model forecasting ANN with a supervised architecture and MARA for training is presented in our paper which is a hybrid ANN-based DALF model for SGs. The proposed model follows a modular structure: a pre-processor, a forecaster, and an optimizer. Given the correlated lagged load data along with influential meteorological and exogenous variables as inputs, the first module removes two types of features from it: redundant; and irrelevant. Based of these selected features, the second module employs ANN to predict future values of load. We further minimize the forecast/prediction error by using an optimization module in which a heuristics-based optimization technique is implemented.

To sum up, this paper has the following contributions/advantages: The proposed model takes into account external DALF influencing factors such as meteorological variables. we have used MARA due to better accuracy and less execution time and for training which none of the existing prediction models has used for training. We have performed local training to improve the forecast accuracy and minimize the execution of the forecast model. In the error minimization module we have used our modified version of the EDE. In the error minimization module, the existing Bi-level strategy [0] has used EDE algorithm.

Related Work

Here we have a tendency to discuss linear and non-linear models. every of them has its professionals and cons. the selection depends on the matter which is able to be solved. Below we have a tendency to discuss main characteristics of linear and non-linear strategies.

Linear Models. Linear combination of 1 or a lot of prediction variables describes linear models. If all options of a haul isn't solved by advanced equations, in such case linear models are appropriate. Since the prediction of demand is advanced due non-linearities, the linear forecast models predict with high relative errors because of their inability to map the advanced relationship between input and output. Moreover, Hagan et al. [0] in his paper highlighted the relative limitations of linear models and results are compared to non-linear models. Therefore, during this analysis work we have a tendency which are centred on non-linear models.

Non-Linear Models. The model is alleged to be non-linear, once the data-based information is sculptured by no linear combination more than on option. Bunn and Farmer [0] to describe the relation between periodical and residual components, realize/conclude the ability of non-linear models to overcome the limitations of linear models. In reference

[0], the non-linear models are further categorized into five classes: support vector machine-based models, Markov chain-based models, ANN-based models, fuzzy neural network-based models and stochastic distribution-based models. These models are mentioned as follows.

Support vector machine-based models - In reference [0], Niu et al. for a grid propose support vector machine and ant colony optimization-based load-prediction technique. For pre-processing of the input data, the authors use ant colony optimization technique. In this paper, for feature selection, system mining technique is used. Here support vector machine-based predictors are the selected features. Another important work in this thematic has been done by Li et al. in [0]. This best version of the authors is least squares-based support vector machine. Similarly, reference [0] models the cyclic nature of demand by support vector machine-based linear regression. In conclusion, the support vector machine-based works are higher in terms of accuracy, however development of these models has high complexity.

Markov chain-based models - Subject to robustness of DALF forecast strategy, authors in [14] propose a Markov chain-based strategy. This stochastic strategy aims to tackle load-time series fluctuations related to energy consumption of users during a heterogeneous environment. The Markov chains are accustomed to predict the longer-term duty cycles of appliances. The technique is strong thanks to their memoryless nature (predicted pattern only depends on the present states; past states aren't considered). The memoryless nature of Markov chains not only makes the DALF strategy robust but also relatively less complex as compared to the aforementioned techniques. However, the memory less nature of Markov chains also features a drawback; less accuracy [0].

ANN-based models - ANNs learn from experience/training to predict future values while being fed with relevant input information. the benefits of those networks include but aren't limited to self-organization, adaptive learning, fault tolerance, simple integration with existing network/technology, and real time operation. the skills to generalize and to capture non-linearity in complex environments make ANNs very attractive in problems of load forecasting. In reference [0], authors present a hybrid technique subject to short-term price forecasting of SGs. This hybrid technique comprises two steps: feature selection and prediction. within the initiative, a mutual information-based technique is implemented to get rid of redundancy and irrelevancy from the input load-time series. Within the second step, along side evolutionary algorithm ANN is employed to forecast the statistic of the longer-term load. During this process, the authors assume sigmoid activation function for artificial neurons (ANs), and Levenburg-Marquardt algorithm for training. Additionally, the authors fine-tune some adjustable parameters during the primary and second steps via an iterative search procedure which is a component of their work. Subject to forecast accuracy, this system is efficient because it embeds various techniques; however, the value paid is high execution time. In reference [0], the authors investigate stochastic characteristics of SG's load. More importantly, the authors present a bi-level DALF technique for SGs. within the first/lower level, ANN and evolutionary algorithm are implemented to forecast the higher term load/price curve. within the second/upper level, an EDE algorithm is implemented to further minimize the prediction errors.

Fuzzy neural network-based models - Doveh et al. [0] present fuzzy ANN-based model for load forecasting. In their work, the input variables are heterogeneous. They also model the seasonal effect via a fuzzy indicator. In reference [0], the authors present a self-adaptive load-forecasting model for SGs. To correlate demand profile information and therefore the operational conditions, a knowledge-based feedback fuzzy system is proposed. For optimization of error, a multi layered perceptron ANN structure is employed, where training is completed via back propagation method. Another hybrid strategies like [0,0] specialise in fuzzy ANN also.

Stochastic distribution-bases models - The model in [0] predicts the facility usage statistic by employing a probability-based approach. The model also configures household appliances between holidays and dealing days. a serious assumption during this work is that the gaussian distribution-based on-off cycles of household appliances, number of appliances, and power consumption pattern of appliances. During this work, not only a good range of appliances is taken into account but also high flexibility degree of appliances is taken into account. However, absence of closed form solution makes the gaussian-based forecast strategy very complex. Moreover, these assumptions can't be always true, thus, accuracy of the anticipated load-time series is very questionable. An improvement over [0] is presented in [18]. This research work uses $\frac{1}{2}$ regulizer to beat the computational complexity of gaussian distribution-based DALF strategy in [0].

Prediction class	Accuracy	Execution Time	Convergence rate	Remarks
Support vector machine-based models [0–0]	Moderate	High	Slow	These models achieve relatively moderate accuracy, however, at the cost of high execution time (slow convergence rate) due to high complexity.
Markov chain-based models [0–0]	Low	Low	Fast	Forecast accuracy of these models needs improvement
ANN-based models [0,0,0,0]	Low to moderate	Low to high	Fast to slow	Hybrid ANN-based models improve the forecast accuracy of ANN-based models, but at the cost of high execution time (slow convergence rate).
Fuzzy ANN-based models [0–0]	Low to moderate	High	Slow	Execution time (convergence rate) need improvement
Stochastic distribution-based models [0–0]	Low	High	Slow	Both forecast accuracy, and execution time (convergence rate) need improvement.

Table 1: Performance analyses of the selected forecast classes

The Proposed Prediction Strategy

Our proposed DALF strategy is implemented in three interconnected modules: a pre-processing module, a forecast module; and an optimization module. Given the input file, the pre-processing module removes redundant and irrelevant samples from the input file. Using sigmoid activation function and MARA, the hybrid ANN-based forecast module predicts the DAL of an SG. Finally, the optimization module minimizes prediction errors to enhance accuracy of the general DALF strategy. Detailed description of every module is as follows. Pre-Processing Module - Since the ANN-based forecaster predicts load of subsequent day, the input file must be pre-processed subject to removal of redundant and irrelevant samples thanks to two reasons: (i) redundant features don't provide more information and thus unnecessarily increase the execution time during the training process (will be later discussed within the forecast module); and (ii) irrelevant features don't provide useful information and act as outliers. As mentioned earlier, the info preparation module receives the input load-time series (historical). Suppose, following is that the input load data:

$$P = \begin{bmatrix} p(h_1, d_1) & p(h_2, d_1) & p(h_3, d_1) & \dots & p(h_m, d_1) \\ p(h_1, d_2) & p(h_2, d_2) & p(h_3, d_2) & \dots & p(h_m, d_2) \\ p(h_1, d_3) & p(h_2, d_3) & p(h_3, d_3) & \dots & p(h_m, d_3) \\ p(h_1, d_4) & p(h_2, d_4) & p(h_3, d_4) & \dots & p(h_m, d_4) \\ p(h_1, d_5) & p(h_2, d_5) & p(h_3, d_5) & \dots & p(h_m, d_5) \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ p(h_1, d_n) & p(h_2, d_n) & p(h_3, d_n) & \dots & p(h_m, d_n) \end{bmatrix} \quad (1)$$

where, d_n is the n -th day, h_m is the m -th hour of the day, and $p(h_m, d_n)$ is power usage value of the of the n -th day at the m -th hour. Thus, there is a trade-off between convergence rate and accuracy. Before feeding the forecast/prediction module with P , the values the values of P are normalized.

$$p_{max}^i = \max(p(h_i, d_1), p(h_i, d_2), p(h_i, d_3), \dots, p(h_i, d_n)), \quad \forall i \in \{1, 2, 3, \dots, m\} \quad (2)$$

By local normalization we mean normalization of each P 's column by local maxima (one maximum in each column); Respectively, similarly, the matrices $T_{DP, nrm}$, $T_{DB, nrm}$ and $D_{T, nrm}$ are normalized sorts of T_{DP} , T_{DB} and D_T . The Input matrices P_{nrm} , $T_{DP, nrm}$, $T_{DB, nrm}$ and $D_{T, nrm}$ not only contain irrelevant features but also contain redundant ones. To get rid of these two sorts of features, we use mutual information technique that is proposed in [0] and later utilized in [0] also. Consistent with this, the relative amount of mutual information between two quantities input K and target G , is as follows:

$$MI(K, G) = \sum_i \sum_j p(K_i, G_j) \log_2 \left(\frac{p(K_i, G_j)}{p(K_i)p(G_j)} \right) \quad (3)$$

$MI(K, G)$ reflects that there is a robust relation between K and G two and low value reflects that there's loose relation between K and G . By this formula, we will discard two sorts of samples from the given input file. Before we discuss forecast module, we should always admit several things. The facility consumption or demand of a user is different for days such like holidays or working days. It even shows variation for various hours such like on-peak and off-peak hours. To raised explain our choice, allow us to consider the subsequent example: Considering matrix P in Equation (1), let $p(h_1, d_1)$ be the prediction variable. Then there are two possible cases for training: ANN is trained by all elements of the matrix P except the primary row and it's trained only by the first column of the matrix P except $p(h_1, d_1)$. In our approach, the historical load values are locally normalized by local maxima. Then the normalized values are binary encoded with reference to local median. This encoding represents two classes of values: high and low. The classes are used for chosen features only, it means the mutual information is definitely calculated for binary variables. This selection reduces the computational complexity of the mutual information-based feature selection strategy. Once we get obviate redundant and irrelevant samples are far away from the info set, the particular values against the binary encoded values are used for training and optimization within the remainder of the modules to stop information loss. Thus, we've used a compromising approach between computational complexity and data loss. Feature selection is completed at beginning and therefore the selected features are then used for training during the operational lifetime of the technique.

Forecast Module – Here we elect ANNs because these can capture the highly volatile characteristics of load-time series with reasonable accuracy. within the forecast module, each forecaster is an AN that implements sigmoid function for activation. we've chosen sigmoid activation function because for enabling ANs in terms of capturing the highly volatile (non-linear) SG's time variant load characteristics. To update the weights during training process of the ANN, different algorithms are used previously. As an example, reference [0] include Gradient Descent Back Propagation algorithm. Similarly, references [0,0] suggest Levenberg-Marquardt algorithm because it can train the ANN 1–100 times faster than the Gradient Descent Back Propagation algorithm. We use MARA - multivariate auto regressive algorithm [0] because it can train the ANN faster than Levenberg-Marquardt algorithm and Gradient Descent Back Propagation algorithm [0]. Consistent with Kolmogorov theorem, if the ANN is given with proper number of ANs then it can solve a drag by adopting one hidden layer. Thus, we've considered one hidden layer within the cascaded ANN structure of all 24 AN. From the chosen features $S_f(.)$ of the pre-processing module, the forecast module constructs training and validation samples, S_T

$= S_f(i, j)$ and $S_v = S_f(1, j)$, respectively (where $i \in 2 [2, m]$ and $j \in 2 [1, n]$). These samples illustrate that the training of ANN by all the candidate inputs except the last one. The set of last samples of historical load-time series is settled for validation purpose. In fact, the validation set may be a part of the training load set constructed from it the training. Thus, the validation set becomes unseen for ANN. To form the validation error as a real representative of the forecast error, validation set must be as on the brink of the forecast horizon as possible. While forecasting tomorrow's load we elect at some point backward samples according to these two reasons: daily periodicity and short-run trend [0]. Thus, each of the 24 ANs is trained as per multi-variate MARA using the aforementioned training and validation sets. Further details of the training process to update the weights are often found in [0] and pictorial view of the learning process is shown in Figure 2.

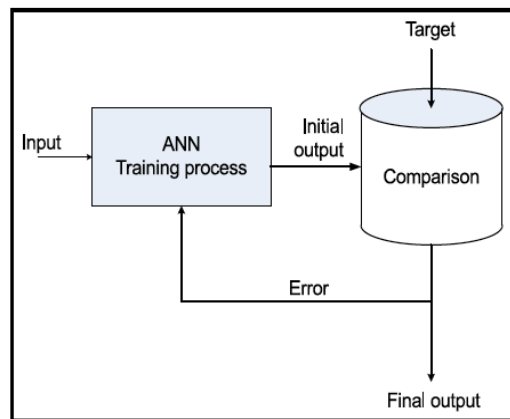

Figure 2: ANN Supervised Learning

For a group of finite input-target pairs, once the weights are adaptively adjusted as per MARA [0], the forecast module returns the forecast error signal. Mean absolute percentage error $MAPE(i) = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m \frac{|p^a(i, j) - p^f(i, j)|}{p^a(i, j)}$ to the optimization module. Where $p^a(i, j)$ is that the actual load value and $p^f(i, j)$ is that the forecasted load value. Stepwise operations of the proposed forecast module are shown in Figure 3.

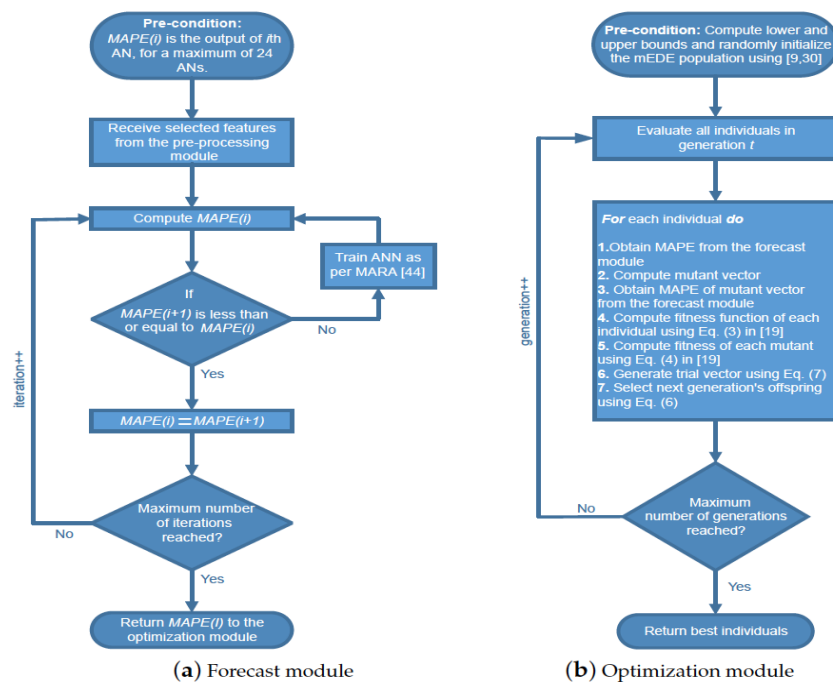

Figure 3: Modula Approach flow charts

Optimization Module - supported the character of the general forecast strategy, the essential objective of optimization module is to attenuate the forecast error, $EF(.)$. DE is one among the heuristic optimization techniques proposed in [0] and its enhanced version is employed for forecast error minimization in [0]. during this paper, we modify the EDE algorithm for the sake accuracy improvement. Thus, within the upcoming paragraphs, detailed discussion is presented. consistent with [0], in generation t , the j -th trial vector y for i -th individual is given as:

$$y_{i,j}^t = \begin{cases} u_{i,j}^t & \text{if } rnd(j) \leq FF_N(U_i^t) \\ x_{i,j}^t & \text{if } rnd(j) > FF_N(U_i^t) \end{cases} \quad (3)$$

where, $x_{i,j}^t$ and $u_{i,j}^t$ are the corresponding parent and mutant vectors, respectively. In (5), $FF_N(.)$ denotes the fitness function ($0 < FF_N(.) < 1$) and $Rand(j) \in [0, 1]$ is a random number complying to uniform distribution. Between X_i^t and Y_i^t , the corresponding offspring of the next generation X_i^{t+1} is selected as follows:

$$y_{i,j}^t = \begin{cases} y_{i,j}^t & \text{if } MAPE(y_i^t) \leq E_F(x_i^t) \\ x_{i,j}^t & \text{otherwise} \end{cases} \quad (4)$$

where, $MAPE(.)$ is the objective function. From (5) and (6), it is clear that offspring selection depends on the trial vector which in turn depends on the random number and the fitness function. From this discussion, we conclude that the selected offspring is not the fittest. To make the fittest one, our approach eliminates the chances of offspring selection under the influence of random number, i.e., we modify (5) as follows:

$$y_{i,j}^t = \begin{cases} u_{i,j}^t & \text{if } \frac{X_i^t}{X_{i,max}^t} < FF_N(U_i^t) \\ x_{i,j}^t & \text{if } \frac{X_i^t}{X_{i,max}^t} \geq FF_N(U_i^t) \end{cases} \quad (5)$$

From (7), it is clear that the trial vector no longer depends on the random number instead its dependence is now totally on the mutant vector which in turn depends on the parent vector. Offspring selection by this method will ensure selection of the fittest ones subject to accuracy improvement.

To Sum up, taking under consideration DALF influencing factors like meteorological variables, we've presented a hybrid ANN-based DALF model for SGs which may be a multi-model forecasting ANN with a supervised architecture and MARA for training. The proposed model significantly reduced the execution time and enhanced the forecast accuracy by distinctly carrying local normalization and native training. Moreover, sigmoid activation function and MARA enable the forecast strategy to capture non-linearities in load-time series. Integration of optimization module (based on our proposed modifications) with the forecast strategy also improved the forecast accuracy.

References

- Gelazanskas, L.; Gamage, K.A. Demand side management in smart grid: A review and proposals for future direction. *Sustain. Cities Soc.* 2014, 11, 22–30. [CrossRef]
- Yan, Y.; Qian, Y.; Sharif, H.; Tipper, D. A Survey on Smart Grid Communication Infrastructures: Motivations, Requirements and Challenges. *IEEE Commun. Surv. Tutor.* 2013, 15, 5–20. [CrossRef]
- National Institute of Standards and Technology. NIST Framework and Roadmap for Smart Grid Interoperability Standards. Release 1.0. 2010. Available online: <http://www.nist.gov/publicaffairs/releases/upload/smartgridinteroperabilityfinal.pdf> (accessed on 10 November 2018).
- Leiva, J.; Palacios, A.; Aguado, J.A. Smart metering trends, implications and necessities: A policy review. *Renew. Sustain. Energy Rev.* 2016, 55, 227–233. [CrossRef]
- How Does Forecasting Enhance Smart Grid Benefits? SAS Institute Inc.: Cary, NC, USA, 2015; pp. 1–9.
- Hernandez, L.; Baladron, C.; Aguiar, J.M.; Carro, B.; Sanchez-Esguevillas, A.J.; Lloret, J.; Massana, J. A survey on electric power demand forecasting: Future trends in smart grids, microgrids and smart buildings. *IEEE Commun. Surv. Tutor.* 2014, 16, 1460–1495. [CrossRef]
- Vardakas, J.S.; Zorba, N.; Verikoukis, C.V. A Survey on Demand Response Programs in Smart Grids: Pricing Methods and Optimization Algorithms. *IEEE Commun. Surv. Tutor.* 2015, 17, 152–178. [CrossRef]

- Hippert, H.S.; Pedreira, C.E.; Souza, C.R. Neural Networks for Short-Term Load Forecasting: A review and Evaluation. *IEEE Trans. Power Syst.* 2001, 16, 44–51. [CrossRef]
- Raza, M.Q.; Khosravi, A. A review on artificial intelligence-based load demand forecasting techniques for smart grid and buildings. *Renew. Sustain. Energy Rev.* 2015, 50, 1352–1372. [CrossRef]
- Hagan, M.T.; Behr, S.M. The Time Series Approach to Short Term Load Forecasting. *IEEE Trans. Power Syst.* 1987, 2, 785–791. [CrossRef]
- Niu, D.; Wang, Y.; Wu, D. Power load forecasting using support vector machine and ant colony optimization. *Exp. Syst. Appl.* 2010, 37, 2531–2539. [CrossRef]
- Li, H.; Guo, S.; Zhao, H.; Su, C.; Wang, B. Annual Electric Load Forecasting by a Least Squares Support Vector Machine with a Fruit Fly Optimization Algorithm. *Energies* 2012, 5, 4430–4445. [CrossRef]
- Aung, Z.; Toukhy, M.; Williams, J.R.; S'anchez, A.; Herrero, S. Towards Accurate Electricity Load Forecasting in Smart Grids. In *Proceedings of the Fourth International Conference on Advances in Databases, Knowledge, and Data Applications*, Athens, Greece, 2–6 June 2012; pp. 51–57.
- Meidani, H.; Ghanem, R. Multiscale Markov models with random transitions for energy demand management. *Energy Build.* 2013, 61, 267–274. [CrossRef]
- Nijhuis, M.; Gibescu, M.; Cobben, J.F. Bottom-up Markov Chain Monte Carlo approach for scenario based residential load modelling with publicly available data. *Energy Build.* 2016, 112, 121–129. [CrossRef]
- Guo, Z.; Wang, Z.J.; Kashani, A. Home appliance load modeling from aggregated smart meter data. *IEEE Trans. Power Syst.* 2015, 30, 254–262. [CrossRef]
- Gruber, J.K.; Prodanovic, M. Residential energy load profile generation using a probabilistic approach. In *Proceedings of the IEEE UKSim-AMSS 6th European Modelling Symposium*, Valetta, Malta, 14–16 November 2012; pp. 317–322.
- Kou, P.; Gao, F. A sparse heteroscedastic model for the probabilistic load forecasting in energy-intensive enterprises. *Electr. Power Energy Syst.* 2014, 55, 144–154. [CrossRef]
- Fan, S.; Hyndman, R.J. Short-Term Load Forecasting Based on a Semi-Parametric Additive Model. *IEEE Trans. Power Syst.* 2012, 27, 134–141. [CrossRef]
- Goude, Y.; Nedellec, R.; Kong, N. Local Short and Middle Term Electricity Load Forecasting with Semi-Parametric Additive Models. *IEEE Trans. Power Syst.* 2014, 5, 440–446. [CrossRef]
- Doveh, E.; Feigin, P.; Greig, D.; Hyams, L. Experience with FNN Models for Medium Term Power Demand Predictions. *IEEE Trans. Power Syst.* 1999, 14, 538–546. [CrossRef]
- Mahmoud, T.S.; Habibi, D.; Hassan, M.Y.; Bass, O. Modelling self-optimised short term load forecasting for medium voltage loads using tuning fuzzy systems and Artificial Neural Networks. *Energy Convers. Manag.* 2015, 106, 1396–1408. [CrossRef]
- Wang, Z.Y. Development Case-based Reasoning System for Shortterm Load Forecasting. In *Proceedings of the IEEE Russia Power Engineering Society General Meeting*, Montreal, QC, Canada, 18–22 June 2006; pp. 1–6.
- Che, J.; Wang, J.; Wang, G. An adaptive fuzzy combination model based on self-organizing map and support vector regression for electric load forecasting. *Energy* 2012, 37, 657–664. [CrossRef]
- Nadimi, V.; Azadeh, A.; Pazhoeshfar, P.; Saberi, M. An Adaptive-Network-Based Fuzzy Inference System for Long-Term Electric Consumption Forecasting (2008–2015): A Case Study of the Group of Seven (G7) Industrialized Nations: USA, Canada, Germany, United Kingdom, Japan, France and Italy. In *Proceedings of the Fourth UKSim European Symposium on Computer Modeling and Simulation*, Pisa, Italy, 17–19 November 2010; pp. 301–305.
- Lou, C.W.; Dong, M.C. Modeling data uncertainty on electric load forecasting based on Type-2 fuzzy logic set theory. *Eng. Appl. Artif. Intell.* 2012, 25, 1567–1576. [CrossRef]
- Amjaday, N.; Keynia, F. Day-Ahead Price Forecasting of Electricity Markets by Mutual Information Technique and Cascaded Neuro-Evolutionary Algorithm. *IEEE Trans. Power Syst.* 2009, 24, 306–318. [CrossRef]
- Amjady, N.; Keynia, F.; Zareipour, H. Short-Term Load Forecast of Microgrids by a New Bilevel Prediction Strategy. *IEEE Trans. Smart Grid* 2014, 1, 286–294. [CrossRef]
- Liu, N.; Tang, Q.; Zhang, J.; Fan, W.; Liu, J. A Hybrid Forecasting Model with Parameter Optimization for Short-term Load Forecasting of Micro-grids. *Appl. Energy* 2014, 129, 336–345. [CrossRef]
- Ahmad, A.; Javaid, N.; Alrajeh, N.; Khan, Z.A.; Qasim, U.; Khan, A. A modified feature selection and artificial neural network-based day-ahead load forecasting model for a smart grid. *Appl. Sci.* 2015, 5, 1756–1772. [CrossRef]

- Ahmad, A.; Javaid, N.; Guizani, M.; Alrajeh, N.; Khan, Z.A. An accurate and fast converging short-term load forecasting model for industrial applications in a smart grid. *IEEE Trans. Ind. Inform.* 2017, 13, 2587–2596. [CrossRef]
- Bunn, D.W.; Farmer, E.D. *Comparative Models for Electrical Load Forecasting*; Wiley: New York, NY, USA, 1985; pp. 13–30.
- Ahmad, I.; Abdullah, A.B.; Alghamdi, A.S. Application of artificial neural network in detection of probing attacks. *IEEE Sympos. Ind. Electron. Appl.* 2009, 57–62.
- Malki, H.A.; Karayiannis, N.B.; Balasubramanian, M. Short term electric power load forecasting using feedforward neural networks. *Exp. Syst.* 2004, 21, 157–167. [CrossRef]
- Hahn, H.; Meyer-Nieberg, S.; Pickl, S. Electric load forecasting methods: Tools for decision making. *Eur. J. Oper. Res.* 2009, 199, 902–907. [CrossRef]
- Amakali, S. *Development of Models for Short-Term Load Forecasting Using Artificial Neural Networks*. Master's Thesis, Cape Peninsula University of Technology, Cape Town, South Africa, 2008.
- Valova, I.; Szer, D.; Gueorguieva, N.; Buer, A. A parallel growing architecture for self-organizing maps with unsupervised learning. *Neurocomputing* 2005, 68, 177–195. [CrossRef]
- Anderson, J.; Silverstein, J.; Ritz, S.; Jones, R. Distinctive features, categorical perception and probability learning: Some applications on a neural model. *Psychol. Rev.* 1977, 84, 413–451. [CrossRef]
- Yang, H.T.; Liao, J.T.; Lin, C.I. A Load Forecasting Method for HEMS Applications. In *Proceedings of the 2013 IEEE Grenoble Conference*, Grenoble, France, 16–20 June 2013; pp. 1–6.
- Amjady, N.; Keynia, F. Electricity market price spike analysis by a hybrid data model and feature selection technique. *Electr. Power Syst. Res.* 2010, 80, 318–327. [CrossRef]
- Amjady, N.; Keynia, F. Short-term load forecasting of power systems by combination of wavelet transform and neuro-evolutionary algorithm. *J. Energy* 2009, 34, 46–57. [CrossRef]
- Engelbrecht, A.P. *Computational Intelligence: An Introduction*, 2nd ed.; John Wiley & Sons: New York, NY, USA, 2007.
- Anderson, C.W.; Stolz, E.A.; Shamsunder, S. Multivariate autoregressive models for classification of spontaneous electroencephalographic signals during mental tasks. *IEEE Trans. Biomed. Eng.* 1998, 45, 277–286. [CrossRef] [PubMed]
- Lasseter, R.H.; Piagi, P. Microgrid: A conceptual solution. In *Proceedings of the IEEE International Conference on Power Electronics Specialists*, Aachen, Germany, 20–25 June 2004; pp. 4285–4290.
- Storn, R.; Price, K. Differential evolution—A simple and efficient heuristic for global optimization over continuous spaces. *J. Glob. Optim.* 2009, 11, 341–359. [CrossRef]
- PJM Electricity Market. Available online: www.pjm.com (accessed on 1 February 2015).

Denial of Treatment During Covid As A Case of Violation of Human Rights: Glimpses from India

Ved Pal Singh Deswal

Maharshi Dayanand University Rohtak (Haryana), India

Abstract

We, the citizens of India cannot forget the day of 22nd March 2020 when lockdown was announced by the Prime Minister of the nation. The measures adopted by the State of Haryana to curb the spread of the virus have resulted into restrictive impact on people's fundamental human rights. On 23rd March 2020 all the Educational Institutions including my Faculty of Law were locked. All the hostellers were directed to vacate their rooms. The canteens where the staff, teachers and students used to take eatable were shut down. The roads which used to be full of traffic remained deserted for couple of months. Residents were ordered to remain in their homes only. Everywhere there was police on the roads.

Key words: Human Rights, Denail of Treatment, Covid 19, Violation

Introduction

We, the citizens of India cannot forget the day of 22nd March 2020 when lockdown was announced by the Prime Minister of the nation.¹ The measures adopted by the State of Haryana to curb the spread of the virus have resulted into restrictive impact on people's fundamental human rights. On 23rd March 2020 all the Educational Institutions including my Faculty of Law were locked. All the hostellers were directed to vacate their rooms. The canteens where the staff, teachers and students used to take eatable were shut down. The roads which used to be full of traffic remained deserted for couple of months. Residents were ordered to remain in their homes only. Everywhere there was police on the roads.²

Objective of The Paper:

- ❖ Whether the Government machinery is maintaining a balance between public health concerns and human rights protections?
- ❖ Whether restrictions to our freedoms, including physical gatherings are legitimate?
- ❖ Whether the failure to treat covid patients is a violation of fundamental rights of the patients or not?
- ❖ Whether emergency measures are misused to abuse fundamental rights?
- ❖ Whether the treatment of the covid patients was based on discrimination?

Application of Various Laws During Covid:

The international covenants' and national laws came into force immediately the lockdown was ordered. They are as follows

A. International Convent on Economic, Social and Cultural Rights ³:

The legal standards for assessing whether limitations on human rights are valid and mentioned in the Siracusa Principles are adopted based on scientific evidence and neither arbitrary nor discriminatory in application, of limited duration, respectful of human dignity, and subject to review. The Preamble of the convention was

The States Parties to the present Covenant, Considering that, in accordance with the principles proclaimed in the Charter of the United Nations, recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world, Recognizing that these rights derive from the inherent dignity of the human person, Recognizing that, in accordance with the Universal Declaration of Human Rights, the ideal of free human beings enjoying freedom from fear and want can only be achieved if conditions are created whereby everyone may enjoy his economic, social and cultural rights, as well as his civil and political rights, Considering the obligation of States under the Charter of the United Nations to promote universal respect for, and observance of, human rights and

¹ Mr. Narendra Modi imposed lockdown on 22nd March 2020 for the territory of India.

² Due to lockdown all thife Educational Institutions were shut down and the students residing in Hostels were directed to go their homes.

³ The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights is a multilateral treaty adopted by the United Nations General Assembly on 16 December 1966 through GA. Resolution 2200A (XXI), and came in force from 3 January 1976.

freedoms, Realizing that the individual, having duties to other individuals and to the community to which he belongs, is under a responsibility to strive for the promotion and observance of the rights recognized in the present Covenant.⁴

B. The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)⁵:

Article 4 (1) of permits states parties to derogate temporarily from some of their obligations to human rights except in extreme circumstances, the measures must be proportionate, it must not be inconsistent with other international law obligations, and it must not be discriminatory.

Preamble of the convention was

The States Parties to the present Covenant,

Considering that, in accordance with the principles proclaimed in the Charter of the United Nations, recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world, Recognizing that these rights derive from the inherent dignity of the human person, Recognizing that, in accordance with the Universal Declaration of Human Rights, the ideal of free human beings enjoying civil and political freedom and freedom from fear and want can only be achieved if conditions are created whereby everyone may enjoy his civil and political rights, as well as his economic, social and cultural rights,

Considering the obligation of States under the Charter of the United Nations to promote universal respect for, and observance of, human rights and freedoms,

Realizing that the individual, having duties to other individuals and to the community to which he belongs, is under a responsibility to strive for the promotion and observance of the rights recognized in the present Covenant.⁶

C. Universal Declaration of Human Rights, 1948⁷:

There are provisions when some of the basic human rights are asserted For instance, States Parties to recognize the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health.

Preamble of UDHR

Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

Whereas disregard and contempt for human rights have resulted in barbarous acts which have outraged the conscience of mankind, and the advent of a world in which human beings shall enjoy freedom of speech and belief and freedom from fear and want has been proclaimed as the highest aspiration of the common people,

Whereas it is essential, if man is not to be compelled to have recourse, as a last resort, to rebellion against tyranny and oppression, that human rights should be protected by the rule of law,

Whereas it is essential to promote the development of friendly relations between nations,

Whereas the peoples of the United Nations have in the Charter reaffirmed their faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person and in the equal rights of men and women and have determined to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

Whereas Member States have pledged themselves to achieve, in co-operation with the United Nations, the promotion of universal respect for and observance of human rights and fundamental freedoms,

Whereas a common understanding of these rights and freedoms is of the greatest importance for the full realization of this pledge.⁸

D. Constitution of India, 1950⁹

⁴ The spirit of the Preamble of the convention thrusts upon to maintain the dignity of the individual.

⁵ International Covenant on Civil and Political Rights was Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49.

⁶ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> visited on 18 July 2021.

⁷ The Universal Declaration of Human Rights is an international document adopted by the United Nations General Assembly that enshrines the rights and freedoms of all human beings.

⁸ <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

⁹ India, also known as Bharat, is a Union of States. It is a Sovereign Socialist Secular Democratic Republic with a parliamentary system of government. The Republic is governed in terms of the Constitution of India which was adopted by the Constituent Assembly on 26th November, 1949 and came into force on 26th January, 1950. The Constitution provides for a Parliamentary form of government which is federal in structure with certain unitary features. The constitutional head of the Executive of the Union is the President. As per Article 79 of the Constitution of India, the council of the Parliament of the Union consists of the President and two Houses known as the Council of States (Rajya Sabha) and the House of the People (Lok Sabha). Article 74(1) of the Constitution provides that there shall be a Council of Ministers with the Prime Minister as its head to aid and advise the President, who shall exercise his/her functions in accordance to the advice. The real executive power is thus vested in the Council of Ministers with the Prime Minister as its head.

Article 21 of our Indian Constitution provides that "No person shall be deprived of his life or personal liberty except according to procedure established by law, Article 14 provides No person be denied equality before the law or the equal protection of the laws within the territory of India" and moreover Article 19 provides guarantees the right to freedom of expression, assembly and movement.¹⁰

Preamble of Indian Constitution:

WE, THE PEOPLE OF INDIA, having solemnly resolved to constitute India into a SOVEREIGN SOCIALIST SECULAR DEMOCRATIC REPUBLIC and to secure to all its citizens:
JUSTICE, social, economic and political; LIBERTY of thought, expression, belief, faith and worship;
EQUALITY of status and of opportunity;
and to promote among them all FRATERNITY assuring the dignity of the individual and the unity and integrity of the Nation;
IN OUR CONSTITUENT ASSEMBLY this twenty-sixth day of November, 1949, do HEREBY ADOPT, ENACT AND GIVE TO OURSELVES THIS CONSTITUTION.¹¹

E. National Disaster Management Act 2005 ¹²:

The objectives of the Act are

- ❖ Promoting a culture of prevention, preparedness and resilience at all levels through knowledge, innovation and education.
- ❖ Encouraging mitigation measures based on technology, traditional wisdom and environmental sustainability.¹³

As regards limiting the freedom of movements, governments have to ensure that such restrictions are lawful, necessary, and proportionate. We need to avoid any overly broad restrictions on movement and personal liberty and only move towards mandatory restrictions when scientifically warranted and necessary. During lockdowns governments are obligated to ensure access to food, water, health care, and care-giving support such as bed fitted with oxygen and ventilator. The crisis cannot be a justification for excessive force to be used when dispersing curfew breakers, nor for disproportionate penalties to be imposed in other instances.¹⁴

Conclusions

In the end I would like to say that judicial and parliamentary checks and balances are to be strengthened in order to avoid use and misuse of power vested with Government machinery. It is also pertinent to mention here that limitations-imposed need be removed and that various fundamental rights including freedom of peaceful assembly and association be restored when the public health emergency caused by COVID-19 ends. Being the voice of the citizens, the media should play its role properly and being true citizens it's our duty to follow the guidelines in letter and spirit.

¹⁰ <https://www.india.gov.in/my-government/constitution-india> visited on 25 July 2021.

¹¹ https://www.constitutionofindia.net/constitution_of_india/preamble visited on 28 July 2021.

¹² The Disaster Management Act, 2005, (23 December 2005) No. 53 of 2005, was passed by the Rajya Sabha, the upper house of the Parliament of India on 28 November, and the Lok Sabha the lower house of the Parliament, on 12 December 2005.

¹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Disaster_Management_Act,_2005 visited on 30 July 2021.

¹⁴ The NDMA is responsible for "laying down the policies, plans and guidelines for disaster management" and to ensure "timely and effective response to disaster". Under section 6 of the Act it is responsible for laying "down guidelines to be followed by the State Authorities in drawing up the State Plans".

The Georgian Factor in Polish-Ukrainian Relations

Kyrylo Mieliekiestsev

Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Abstract

Polish-Ukrainian relations could be considered rather well-researched these days. Although with the advance of time additional historical facts continue to surface (like the 2008 Polish "Theses on Poland's policy regarding Russia and Ukraine", declassified in 2017), researchers have mostly adequately identified crucial pieces in the history of Polish-Ukrainian coexistence (both recent and olden) that continuously led to either cooperation, or conflict. However, the scope of the research has usually dealt with the bilateral aspects of relations. Although a number of works touched on the "triangle in international relations" (Ukraine, the Republic of Poland, and the Russian Federation), or on the multilateral transformation of the Polish-Ukrainian cooperation with the advance of European integration and NATO enlargement, for the most part they covered how Ukraine and Poland cooperate (or do not) in the context of neighboring powerful actors. This work considers additional factors in the contemporary Polish-Ukrainian relations: rather than focusing on the so-called "great powers", it considers how other neighboring states factor in the balance of Ukrainian-Polish cooperation. Particularly, how various troubles in Georgia became an important topic, even a platform, for pro-Euro-Atlantic politicians, especially in Poland, how that factored into Polish aspirations for leadership in the European Union's eastern policy, and how participation of Georgia and Azerbaijan in various Poland and Ukraine-centric multilateral organizations has led to hopes for the inclusion of South Caucasus in the revival of the ambitious "Intermarium" project amongst various political thinkers in Ukraine and Poland.

Keywords: COVID-19, diplomacy, history of Georgia, history of Poland, history of Ukraine, Intermarium, international relations, Międzymorze, South Caucasus

Introduction

The 2010s were a turbulent period for Eastern Europe. After years of peace, countries were thrown into a migration crisis, caused by wars and unlawful occupations, followed by the start of a multi-year pandemic crisis. The challenges have signaled the approach of transformation from bilateral agreements to multilateral pacts as the main cooperation venues for the nations, and the formation of smaller country "interests groups" (aside from the larger EU and NATO integration processes) caused many to reassess old and new alliances. Thus Georgia, a country beyond the Caucasus, divided from Ukraine and Poland by either sea or Russian Federation's territories, became a potential ally, complimenting the already existing cooperation between the two countries. What was the impact of cooperation on Georgia, and is it truly an "unlikely" ally for Poland and Ukraine are the main questions to be considered in this paper.

Literature Review

As the author of these words have posited in previous works, contemporary Polish-Ukrainian relations could be described as a process of transition from traditional bilateral relations into a part of multilateral cooperation in the influence sphere of the European Union and the NATO Alliance. It has been noted that discourse on Polish-Ukrainian relations thus often include the influence of other actors, namely the economic and military powers in the aforementioned alliances, along with the Russian Federation, representing opposing interests regarding to the Central and Eastern Europe drift to "the West", in more ways than one (Mieliekiestsev & But, 2020). However, while Russian factor in Polish-Ukrainian relations has been noted by a plethora of authors, and the EU/NATO countries have long since become an inseparable part of the discourse, rarely do the researchers look into how Polish-Ukrainian relations (already a noted factor for transformative processes in the east of Europe), their correlation with other actors is rarely looked into. The exceptions are Belarus and Lithuania, both parts of the historical Rzeczpospolita – the Polish-Lithuanian Commonwealth, and thus part of the well-established "ULB Doctrine" (developed by Jerzy Giedroyc and Juliusz Mieroszewski) in Polish thought on geopolitics. Georgia, an outlier for both the Euro-Atlantic and the "great power"

focuses of the researchers on identifying actors factoring into Polish-Ukrainian relations, has seen no books or articles written on its role in this process, until now.

Methodology

Recently, a popular side of Ukraine's relations with other countries has become the issue of the "politics of memory", or "history policy", meaning state actors' positions and relation to the development of historical narratives, and how those narratives clash in today's globalized world, where people from different countries can much more easily find and interact with each other. Therefore, the topic of „historical grievances“ as a factor in Ukrainian-Polish relations captured some research interest (Mieliekiestsev, 2017). This is also something relevant in the "post-truth" discourse (as historical narratives are often spread with falsified facts on the Internet), and is a problem for both Ukraine and Georgia, whose history often becomes a topic for various malicious influencers' attacks across the World Wide Web, especially on social networks like Twitter (Mieliekiestsev, 2021). But how are these issues of previous research relevant to the topic of Georgian factor in Polish-Ukrainian relations?

The answer is in the perception. As was discussed in the previous article (for SR2020), in the "post-truth era" agents of influence rely not on facts in and of themselves, but rather on how they are perceived by their audience in the most beneficial manner, whether those facts are true, false, or partially correct (Mieliekiestsev, 2021). Such utilitarian approach to information (regarding news, political life, or history) means that one has to study not just the factual reality on the ground, but also what perception of events, surroundings, or concepts is to be received by the target audience. Therefore, the theses will cover a number of concepts: 1) "The Facts", covering Georgia's material gain from cooperation with Poland and Ukraine; 2) "The Message", covering ideas that Ukraine and especially Poland try to market to Georgia aside from pure economic gain; 3) "The Ambitions", covering how Georgia is perceived in Polish and Ukrainian geopolitical thought, and what ideas do Ukrainian and Polish thinkers propagate amongst their audience regarding the future of Georgia in the scenario of cooperation with the hypothetical Polish-Ukrainian power bloc. These varying concepts necessitate looking into government data, international organizations' documents, news media, and also into works on geopolitical changes for the future. In the latter category we focus on contemporary online platforms, which try to propagate ideas using mass media, including new media such as social networks.

As this is a research of concepts and perception, it focused less on gathering and analyzing numerical data, and more on finding and identifying issues regarding the topic of Georgia as a factor in Polish-Ukrainian relations. Thus, the study relied on "historical methods" for the article. The historical-critical method helped to separate plans, declarations and ambitions from the essence of facts in the analysis of sources. This allowed to show the reasoning behind pushing various concepts regarding Georgia in public perception. The historical-comparative method led to understanding of how and why the presence of Georgia in Polish-Ukrainian discourse changed in time.

Findings / Discussion.

Since late 1990s Ukraine and Georgia have been parts of GUAM Organization for Democracy and Economic Development, which since its inception received criticism from the Russian side. The reason for that is that, aside from being a platform designed to elevate those of the Post-Soviet countries that try to appeal the most to the contemporary liberal democracy ideal, GUAM also offered factual economic developments. Although its implementation often met pauses (since the energy sector economic powerhouse of the alliance, Azerbaijan, had to carefully navigate its international politics around potential Russian involvement in the Armenian-Azerbaijani war), by 2019 the GUAM international transport corridor was formalized and established (GUAM, 2019). Recently the GUAM countries also started the process to finally create a free trade zone by 2021–2022 (GUAM, 2020). Poland, although not a member of the organization, has been especially interested in this organization of "post-Soviet" countries, as an alternative to Moscow-Minsk axis of CIS/CSTO/EEU/Union State, since the expansion of Polish-Ukrainian relations under, respectively, presidents Lech Kaczyński and Viktor Yushchenko in 2005–2007 (GUAM, 2014) Poland, alongside Japan, became the second independent nation (after the USA) to enter talks on international cooperation with GUAM, and Polish representatives appeared on a number of GUAM meetings since 2007, as parties in cooperation or as associates (GUAM, 2016).

The GUAM transport corridor project ties into another similar initiative of Polish-Ukrainian relations, connecting the Black Sea region with the Baltic, which in 2021 expanded westwards, connecting Poti and Batumi through Gdansk all the way to the western ports in the North Sea (United Kingdom, Belgium, Norway, Germany and the Netherlands). Economically, both projects not just allow Georgia an access to an expanded trade network, but, together with GUAM, transit functions for Azerbaijani markets (ZMPG S.A., 2021).

Alongside economic efforts, Poland has also shown itself an advocate for Ukrainian and Georgian involvement with NATO. With Ukraine it is especially evident in many NATO war games and training exercises, along with joint Ukrainian-Polish operations via "Partnership for Peace" that has decades-long history, but Georgia has been getting Polish support more actively in the 2010s. In 2019, the Polish MFA noted that it "considers Georgia to be a very important NATO partner in the East, along with Ukraine. The 2016 Warsaw NATO Summit adopted a Substantial NATO – Georgia Package. It focuses on the development of practical military capabilities and reform of the security sector. The programme's flagship project is the Joint Training and Evaluation Center for Georgian armed forces in Tbilisi" (Embassy of the Republic of Poland in Baghdad, 2019). Alongside political declarations of support for Georgia's territorial integrity, Poland also focused on practical cooperation, becoming the leading NATO nation on Military Police and Special Forces sectors of capabilities development for Georgia in the NATO.

Another working Polish initiative that includes both Ukraine and Poland is, of course, the EU's Eastern Partnership (EaP), a program centered on expanding the goals of democratization and innovation, similar to GUAM, putting pressure "on the EU governments to prepare a detailed and ambitious agenda of cooperation, providing concrete help to Ukraine, Georgia, Moldova, Armenia, Azerbaijan and Belarus" (Banks, 2020). The EaP's multilateral system effectively re-structured the aforementioned countries' diplomacy as "bilateral co-operation" with the whole of the EU. Special relations with most of the Eastern neighbours led to negotiations on Association Agreements (AAs) and Deep and Comprehensive Free Trade Areas (DCFTAs) with Georgia and Ukraine (along with Moldova, another lesser explored factor in Polish-Ukrainian relations, and an additional GUAM member). According to the EaP Association Agendas for these countries define a set of jointly agreed priorities for action ranging from environmental governance and issue-specific activities to international and regional cooperation on environment issues. Additionally, the EaP's recent EMBLAS + project (Improving environmental Monitoring in the Black Sea) with a budget of €1.6 million including EU Investment of €1.55 million further benefited Ukraine and Georgia (EaP, 2020).

How did Polish politicians perceive these actions? Radosław Sikorski, who shaped Poland's foreign policy for years, before becoming one of the prominent Members of European Parliament have considered it the expansion of the "ULB Doctrine" further to the south-east, a conscious geopolitical move on the part of Poland to further its influence in both the EU and beyond its borders (rather than simply a logic of self-preservation, as was the basis of the original Giedroyc-Mieroszewski doctrine): *"We modernized the Giedroyc doctrine. We proposed the creation of the Eastern Partnership and gained support for it, first from the Swedes, and then from the entire [European] Union. It includes not only our immediate neighbors. We extended the idea of cooperation to Moldova and the Caucasian states: Armenia, Azerbaijan and Georgia"* (Radio Znad Wilii, 2014).

Ukraine's officials are much less optimistic on the Georgian element of this geopolitical strategy. Focusing on the EU ascension, they consider Georgia's expectations of Ukraine "outdated". According to a 2016 foreign policy audit, since 2006 (when relations between the two countries were considered dynamic and strategic) the relations downgraded to becoming passive and asymmetrical, with Georgia is slowly disappearing from the agenda of Ukraine as it focused all its attention and efforts on the European direction. According to a Ukrainian official, "the team that is currently ruling Georgia does not seem to know Ukraine's place in its policies." (Gaidai, 2016, p. 17). It is not hard to speculate that at least part of such coldness in relations happened due to Mikheil Saakashvili, a political opponent of the current Georgian government, becoming at the time a citizen and a prominent political figure in Ukraine, before causing similar conflict with Ukrainian government, followed by critique and a loss of citizenship. Frozen back under Viktor Yanukovich presidency, the relations still barely expanded beyond high profile meetings and declarations, lacking the strategic aspect of Poland's views on Georgia.

Regardless of their particular plans (or lack of thereof) regarding Georgia, Poland and Ukraine have cooperated on their political message for the Caucasus country ever since the disastrous Kremlin aggression of 2008. Immediately the presidents of Lithuania, Poland and Ukraine expressed support for Georgian sovereignty and territorial integrity,

recognizing the Russian Federation's actions as unacceptable (Zayava prezidentiv Lytvy, Pol'shchi ta Ukrayiny, 2008). Although the countries did not enter war against Moscow on Georgia's behalf, nor provide or support other ways of taking back Georgian territories, Ukraine and Poland continued these joint diplomatic efforts, recognizing it as part of the pattern of Kremlin's aggressive foreign policy against its neighbors (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2018). This message of solidarity with Georgia was also connected to "the answer" of how to stop Kremlin's expansionism – namely, through extending the independent countries' ability to defend themselves, as NATO partners and eventual members, figuring into Poland's long strategy of supporting NATO's eastward expansion in membership.

Aside from outright actions of government actors, there is also the issue of "soft power" in Georgia. This topic was actually analyzed in Ukraine circa 2011, but has since been downsized post-"freezing" of the relations during the Yanukovich administration. In Poland, however, humanitarian efforts for Georgia, particularly in the scope of the coronavirus pandemic, continue year after year, building up the image of Poles as partners, and thus Poland as the strategic partner for countries of the Eastern Partnership, Georgia included. Solidarity Fund's help has specifically targeted the EaP countries, building on the previously discussed Polish strategic vision of the region (Fundacja Solidarności Międzynarodowej, 2020). Such acts resulted in President of Georgia Salome Zourabichvili recognizing Poland as "historical ally and friend", pledging support for further cooperation (Zourabishvili, 2019). President of Poland Andrzej Duda's work toward assisting Georgia with the delivery of more vaccines further influenced Zourabishvili towards calling for regional and global support in the face of the COVID-19 pandemic (Zourabishvili, 2021).

What is the essence of this regional strategy? It is the Polish-originated concept of the Intermarium ("Międzymorze" in Polish), a Poland-centric alliance of "nations between the seas", usually Baltic and Black, but in certain variants expanding to the Adriatic and Aegean (Międzymorze, Trójmorze, Via Carpatia, 2020). Reminiscent of Medieval-era concepts such as the so-called "Jagiellonian Empire" and the Polish-Lithuanian Commonwealth, this alliance is the "Central-Eastern" alternative to having a direct border between a "Eurasian" and a "Central-Western" empire (what Jerzy Giedroyc called "the eventual understanding between Moscow and Berlin") (Mieliekiestsev & But, 2020). Whether based on Polish leadership (as envisioned by Józef Piłsudski), or true independent cooperation (Jerzy Giedroyc), Poland's alliance with its Baltic and Black Sea neighbors became the go-to idea for a successful future in the current geopolitical climate (the competing idea, to once again try national irredentism and take lands from these neighbors, hoping for better relations with Moscow or Berlin could fit neither the EU/NATO-centric international order, nor the long game regarding Moscow's use of military aggression and hybrid war to expand its direct control further west). While still possessing significant risks for Poland's neighbors regarding the issues of control, planning and, on some level, sovereignty, the strategy further gained popularity in Ukraine (Lubach, 2018). One can consider the Lublin Triangle the culmination of, at this point, nearly thirty years of military cooperation between Poland, Ukraine and Lithuania, three of the four core members of the Intermarium.

But how does Georgia, a country that was never targeted by the Jagiellonian idea, nor was a part of the Polish-Lithuanian Commonwealth, become relevant to the Intermarium agenda? The answer lies in the search for allies in the aforementioned preparation for "eventual understanding between Moscow and Berlin", which Józef Piłsudski started back during the 1920s, cooperating with the Georgian Republic back when it was independent from the Soviet Union (Materski, 1990). The search of allies against Moscow, then and now, made Warsaw consider even distant countries as potential members of the "Between Seas Alliance". The expansion of the hypothetical Intermarium to include all the Eastern Partnership members is thus seen as both a logical strategy, and a popular patriotic idea, espoused by public groups across social network websites such as Facebook (Portal Międzymorza Jagiellonia.org., 2021).

In Ukraine the idea of Georgia joining the Intermarium (usually called "Baltic – Black Sea Union") has been publicly accepted almost from the start of the project's popularization in the country, which happened around the time of Moscow's aggression against Ukraine, in 2014. Back then Ukrainians mostly used the VK social network, produced and governed in the Russian Federation, and as such various politics-related groups first started appearing there. In particular, as an answer to a pro-Kremlin "Berkut – the basis of peacefulness of the country!" group (first praising the special police forces that the Yanukovich administration used to attack Euromaidan activists in 2013–2014; later changing to outright pro-Kremlin propaganda) a group titled "SBU Alpha – the basis of peacefulness of the country!" was created, praising the Security Service's elite "Alpha" special forces troops, which were the first Ukrainian troops (and the first casualties) to be sent to combat Kremlin's aggression (at first identified as mere terrorist acts). The group later

switched from SBU-support to a broader nationalistic platform, and soon changed its name to "Baltic – Black Sea Union). The social network group's profile image first depicted Ukraine, Poland, Belarus and the Baltic States as the Union members, but soon expanded to include Georgia, alongside hypothetical nations that would hypothetically secede from the Russian Federation. The largest example of the map included countries united via land all the way from Finland down to Turkey, through independent Kuban and Georgia, at that point seen as an integral part of the Union (Baltiysko - Chernomorskaya uniya, 2014). Later maps, however, saw Finland, Turkey and Kuban removed, but retaining potential seceding Ingria, Karelia, "Eastern Belarus" and Prussia (Magalyas, 2014). After the VK network was officially banned in Ukraine, the group continued on Facebook (Baltiysko - Chernomorskaya uniya, 2021). The idea is not just popularized on social networks. The project of Intermarium entered both nationalist and internationalist discourse in Ukraine, attracting more philosophical approaches to geopolitics, seeing it as "the Gates of Europe", and noting that the concept has been discussed in early 20th century by a number of Ukrainian thinkers, connecting the Baltics with Caucasus through Ukraine (Volovich A. 2016).

Conclusions / Implications.

While works such as the 2016 audit on Ukraine-Georgian relations noted that Ukraine lacked a strategic vision on what to strive for in its relations with Georgia, the latest events in its cooperation with Poland ("The Lublin Trident") signal to us, that Ukraine's "follows the leader", in regards to Poland's Intermarium idea. And, as Poland's Intermarium has long since been expanded to include Georgia, we can see that Georgia is, and will continue to be, a factor in Polish-Ukrainian relations. Quite paradoxically, instead of the two "post-Soviet" nations working together for better results in relations with other countries, it is instead the Polish geopolitical strategy that may influence Ukraine to further cooperation with Georgia. Without personality factor, of course, such influence may be limited (as was noted regarding the Yanukovych administration's "frozen" relations with Georgia). Polish diplomatic and soft power influence is already spreading in Georgia amidst the COVID-19 pandemic, resulting in the country's top officials recognizing Poland as a "historical" friend and ally. Such cases, supported by a specific Polish vision of a "Baltic – Black Sea Alliance", and targeted for further NATO and EU integration, makes cooperation with Georgia a viable topic for further research for historians and political scientists specializing in both Poland and Ukraine, as the results of Polish and Ukrainian support for Georgia might influence the political landscape of the region in near future.

References

- Baltiysko - Chernomorskaya uniya [Baltic – Black Sea Union]. (2021). Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/groups/457469757719583>
- Baltiysko - Chernomorskaya uniya [Baltic – Black Sea Union]. (2014). Retrieved from: <https://sun9-80.userapi.com/impf/c622023/v622023205/46a5/CNB6S2KgMFo.jpg?size=691x1080&quality=96&sign=b5690d87e955a44572d65af4a287aee1&type=album>
- Baltiysko - Chernomorskaya uniya [Baltic – Black Sea Union]. (2014, November 13). VK. Retrieved from: https://vk.com/wall-66390855_192327
- Banks, M. (2020). EPP Calls for More Engagement with Eastern Partnership Countries. *EU Political Report*. Retrieved from: <https://www.eupoliticalreport.eu/epp-calls-for-more-engagement-with-eastern-partnership-countries/>
- EaP. (2020). Environment in the Eastern Partnership. *European Commission*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/environment/international_issues/eastneighbours_en.htm
- Embassy of the Republic of Poland in Baghdad. (2019). Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/PLinIraq/photos/poland-considers-georgia-to-be-a-very-important-nato-partner-in-the-east-along-w/1513534502113903/>
- Fundacja Solidarności Międzynarodowej. (2020, July 28). Solidarity Fund PL: Supporting the Fight of the Eastern Partnership Countries against Coronavirus. "We act immediately—we are on the spot". *Solidarity Fund PL*. Retrieved

- from: <https://solidarityfund.pl/en/2020/07/28/solidarity-fund-pl-supporting-the-fight-of-the-eastern-partnership-countries-against-coronavirus-we-act-immediately-we-are-on-the-spot/>
- Gaidai, D. (2016). *Foreign policy audit: Ukraine-Georgia*. Edited by Zarembo K. Institute of World Policy. Retrieved from: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audyt-zovnishnoyi-polityky_Ukr_Gruzyya_eng_inet-1.pdf
- GUAM. (2014). GUAM and Republic of Poland. *GUAM*. Retrieved from: <https://guam-organization.org/en/organization-for-democracy-and-economic-development-guam-and-republic-of-poland/>
- GUAM. (2016). International Cooperation: GUAM and Poland. *GUAM*. Retrieved from: <https://guam-organization.org/en/category/international-cooperation/guam-poland/>
- GUAM. (2019, October 9). GUAM transport corridor in the international connectivity architecture. *GUAM*. Retrieved from: <https://guam-organization.org/en/guam-secretary-general-addressed-during-unaoc-group-of-friends-ministerial-meeting/transportnyj-koridor-guam-v-arhitekture-mezhdunarodnyh-svjazej-2/>
- GUAM. (2020). Agreement on Establishment of Free Trade Area between the GUUAM Participating States. *GUAM*. Retrieved from: <https://guam-organization.org/en/agreement-on-establishment-of-free-trade-area-between-the-guam-participating-states/>
- Lubach, J. (2018, September 18). Międzymorze – szansa czy zagrożenie dla Ukrainy [*Intermarium – an opportunity or a threat to Ukraine*]. *Kurier Galicyjski*. Retrieved from: <https://arch.kuriergalicyjski.com/rozmaitosci/7115-miedzymorze-szansa-czy-zagrozenie-dla-ukrainy>
- Magalyas O. (2014). Baltiysko - Chernomorskaya uniya [*Baltic – Black Sea Union*] (image). *Facebook*. Retrieved from: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10203473607113870&set=g.457469757719583>
- Materski, W. (1990) Polsko-gruziński sojusz wojskowy 1920 [The 1920 Polish-Georgian Military Alliance], in Andrzej Koryn, ed., *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku: przebieg walk i tło międzynarodowe: materiały sesji naukowej w Instytucie Historii PAN, 1-2 października 1990* [The 1920 Polish-Soviet War: Course and International Backdrop: Materials of a Conference at the Polish Academy of Sciences Institute of History, October 1–2, 1990], Wydawnictwo Instytutu Historii PAN.
- MFA of Georgia. (2018, August 3). *Twitter*. Retrived from: <https://twitter.com/mfagovge/status/1025370540574498818>
- Międzymorze, Trójmorze, Via Carpatia... (2020). *Techpedia*. Retrieved from: <https://www.techpedia.pl/index.php?str=tp&no=17634>
- Mieliekiestsev, K. (2017). Polish-Ukrainian relations and the issue of historical grievances in the societies of two countries. *Історичні і політологічні дослідження [Historical and political science researches]*. № 1. Vasyl' Stus DonNU. PP. 270–283.
- Mieliekiestsev, K., & But, O. (2020). *Україна та Республіка Польща: еволюція від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції [Ukraine and the Republic of Poland: evolution from bilateral relations to Euro-Atlantic integration]*. DonNU imeni Vasylia Stusa.
- Mieliekiestsev, K. (2021) The “Post-Truth Era” and Its Effects on Public Perception of Georgian and Ukrainian History. *Silk Road 2020 conference proceedings*. VIRTUAL Conference.
- Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2020, August 7). Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in connection with the 12th anniversary of a direct military aggression of the Russian Federation against Georgia. *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. Retrieved from: <https://mfa.gov.ua/en/news/statement-ministry-foreign-affairs-ukraine-connection-12th-anniversary-direct-military-aggression-russian-federation-against-georgia>
- Portal Międzymorza Jagiellonia.org. (2021, February 21). MIĘDZYMORZE – NA WZÓR I RZECZYPOSPOLITEJ [*INTERMARIUM – IN THE IMAGE AND OF THE COMMONWEALTH*]. *Facebook*. Retrieved from: <https://www.facebook.com/jagiellonia.org/photos/a.196250930807429/1134836096948903/?type=3&source=48>
- Radio Znad Wili. (2014, May 8). Sikorski: Doktrynę Giedroycia unowocześniłmy. *zw.lt*. Retrieved from: <https://zw.lt/swiat/sikorski-doktryne-giedroycia-unowoczesnilismy/>

- Volovich A. (2016, May 30). Балтийско-Черноморский Союз: перспективы реализации [*Baltic – Black Sea Union: possibilities of realization*] *Boristhen Intel*. Retrived from: https://bintel.org.ua/ru/nash_archiv/arxiv-regioni/arxiv-yevropa/arxiv-insha-yevropa/volodich-balto/
- Zayava prezidentiv Lytv, Pol'shchi ta Ukrayiny [*Declaration of the Presidents of Lithuania, Poland and Ukraine*]. (2008). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_262
- ZMPG S.A. (2021, February 11). Port of Gdansk strikes new 'Black Sea to the Baltic' trade route deal with Ukraine. *Port Gdańsk*. Retrieved from: <https://www.portgdansk.pl/en/events/port-of-gdansk-strikes-new-black-sea-to-the-baltic-trade-route-deal-with-ukraine/>
- Zourabichvili, S. (2019). *Twitter*. Retrieved from: https://twitter.com/zourabichvili_s/status/1125697886191267840?lang=bg
- Zourabichvili, S. (2021). *Twitter*. Retrieved from: https://twitter.com/zourabichvili_s/status/1397886410028457995

Issue of Stilling Basin slab Stability

Mirian Kalabegishvili

Mikhail Sanikidze

Marekhi Sadunishvili

Georgian Technical University, Georgia

Abstract

During the operation of the spillways, in many cases there is a conjunction of the streams accompanied by the hydraulic jump, which reaches its maximum value at a certain value of the gates opening. Under the influence of this, energy shortage and the pulsating load accompanying the existing turbulent regime develops on the stilling basin slab. The value of the energy shortage increases mainly with the increase of the hydraulic jump. These loads in some cases reach a fairly high value. Thus, when assessing slab strength and stability (in some cases slab anchoring) in a row of the operating loads, it is necessary to consider the hydrodynamic impact of the flow. Thus, calculations on slab strength and stability need to be performed taking into account the total range of operating loads, according to the limiting state, in accordance with the requirements of the construction norms. Hydrodynamic impact on tile involves two main tasks. In particular, the loads are determined:

- On the surface of the slab, under the influence of the flow stream;
- the seepage pressure developed at the bottom of the slab.

The pulsating components of the hydrodynamic load are determined according to the results of existing experimental hydraulic studies. In particular, the maximum value of the specific pulsation component on a slab is determined using analytical dependencies based on pulsed pressure data at "points". This takes into account the ratio of the point pulse pressure standard (standard deviation) and the specific pulse load standard on the slab area. The Tsageri medium-pressure hydropower plant stilling basin slab (5 m thick) was completely destroyed during operation. A 5 m leached pit emerged under concrete gravity dam from the downstream, created a real threat to the structure's stability loss. Based on the analysis of the hydraulic regimes of the Tsageri Dam, the accompanying hydrodynamic and pulsating loads of the hydraulic regime created in the stilling basin were obtained at different values of the gates opening and, in this connection, the slab stability reserves.

Keywords: stilling basin, stability, hydraulic jump, hydrodynamic and pulsating loads, energy shortage.

Thesis

The paper discusses a stilling basin slab stability problem during flooding using the Tsageri dam as an example. During operation of spillway dam, energy shortage develops on the stilling basin slab by the influence of strong hydraulic jump with accompanying pulsating load due to the existing turbulent regime. These loads in some cases reach a fairly high value. Thus, when assessing slab strength and stability (in some cases slab anchoring) in a row of the operating loads, it is necessary to consider the hydrodynamic impact of the flow. Some results of the hydraulic and stability calculations of the stilling basin and slab of the Tsageri headwork, which were considered at different stages of developing of the rehabilitation design, are given below.

1. Hydrodynamic load on the stilling basin slab

The design solution (the thickness of the slab, its reinforcement, and their anchoring, in the case of a rock foundation) must satisfied of strength and sustainability, in accordance with the normative requirements.

The slab strength calculations need to be performed according to the limit state using the condition below [1]:

$$n_c N_p \leq Rk_n \quad (1)$$

here,

n_c k_n - load compatibility and reliability coefficients respectively;

N_p - estimated value of generalized hydrodynamic load;

R - estimated value of generalized holding force.

In order to calculate the strength and stability of the stilling basin slab, it is necessary to determine the hydrodynamic load acting on it as a whole or on its individual fragments.

Determining the hydrodynamic impact on a slab involves two tasks. In particular, determine the load:

- On the surface of the slab, under the influence of a discharge flow into the downstream;
- On the bottom of the slab, developed uplift pressure.

In general (for both 2 and 3 dimensional tasks), the mean load on the slab (with or without energy suppression) is determined by the energy shortage, which is caused by the emergence of pressure differences on the upper and lower surfaces of the slab.

In the practice of hydraulic construction, both non-drainage and drainage slabs are used (ie drainage wells arranged on the whole surface or part of the slab). The arrangement of drainage wells allows to reduce the energy shortage on the slab and consequently its thickness.

Based on the above, it is accepted that the energy shortage depends on the hydraulic regime developed in the downstream and the drainage system (number of wells and their location).

In general, in all cases where the level in the downstream is higher than the critical ($t > h_{cr}$) there is a hydraulic jump, which reaches its maximum value at a certain height of the gate opening. In the presence of a repelled jump, an energy shortage occurs on the surface of the non-drained slab, the value of which increases mainly with the increase of the repelled jump. These issues need to be considered during development of the design.

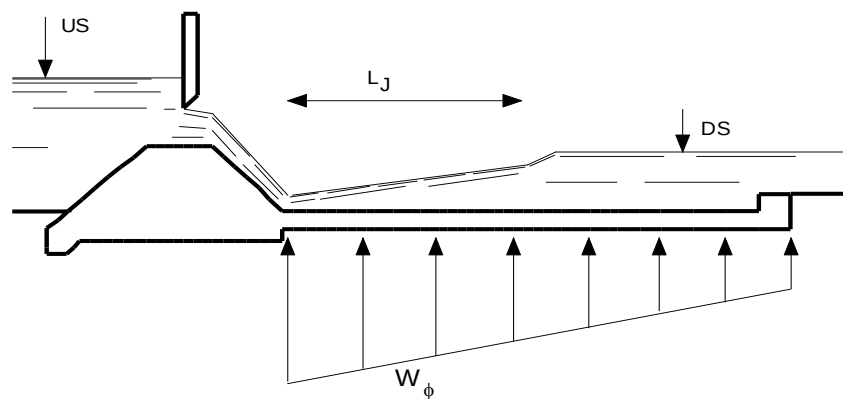

Fig. 1.1. The scheme of influence of hydrodynamic and uplift pressure acting within the hydraulic jump.

The maximum and minimum ordinates of the hydrodynamic load are determined by the formula [2]:

$$h_{d, \max} = [0.85(1 - 0.55^3 \sqrt{\frac{h}{h_2} - 1}) \times \sqrt{\frac{T_0}{h_{cr}} - 2}] h_{cr}$$

$$h_{d, \min} = 0.15 h_{cr}$$

here,

h - water depth in the downstream;

h_2 - the coupled depth of the compressed flow;

h_{cr} - critical depth;

T_0 - head on the slab.

The hydrodynamic load diagram is generally presented in the form of a trapezoid. The maximum ordinate of the load is placed at the compressed intersection of the flow, and the minimum ordinate at the end of the jump.

1.1. Pulsating load on the slab

In the operation of hydrotechnical structures, especially in spillways, the water flow is turbulent, the main characteristics of which are speed and pulsation of the pressure. The latter affects on the slab and therefore requires evaluation.

Thus, in addition to the energy shortage, there is also a pulsation of the accompanying pressure of the turbulent flow regime and the corresponding load on the stilling basin slab, during discharge through the spillway.

The pulsating components of the hydrodynamic load are determined according to the results of experimental hydraulic studies.

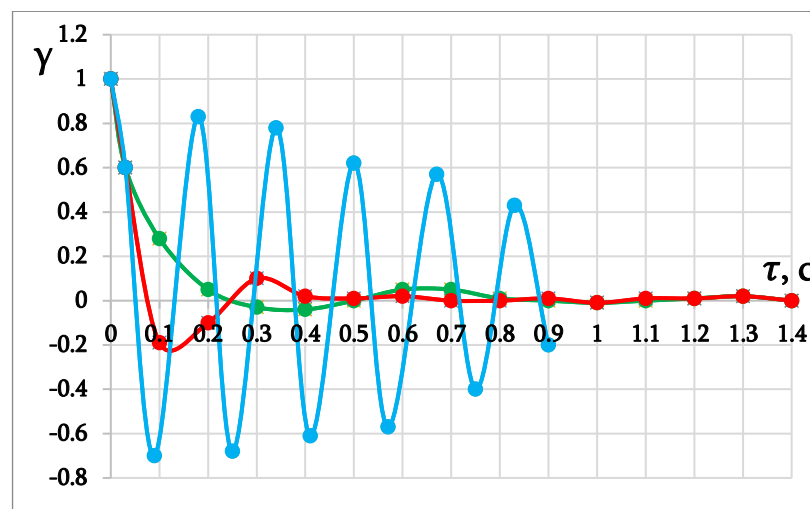

Fig. 1.2. Normalized autocorrelation function.

The maximum value of the specific pulsation component of the hydrodynamic load on the slab is determined on the basis of the pulsation pressures in the "points" with the following dependence [2, 3]:

$$p' = \sigma k_n k_0$$

here,

σ - the standard of pressure pulsation at the point (standard deviation);

k_n - the mean coefficient equal to the ratio of the pressure pulsation standard points to the specific standard pulsation load points σ_n distributed on the slab area;

k_0 - the coefficient of proportionality between the pressure pulsation amplitude and its standard.

Pressure pulsation standards σ according to experimental studies and calculations, in summary form, shown on Figure 1.3.

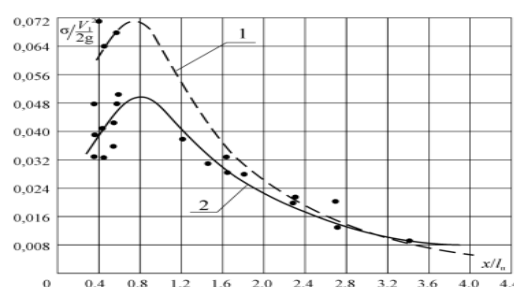

Fig. 1.3. Pressure pulsation standard change curve over the jump length

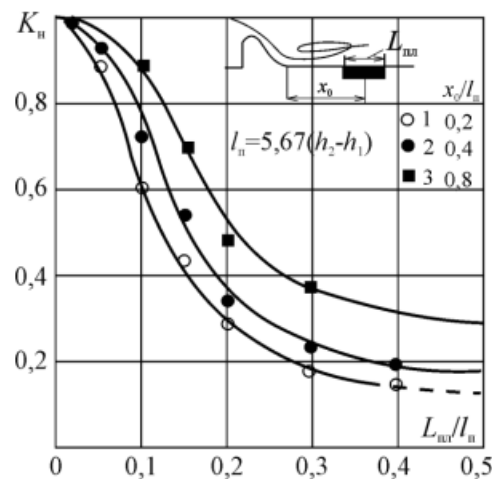

Fig. 1.4. Distribution of k_n coefficients along the slab length

The average coefficient of k_n is determined using graphs for individual areas of the slab (Fig. 1.4).

The correlation coefficients in the longitudinal and transverse directions are determined from graph (Fig. 1.5).

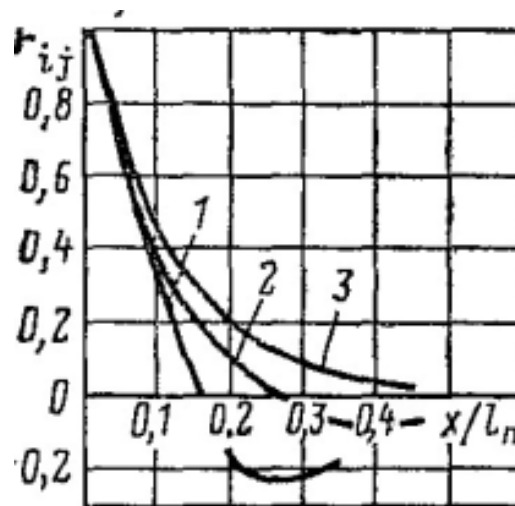

Fig. 1.5. Correlation of pulsating pressure: 1 - At the beginning of the jump;
2 - In the middle and at the end of the jump; 3 - After the jump.

The hydrodynamic and accompanying pulsating load calculations were performed in accordance with normative requirements [1].

Finally, the total value of the hydrodynamic load on the slab is determined by the formula:

$$p = p_0 \pm A/2$$

here,

p_0 - average load on the slab over the time;

A - maximum amplitude of pulsating load.

2. Analysis of hydraulic regimes in the stilling basin of the Tsageri headwork

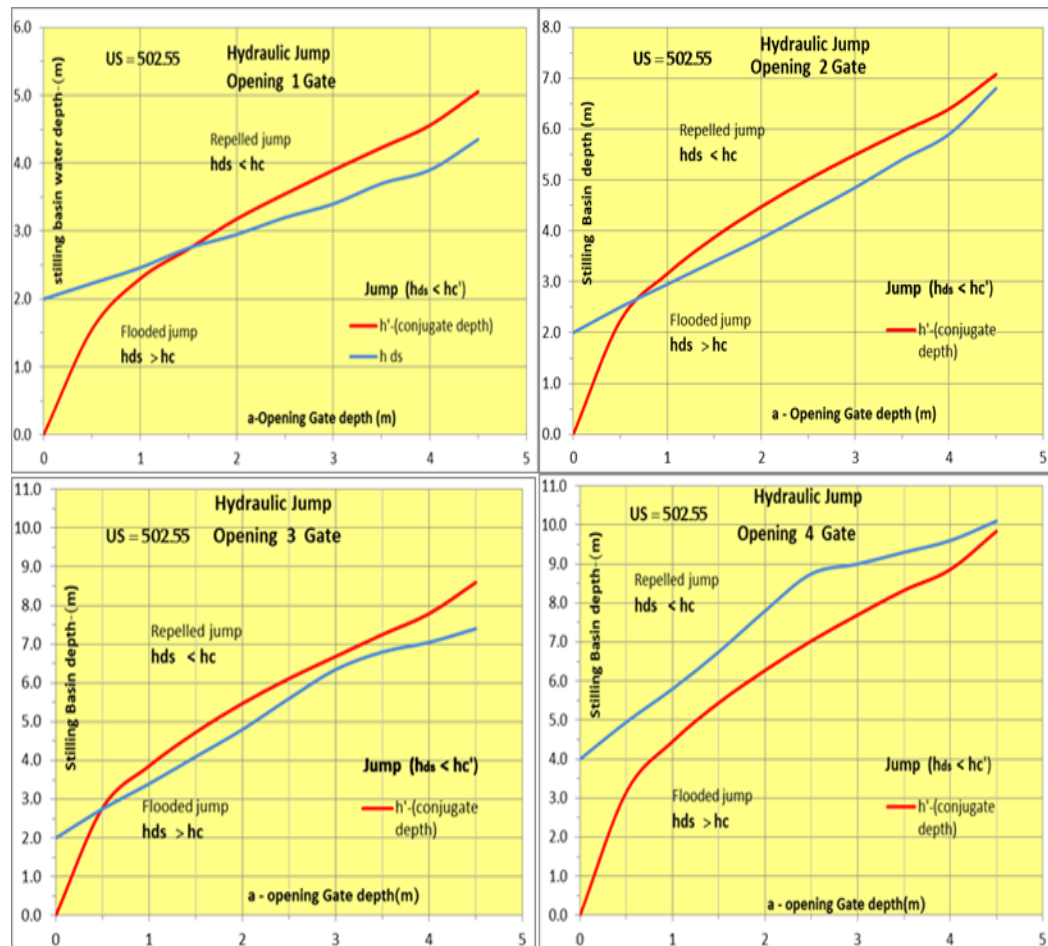
The stilling basin slab (with a thickness of 5 m) of medium-head Tsageri hydrounit was completely destroyed during the period of operation. A 5 m deep emptiness emerged from the downstream side of the dam, posing a real threat to the stability of the structure. The results of a separate study, related to the slab rehabilitation, are given below.

2.1. Hydraulic calculation of stream conjunction

The calculations of stream conjunction were performed using the basic defining equations as well as the Freud number [4, 5]: The hydraulic regime assessment in the stilling basin was performed by successively opening of 4 gates, considering the different heights of their opening while maintaining a constant level in the upstream.

The results of the calculations show that the repelled jump develops when we open the gates 1, 2 and 3 successively at the maximum discharges, and when we add the 4th gate, a flooded hydraulic jump occurs (Fig. 2.1).

Fig. 2.1. Hydraulic jump analysis curves.

3. Stilling basin slab stability

3.1. Calculation of hydrodynamic loads acting on the slab

The head shortage, within the 2-dimensional task, during the hydraulic jump can be represented by the combined impact of the hydrodynamic load acting on the slab and the uplift pressure (Fig. 3.1).

It is assumed that the maximum value of the hydrodynamic load is reached when opening 3 gates simultaneously, at which $q = 22.42 \text{ m}^2/\text{s}$. Thus, the slab stability calculation was performed precisely for the hydraulic regime parameters, developed when 3 gates are in open state.

The maximum and minimum values of the hydrodynamic load develop according to the compressed cross section and at the end of the hydraulic jump respectively (Fig. 1.1).

For the mentioned conditions, according to the values of the relative pulsating load in the direction of the flow current [4], the pulsating load was determined according to the corresponding parameters (q , L_j and $\frac{T_0}{h_{cr}}$) of the hydraulic jump developed in the downstream during opening of 1, 2 and 3 gates.

Depending on the specificity of the issue and to create the condition of deterioration - the value of the pulsating load, in this case, is taken in the normal direction of the slab surface.

According to the results of the calculation, it was concluded that the slab did not meet the condition of stability. The slab stability calculation was performed according to the condition (1).

Finally, to ensure the stability of the slab, it became necessary to design the anchors, the parameters (quantity, length and diameter) of which were determined for the extreme value of the hydrodynamic load.

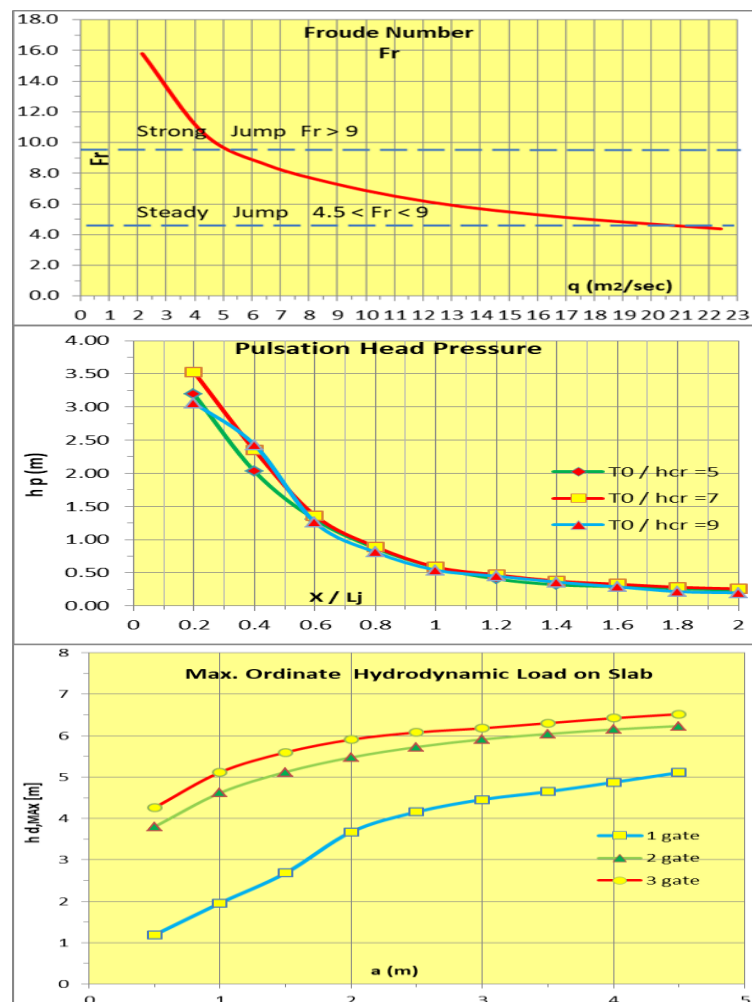

Fig. 3.1.

Hydrodynamic load and pulsating head on the slab.

Conclusion

- ❖ The hydraulic regime, created during of the conjunction streaming, determines not only the geometric dimensions of the stilling basin, but also the developed hydrodynamic loads, and consequently, the strength and stability of slab. In this regard, the design parameters of the slab (including its thickness, its reinforcement) are determined, and in the case of a rock base, also their anchoring parameters;
- ❖ Unfortunately, in many cases, the design dimensions of a stilling basin slab are mainly based on analogues, where hydrodynamic loads are not considered;
- ❖ The hydrodynamic impact on the slab needs to be determined according to the hydrodynamic loads on the slab. This means: a) The effects of the pressures accompanying the turbulent regime of the flow on the surface of the slab, and b) consideration of the uplift pressure developed at the bottom of the slab. In general, hydrodynamic loads are presented as a combination of energy shortage and pulsating loads;

- ❖ Pulsating load is obtained using the experimental studies. Its value is determined according to the corresponding parameters of the hydraulic jump (q , L_j and $\frac{T_0}{h_{cr}}$) and is considered in the calculations together with the operating loads on the slab;
- ❖ According to the numerical results of the hydraulic calculation of conjunction of the streams at the medium-head Tsageri headwork (if there is a constant level in the upstream), it is obtained that:
 - During opening the spillway gates 1, 2 and 3, when low flows are discharged, ($q < 2.0 \text{ m}^2/\text{s}$) there is a flooded hydraulic jump;
 - When discharging higher flows ($q > 2.0 \text{ m}^2/\text{s}$) various types of (strong, established) repelled hydraulic jumps develop;
 - When all 4 gates are opened, a flooded hydraulic jump takes place.
- ❖ The hydrodynamic load reached a maximum value when the 3 gates were opened (when the maximum repelled jump reached the maximum value).
- ❖ It should be noted that in the case of the Tsageri headwork, the impact of pulsation on the total value of the hydrodynamic load turned out to be quite significant - reaching 35%. In the case of medium-head and high-head headworks, the role of pulsation is expected to increase somewhat further as a result of the increase in pressure between streams.

References

Гидротехнические сооружения (Справочник проектировщика). М. Стройиздат, 1983;

Гидротехнические сооружения. Под ред. Н.П. Розанова. М. 1978;

Patrice Abry, S. Fauve, P. Flandrin, C. Laroche. Analysis of pressure fluctuations in swirling turbulent flows. Journal de Physique II, EDP Sciences, 1994, 4 (5), pp.725-733. 10.1051/jp2:1994101. jpa-00247995;

Справочник по гидравлическим расчетам / под редакцией П.Г.Киселева / «Энергия». Москва 1974;

Hydraulic jump in a rectangular channel. From Wikipedia, the free encyclopedia.

Two Major Instruments against Hooliganism from the Serbian Criminal Code

Ivana Marković

University of Belgrade, Serbia

Abstract

The paper deals with the criminal offence of Violent Behaviour at Sporting Events or Public Gatherings (Art. 344a CC) and the security measure Prohibition of Attendance of Certain Sporting Events (Art. 89b CC) as two major instruments from the Serbian Criminal Code against hooliganism. They have to be seen in conjunction, as they try to tackle this issue in both the sphere of crime, as well as the sphere of prevention, complementing each other.

Keywords: hooliganism, criminal offence, violence, security measure, Criminal Code, Serbia.

Introduction

Violent escalations at sports events, although being only one form of violent behaviour, gained attention in recent years due to their frequent occurrence, as well as the fact that an increasing number of minors participate in it. Not being explicitly mentioned, yet the most urgent reason for adapting criminal legislation to counteract hooliganism (rioting, bullying, vandalism) were notorious incidents particularly at soccer games that resulted in deaths, injuries and material damage.

However, this is not a new phenomenon. As an example, the first „domestic“ football fight in Serbia was recorded in 1936. The sphere of sports is recognized as fertile ground for various other types of crimes in general, ranging from doping through money laundering to agreeing on the outcome of the competition, although the readiness to react to them varies.

Violence in sports, as the frame for hooliganism, could be summed up according to the type of perpetrator, because it usually occurs between two groups of actors. On the one hand, between the athletes themselves, and that is regularly resolved within the rules of the game, while less often it passes into the sphere of criminal law (Marković, 2013: 295 – 308). Another group of actors, whose actions can be controlled to a much lesser extent due to the number of people and the visibility of their actions, is violence between spectators at sports events. Growing concerns in the early 1980s culminated in 1985. A turning point in the social, and shortly afterwards, in the legal reaction in Europe in relation to this extreme form of aggression, occurred in England (Šuput, 2010: 236); the cradle of modern forms of hooliganism (see Garland and Rowe, 1999: 35 – 47). Namely, in 1985, 39 Italian fans lost their lives in the match between Juventus Turin and Liverpool at the Heysel Stadium in Brussels, while in 1989, 96 fans were killed in riots at the match between Nottingham Forest and Liverpool at the Hillsborough Stadium in Sheffield.

When it comes to Serbian Law, the year 2009 was crucial. In that year, the two main repressive instruments against hooliganism have been introduced into the criminal legislation: the offence Violent Behaviour at Sporting Events or Public Gatherings (*Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу*, Art. 344a CC) from the Chapter 31 – Offences against Public Order and Peace, and the security measure Prohibition of Attendance of Certain Sporting Events (*Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама*, Art. 89b CC). In the following they will be analyzed from a normative and practical point of view.

Violent Behaviour at Sporting Events or Public Gatherings (Art. 344a CC)

This offence covers a large range of forbidden behavior, enlisted in five (types of crime) and one additional paragraph regarding sentencing (mandatory security measure).

The basic form commits “whoever physically assaults or engages in an affray with participants in a sporting event or public gathering; perpetrates violence or causes damage to property of substantial value while coming to or leaving a sporting event or a public gathering; brings into a sports facility or throws onto sports grounds, into a group of

spectators or people attending a public gathering objects, fireworks, or other explosive, flammable or harmful substances which might cause bodily injuries or endanger the health of those partaking in the sporting event or public gathering; enters sports grounds or the section of the grandstand intended for supporters of the opposing team without authorization and precipitates violence, damages the sporting facility, its equipment, devices, and installations; behaves in such a way or uses slogans at a sporting event or public gathering to provoke national, racial, religious, or some other type of hatred or intolerance based on some discriminatory reason which results in violence or a physical altercation with people partaking in the event or gathering" (para. 1). The sanction for this form of the offence is imprisonment from one year to five years and a fine. Evidently, these six forms of action are formulated in a casuistic manner and do not contribute to the clarity of the legal norm. They need further clarification, which was done by judicial practice and to a lesser extent by scholars (see Delić, 2013: 281 – 287). For instance, as alternative forms of action, attack and affray have been enlisted. Although being similar, they are not identical. In an attack, the perpetrator and the victim are distinguishable, whereas in an affray, all of the participants are perpetrators (Stojanović, 2018: 990). Both physical attack and physical affray do not include minor bodily harm.¹ When it comes to the last form of action (behaving in such a way or using slogans to provoke national, racial, religious, or some other type of hatred or intolerance based on some discriminatory reason which results in violence or a physical altercation with people partaking in the event or gathering), it is necessary to distinguish it from the offence Instigating National, Racial and Religious Hatred and Intolerance (*Изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости*, Art. 317) from the Chapter 28 (Criminal Offences against the Constitutional Order and Security of the Republic of Serbia). Due to concurrence of law and its principle of *lex specialis*, priority will be given to the offence from Art. 344a CC (Stojanović, 2018: 991).

Beside the understanding of public gatherings, another focal point is the notion of sporting event, which is regulated by relevant laws (Law on Prevention of Violence and Misconduct at Sports Events [LPVMSP], Law on Sports [LS]). One issue that was clarified by the judicial practice were friendly matches. The Court of Appeals in Belgrade in its judgment from 5 February 2013 took the position that a friendly football match cannot be classified as a sports event, in the sense of the Law on Prevention of Violence and Misconduct at Sports Events, given that the legal requirements are not met, meaning that a friendly match was not reported to a sports federation of a certain rank, neither did the sports federation delegate referees on that occasion, nor were there delegates or assistant referees, nor was a record kept, so, in that sense, such a match cannot be considered a sports event.

If the offence is perpetrated by a group, the sanction is prison from two years to eight years (para. 2), while the ringleader of this group shall be punished with imprisonment from three to twelve years (para. 3). The same sanction is stipulated if the commission of the offence has led to riots during which any person suffers grievous bodily harm or property of substantial value is damaged (para. 4). If an officer or a liable person fails to implement security measures while organizing a sporting event or a public gathering in order to prevent or stop riots and therefore endangers the life and limb of a large number of people or property of substantial value, this person will be sanctioned with prison from three months to three years and a fine (para. 5). What "a large number of people" means was discussed with regard to the offence of Causing General Danger (*Изазивање опште опасности*, Art. 278) and established to exist with at least ten people.² According to another legal position of the Supreme Court of Serbia from 2006, "property of substantial value" means value that exceeds 1.200.000 RSD (Serbian Dinar), which is approximately 10.000 €.

The provision is completed by the imposition of mandatory prohibition of attending certain sporting events for the perpetrator of any of the offences referred to in paragraphs 1 through 4 hereof committed at a sporting event (para. 6). Very often, the sentence is suspended and can be revoked if this ban has been violated.

Apart from para. 5 (officer or liable person), the question is who can be the perpetrator of this offence. This is decided on a case to case basis. However, it was disputed whether players, coaches and referees (as participants of the game) could be put on a level with spectators and fans. Two decisions were made in this regard. The Court of Appeals in Belgrade ruled in 2011³ that this offence cannot be committed by „participants in a sports event or sport manifestation, meaning persons who according to the statute of the sports federation have the capacity of a mandatory and allowed participant of a sports competition or manifestation". On the other side, the Supreme Court of Cassation in its judgment

¹ Decision of the District Court in Subotica, Kž. 351/08.

² Legal position of the Criminal Department of the Supreme Court of Serbia from April 17, 2006.

³ Court of Appeals in Belgrade, Kž. 3316/11.

from 2018⁴ held the position that regardless of the capacity in which he/she attends a sport event, any person who undertakes the described act can be the perpetrator of this offence. Baring in mind the fact that the offence of Violent Behaviour at Sporting Events or Public Gatherings was created as a reaction to violence that occurred before and after the events, as well as during the manifestations in the audience, the decision of the Court of Appeals seems more accurate. Furthermore, misbehaving of the official participants is usually already sanctioned by relevant disciplinary rules of their sports federation. Last but not least, if the mandatory prohibition of attending certain sporting events (para. 6) would be imposed on players, referees and coaches, especially for the maximal amount of time (5 years), it would alterate its meaning and turn into the prohibition to practice a profession, activity or duty (Art. 85 CC). The fact that perpetrator of this offence are very often recidivists (see Van Ham et al., 2021: 37-53) indicates that the official participants are not meant to be covered by this provision.

Lastly, when it comes to *mens rea* of the offence, intent is required.

Prohibition of Attendance of Certain Sporting Events (Art. 89b CC)

One of the eleven security measures the Serbian CC entails in its Chapter Six is the Prohibition of Attendance of Certain Sporting Events (Art. 89b). Introduced in 2009, three years after coming into force of the current Criminal Code, it enables the court to impose a "prohibition for the offender to attend certain sporting events when such a ban is necessary to ensure public safety" (para. 1). What "ensuring public safety" actually means is not fully clear. The goal of this sanction has to be rather put in the context of the purpose of security measures in general, which itself is set within the broader frame of the general purpose of criminal sanctions. This general purpose of prescribing and imposing criminal sanctions is to "suppress acts that violate or endanger the values protected by criminal legislation" (Art. 4, para. 2). Within this, the purpose of security measures is "to eliminate circumstances or conditions that may have influence on an offender to commit criminal offences in the future" (Art. 78) (see Đorđević, 2011: 160). Having this in mind as the basis for all security measures, in regard of the prohibition of attending certain sporting events, a much clearer criterion would be its imposing in order to not repeat the offence. Besides, the requirement of preventing recidivism is part of the regulations on other security measures (e.g. Compulsory Psychiatric Treatment at Liberty from Art. 82; Compulsory Drug Addiction Treatment from Art. 83, or Compulsory Alcohol Addiction Treatment from Art. 84) and is hence more familiar for the respective judicial practice.

Art. 89b specifies in its second paragraph the concrete execution of this security measure, which "shall be implemented under such terms that the offender shall be obligated to contact personally an officer at a local police department or a police station in the area where the offender is at the time immediately prior to the scheduled start of certain sporting events and to remain on their premises for the duration of the sporting event". The court determines the duration of the prohibition, which cannot be less than one year or more than five years, starting from the date which the court ruling becomes final (para. 3). The time spent in prison shall not be credited towards the duration of the prohibition (para. 3). The way this security measure is to be enforced contains several inconsistencies. What remains unclear is who takes care of the due dates of the respective sporting events? What sporting events do have to be taken into account? Is it a professional manifestation or an amateur one or both? What rank of competition/league do we speak about (Vuković, 2021: 539)? Is the ban directed towards the events of certain sports clubs or towards particular sports? What about the locations of such events; does the prohibition refer to events at home, in a particular city or abroad? The temporal aspect is also to be considered. The Law on Prevention of Violence and Misconduct at Sports Events regards as the period when an event takes place the period of two hours before its beginning until two hours after the ending of the event, while expanding this period for high risk manifestations to four hours before the start up to four hours after its ending (Art. 4, para. 2). Especially in the latter case, this could easily sum up to a large part of the day being confined. Staying on the premises of the police stations and departments is basically forcible, preventive confinement. Not only do the respective police stations and departments not have the capacities for such additional, non-calculable, ad hoc imprisonments (neither in terms of space or guards), especially in big, dense urban areas where the majority of the events usually take place and where the majority of the offenders happen to be. It is furthermore highly questionable on what grounds this wide-ranging (both in terms of number of offenders and duration) preventive detention is based. Also, regarding its concrete enforcement beyond the norms of CC, there are no provisions on this security measure in

⁴ Supreme Court of Cassation, Kzz. 1244/18.

the Law on Execution of Criminal Sanctions, or in other legal acts. Many implementation questions will, hence, have to be answered on a case to case basis, which can be seen as problematic with regard to the principle of legal certainty.

Art. 89b stipulates also that "where a suspended sentence is pronounced by the Court, the Court shall also order that the sentence be revoked if the offender violates the prohibition of attending certain sporting events, *i.e.* if he fails to fulfill his duty referred to in paragraph 2 hereof" (para. 4) and that there is a possibility to impose mandatory prohibitions of attending certain sporting events (para. 5), which are usually optional. This security measure is obligatory for perpetrators of Violent Behaviour at Sporting Events or Public Gatherings (Art. 344a, para. 6).

This and other security measures have to be seen in connection with the in 2016 introduced new offence of Violation of the Prohibition Established by the Security Measure (Art. 340a): "whoever violates a ban that was prescribed by the security measure shall be imposed with a fine or imprisonment up to six months".⁵

Conclusion

Serbian criminal legislation contains instruments for fighting hooliganism, which is prevalent particularly at football games. However, it is important to close the existing loopholes (with regard to the offence from Art. 344a CC) by developing further judicial practice and to complete the regulations on enforcement (with regard to the security measure from Art. 89b CC) by amending the existing Law on Execution of Criminal Sanctions. Fighting social, economic and political roots of this form of deviant behavior would be a necessary second – the preventive pillar, which gains in importance if we become aware of the dimensions and potentials of hooliganism, and the fact that members of organized crime groups are very often recruited from exactly this environment of violent sports fans/supporters.

References

Court of Appeals in Belgrade, Kž. 3316/11.

Decision of the District Court in Subotica, Kž. 351/08

Delić, N. (2013). Nova rešenja u Glavni krivičnih dela protiv javnog reda i mira (XXXI). *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, LXI, (2). 278 – 294.

Đorđević, Đ. (2011). Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama. In: *Kaznena reakcija u Srbiji* (ed. Ignjatović, Đ). Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Beograd. 158 – 166.

Garland, J., & Rowe, M. (1999). The 'English disease'—cured or in remission? An analysis of police responses to football hooliganism in the 1990s. *Crime prevention and community safety*, 1(4). 35-47.

Legal position of the Criminal Department of the Supreme Court of Serbia from April 17, 2006.

Marković, I. (2013). "Körperverletzungen im Sport – eine strafrechtliche Gratwanderung". In: *Kaznena reakcija u Srbiji* (ed. Ignjatović, Đ). Tom III. Beograd. 295-308.

Stojanović, Z. (2018). *Komentar Krivičnog zakonika*. 7. izdanje. Službeni glasnik. Beograd.

Supreme Court of Cassation, Kzz. 1244/18.

Šuput, D. (2010). Pravni okvir koji uređuje borbu protiv nasilja na sportskim priredbama u evropskim državama. *Strani pravni život*, (1). 233-263.

Van Ham, T. & Blokland, A. & Ferwerda, H. & Doreleijers, Th. & Adang O. (2021) Determinants of Persistence in Collective Violence Offending, *Deviant Behavior*, (42:1). 37-53

Vuković, I. (2021). *Krivično pravo Opšti deo*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Beograd.

⁵ The general minimum imprisonment in Serbian Criminal Law is 30 days, Art. 45, para. 1. CC.

State in Protecting Health of Citizens: Glimpses from India

Ved Pal Singh Deswal

Maharshi Dayanand University, India

Abstract

Today we have been suffering on account of various problems in the society. Few of them are corona, security, health, education, drinking water, terrorism and most important is ecology. It has been an endeavor of our principles of religions and thereafter the role of government to protect the citizens from environmental problems. The objective of my paper is to find out the role of Indian Parliament and International conventions to make the measures by means of making laws or passing judgments to curb the environmental degradation. Recently 2020 UNFCCC has been going on from May 31 to 17th Jun 2021 to deal with the issues involved to increase climate ambition, build resilience and lower emissions.

Keywords: Environment, Parliament, Education, Degradation and Pollution.

A. Introduction

The problem of environment pollution is a global wide. It has become a bane for our planet. There is a pollution and contamination in every ingredient which contributes to life. Even the medicines are also contaminated and pose a danger to the patients.¹ Nowadays it has become a major issue that how to protect the environment from degradation throughout the world. To improve and conserve the environment for the present and future generations, which is also known as sustainable development is an imperative goal for the mankind. Due to urbanization there is a heavy loss to our natural beauty. Rapid urbanization has forced the urban residents to lead a life full of pollution.

B. Objective of the Study:

Since my childhood, I have been listening the issues of environmental problems. In last 50 years there have been developments in all walks of the life at a large scale. Awareness programmes have been inserted in the books of primary schools. So many campaigns have been launched but the issues of the problems remain unaddressed. Following are the issues

1. What is environmental pollution?
2. What is the role of the Government in protecting environment?
3. Whether the legislations framed by the Government are able to achieve the desired objectives? If no, why?
4. What are the constitutional obligations in conserving environment?
5. What is the role of educational institutions in creating awareness of impacts of polluted environment?
6. What is the role of an Individual?

C. Mode of Research:

I have adopted doctrinal mode of research to search the suitable answers of the issues mentioned in the objective of the study. I have gone through various books and magazines as an important stage to review of the study. As a teacher of Law since last fourteen years and as a member of the farmer family, I have got an experience of 50 years.

D. Meaning and Definition of Ecology:

¹ On this green planet we all have been facing a serious crisis due to pollution of foods, water and air which are the vital ingredients of life for all forms of biological and botanical organisms.

Environment concerns to each and every one, irrespective of any religion, nation and community of citizens. Since birth till death we remain in touch with forests and their products. After birth, we carry out religious ceremonies and during life span we remain in touch with the products made of forests. Therefore, we can say that natural vegetation plays a vital role in the economic and social development.

Today environmental problems are complex and often interrelated with socio-economic factors. These problems, such as water and air pollution, generation of solid and hazardous waste, soil degradation, deforestation, climate change and loss of biodiversity does not recognize political borders and pose major threats to human safety, health and productivity. Due to these threats to human future, it is essential to address these problems.

E. Role of International Community:

To deal with this problem of overexploitation of natural resources, the entire world community came together in the year 1972 at Stockholm in Sweden in the "Conference on Human Environment". This purpose of this declaration was to find a solution to the problems of environment. This declaration is called the "Magna Carta" of the environment protection. The concept of term Sustainable Development was also evolved in this conference. The provisions of sustainable development were also discussed in Agenda 21 Earth Summit Conference and Brundtland Report. Protection and improvement of the environment is a major issue which affects the well being of people throughout the world. To defend and improve the environment for the present and future generations it has become an imperative goal for the mankind. ²To achieve this goal it will demand the acceptance of responsibility by citizens and international communities all together. "United Nations Climate Change Conference" was held in Nusa Dua, Bali (Indonesia) from 03 Dec to 14 December 2007. More than 10,000 participants from 180 countries attended this conference.

F. Role of Parliament

In order to protect and improve the environment, different Acts, regulations and rules have been enacted by the Government of India. One of the major environmental enactments came just two years after the Stockholm Conference in 1974. The Water (Prevention and Control of Pollution) Act was passed for the purpose of prevention and control of water pollution and for maintaining and restoring the wholesomeness of water. The Water Act represented India's first attempt to deal with an environmental issue from a legal perspective. In 1976, the Constitution of India was amended to insert a separate fundamental duties chapter. The 1980s witnessed the creation of many eco-specific organizations. In the year 1980, the Forest (Conservation) Act was passed for the conservation of forests and to check on further deforestation. The Air (Prevention and Control of Pollution) Act of 1981 was enacted. In the wake of the Bhopal gas tragedy, the Government of India enacted the Environment (Protection) Act, 1986. The laws that existed prior to the enactment of EPA essentially focused on specific pollution (such as air and water). Apart from this, several notifications and rules have also been made, some of which include the Hazardous Wastes (Management and Handling) Rules in 1989, the Biomedical Wastes (Management and Handling) Rules in 1998, Recycled Plastics (Manufacture and Usage) Rules 1999, Environment(Silting for Industrial Projects) Rules 1999 and the Municipal Solid Wastes(Management and Handling) Rules in 2000. In addition to these eco-specific legislations, realizing that there is no comprehensive legislation dealing with biodiversity in India, and to fulfill its international obligation under the Convention on Bio-Diversity, the Government of India has enacted the Biological Diversity Act, 2002. ³

G. Role of Judiciary

The Hon'ble Supreme Court and High Courts have played a significant role to conserve the ecology by passing the judgments' to deal with various environmental problems. The objective of the courts while dealing with environmental issues had been to not only punish the offender but also to seek proper enforcement of such laws enacted for the conservation of environment. Despite passing orders in favor of safeguarding the ecology, the Courts but also monitor the functioning of the State Pollution Control Boards. Mr. M.C. Mehta, a very renowned lawyer and a famous environmentalist has contributed a lot for the protection of Environment. He filed many Public Interest Litigations for

² Environmental conditions clearly help to determine the extent to which people enjoy their basic rights to life, health, adequate food and housing, and traditional livelihood and culture. It is time to recognize that those who pollute or destroy the natural environment are not just committing a crime against nature, but are violating human rights as well, moreover human rights cannot be secured in a degraded or polluted environment, said by Mr Toepfer."

³ <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/environmental-law/environmental-protection-laws-in-india.php> visited on 30 Sep 2017.

saving our Mother Nature, monuments and rivers.⁴ In a very famous case of Vellore Citizens' Welfare Forum⁵ it was held by the court that some of the salient principles of sustainable development and use and conservation of natural resources, the enforcement of Precautionary Principle, Polluter Pays Principle play very important role to assist and cooperate in eradication of poverty and financial assistance to developing countries.⁶ India makes use of various regulatory instruments to preserve and protect its natural resources. The main objective of the Legislator is to enact the Laws for the purpose of regulating most aspects of industrial and development activity, but chary to sanction enforcement budgets or require effective implementation. Certain environmental laws were in force in India well before the Stockholm Declaration of 1972.⁷ Besides this action the provisions of Indian Penal Code also play a significant role towards the protection of environment.⁸ Not only around the world, but in India also, people have shown positive attitude to the need for protection of the environment and full support has been given by the judiciary.⁹ These groups of eco friendly person have often put a pressure the executive to take decisions on certain development projects only after making proper environment impact assessment decisions.¹⁰ In the case of Indian Council for Enviro Legal Action the Hon'ble Court held that even though, it is the function of the executive to see the day to day enforcement of the laws, but because of the failure of non-functioning by the enforcement agency, the courts as of necessity have had to pass orders or direction to the enforcement agencies to implement the law for the protection of the fundamental rights of the people i.e. to live in a pollution free environment.¹¹ In the case of M.C. Mehta, the Apex Court directed the Government for shifting/relocation of 168 industries identified as hazardous and large industries operating in Delhi to other towns of NCR as per the master plan of 2001.¹² The Court passed several directions for preventing air pollution in Delhi. While reaffirming the need for public transport system to run on CNG it directed for phasing out of diesel buses in a time-bound manner.¹³ The Hon'ble Court took note of the environmental pollution due to stone-crushing activities in and around Delhi, Faridabad and Ballabhgarh complexes and directed for relocating of such units within six months.¹⁴ In Vineet Kumar Mathur case the intervention of the Court was sought to prevent pollution of River Gomti in U.P. due to discharge of effluents from the distillery of Mohan Meakins Ltd. The Court directed the removal of deficiencies in the effluent treatment plant as well as imposed a fine of Rs 5 lakhs on the Company.¹⁵ In the case of S. Jagannath, the Court held that Shrimp industry is to be permitted only after passing a strict environment test.¹⁶ In this case the Court observed the problem of pollution being caused by enormous discharge of untreated effluents by tanneries in the State of Tamil Nadu and keeping in view of the violation of fundamental rights of the citizens the Court imposed a fine of Rs. 10,000/- on the polluting industries.¹⁷ In the case of Bichhari, the Court directed the State Government for closure of industries in Bichhari village in Udaipur (Rajasthan) as the same was discharging highly toxic effluents leading to soil and water pollution and also directed for removal of the sludge etc.¹⁸ In the case of Calcutta Tanners, the Court directed the State Government for the shifting/relocating of tanneries in question causing pollution.¹⁹ In this case it was observed by the Hon'ble Court said that enactment of law is a good function of the legislator but tolerating its infringement is worse action on this part of the Government. Violation of anti- pollution laws not only adversely affects the existing quality of life but its adverse effects will have to be borne by the future generation.²⁰ There can be no doubt that there is any shortage of the environmental statutes or that there are not enough statutes to deal with various aspects of environment for example air, water, soil, and their interrelationship with human beings. The need is to effectively involve the common man in initiating appropriate penal action against the offenders. The judiciary, a spectator to environmental despoliation for more than two decades has recently assumed a proactive role of public educator, policy maker, super administrator and more generally amicus environment.²¹

⁴ Under Article 21 of our Constitution, it is our fundamental right to live in a pollution free environment.

⁵ Vellore Citizens' Welfare Forum v. Union of India (AIR 1996) 5 SCC 647.

⁶ The Precautionary Principles and Polluter Pays Principle are the essential features of sustainable development.

⁷ The Indian Forest Act was in force when the Stockholm declaration was held in 1972.

⁸ Sections 268 and 290 of Indian Penal Code act as a preventive measure against public nuisance relating to environment.

⁹ People cautious of their rights to a healthy and pollution free environment have formed groups such as Centre for Science and Environment seeking directions from the courts to protect the environment and it has been done so by way of public interest litigation.

¹⁰ Chipko Movement and Appiko Movement in Karnataka are examples of initiatives taken by public spirited persons for saving the trees from exploitation.

¹¹ Indian Council for Enviro Legal Action v. Union of India, (AIR 1996) 5 SCC 281.

¹² M.C. Mehta v. Union of India (AIR 1996) 4 SCC 750.

¹³ M.C. Mehta v. Union of India (AIR 2002) 4 SCC 356.

¹⁴ M.C. Mehta v. Union of India (AIR 1992) 3 SCC 256.

¹⁵ Vineet Kumar Mathur v. Union of India (AIR 1996) 7 SCC 714.

¹⁶ S. Jagannath v. Union of India (AIR 1996) 3 SCC 212.

¹⁷ Supra Note 6.

¹⁸ Supra Note 12.

¹⁹ M.C. Mehta v. Union of India, (AIR 1997) 2 SCC 411.

²⁰ Id; Note 19.

²¹ T.N. Godavarman Thirumulpad v. Union of India, AIR 1997 SC 1228.

SC disapproves ex post facto' Environmental Clearance

The Supreme Court held that the concept of 'ex post facto' Environmental Clearance (EC) is against the fundamental principles of environmental jurisprudence. In its judgment in April, the court said that allowing industrial projects operate without environmental clearance would prove detrimental to the environment and lead to irreparable degradation. It further noted that a retrospective or an ex post facto environment clearance is "alien to environmental jurisprudence" because, before the issuance of an EC, the statutory notification (EIA notification 2006) warrants careful application of mind and a study into the likely consequences of a proposed activity on the environment. Significantly, this verdict came at a time when the draft of the Environment Impact Assessment (EIA) notification 2020, to replace the EIA notification 2006, was floated. The new law proposed a lifeline for industrial projects that start operating without a valid EC.²²

H. Polluter Pays Principle and Precautionary Principle

There is a question arises that whether civil action against the polluters by applying the precautionary principle and polluter-pays principle is enough or penal action should also be initiated against such offenders. Environment laws besides providing for protection of the environment also provide for penal action against the polluters. For e.g. Section 15 of the Environment (Protection) Act, 1986 provides for contravention of the provisions of the Act and the rules and regulations issued under the Act to be punishable with imprisonment for a term which may extend to five years or with fine which may extend to one lakh rupees, or with both, and in case contravention continues, with additional fine which may extend to five thousand rupees for every day during which such failure or contravention continues. Similar are the provisions provided by the Air (Prevention and Control of Pollution) Act, 1981 as well as the Water (Prevention and Control of Pollution) Act, 1974. The Pollution Control Boards have powers to initiate action against the polluters. However, these Boards had till the recent past been functioning as record-keepers maintaining statistics regarding pollution and only during the last few years these Boards have taken some initiatives to protect and improve the environment after being directed by the courts. It is a matter of surprise that even where pollution was easily visible or was being felt for e.g. air pollution in Delhi, the Boards acted as silent spectators till the Court intervened.

In fact, criminal prosecution of the polluters has been a low priority amongst the Pollution Boards. Though the Apex Court has time and again given directions for taking penal action, offenders will go scot-free unless the Boards start taking penal action against them. Therefore, the need of the hour is to initiate criminal prosecution against the offenders in appropriate cases. The past experience regarding the functioning and performance of the statutory authorities including the Pollution Control Board shows that the powers conferred upon them have not been properly exercised.

I. Pollution Free Environment: Basic Human Right ²³

Article 32 is designed for the enforcement of Fundamental Rights of a citizen by the Apex Court. In this case the Supreme Court of India held that it is an extraordinary procedure to safeguard the Fundamental rights of a citizen. Right to live in a pollution free environment is a fundamental right under Art. 21 of the Constitution. If anything endangers or impairs that quality of life in derogation of laws, a citizen has right to have recourse to Art. 32 of the Constitution for removing the pollution of water or air which may be determined to the quality of life. A petition filed under Art. 32 at the instance of affected persons or even by a group of social workers or journalists is maintainable. Public interest litigation cannot be invoked by a person or body of persons to satisfy his or its personal grudge and enmity. Public interest litigation contemplates legal proceeding for vindication or enforcement of fundamental rights of a group of persons or community which are not able to enforce their fundamental rights on account of their incapacity, poverty or ignorance of law. It is duty of this Court to discourage such petitions and to ensure that the course of justice is not obstructed or polluted by unscrupulous litigants by invoking the extraordinary jurisdiction of this Court for personal matters under the garb of the public interest litigation. ²⁴

²² Hindustan Times, New Delhi 26 Dec 2020.

²³ International Conference at Geneva/Nairobi, 27 April 2001.

²⁴ Subhash Kumar v State of Bihar, 1988, WP 381/1988.

Everyone has the right to live in a world free from toxic pollution and environmental degradation, the United Nations Commission on Human Rights has concluded. The decision, the first time the Commission has addressed the links between the environment and human rights, was made at its annual meeting which ended today in Geneva.

"The fundamental right to life is threatened by soil degradation and deforestation and by exposures to toxic chemicals, hazardous wastes, and contaminated drinking water." For this reason, we believe that the successful implementation of environmental treaties on biodiversity, climate change, desertification and chemicals can make a major contribution in protecting human rights.

J. Conclusion

In conclusion, I can say that nothing is impossible if we have a vision towards sustainable development. We need to protect our mother from various types of pollutions which are diluting our natural resources and natural beauty. One of the important dimensions of the efforts for environmental protection is raising public awareness and participation. The problems can only be properly addressed through cooperation among public sector along with the private sector, non-governmental organizations and the civil society. In order to address the global environmental problems that threaten our living planet requires national efforts as well as international collaboration on both bilateral and multilateral level and the active participation of all members of the international community. We need to fulfill our obligations towards our earth.

During the pandemic of corona covid 19 we have observed that during lockdown period the quality of air, water of rivers became neat and clean. It means vehicular pollution and waste of the factories spoil our environment. In order to preserve our ecology, our Parliament has enacted more than hundred Central Statutes and Laws to preserve and protect natural resources and moreover mother land and its beauty. We have to contribute a lot towards the Government for making it successful so that we can live in a clean and pollution free environment. Recently on 03rd Jun 2021 we have organised United Nations Framework Convention on Climate Change. The UN Climate Chief spoke of the urgent need to reorient how we interact with nature if we are to tackle the climate crisis, and acknowledged the role of indigenous peoples and local communities in doing so. As a true citizen of the country it is our duty also to help the government in enforcing the policies for the protection of our green mother.

The Crime of Genocide and the Determination of *Dolus Specialis* for State Responsibility

Georgi Chakhvadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Abstract

The debate surrounding state responsibility for genocide and tracing intent in the artificial entity has resurfaced after the Gambia filed a case against Myanmar on November 11, 2019, alleging it of violation of genocide convention. Its preceding case before ICJ did little to elucidate the legal uncertainty that surrounds the standard of proof for *dolus specialis* as it applies to states. In both cases, the court has heavily relied on the ICTY's idea of intent to destroy. In the Bosnian Genocide case, the ICJ declared the failed responsibility of the state to prevent genocide in Srebrenica basing on ICTY's conviction of kirstic. Unlike these cases, ICJ has no criminal court or tribunal judgments to refer to in the Rohingya case. It is a challenge as well as an opportunity for the ICJ to set its ground in regard to genocide and genocidal intent. Opportunity, as it can dwell deep into its idea of identifying *dolus specialis* of state and challenge as the fact-finding system of ICJ, is not as robust as of ad hoc tribunals and Myanmar may not be supportive in providing relevant and trustworthy data. This paper aims to look into these dimensions of *dolus specialis*. It will look into the idea of '*dolus specialis*' and how it has been interpreted by international courts, tribunals, commissions and Scholars concerning the state. It will further unravel the contradictory and inconsistent jurisprudential and scholarly outcome resulting in a widening gap on the understanding of 'intent to destroy' on state responsibility. Finally, the paper will identify the legitimate jolts which should be reformed in identifying *dolus specialis* of a state in the current Gambia v. Myanmar Genocide case.

Keywords: The Crime of Genocide; *Dolus Specialis*; State Responsibility.

Background

After a decades-long struggle, a nameless crime that shook the world in horror was finally identified. The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide was adopted by the General Assembly of the United Nations in Paris on December 9, 1948¹. Article 2 of the convention defines genocide: "Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such" with an enumerated list of six acts. The chapeau of the definition envisions that there must be a proven "intent" on the part of perpetrators to physically destroy a national, ethnic, racial, or religious group as such.

Since its first codification in the 1948 Genocide Convention, the crime of genocide has been verbatim defined as one of the five prohibited acts committed with the 'intent to destroy', in whole or in part, of a national, ethnic, racial, or religious group, as such. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) established by United Nations Security Council on 25 May 1993 to deal with crimes that took place during the conflicts in the Balkans in the 1990s defines genocide in Article 4 of the Statute. A year later on 8 November, 1994 International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) was established by the UN Security Council to prosecute persons responsible for genocide and other serious violations of international humanitarian law committed in the territory of Rwanda and neighboring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994. Article 2 of the Statute of the Tribunal annexed to the resolution establishing the tribunal reproduced the same definition of genocide envisaged in the Genocide Convention and ICTY statutes. International Criminal Court as a permanent international tribunal established with the adoption of the Rome Statutes on 17 July 1998 repeats the same definition of genocide in Article 6 including the requirement of 'special intent'.

Whereas any crime involves *mens rea*, the Genocide Convention elevates this element to a "special" or "specific" standard, *dolus specialis*. As Kai Ambos says, "Genocide is a crime with a double mental element, i.e. a general intent as to the underlying acts, and an ulterior intent with regard to the ultimate aim of the destruction of the group"². It is this

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Dec. 9, 1948, 78 U.N.T.S. 277 (1951), adopted by GA Res. 260(III)(A), U.N. GAOR, 3d Sess., pt. 1, at 174, U.N. Doc. A/810 (1948)

2 Kai Ambos 'What Does 'Intent to Destroy' in Genocide Mean?' (2009) 91 International Review of the Red Cross 833

ulterior intent, or *dolus specialis*, that makes the crime of genocide so unique. It distinguishes genocide from war crimes, crimes against humanity, and crime of aggression. Though it is the determining facet, the intent is the most difficult element to determine. Unlike the objective criteria of general intent defined in Article 30 of the Statute of the International Criminal Court (ICC), special intent requires an additional subjective requirement that complements the general intent and goes beyond the objective elements of the offense definition³.

The definition of genocide does not itself mentions the term 'special intent' 'specific intent' or '*dolus specialis*' neither it provides the definition of 'intent to destroy' as much as it does not provide definition of any other criteria. How does one tell if the perpetrator has a '*dolus specialis* to destroy the group'? Can subjective '*dolus specialis*' have an objective element? International and National tribunals have dwelled into this matter in multiple cases of genocide but have not decided on any objective basis to identify the 'Intent to destroy'. In fact, almost every case or at least every tribunal has its own set of ideas about what constitutes 'intent to destroy', creating a diverse and sometimes contradictory outlook.

This idea of 'intent to destroy' is painted by almost all tribunals in regard to individual criminal responsibility. Attributing acts of genocide to a particular state proves to be extremely rare. Though convention imposes certain obligations on states, it does not explicitly provide that states themselves must not commit genocide or state could be held guilty for genocide. Nevertheless, the recent documents, adopted by the two different bodies, the Report of International Commission of Inquiry on Darfur and the Judgments of International Court of Justice (ICJ) on genocide in *Bosnia and Herzegovina* and in *Croatia* attempted to challenge the dilemma existing around the issue of state responsibility for genocide⁴. Though dealing with a similar issue, both have taken a different stand in reaching the conclusion. Like the *Bosnia v. Serbia* judgment, the ICJ in *Croatia v. Serbia* does little to elucidate the legal uncertainty that surrounds the standard of proof for *dolus specialis* as it applies to states. Yet, both favored that the evidence of this intent is to be sought, first, in the State's policy, alternatively, by indirect evidence. Croatian Judgment in regard to the standard of proof concluded that in the absence of direct evidence, "specific intent" is most likely established through inference, for states and individuals alike⁵. Whereas Darfur commission decided against genocide in Sudan concluding that the Government of Sudan has not pursued a policy of genocide lacking the crucial element of genocidal intent⁶.

The debate surrounding state responsibility for genocide and tracing intent in the artificial entity has resurfaced after the Gambia filed a case against Myanmar on November 11, 2019, alleging it of violation of genocide convention. Its preceding case before ICJ did little to elucidate the legal uncertainty that surrounds the standard of proof for *dolus specialis* as it applies to states. In both cases, the court has heavily relied on the ICTY's idea of intent to destroy. In the Bosnian Genocide case, the ICJ declared the failed responsibility of the state to prevent genocide in Srebrenica basing on ICTY's conviction of *kirstic*. Unlike these cases, ICJ has no criminal court or tribunal judgments to refer to in the *Rohingya* case. It is a challenge as well as an opportunity for the ICJ to set its ground in regard to genocide and genocidal intent. Opportunity, as it can dwell deep into its idea of identifying *dolus specialis* of state and challenge as the fact-finding system of ICJ, is not as robust as of ad hoc tribunals and Myanmar may not be supportive in providing relevant and trustworthy data.

With these entire quandaries, the original question resurfaces, how can one trace *dolus specialis* of a cerebral less entity 'the state'? Shall *dolus specialis* be established through inference, for states and individuals alike? How '*dolus specialis*' intended for individual criminal responsibility is inferred for state responsibility? Should ICJ adopt a lenient approach to '*dolus specialis*' regarding state? Is an objective element of intent even a possibility?

This paper aims to look into these dimensions of *dolus specialis*. It will look into the idea of '*dolus specialis*' and how it has been interpreted by international courts, tribunals, commissions and Scholars concerning the state. It will further unravel the contradictory and inconsistent jurisprudential and scholarly outcome resulting in a widening gap on the understanding of 'intent to destroy' on state responsibility. Finally, the paper will identify the legitimate jolts which should be reformed in identifying *dolus specialis* of a state in the current Gambia v. Myanmar Genocide case.

³ *ibid*

⁴ Tamar Mikaberidze, State Responsibility for Genocide in the Light of ICJ Genocide Judgments and Darfur Commission Report, (Mphil thesis Tallinn Law School 2016)

⁵ Case concerning the application of the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Croatia v. Serbia), ICJ judgment 3 February 2015 para147 <https://www.icj-cj.org/public/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-00-EN.pdf> accessed 10 September 2020

⁶ Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004

Literature Review

What are the contours of the 'specific intent' requirement that makes the crime of genocide distinct from other international crimes? How has the concept of 'specific intent' intended for individual criminal responsibility found its space for the state? How the International Court of Justice and other international instruments have gone about determining 'specific intent' for the state? In the following, the approaches of the tribunals, commissions, international court of justice, and scholars to identifying '*dolus specialis*' is discussed, followed by challenges associated with the highly subjective deciding factor of genocide, especially in regards to the state.

Dolus specialis

When the term Genocide was coined by Raphael Lemkin in 1944⁷ the requirement of special intent was not envisioned. Later, he helped prod the United Nations into formulating the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in 1948⁸ where special intent was considered a deciding factor for genocide. It was further confirmed by various instruments including the commentary on the 1996 Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind. International Law Commission qualified genocide's specific intent as "the distinguishing characteristic of this particular crime under international law."⁹ It in Art 17 commentary 5 states "that a general intent to commit one of the enumerated acts in the convention is not sufficient for the crime of genocide... the definition of this crime requires a particular state of mind or a specific intent with respect to the overall consequences of the prohibited act."¹⁰

This defining element of genocide, 'intent to destroy' has been used synonymously with the terms 'special intent', 'specific intent', and mainly '*dolus specialis*'. Scabbas believes that as hoc tribunals using the term *dolus specialis* or special intent instead of 'intent to destroy' has further complicated the issue of genocidal intent¹¹. Though the convention does not specifically use the term '*dolus specialis*' or 'special intent' or 'specific intent', both international tribunals have used these term to characterize 'intent to destroy', the same precedence has been followed by other national, international and hybrid tribunals as well. Following the footstep, both ICJ and ICC have also accepted the notion of '*dolus specialis*'.

The question regarding using the term '*dolus specialis*' was specifically raised by the Office of the Prosecutor on appeal in the Jelisić case. Prosecutor argued that the concept of *dolus specialis* set too high a standard¹². Appeal chamber dealt with the matter leniently saying simply that the Trial Chamber had used the term *dolus specialis* as if it meant "specific intent" to describe "the intent to destroy...as such"¹³. Alternatively, the normative requirement set out in the chapeau of the definition of genocide¹⁴. This explanation added largely on identifying '*dolus specialis*' as equivalent to 'intent to destroy' mentioned in the chapeau of Article II of Genocide convention.

A challenge in establishing genocidal intent is in obtaining evidence sufficient to prove, beyond a reasonable doubt, that the perpetrators' intentions to destroy the group, which is the most difficult task for the prosecutors.¹⁵ As a specific intent offense, the mental state of the perpetrator for the commission of any of the underlying acts of genocide¹⁶ can be considered as strong evidence. Yet, as *Akayesu* trial judgment confirms mental factor is difficult, even impossible, to determine.¹⁷ Evidence of genocidal intent can be found most easily in cases where the accused has made their intent clear through public statements.¹⁸ However, Josef Kunz argues that "A perpetrator will never admit the intent to destroy a group as such, but will tell the world that they are acting against traitors and so on."¹⁹ This is why; ICTY and the ICTR have consistently held in the absence of a confession from the accused, the intent is inferred from inference, a certain number of presumptions of fact, circumstances, or factors, including circumstantial evidence.²⁰

7 Lemkin, R., *Axis Rule in Occupied Europe*, Chapter IX Genocide- A New Term and New Conception for Destruction of Nations (2nd edn, The Lawbook Exchange, Ltd, 2008)

8 Gellately R and Kiernan B, 'The Study of Mass Murder and Genocide' in Robert Gellately and Ben Kiernan (eds), *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective* (CUP 2003)

9 Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Eighth Session, May 6-July 26, 1996, U.N. GAOR, 51st sess., U.N. Doc. A/51/10, art. 17 Commentary 5 (1996)

10 Ibid

11 W.A. Scabbas, 'Was Genocide Committed in Bosnia and Herzegovina? First Judgments of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (2001) 25 Fordham Int'l L.J. 23 (hereinafter W.A. Scabbas (Fordham Article))

12 Ibid

13 Prosecutor v Jelisić (Judgment) IT-95-10-A (July 5, 2001), Para 51

14 W.A. Scabbas (Fordham Article) (n 5)

15 International commission of jurist

16 Prosecutor v Krstić (appeal judgment), para 20

17 Prosecutor v Akayesu (Trial Judgment) ICTR-96-4-T, (2 September 1998) para 523

18 W.A. Scabbas, *Genocide in International Law* (CUP 2009), at 265

19 Josef L. Kunz, 'The United Nations Convention on Genocide' (1949) 43 (4) *The American Journal of International Law*, 743

20 The Prosecutor v Popović et al., (Appeal judgment) IT-05-88-A, (30 January 2015), para 468; Prosecutor v Stakić (appeal judgment), para 55; Prosecutor v. Krstić (appeal judgment) para 34; Prosecutor v. Jelisić (appeal judgment) para 47

Hence, almost every other case or at least every other tribunal or commission has come up with their own set of ideas regarding '*dolus specialis*' which is often contradictory to each other. One such special case is *Milorad Trbic*²¹ case in the Court of Bosnia and Herzegovina (CtBiH) and the *Nikolic*²² case (part of the *Popovic* et al. case at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY)²³. Despite both belonging to the same brigade with *Nikolic* as a superior to *Tribic*, both tribunals took a completely different stand on illustrating *dolus specialis*. Another interesting example is of *Kayishema and Ruzindana*²⁴ where ICTR took a consistent and methodical pattern of killing as evidence of *dolus specialis*, seven months later ICTY in *Jelusic*²⁵ case completely undermined the earlier judgment rejecting the consistent and methodical pattern as evidence of intent. Multiple cases in ICTY and ICTR have favored one or another theory of knowledge-based, purpose-based, and structure-based in determining intent. Preferring one theory and undermining the other is a common occurrence within and across tribunals. Al-Bashir's case of ICC rejected the knowledge-based theory of determining intent yet in 2016 ICTY in *Karadzic* judgment took it as partial evidence of the presence of genocidal intent. One of the reasons for judicial interpretation of genocidal intent to vary within and across the criminal tribunals according to Dana Buns is because these tribunals confuse genocide's collective commission with the perpetrators' individual intent²⁶.

Recently some discussions have started that by only focusing on intention to destroy, it is extremely difficult to curb and limit the crime of genocide due to its seriousness²⁷. Various authors like Kjell Anderson²⁸, Alexander K.A. Greenawalt²⁹, Kai Ambos³⁰, Dana Bunn³¹, and even Schabas has argued for rethinking the 'special intent' requirement for genocide. Kjell Anderson argues that "The currently predominant model of genocidal intent, which requires elusive (and often fictive) proof of the intent to destroy the group, does not reflect well the reality of genocide as a systematic crime involving many perpetrators with a range of motives."³² Favoring the theories of determining intent, Kai Ambos argues that there should be a combined structure where low-level perpetrators need only possess knowledge while high and mid-level perpetrators need to harbor a genocidal purpose.³³

ICJ and other international instruments on *Dolus specialis* of State

With all these theories, debates, criticisms surrounding '*dolus specialis*' concerning the individual, the world was not prepared for dealing with this specific intent in the state. While turning to the issue of assessing the crime of genocide in the context of international state responsibility, the discussion becomes more controversial as historically it was conceived in the context of individual prosecution³⁴. Evidenced in Nuremberg Tribunals Judgment, "Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can the provisions of international law be enforced"³⁵. The Genocide Convention imposes some obligations upon states but it does not provide explicitly that states may be held responsible for the commission of it. From the Nuremberg and Tokyo trials to ad hoc international criminal tribunals for the former Yugoslavia (ICTY) and Rwanda (ICTR) to the development of hybrid, internationalized criminal tribunals and finally, to permanent International Criminal Court (ICC), the idea of '*dolus specialis*' of state for the commission of genocide was never imagined.³⁶ Understandably, as it is hard to conceive of a state with a specific intent³⁷.

Kevin Aquilina and Klejda Mulaj however find it puzzling that despite genocide is a collective crime against groups and inconceivable without the involvement of the state, no government involvement in the commission of genocide has been held responsible for it³⁸. William Schabas asserts that even though the Convention does not clearly stipulate for state criminality, states have still often been accused of committing genocide since it is difficult to imagine the

21 Prosecutor v. Trbic (Trial Chamber Judgment) X-KR-07/386 (16 October 2009) at 774

22 The Prosecutor v. Popović et al (Trial Chamber) IT-05-88-T, (10 June 2010)

23 Kjell Anderson, 'Judicial Inference of the 'Intent to Destroy': A Critical, Socio-legal Analysis' (2019) 17 (1) Journal of International Criminal Justice, 125. Anderson has dissected this very aspect in detail, he further elaborated on the setbacks of the specific requirement of *dolus specialis* in genocide.

24 Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana (Trial Chamber Judgment) ICTR-95-1 (21 May 1999)

25 Prosecutor v. Jelisić (n 13)

26 Dana Burns, 'Dolus Specialis, How the Judicial Interpretation of Genocidal Intent Devalues Genocide Special Status' (Human Rights Thesis, Central European University)

27 Moeen Ahmed, 'Whether Specific Intent To Destroy (Dolus Specialis) Is Required For Genocidal Crime Or Mere Prior Knowledge Is Sufficient?' (2015) <https://srn.com/abstract=2677182> accessed 20 September 2020

28 Kjell Anderson (n 23)

29 Alexander K.A. Greenawalt, 'Rethinking Genocide Intent, The case for a knowledge-based interpretation, the meaning of intent' (1999) 99 Columbia Law Review 2259

30 Kai Ambos (n 2)

31 Dana Burns (n 26)

32 Kjell Anderson (n 23)

33 Kai Ambos, (n 2)

34 Tamar Mikaberidze (n 4)

35 W. A. Schabas, 'State Policy as an Element of International Crimes' (2007-2008) 98 J. Crim. L. & Criminology 953 cited from France et. al. v. Goering et al., 22 IMT 411, 466 (Int'l Mil. Trib. 1946)

36 Marko Milanovic, 'State Responsibility for Genocide' (2006) 17 (3) The European Journal of International Law 2

37 W.A. Schabas (n 18) at 444

38 Mulaj, K and Aquilina, K, 'Limitations in Attributing State Responsibility under the Genocide Convention' (2018) 17 Journal of Human Rights 123

commission of genocide without "some form of state complicity or involvement"³⁹. The recent documents, adopted by the two different bodies, the Report of International Commission of Inquiry on Darfur and the Judgments of International Court of Justice on genocide in Bosnia and Herzegovina and in Croatia attempted to deal with the dilemma existing around the issue of state responsibility for genocide⁴⁰.

Article IX of the genocide convention gives authority to ICJ to look into the responsibility of the state for genocide. Though, fourteen cases have been filed before the ICJ pursuant to article IX,⁴¹ excluding the current Gambia vs. Myanmar case, it has made its decision only in two cases. ICJ thought it necessary to clarify its stand on Article IX in the 2007 Genocide judgment confirming in paragraph 32 "Genocide Convention does not exclude any form of State responsibility"⁴². Expounding that states can be held liable for the commission of genocide. Despite numerous debates surrounding the interpretation of Article IX of the Genocide Convention, this dissertation for the analysis of *dolus specialis* stands on ICJ's judgment and assumes the responsibility of the state for genocide.

One of the challenges for ICJ in both cases was to see the prospects of '*dolus specialis*' to identify the state responsibility. Though the concept of intent is well developed in criminal law, both domestic and international, but it does not fit well with State responsibility⁴³. ICJ in the Bosnian genocide case though recognized that the finding of genocide requires proof of the specific intent to destroy the protected group, failed in addressing how a '*dolus specialis*' intended for an individual can be inferred for the state.⁴⁴ ICJ however very briefly acknowledged

*"the dolus specialis, the specific intent to destroy the group in whole or in part, has to be convincingly shown by reference to particular circumstances unless a general plan to that end can be convincingly demonstrated to exist; and for a pattern of conduct to be accepted as evidence of its existence, it would have to be such that it could only point to the existence of such intent"*⁴⁵

ICJ also indicated on ascribing intent to a state by virtue of the intentions of key agents or organs⁴⁶ However, due to its requirement of a higher standard of proof (often considered impossible), the Court failed to undertake a cumulative analysis of evidence derived from state policy or circumstantial evidence in determining '*dolus specialis*'.⁴⁷

Like the Bosnia v. Serbia judgment, the ICJ in its second judgment on Croatia v. Serbia does little to elucidate the legal uncertainty that surrounds the standard of proof for *dolus specialis* as it applies to states. ICJ in on Croatia v Serbia also acknowledged 'intent to destroy' as an essential characteristic of genocide, which distinguishes it from other serious crimes⁴⁸. According to court evidence of this intent is to be sought, first, in the State's policy, while at the same time accepting that such intent will seldom be expressly stated, alternatively, the *dolus specialis* may be established by indirect evidence, i.e., deduced or inferred from certain types of conduct.⁴⁹ Following the ICJ's 2007 genocide Judgment it concluded that the existence of intent to destroy had not been established, holding none liable for genocide as such.

The same phenomenon can be seen in the report of the International Commission of Inquiry on Darfur which, looked for a State plan or policy rather than 'intent'.⁵⁰ However, Darfur took a more rigid and regressive stand than ICJ. ICJ based the state responsibility of Serbia to prevent genocide on ICTY's *kristic* case. Darfur disagreed with the *kristic* judgment and concluded that "the Government of Sudan has not committed genocide because the element of intent by the government "appears to be missing" calming "policy of attacking, killing, and forcibly displacing members of some tribes does not evince a specific intent to annihilate, in whole or in part, a group based on racial, ethnic or religious grounds."⁵¹ This decision of Darfur was much criticized internationally. However, the commission also took the scale of atrocities, systematic nature of the crime, and racially motivated statements can also be indicative of genocidal intent⁵².

39 W.A. Schabas (n 12) at 419

40 Tamar Mikaberidze (n 4)

41 W.A. Schabas (n 12) at 499

42 Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ Judgment July 11, 1996, Para. 32 <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> accessed 10 September 2020 (hereinafter ICJ 2007 genocide judgment)

43 Ibid para. 517

44 Susana SáCouto, 'Reflections on the Judgment of the International Court of Justice in Bosnia's Genocide Case against Serbia and Montenegro' (2007) 15(1) Human Rights Brief 2

45 ICJ 2007 Genocide Judgment, n (42), para. 373

46 ICJ 2007 Genocide Judgment, n (42) para 376

47 Susana SáCouto (n 44)

48 Croatia v Serbia (n 5) para 132

49 Ibid. Para 143

50 Report of the International Commission of Inquiry on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law in Darfur, UN Doc. S/2005/60, para 518

51 Ibid para 515-520

52 Ibid para 513

Allegations of State responsibility for genocide have also been made before international human rights tribunals and treaty bodies. A petition alleging that Guatemala had committed genocide was declared admissible by the Inter-American Commission on Human Rights in 1999⁵³. In its report, the Commission said the massacre took place 'within the framework of a genocidal policy of the Guatemalan State carried out with the intention of totally or partially destroying the Mayan indigenous people'⁵⁴ where court followed the pattern of Darfur, seeing 'policy of state' rather than intent.

Quandaries and Wrangles

All these instruments along with ICJ judgments did little to elucidate the legal uncertainty surrounding '*dolus specialis*' of state and how can it be identified in an abstract non-cognitive entity. One common answer that all these documents possess is through 'state policy' which both the ICJ cases agree is very difficult to ascertain. It is true that legal entities, like states, cannot form intent in the sense of a natural person, given that they are an amalgamation of many different institutions and actors⁵⁵. But, should 'intent of state' be seen in a higher threshold of collectivity in state policy? Various authors have argued in favor of and against this requirement. Kjell Anderson argues, in genocide, normative expectations are communicated through state ideologies, which seek to demonize and exclude the victim group from the moral community, as well as through the observable acts of state agents and peers.⁵⁶ For him, state ideologies along with state agents and state organs action can be an actual source of finding the genocidal intent. Schabas argues that a better approach to examine State 'intent' can be from the standpoint of State ideologies⁵⁷. BethVan Schaack, argues that at a minimum, such a genocide determination would be justified if it could be shown that a state or an organization had developed, and implemented, a clear or formal plan or policy to destroy a protected group in whole or in part⁵⁸.

However, in international instruments dealing with the crime of genocide, state policy or plan is not envisaged as a separate element for the crime of genocide⁵⁹. In particular, neither the Genocide Convention nor ICC Statute makes it explicit requirement⁶⁰. Following this stand, other authors have argued for a much lenient ground of finding intent. Dugo, Habtamu, and Joanne Eisen, rather than following the traditional ideology of ICJ and Tribunals, have impressively argued their own set criteria based on scholarly literature. They believe that '*dolus specialis*' of states can be traced in the mental state of the rulers⁶¹. Further, they identify two prime criteria to identify the *dolus specialis* of state: first, evident hateful motive toward the group which is also argued by Schabas (p. 294), and second, Exclusionary ideologies argued by Jason Campbell and Barbara Harff. Exclusionary ideologies can be identified first on Religious Hatred Based on History and second based on Nationality, race, ethnicity, and fear. Melanie O'Brien adds that the experience of refugees can be taken as strong evidence of intent.

Amabelle C. Asuncion despite lauding the step taken by ICJ to held state responsible under genocide criticizes this approach of ICJ⁶². She believes that ICJ created the concept 'civil genocide' which reduces the gravity of genocide and undermines the nature of the genocide convention⁶³. Further, she criticizes that ICJ has taken a very high threshold to prove genocidal intent⁶⁴. Kent notes that "the idea, in Bosnia at least, that a plan of action directed at the destruction of non-Serb groups needed further evidence to be proven beyond all reasonable doubt seems farcical to the victims and equally far-fetched to academic experts"⁶⁵

Paul Behrens in criticizing the judgment of Croatia v Serbia argues that the court has lost sight of certain elements of the specific intent of individuals which would have deserved detailed evaluations⁶⁶. Readjustment of focus towards those elements which did not require detailed investigation of the mindset of the perpetrators, like state policy, the pattern of the conduct was the chief reason why the ICJ held that the acts committed against the Croat group were not

53 W.A. Schabas (n 12) at 518

54 W.A. Schabas (n 12) at 518 cited from Case of Plan de Sa' nchez Massacre v. Guatemala, Judgment of 29 April 2004 (Merits), para. 3.

55 BethVan Schaack, 'Determining the Commission of Genocide in Myanmar', (2019) 17 Journal of International Criminal Justice 28

56 Kjell Anderson (n 23)

57 W.A. Schabas (n 12) at 518

58 BethVan Schaack (n 55)

59 Tamar Mikaberidze (n 4)

60 Ibid

61 Dugo, Habtamu, and Joanne Eisen, 'Proving Genocide in Ethiopia: The Dolus Specialis of Intent to Destroy a Group,' (2017) 10(7) Journal of Pan African Studies, 133

62 Amabelle C. Asuncion, 'Pulling the Stops on Genocide: The State or the Individual?' (2010) 20 (4) EJIL 1195

63 Ibid

64 Ibid

65 Gregory Kent, 'Genocidal Intent and Transitional Justice in Bosnia: Jelacic, Foot Soldiers of Genocide, and the ICTY', (2013) 27(3) East European Politics and Societies 564

66 Paul Behrens, 'Between Abstract Event and Individualized Crime: Genocidal Intent in the Case of Croatia' (2015) 28 LJIL 923

committed with the required *dolus specialis*⁶⁷. Though this is a safe and often tempting alternative for international courts, tribunals, and commissions, it always does not lead to logical conclusions. *Bosnian* genocide case did not agree on the 'very pattern of the atrocities' which it considers a broad proposition to demonstrate genocidal intent.⁶⁸ Further, in the Croatian case court took the scale of violence at a macro level.⁶⁹ The author believes that though ICJ aided the development of international law in significant aspects, yet, it was by a concept of genocide as a macro phenomenon as it was driven by a concept with its reliance on the pattern and its emphasis on scale, its rejection of the individualized perspective and of so-called 'isolated incidents'⁷⁰. He believes that though 'individual criminal responsibility' and 'state responsibility' are different ICJ could have relied on the identified *dolus specialis* grounds which would have made much sense. ICJ should not have taken genocide as a large scale event, divorcing it from individual circumstances.

Melanie O'Brien believes that with this rigid consideration of *dolus specialis* and a higher burden of proof this is a great burden on The Gambia to ensure the evidence presented is comprehensive enough for the ICJ to reach a finding of genocide⁷¹. Further, she believes that ICJ fact-finding mechanisms not being as superior to ad hoc tribunals can be an additional problem in determining the evidence of intent⁷². ICJ also has to face the new-world problem in the Gambia case in tracing *dolus specialis* from the electronic news system and social media conversation. However, she concludes that rather than still concentrating on the traditional approaches of finding intent, it is an opportunity for ICJ to identify a reasonable ground for intent.

Research Questions

1. Can '*dolus specialis*' intended for individual criminal responsibility be adequately inferred for state responsibility?
2. What are the challenges in the determination of '*dolus specialis*' for state responsibility?

Research Methodology

The present research proposes to embark on comparative analysis and extensive review of the jurisprudence of international courts, tribunals, and commission on the subject of '*dolus specialis*' of state. Naturally, the research is most likely to rely extensively on primary sources, most prominently case laws of the International court of justice. Two previous cases decided by ICJ concerning genocide along with the current Gambia vs. Myanmar case will be the center of the research. It will further look into the idea of '*dolus specialis*' of states identified by the Darfur commission report and other international criminal tribunals and few other commissions. The selected cases are those that figure prominently in the relevant secondary literature and those that the tribunals themselves treat as authoritative on the subject. Besides case laws, international treaties and commission reports will also figure majorly in the work. Reports of International Organizations, comments of monitoring bodies, and commentaries of the relevant conventions and treaties shall also be relied on. The research relies equally extensively on secondary sources like journal articles, book chapters, blog posts, and newspaper articles.

Chapterization

Chapter I Introduction

This chapter provides the background of the dealt subject. It will concisely lay down the reviewed literature. It will also include the research questions and explain the adopted methodology and the objective of the dissertation.

Chapter II The crime of Genocide and *Dolus Specialis*

⁶⁷ Ibid

⁶⁸ ICJ 2007 Genocide Judgment, n (42) para. 373

⁶⁹ Croatia v. Serbia (n 5) para 512

⁷⁰ Paul Behrens, (n 66)

⁷¹ Melanie O'Brien, Rohingya Symposium: The Rohingya Cases before International Courts and the Crime of Genocide, (opinio juris, 25 August 2020)

⁷² Ibid

Since the genocide definition does not elaborate on the concept of 'intent to destroy' or '*dolus specialis*', this chapter looks into the jurisprudence of international law, case laws, and scholarly writings, to comprehend international law's conception of and definition of '*dolus specialis*'.

Chapter III *Dolus specialis* and State Responsibility

State responsibility for the commission of genocide was a largely debated subject in international law. The expressions of the Convention leave unsure whether a state has an essential obligation not to commit genocide. This was the crucial question that ICJ had to deal with in the first genocide case. Now as an established fact that a state can be held liable for commission of genocide, immense question surrounds how the double mental element of state can be traced. Hence, this chapter discusses in detail how the international court of justice and other international commissions have approached the subject of state responsibility for genocide and *dolus specialis* of state. It proposes to trace the apparent trajectory from *travaux préparatoires* of genocide convention to the court's decision in adopting this approach. Moreover, it will look into the continued relevance of 'intent to destroy' in the current Myanmar genocide case. Finally, it will deal with the limitations of the approach, as demonstrated by Tribunals and genocide-scholars, including international lawyers.

Chapter IV Comparative Analysis

This chapter takes up the comparative approach in unraveling the contradictory and capricious jurisprudential outcome and a widening gap on the understanding of 'intent to destroy' for state responsibility. The chapter proposes to detail the contours of this approach. For this, it will in-depth analyze the stand taken by ICJ and Darfur commission. This chapter also proposes to explore the novel and radical approach taken by scholars. Basing on it, the paper will look into the apparent absence of coherence between the court, commission and scholars approach in principle. Analyzing the entire aspect, it will cognitively analyze the challenges and opportunities for ICJ in dealing with the Gambia vs. Myanmar case.

Chapter V Conclusion

This chapter shall provide the concluding observations. It will lay down the findings in light of the research question and the reviewed literature.

Bibliography

Books

- Lemkin, R., *Axis Rule in Occupied Europe, Chapter IX Genocide- A New Term and New Conception for Destruction of Nations* (2nd edn, The Lawbook Exchange, Ltd, 2008)
 Schabas W.A., *Genocide in International Law* (CUP 2009)
 Tatz Colin Martin, *With Intent to Destroy: Reflecting on Genocide*, (Verso 2003)
 Sangkul Kim, *A Collective Theory of Genocidal Intent*, (Springer 2016)
 Payam Akhavan, *Reducing genocide to law: Definition, Meaning, and the Ultimate Crime* (CUP 2012)

Edited Books

- Gellately R and Kiernan B, 'The Study of Mass Murder and Genocide' in Robert Gellately and Ben Kiernan (eds), *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective* (CUP 2003)

Journal Articles

- Ademola Abass, 'Proving State Responsibility for Genocide: The ICJ in Bosnia v. Serbia and the International Commission of Inquiry for Darfur', (2007) 31(4) Fordham Int'l LJ 871
 Ahmed Moeen, 'Whether Specific Intent To Destroy (*Dolus Specialis*) Is Required For Genocidal Crime Or Mere Prior Knowledge Is Sufficient?' (2015) <https://ssrn.com/abstract=2677182>
 Anderson Kjell, 'Judicial Inference of the 'Intent to Destroy': A Critical, Socio-legal Analysis' (2019) 17 (1) Journal of International Criminal Justice, 125.

- Amabelle C. Asuncion, 'Pulling the Stops on Genocide: The State or the Individual?' (2010) 20 (4) *EJIL* 1195
- Ambos Kai 'What Does 'Intent to Destroy' in Genocide Mean?' (2009) 91 *International Review of the Red Cross* 833
- Badar, M.E, 'The Mental Element in the Rome Statute Of The International Criminal Court: A Commentary From A Comparative Criminal Law Perspective' (2008), 19 *Criminal Law Forum* 473
- Behrens Paul, 'Between Abstract Event and Individualized Crime: Genocidal Intent in the Case of Croatia' (2015) 28 *LJIL* 923
- C F Amerasinghe, 'The Bosnia Genocide Case' (2008) 21 *LJIL* 411
- Dugo, Habtamu, and Joanne Eisen, 'Proving Genocide in Ethiopia: The Dolus Specialis of Intent to Destroy a Group.' (2017) 10(7) *Journal of Pan African Studies*, 133
- Gibney Mark, 'Genocide and State Responsibility' (2007) 7 *Hum Rts L Rev* 760
- Greenawalt Alexander K.A., 'Rethinking Genocide Intent, The case for a knowledge-based interpretation, the meaning of intent' (1999) 99 *Columbia Law Review* 2259
- Kent Gregory, 'Genocidal Intent and Transitional Justice in Bosnia: Jelasic, Foot Soldiers of Genocide, and the ICTY', (2013) 27(3) *East European Politics and Societies* 564
- Kunz Josef L, 'The United Nations Convention on Genocide' (1949) 43 (4) *The American Journal of International Law*, 743
- Leme Rafael, 'Individual Criminal Liability and State Responsibility for Genocide: Boundaries and Intersections,' (2018) 34 (1) *American University International Law Review* 89
- Marcus Joshua, 'Intent to Destroy' (2012) 3(1) *Undergraduate Transitional Justice Review* 5
- Milanovic Marko, 'State Responsibility for Genocide,' (2006) 17 (3) *The European Journal of International Law* 2
- Mulaj, K and Aquilina, K, 'Limitations in Attributing State Responsibility under the Genocide Convention' (2018) 17 *Journal of Human Rights* 123
- Paola Gaeta, 'On What Conditions Can a State Be Held Responsible for Genocide', (2007) 18(4) *European Journal of International Law* 631
- Plajzer Elizabeth, 'Does the international crime of genocide always require a genocidal policy?' (2018) 3 *Perth Int'l LJ* 88
- O'Brien Melanie, 'Rohingya Symposium: The Rohingya Cases before International Courts and the Crime of Genocide', (*opinio juris*, 25 August 2020)
- SáCouto Susana, 'Reflections on the Judgment of the International Court of Justice in Bosnia's Genocide Case against Serbia and Montenegro' (2007) 15(1) *Human Rights Brief* 2
- Schaack BethVan, 'Determining the Commission of Genocide in Myanmar', (2019) 17 *Journal of International Criminal Justice* 28
- Schabas W. A., 'State Policy as an Element of International Crimes'(2007-2008) 98 *J. Crim. L. & Criminology* 953
- Schabas W.A, 'Was Genocide Committed in Bosnia and Herzegovina? First Judgments of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (2001) 25 *Fordham Int'l L.J.* 23
- Trahan Jennifer, 'Why the Killing in Darfur Is Genocide' (2008) 31 *Fordham Int'l LJ* 990
- Zivkovic Tara, 'An Impossible Standard of Intent? : *Croatia v. Serbia* at the International Court of Justice' (2015) 40 *the Yale Journal of International Law* 423

Thesis

- Dana Burns, 'Dolus Specialis, How the Judicial Interpretation of Genocidal Intent Devalues Genocide Special Status' (Human Rights Thesis, Central European University)

Mikaberidze Tamar, 'State Responsibility for Genocide in the Light of ICJ Genocide Judgments and Darfur Commission Report', (Mphil thesis Tallinn Law School 2016)

International Conventions

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Dec. 9, 1948, 78 U.N.T.S. 277 (1951), adopted by GA Res. 260(III)(A), U.N. GAOR, 3d Sess., pt. 1, at 174, U.N. Doc. A/810 (1948)

Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Eighth Session, May 6-July 26, 1996, U.N. GAOR, 51st sess., U.N. Doc. A/51/10, (1996)

ICJ Judgment

Case concerning the application of the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Croatia v. Serbia), ICJ judgment 3 February 2015 <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-00-EN.pdf>

Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ Judgment July 11, 1996, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>

Case of ICTY and ICTR

Prosecutor v Jelisić (Judgment) IT-95-10-A (July 5, 2001)

Prosecutor v Krstić (appeal judgment)

Prosecutor v Akayesu (Trial Judgment) ICTR-96-4-T, (2 September 1998)

The Prosecutor v Popović et al., (Appeal judgment) IT-05-88-A, (30 January 2015),

Prosecutor v Stakić (appeal judgment)

Prosecutor v. Tribić (Trial Chamber Judgment) X-KR-07/386 (16 October 2009)

Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana (Trial Chamber Judgment) ICTR-95-1 (21 May 1999)

Darfur Reports

Report of the International Commission of Inquiry on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law in Darfur, UN Doc. S/2005/60

Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004

Oil Pollution of the Environment in Africa: Where Lies the Problem?

Toyin Afolabi Majekodunmi

Olabisi Onabanjo University, Nigeria

Abstract

Oil pollution of the environment is not a necessary or unavoidable phenomenon in oil and gas production as the environmental problems associated with or accompanying oil and gas exploration and production can be effectively checked and put under control if necessary and effective environmentally friendly measures and strategies are put in place through effective exercise of legislative power. The objectives of this paper include examination of the practices adopted by some African oil producing countries in their dealings or business of oil and gas production. It is also an objective of the paper to examine various laws governing oil and gas exploration and production in the said countries with a view to identifying why oil pollution usually follows their exploratory activities. Relevant oil industry legislations of some African oil producing countries are relied on for evidence and further information. Textbooks, journal articles, law reports and on-line accounts are also used as secondary source of information. The paper seeks to reveal that, in many of the African oil producing countries, control of oil and gas pollution accompanying exploratory activities does not enjoy the required seriousness and prominence, hence the tangential provisions for control of oil and gas pollution in their oil industry legislations. The paper, therefore, among other things, recommends to each of the oil producing African countries to enact one specific and comprehensive statute set aside for the control of oil and gas pollution alone. That will go a long way to address their problem of oil and gas pollution.

Keywords: Oil Pollution, Environment, Africa, oil producing countries

Introduction

The incessant oil pollution of the environment which is accompanying business of oil production in many countries of Africa has become a serious cause of worry because oil pollution is not a necessary or unavoidable phenomenon of oil production. The environmental problems generated in the African oil producing countries are needless if the oil companies are made to embark on good oil production practices through legal control.

Some of the consequences of oil pollution in the communities of the African oil producing countries include massive pollution of large tracts of land used for agriculture purpose thereby rendering such land unproductive (Odagme, 2016), contamination of neighbourhood water, destruction of aquatic life and large tracts of mangrove forests.

A typical example is the 1991 Angola's massive degradation of marine environment. An explosion occurred on board the oil tanker ABT Summer (an oil tanker which was built at the South Korean shipbuilding yard of Ulsan and launched in 1974) off the Angolan coast, spilling its cargo of around 250,000 tonnes of oil and polluting the coastline. This prevented about 500 fishermen in the area from carrying out their fishing activities for about twelve days.

Gabon is also not left out as Étimboué, a department of Ogooué-Maritime Province in western Gabon, has been constantly hit with multiple oil spills for more than two years now. During the rainy season, the polluted areas become flooded and the water carries all manner of toxic materials all over making crops become less productive, and rivers get polluted especially in the *Nkomi Lagoon* (Hanad, 2020).

There was also the Jebel al Zayt oil spill which occurred north off the Red Sea on the 16th of June, 2010 and which was considered to be the largest offshore spill in the history of Egypt with multiple devastating effects (Julian, 2021).

In Nigeria, there was Texaco oil well blowout of 1980 (Hutchful, 1985). Ever since, the country is yet to have a break of oil pollution. In the year 2021 alone, several incidents of oil spills have been recorded. One occurred on the 6th of April in River State as a result of damage to Shell pipelines at Assa – Rumuekpe, spilling an estimated 150bb of oil into Elele-Alimini community. Another estimated 159bb of oil was spilled into a community called Ihuowo in the same River State on the 13th of April as a result of damage to pipelines at Okordia – Rumuekpe (Shell Nigeria Spill Data, 2021).

Literature Review

Oil pollution is not a necessary or unavoidable phenomenon of oil production, and the oil pollution of the environment caused by oil companies, especially in oil producing African countries can actually be checked with the enactment of environment friendly and sustainable legislations.

Adekumbi *et al*, 2011 expressed dissatisfaction with some Nigeria's legislations such as section 4 of the Oil in Navigable Waters Act and section 11 (5) of the Oil Pipelines Act which provide defences for discharge of oil.

Ogbuigwe, 1985 expressed the view that the environmental problems generated through oil production was needless, as oil production needs not necessarily be characterized with oil pollution. He, therefore, advocated strict liability for oil polluting companies.

Okorodudu-Fubara, 1998 insisted that the dependence of man on the ecosystem is fundamental to human existence. States, therefore, must strengthen governance statutes in the oil industry in order to preserve environment.

Methodology

This paper relies on the provisions of major oil industry legislations of some African oil producing countries as sources of information. Relevant journal articles and online accounts are also relied.

Oil Pollution Related Laws in Some African Countries.

There are oil industry governance laws in many of the oil producing African countries. Tangential provisions are, however, made for control of oil pollution in the said laws. Specific laws are not made to govern oil pollution control alone.

Nigeria.

The major oil industry governance laws are the Petroleum Act, The Petroleum (Drilling and Production) Regulations, Oil in Navigable Waters Act, Oil Pipeline Act, National Oil Spill Detection and Response Agency (Establishment) Act.

The Petroleum Act.

The Act does not have comprehensive provisions on how to control oil pollution of environment. It merely vests powers on the Minister of Petroleum Resources to make rules deemed necessary to further govern oil industry (Section 9 (1) (a) (b) (iii)).

The Petroleum (Drilling and Production) Regulations.

This Regulation was made pursuant to section 9 (1) (a) (b) (iii) of the Petroleum Acts allowing the Minister of Petroleum Resources to make rules and regulations for oil industry governance. The Regulations, however, contain tangential provisions for oil pollution control. It merely enjoins oil companies to undertake necessary precaution in their activities to avoid spilling of oil in any territory within Nigeria; and where spill occurs, immediate efforts and actions should be taken to control and stop it.

The Oil in Navigable Waters Act.

This Act was specifically enacted curb discharge of oil into the Nigerian sea. Even though the Act, through many of its provisions, prohibits and discourages a discharge of oil or oil mixture into the Nigerian sea, the Act manifests weaknesses by permitting a discharge of oil under certain circumstances (Section 4). Another one is that no person may commence action in court against a polluter under the Act except with the consent of the Attorney-General of the Federation (section 12).

Oil Pipelines Act.

It is an Act providing a licence holder a right of access to lay oil pipelines along designated routes for conveying petroleum products. It creates responsibility on a licence holder to compensate anyone who suffers damage to himself or his property resulting from a release of oil from pipes laid by a licence holder for products transportation (section 11 (5)).

National Oil Spill Detection and Response Agency (Establishment) Act.

This piece of legislation shows a flash of seriousness in tackling oil pollution. The Act creates an agency known as National Oil Spill Detection and Response Agency (NOSDRA) to oversee the operations of this Act and to spearhead all issues in respect of oil spill management and response (Section 5)

Angola.

Angola's oil industry is governed by a number of principal laws and presidential decrees. The major law, however, is the Petroleum Activity Law No. 10/04 of November 12, 2004. The Act, which is the main legal instrument governing Angola's oil industry, is majorly concerned with how to take maximum advantage of the country's oil resources. Not much provision is spared for control of oil pollution.

Despite the great volume the Act is made of; containing as much as 97 articles, it is only one article (article 24) which manages to come out bold with provisions on protection of the environment. The article charges oil mining license holders, the National Concessionaire and its associates, in carrying out their activities, to take precautions necessary to protect the environment in order to ensure preservation of the environment.

Egypt

The country has no specific oil pollution control law. Rather, she relies on her Environmental Law No. 4 of 1994 (Environmental Law) and its Executive Regulations issued by Prime Minister Decree No. 338 of 1995 for control of oil pollution. Section 48 to section 59 of the law makes general pronouncement as to how to control and prevent oil pollution of the Egyptian environment. The law, however, does not sufficiently provide for specific responsibilities and actions required of the oil companies and other stakeholders in the oil industry in order to ensure control of oil pollution.

Where the Problem lies?

The problem lies with the oil industry governance laws of many of the African oil producing countries due to the following reasons:

There is no specific singular legislation specifically enacted to deal with control of oil and gas pollution.

Their oil industry statutes are numerous and scattered in so many different statute books. For example, in Angola, different legislations govern different aspects of oil production activities. The Petroleum Activities Law (article 1(1) deals with the rules of access to and the exercise of petroleum operations in the available areas of the surface and subsurface of the Angolan territory, inland waters, territorial waters, exclusive economic zone and the continental shelf, while other petroleum activities like refinery, storage, transportation, distribution and marketing are governed by other laws (article 1(2)).

It is the same in Nigeria where there are statutes like the Petroleum Act, Oil Pipelines Act (OPA), Oil in Navigable Waters Act (ONWA) and Nigerian National Petroleum Corporation (NNPC) Act, Nigerian Port Authority Act (NPAA), Nigerian Maritime Administration and Safety Agency Act (NIMASAA), and the Merchant Shipping Act (MSA). All these statutes have tangential provisions for control of oil and gas pollution.

For instance, NOSDRA Act (section 6(2) & (3) directs an oil spiller to report to NOSDRA if spill occurs. The NPA Act (section 17 & 18) also has similar provisions directing spill to be reported to the Chief Fire Officer. NIMASA Act (section 23(5)(a) has similar provisions directing spill to be reported to same officer in charge of fire or to the officer in charge of harbour; report to be made to authority in charge of harbour in the case of ONWA Act (section 10).

All the legislations specify their concomitant penalties for oil spiller for the same oil spill incident. The question in one's mind is whether the oil spiller will still be liable for the prescribed penalties by other legislations if he failed to report to all the specified agencies, but rather, one agency? Again, if an oil spiller is prosecuted in a court and either found innocent or convicted for his failure to report incident of spill to agency prescribed by one of the above legislations such as NOSDRA Act, can he be again prosecuted under another legislation such as Oil in Navigable Waters Act or NIMASA Act for failure to report incident of oil spill to them? Of course, the answer is in the negative because a plea of *autrefois convict* or *autrefois acquit*, as the case may be, will avail the person since no one, who can prove that he has been convicted, acquitted or pardoned in respect of an offence can be subject to trial for the same offence by virtue of section 223 of Criminal Procedure Code and section 181 of Criminal Procedure Act.

Some Provisions in some of the Oil Industry Statutes Provide Defences and Conditions under which Oil Pollution is allowed.

Section 4 of the Nigeria's Oil in Navigable Waters Act permits a discharge into the waters for the purpose of securing the safety of a vessel or in order to save life. Oil polluters often take advantage of this provision to perpetrate act of oil pollution.

Lack of Sufficient Collaboration among Statutorily Created Agencies in Tackling Incident of Oil Pollution.

For instance, under the Nigeria's NOSDRA Act, there are some existing federal ministries and federal agencies such as National Environmental Management Agency, Nigeria Maritime Agency, National Emergency Management Agency, Nigerian Maritime Administration and Safety Agency, the Merchant Shipping Agency and Nigeria Port Authority that have been mandated by statutes to assist NOSDRA and to be co-opted by NOSDRA in dealing with certain prescribed degree of oil spill under varying circumstances. However, NOSDRA has no legal power to compel them to perform such responsibility.

There is no Provision for Private Action Against an Oil Polluting Company.

In virtually all the petroleum industry enactments for Angola, Gabon and Nigeria,

there is no provision that allows private individuals, especially the inhabitants of the oil producing communities, to evaluate the activities of the oil companies from time to time and to have legal capacity to compel deter them, through court action, embarking on environmentally unfriendly practices.

Although, article 24 of the Angola's Oil Activities Law enjoins oil industry operators including oil licence holders, the National Concessionaire and its associates to take precautions necessary in carrying out their activities to ensure protection of the environment. And for that purposes, article 24(2) of the law mandates the licensees, the National Concessionaire and its associates to submit to the supervising Ministry, within a required time frames, the plans required by applicable law, specifying the practical measures which should be taken in order to prevent harm to the environment. The law, however, does not empower private individuals to be involved to monitor the oil company and ensure compliance with the law.

Under the Nigeria's, Common Law of tort, it is only the Attorney-general of the federation, to the exclusion of any other person, that can validly bring an action against an oil company for wrongful disturbance of owned right in relation to public facilities which one enjoys in common with other members of the public. It is tagged as public nuisance, and it is only the Attorney-general that can validly sue an oil company for it. The decision of court in *Chief A.S. Amos & ors. (For themselves as individuals and on behalf of Ogbia Community, Brass Division) v. Shell B.P. Petroleum Development Company of Nigeria Ltd. & ors.* is instructive on this.

Conclusion and Recommendations

In view of the above highlighted issues, this paper, hereby, recommends a separate legislative enactment which may be named "Oil Pollution Act (OPA)" which will be specifically devoted for control of oil and gas pollution alone as it is the case in the United States of America. Such legislation should have provisions for private person's right of enforcement of the Act. In addition, only one agency should be created (with branches in all states or regions of the country) to oversee the operations of the provisions of the proposed legislative enactment.

References

Journal Articles

Abosede. O.B., 'Oil pollution and water conflicts in the riverine communities in Nigeria's

Niger Delta region: challenges for and elements of problem-solving strategies', *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. 38, 2020, Issue 2, 274-293, 284.

Nriagu. J., Udofia. E.A., Ekong. I., Ubuk. G., 'Health Risks Associated with Oil Pollution in the Niger Delta, Nigeria', *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2016, p. 15.

Odagme. B., 'Oil Bunkering Activities in the Niger Delta-The Way Forward', *American Journal of Engineering Research (AJER)*, vol. 5 (6), 2016, 169-173, 6.

Statutes

Angola's Constitution of 2010.

Constitution of the Federal Republic of Nigeria, 1999 (as amended).

Criminal Procedure Act, section 181.

Criminal Procedure Code, section 223.

Petroleum Act, Cap P10, LFN 2004.

Petroleum Activity Law No. 10/04 of November 12, 2004.

Nigerian Maritime Administration and Safety Agency Act (NIMASA) Act, Cap N161 LFN, 2004.

Nigeria National Petroleum Corporation Act, 1977.

National Oil Spill Detection and Response Agency (NOSDRA) Act, Cap N157, LFN 2004.

Oil in Navigable Waters Act Cap 06 LFN, 2004.

Oil Pipelines Act, Cap O7, LFN 2004.

Republic of Angola LAW No. 10/04 of 12 November 2004.

The Environmental Law No. 4 of 1994 (Environmental Law) and its Executive Regulations issued by Prime Minister Decree No. 338 of 1995.

The Nigerian Ports Authority Act, Cap N126. LFN, 2004

Regulations

Petroleum (Drilling and Production) Regulations, 1969.

Cases

Chief A.S. Amos & ors. (For themselves as individuals and on behalf of Ogbia Community, Brass Division) v. Shell B.P. Petroleum Development Company of Nigeria Ltd. & ors, (1977) 6 S.C. 109 at p. 114.

Muna Madu & anor.(1976) NNLR 155

NafiuRabiu v. The State (1981) 2 NCLR, 293.

North Carolina v. Pearce 395 U.S. 711 (1969).

Online Resources

Boris Ngounou, GABON: the oil spill exasperates the inhabitants of Étimboué in the west of the count, Afrik21, 21, December, 2020, <https://www.afrik21.africa/en/gabon-the-oil-spill-exasperates-the-inhabitants-of-etimboue-in-the-west-of-the-count/>, accessed on 22, May, 2021.

Hanad, 'Gabonese citizens raise alarm over oil spills from French company Perenco', *Jowhah Somali News Leader*, November 29, 2020, <https://www.jowhar.com/news/gabonese-citizens-raise-alarm-over-oil-spills-from-french-company-perenco.html>, accessed 25 June 2021.

Hutchful. E., 'Texaco's Funiwa-5 Oil Well Blow-Out, Rivers State, Nigeria', *Environmental Science*, 1985, <https://www.semanticscholar.org/paper/Texaco's-Funiwa-5-Oil-Well-Blow-Out,-Rivers-State,-Hutchful/ac4287cece97a5eb470648feaa6f540db6f0e38e>, Accessed 24 September, 2020.

Julian, Hana, "Egyptian Oil Spill Befouls Red Sea Resorts", *Israel National News*, (24 June 2010), accessed 14 June 2021.

Spill Data: April, 2021, *Shell Nigeria Report*, <https://www.shell.com.ng/sustainability/environment/oil-spills/april-2021.html>, Accessed 29 June, 2021.

Development of Intelligent Detecting and Monitoring System for Ship-Caused Marine Pollution in Istanbul Strait

Muhammet Aydın

Recep Tayyip Erdogan University, Turkey

Özcan Arslan, Emre Akyüz

Istanbul Technical University, Turkey

Abstract

Ships are one of the greatest pollutants to the marine environment. Petrochemical products, oil and chemicals in liquid forms are generally carried by ships and those may give catastrophic harm to the environment in case of a spill. Oil, dirty ballast water, tank washing water, chemical liquids (slop tank source), bilge water, solid waste, garbage and waste liquids are considered as marine pollution due to ships. Although various codes and conventions come into force for the prevention of pollution of the marine environment, maritime authorities have been seeking a practical tool to prevent pollution by ships. In recent years, the number and tonnage of ships passing through the Istanbul Strait have increased significantly with increasing demands for energy, raw materials and food. This may trigger potential marine pollution around Istanbul Strait. The aim of this paper is to introduce an intelligent detecting and monitoring system for ship-caused marine pollution in Istanbul Strait. As an implemented project, the North part of Istanbul Strait, the main bridge, was equipped with the smart infrared camera and radar technology which is capable of detecting and monitoring ship-caused marine pollution such as oil, chemical, dirt ballast, etc. Thus, the coastal side of the Istanbul Strait as well as the marine ecosystem can be protected by using remote sensing technologies. The project can be a good role model for similar critical waterways and seaside where the utmost environmental protection is required.

Keywords: Remote sensing technology, detecting and monitoring, marine pollution prevention, ship caused pollution.

1.Introduction

The challenge of marine pollution, which has reached great proportions today, has received considerable scholarly attention in recent years. Marine pollution refers to the damage to living resources in the sea as a result of the mixing of harmful substances that may cause the deterioration of the quality of seawater to the seas, and the damage to maritime activities direct or indirect by humans. The sources that may cause marine pollution are shore-based wastes and marine transportation-originated wastes originating from ships and ship accidents. In recent years, maritime transportation, generally with large capacity ships and tankers, plays an important role in the marine pollution. Oil spills in the seas can cause enormous economic losses and harm ecological systems and public health (Zhang et al., 2019; Guo et al., 2018). Oil pollution is a major area of interest within the field of marine pollution, which is one of the sources of pollution caused by ships (Marghany and Hashim, 2015). However, marine pollution by ships is not limited to oil. Dirty ballast water, tank washing water, chemical liquids (slop tank source), bilge water, sewage, solid waste, garbage and waste liquids released or discharged are considered as marine pollution due to ships. During the transportation processes on ships, pollution may occur as a result of many different reasons such as over-pressuring, mechanical failure, corrosion of the pipeline (Liu et al., 2019; Lee et al., 2015). A number of international protocols and conventions for marine pollution have been identified to prevent pollution from ships such as Marpol 73/78, OPRC 90, CLC92, FUND 92. Apart from these, International Regional Conventions to which Turkey is a party; There is the Convention for the Protection of the Black Sea against Pollution (Bucharest Convention) 1992, the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution (Barcelona Convention).

The number and tonnage of ships passing through the Istanbul Strait have increased significantly in recent years due to the increasing demands for energy, raw materials and food. In addition, except for transit vessels, locally operating passenger and cargo vessels, fishing boats, yachts significantly increase the movement of ships in the Istanbul Strait. Detection and prevention of pollution originating from these ships play a significant role in protecting against the environment and human health. Intervention with remote sensing images is an important component in analysing the

consequences of the oil spill and plays a key role in preventing the spill from spreading to more areas, cleaning up the pollution and supporting the decision-making process for search and rescue activities (Prastyani and Basith, 2018). This study highlights the importance of detecting, tracking and analysing marine pollution originating from ships, especially for the northern region of the İstanbul Strait. This paper evaluates the effectiveness of ship-based pollution that will be detected by using remote sensing technologies and the marine environment, coastline and human health will be protected.

2.Literature Review

This study is research on marine pollution remote sensing systems. Various different methods have been utilised to quantify the detection of marine pollution. Traditionally, on-site investigation of marine pollution has been assessed had different risks, from direct contact with oil to other field hazards (Fan et al., 2015). Although aircraft and observation vessels are one of the most commonly used techniques for marine pollution monitoring were effective for pollution detection, they were not very useful due to the high cost of mapping large areas (Fustes et al., 2014). Major advantages of remote sensing technologies are that more economical, faster detection and prevent direct contact with oil (Robbe and Hengstermann, 2006).

Different authors have employed remote sensing technology to detect and monitor marine oil spills in a variety of ways (Kostianoy et al., 2013; Xing et al., 2015; Bulycheva et al., 2015; Fingas, 2016; Zhang et al., 2017; Fingas et al. Brown, 2018; Amir-Heidari et al., 2019; Yekeen et al., 2020). Although there is a wide range of researches on the topic of remote sensing technology, there is the limited application in the maritime industry. This paper introduces an intelligent detecting and monitoring system for ship-caused marine pollution in İstanbul Strait. As an implemented project, the North part of İstanbul Strait, the main bridge, was equipped with the smart infrared camera and radar technology which is capable of detecting and monitoring ship-caused marine pollution such as oil, chemical, dirty ballast, etc. This paper summarises the conceptual framework of the project as well installation of intelligent detecting and monitoring system.

3.Method and material

This section describes methods used in the research including the conceptual framework of the research since it introduces an intelligent detecting and monitoring system for ship-caused marine pollution in İstanbul Strait. Figure 1 shows the conceptual framework of the project methodology.

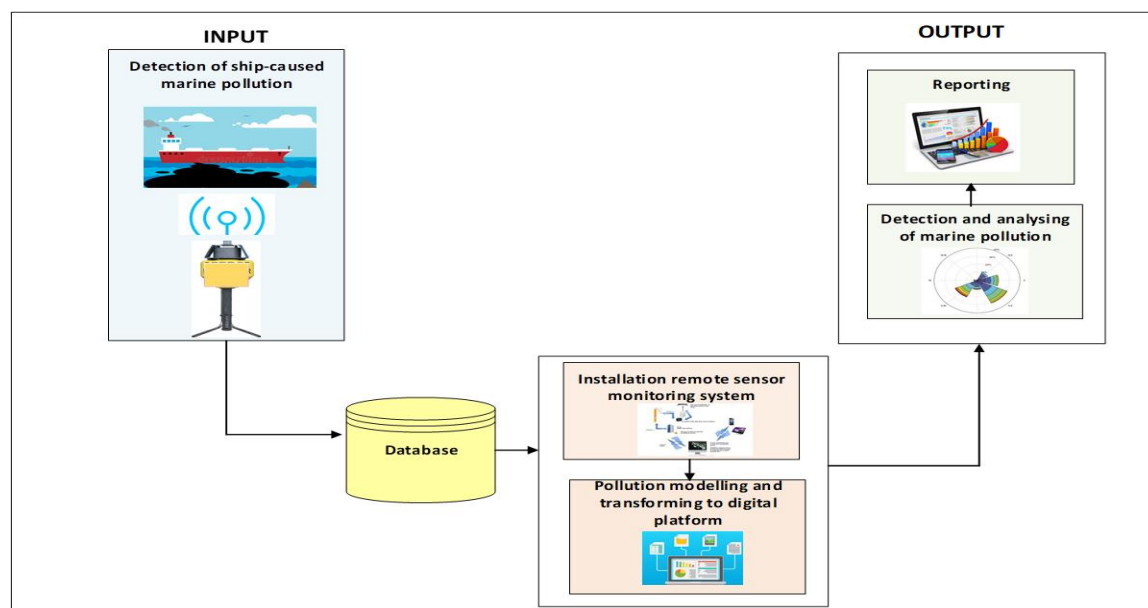

Figure 1. Conceptual framework of the project methodology.

The oil spill detecting and monitoring system can be installed on a vessel, an offshore platform, or a coastal area. The system is capable of automatic detection, alarming, and tracking of oil slicks for quick and efficient clean-up operations. In the project research, an intelligent detecting and monitoring system is used. In the system, SeaCOP infrared thermal camera system and X-Band OSD radar are installed since they have a wide coverage range and sensitive detecting capability. The SeaCOP system is a unified command and control software that combines multiple sensors and platforms on a map-based basis to create environmental awareness and support the operator in analysing and making decisions. The sigma S6 OSD system is a device that provides a two-dimensional image of oil slicks on the surface of the water. It may be plug into with a Rutter Radar 100-S6 or with an existing radar transceiver. The technology generates a high-resolution image with 4096 video intensity levels per pixel, recognizing minor differences between the sea surface and slick area. A 12-bit analogue-to-digital converter is used to achieve this.

Figure 2. SeCOP intelligent detecting and monitoring system software.

4.Application of proposed model to North part of Istanbul Strait

Within the scope of the project, the northern part of the Yavuz Sultan Selim(YSS) bridge will be continuously scanned through the necessary software for tracking and pollution detection will be carried out by monitoring the cargo ships entering and leaving the Black Sea in a range of about 2.5 km. The SeaCOP infrared thermal camera and RADAR system have been installed on the North part of the Istanbul Strait. The radar has been working on X-band and the average detecting and monitoring range is about 3km. The radar was placed under the third bridge (YSS) of Istanbul Strait. Figure 3 show the radar screen and installation place. Likewise, the SeaCOP intelligent camera system was installed on the centre of the bridge to monitor the north part of the Istanbul Strait entrance (BlackSea side). The detecting and monitoring range of the camera is about 2-3 km. Radar and camera systems are integrated to detect and monitor the potential marine pollution caused by ships. Once the intelligence system detects potential pollution, it alerts the operators who are working on the control room in the bridge. Furthermore, the operator informs the local authorities such as the Directorate General of Coastal Safety, Istanbul Metropolitan Municipality and Turkish Coast Guard for the response.

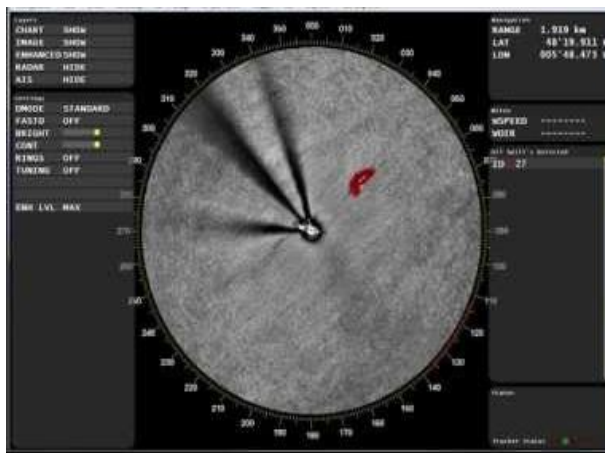

Figure 3. Radar screen and installation place under the YSS bridge.

The SeaCOP intelligent system used in the project is a unified command and control software that combines multiple sensors and platforms based on a map to create environmental awareness and supports the operator to analyse and get decisions in case of potential pollution risk.

5. Conclusion

Oil pollution may occur due to the possibility of displacing the cargo inside the ship during the passage of the İstanbul Strait. Oil contamination from refuelling ships at anchor and local traffic is also likely. Apart from oil pollution, negligence resulting from accidents and operating procedures should be avoided in order to prevent pollution from ships in the İstanbul Strait. In case of pollution, systems that detect pollution in the İstanbul Strait region should be used, and after the immediate detection of pollution with these systems, oil pollution should be cleaned and its negative effects should be minimized by using the most appropriate pollution intervention equipment/methods. The development of the detection, tracking and analysis system of marine pollution originating from ships for the northern region of the İstanbul Strait was supported by a thermal camera and broad-spectrum radar. Both snapshots and pollution reports of the pollution detection data to be obtained within the scope of this system will be continuously shared with the authorized official institutions (KEGM, IBB). As a result, the prevention of environmental pollution will be beneficial in terms of effective and rapid response to possible pollution.

6. References

- Amir-Heidari, P., Arneborg, L., Lindgren, J.F., Lindhe, A., Rosen, L., Raie, M., Axell, L., Hassellöv, I.-M., 2019. A State-Of-The-Art Model for Spatial and Stochastic Oil Spill Risk Assessment: A Case Study Of Oil Spill From A Shipwreck. *Environ. Int.* 126, 309–320.
- Bulycheva, E.V., Krek, A.V., Kostianoy, A.G., Semenov, A.V., Joksimovich, A., 2015. Oil Pollution of The Southeastern Baltic Sea By Satellite Remote Sensing Data And In-Situ Measurements. *J. Transport Telecommunication Journal* 16, 296–304.
- Fan, J., Zhang, F., Zhao, D., Wang, J., 2015. Oil Spill Monitoring Based On Sar Remote Sensing Imagery. *Aquat. Procedia* 3, 112–118.
- Fingas, M., 2016. *Oil Spill Science And Technology*. Gulf Professional Publishing.
- Fingas, M., Brown, C., 2018. A Review Of Oil Spill Remote Sensing. *Sensors* 18, 91.
- Fustes, D., Cantorna, D., Dafonte, C., Arcay, B., Iglesias, A., Manteiga, M., 2014. A Cloud-Integrated Web Platform For Marine Monitoring Using Gis And Remote Sensing. Application To Oil Spill Detection Through Sar Images. *Future Generation Computer Systems* 34, 155–160.
- Guo, W., Jiang, M., Li, X., & Ren, B. (2018). Using a genetic algorithm to improve oil spill prediction. *Marine pollution bulletin*, 135, 386-396.
- Kostianoy, A.G., Lavrova, O.Y., Mityagina, M.I., Solovyov, D.M., Lebedev, S.A., 2013. Satellite Monitoring of Oil Pollution In The Southeastern Baltic Sea. *Springer, Oil Pollution in The Baltic Sea*.
- Lee, K., Boufadel, M., Chen, B., Foght, J., Hodson, P., Swanson, S., et al. (2015). *The behaviour and environmental impacts of crude oil released into aqueous environments*. Ottawa: The Royal Society of Canada.
- Liu, P., Li, Y., Xu, J., & Wang, T. (2019). Oil spill extraction by X-band marine radar using texture analysis and adaptive thresholding. *Remote Sensing Letters*, 10(6), 583-589.
- Marghany, M., & Hashim, M. (2011). Comparison between Mahalanobis classification and neural network for oil spill detection using RADARSAT-1 SAR data. *International Journal of Physical Sciences*, 6(3), 566-576.
- Platforms Using Multi-Sensor Systems. *Water Pollution Viii: Modelling, Monitoring Management* 1, 347–355.
- Prastyani, R., & Basith, A. (2018). Utilisation of Sentinel-1 SAR imagery for oil spill mapping: A case study of Balikpapan Bay oil spill. *Journal of Geospatial Information Science and Engineering*, 1(1), 22-26.

- Robbe, N., Hengstermann, T., 2006. Remote Sensing Of Marine Oil Spills From Airborne Xing, Q., Meng, R., Lou, M., Bing, L., Liu, X., 2015. Remote sensing of ships and offshore oil platforms and mapping the marine oil spill risk source in the Bohai Sea. *Aquat. Procedia* 3, 127e132.
- Yekeen, S. T., Balogun, A. L., & Yusof, K. B. W. (2020). A novel deep learning instance segmentation model for automated marine oil spill detection. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 167, 190-200.
- Zhang, B., Mouche, A., Lu, Y., Perrie, W., Zhang, G., & Wang, H. (2019). A geophysical model function for wind speed retrieval from C-band HH-polarized synthetic aperture radar. *IEEE Geoscience and Remote Sensing Letters*, 16(10), 1521-1525.
- Zhang, K., Shen, C., Wang, H., & Chen, X. (2017). Research on Marine Oil Spill Pollution Detection Based on Image Recognition Algorithm. *DEStech Transactions on Computer Science and Engineering*, (iceiti).

Effects of Reducing Agricultural Toxins on Health and Environment

Somayeh Torktaz

College of Abureihan, University of Tehran, Iran

Abstract

In recent decades, application of fertilizers and chemical poisons has been increased. Protection of plants from pests, illnesses utilizes large amount of chemicals. The incorrect application these chemicals is hazardous for environment. Moreover, the pesticide and herbicide residues in water, soil and food causes serious health problems in human and other living organisms. While the chemical control plays the major role in plant protection, but due to the lack of true knowledge of applicants, the desired result is not reached. The incorrect application changes the natural balance and has negative effect on the health of people which directly or indirectly are involved the chemical application process. Absorption of pesticides in the body of people who are in direct contact with chemicals can cause several problems in health such as eye irritation, tramps, respiratory problems and even death. Also, consumption of foods which were in contact with pesticides, accumulates toxic substances in the body, which threatens the health indirectly. In addition, chemical toxins make irreparable negative effects in the environment and biodiversity. There are several ways to minimize the overall negative effects of chemical poisons such as: accurate monitoring on the application of chemicals, use of integrated control methods, application of modern spraying technologies, monitoring residual pesticides in the agricultural products and use of diseases resistant cultivars. In this manuscript, we are going to focus on the novel methods for more accurate application of chemical control to minimize the side effects.

Key words: chemical poisons, agriculture, health, environment

Literature Review:

Using pesticides in agriculture has a long history. As the ancient Chinese and Romans used chemical compounds to control various pests. (Hassall, 1990). Population growth leads to an increase in demand for agricultural products. Therefore, farmers have tried increase the efficiency and quality of the products, the quantitative increase in the agricultural produces has many environmental consequences, including more irrigation and uncontrolled usage of fertilizers and pesticides have been accrued (Connelly, 2003). More than 300 types of hazardous chemical compounds such as pesticides and chemical fertilizers are used to control pests, weeds and soil fertility, which makes pollution in water, soil and air. The residual of these chemicals in agricultural products would be absorbed to human body by consumption and causes several types of diseases such as cancers and allergies. (Ghorbani & Zare Mirak Abad, 2009). According to a report by the WHO, annually 5.2 million tons of pesticides are used in the world and around 50% enters to the environment and causes pollution of water, soil and food chain. Improper use of these pesticides drastically reduces the amount of soil organic materials. This also affects the physical, chemical and biological properties of the soil and increases the rate of soil erosion (Cottenie, 1980). The incidence of poisoning in developing countries is 13 times higher than the developed countries, also developing countries consume 85% of world pesticide production (WHO, 1992). Chemical toxins affect human health in two ways, I: the harmful effects of chemical toxins on the health of farmers and II: the residual effect of chemical toxins in food products on the health of consumers (Moradhaseli, Sadighim, & Ataei, 2017). Although pesticides play an important role in preserving agricultural and livestock products, but the improper usage cusses many risks to the health of human communities, living organisms and the environment. Optimal usage can decrease the risks for farmer health and also makes the products healthier for livestock and human consumers.

Methodology:

The environmental effects of toxins include their effects on the human body and other living organisms. Excessive use of pesticides and chemical fertilizers reduces the physical and chemical properties of the soil and in some cases,

pesticides are maintained in the soil as the stable compounds. The accumulation of pesticides in food, water, land, and air is a major challenge today and has risk to the health of the environment as well as human societies. Although pesticides have a very significant ability to reduce pests in a short period of time, long usage of them makes pesticide resistant organisms and farmers usually use a stronger stage than previous pesticide. Complications of improper and improper use of pesticides include the following: 1- spraying pesticides in large environment destroys useful animals and endangers non-target species in wildlife. 2- The entrance of pesticides into water resources such as streams, rivers make water pollution and has destructive effects on the aquatic ecosystems. 3- Evaporation of the residual of pesticides on plants causes them to enter the air following carry them by the wind, air pollution in a massive area will happen. 4- Excessive consumption of pesticides and chemical fertilizers reduce the physical and chemical properties of the soil and in some cases cause the stability of some toxins in the soil. 5- One of the most important harmful effects of pesticides is its direct adsorption on human body by skin contact, through the gastrointestinal tract, through the respiratory tract and through the eyes for, which causes various diseases and the possibility of cancer in farmers. The use of chemical toxins is dangerous not only for people who come into direct contact with it, but also for consumers of products that contain toxin residues.

According to the mentioned points, there are solutions for optimal usage of pesticides and reduction of its environmental risks. The integrated management of pests reduces the overall pollution. In this method, biological and agronomic control factors are used to reduce environmental degradation and negative impacts on other beneficial ecosystem organisms. The chemical control is considered as the last option. One of the methods used in integrated pest management is the use of physical and mechanical control methods. In this way by using tools and equipment, plastics, nets, etc. try to control harmful factors such as cold, heat, moisture and dryness. The next step is the use of biological control, in which competing microorganisms are used to reduce the pest population. In other words, the use of natural enemies is used to reduce pests. In the past decades, the use of pesticides was very common and often the use of pesticides was a priority and biological control was a minor action, but in the recent years this method emphasizes on the preservation of natural enemies and the use of biological control is a priority. Also, one of the methods of optimal use of pesticides is the use of new spraying technologies. In this method, automatic sprayers are used in greenhouses and fields, which cause more accurate spraying on the desired plant, this method has higher speed than traditional spraying instruments and reduce the usage of pesticides. Moreover, prevents the occurrence of unintended dangerous human side effects caused by direct contact of farmers with chemical toxins and plays an important role in human health and the environment by reducing the consumption of toxins.

Discussions:

The impact of pesticides on the protection of agricultural products is obvious, but it should be noted that as much as the efficiency and profit from production are important to us, we must also care about our own health and the environment. Therefore, it is necessary to use the following methods to reduce the consumption of toxins and human health and the environment:

- 1- Replacement of plant species resistant to pests, biological control, cultivation frequency
- 2- Avoiding excessive use of poison and using new spraying technologies
- 3- Use of cultivars resistant to diseases and pests
- 4- Using integrated combat methods
- 5- Strengthening educational programs in order to raise farmers' awareness of the consequences of using chemical pesticides. Exercising strict supervision on how to use pesticides correctly
- 6- Production of organic agricultural products

According to the mentioned cases and reducing the consumption of chemical pesticides and also by measuring the remaining amount of pesticides in agricultural products before entering the consumer market, an important step can be taken towards human health and the environment.

References

- Connelly, K. C. (2003). Pesticides and permits: Clean Water Act v. Federal Insecticide, Fungicide, and Rodenticide Act. *Great Plains Nat. Resources J.*, 8, 35.
- Cottenie, A. (1980). Soil and plant testing as a basis of fertilizer recommendations.
- Ghorbani, M., & Zare Mirak Abad, H. (2009). Evaluate engineers the performance of supervised alignment with sustainable agriculture and increased crop production in razavi khorasan Province. 3Conference of Iranian Agricultural Extension and Education. Mashhad, Ferdowsi University of Mashhad.
- Hassall KA. 1990. The biochemistry and use of pesticides: structure, metabolism, mode of action and uses in crop protection. London: Mac Millan. p.536.
- Moradhaseli, S., Sadighim, H., & Ataei, P. (2017). Investigation of the farmers' Safety and Protective Behavior to Use Pesticides in the Farms. *Health Education & Health Promotion*, 5(2), 53-65.
- WHO. (1992). Multilevel course on the safe use of pesticides and on the diagnosis and treatment of pesticide poisoning.

Environmental and Economic Benefits of Water Quality Assessment Biosensors in Developing Countries

Keyvan Asefpour Vakilian

Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Iran

Abstract

The environmental and economic benefits of using an electrochemical enzyme-based biosensor to measure nitrate pollution in river water are investigated in this study. To do this, a portable biosensor was used to obtain the nitrate pollution map of one of the most important rivers in Iran, i.e., the Karaj river. This river is located on the central plateau of Iran. It flows south past the city of Karaj, and then flows eastward with its tributary Jajrood River joining in Tehran Province, to flow into the endorheic Namak Lake basin in the Qom Province. It provides drinking water to a large portion of Tehran province. Results showed that the cost of extracting the pollution map using the biosensor was about \$ 40/km of the river length, while the cost for conventional laboratory methods, i.e., spectroscopy, was about \$ 140/km. Since the biosensor performed in a point-of-care situation, its results were more reliable than the laboratory methods. The biosensor resulted in data with high repeatability and reproducibility. In another experiment on the Jajrood river, results showed that the cost of using the biosensor was about 25% of the cost of using the laboratory method. In addition to the economic benefits of using biosensors, ease of use, fast experiments, and the appropriate performance of the results should also be mentioned. It can be concluded that the development of biosensors in environmental problems can be considered as an appropriate solution to reduce the cost of quality-testing experiments for rivers, runoffs, and other surface water resources.

Keywords: Karaj River, electrochemical biosensor, Tehran province, laboratory methods.

1. Introduction

Nitrate analysis in aquatic ecosystems is one of the most frequently applied methods in environmental chemistry. Although aquatic organisms need small quantities of nitrate for their growth and metabolism, high concentrations of this nutrient have serious consequences on the environmental health. Nitrate is an important contaminant of ground and surface waters (Soriano-Disla et al., 2012). Due to the excessive use of nitrate chemical fertilisers to accelerate growth, crops and vegetables do not use the whole amount of fertilisers applied. The remaining inorganic minerals leach into surface waters or groundwaters, become attached to soil particles, or contribute to air pollution (Taiz and Zeiger, 2002). Therefore, food and drinking water of human can be adversely affected by nitrate eutrophication (Rahmati et al., 2015).

Nitrate is suspected of negative effects on human health and is listed as probable human carcinogens under conditions where endogenous nitrosation could take place (Bryan et al., 2012). A search in bibliographic databases demonstrates the role of dietary nitrate in serious human diseases including methemoglobinemia disease in infants, gastric cancer, goitre, and birth defects (Winchester et al., 2009). Furthermore, consumption of vegetables with high nitrate concentrations is positively correlated with risk of chronic kidney disease in human (Mirmiran et al., 2016). Accordingly, a maximum permissible limit of 10 mg/l (161 µM) nitrate in drinking water is imposed by the Environmental Protection Agency (EPA, 2016).

Effective nitrate control and removal depends on the ability to reliably determine the nitrate concentrations in various environmental matrices, especially natural waters. Analytical methods, including spectrophotometry, colorimetry, chromatography, electrochemical analysis, electrophoretic methods, flow injection methods, and fluorescence have been reported for the determination of nitrate in a variety of samples.

Among these methods, chromatographic methods need large and expensive laboratory instruments lowering their capabilities in the point-of-care analysis. Therefore, in these methods, it is necessary to transfer the samples of unknown to the laboratory.

Currently, spectrophotometric and colorimetric methods are the most widely used methods for nitrate determination in portable devices. In the available portable devices, nitrate analysis is accomplished by reduction of nitrate to nitrite, and the reaction of the resulting nitrite with Griess reagents to yield a coloured compound which can be quantified by using a hand-held colorimeter or spectrophotometer. This reduction reaction was formerly catalysed by inorganic or organic toxic reagents such as copper–cadmium granules and hydrazine. However, in recent years, enzymatic biocatalysts have been widely used for nitrate analysis because of their acceptable sensitivity and selectivity (Wittbrodt et al., 2015).

The portable nitrate sensors based on spectrophotometry and colorimetry have some drawbacks. These sensors are subject to severe interferences from organic matter and ionic species and their application is limited to non-saline waters with high levels of nitrate and very low organic matter contents (Sohail and Adeloju, 2016). Furthermore, the detection limit of these methods is usually more than 10 μM which lower their performance in accurate environmental monitoring. Recently, electrochemical methods based on voltammetry and potentiometry have been extensively used for nitrate determination because of their robustness, simplicity, specificity, and lower detection limits (Kalimuthu et al., 2016). In these methods, nitrate reductase (NR) or a micro-organism containing NR is usually immobilised on an electrode for biocatalysis of nitrate reduction to nitrite. In this situation, the device is called a biosensor since its receptor is a living organism.

The aim of this study was to develop a portable biosensor to obtain the nitrate pollution map of one of the most important rivers in Iran, i.e., the Karaj river.

2. Material and methods

An unstirred three-electrode system including a glassy carbon (GC) disk working electrode (WE) (0.06 cm^2), a Pt wire auxiliary electrode (AE), and an Ag/AgCl reference electrode (+196 mV vs. NHE) (RE) was employed in the electrochemistry unit. The electrodes were purchased from Ionode, Australia.

Arabidopsis thaliana NR was purified from a heterogeneous expression system in *E. coli* (Lambeck et al., 2010). To prepare the GC/NR working electrode, a 30 μM droplet of NR in 50 mM assay buffer [50 mM Bis-Tris-acetate (pH 7.0), 50 mM KCl, 5 mM $\text{Mg}(\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_2$, and 1 mM CaCl_2] was pipetted onto the conducting surface of the freshly polished WE. This was allowed to completely dry to a film for about 30 min at 4°C. The reduced form of NR reduces the nitrate of the sample to nitrite, so the products are oxidized NR and nitrite. The detailed kinetics of this reaction is discussed by Kalimuthu et al. (2013).

Reduced NR needs electron to start this reaction. A mediator is required for electron transfer between the enzyme and the WE (Kalimuthu et al., 2013). Anthraquinone-2-sulfonate (AQ) with redox potential of -230 mV vs. NHE purchased from Sigma-Aldrich was used as the mediator during the experiments. A 30 μM droplet of AQ was added to the samples before nitrate analysis. Furthermore, since the acidic or basic pH of the samples can undesirably affect the enzyme biocatalytic process and hence, decreases the performance of a portable biosensor (Asefpour Vakilian and Massah, 2018), a mixture of buffers (20mM MES buffer pH 5.5–6.7, 20mM Bis-Tris buffer pH 5.8–7.2 and 20mM Tris buffer pH 7.0–9.0) were added to the samples to adjust their pH to 7.0.

To prevent enzyme loss during the analysis, the GC/NR electrode surface was covered with a small piece of perm-selective dialysis membrane with molecular weight cut off 3,500 Da purchased from Sigma-Aldrich. The enzyme (molecular mass of more than 10,000 Da) was confined to a thin layer beneath the membrane whilst mediator (molecular mass of 287 Da), nitrate (molecular mass of 62 Da), and nitrite (molecular mass of 48 Da) were able to diffuse across the membrane.

Using a potentiostat (PalmSens, The Netherlands), cyclic voltammetry was carried out to provide the electrochemical features of the samples. The potential was controlled between the WE and RE, whilst the current was measured between the WE and AE. Voltammetric sweep range was [-100 – -500] mV vs. NHE, whilst the sweep rate was 5 mV s^{-1} in the experiments. Therefore, 160 electrochemical features were obtained for each sample.

To evaluate the performance of the system as a part of IoT-based system, the data of nitrate concentration determined by the proposed device in a station on the Jajrood river in northern Iran (35.8204° N, 51.6251° E) was sent to a cloud-

based server located at Private Laboratory of Biosensor Applications, Hamadan, Iran (34.7989° N, 48.5150° E), during the 2016-2017 water year.

3. Results and discussion

To demonstrate the repeatability of the proposed biosensor, it was used for point-of-care nitrate determination in several samples of river water. Table 1 shows the mean and standard deviation of the predicted nitrate concentrations in the samples. Furthermore, the table shows the nitrate concentration in the samples provided by a well-established spectrophotometric laboratory method in which acid catalysed nitration of salicylic acid yields a coloured product using Lambda 950, PerkinElmer. As shown in the table, the nitrate concentration measured by the proposed system is very similar to the value measured by time-consuming laboratory methods which require expensive instruments.

Table 2. Performance evaluation of the proposed biosensor in nitrate determination in several arbitrary river samples

Sample no.	nitrate concentration (μM)			
	proposed biosensor		spectroscopic method	
	mean	s.d.*	mean	s.d.*
1	148	3.2	150	5.8
2	133	7.4	13	8.7
3	138	7.5	130	9.0
4	207	22.9	205	28.1
5	154	2.2	140	4.7

* Standard deviation

Nitrate analysis is an important analytical procedure in environmental monitoring. Numerous electrochemical techniques have been introduced for nitrate concentration determination. However, the intelligent biosensor introduced in this study is designed in such a way so an unprofessional operator can use the device for nitrate concentration. The operator who works with the device can share the results with environmentalists and plant disease diagnostics networks who want remotely monitor the nitrate contamination thousands of miles further.

Results showed that the cost of extracting the pollution map using the biosensor was about \$ 40/km of the river length, while the cost for conventional laboratory methods, i.e., spectroscopy, was about \$ 140/km. Since the biosensor performed in a point-of-care situation, its results were more reliable than the laboratory methods. In another experiment on the Jajrood river, results showed that the cost of using the biosensor was about 25% of the cost of using the laboratory method. In addition to the economic benefits of using biosensors, ease of use, fast experiments, and the appropriate performance of the results should also be mentioned. It can be concluded that the development of biosensors in environmental problems can be considered as an appropriate solution to reduce the cost of quality-testing experiments for rivers, runoffs, and other surface water resources.

4. Conclusions

This study introduces a new generation of portable biosensing devices which can be easily used out of the laboratories without any requirement of expert chemists and analysts. The operator who is not necessarily an analyst puts the sample in the device and the mobile application which is installed on an iPhone wirelessly connected to the device shares the results with environmentalists and agronomists. By the use of this IoT-based portable device, analysts and environment

specialists can simply monitor the nitrate concentration in lakes, rivers and agricultural fields with acceptable performance.

References

- Asefpour Vakilian, K., and Massah, J. (2018). A portable nitrate biosensing device using electrochemistry and spectroscopy. *IEEE Sensors Journal*, 18(8), 3080-3089.
- Bryan, N. S., Alexander, D. D., Coughlin, J. R., Milkowski, A. L., and Boffetta, P. (2012). Ingested nitrate and nitrite and stomach cancer risk: an updated review. *Food and Chemical Toxicology*, 50(10), 3646-3665.
- Kalimuthu, P., Fischer-Schrader, K., Schwarz, G., and Bernhardt, P. V. (2013). Mediated electrochemistry of nitrate reductase from *Arabidopsis thaliana*. *The Journal of Physical Chemistry B*, 117(25), 7569-7577.
- Kalimuthu, P., Ringel, P., Kruse, T., and Bernhardt, P. V. (2016). Direct electrochemistry of nitrate reductase from the fungus *Neurospora crassa*. *Biochimica et Biophysica Acta (BBA)-Bioenergetics*, 1857(9), 1506-1513.
- Lambeck, I., Chi, J. C., Krizowski, S., Mueller, S., Mehlmer, N., Teige, M., Fischer, K., and Schwarz, G. (2010). Kinetic analysis of 14-3-3-inhibited *Arabidopsis thaliana* nitrate reductase. *Biochemistry*, 49(37), 8177-8186.
- Mirmiran, P., Bahadoran, Z., Golzarand, M., Asghari, G., and Azizi, F. (2016). Consumption of nitrate containing vegetables and the risk of chronic kidney disease: Tehran Lipid and Glucose Study. *Renal failure*, 38(6), 937-944.
- Rahmati, O., Samani, A. N., Mahmoodi, N., and Mahdavi, M. (2015). Assessment of the contribution of N-fertilizers to nitrate pollution of groundwater in western Iran (Case Study: Ghorveh-Dehgolan Aquifer). *Water Quality, Exposure and Health*, 7(2), 143-151.
- Sohail, M., and Adeloju, S. B. (2016). Nitrate biosensors and biological methods for nitrate determination. *Talanta*, 153, 83-98.
- Soriano-Disla, J. M., Gómez, I., and Navarro-Pedreño, J. (2012). The influence of soil properties on the water pollution (nitrate, phosphate and COD) following a single application of sewage sludge to 70 contrasting agricultural soils. *Water, Air, & Soil Pollution*, 223(4), 1783-1790.
- Taiz, L., and Zeiger, E. (2002). *Plant Physiology*. Sinauer Associates, Sunderland, MA, USA.
- Winchester, P. D., Huskins, J., and Ying, J. (2009). Agrichemicals in surface water and birth defects in the United States. *Acta paediatrica*, 98(4), 664-669.
- Wittbrodt, B. T., Squires, D. A., Walbeck, J., Campbell, E., Campbell, W. H., and Pearce, J. M. (2015). Open-source photometric system for enzymatic nitrate quantification. *PloS one*, 10(8), e0134989.

Waste Management Situation and Costs in Date Palm Groves (Case study: Kerman, Iran)

Parvin Mohammadi
Jafar Massah
 University of Tehran, Iran
Keyvan Asefpour Vakilian
 Gorgan University, Iran

Abstract

Due to the rapid growth of the world's population, especially in the last decades, humanity is facing various environmental problems, such as excessive agricultural waste. The date is known as a nutritious fruit cultivated in arid and semi-arid countries of the world. Regarding the popularity of this product, especially among Asian people, and its remarkable area under cultivation globally, the date palm grove wastes and the methods used on farms for its disposal can be crucial. In recent years, various methods have been proposed for the optimal usage of this waste. But the question is whether these ideas are actually practical and what is the economic value of the biomass produced from the grove wastes? To answer this question, a survey was conducted on the amount of grove waste collected as well as its collecting and transporting costs for a 60-ha grove with 12,000 date palms, located in Anbarabad, Kerman province, Iran. The results showed that the total palm waste could be divided into five categories: palm kernel, date stem, date bunch, palm leaves, and trunk. The amount of biomass in the pruning stage reached 198 tons, while the amount of waste after harvest reached 132 tons, which accounted for 57% and 39% of the total waste volume, respectively. The amount of waste from palm trunk and date kernels was negligible and about 4%. Besides, the highest waste management costs were related to the collection and transportation of palm leaves during pruning, which was estimated at \$ 29,000. Finally, it was found that 40% of the waste was incinerated for use in the chipboard industry, 25% for fertilizer production, and only 20% for the preparation of cultivation bed for the next crop season.

Keywords: Palm, Palm grove waste, Agricultural waste, Cultivation bed.

Introduction

The date palm (*Phoenix dactylifera*) is one of the oldest cultivated trees in the world, dating back thousands of years (Zaid and Wet, 2002). Date fruits are popular due to their nutrients and antioxidant properties in tropical and subtropical regions, from North Africa to the Middle East. Figure 1 shows the production of dates in the top ten countries exporting this fruit in 2019. According to the Food and Agriculture Organization (FAO) (2019), Iran is the third-largest producer of dates in the world, after Egypt and Saudi Arabia. The amount of date fruit produced in Iran in 2019 was approximately equal to one billion and three hundred thousand tons, and the area under cultivation of this crop was equal to 160,000 hectares. This highlights dates as one of the most important exports of Iran.

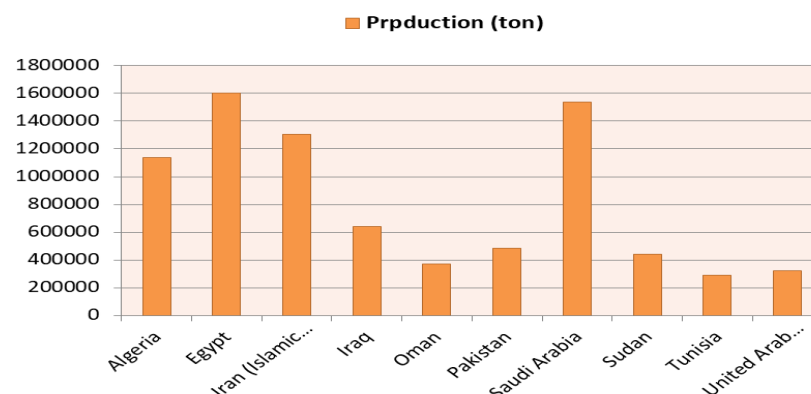

Figure 1. The production of dates in the top ten countries exporting this product in 2019.

Due to the ever-increasing environmental problems and the general growth in energy demand worldwide, using sustainable renewable energy has become a scientific and industrial movement in the last few years. Today, biomass is one of the essential sources of energy. Sustainable conversion of biomass crops and the use of various agricultural and forest residues can play an essential role in reducing pollution. Nowadays, due to increasing attention to environmental problems resulting from waste and residues of agricultural products, many researchers are trying to use most of this residue optimally. Considering that date fruit is one of the most important export products of Iran and a large area of the south of the country is under cultivation of this product shows the importance of optimal use of waste of this product. Date waste is currently one of the most significant sources of lignocellulosic solid waste globally (Nayl et al., 2017).

In the last decade, many researchers have proposed scientific methods for using palm tree waste. In a study, a centralized solar energy system was proposed to decompose date palm waste, and finally, the economic conditions of this method were examined. The internal rate of output of this method was 14.8%, and its investment return was 22.9% (Giwa et al., 2019). Another study was conducted on the effect of date palm waste compost on alfalfa growth and mineral uptake. The results of this study showed that the use of 30 tons of date palm waste compost per hectare of arable land significantly improved the excellent material and water holding capacity of the soil (Benabderrahim et al., 2018). In another study, date palm wastes were used to remove methylene blue from water (Ahmad et al., 2020). Tahir et al. (2020) conducted a study on using charcoal from date palm waste to delete pollutants and examined the importance of this achievement for using this product waste. Also, another method of consuming agricultural waste is using it as a mushroom planting bed and turning the waste into a more value-added product. Several researchers have investigated the effects of wheat straw and date palm leaves on the yield and quality of oyster mushrooms. The results showed that by adding supplements to wheat and palm leaf substrates, the yield and quality indicators of oyster mushroom were better than bagasse cultivation bed and the growth period was shorter than the bagasse bed.

Due to the importance of reducing environmental waste and optimal use of date palm waste, in this research, it has been tried to investigate how the necessary conditions are provided for performing these measures in real field conditions during one crop year and also, its economic viability for palm growers.

2. Material and methods

To estimate the amount of palm tree waste and the cost of collecting its residue, a palm grove with a cultivated area of 60 hectares and 12,000 date palms located in Anbarabad city, Kerman province, was surveyed in one crop year.

2.1. Date palm waste

Figure 1 provides information on the various parts of the palm and the waste associated with this tree. These wastes can produce in any part of the palm, and many factors such as the age of the tree can affect their amount. These wastes include leaves, stems of bunches, palm trunks, fruit kernels, and date bunches. The first period of production of palm waste occurs at the time of pruning, depending on the area under cultivation, and it is possible to do it in various months of the year. During the pruning operation in this grove, a total of 100 palms were randomly selected from the entire field, and the number of pruned leaves for each tree was recorded and then weighed. It should be noted that tree pruning is done both manually and mechanized in the country's groves. In the mechanized type, the operation speed is two to three times faster than the manual method, and the labor costs are reduced by half. Of course, this condition is available for the farmers who have these instruments, which are not affordable for owners of small groves.

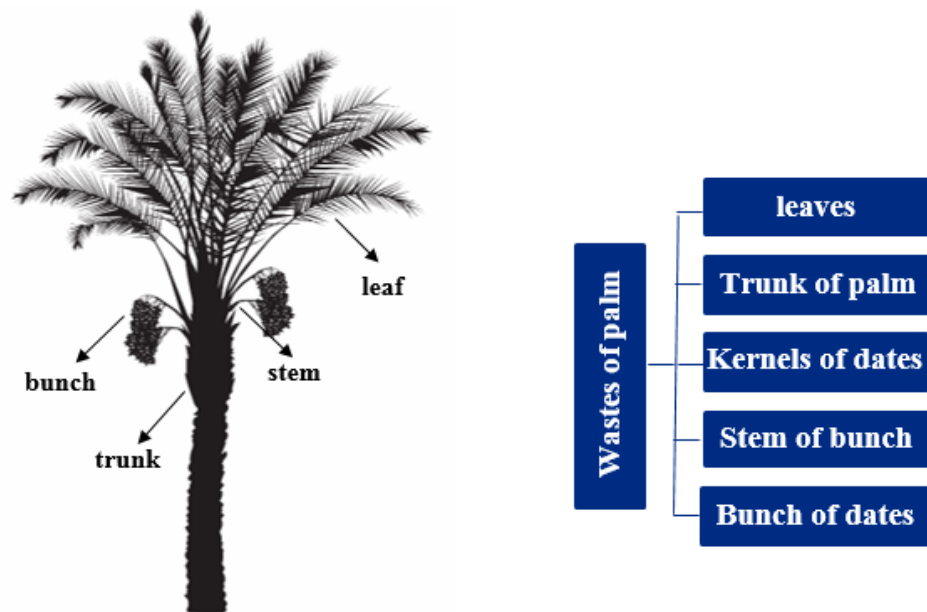

Figure 1. Palm tree components and wastes.

The second period that the waste is produced is after the date fruit harvesting. At this stage, the stems supporting the bunches are separated from the palm either manually or mechanized by the workers. Straws related to the trunk are also cleaned at this stage. The workers used lifts and other mechanized tools such as hydraulic shears to separate the stems. In this step, the amount of waste was measured for 100 trees. Finally, the cost of cleaning the entire grove was calculated.

2.2. Calculating the amount of palm tree waste

Figure 2 shows some of the effective conditions in calculating waste collection costs. It should be noted that trees younger than seven years old are not pruned in groves. As a result, the amount of production waste and worker costs should not be considered for these trees.

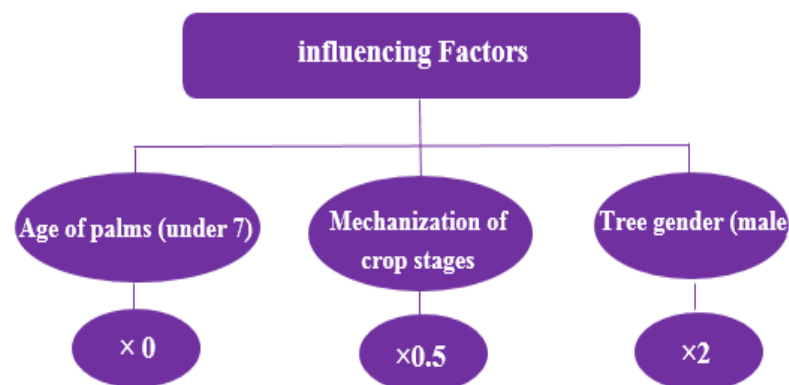

Figure 2. Factors influencing the cost of collecting date palm waste in the grove.

Also, since both male and female date palms are cultivated in the grove, and the stems of male trees are very strong, the cost of pruning for these trees should be twice. In the Anbarabad grove, 1000 palms were males, and the rest were females. Sometimes in small groves where the manual method is still used, the worker cost is 2 to 3 times that of the mechanized method. In Anbarabad farm, due to the high area under cultivation, the mechanized method was used in all crop stages.

3. Results and discussion

The percentage of waste in each part of the palm is presented in Figure 3. The amounts were calculated for 100 trees. During pruning, an average number of 11 leaves were removed from each palm which the weight of each leaf was 1.5 kg. As a result, in total, the weight of pruning wastes was 198 tons. On the other hand, at the end of the crop season, date stems were separated. Each palm had 12 bunches with a weight of 12 kg, so the weight in this area was calculated to be 132 tons. According to Figure 3, the percentage of waste leftover from tree pruning is 57%, and the percentage of stem waste was 39. Trunk and kernel wastes accounted for only 4% of all grove residues due to their lightweight.

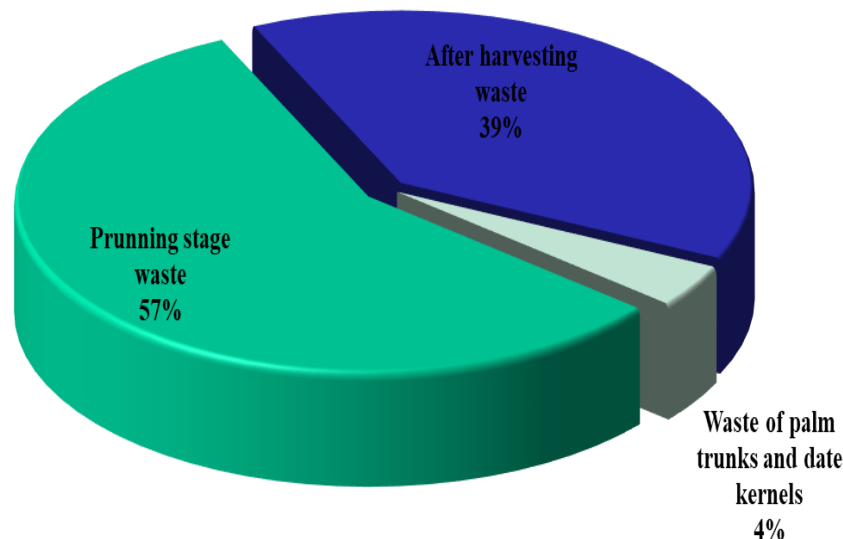

Figure 3. The percentage of waste in each part of the palm.

The pruning cost of each palm varies and depends on the location of the grove, the inflation rate, and the time of pruning. It was mentioned earlier that the pruning of male trees was more complicated than the female type. So the cost of this action for a male tree is twice. However, because all the agricultural operations of the grove were performed mechanized, the workers used hydraulic tools to cut the leaves. As a result, the cost of tree pruning was considered the same for males and females. Table 1 shows the final waste separation costs for the Anbarabad grove.

Table 1. Costs of collecting and transporting the waste of a crop year in the Anbarabad grove

Costs of waste collection in one crop year	Amount (\$)
Pruning whole palms	29000
Cleaning date palms waste after harvesting	14000
Transportation of waste out of the grove	6000
Total expenses	49000

Figure 4 provides information on the percentage of waste used for different purposes. So far, many researchers have researched strategies for the optimal use of grove waste, and various proposals have been presented in this area. Yet, it is essential to know which of these ideas is practical and acceptable in farm conditions to palm growers.

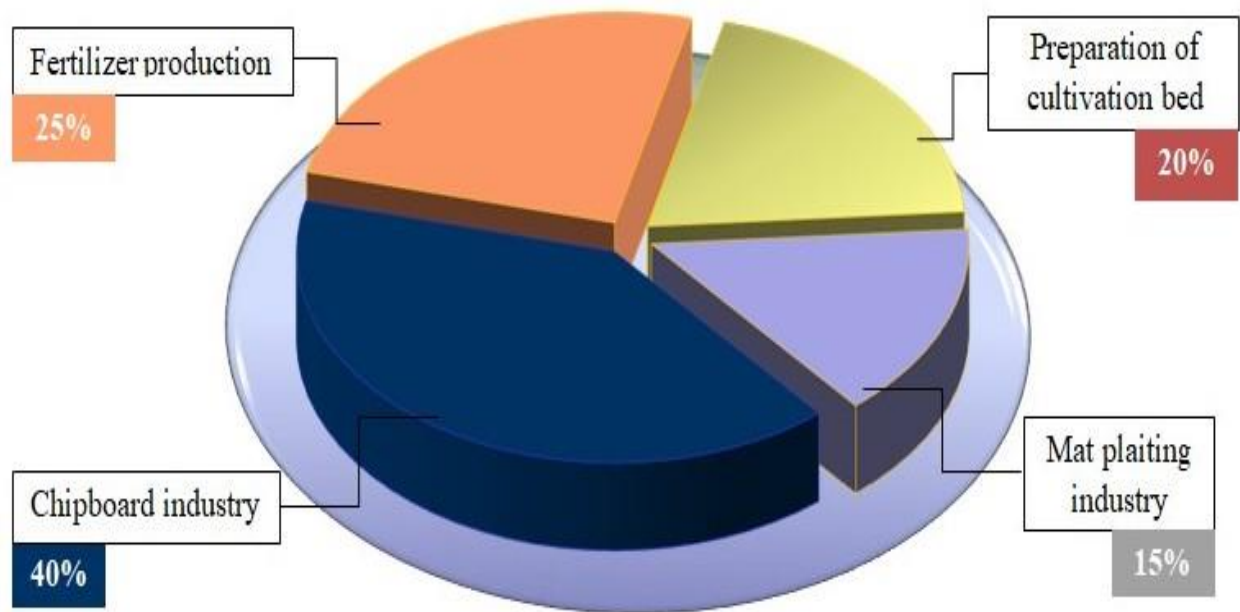

Figure 4. Percentage of waste used for various purposes.

As can be seen in Figure 4, the most significant volume of waste was related to the leaves, which are the most used in the chipboard industry. A small amount of the waste (15%) is used for the mat plaiting industry. The main reason for the limited use of these leaves is the lack of suitable tools for cleaning and classifying these wastes. Definitely, more damage happens to the leaves during pruning in the traditional way, and the quality of this waste for use in these industries will be reduced. On the other hand, Palm growers believe that the ash leftover from incineration is rich in potassium, magnesium, and other nutrients. Hence, the easiest and most cost-effective way to use these wastes is to burn them, given the lack of equipment needed, especially on low-yield farms, which in this case, its percentage was 25%.

4. Conclusions

It is crucial to optimize agricultural waste usage by creating suitable foundations and providing the necessary facilities and equipment. The results showed that the total palm waste could be divided into five categories: palm kernel, date stem, date bunch, palm leaves, and trunk. The amount of biomass in the pruning stage reached 198 tons, while the amount of waste after harvest reached 132 tons, which accounted for 57% and 39% of the total waste volume, respectively. As much as the proposed ways are modern, that solution has no practical value until necessary conditions are provided, especially in small farms.

Acknowledgments

The authors are grateful to Mr. Nader Vatankhah for providing helpful information to carry out the field studies.

References

- Ahmad, M., Akanji, M. A., Usman, A. R., Al-Farraj, A. S., Tsang, Y. F., & Al-Wabel, M. I. (2020). Turning date palm waste into carbon nanodots and nano zerovalent iron composites for excellent removal of methylthioninium chloride from water. *Scientific reports*, 10(1), 1-15.
- Benabderrahim, M. A., Elfalleh, W., Belayadi, H., & Haddad, M. (2018). Effect of date palm waste compost on forage alfalfa growth, yield, seed yield and minerals uptake. *International Journal of Recycling of Organic Waste in Agriculture*, 7(1), 1-9.

- Giwa, A., Yusuf, A., Ajumobi, O., & Dzidzienyo, P. (2019). Pyrolysis of date palm waste to biochar using concentrated solar thermal energy: Economic and sustainability implications. *Waste Management*, 93, 14-22.
- Nayl, A., Elkhatab, R., Malah, T., Yakout, S., El-Khateeb, M., Ali, M., & Ali, H. (2017). Adsorption studies on the removal of COD and BOD from treated sewage using activated carbon prepared from date palm waste. *Environmental Science & Pollution Research*, 24(28).
- Tahir, A. H., Al-Obaidey, A. H. M., & Mohammed, F. H. (2020, February). Biochar from date palm waste, production, characteristics and use in the treatment of pollutants: A Review. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 737, No. 1, p. 012171). IOP Publishing.
- Zaid, A. & Wet, A (2002). Date palm cultivation FAO plant and protection paper.

Dental Tourism in Romania: Development Opportunities and Challenges

István Egresi

Bianca Sorina Răcășan

"Babeș-Bolyai" University, Romania

Abstract

In recent decades, medical tourism has grown rapidly and has attracted much attention. A number of studies have revealed that, at global scale, patient mobility is increasing. Dental tourism is an important sector of medical tourism. In fact, traveling abroad to receive dental treatment may be the most prevalent form of medical tourism. In Europe, dental tourists represent more than 30% of international medical tourists. Dental tourism, as a sector of medical tourism refers to individuals seeking dental treatment outside their country. Dental care is usually combined with a holiday or visits to tourism attractions in the host country or with visits to family and friends. However, the literature has clearly pointed out that the main motivation for dental tourism is treatment rather than tourism. The purpose of this study is to explore the development of dental tourism in Romania. Countries in Central and Eastern Europe have become popular destinations for patients from Western Europe and North America in recent times. This paper will demonstrate that Romania has numerous advantages in its attempt to become a leading country in dental tourism: highly qualified doctors who speak foreign languages, access to the latest technologies and techniques, and comparable lower prices. What the country lacks, however, is a systematic national promotion strategy.

Keywords: medical tourism, dental travel, transborder patients, Romania.

Introduction

One of the fastest growing forms of tourism, especially in the last decade, is medical tourism (Connell, 2013). Medical tourism is a form of alternative tourism (Egresi, 2016) and refers to the situation in which people travel abroad to get medical treatment (Beladi et al., 2019). Recent studies have found a clear link between medical tourism and sustainability (Yılmaz Karakoç, 2016) as this form of tourism was reported to contribute to economic growth and stability of new jobs in both tourism and medical sectors (Perkumiene et al., 2019).

Many countries are actively promoting medical tourism to stimulate economic growth, especially after the 2008 financial crisis (Beladi et al., 2019). Of these, Asian countries are at the forefront of global medical tourism development (Beladi et al., 2019). In some Asian countries, such as Malaysia, Thailand or India there are policies and programs specifically designed by governments to attract foreign patients to local clinics and hospitals (Beladi et al., 2019).

Dental tourism is a niche segment of medical tourism that is growing very fast; however, the scientific literature in this area is still in its infancy (Enache et al., 2013). Dental tourism refers to patients traveling outside their place of residence for more than 24 hours with the main purpose of getting dental treatment. While in the host country or locality, they also engage in tourism activities. However, tourism is most often seen as a secondary activity rather than the main reason for traveling.

The purpose of this study is to investigate the situation with dental tourism in Romania. In so doing, it will describe the current state of affairs and will explore the development potential while, at the same time, taking into consideration the main challenges.

Literature Review

Medical tourism is becoming more and more important in Central and Eastern Europe (Lubowiecki-Vikuk & Kurkowiak, 2017). Here, Hungary, Czechia and Poland are major hubs for medical tourism in Europe (Beladi et al., 2019). These countries have the advantage of being EU member states but with costs for medical treatment much lower than in the

western EU countries. Moreover, the EU Directive 24/2011 encourages citizens of the European Union to look for medical treatment in any of the member states (Beladi et al., 2019).

Medical tourism can provide the host country with a significant foreign exchange revenue thus acting as any form of export (Beladi et al., 2019). It has been documented that medical tourists could spend twelve times more than leisure tourists (Musa et al., 2012). They spend money not only on medical treatment or procedures but also on travel, accommodation, food and local tourism activities (Beladi et al., 2019) and many do not travel alone but accompanied by family members or friends. In fact, it was found that non-medical expenditure is quite a lot greater than medical expenditure (Musa et al., 2012). It is estimated that there could be more than six million medical tourists at global level, or 11 million if we add domestic travelers (Popescu, 2005).

Medical tourism can also improve access to quality health care in developing countries so that patients who would normally seek treatment in other countries could receive the same medical procedures closer to home (Helble, 2011). Development of medical tourism in a developing country could also stop outmigration of doctors and medical personnel to more developed countries (a phenomenon known as "brain drain") by offering them better paying positions in private clinics and hospitals (which work mainly with medical tourists). The new job opportunities could also motivate other doctors and nurses to return (Pocock & Phua, 2011).

Medical tourism also benefits patients from developed western countries as the cost of medical treatment in countries such as India, Thailand and Singapore could be as low as 10% of their cost in the USA (Andrei et al., 2014). Medical tourism could be especially attractive for the uninsured (Beladi et al., 2019); thus, the USA, where close to 16% of the population is uninsured, is an important market for medical tourism (Andrei et al., 2014). Medical tourism is also an alternative to avoid long waiting lists or to get access to medical procedures that are not available or outlawed in home countries (Beladi et al., 2019).

In conclusion, we could say that there are several factors that have contributed to the development of medical tourism, namely (see also Connell, 2013):

1. Push factors: high cost of care, long waiting times, low-quality health care, lack of insurance coverage
2. Pull factors: cheaper medical care, no waiting lists, highly educated physicians and medical personnel, knowledge and use of latest technologies and procedures.
3. Favoring (contributing) factors: affordability of air travel, favorable exchange rates.

Medical tourism services could be divided between (Bookman & Bookman, 2007):

1. Invasive procedures. Most popular in this category are dental work and cosmetic surgery. Treatment time (including recovery after surgery) could be relatively short; thus, medical visits could be combined with a vacation. These procedures are generally not covered by medical insurance in home countries and are therefore ideal candidates for medical tourism.
2. Diagnostic procedures. Among these can be mentioned: blood screening, bone density screening, heart stress tests and electrocardiograms.
3. Lifestyle procedures include: weight loss, antiaging, wellness, nutrition, stress reduction.

When choosing a destination for medical treatment, other factors could also play an important role. A study conducted among German and British potential medical tourists has shown that the chosen destinations and medical services vary based on gender, age and nationality (Lubowiecki-Vikuk & Dryglas, 2019). Other studies have concluded that cultural distance and social and historical connectedness to a country often have a major impact on the choice of destination for medical tourists (Esiyok et al., 2007; Eyles & Williams, 2008). This refers to the ability to speak the local language allowing the patient to communicate with the physicians and the health care personnel or the presence of a family member or a trusted friend that could intermediate the interaction between patients and their caregiver (Bookman & Bookman, 2007; Hanefeld et al., 2015). This cultural familiarity also explains why nationals living in the diaspora return to their motherland for health care as was concluded by a study looking at Koreans living in the New Zealand (Lee et al., 2010). Similarly, in Albania, most patients coming from abroad are Albanians living in other countries (Nexhipi, 2018) and the same was concluded by a study looking at diaspora Turks who choose their homeland as the destination for their medical treatment (Esiyok et al., 2017) as well as by many other similar studies (Wallace et al., 2009; Macias & Morales, 2001; Horton & Cole, 2011).

Methodology

The research for this paper was based mainly on the study of secondary sources. We consulted numerous scientific articles focused on medical tourism and dental tourism as well as media articles featuring interviews with dentists, directors of clinics, tourism agents, and officials from the Ministries of Tourism and Health. We have also consulted the websites of the major providers of dental tourism in Romania.

Findings and discussions

Medical Tourism in Romania

Medical tourism is not a new phenomenon in Romania. In Bucharest, the Institute of Gerontology and Geriatrics (named today after Prof Dr. Ana Aslan) was founded in 1952 and attracted more than 20,000 patients/tourists annually, especially between 1972 and 1985. This type of tourism brought up to 17 million US dollars early to Romania (Mihailov, 2019). Many celebrities (artists, politicians, etc.) from all around the world used to come to Romania during Communist times for geriatric treatment (Boloş, 2013). Among these we could mention: Charlie Chaplin, Claudia Cardinale, Marlene Dietrich, Indira Gandhi, Suharto, Iosip Broz Tito and Yasser Arafat (Mihailov, 2019).

Over the last few years, medical tourism has seen an accelerated growth in Romania (Dinulescu & Voicu, 2014). Some studies have estimated the rate of growth to be as high as 30% annually (Neagu, 2009; Roman et al., 2016). Of the two million tourists who visit Romania every year, around 2-3% come for medical services (Budurca, 2015; Roman et al., 2016; Pop, 2014). A study by Ibis Continental Hotels has revealed that in big cities, such as Bucharest, Cluj or Sibiu, 10% of hotel rooms are occupied by medical tourists (Neagu, 2019; Stirileprotv, 2019). Some of these are Romanians from the diaspora seeking treatment in local hospitals, accompanying relatives of these patients or foreign tourists undergoing medical treatment, procedures or surgeries in Romania (and/or their relatives) (Neagu, 2009). Some hospitals and clinics even have contracts with some hotels where these hotels offer discounts for patients of the clinic or their companions (Stirileprotv, 2019).

It is estimated that the income generated by medical tourism in Romania could be around 250 million US dollars, which is by no means negligible (Dinulescu & Voicu, 2014). A foreign patient spends on average 3500 euro in Romania including air ticket, accommodation and health care service (Popescu, 2015). Romanian patients spend less, but many travel with companions. These companions (family or friends) spend about 50 euro per day for food and accommodation (Mihalache, 2017; Stirileprotv, 2019). A patient's companion usually books a hotel room for 2 to 10 days and prefers cheaper hotels situated in the proximity of the hospital/clinic. They are mainly focused on caring for the patient; thus, they spend most of the time at the hospital/clinic and very little time visiting the city. They also generally use the services offered by the hotel and spend less money outside the hotel (Neagu, 2019).

Of the medical services requested by international medical tourists are plastic surgery (42%) and dental treatments (32%) (Roman et al., 2016), although some studies see them in a different order – dental treatment first and plastic surgery second (Dinulescu & Voicu, 2014). As of lately, the literature is even mentioning of strange forms of tourism, such as babymoon tourism. Babymoon tourism refers to the last romantic holiday taken by a pregnant woman and her partner before the baby is born (Gabor & Oltean, 2019).

Majority of the international patients come from Germany, Italy, Israel, Canada, USA and Great Britain (Dinulescu & Voicu, 2014; Vasile, 2017). However, most medical tourists are in fact domestic patients/tourists and most international patients are also Romanians from the diaspora (Popescu, 2015; Anonymous, 2018). For example, 30% of all patients seeking treatment at hospitals in the Mures County are Romanians from other counties and an important number of patients are Romanian nationals living abroad (Boloş, 2012). The structure of patients/medical tourists in Romania is represented by: 60% Romanians living in Romania, 25% Romanians living abroad & 15% foreigners (Popescu, 2015). The main reason for international patients traveling to Romania for medical treatment is lower costs but cultural affinity is also important (Vasile, 2017).

Most patients arrive in Romania during the summer and the winter holidays (Anonymous, 2018), and spend most of their time visiting relatives and friends (Vasile, 2017). The interest of patients in a certain clinic or hospital could be influenced by the location of the clinic and also by the holistic nature of the medical procedures (Darabonţ et al., 2014).

Lately, Romania has seen significant investments in private clinics (Dinulescu & Voicu, 2014). Of total incomes of these clinics, about half are generated by foreign patients (Dinulescu & Voicu, 2014).

Dental Tourism in Romania

Most attractive countries in Central Europe for dental tourism are Poland and Hungary due to their proximity to Germany and Austria respectively (Stanciu et al., 2014). Hungary, in fact, is the leader in Europe for dental tourism with a share of almost 40% (Stanciu et al., 2014). One city, Győr, situated in North-Western Hungary, very close to the Austrian border, has about 150 dental clinics serving mainly international patients (Enache et al., 2013). One in three Austrian patients seeks treatment in Győr and in other Hungarian cities situated close to the border with Austria (Stanciu et al., 2014).

Although not as many as in the Visegrad countries, many international patients are looking for dental treatment in Romania (Neagu, 2019; Gabor, 2015). In fact, a number of British specialized websites claim that Romania is one of the best countries in the world for dental tourism (Enache et al., 2013). One reason for this is that dental treatments are much cheaper in Romania than in the USA or in Western Europe at the same quality (Boloş, 2012). For example, a dental implant in Romania costs about 500 euro which is about half the cost in Western countries (Popescu, 2015).

However, these medical tourists are motivated not only by price but also by the fact that most dental procedures are non-invasive and can be done within a few days. Unlike other medical procedures (for example, surgery) they do not require hospitalization and the patient can visit the city and act as a tourist for the rest of the time (Stanciu et al., 2014). Usually, half of vacation is spent on the dental treatment while the other half is spent on visiting around the place (Stanciu et al., 2014).

The most requested dental procedures are dental implants, teeth whitening and canal obturations (Roman et al., 2016) and the main reasons for using Romanian dental clinics (Boloş, 2012; Enache et al., 2013) are:

- Use of advanced techniques and materials
- Highly specialized doctors
- Short periods of treatment
- Affordable prices
- Most treatments are not covered by medical insurance in their countries.

Perspectives for development and challenges

Medical tourism, and, more specifically, dental tourism has real development prospects in Romania (Enache et al., 2013; Frenţ & Niculescu, 2018). One tourism-related magazine has estimated that Romania can attract up to 500,000 medical tourists per year (Traveller Magazin, 2017). However, although Romania has significant resources and potential for the development of medical tourism, so far medical tourism has not risen to the level of other countries in Central and Eastern Europe due to lack of investment in the medical infrastructure, poor transportation infrastructure and the lack of a clear strategy for the development of medical tourism (Andrei et al., 2014).

In order to attract more medical tourists, Romania needs to solve a number of issues. One major challenge is the shortage of physicians and other medical personnel. Romania has fewer doctors than other countries in the region – 22.7 doctors to 10,000 inhabitants, compared to 30.3 doctors in Hungary, 26 doctors in Croatia, 48.5 doctors in Austria (the average for the European Union is 35 doctors to 10,000 inhabitants) (Dinulescu & Voicu, 2014; Popescu, 2015). This is partly due to the outmigration of physicians and nurses after the country's accession to the European Union. Since 2007, Romania has lost 25,000 doctors and 15,000 nurses who moved to western European countries where they can make four or five times more than in Romania (Popescu, 2015). Similarly, the number of hospital beds in Romania has dropped from 207 thousand in 1993 to 128.5 thousand in 2011 which represented 62% of its previous capacity (Andrei et al., 2014).

Given the shortage of physicians and other medical personnel, expansion of medical tourism could have a detrimental effect on the host country as it could put more pressure on the public health care in the country (Beladi et al., 2019). Expansion of private clinics to serve medical tourists could lead to resource diversion and internal brain drain. More doctors and nurses could leave the public health care system for the private clinics which promise better pay. Thus,

citizens who cannot afford private health care could have less access to even basic medical health care (Beladi et al., 2019).

The main issue however is the inadequate promotion of medical tourism, and, more exactly, dental tourism in Romania (Oltean et al., 2020; Buican, 2018). There is no national strategy for marketing Romanian dental clinics abroad. Romanian dental tourism is being promoted at individual level by both dental clinics and travel agencies (Stanciu et al., 2014). Some clinics in Romania work with travel agencies to create packages for potential dental tourists that include transportation, accommodation and tours around the country (Lifedentalspa, 2019). A tourism agency from Romania has partnered with several dentists to start a "center for excellency in medicine and tourism" (Radiojournal, 2015), but this is rather a "rara avis". As a consequence of this lack of a comprehensive marketing strategy, most patients traveling to Romania for dental treatment are, in fact, Romanian nationals living abroad. Unlike in Hungary and Poland, very few foreign nationals are among these medical tourists and these individuals generally have Romanian friends and relatives (Boloş, 2012).

Conclusions and implications

The purpose of this study was to explore the development of dental tourism in Romania. Countries in Central and Eastern Europe have become popular destinations for patients from Western Europe and North America in recent times. This paper has demonstrated that Romania has numerous advantages in its attempt to become a leading country in dental tourism: highly qualified doctors who speak foreign languages, access to the latest technologies and techniques, and comparable lower prices. What the country lacks, however, is a systematic national promotion strategy.

References

- Andrei, C.L., Țigu, G., Drăgoescu, R.M., & Sinescu, C.J. (2014). Analysis of medical tourism for cardiovascular disease. *Amfiteatru Economic*, 16 (Special Issues 8), 1136-1150.
- Anonymous (2018, August 2). În România înfloarește o nouă nișă de business: Turismul medical. *Business Magazin*. Retrieved from: <https://business24.ro/idei-afaceri/afaceri-in-romania/in-romania-infloreste-o-noua-nisa-de-business-turismul-medical-1596720>.
- Beladi, H., Chao, C.C., Ee, M.S., Hollas, D. (2019). Does medical tourism promote economic growth? A cross-country analysis. *Journal of Travel Research*, 58(1), 121-135.
- Boloş, B.V. (2012). Medical tourism in Romania; Mureş County case study. *Proceedings of the 16th International Conference on ISO & TQM and the 8th Cooperation & Competition Conference* (pp. 271-277), Linnaeus University, Växjö, Sweden, 11-13 July.
- Boloş, M.D. (2013). Intellectual property as a drive for sustainable medical tourism – The Ana Aslan case. *Nang Yan Business Journal*, 2(1), 123-130.
- Bookman, M. & Bookman, K. (2007). *Medical tourism in developing countries*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Buican, A. (2018, February 15). Turismul medical în Europa și avantajul prețurilor mici de la noi. *Capital*. Retrieved from: <https://www.capital.ro/turismul-medical-in-europa-si-avantajul.html>.
- Connell, J. (2013). Contemporary medical tourism: Conceptualization, culture and commodification. *Tourism Management*, 34, 1-13.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, surgery. *Tourism Management*, 27, 1093-1100.
- Darabont, R.O., Suceveanu, P., Suceveanu, M., & Volintiru, C.A. (2014). Medical tourism in Romania. The case study of cardiocascular rehabilitation in Covasna. *Amfiteatru Economic*, 16 (Special Issue 8), 1151-1159.
- Dinulescu, R. & Voicu, L.V. (2014). Foreign doctors and foreign patients learn and treat yourself in Romania. *Business Excellence and Management*, 4(4), 30-36.

- Egresi, I. (Ed.) (2016). *Alternative tourism in Turkey: Role, potential development and sustainability*. Cham, Switzerland: Springer International.
- Enache, E., Gabor, M.R., & Morozan, C. (2013). Considerations about dental tourism development and its specific marketing in Romanian. *Management Strategies Journal*, 22 (Special): 420-426.
- Esiyok, B., Çakar, M., & Kurtulmuşoğlu, F.B. (2017). The effect of cultural distance on medical tourism. *Journal of Marketing & Management*, 6, 66-75.
- Eyles, J. & Williams, A. (2008). *Sense of place, health and quality of life*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Frenț, C. & Niculescu, A. (2018). Estimating the economic contribution of medical tourism in Romania based on the tourism satellite account data. *Revista de Turism*, 26, unpaginated.
- Gabor, D. (2015, March 23). Turismul medical aduce milioane de euro clinicilor private. *Gazeta de Cluj*. Retrieved from: <https://gazetadecluj.ro/turismul-medical-aduce-milioane-de-euro-clinicilor-private/>.
- Gabor, M.R. & Oltean, F.D. (2019). Babymoon tourism between emotional well-being service for medical tourism and niche tourism. Development and awareness on Romanian educated women. *Tourism Management*, 70, 170-175.
- Hanefeld, J., Lunt, N., Smith, R., & Horsfall, D. (2015). Why do medical tourists travel to where they do? The role of networks in determining medical travel. *Social Science & Medicine*, 124, 356-363.
- Helble, M. (2011). The movement of patients across borders: Challenges and opportunities for public health. *Bulletin of the World Health Organization*, 89, 68-72.
- Horton, S. & Cole, S. (2011). Medical returns: Seeking health care in Mexico. *Social Science & Medicine*, 72, 1846-1852.
- Ile, F.L. & Țigu, G. (2017). Medical tourism market trends: An exploratory research. *Proceedings of the 11th International Conference on Business Excellence* (pp. 1111-1121).
- Lee, J.Y., Kearns, R.A., & Friesen, N. (2010). Seeking affective health care: Korean immigrants use of homeland medical services. *Health & Place*, 16, 108-115.
- Lifedentalspa (2019, July 11). Turismul medical: cine pleacă și cine vine să se trateze în România. Retrieved from: <https://www.lifedentalspa.ro/blog/turismul-medical-cine-pleaca-si-cine-vine-sa-se-trateze-in-romania/>.
- Lubowiecki-Vikuk, A. & Dryglas, D. (2019). Medical tourism services and medical tourism destinations in central and Eastern Europe – the opinion of Britons and Germans. *Economic Research – Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 1256-1274.
- Lubowiecki-Vikuk, A. & Kurkowiak, J. (2017). Medical tourism potential of central and eastern Europe: Attempt at classification. *CBU International Conference on Innovations in Science and Education*, March 22-24, Prague, Czech Republic.
- Mihailov, A. (2019, December 6). De la Ana Aslan cu dragoste. *DC News*, Retrieved from: https://www.dcnews.ro/de-la-ana-aslan-cu-dragoste_715324.html
- Mihalache, G. (2017, July 8). O idee de peste jumătate de million de euro: O firmă fondată de un roman face 600,000 euro din turism medical: "Românii lasă minimum 200 milioane de euro anual în Austria pentru tratamente medicale. *Ziarul Financiar*. Retrieved from: <https://www.zf.ro/business-travel/o-idee-de-pestre-jumatate-de-milion-de-euro-o-firma-fondata-de-un-roman-face-600-000-de-euro-din-turism-medical-romanii-lasa-minimum-200-mil-euro-anual-in-austria-pentru-tratamente-medicale-16554814>.
- Musa, G., Thirumoorathi, T., & Doshi, D. (2012). Travel behavior among in-bound medical tourists in Kuala Lumpur. *Current Issues in Tourism*, 15(6), 525-543.
- Neagu, A. (2019, February 25). Turismul medical în creștere: 10% dintre turiștii cazați în hotelurile din orașele mari sunt rude al bolnavilor din spitale sau străini care vin în România pentru tratamente mai ieftine. *Hotnews*, Retrieved from: <https://www.hotnews.ro/stiri-sanatate-22996446-turismul-medical-crestere-10-dintre-turistii-cazati-hotelurile-din-orasele-mari-sunt-rude-ale-bolnavilor-din-spitale-sau-straini-care-vin-romania-pentru-tratamente-mai-ieftine.htm>.

- Nexhipi, O. (2018). Medical tourism management challenges: The case study of dental tourism in Albania. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 10, 80-86.
- Oltean, F.D., Gabor, M.R., Stăncioiu, A.F., Kardos, M., Kiss, M., & Marinescu, R.C. (2020). Aspects of marketing in dental tourism – Factor of sustainable development in Romania. *Sustainability*, 12, 4320.
- Perkumiene, D., Vienazindiene, M., & Svagzdiene, B. (2019). Cooperation perspectives in sustainable medical tourism: The case of Lithuania. *Sustainability*, 11, 3584.
- Pocock, N.S. & Phua, K.H. (2011). Medical tourism and policy implications for health systems: A conceptual framework for a comparative study of Thailand, Singapore and Malaysia. *Globalization & Health*, 7(12), 1-12.
- Pop. I. (2014, June 14). Turismul medical și avantajul prețurilor mici. *Capital*, Retrieved from: <https://www.capital.ro/turismul-medical-si-avantajul-preturilor-mici.html>
- Popescu. A. (2015). Considerations on the development of medical tourism at world level and in Romania. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 15(3), 241-252.
- Radiojournal (2015, March 5). Turismul medical în România promovat de agențiile de turism. *Radio Romania Actualități*. Retrieved from: <http://www.romania-actualitati.ro/turismul-medical-in-romania-promovat-de-agentiile-de-turism-73498>.
- Roman, T., Lazăr, C.M., Mandică, A., & Bostan, I. (2016). The current trends and opportunities in the industry of medical tourism. *Journal of Tourism: Studies & Research in Tourism*, 22, 58-63.
- Stanciu, A.C., Condrea, E., & Mandache, M. (2014). Aspects regarding the development of the dental tourism in Romania. *SEA Practical Application of Science*, 2(1), 588-597.
- Stirileprotv (2019, March 1). Turismul medical e în creștere. Aparținătorii plătesc și 250 lei pe zi pentru cazare și mâncare. *Pro TV*. Retrieved from: <https://stirileprotv.ro/stiri/sanatate/turismul-medical-e-in-crestere-apartinatorii-platesc-si-250-de-lei-pe-zi-pentru-cazare-si-mancare.html>.
- Traveller Magazin (2017, March 7). Turismul medical este deschis 12 luni pe an. Retrieved from: <http://www.travellermagazin.ro/arhiva/2017/03/07/turismul-medical-este-deschis-12-luni-pe-an-turism-de-nisa-nr-150/>
- Vasile (Ile), F.V. (2017). Traveling for medical tourism – The diaspora motivation. *Cactus Tourism Journal*, 15(1), 6-13.
- Wallace, S., Mendez-Luck, C., & Castaneda, X. (2009). Heading south: Why Mexican immigrants in California seek health services in Mexico. *Medical Care*, 47, 662-669.
- Yılmaz Karakoç, E. (2016). Medical tourism. In, I. Egresi (Ed.), *Alternative tourism in Turkey: Role, potential development and sustainability* (pp. 189-210). Cham, Switzerland: Springer International

Investigating the Ease of Movement of Flexible, Four-Bar, and Hinged Tracked Robots on Cement and Ceramic Surfaces

Elham Rezaei Gashniani

Jafar Massah

University of Tehran, Iran

Keyvan Asefpour Vakilian

Gorgan University, Iran

Abstract

In today's world, the use of tracked robots has expanded, and therefore, their performance needs to be evaluated from various viewpoints. In this study, the ease of movement of tracked robots was investigated based on draught and energy consumption. Tensile force tests were performed with three flexible, four-bar, and hinged tracked carriers. Energy consumption was also compared between two quadruple and hinged tracked carriers on cement and ceramic surfaces. During the experiments, several variables, such as the weight of the tracked carriers, were investigated. The results showed that the flexible tracked carrier, due to its structure and light weight, moved more easily on the ceramic surface than the cement surface and required less draught. Also, the hinged tracked carrier passed through the cement surface without remarkable vibrations due to its heavy weight. Compared with the energy consumption of a four-bar tracked, it traveled the cement route by consuming less energy than a tracked hinge.

Keywords: Tracked carrier, flexible, four-bars, hinge, draught, energy consumption.

Introduction

Tracked systems are used in repetitive, difficult, and high-risk jobs. Tracked wheel drive systems have less maneuverability than conventional wheels but have a better ability to travel on uneven ground. Reducing human intervention requires a thorough understanding of ground mechanics, vehicle dynamics, and vehicle interaction dynamics with the ground (Said Al-Milli, 2007). With the increasing demand for improving the relationship between tracked load and weight, reducing energy consumption, and improving the propulsion system, it is necessary to know their performance (Bodin, 1999). Tracked systems are currently the newest solution to this interaction. These vehicles typically operate on flexible soft ground (Said Al-Milli, 2007). However, they are also used to move on surfaces such as ceramics and cement. In 2010, a robot was constructed with two planetary reducers that controlled two actuators. Tracks that had conventional wheel mechanisms worked well for relatively flat terrain but were not suitable for rugged terrain. This mechanism was able to change the motion according to the ground (Quan et al., 2010).

Optimizing the performance of tracked carriers can help minimize energy loss and improve device performance. Proper tracked-surface interaction optimizes energy consumption, which makes understanding the preparation of the right tools and the most economical possible (Yang, 2019). It has been observed that the deformation of the ground increases the lateral load of the tracked and even leads to fatigue stress and vehicle overload (Yang et al., 2019).

In this regard, since in recent years, various types of tracked carriers have been developed in laboratories, it is necessary to do more research on tracked systems. In this study, the mobility and ease of movement of three types of tracked carriers were compared.

2. Materials and methods

Experiments were performed to evaluate the ease of movement using tensile force measurements on a tracked system made in the robotics laboratory of the College of Abouraihan. The three tracked systems were flexible, hinged, and four-bar. The experiments performed in this study had three variables with five replications, which were: type of tracked system (flexible, hinged, and four-bar), surfaces type (ceramic surface, cement surface), and load amount (no overload and three weights of 1, 2 and 4 kg, except in hinged tracked).

In this experiment, a digital power analyzer with a load capacity of 1000 kgf was connected to a fixed support at a distance of 254 cm using a rope. The dynamometer hook was fixed in the middle of each tracked robot. The dynamometer was used in a way when the force reached its maximum value; the measured tensile force was recorded on the dynamometer display. To perform this experiment, first, a tracked system was set up, then after a distance of 128 cm, the moment when the rope was pulled and the tracked system began to slide, the dynamometer measured and recorded the tensile force (the force had reached its maximum value). It should be noted that the maximum power was recorded, and there was no change in the display. Figure 1 shows the method of connecting the dynamometer.

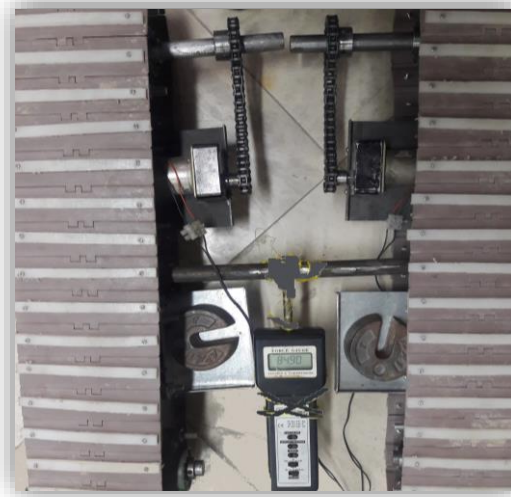

Figure 1. The dynamometer connected to the hinged tracked robot.

After testing without weights and measuring the tensile force of the tracked systems without any additional load, the experiments were performed with various weights and at different levels from the initial surface, and its tensile force was measured. For the experiments to have the same ground conditions, the starting point for moving all three tracked systems was considered to be one point. Also, all the tracked systems were crossed in a certain way. Figure 2 shows three tracked systems on which weights were placed and their tensile force was measured.

Figure 2. The tracked systems from right to left: flexible tracked, hinged tracked, four-bar tracked robots

3. Result and discussion

Figure 3 shows the average of flexible tracked data on both ceramic and cement surfaces. As the results show, the flexible tracked system used less force to move on the ceramic surface and was more challenging to move on the cement surface. As the load on the vehicle increased, due to the greater conflict of the surface with the tracked, more tensile force was required to move, and mobility became more difficult. Also, tracked system on the ceramic surface had more stability. Moreover, by increasing the load, tensile force increased. In general, it can be said that dynamic load increases the rolling resistance in any type of surface (Ahmad et al., 2012).

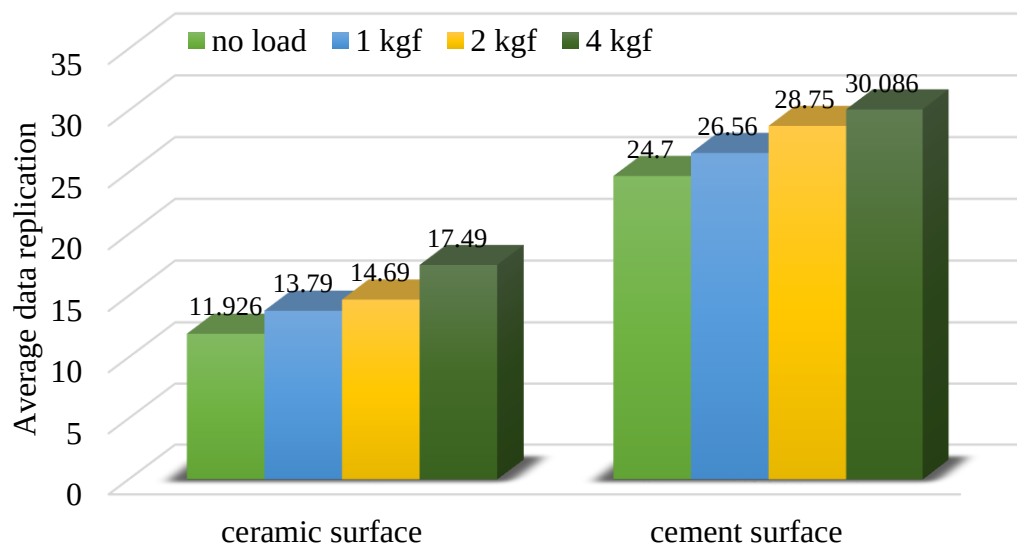

Figure 3. Tensile force diagram for the flexible tracked system

In Figure 4, the tensile force data for the four-bar tracked system indicates that the load increment was directly related to the tensile force as in the previous experiment. More conflict of the tracked part with the surface and increasing the rolling resistance increased the tensile force, and also more slip and less conflict with the surface decreased the tensile force. As it is known, the amount of tensile force in the weight of 4 kg of the ceramic surface is almost equal to the weight of 1 kg on the cement surface. So, the higher the load on the slippery surfaces, the less the surface impact will be. The last tensile force test was performed on the hinged tracked system (Figure 5). It is clear that the tensile force has increased with increasing force. Since this tracked system is heavy, less slippage occurs when moving due to the effect of its weight on the movement, so in all cases, it had more tensile force than the other two tracked systems. When the weight was placed on it, its impact on the ground was even greater, and the tensile force increased. It was also observed that on the cement surface, due to the lack of surface and the creation of higher rolling resistance, the tensile force compared to the ceramic surface is almost double.

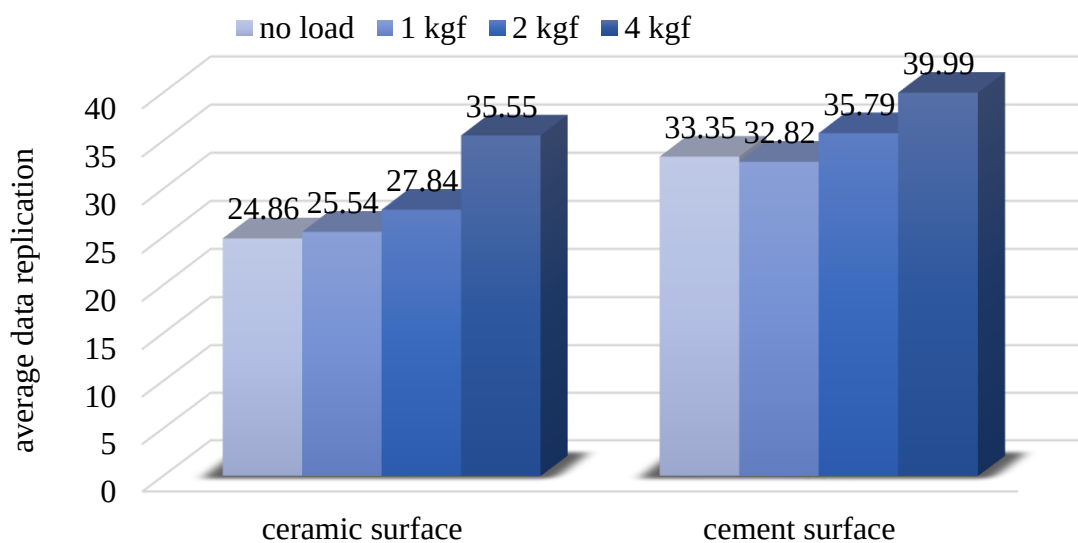

Figure 4. Tensile force diagram for the four-bar tracked system

According to Figure 5, there is a discrepancy in the ceramic surface, which, contrary to expectations, has reduced the tensile force. This tracked system has more vibration when moving due to its structure and weight. On the ceramic

surface, its slip was very high, and due to the vibration created, there was a discrepancy in the tensile force. Tracked systems are affected by high vibration levels and cause low performance (Carletti et al., 2018).

In Figure 6, in general, the tensile force in the three carriers examined is as follows: the flexible tracked system has the lowest average force, while the hinged tracked system has the highest force. The tensile force increased with increasing load. The greater the conflict with the surface, the greater the tensile force required. Flexible tracked robot works better for surfaces that require less conflict, such as ceramic. Tracked robots such as hinged tracked are not suitable for ceramic surfaces due to low vibration and conflict with the surface and slipping. Also, the ratio of the hinge to flexible tensile tracked force has been almost quadrupled in all cases. In the four-bar tracked system, the results were almost the same, and it can be said that tracked such as four-bar tracked have more mobility and adaptability to surfaces.

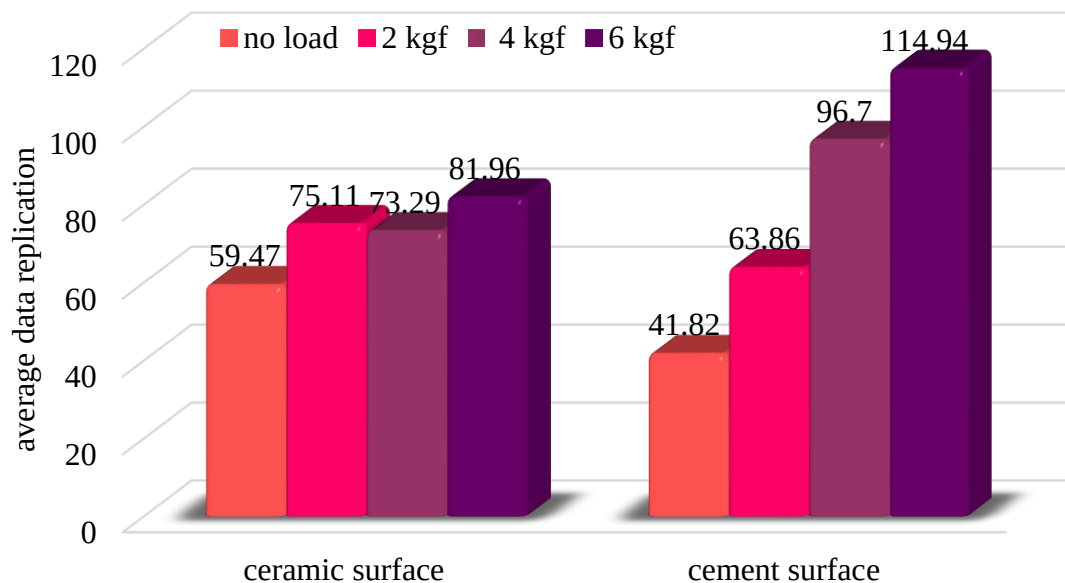

Figure 5. Tensile force diagram for the hinged tracked system

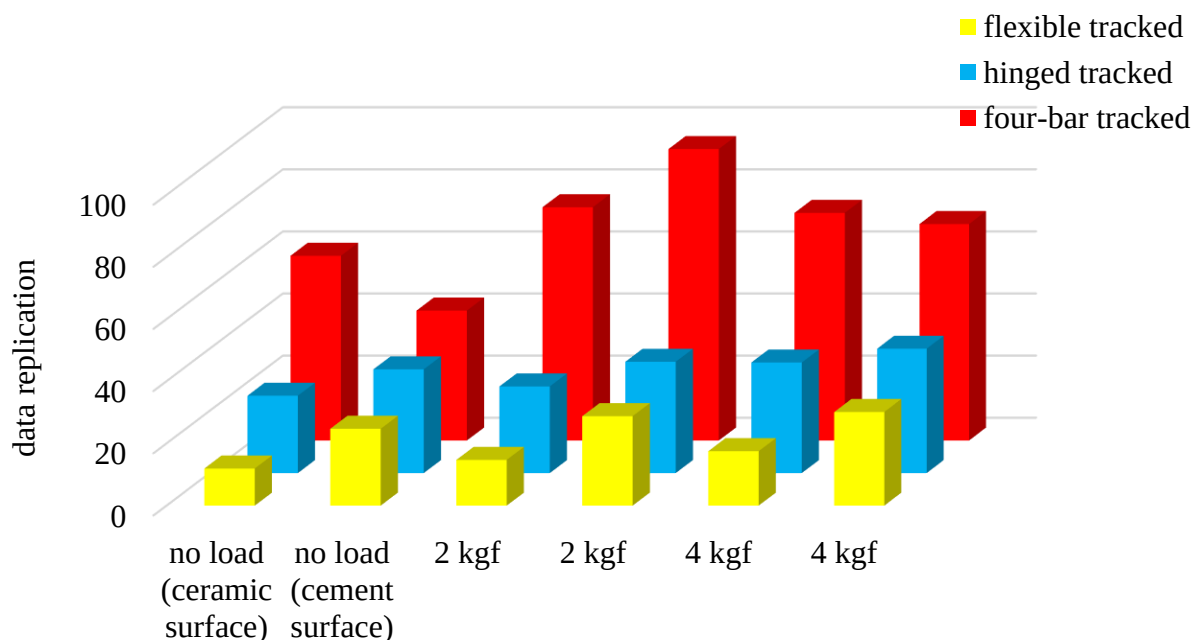

Figure 6. The tensile force diagram of the tracked robots

4. Conclusion

Tensile force is directly related to the type of surface, and the increase in load on the tracked system increases the level of engagement, so better mobility is performed. On surfaces where there is more contact with the tracked system, it is better to create hinged tracked with a similar structure to improve the contact with the surface. Conversely, on surfaces such as ceramics, using tracked robots does not provide better mobility. Tracked systems such as four-bar tracked are better adapted and have easy mobility on both levels. Tracked systems such as flexible tracked robots will perform much better in environments with a surface such as a ceramic surface, and their energy consumption will be insignificant at these levels.

References

- Ahmad, D., Sulaiman, S., Fashina, A., & Akande, F. (2012). Development of a tractor-pulled motion resistance test rig for traction studies on towed narrow wheels. *International Journal of Agricultural and Biological Engineering*, 4. doi:10.3965/ijabe.v4i4.541
- Bodin, A. (1999). Development of a tracked vehicle to study the influence of vehicle parameters on tractive performance in soft terrain. *Terramechanics*, 36, 167-181.
- Carletti, E., & Pedrielli, F. (2018). Tri-axial evaluation of the vibration transmitted to the operators of crawler compact loaders. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 68, 46-56.
doi:https://doi.org/10.1016/j.ergon.2018.06.007
- Quan, Q., & Ma, S. (2010). Controllable postures of a dual-crawler-driven robot. *Mechatronics*, 20(2), 281-292.
doi:https://doi.org/10.1016/j.mechatronics.2010.01.001
- Said Al-Milli, K. A., Lakmal D. Seneviratne. (2007). Dynamic analysis and traversability prediction of tracked vehicles on soft terrain. *Mechanical Engineering*, 279-284.
- Yang, Q., Qu, F., Yu, Z., & Xie, Z. (2019). Stress and stability analysis of slewing motion for crawler crane mounted on flexible ground. *Engineering Failure Analysis*, 105, 817-827.
doi:https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2019.07.005

M.Y. Lermontov's Georgian Impressions to Write the Epic Poem the Demon

Teimuraz Chanturishvili

Independent Researcher, Georgia

Abstract

M. Lermontov's epic poem took its final form after he visited Georgia at the end of 1837. The influence of Georgian impressions is indisputable: the action is entirely unfolded in Georgia, the nature of which is charmingly described; The prototype of Tamar is Nina Chavchavadze, the widow of A.S. Griboyedov; the prototype of Tamar's fiancé is of course, Griboyedov who died in Tehran. Nina remained a widow, despite numerous offers. Let's recall Tamar's words to her father in the poem: Young men in vain come here together / From different regions, other sides / There are in Georgia many brides / But I will not get married ever! Lermontov received Griboyedov's dagger as a gift from her, and reflected that in his poem the Dagger: Thou were presented, given to me by the lily hand / As a token of memory, at the moment of parting / And along thee, for the first time, not blood flowed then / But a transparent tear, the pearl of grief and suffering. In the poem, Tamar's fiancé is called the owner of the "Synodal" - this is "Tsinandali", the estate of Prince Alexander Chavchavadze, Griboyedov's father-in-law. Some discrepancies between historical facts and the poem are unimportant details. The description of the groom's death from an Ossetian bullet proves that Lermontov got acquainted with historical facts - constant robber attacks on Georgian lands from the North; Tamar's father is named Gudal, the poet probably borrowed this name from the legend about the mountain spirit named Gudu, who was in love with the mountain girl Nina. Most likely, the name of the heroine of the poem is taken from the same legend. Tamar, Gudal, Griboyedov, Synodal-Tsinandali, Nina, Demon.

Keywords: Lermantov, Georgian Impressions, Epic Poem, Demon

M. Lermontov's epic poem *the Demon* is the outstanding, fabulously charming work, like all the literary heritage of the great Russian poet (Lermontov, 2011: 32 – 93).

This masterpiece tells of the angel banished from paradise, and racing through the vastness of the universe, spreading evil and crime around. Having met the Georgian princess Tamar, he seems to fall in love with her, has a hand in the death of her fiancé and seeks her reciprocity. In the end, he destroys her - his first kiss fills Tamar with poison and she dies.

The pure angel takes her soul to Heaven, and the demon remains in the universe still alone and unhappy.

My article is full of poetic inclusions from Lermontov's poems in my translations, in a newly edited form.

It is known that Lermontov began to think about this work already at the age of 15-16, trying to tie it to Spain or to Scotland (the legendary Thomas Lermont, known as Thomas the Rhymer, is considered by some to be a distant ancestor of the poet). Thomas the Rhymer had also another nickname - True Thomas, because he always spoke the truth, and spoke it beautifully. This quality was fully transferred to Lermontov. Such true Chrysostoms are listened to with bated breath, but their private life is not strewn with roses.

Then Lermontov's mentioned attempts disappeared and the work received its final form after his visit to Georgia at the end of 1837. Judging by Lermontov's letters, he kept the warmest memories of Georgia.

I presented the topic of my report to the conference, as Lermontov's Georgian impressions to create his epic poem. My analysis implies the impressions, which apparently motivated Lermontov's creativity.

At the same time, the work itself inspires the reader with various impulses, makes him think about many things that go beyond the relationship between Tamar and the Demon, the two opposed heroes of the epic.

The validity of our judgment is confirmed by the censorship obstacles that were imposed on the work. To a large extent, it was saved by the Russian empress, the wife of Nicholas I. She loved the creation of Lermontov very much.

The epic was not published in its entirety until 1856, though in Germany.

The Caucasus occupies a special place in the creativity of Lermontov, without the Caucasus, it's even impossible to imagine it. He, the Russian officer, was exiled to the Caucasus and participated in the colonial War. But in his works, he shows great sympathy for the local peoples, sympathizes with them. It is also impressive that he seemed to foresee his own death in the Caucasus. He said in his poem *The Dream*:

In the noon's heat, in the Dagestan desert,
With lead in my breast, motionless, I lay;
A smoking of the deep wound was incessant,
And my blood, drop by drop, kept oozing away (Lermontov, 1953: 323).

And he really died in his incomplete 27 years in Caucasus, on the slope of the mountain Mashuk. He was killed not by a Caucasian sabre or bullet, but in a duel by the bullet of his Russian friend. The curtain on the temple gate did not get torn and the wall did not split apart, but the black cloud that hung over the duelists echoed with deafening thunder and terrible thunderstorm to that fatal shot.

Not only the genetic - Russian and Scottish roots, but the Georgian impressions as well, give Lermontov's creativity the specific charm. In *the Demon*, Caucasian, namely Georgian experiences are fully manifested. I dare say that this epic poem has no less effect on the Georgian reader than on the Russian. The demon, then the Cherub, was banished from paradise and raced aimlessly through the universe:

The banished demon, the sad spirit,
Was flying over the sinful earth,
And his best memories, still too vivid,
Before him crowded, gained their strength;
Of days in Heaven where brightly shining
He stood, the Cherub, free from sin,
And when across the wide sky scudding,
A comet, amicably smiling,
Loved to exchange that smile with him (Lermontov, 2011: 32).

Then he finds himself within the boundaries of Georgia:

And he flew over the Caucasus summits,
The lone exile from paradise,
Kazbeck below, like a diamond's facet,
Shone with eternal snow and ice (Lermontov, 2011: 32).

The flight continues over the plains of Georgia:

Then other pictures, bright and splendid

Scenes blossomed out in front of him -
The vales of Georgia, their vast carpet,
Stretched in the distance, rolled in green.
The land of such a sumptuous dream!
The views with poplars decorated,
And merrily running ice-cold streams
Along the motley pebbly bottoms,
Rose shrubs where nightingales' sweet trills
Praise ardently with charming fond calls
Mute beauties, listening to them sing.

...

And the voluptuous heat at noon,
And nights, by an aromatic dew
Invariably profusely moistened,
And stars, as shining as the eyes, as
A youthful Georgian woman's look! (Lermontov, 2011: 33).

These last lines are yet another of those impressions that contributed to the creation of *the Demon*.

Then the demon sees Tamar, dancing on the roof of her house, waiting for her groom. He gets imbued with the hitherto unknown feelings:

The demon saw, and for a moment
He felt the inexplicable torment,
All of a sudden it pierced his breast,
And beneficial sound and feelings
Filled his tired soul, all lifeless, wasted (Lermontov, 2011: 41).

Reading this lines, one might suspect that Lermontov, being angry at everyone and everything, mentally relaxed in Georgia.

Who served as the prototype for Tamar? It was Nina Chavchavadze, a daughter of the prince, general Alexander Chavchavadze and the widow of the Russian poet and ambassador to Persia, Alexander Griboyedov. While in Georgia, Lermontov visited that family and even got from Nina Griboyedov's dagger. Later he sang it in his poem *The Dagger*:

My Damask dagger, I love thine mute steel,
Thou, my light and my cold companion,
By the broody Georgian for revenge were hammered thee,
Were honed for a cruel battle by the free Circassian.

...

Thou were presented, given to me by the lily hand
As a token of memory, at the moment of parting,
And along thee, for the first time, not blood flowed then,
But the transparent tear, the pearl of grief and suffering (Lermontov, 1953: 267).

Lermontov, of course, visited Griboyedov's grave on the slope of the "Holly Mountain" above Tbilisi and saw Nina's words on the tombstone:

"Your mind and deeds are everlasting in the Russian memory, but what for you have been outlived by my love?"

Nina survived her husband for a long time but remained a widow. That was, of course, the source of Tamar's response to her father:

Young men in vain come here together
From different regions, other sides,
There are in Georgia many brides,
But I will not get married ever! (Lermontov, 2011: 55).

The prototype of Gudal, Tamar's father in the epic poem, is the aforementioned Alexander Chavchavadze. Lermontov used that name, probably having heard the local legend about the mountain spirit Gudu who loved the beautiful girl Nina.

The prototype of Tamar's groom was of course, Griboedov, who is called "The master of Synodal", which is nothing but "Tsinandali", the estate of A. Chavchavadze. Consequently, Griboedov was the son-in-love in Tsinandali and became transformed in its owner. Griboedov was murdered in Tehran, and Tamar's fiancé was killed in the battle with robbers, but these are the secondary details.

The death of the groom is described impressively; in the appeal to the horse who brought the dead horseman to the bride's house and fell down breathlessly on the stones at the gate, it is said:

Dashing steed, thou took out the master
Of the battle like an arrow - you were fast,
But the Osset's wicked slug was faster,
And it caught up him in the dark (Lermontov, 2011: 47).

These lines demonstrate that Lermontov got acquainted in Georgia not only with many details of the local life, but as well with the trouble the country had to experience on its northern borders from the predatory raids.

By the way, this fact was one of the reasons for the concluding the so-called "Georgievsk Treaty", the treaty of friendship and mutual assistance between Russia and Georgia, according to the modern terminology. It was signed in 1783 by the Russian Empress Catherine II and Georgian King Heraclius (Avalov, 1901: 277). Interestingly, the Georgian delegation included the prince Chavchavadze's father. The further non-fulfillment of that treaty's conditions from Russia and the tragic consequences gives rise in the Georgian mind to the analogy with the relationship of Tamar and Demon. It is hard to imagine that Lermontov, who was visiting Georgia, having become closely acquainted with A. Chavchavadze

and his family, did not learn all the details of this historical fact. It does not follow from this that he gave the appropriate ambiguity to the relationship between Tamara and the Demon, though he led me, a Georgian, to such an idea.

From the beginning to the end, the action of *the Demon* unfolds in Georgia and the Georgian reader involuntarily has to think not only about Tamar, but as well about the tragic fate of her motherland. The description of deceased Tamar is deeply impressive:

And nothing there in her face said
About her unexpected death
In heat of ecstasy and passion;
And all her captivating traits
Showed such a beauty's striking trace,
That as the marble, has no expression,
And is devoid of mind and sense,
Just as mysterious death itself.
They kept a smile, so strange and fleeting,
That frozen was on her beautiful lips,
It stirred a lot of sorrowful feelings
In those who cast at her their glimpse;
The cold contempt there was seen clearly
Of her so early faded soul,
Expression of her final thinking,
The mute farewell to all around.
The vain reflection of her old days,
It was more death like, that strange smile,
For loving hearts, it was more hopeless
Than her forever went out eyes.
So, at the solemn hour of sunset,
When, in the gold sea having melted,
Is hidden the chariot of the day,
Snows of the Caucasus, for an instant
Retaining rosy colors' play,
Shine faintly in the dusky distance.
But that weak beam, so dim, half-dead,
Won't meet reflection in the desert,
And no one's way'll be 'lluminated
From its majestic icy head! (Lermontov, 2011: 85).

The demon's poison-filled kiss destroyed Tamar, but he could not possess her even after her death, and once again remained alone in the universe without hope and love.

And the defeated demon cursed his
All crazy fancies and mad thoughts,
And still remained, filled with his haughtiness,
Alone as earlier in the universe,
Deprived of love, deprived of hopes! (Lermontov, 2011: 89).

The reader is as well filled with sad impressions by the pictures of the places where Tamar had lived, where the carefree days of her youth had passed:

But having served its time, now sadly
The wistful castle stands there and stares,
Like an old man, like a poor elder,
Who has outlived his kin and friends.
...
All's wild around, not any trace
Of by gone years, the hand of ages
Cleansed them away, it's strict and zealous,
And nothing will remind again
Of Gudal's name, once loud and famous,
And of his lovely daughter's name! (Lermontov, 2011: 91).

The epic poem ends with the truly epic description of the temple on the slopes of Kazbek, which has always attracted visitor's eyes:

But there the church on the steep summit,
Where bones of theirs were taken by earth,
Still has been stored by the holly strength,
And there amidst the clouds you see it.
...
News having heard in distant countries
About this temple amidst the rocks,
All clouds from far away in flocks
For worship to these places hurry.
But over those ancient family stones

Now no one neither cries nor mourns;
The rock of Kazbek, looking gloomily,
Contains its pray and eagerly guards,
And by continuous human murmuring
Their perfect peace won't be disturbed (Lermontov, 2011: 93).

References

Avalov, Z. 1901. Georgia's Accession to Russia St. Petersburg: A.S. Suvorin Printing House

Lermontov M.Y. *The Demon*. 2011. Analogpress.net - a literary journal | volume 2 fall 2011
issue.com>declercqj/docs/apjournalv2fall2011

Tsageri Concrete Dam Stability Analysis

Mirian Kalabegishvili

Mikhail Sanikidze

Georgian Technical University, Georgia

Abstract

Tsageri concrete dam (height - 11 m) is located on large-fraction soil foundation. As a result of bathymetric surveys and underwater surveys, it was revealed that the stilling basin slab was destroyed and a foundation pit 5 m deep was formed, which penetrated even to the toe of the structure. It should be noted, that there are high compressive stresses on the downstream side of the dam. All posed a real danger in terms of loss of stability. Due to the collapse of the apron slab, the seepage length was reduced, which accordingly increased the head gradients in the washout zone of the dam foundation. As a result, bearing capacities against suffusion have been reduced. Static calculations of the "dam-foundation" system were performed taking into account the operating loads (including seepage heads) and the nonlinear 3-axial deformation of the foundation material. It should be noted, that in general, soils are characterized by a higher degree of nonlinearity compared to the rocky foundation, its influence increases even more under the mentioned conditions. An analytical attitude is used to approximate the "stress-strain", which is founded on the results of experimental studies of large-fraction soils. The load deviation area is used for the analysis of soil deformation according to the experimental studies of Marcella and Gupta. Nonlinear calculations of the "dam-foundation" system were performed using the finite element method as part of a two-dimensional task. The formation of the nonlinear stiffness matrix of the system was carried out by iterative calculations. It was found that the plastic deformations increased under the influence of the concentration of compressive stresses in the contact zone of the dam and the foundation (near the washout area at the foundation). As a result, there is a redistribution of stresses. In particular, in the zone of high concentration there is unloading of the stressed state and in the deeper sections of the contact zone there is loading. Soil strength assessments were used for stability analysis using the Mohr-Coulomb theory. The paper presents some results of numerical analysis of nonlinear behavior of Tsageri concrete dam and foundation.

Keywords: Concrete dam, Soil nonlinearity, 3-axial deformation, Deviator stress, Stability.

Calculation Results Analysis

The foundation of the dam is mostly homogeneous, containing gravelly soil filled with clay-sand (Photo 1, Table 1).

Photo 1. Sample of soil taken from the foundation of the dam.

Table 1

Soil Characteristics	
Modulus of elasticity- [kN/m ²]	40000
Poisson's ratio	0.27
Angle of internal friction [°]	26
Specific cohesion [kN/m ²]	10
Volumetric weight [kN/m ³]	20.5

Seepage studies

Seepage calculations were performed as a two-dimensional "dam-foundation" system using the GEOSLOPE complex software, realizing a finite element method. The calculation of the system takes into account the geometric dimensions of the mentioned system, physico-mechanical parameters of the foundation according to the design solution, as well as the developed pit in the downstream.

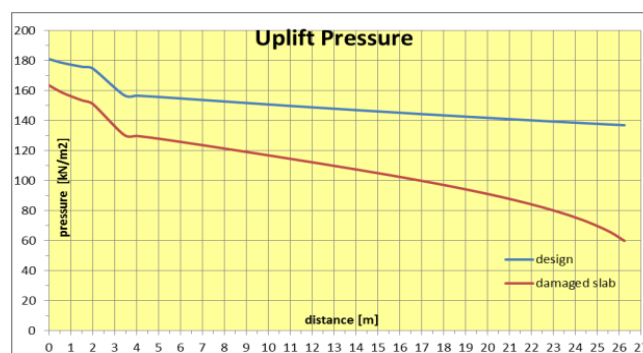

Fig. 1a. Uplift pressure under the dam.

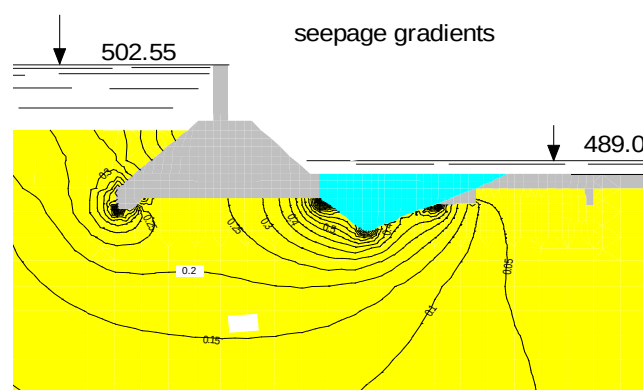

Fig. 1b. Seepage gradients at the foundation.

The results of the calculation obtained a full range of seepage parameters, including distribution of uplift pressure and seepage gradients at the dam foundation for the design and damaged conditions of the slab (Fig. 1a and 1b).

It was obtained that the seepage gradients at the gap in the toe of the dam reach $1 \div 1.2$. According to geological studies, the gravelly soil at the foundation contains fine particles (with fraction ≈ 1 mm), and the allowable gradient for medium and fine fraction soils is 1.0 and 0.75, respectively. With this in mind, the seepage gradients at the foundation of the dam are close to allowable. Thus, the seepage strength bearing capacities are practically dead.

The seepage pressure at the bottom of the dam is:

- For the design condition - 3980 kN;
- When there is an emptiness in the downstream - 2780 kN.

Thus, as a result of the developed pit in the downstream, the seepage heads under the upstream and downstream sides of the dam were reduced from 2 to 8 m, respectively.

Accordingly, in the presence of an emptiness, the uplift pressure at the bottom of the dam (compared to the design condition) is reduced by 1200 kN.

Static Studies

In general, the "stress-strain" curve for the soils is characterized by a significant curvature, which indicates the role of nonlinear soil deformation. In this regard, the calculations of the "dam-foundation" system were carried out taking into account the nonlinearity of the material using the hyperbolic curve model of the "stress-strain" using the finite element method [1].

Analytical attitude was used to approximate the " σ - ε " curve for large-fraction soils of the dam foundation, which is founded on the analysis of the load deviation area according to the results of Marcella experimental studies (Fig. 2) [2, 3].

Static calculations of the "dam-foundation" system were performed for 2 variants. The following were discussed: a) instant collapse of the slab and b) sequential collapse of the slab.

According to the results of nonlinear calculation of the soil material, under the downstream side of the dam, especially in the zone of high compressive stresses, a significant redistribution of stresses occurred, which is accordingly reflected at the c-c intersection contact area (Fig. 3). In particular:

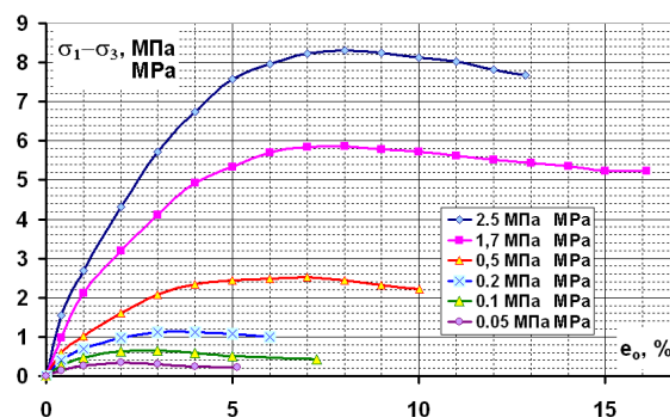

Fig. 2. Results of experimental study of boulder-gravel soil at the area of stress deviation (Marcella studies).

- σ_y In the zone of high concentration of vertical compressive stresses, the stresses obtained by nonlinear calculation results are reduced compared to the results of linear calculations, and the mentioned stresses increase towards the central section of the dam. Such a regularity is maintained during both instantaneous and sequential collapse;
- The value of σ_y stresses, during sequential collapse of the slab increases compared to the instantaneous collapse Fig., considering the nonlinearity of the soil material.
- Dam stability assessment was performed on shear strength stability condition of the soil according to the sliding, in depth:

$$\tau < \tau_{cr}$$

which corresponds to the term $\theta_{max} < \varphi$

where,

- τ, τ_{cr} - The calculated and marginal values of the tangential stresses on

the hazardous sliding surface;

- θ_{max} - The corresponding angle of tension state;
- φ - Angle of internal friction of soil.

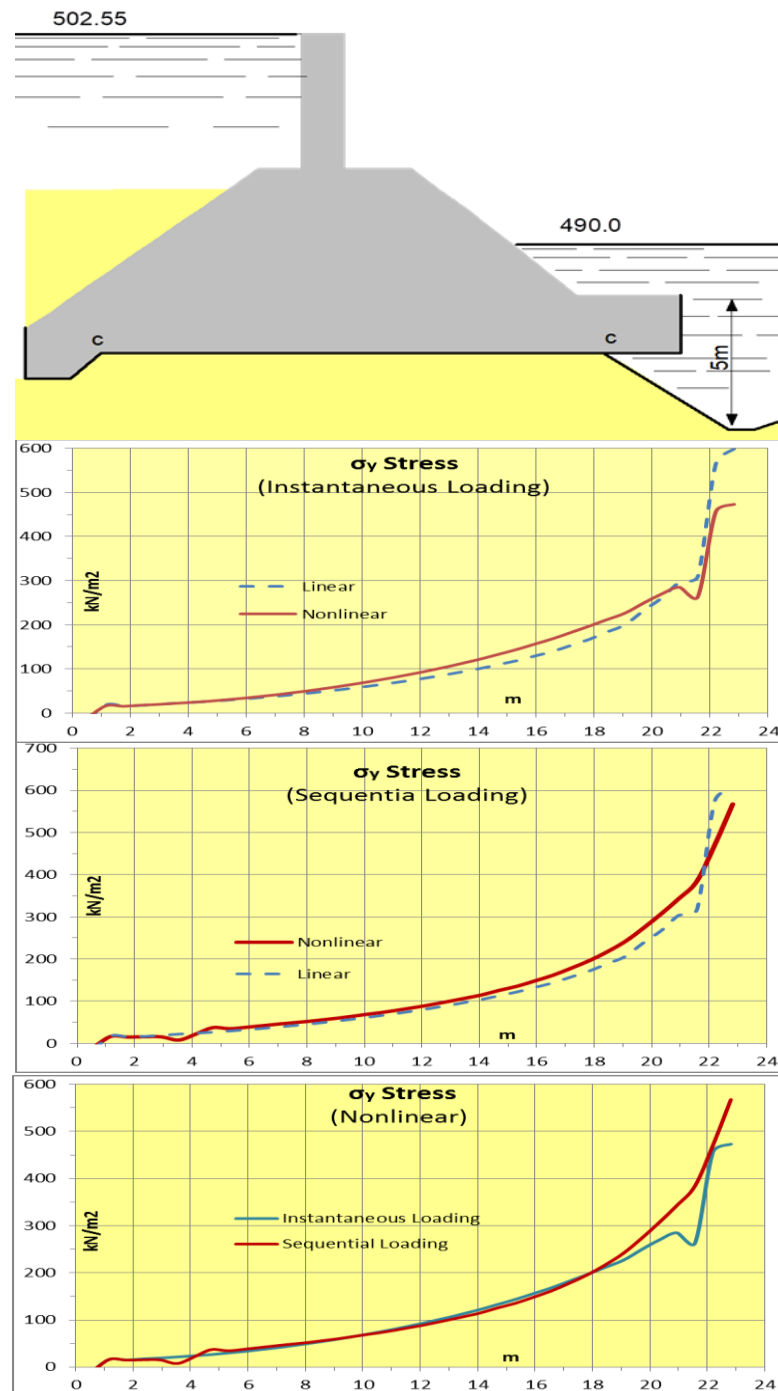

Fig. 3. σ_y Stress distribution curve at the c-c contact area of the dam-foundation intersection during instantaneous and sequential collapse of the slab.

The limit state is expressed conditionally using the main stresses:

$$\sin \theta_{max} = \frac{\sigma_1 - \sigma_3}{\sigma_1 + \sigma_3 + \sigma_c}$$

here, $\sigma_c = c / \tan \varphi$.

Finally, the shear strength condition is represented by the equation:

$$K = \frac{\varphi}{\theta_{max}} > 1$$

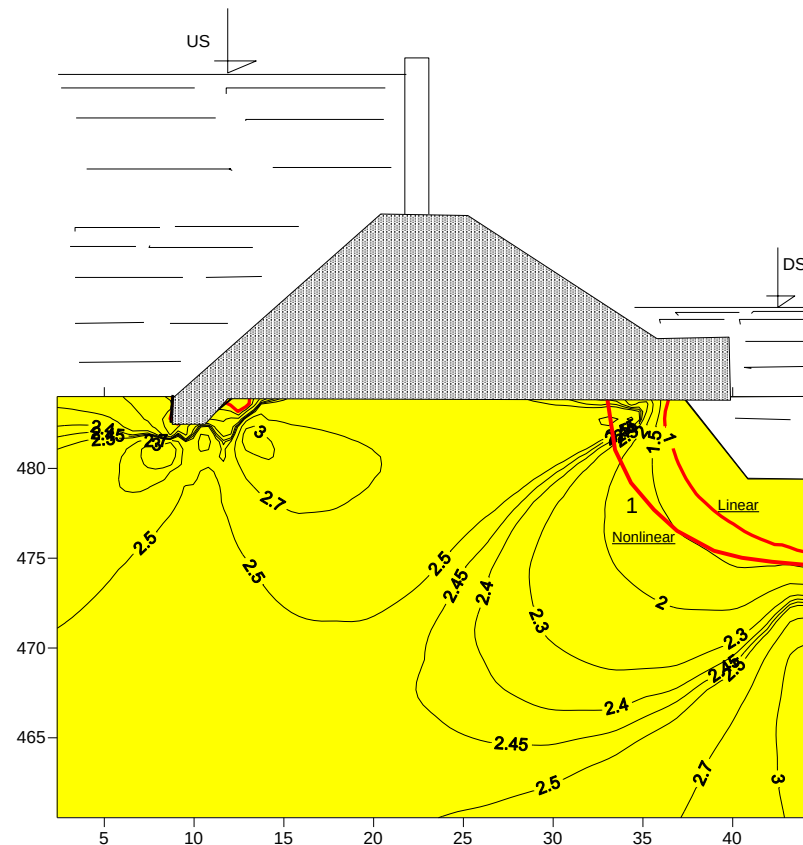

Fig. 4 Distribution of bearing capacity coefficients (K) at the foundation of the dam.

The surface of the limit state ($K \approx 1$) under the downstream face of the dam (near the washed out pit), according to the numerical results of the linear calculation, moves to the depth of the dam foundation according to the results of the nonlinear calculation, which is logical (Fig. 4).

The calculation showed that the condition of the dam was unstable ($K \approx 1$) in the presence of 502.55 m.a.s.l. in the upstream.

The mentioned condition is also aggravated by the high value of seepage flow gradients under the downstream face of the dam (in the pit zone), which is why the bearing capacities against seepage strength are practically dead.

The condition of the dam posed a threat to the rehabilitation work. In this regard, we have calculated that when the water level in the upstream is reduced by 1 m, the shear force acting on the dam is reduced by 10%, therefore, the case was considered when the water level in the upstream was reduced by 1 m (501.55 m.a.s.l.), which would allow us to reduce the shear force on the dam by 200 kN, during which bearing capacities of dam stability increase to $K=1.1$, which was considered to be acceptable for a short period of rehabilitation (up to 1 month). Thus, this action was a necessary condition from a point of safety view during rehabilitation.

According to the rehabilitation decision, the 5 m pit at the foundation of the dam was completely filled with concrete (photo 2), as a result of which, the facility fully met the safety requirements.

Photo 2 - The pit, concreted in the downstream side of the dam.

Conclusion

- Considering of the sequential collapse of the slab proved to be important in assessing the stability of the dam, during which, compared to the instantaneous collapse the compressive stresses at the foundation was increased by up to 25%. This regularity is maintained when considering both linear and nonlinear soil deformations.
- By using the hyperbolic stress-strain curve, it was obtained that a significant redistribution of stresses occurred at the foundation of the dam, especially under downstream side. In particular, in the zone of high concentration of compressive stresses, the stresses decrease, while the stresses increase in the direction of the central section of the dam.
- The mentioned state of stresses at the foundation affects the stability of the foundation. In particular, according to the stress distribution, there is a displacement of the potential shear surface in the direction of the central section of the dam. As a whole, the unstable area grows, which further worsens the stability condition of the dam.

References

- Sainov M.P. Deformation Parameters of Macrofragment Soils in Soil Dams. Строительство: наука и образование. 2014.
- Marsal R.J. Large Scale Testing of Rockfill Materials // J. of Soil Mech. and Foundations Division. 1967. Vol. 93(2), pp. 27-43.
- Duncan, J. M. & Chang, C. Y. (1970). Nonlinear analysis of stress and strain in soils. Journal of Soil. Mechanics & Foundations Div.

Reformative Activity of Tiberius and Gaius Gracchus According to Plutarch

Tamar Kutaladze

Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

Abstract

The political life of Rome is full of distinguished personalities who at various stages of history have left their mark on it, although the political strategy of existence has determined the path of the future development of Rome. The Gracchus brothers can be considered as such persons, they not only changed the political life of historical Rome, but also created a completely new vision of the economic, social and political system, at a time when Rome was fully preparing to transform from a republican system into an empire. The Punic Wars became a new challenge for the Roman Empire, which was to become a battleground for world hegemony, for this purpose they launched a new phase of the Macedonian Wars, with the aim of making Rome the successor to the Greco-Macedonian Empire. The difficult and contradictory period of the conquest and subjugation of the East was beginning, in parallel with the subjugation of which life in Rome seemed had to improve. The received loot provided opportunities for many things to be done, but the opposite happened, with large numbers of slaves coming in from the Eastern conquests gradually expelled the labor of the free Romans, they began to use the labor of slaves instead of them. At one time the main guarantor of Rome's social and economic system, the free Roman citizen became virtually an "out of play", an excluded parasite, who lost the basic means of work and life. It is in these difficult political and social conditions that the Gracchus brothers begin their involvement. This issue has been carefully studied in Soviet and foreign historiography. Naturally, Soviet Marxist historiography deserved the approval of all those political figures whose protests were directed at the protection of the "impoverished" population. This applies to the slave revolt (e.g., the Spartacus revolt), as well as the Brothers Gracchus's' struggle for justice, and so on. The purpose for Soviet historiography is quite clear, as they wanted to show even more strongly from the inter-class prism of Marxist historiography the Roman slave State and its society, the "true face" of the oppressor and oppressed slaves. The purpose of this article is to look at one of the most dramatic epochs in Roman history, and based on the analysis of the Plutarch's work "parallel biographies", let us outline the aims and features of the political-economic and social reforms of the Gracchus brothers: what were the goals of the reforms, what problems were seen, what way did the brothers found to solve them.

Keywords: Reformative Activity, Tiberius and Gaius Gracchus, Plutarch

One of the most complex and determinative issue of the history of Rome has always been the Gracchus Brothers' difficult and tricky historical life and what exactly caused the existence of this dramatic and bloody epoch, which, afterwards, became titled as Gracchus' era. It's natural that for Rome the civil confrontation and resistance wasn't a novelty, however, the processes which are presented by the activities of Gracchus Brothers, tend to be one of the most dramatic and full of antagonism. It's natural that there are many scientific-popular literatures concerning the indicated issue, in which the complexity and problematic historical lives of Gracchus Brothers are presented differently, more interestingly, however, we consider that even now exists many issues which can be seen from the different spectra, the more that Roman Historical Essays itself gives a large field of interpretation. It's the goal of our article to reconsider the basic tends of historical life of Gracchus Brothers' according to the sources of the Great Roman Historian, philosopher-moralist – Plutarch and based on the given sources of Plutarch, reconsider the lives of Brothers in a new, critical way. Why did we drop our attention to the current source of Plutarch? Because unlikely of other Greek or Roman historians, he is never limited by providing only dry historical references, he, first and foremost, shows the face of a multifaceted cognition of a person of moral-ethical norms. That is his personal credo and aim, for by confronting different Greek and Roman political figures, he tries to show us the parallels and contradictions that may exist with this or that figure, and so that these are not just dry facts, but by observing this or that person, is giving a try to find different attitudes and real opinions to find a logical explanation for the causes and events, with his deep belief that the political, cultural and social face of each person derives from the psycho-emotional and factual circumstances of this or that person. His history coincides with the history of Rome, as Professor Pl. Tsereteli points out, the so-called "Golden Age" in Roman

history. During the time of Great Emperor Adriane (117-138) for three years he has been the prosecutor in Rome. Plutarch was giving lectures and was talking about philosophy¹ As it seems from the above reference Plutarch from the earliest years tried to create a kind of historical records in parallel with being in the civil service. The Greek himself did not lose strong bonds with the Greek world throughout his life, especially with Delphi, the center of the Greco-mystical world.

It was Professor Pl. Tsereteli's work we learn from, that in the last years of his life he was a priest of the temple of Delphi. He renewed the cult of Apollon from Delphi and the faith of Oracle.²

Plutarch's passion for mysticism, we think, is not accidental. It is the study of different personalities in the process of controversy that he often uses the methods of religious mysticism, which is why medieval historians even called him half a Christian mystic and even a holy father. That is why we wanted to see the historical-mystical, political-social face he saw in the case of the Gracchus brothers. Naturally, before we get directly to the main content of the source, it would be appropriate to talk about the political life of the war that existed at that time. The Third Punic War, which took place in the middle of the second century, finally made Rome De Facto ruler of the world. From this point on, his imperial ambition begins. That began to "control" not only the Mediterranean, but almost all of the Eastern civilizations, and first of all began to strive for the establishment of a large land-based system. The law which prohibited the monopolization of lands for the noble class began to be disobeyed. They became either direct or indirect owners of a large part of the eastern provinces, which greatly increased their financial power. The so-called "nobility" of a large number of prominent farmers emerged, who established a large "Latifundium" farm in the eastern part of the country. They carried out powerful farming work either directly or with the help of local noblesse. There was born an idea, in the current system, to widely inculcate the slavery, using people standing closer with them and fully dependent on them which have long been justified. Therefore, now, the absolutely similar model (the process of transforming lands into the latifundian agriculture) was taken by Rome and spread through its Eastern part, however, unlike the first, in second case, the process of uniting the existing land funds flew with many confrontation and resistance- As so it's called the "Eastern" part was populated by free small owners. They were the ones who were called as ancient free citizen types of Rome. They were the creators and inspirers of that Empire. However, the paradox began. They, in fact, simultaneously becoming the Empire, Signed the ruin "petition" of their Economic and Social Lives. Time by time, opens up the issue of taking out the "lands" (economic lever) from the petty bourgeoisie by different forms: By procurement, by threatening them, by turning them into an economic collapse and etc. At one time the supporting force, the free plebeian of Rome, became an economically disenfranchised, impoverished, parasitic citizen of

Rome, who has left nothing more than being footman of rich oligarchic nobility. It was because the laborers in the enlarged plots of land they owned began to use slaves brought in from the conquered territories at the price of "straw", by that they have killed the last hope of existence for them and turned them into slaves, for whom the respect and pride became a headache. Gracchus Brothers started their historical part from that point.

We, naturally, due to the complexity of the issue, can't fully review the scientific literature on these topics. Our main and only goal is to explain by Plutarch, the view and to understand the main features of the political-economic reforms of the Gracchus Brothers. First of all, it is worth mentioning the fundamental monograph of Professor X, published in 1990 - "Brothers Gracchus", in which he uses in-depth scientific-research parameters to explain all the nuances of Gracchus' work, which became the reason for their triumph and tragedy. The paper itself highlights all the peculiarities of Licinius-Extrius previous agrarian legislation: what became the pretext for the arrival of Elder Gracchus before the agrarian reforms, the subsequent attempts at legislative variability after his brother's assassination, and, finally, the resignation of Gaius Gracchus and its intensity and inflexibility. Much peculiarity of their oratorical Arts should be appreciated. In the book written by professor Pl. Tsereteli, "History of Rome", Chapter second, Epoch of Civil War, there is expressed much attentive and interesting point of view concerning the lives of Gracchus Brothers. Its basic historical source towards the current issue is individual analysis of works by Apiane and Plutarch. Furthermore, the worth-mentioning thing is fundamental research done by Professor Mate Aleksishvili which not directly, but still very interestingly depicts much peculiarity of social layer. In an ancient civilization, from that point, his fundamental research is worth-underlining- "Slavery in an ancient country". Moreover, big help for us concerning our work process was capital two-volume set book published by the professor Sergeev, "Study of Ancient Rome History, Part 1 where he has widely and interestingly spread the basic confrontations and difficulties of Gracchus Brothers' lives which became the reason and, therefore, basis of their liquidation from the political field. Furthermore, there are many attentive opinions

expressed in the following work concerning the aims and problems of Gracchus political lives. During creating our statement, we have widely used very interestingly-written work of Professor Levan Sanikidze – “Late Republic of Rome”, in which the author tries to revive in our imagination the full intensity and tragic side of radical reforms made by Gracchus Brothers in a highly artistic, master, incomparably dramatic way.

It's natural that there exists plenty of scientific-popular literature concerning the above-mentioned issue in Georgian, as well as, in Foreign languages, which I, naturally, got informed about, however, the usage of them in current statement wouldn't be our goal, it can be token for the next research work. The basic goal and peculiarity of our article is postulating and interpreting the literal sources of Plutarch in a transcendent, new way, plus, we want to try explaining those basic reasons and problems, which are depicted in the following source in a huge amount about existing problematic circumstances.

In the beginning, as every historian does, so Plutarch starts by writing about the parents. Who were the parents of Brothers? We come across with interesting answers, as well. On the one side, we get the information about how did their parents marry, on another side, we came across the unbelievable and featured story about how the father managed to kill two snakes (seen in dreams) and by the dictation of wizards, how did he managed to sacrifice his own life for the wife and children. As like the first case, Scipio Africanus, the hero of the 2nd Punic War, didn't want his daughter, Cornelia, to be seen as the wife of such an enemy, Gracchus, and only to be married afterwards and as for the second case, greatly defines the greatness and decentness of Cornelia, as a woman. She is mentioned as a descent lady and magnificent mother of her children-children, who have never felt the lack of care and right there he sharply and interestingly constructs the personal and emotional portraits. For him, being a true moralist, the main starting point during the describing different people is detecting one's spiritual, aesthetical or psycho-emotional dynamics of processes. He saw the less passion and charm in self-assured, calm behavior of Tiberius, however, as for Gaius' case, despite the stubbornness and anxiety dominance in his characteristics, still the real leader's passion and persuasiveness is obvious. Interestingly, for him, as a historian-moralist, the age difference between brothers seems to be problematic. Tiberius was nine years younger than Gaius that was an obstacle for crowning the success of their common work. The synthesis of two different characteristics can be read by Plutarch as a sign of better results. When Tiberius was ending his life by suicide, Gaius was still a newborn. Afterwards, for Tiberius' case, he was given a chance to become a priest of Augurs. It helped him to create a political career, for what he never forgets the contribution of future father-in-law – Apius, so, he should be thankful for that. The case of Tiberius is interesting, as Plutarch notes: „he became friends with his future son-in-law and, finally, gave a sentence to marry her daughter. Tiberius felt pleasure for that sentence. Marriage negotiation hereby was approved”¹. Afterwards, he happily announces to his wife that their daughter was engaged to a son”. Here the real face of Plutarch can be seen: timid, obedient to a person, who couldn't even choose his life companion himself. After that Tiberius is in military work where he meets the first resistance. I mean the campaign against the Numantians, It's true that the leader of the legion was Mantius and even Plutarch recognizes his decency but as a commander he brought a big misfortune and lose to his own doorman and, finally, overcame with many failures, gives a command of retreat. Demoralized by enemy, Mantius were trapped in a narrow valley. To find a solution, Mantius sends ambassador to enemy. Enemies, as Plutarch notes, have laid down their conditions for peace; however, firstly, they took an incentive to make an agreement for the current existing dissolution with Tiberius, as they felt assigned to Big Tiberius. There is an interesting one passage from the ambassador entrusted by Tiberius. „ Negotiations were held, he persuaded Numantians for some conditions, and some conditions were made by him and, finally, concluded the truce”². It meant that this so called shameful truce, Tiberius, in spite of the fact that it provided the saving of many warriors, shouldn't take as a plus, especially next to successful senators.

It's true that they indirectly still showed as shameful fact that Tiberius couldn't expose much self-confidence during the diplomatic negotiation and couldn't secure fully the interests of Rome, despite the fact that it was his direct duty. Thereby Plutarch states that Tiberius was so engaged in having fun with Numantians that he even agrees to be welcomed in their city and have a feast with them, but still hesitantly. Numantians gave him plates, as Pretor always set up, they also asked him to take any item he would be interested in with prey. He, as a true Godly Augur, took only incense, as he used it during sacrifice liturgy. As Plutarch states, he also said farewell to them in a friendly way. The successful part of Rome society rated it as a shameful truce; however that step made by Tiberius Gracchus was still acquitted positively. The protest of underclass society saved Tiberius from anger and in all of that the commander-in-chief was blamed. What does the current passage tell us? Firstly, the compliant characteristics and humility, lack of

confidence, lack of principality of Tiberius during concluding the truce reflected the unsuccessful results of the truce; Secondly, he takes care of saving the plates more than expressing the strength. For him, the priority is to take plates and incense with him more than taking back such an item, which would be far more based on public purpose. It's true that for that stage, Tiberius escaped from the great anxiety of Optimals, but, as Plutarch outlines „Lower ring servants questers and tribunes were blamed to have broken the oath and violated the truce“.

Plutarch continues supporting Tiberius and recalls the example of Scipio Junior. He, who neutralized the great wave of anger towards the Tiberius. Even the Scipio had a chance to kill Tiberius, however, he didn't do this. Here Plutarch reaches very interesting and, partly logical, conclusion: „From my viewpoint, Tiberius would be avoided from misfortune if, during arriving at his early political arena with his laws, Scipio were in Rome at that time. He has been in Numantia and waging the war when Tiberius tried to enforce the laws.“³. It's another verdict upon Tiberius. He couldn't recognize the importance of choosing the time and space correctly, plus, Tiberius, as a compliant and less bold person, couldn't reach a good result without the help of anyone. Afterwards, Plutarch describes how small lands gradually became large latifundian farms, leading to the complete impoverishment and degeneration of many Roman citizens; How the rich raised prices on leased land and how they gradually ousted the poor; The free landowner, who was losing everything and in return Barbaros' slave labor was widely used, further process - Tiberius's public tribunal making a new mine, blocking the laws proposed by Tiberius, vetoing the status quo, and vetoing the tribunal. It's also interesting how Tiberius reacts, he asks Octavius to stand together against unfair laws, but Octavius neglects. Plutarch here underlines excessive moral purity of Tiberius, which is conditioned by the framed upbringing. As Plutarch outlines, Tiberius promised Octavius, who was considered to be a successful landowner, financial benefits in exchange for the extra land confiscation, but, in vain. Then he starts independently standing upon the laws and harassing rich honors. Rich society, as Plutarch observes, gave a sign of mourning and by this sign they reported the closeness of dictatorship. There is such an interesting moment which outlines the compliant, gentle and fluctuating nature of Tiberius when ex consuls imploring him with tears to neglect the laws created by him and, afterwards, to be confirmed denial by the senate. Tiberius asked an interesting question: „Then, how should we behave?“ - it was similar to the reaction of man who has decided making big deals by dictation of others and dependent on them. The Optimals in the Senate refused, and Tiberius had no choice but to remove from the road the second-road blocking tribune Octavius. Another humiliating lobbying expressed from the side of a man who wants to go through the big reformatory way at the expense of demolishing personal dignity. „Tiberius obstructed the voting and again started begging for things to Octavius.

He hugged him in front of people, kissed him and told:„Don't make yourself feel ashamed and I will not be forced to be the cause of such strict and extreme measures.““⁴. This step made by him is sharply nonsense and, first and foremost, here is shown the type of person with immature ideas and ambitions, he for whom the decision-making process is destructive. As soon as he makes a decision, the tragedy begins. Based on the adopted laws, the fair redistribution of land should start. Of course successful rich oligarchs saw what would follow their property owned by scarcity and took an action fast without any doubt, unlikely Tiberius. The clearest example of this is the behavior of Nazika, as they say the correct action is prerequisite of gaining right weapon. First a friend and comrade was poisoned and killed and instead of being an awakened, he revealed an amazing paradox „Save those kids and their mother, because I have no hope to survive from the enemies“⁵. Man, who has no hope of securing himself, he, naturally, can't take care of surviving others. That's already a last song of defeated governor. Another expression of his weakness and immaturity- during the battle between him and immoral person, Anrus, the following question was asked:„if your friend decides helping me, would you take away his position?“ he had no answer. That's the example of his weakness and immaturity and paradox behavior. The enemies of Tiberius, in parallel with the mobilization of arms, the restlessness of Tiberius's legislative activities as if they had not acted against him, and the logical end to the life of this man who could not figure out major state affairs needed powerful, often assertive, and not mere compromises and divisions. The death, in spite of sorrow, still was a logical. One and only, through the Plutarch vision, who was punished by the deportation to Asia, was Head Murderer- Nazika. The logic of Plutarch is significant. It's not surprising that people didn't hate Nazika as much⁶. He said through the mouth of the most desirable man what might possibly express the mood of a section of people: „May the one who does the same be as brutally punished as he“⁷.

As for his younger brother. For the first stage, because of fear, Gaius didn't express political passion, however, once saving his friend publicly caused heterogeneous attitudes. In the rich, powerful, optimat society it was becoming an additional headache, as for poor, unauthorized society-hope. Afterwards there was a military career. Optimats, at first

calmly, but soberly observed the fate of Gaius which was a prerequisite of forced step. Then, a few years later, a military career and a move that almost brought him trouble. If not his fortune-telling,

Oratory art, he wouldn't escape from death. His words are interesting „I have been a questor of a consul Oreste for three years when the law gave me a right to leave Sardinia after leaving one job. From all the warriors I was the one who took the full-pocket, on the way back home absolutely empty while others drained the amphora full of wine taken from home and took back with full of gold and silver“⁸. - This is the best way of persuading and oratory. Next stage is, likely his brother, becoming public tribune, but now the optimats do feel more careful about it. He only have been chosen as a fourth tribune. The Roman epoch of Gaius Gracchus starts.

The first step was the law against Gaius Gracchus, which limited him to become a public tribune, for he was already expelled once by Tiberius, but this law has stopped because of incentive made by the mother. Plutarch quotes an interesting passage to illustrate Gaius' poisonous speech, which was a message to adulterer, voluptuous person „Even you have born the children like every Roman does? Cornelia, women, has lasted even longer without a man, than you, men“⁹.

In this character, it's sharply illustrated the poisonous, inaccurate and careless nature of person. There starts his difficult period of the legislative life. He at the same time starts a fight against the respective part of senate to weaken its powers and develops his wide legal state. First resistance started from here, after that there was wide reconstructive and legislative work. The attitude of Plutarch should be outlined hereby. If he criticizes the immaturity and procrastination of decision-making processes from the Tiberius' side, here, in case of Gaius, he criticizes raucous, inaccurate decisions which multiplied the amount of enemies, at the same time, unlike Tiberius, the enemy's hostile camp quickly regained consciousness and, given the circumstances, quickly began to think about its elimination. Moreover, Gaius, with his immeasurable actions, gave a lot of grounds for this. Added to this was excessive self-confidence. To illustrate, one example is enough, but there are many cases in the work, "when he was about to leave the house, his wife fell on the knees at the door, she grabbed one hand with a tiny boy and second hand with him"¹⁰. With his words, Plutarch feels as if the death comes closer and, unfortunately, becomes inevitable regularity, which is the companion of the big work. Afterwards, the death comes even closer, he tries to avoid it, but at the same time, recognizes its inevitability. He tries to do great work, but has no tactic and elementary diplomatic skills. In parallel with the nature of the pine, it is not distinguished by foresight and observation, on the contrary, the feeling of danger is often easily taken, and human destiny, naturally, does not forgive so many mistakes. This was the end of Gaius Gracchus, told by an unknown person. That's how it ended.

In the end, there is a discussion about the tragedy of their mother, Cornelia. As if she internally was ready for being a witness of the gruesome end of her children's lives. „How much encouragement is given to a person in grief by the innate goodness and good upbringing ... Fate is not at all capable of destroying the skill of overcoming sorrow with generosity, even in the face of boundless calamity“¹¹. That's the fate given to Cornelia by the epoch. From our analyzing writing based on the given sources the viewpoint of Plutarch is well-illustrated. His sources is a good example of how can you establish advantages or disadvantages of reformer political figures in many ways, in different dimensions, since understanding and comprehension of each person is developed through the way they're following. That's his moral-ethical substance that conditions, afterwards, his personal characteristics.

References

- Plutarch- „Parallel lives“ translated from the Ancient Greek language by Akaki Urushadze, Published by „Sakhelgami“, Tbilisi, 1957y.
- Grani Kavtaria „Gracchus Brothers“, Published by TSU, Tbilisi, 1990y.
- V. Sergeev „Essays on the History of Ancient Rome“ (part 1), Named after Stalin publishing TSU, Tbilisi, 1940y.
- Al. Tsereteli „The Ancient Rome“ (part 2), The epoch of civil Wars, Published by TSU, Tbilisi, 1961y.
- Levan Sanikidze „Late Roman Republic“, Published by „Education“, Tbilisi, 1970y.
- Mate Aleksishvili „Slavery in Ancient countries“, Published by TSU, Tbilisi, 1971y.
- Grani Kavtaria „The Ancient Rome“ (volume 1), Published by TSU, Tbilisi, 2017y.

Политика памяти президентов Украины

Nadiia Temirova

Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Резюме

В центре внимания – историческая политика в Украине после обретения ею государственной независимости. Отмечено, что политика памяти – мощный ресурс влияния на общество. В Украине она четко позиционируется по президентствам. Первый Президент Леонид Кравчук, ориентируясь на умеренного избирателя, маневрировал между идентичностями Западной и Восточной Украины. Как следствие, без внимания государственного руководства оставались важные исторические юбилеи как, например, 50-летие создания УПА. Политика памяти в каденции Л. Кучмы носила эклектичный характер, поскольку делались попытки соединить разные, часто диаметрально противоположные представления украинцев о прошлом. Важной частью исторической политики в годы президентства В. Ющенко стала кампания по признанию Голодомора 1932–1933 гг. геноцидом украинского народа, образование Украинского института национальной памяти. В целом в 2005–2010 гг. в остром политическом противостоянии с Партией регионов вопросы исторической политики получили значительное обострение. В борьбе за власть стороны широко использовали контраверсионные сюжеты прошлого для политической дискредитации оппонентов. Практики исторической политики в течение 2010–2013 гг., когда президентское кресло занимал В. Янукович, больше всего провоцировали гражданское противостояние, поскольку государственная стратегия направлялась на удержание власти. Политике в сфере памяти в эти годы был присущ отказ от национального грандинарратива и гражданского диалога вокруг спорных вопросов истории, антагонистический характер мемориальных акций, советско-российская ориентированность памятных практик. События Революции Достоинства (2013–2014 гг.) интенсифицировали национально ориентированную политику памяти, основным содержанием которой стало отрицание советского нарратива как реакция на российскую пропаганду. Многие инициативы относительно национально-патриотических мемориальных и просветительских проектов исходили от Президента П. Порошенко. С 2019 г. четко обозначенная политика памяти не прослеживается. Декларируются критическая история, открытый общественный диалог, новые интерпретации советского контента. Президент В. Зеленский считает, что вопросами истории должны заниматься историки, а не политики. В целом анализ показал, что в условиях сосуществования в украинском обществе разных моделей исторической памяти политические лидеры пытались не столько формировать историческое сознание граждан, сколько приспособливать историческую политику к ситуативным обстоятельствам, прежде всего обеспечивая собственную политическую легитимность.

Ключевые слова: мемориальная политика, президент, законодательство, исторический нарратив, мемориальная акция.

The Memory policy of the presidents of Ukraine

Abstract

The article deals with the analysis of historical policy in Ukraine after its independence gaining. It is marked that the Memory policy is a powerful resource of influence on society. In Ukraine, since its independence, it has been positioned according to presidencies. The first President of Ukraine, Leonid Kravchuk, focusing on reasonable voters, manoeuvred between Western and Eastern Ukraine identities. As a consequence, crucial historical anniversaries - the 50th anniversary of the UPA and others - were overlooked by the state leadership. The Memory policy under the cadence of Leonid Kuchma was eclectic because he tried to combine different memories of Ukraine. During Yushchenko's presidency, part of the historical policy was a campaign for the recognition of the Holodomor of 1932-1933 as the Genocide against the Ukrainian people. Genocide against the Ukrainian people and the creation of the Ukrainian Institute of National Memory. During 2005-2010, he found himself in a sharp political confrontation with the Ukrainian people. In the acute political confrontation with the Party of Regions, the issue of historical politics received a significant aggravation. In

their struggle for power, the parties used contraversion stories of the past to discredit their opponents politically. Practices of the historical policy during 2010-2013, when Yanukovych was the president, provoked most of all civil confrontation, as the state strategy was directed to the retention of power. The state policy in the sphere of Memory under Yanukovych's presidency was characterized by: the rejection of grand national narrative and civil dialogue on the sensitive past, the antagonistic nature of Memorial actions, and the Soviet-Russian orientation of Memory practices. As a consequence of the Revolution of Dignity in 2013-2014, there was an intensification of nationally oriented Memory policies as a rejection of the Soviet narrative and a reaction to Russian propaganda. Many initiatives of national-patriotic memorial and educational projects came from President Poroshenko. Since 2019 there has been no clearly outlined the policy of Memory developed. Critical history, open public dialogue, and new interpretations of the Soviet are declared. President Zelensky believes that historians, not politicians, should deal with issues of history. The analysis showed that in the conditions of the coexistence in Ukrainian society of different historical memory models, political leaders not so much tried to form the historical consciousness of citizens as to adapt the historical policy to situational circumstances.

Keywords: memory policy, president, legislation, historical narrative, memorial action.

Политика памяти как набор практик, с помощью которых общественные силы стремятся утвердить определенные интерпретации событий прошлого и транслировать их как доминирующий нарратив, реализует, как минимум, три функции: символическую (представление значимости события); интерпретативную (трактовка события для потребностей текущей политики); идентификационную (влияние на формирование национальной идентичности). Исходя из этого, политика памяти является мощным ресурсом влияния на общество. После провозглашения в 1991 г. государственной независимости в Украине сложилась ситуация, когда было необходимо создавать основу национального единства, тем самым ликвидировав разломы в обществе, опираясь на идею украинской идентичности. Немалая роль в этом отводилась политике памяти. В Независимой Украине она достаточно четко позиционируется по президентствам.

Проблемы исторической политики в Украине пребывают в фокусе ученых с начала 2010-х гг. Среди наиболее активных исследователей – Георгий Касьянов, автор нескольких монографий, ряда статей и публичных выступлений на тему политики памяти. Он достаточно критичен в оценке мемориальных практик лидеров Украинского государства (Касьянов Г., 2018; Касьянов Г., Смолий В., Толочко О., 2013). Обращает внимание вывод Г. Касьянова о том, что «чрезмерная общественная актуальность исторической политики», ее «экстремальные проявления» сигнализируют о «кризисе общественной идентичности» (Касьянов Г., 2014, 157). Александр Гриценко провел обширное исследование формирования и практического воплощения политики в сфере исторической памяти в период Л. Кучмы, В. Ющенко, В. Януковича (Гриценко О., 2017). О значении проблемы мемориальных практик на уровне государства свидетельствует подготовка сотрудниками Национального института стратегических исследований аналитического доклада об исторической политике в контексте международной безопасности (Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України, 2019). Несмотря на очевидный интерес ученых к исторической политике, сохраняются незаполненные лакуны. В данном тексте анализу подвержены ключевые направления политики памяти шести президентов Украины, который базируется на изучении законодательных актов, медиа-материалов.

Первые Президенты Украины Леонид Кравчук и Леонид Кучма, ориентируясь на умеренного избирателя, пытались маневрировать между идентичностями Запада и Востока Украины. Ведь в 1990-е гг. демократически избранные местные советы на Западе Украины уже инициировали процесс замены советской символики на украинскую, а на Востоке и Юге страны советская символика, а соответственно и исторические нарративы оставались практически нетронутыми. При этом в годы их каденций был реализован ряд знаковых мероприятий. Так, в 1992 г. Президентом Украинской Народной Республики (УНР) в изгнании Михаилом Плавьюком были переданы государственные символы УНР Л. Кравчуку как первому лидеру независимого государства (1992: Останній президент УНР передає Кравчуку клейноди, 2012). В том же году был подписан Указ Президента о праздновании 60-летия Голодомора 1932–1933 гг., вследствие которого погибло не менее 4 млн украинцев. В 1994 г. 18 мая установлен как День скорби и памяти о жертвах среди крымских татар, армян, греков, «лиц других национальностей» (Про заходи у зв'язку з 60-ми роковинами голодомору в Україні, 1993; Про заходи щодо вшанування пам'яті жертв депортації з Криму, 1994).

Политика памяти Президента Л. Кучмы, занимавшего этот пост на протяжении 1994–2004 гг., носила эклектичный характер, поскольку еще более очевидной была попытка совместить разные памяти украинцев. Это стремление демонстрируют целый ряд фактов. В 1998 г. указом Президента было присвоено звание Героя Украины Августину Волошину, Президенту Карпатской Украины (1938–1939 гг.), установлен День памяти жертв Голодомора и в то же время введен День партизанской славы (22 сентября); отмечалась годовщина провозглашения Западноукраинской народной республики (1918 г.) и юбилей Владимира Щербицкого, советского функционера, рьяного проводника антиукраинской политики в Украине в 1972–1989 гг. В 1999 г. Л. Кучма своим указом установил официальный праздник День Соборности Украины (22 января 1919 г.) и при этом вернул в перечень государственных праздников удаленный из него ранее День защитника Отечества 23 февраля (бывший день Советской армии) по аналогии с Российской Федерацией.

Мощным раздражителем украинского общества выступала проблема деятельности ОУН и УПА. В 1997 г. Постановлением Кабинета Министров Украины была создана Правительственная комиссия по изучению их деятельности, участники которой в течение семи лет изучали архивные документы, проводили научные конференции, выпускали локальные монографии и в 2005 г. подготовили итоговый вывод (Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА, 1997; Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія, 2005). Это было принципиально важное для всего украинского общества направление исследовательской деятельности историков, результатом которой стали достаточно непредвзятые (насколько это возможно) выводы, положенные в основу современного концептуального осмысления истории национально-освободительного движения в Украине на протяжении XX в. На этом фоне уже в 2000 г. Верховная Рада приняла Закон «Об увековечении Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов» по аналогии с российским документом. В частности, закон содержал требование «не допустить фальсификации истории Великой Отечественной войны ...» (Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, 2011).

Такие диаметрально противоположные инициативы власти позволяли балансировать между противоположными мемориальными нарративами, но при этом закреплялась раздвоенность исторического сознания украинцев. В целом до 2005 г. политические лидеры страны старались не столько влиять на формирование коллективных представлений граждан о прошлом, сколько приспосабливать историческую политику к ситуативным обстоятельствам. Подобная позиция позволяла в определенной степени поддерживать общественное спокойствие, однако переводила сложные дискуссионные проблемы исторической тематики в латентное состояние.

Значительно активизировалась проукраинская государственная историческая политика при Президенте Викторе Ющенко. В частности, его указом «О мероприятиях в связи с 70-й годовщиной Большого террора – массовых политических репрессий 1937–1938 годов» в Украине был установлен День памяти жертв политических репрессий, который приходится на третье воскресенье мая (Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 років, 2007). Продолжением темы стал президентский указ от 28 января 2010 г. «О чествовании участников борьбы за независимость Украины в XX веке» (Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, 2010).

Важной частью исторической политики во времена президентства В. Ющенко стала кампания по признанию Голодомора 1932–1933 гг. геноцидом против украинского народа. 28 ноября 2006 г. Верховная Рада Украины приняла закон «О Голодоморе 1932–1933 годов в Украине», которым трагедия признавалась геноцидом украинского народа и вводилась ответственность за отрицание этого факта: «Публичное отрицание Голодомора 1932–1933 годов в Украине признается надругательством над памятью миллионов жертв Голодомора, унижением достоинства Украинского народа и является противоправным» (Про Голодомор 1932–1933 років в Україні, 2006). Кабинет Министров официально объявил 2008-й «Годом памяти жертв Голодомора», а в ноябре того же года в Киеве был установлен мемориальный объект – монумент «Свеча Памяти». Одновременно была развернута широкая кампания по продвижению в мире такой трактовки драматических событий в Украине начала 1930-х гг. Ныне ее официально признали в восемнадцати государствах.

В 2006 г. по аналогии с Польским был создан Украинский институт национальной памяти как центральный орган исполнительной власти со специальным статусом (Про утворення Українського інституту національної пам'яті, 2006). В сферу его компетентности вошли мероприятия по увековечиванию памяти жертв голодоморов и

политических репрессий, чествование участников национально-освободительной борьбы; научно-просветительская работа и образовательная деятельность, связанная с проблемами национальной памяти; научные исследования государственных традиций украинского народа. Несмотря на критику частью украинских аналитиков целесообразности подобного учреждения, а также смены подчиненности и руководства, Институт функционирует и по сей день, выполняя возложенную на него миссию (Шурхало Д., 2020).

Практики исторической политики в течение 2010–2013 гг., когда президентское кресло занимал Виктор Янукович, наиболее интенсивно провоцировали гражданское противостояние, поскольку государственная стратегия откровенно направлялась на удержание власти. Государственной политике в сфере памяти в эти годы был присущ отказ от национального гранднарратива и гражданского диалога по контраверсионным сюжетам прошлого, антагонистический характер мемориальных акций, советско-российская ориентированность мемориальных практик. Среди определяющих практик исторической политики в течение этого периода выделялись три тенденции. Во-первых, имела место ликвидация результатов национально-ориентированной политики В. Ющенко, проявившаяся в отмене решения о присвоении звания Героев Украины Р. Шухевичу и С. Бандере, отказе от трактовки Голодомора как геноцида, отмене Дня свободы 22 ноября. Во-вторых, повсеместно игнорировалось антисоветское освободительное движение, подтверждением чего может быть скоропалительное (уже на этапе готовности текстов к тиражированию) изъятие из школьных учебников истории сюжетов о Голодоморе, ОУН-УПА, а также игнорирование ветеранов УПА и отсутствие инициатив диалога с советскими ветеранами. В-третьих, всяческое содействие предоставлялось реанимации советской модели памяти, что проявилось в возвращении термина «Великая Отечественная война» в учебниках, возвращении военных парадов 9 мая, поддержании триумфальности и героизации вместо чествования жертв, отказе от осуждения преступлений сталинизма, распространении советских символов – георгиевской ленты и красного флага.

Красноречиво предпочтение государственным руководством советского наследия национальному нарративу демонстрирует проведение военного парада к 65-й годовщине Победы над нацизмом, но отмена парада по случаю 20-й годовщины независимости Украины (24 августа). Катализатором регионального противостояния стало принятие Верховной Радой по представлению коммунистов изменений в Закон «Об увековечении Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.» (Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, 2011). Новая редакция обязывала на 9 мая вывешивать рядом с государственным знаменем красный «Знамя Победы». Эта норма натолкнулась на резкое сопротивление на Западе Украины, где ряд областных и городских советов приняли постановления, запретившие использование красных флагов на подвластной им территории.

Вследствие Революции Достоинства 2013–2014 гг. активизировалась национально ориентированная политика памяти как отрицание советского нарратива и реакция на российскую пропаганду. Ее катализатором стала гражданская инициатива сноса памятников Ленину по всей Украине. Это была стихийная волна демонтажа, свержение и повреждения памятников фигурам Коммунистической партии. На уровне официальной политики Президентом Петром Порошенко был издан ряд указов, связанных с мемориализацией современных событий: «О Дне защитника Украины» (от 14 октября 2014 г.), заменивший советский «День защитника Отечества» 23 февраля; «О Дне Достоинства и Свободы» (от 13 ноября 2014 г.), отмечающийся ежегодно 21 ноября в честь начала акций протеста Помаранчевой революции в 2004 г. и Евромайдана 2013 г.; «О мероприятиях по празднованию в 2015 году 70-й годовщины Победы над нацизмом в Европе и 70-й годовщины окончания Второй мировой войны» (от 24 марта 2015 г.).

Персонально от П. Порошенко исходило немало инициатив национально-патриотических мемориальных и просветительских проектов. Так, Верховной Радой 9 апреля 2015 г. принят, а 15 мая Президентом подписан пакет законов о декоммунизации, в который вошли четыре документа. Закон «О правовом статусе и памяти участников борьбы за независимость Украины в XX веке» декларирует предоставление статуса «борцов за независимость Украины» ряду политических, общественных и военных структур, начиная Украинской Народной Республикой и заканчивая Народным Рухом Украины за перестройку, включая наиболее контраверсионные Организацию украинских националистов и Украинскую повстанческую армию (Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті, 2015). В законе «Об увековечении победы над нацизмом во Второй Мировой войне 1939–1945 годов» изменено понятие о содержании и характере победы в

1945 г., дефиниция «Великая Отечественная» заменена на «Вторую Мировую», значительное внимание уделено жертвам войны, 8 мая провозглашено Днем памяти и примирения (Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років, 2015). Закон «О доступе к архивам репрессивных органов коммунистического тоталитарного режима 1917–1991 годов» предусматривает основание Отраслевого государственного архива Украинского института национальной памяти с целью обеспечения «поиска, приема, формирования, учета и хранения профильных документов, а также использование информации в них» и обеспечение «права на доступ к информации, содержащейся в профильных документах и справочном аппарате» (Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, 2015; Положення про галуzeвий державний архів Українського інституту національної пам'яті, 2019). Новый архив должен сконцентрировать фонды документов советских силовых структур. Закон «Об осуждении коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарного режимов и запрет пропаганды их символики» декларирует преступный характер соответствующих тоталитарных режимов и регулирует нормы о запрете пропаганды их символики (Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, 2015). Эти законопроекты положили начало процессу декоммунизации символического пространства Украины. По мнению части исследователей, с декоммунизацией немного опоздали, к тому же она проводилась вполне «коммунистическими советскими» методами (Шурхало Д., 2020). Однако ее реализация позволила украинскому обществу совершить разворот от советского наследия украинскому нарративу.

С середины 2019 г., начала президентской деятельности Владимира Зеленского четко очерченной политики памяти не прослеживается. Декларируются критическая история, открытый общественный диалог, новые интерпретации советского прошлого. В. Зеленский неоднократно заявлял, что вопросами истории должны заниматься исключительно историки, а не политики (Питання історичної пам'яті між Україною та Польщею зняте – Зеленський, 2020). Подобную ситуацию эксперты объясняют, прежде всего неоднородным составом его избирателей в региональном, возрастном и образовательном планах (Мартинюк О., 2019).

Итак, в условиях сосуществования в украинском обществе различных моделей исторической памяти политические лидеры, прежде всего Президенты их ближайшее окружение не столько формировали историческое сознание граждан, сколько приспособляли политику памяти к ситуативным обстоятельствам. Получили распространение попытки мобилизовать свой потенциальный электорат, заимствуя образ врага из его представлений о прошлом. Нередко мемориальные инициативы откровенно провоцировали гражданское противостояние вместо того, чтобы быть катализатором примирения. В то же время не следует забывать, что историческая память, как символическая форма передачи культурных смыслов, способна формировать у общества иммунитет от агрессивности и попыток силового решения наболевших проблем, давая этическую установку на ненасилие.

литература

1992: Останній президент УНР передає Кравчуку клейноди. Історична правда. 22 січня 2012. URL: <https://www.istpravda.com.ua/videos/2012/01/22/69657/>

Гриценко, О. (2017). Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ: «К.І.С.».

Касьянов, Г. (2018). Past continuous: Історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ: Laurus, Антропос-Логос-Фільм.

Касьянов, Г., Смолій, В., Толочко, О. (2013). Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації / НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України.

Касьянов, Г. (2014). Історична політика 1990-х – поч. XXI ст. Україна модерна. Ч. 21. 2014. Націоналізм на сході Європи: число на пошану Романа Шпорлюка, с. 135–159.

Мартинюк, О. Коли зекомунізація? Якою буде «зелена» політика пам'яті. Hromadske. 07 жовтня, 2019 19:05. URL: <https://hromadske.ua/posts/koli-zekomunizaciya-yakoyu-bude-zelena-politika-pamyati>

Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА (2005). Київ: Наукова думка.

Питання історичної пам'яті між Україною та Польщею зняте – Зеленський. Главком. 14 жовтня, 2020, 05:58. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/pitannya-istorichnoji-pamyati-mizh-ukrajinoju-ta-polshcheyu-znyate-zelenskiy-711203.html>

Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь (2019) / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.] / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ: НІСД.

Положення про галуzeвий державний архів Українського інституту національної пам'яті. Галуzeвий державний архів Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://hdauinp.org.ua/ua/about-archive-ua/regulations>

Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті. Указ Президента України. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/2010#Text>

Про Голодомор 1932–1933 років в Україні. Закон України від 28.11.2006. Верховна Рада. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>

Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років. Закон України від 09.04.2015. Верховна Рада. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>

Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України від 09.04.2015. Верховна Рада. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 років. Указ Президента України. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431/2007#Text>

Про заходи у зв'язку з 60-ми роковинами голодомору в Україні. Указ Президента України. Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3893-5114>;

Про заходи щодо вшанування пам'яті жертв депортації з Криму. Указ Президента від 14.04.1994. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165/94#Text>

Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті. Закон України від 09.04.2015. Верховна Рада. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років. Закон України від 09.04.2015. Верховна Рада. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>

Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років. Закон України від 21.04.2011 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-14#Text>

Про урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА. Постанова від 12 вересня 1997 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1004-97-%D0%BF#Text>

Про утворення Українського інституту національної пам'яті. Постанова від 31 травня 2006 р. N 764. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-%D0%BF#Text>

Шурхало, Д. Яких змін зазнала політика історичної пам'яті? Радіо Свобода. 22 березня 2020, 20:00. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30502604.html>

Vis veritatis maxima est: возвращённые из забвения имена известных грузин живут в исторической памяти украинского народа

Oleksandr But

Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Аннотация

Проанализированы проблемы личности через призму деятельности на руководящей должности предприятия-флагмана украинской металлургии, одного из ключевых в ходе выполнения заданий советской индустриализации в условиях тоталитаризма в СССР. На основе углубленного авторского прочтения опубликованных в ограниченных условиях 1970-1990-х гг. советской эпохи работ и на основе углубленного исследования документов центральных архивных учреждений Москвы, а также Киева и Донбасса автор впервые осветил новаторские методы работы многотысячного коллектива металлургов. Было названо имя «расстрельного» директора Макеевского металлургического завода, что позволило основательно дополнить вновь открывшиеся возможности закрытых архивно-следственных дел НКВД периода Большого террора. Особенностью данного исследования стало комплексное исследование и социальной сферы металлургов, в развитии которой ведущую роль занимала жена директора завода, организовавшая женские инженерно-технические кадры предприятия. Раскрыт механизм работы под её руководством женсовета инженерно-технических кадров предприятия по благоустройству соцгородка в городе, его учебных и лечебных заведений, спортивных сооружений и общественного питания рабочих и детей. Документально доведена правда о чете Гвахария, о безосновательном и пристрастном обвинении директора завода, а вслед за подходившему к концу расследования его дела, аресту и расправе подвергнута также его жена. Оба орденосцы – у Георгия Виссарионовича Орден Ленина, у Варвары Владимировны – Орден «Знак Почёта», которого её лишили лишь после вынесения смертного приговора на Лубянке, когда нацистские войска находились на подступах к Москве в июле 1941 года. Историческая память вызывает необходимость не только возвратить имена жертв советского тоталитаризма, продолжать на их примерах укреплять дружбу грузинского и украинского народов.

Ключевые слова: советская индустриализация, металлургия, НКВД, женсовет, Большой террор

Vis veritatis maxima est: the names of famous Georgians brought back from oblivion live in Ukrainian historical memory

Abstract

The problems of personality are analyzed through the prism of activities in the leadership position of the flagship enterprise of the Ukrainian metallurgy in the course of fulfilling the tasks of Soviet industrialization in the conditions of totalitarianism in the USSR. Based on an in-depth author's reading of the works published in the rather constrictive conditions of the 1970s-1990s. of the Soviet era, and on the basis of an in-depth study of documents from the central archival institutions of Moscow, Kyiv, and Donbas, the author for the first time highlighted the innovative methods of work of a team of thousands of metallurgists. The name of the executed director of the Makiivka Metallurgical Plant was recovered, which made it possible to thoroughly supplement the newly opened possibilities of the long-classified archival NKVD investigative files from the Great Terror. A feature of this study was a comprehensive research of the social sphere of metallurgists, the development of which was led by the plant director's wife, who organized the community's women amongst engineering and technical personnel. The research covered her leadership of the women's council of engineering and technical personnel of the plant for the improvement of the city's "socialist town", its educational and medical institutions, sports facilities and public catering for workers and children is revealed. The analyzed documents brought the truth about the Gvahariya family, about the unfounded and biased accusation of the director of the plant, and after the investigation of his case was coming to an end, his wife was arrested and punished as well. Both of them were honored by awards: Georgy Vissarionovich had the Order of Lenin, Varvara Vladimirovna had the Order of the Badge of Honor, which she was deprived of only after the death sentence was passed on the Lubyanka, when Nazi troops were on the outskirts of Moscow in July 1941. Historical memory makes it necessary not

only to return the names of the victims of Soviet totalitarianism, but to continue strengthening the friendship of the Georgian and Ukrainian peoples on their examples.

Keywords: Soviet industrialization, metallurgy, NKVD, women's council, Great Terror

Вступление. Предложенная тема посвящена судьбе четы известных грузин в условиях советской индустриализации Украины. Целью данного сообщения является, под углом нового взгляда современной украинской историографии, на базе малоизвестных архивных документов, доступ к которым лишь постепенно открывался, с провозглашением независимости Украины дал возможность возратить из небытия жертв тоталитаризма. Речь о директоре завода и руководителе заводской общественной женской организации гиганта чёрной металлургии в Макеевке, ныне оккупированном городе на востоке Украины. Актуальность данного сообщения усиливается расширением эмпатии, по определению известного американского исследователя Т. Снайдера, вызванной противоречием между официальной критикой независимости Украины и реальными имперскими действиями руководства Российской Федерации (Снайдер, Т., 2014).

Обзор литературы. Историографию проблемы по праву открывает судьбоносная статья А. Солженицына об «Архипелаге ГУЛАГ». Особо трагической по сути описания судеб жён врагов народа и вызвавшей большой диссонанс в Украине, думается не меньше независимой Грузии, стали первые публикации российской поэтессы и прозаика Л. Васильевой «Кремлёвские жёны» и воспоминания А. Лариной-Бухариной «Незабываемое» (1989). Общественный интерес к судьбам жертв тоталитаризма активизировал исследователей-учёных. Среди них были первые публикации украинских авторов об организаторах народного хозяйства (Бут, О. М., 1990; Бурносков, В., 1992; Бут, О. М., Бут, Г. О., 1995; Кульчицкий, С. В., 1999). Расширили знания о репрессиях в СССР украинские (Бут, О. М., Добров, П. В., 2002; Иваненко, В. В., 2003; Лихолобова, З. Г. 2004, 2006; Бут, О. М., 2006;); российские (Хлевнюк, О. В., 1992; Роговин, В. З., 1996; Даниэль, А., Раинский, А., 2003; Быков, Д. Л., 2006; Юнге, М. Бордюгов, Г. и др., 2008, 2015); грузинские (Даушвили, А., 1997; Сейранян, Ф. Г., 1986); американские и английские исследователи (Conquest, R., 1973; Снайдер, Т., 2014).

Работая в 1970–1980 гг. над докторской диссертацией по проблемам промышленности Украины был собран большой фактический материал по работе Макеевского завода-гиганта в центральных и местных архивах. В нарушение советского табу на имена репрессированных в 1990 году мне удалось впервые назвать в своей монографии имя директора завода Г. Гвахария (Бут, О. М., 1990, С. 160). Научное обоснование на базе других документов Главметалла Наркомтяжпрома стали дополнением персоны директора завода. Интерес к личности В. В. Гвахарии вызвал вопрос на семинарском занятии одной из студенток: «почему всё рассказываете о судьбе директора завода, при этом ничего не говоря о его жене, Варваре?» Оказалось, внучке рассказала бывшая работница на заводе имени Кирова. Работая председателем ГЭК на историческом факультете Днепропетровского государственного университета я услышал о начинаниях жены директора Днепровского металлургического завода имени Дзержинского как инициатора движения жён инженерно-технических работников Это и подтолкнуло меня к изучению и составлению образа юриста подготовки Московского университета, прекрасного коммуникатора подготовки интересных дел в рамках созданной ей общественной организации жён руководителей и инженерно-технических работников (ИТР) завода. Это и стало достоянием научной общественности и краеведов всего Донбасса (Бут, О. М., Бут, Г. О., 1995; Бут, О. М., 2006).

Целью настоящей публикации стало обобщение памяти неординарной четы Гвахария. Дополняя друг друга своими делами они прославили многонациональный донецкий край, сблизили Украину с солнечной Грузией.

Методология. Методологической основой для сообщения стали фундаментальные работы В. Роговина и Р. Конквеста (Роговин, В. З., 1996; Conquest, R., 1973). Специфику методологии исследования составляют подсчёты проведенные на стыке истории с экономикой, статистикой, политологией и другими отраслями науки. Методические и методологические основы работы составили системный подход, который состоит из социальных, экономических и политических составляющих. Использованы методы: репродуктивный, историко-сравнительный, аналитико-синтетический, обобщение и абстрагирование, которые способствовали формированию общей конфигурации исследования. Базой источников для осмысления значения возвращённых времён жертв тоталитаризма народов Украины и Грузии способствовали авторские исследования документов,

хранящихся в государственных архивных учреждениях Москвы, Киева, Днепра, Донецка. Значительное место занимают архивно-следственные дела в архиве управления Службы безопасности Украины по Донецкой области, впервые ознакомиться с ними получилось работая замруководителя редколлегии при Донецкой областной администрации. В основу работы положены государственные документы: Закон Украинской ССР «О реабилитации жертв политических репрессий» (17 апреля 1991 г.), постановление Президиума Верховной Рады Украины (№2256-XII, 6 апреля 1992 г.) и Кабинета Министров Украины (№530, 11 сентября 1992 г.). Они нацеливали на подготовку и издание научно-документальной серии книг «Реабилитированные историей» в 27 томах, включая том Донецкой области. Увековечиванию памяти более 50 тысяч граждан Донецкой области способствовали исследования учёных, активистов организации «Мемориал», краеведов, которые опубликовали статьи, монографии, учебные пособия о жертвах политических репрессий и их реабилитации. Редколлегия тома выдала 7 выпусков сборника «Правда через годы», ряд статей и воспоминаний репрессированных, большое количество документов из центральных и местных архивных учреждений (Про роботу обласної редколегії..., 2012).

Обсуждение. Георгий Виссарионович Гвахария 6 июня 1932 г., согласно тексту приказа за подписью народного комиссара тяжелой промышленности СССР Серго Оджоникидзе, был назначен уполномоченным нарком тяжпрома на новостройках юга СССР – Макстроя, Луганскстроя, Краммашпрома, строительных объектов на Алчевском (имени Ворошилова) и Днепровском (имени Дзержинского) металлургических заводов с местом пребывания в Макеевке (Бут, О. М., Добров, П. В., 2002, с. 192).

Ознакомившись с масштабностью развёрнутых работ, согласно представленным выводам в главк народного комиссариата, Г. Гвахарии предложили сконцентрировать усилия на завершении реконструкции Макеевского металлургического завода, назначили его директором и начальником крупного треста «Макстрой». Именно здесь и проявились природный ум и организаторские способности с умением овладевать передовой технологией металлургической отрасли. Он инициировал создание авторитетного научно-технического совета и возглавил его как организатора новаторских форм и методов работы 25-тысячного коллектива металлургов. Руководствуясь опытом перестройки управления Днепропетровского металлургического завода имени Петровского и новой системой диспетчеризации соседних угольных шахт горного инженера С. П. Володарского, совет во главе с директором Г. Гвахарией развил инициативу начальника доменной печи №4 Е. Волкова и мастера стана «600» А. Ефремова до внедрения внутреннего заводского агрегатно-бригадного хозрасчёта (это ещё далеко до полного хозрасчёта, как в 1970–1980-е брежневские годы пытались утверждать, отдавая дань времени) (Бут, О. М., 1990, с. 159).

Суть новации состояла в системе материального стимулирования рабочих и ИТР, рациональном использовании технического оборудования, диспетчеризации производственного процесса завода, прогрессивной системы управления доменной и мартеновской печью. Высокая оценка достигнутого в решении Политбюро ЦК КП(б)У осенью 1934 г. нацеливала коллектив Макеевского завода на дальнейшее закрепление опыта не только в металлургии Донецко-приднепровского региона, но и горнорудной промышленности Кривбасса (О работе Макеевского металлургического завода..., 1934, Л. 218–223; О рентабельной работе..., 1935, Л. 30–34).

В ходе завершения коренной реконструкции и строительства современных новых производств завод увеличил производственные фонды, произошли значительные изменения в технической культуре производства, что дало возможность директору Макеевского завода дать слово вывести его в число рентабельных предприятий. Усилиями всего трудового коллектива, разделявшую инициативу директора и мероприятия научно-технического совета были достигнуты существенные результаты: при плановых убытках государства в 27 млн рублей на 1934 г. Госплан СССР запланировал на следующей 1935 г. вдвое большую государственную дотацию (Бут, О. М., 1990, с. 161).

В итоге за 1935 г. коллектив предприятия досрочно выполнил пятилетний план по всему металлургическому циклу, дал стране 10 млн рублей прибыли. Партком не без гордости написал в своём решении, что завод справедливо «несёт знамя борьбы за рентабельность всей чёрной металлургии» (Бут, О. М., Добров, П. В., 2002, с. 193). При этом «не было в Донбассе более почётного, видного хозяйственника, большей звезды чем Гвахария» – так охарактеризовал Георгия Виссарионовича его коллега, директор Мариупольского завода «Азовсталь» (Архив СБУ..., 1937, дело №5657-2Ф, Л. 190). Среди первых приветствовавших за достигнутые успехи макеевский

металлургов после награждения директора завода Г. Гвахария орденом Ленина был первый секретарь обкома компартии С. А. Саркисов. Руководитель всегда радовался и гордился успехами своих металлургов, болезненно реагировал на срывы в работе коллектива и критику, как тогда называли, «большевистскую» со стороны коллеги, руководителя завода имени Сталина И. Г. Макарова (Бут, О. М., Добров, П. В., 2002, С. 193). На Кировский завод ровнялась вся чёрная металлургия Украины, дав государственный бюджет 150 млн. рублей прибыли при досрочном выполнении напряжённого государственного плана (Бут, О. М., 1990, С. 162; Народно-хозяйственный план, 1936).

Как здесь не вспомнить меткое замечание известного российского литератора Д. Быкова в романе «Булат Окуджава». Он выделяет качества хозяйственника Г. Гвахария: «Ввёл хозрасчёт, сумел отказаться от господдержки. К сожалению, что хозрасчёт, что капитализм в России всегда заканчивается примерно одинаково» (Быков, Д. Л., 2008, С. 40).

И. Сталин, не веря в искренность покойных бывших оппозиционеров, решил с принятием официально объявленной самой демократической в мире Конституции (1936 г.) определить через дирижированное проведение продолжительного февральско-мартовского (1937 г.) пленума ЦК ВКП(б) расстановку сил в партии. Цель усматривал он – освободиться от слабодушных партфункционеров, завершить борьбу с антисоветскими элементами «бывших»: «слева» (троцкистами) и «справа» (меньшевиками) для достижения монополии большинства в советском обществе. Так он видел обеспечение победы на предстоящих выборах согласно новой Конституции в Верховный Совет СССР, предложив проведение выборов под лозунгом «блока коммунистов и беспартийных». Особые волнения эти решения вызвали в обществе, и реальные действия Политбюро, и руководство НКВД, с «Маленьким Маратом», Н. Ежовым, как называл его И. Сталин. В этих условиях засуетился и руководитель большевиков Донбасса С. А. Саркисов, прекрасно осознавая своё старое троцкистское прошлое 1920-х гг. Ему очень пригодились заявления начальника облуправления НКВД по Донецкой области В. Иванова на областном партийном активе о троцкистских действиях Г. Гвахария и его окружения. Одним из их «веских обвинений» стало проживание сына высланного троцкиста Н. Окуджавы (в действительности речь шла о сыне умершей сестры Георгия Виссарионовича, который с 13 лет не связан с отцом, проживал с 1933 г. в Макеевке, работал на заводе, поступил в Сталинский металлургический институт, работал на Макеевском металлургическом заводе) (Лихолобова, З. Г., 2004, Доля..., С. 365–368).

С. А. Саркисову казалось, что ухудшения социально-экономического положения требовало решительных действий против некоторых оппозиционеров. Так началась расправа с ближайшим окружением, с сотрудниками и членами семьи Г. В. Гвахария: коммерческий директор Бардзимашвили, упртрестом Макстрой Мамишвили, муж сестры Акудис и др. Следователи НКВД добивались необходимых показаний от них лично против Георгия Виссарионовича (Лихолобова, З. Г., 2006, С. 125–126). Одновременно, на собраниях партийно-хозяйственного актива и пленумах Донецкого обкома партии руководители ОблНКВД публично обвиняли директора Макеевского завода в пособничестве и защите «троцкистов» и его самого в «троцкизме» в угоду и давлению со стороны первого секретаря обкома партии. На допросе после ареста НКВД в июне 1937 г. тот «первым троцкистом в области» назвал именно Г. В. Гвахария (Архив СБУ..., 1937, Дело №6362-ПФ. Т. 1, С. 5–7).

А тут ещё гибель Серго Орджоникидзе, в московской квартире которого в тот поздний вечер 18 февраля 1937 г. присутствовал Григорий Гвахария, усугубила судьбу директора. Через 12 месяцев, 18 апреля, он был арестован (Лихолобова, З. Г., 2004. Гвахария...). Следует предположить, это было спланировано в угоду Сталину, ибо вождю не надо было оставлять в живых свидетеля истинной гибели Серго. Донецкие чекисты стремились выслужиться перед наркомом, а лидеру местных большевиков, Саркисову, было выгодно пойти ва-банк против самого племянника Орджоникидзе.

Авторские подсчёты и архивно-следственное дело показывают, что Георгий Виссарионович вытерпел 26 допросов. Сегодня нетрудно представить какие это были испытания: сначала «признания» в участии антисоветской организации, а потом в течении трёх месяцев на 23-х допросах категорическое отрицание отношения к троцкистской организации. Были и покаянные заявления, в т.ч. наркому Ежову. «Вынужден признаться в совершённых преступлениях и ошибках, – на оригинале письма стоит дата, 2 мая, – троцкистом и вредителем я не был, это не правда... Для меня жизнь с клеймом троцкиста-врага народа невыносима». А начиная с 14 допроса последственный отрицает любые обвинения в троцкизме начиная с 1929 года (Архив

СБУ..., 1937, Дело №5682-2Ф, Т. 1, Л. 138). На допросе 4 июня он рассказал о подобной позиции и в письме И. Сталину, ответа на которое не получил (ЦК ВКП(б), 1927, Л. 138). А. С. Саркисов расширил обвинения в троцкизме, более того, на отчётно-выборной областной партконференции (май 1937 г.) «уделил много внимания троцкисту Гвахария» в докладе на 40 страниц, огласил два письма в ЦК ВКП(б) о санкции на его арест. Но изучение дела показывает, что публичное заявление дела противоречит действиям А. Саркисова. Во-первых, заявлено оно через месяц после ареста Г. Гвахария, а во-вторых, в стенографическом (то есть полном, с репликами) отчёте письма отсутствуют. Сам Георгий Виссарионович повторял: «Никто меня в троцкистской работе заклеить не в состоянии, поскольку таковой не было» (Архив СБУ..., 1937, Дело №5682-2Ф, Т. 1, Л. 180). Последующая серия допросов логично вытекает из отсутствия доказательной базы следствия, как и твёрдость позиции подсудимого. Руководство украинского управления МВД решило «взять дело в свои руки». 26 июня на имя наркома НКВД УССР, а 27 июня на имя союзного наркома Н. Ежова капитан безопасности С. Брук получил заявление от Г. В. Гвахария. Оформленные протоколы, как итоговый протокол допроса от 29 июня, подписаны следователем одним почерком. Они отказались переписанные, включая и заявление Г. В. Гвахария на имя министра. В отличие от истинных ответов на вопросы было написано «Я полностью осуждаю и признаю... Вовлёк меня в контрреволюционную деятельность летом 1933 г. Г. Л. Пятаков» (Бут, О. М., 2002, С. 195).

Подтверждая лишь свою принадлежность к антисоветской организации, Г. Гвахария категорически отказывался от признания каких-либо диверсионных действий, существования террористических групп в Донбассе. Этим, думается, НКВД и руководствовалось при оформлении обвинительного заключения об участии Г. Гвахария «в контрреволюционной, троцкистско-террористической и диверсионной организации». Фактически, С. Брук сфальсифицировал обвинительный процесс. Для убедительности были приложены выписки из протоколов допроса, а Саркисова (назвал Гвахарию «самым современным троцкистом»), некоторых родственников (Лихолобова, З. Г., 2006, С. 368).

Это оказалось достаточным для рассмотрения выездной сессией Военной коллегии Верховного Суда СССР в Киеве на закрытом судебном заседании. В последнем слове подсудимый заверил, что «когда ему разрешат он будет работать честно» (Бурносов, В., 1992, С. 100–101). А на следующий день судебного заседания 1 сентября 1937 г. военная коллегия Верховного Суда СССР именем Союза ССР в рекордно короткое время – заседание началось в 12:30, а закончилось до 12:45 – вынесло смертельный приговор: высшая мера наказания с конфискацией имущества (Бурносов, В., 1992, С. 106; Лихолобова, З. Г., 2006, С. 247–248).

В СМИ, особенно в местных, за 1935–1936 гг. много сообщений о публикации и деятельности новой инициативной организации жён инженерно-технических работников и руководителей Макеевского металлургического завода. Прежде всего, речь идёт об оживлении работы Дворца культуры, библиотеки, озеленении микрорайонов, большое внимание уделялось обустройству простых спортивных площадок, детских уголков, наведению порядка в жилых домах и на улицах, обустройства 14 общежитий рабочих завода, расширения парка культуры и отдыха, озеленения микрорайонов (Конференция жён, 1935, С. 1). Начинания макеевских женщин получили поддержку во всех городах промышленного Донбасса, о чём было заявлено на Всесоюзной конференции организации жён руководителей и ИТР заводов и шахт в Донецке 10 мая 1936 г. За инициативу, проявленную в организации движения жён хозяйственников и ИТР за культурно-бытовое обслуживание рабочих и служащих тяжёлой промышленности, согласно постановлению ЦИК СССР, Варвару Владимировну Гвахария было награждено орденом «Знак почёта» (Делегация жён командиров предприятий Донбасса, 1936, С. 1).

Открылённая высоким признанием, она активизировала своих подруг на заводе и делилась опытом, откликаясь на приглашения на соседние – Енакиевский металлургический завод, Кадиевская шахта «Центральная – Ирмино». И вдруг весной 1937 года, проводив мужа в очередную командировку в Москву (с заездом в Киев), Варваре Владимировне на следующий день 19 апреля вручили постановление донецкого управления НКВД УССР. Её обвиняли по Ст. 54 УК УССР как «связную контрреволюционной троцкистской организации» и за «перевоз нелегальной контрреволюционной литературы» (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 9). Так запланированное собрание заводской организации жён металлургического завода было неожиданно отменено.

Из архивно-следственного дела явствует, что до 8 июня было проведено пять допросов. Их суть сводилась, во-первых, к признанию её мужа участником антисоветской контрреволюционной организации, о чём она никому не сообщила. Сама же она при этом, во вторых, будто-бы являлась связной в сети контрреволюционной сети в Грузию, доставляя антисоветскую литературу, категорически отвергая бездоказательные обвинения следствия, Нора Чичибай, так её называли дома, самую меньшую среди двух братьев и ещё двух сестёр. Естественно, она ездила в Грузию, ибо не прошло и года как умер её отец, известный в Кутаиси адвокат, она наведывалась поддержать больную маму. Бездоказательность обвинения донецких следователей она легко отвергала, исходя из высокого интеллектуального и профессионального уровня юриста (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 17).

Ситуация осложнилась когда её неожиданно из тюрьмы в городе Сталино этапировали (как выяснилось, без оформления необходимых документов) в Главное управление госбезопасности НКВД в Киеве (Бут, О. М., 2006, С. 16). Так не зная, муж и жена оказались в одном тюремном корпусе управления госбезопасности. Они на личных допросах категорически отвергали возможность связи с троцкистской организации в Грузии (Архив СБУ... 1937, Дело №5682-2Ф в 2-х Т. Дело Гвахария Г. В., Л. 149).

Анализ архивных дел доказывает, что завершение следствия по делу Георгия Виссарионовича требовало большое начальство, а у следствия не было доказательств по обоим делам. Это подтолкнуло следователей 19 сентября подготовить заключительный акт, в котором отмечалось, что следствие не собрало в достаточном количестве материала, но было установлено, что Варвара Владимировна знала об антисоветской троцкистской деятельности своего мужа но не сообщила следственным органам. Последняя строка акта гласила: «Но обвиняемая в достаточной мере доказана как социально опасная личность». Оказалось, пренебрегая всеми и вся, решено было передать дело в суд. Обвинительное заключение было оправлено на рассмотрение Особого совещания при НКВД СССР. Лишь четвёртого ноября 1937 г. Особое совещание постановило осудить В. В. Гвахарию за контрреволюционную троцкистскую деятельность и приговорить к заключению в ИТК на 8 лет (Бут, О. М., Бут, Г. О., 1995, С. 81; Бут, О. М., 2006, С. 18). Далее – Ярославльская тюрьма под усиленной охраной врача: «Следовать может. Санобработку прошла». Открывался путь на ГУЛАГовские работы в тресте «Дальлес» (Бут, О. М., 2006, С. 18).

В июле 1939 года «в соответствии с новыми обстоятельствами, которые открылись» (обзорная справка Гасвиани Л. И.) Варвару Владимировну этапировали в печально известную Лефортовскую тюрьму в Москве. Обследование засвидетельствовало «страдание от малокровия, неврастению, потерю зубов и... немедленное разбирательство дела». В протоколах нового следствия зафиксировано 17 допросов: изнурительных (на 1 вопрос до 5 часов 23 июля), продолжительных (свыше 10 часов), дневные, часто заканчивались за полночь. Подсудимая не признавала бездоказательные обвинения себя и мужа в участии в каких-либо троцкистских организациях, как и антисоветскую деятельность. Тогда 10 сентября 1940 г. следствие составляет обвинительное заключение и отправляет его в Прокуратуру СССР (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 166). Текст большой по объёму, составленный фактически из пожеланий следователей, то есть фальсифицированный, неправильный. Её обвиняли как «жену бывшего директора Макеевского завода» (она до сих пор не знала о его смертельном приговоре) «за участие в антисоветской троцкистской организации, проведении враждебной работы, подготовки терактов» (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 167; Бут, О. М., 2006, С. 19). Ожидание решения суда затянулось на 10 месяцев. На закрытом судебном заседании Военной коллегии Верховного Суда СССР 8 июля 1941 г. без участия обвинения и защиты, без вызова свидетелей, повторяя текст обвинительного заключения, Варвару Владимировну вынудили признать себя виновной с вынесением приговора именем Союза ССР – высшая мера наказания с конфискацией имущества, без пересмотра дела (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 173).

Однако приговор привели в исполнение через двадцать дней, 27 июля 1941 г. После этого появился указ Президиума Верховного Совета о лишении Варвары Владимировны «Знака Почёта» №1269 (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 11). Так на подступах войск нацистской Германии под Москвой расстреляли женщину с советским орденом на груди. И лишь через 20 лет тоталитарный режим, оставаясь верен себе начал пересмотр «расстрельных дел». Отсюда традиционно, по-советски, с указанием часто неправдивой информации. «В результате дополнительного расследования проведённого 20 мая 1956 г. Военная коллегия Верховного Суда СССР определила Приговор Верховной коллегии Верховного Суда СССР от 1 сентября 1937 г.

отменить и дело о Г. В. Гвахария за отсутствием состава преступления прекратить» (Архив СБУ... 1937, Дело №5682-2Ф в 2-х Т. Дело Гвахария Г. В., Т. 1, Л. 107). Через неделю 26 мая 1956 г. «Военная коллегия Верховного Суда Союза ССР установила, что Постановление Особого совещания при НКВД СССР от 4 ноября 1937 г. и приговор Военной коллегии Верховного Суда СССР от 8 июля 1941 г. в отношении Гвахарии В. В. по вновь открывшимся обстоятельствам отменить и дело прекратить за отсутствием состава преступления» (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 197–197об). 13 июля 1956 г. сыну четы Гвахария Атару Георгиевичу (которому в день ареста родителей исполнилось 10 лет) спецслужба МВД сообщила, что «осуждённая отбывая наказание мать умерла 13 января 1942 г.» (Архив СБУ... 1937, Дело №6260-2Ф. Дело Гвахарии В. В., Л. 200).

Таковы первые весточки о судьбе известных в 1930-е гг. в Украине сына и дочери грузинского народа. Они, не щадя живота, отдавали свои силы, знания, умения брать ответственность за данные обязательства во имя веры в будущее молодого поколения.

Выводы. Реабилитированные историей, возвращённые имена людей с большим сердцем призывают народы Грузии и Украины хранить вечную память о Варваре Владимировне и Григории Виссарионовиче семьи Гвахария. Преступления тоталитарного режима не имеют давности. Задача историков, политологов, экономистов, юристов, краеведов – не только обнародовать факты большого террора, называть имена преступников, но и восстановить репутацию несправедливо осуждённых граждан. Это важно, ибо часто правду ретушируют молчанием, и это худшая ложь, на которую может пойти человек. Как мудро определила американская поэтесса Элла Уиллер Уилкоккс: «Грешат молчанием в свой протеста час лишь трусы из людей» (Willcox, E. W., 1883)

Список источников и литературы

- Архив СБУ в Донецкой области. (1937) *Дело №5657-2Ф*. Дело Гугеля Я. С.
- Архив СБУ в Донецкой области. (1937) *Дело №5682-2Ф в 2-х Т*. Дело Гвахария Г. В.
- Архив СБУ в Донецкой области. (1937) *Дело №6260-2Ф*. Дело Гвахарии В. В.
- Архив СБУ в Донецкой области. (1937) *Дело №6362-ПФ*. Т. 1. Саркисов С. А.
- Безпалов, М. Є., Бут, О. М., Добров, П. В., Шабельников В. І. (2004). *Історія України: погляд із сьогодення*. Донецьк: ДонНУ.
- Бурносков, В. (1992). Некоторые страницы 1937 года. Как это было. *Новые страницы истории Донбасса*. Кн. 2. Донецк: Донбасс. С. 90–114.
- Бут, О. М. (1990). Проблеми управління промисловістю: історичний досвід і уроки. 1921 – 1941 рр. Київ: Либідь.
- Бут, О. М., Бут, Г. О. (1995). Долі дружин репресованих керівників. *Правда через роки: статті, спогади, документи*. Донецьк: Редколегія тому «Реабілітовані історією». С. 79–89.
- Бут, О. М., Добров, П. В. (2002). «Економічна контрреволюція» в Україні в 20-30-ті роки ХХ століття: від нових джерел до нового осмислення. Вид. друге, випр. і доп., з іл. Донецьк: Укр НТЕК.
- Бут, О. М. (2006). Дружина за чоловіка... відповідала. *Реабілітовані історією: у 27 томах. Том «Донецька область»*. Кн. 3. Донецьк – Київ: Редколегія тому «Реабілітовані історією». С. 16–19.
- Быков, Д. Л. (2008). *Булат Окуджава*. URL: <http://cdodd.ru/storage/files/2/8085.pdf>
- Гвахария, Г. В. (1935, 15 апреля). В борьбе за полную безубыточную работу завода. *Социалистический Донбасс*. Сталино (Донецк). С. 2–3.
- Гвахария, Г. (1935, 16 декабря). Рапорт коллектива Макеевского завода о выполнении годового плана. *Социалистический Донбасс*. Сталино (Донецк). С. 2.
- Гвахарія, Г. (1935). Макіївський металургійний завод у боротьбі за рентабельність. *Більшовик України*. №4–5. Київ: Орган ЦК КП(б)У. С. 125–133.
- Даниэль, А., Раинский, А. (2003, 30 октября). «Аресту подлежат жёны». *ПОЛИТ.РУ*. URL: <https://polit.ru/article/2003/10/30/628134/>

- Даушвили, А. (1997). Массовые репрессии в промышленных рабочих коллективах Тбилиси. Тбилиси: Институт истории и этнографии АН Грузии.
- Делегация жён командиров предприятий Донбасса на Всесоюзном совещании (1936, 10 мая). *Социалистический Донбасс*. Сталино (Донецк). С. 1
- Іваненко, В. В. (2003). *Біль і звитяга: ХХ століття в українському вимірі*. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС.
- Конференция жён инженерно-технических работников шахт Донбасса (1935, 23 июня). *Социалистический Донбасс*. Сталино (Донецк). С. 1
- Кульчицкий, С. В. (1999). *Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.)*. Київ: Альтернативи.
- Лихолобова, З. Г. (2004). Долі командирів важкої індустрії. *Реабілітовані історією в 27 т. Т. «Донецька область»*. Кн. 1. Донецьк: Регіон. С. 365–368.
- Лихолобова, З. Г. (2004). Гвахарія Георгій Вісаріонович. *Енциклопедія історії України. Т. 2: Г – Д*. Київ: Наукова думка.
- Лихолобова, З. Г. (2006). *Тоталітарний режим та політичні репресії в Україні у другій половині 1930-х років*: монографія. Донецьк: ДонНУ.
- Манаенкова, М. (1936). Вдохновитель движения жён. *Общественница*. №5. Москва. С. 3–4.
- Народно-хозяйственный план на 1936 год. (1936). Москва: Госплан.
- О рентабельной работе и реализации хозрасчёта на металлургических заводах области. (1935). *Государственный архив Днепропетровской области*. Ф. Р-2146, оп. 1, дело 126, л. 30–34.
- О работе парторганизации металлургического завода имени Петровского (Днепропетровск) 7 мая 1933 г. (1934) *Справочник партийного работника*. Выпуск 8. Москва: Партиздат. С. 431–433.
- О работе Макеевского металлургического завода и о ходе капитального строительства. Постановление Политбюро ЦК КП(б)У 7 сентября 1934 г. (1934) *РГАСПИ*. Ф. 17, оп. 21, спр. 4673.
- О репрессиях против жён и детей осуждённых врагов народа. Приказ НКВД СССР № 00486 от 15 августа 1937 г. (2004). *Реабілітовані історією: у 27 томах. Том «Донецька область»*. Кн. 1. Донецьк: Регіон. С. 227–231.
- Пристайко, В., Шаповал, Ю., Золотарёв, В. (1997). *ВЧК – ГПУ – НКВД в Украине*. Киев: Институт истории Украины НАН Украины.
- Про роботу обласної редколегії у 1992 – 2012 роках. (2012). *Реабілітовані історією: у 27 томах. Том «Донецька область»*. Кн. 9. Донецьк: Регіон, Каштан. С. 3–16.
- Роговин, В. З. (1996). *1937*. Москва: Коминтерн.
- Сейранян, Ф. Г. (1986). Забота о защите социалистических завоеваний. *Г. К. Орджоникидзе в годы социалистического строительства*. Тбилиси: Сабчота Сакартвело. С. 196–294.
- Снайдер, Т. (2014). *Украинская история, российская политика, европейское будущее*. Київ: Дух і Літера.
- Третья Донецкая обласная партийная конференция 16 мая 1938 г. (1938). *Государственный архив Донецкой области*. Ф. 326-П, оп. 1, дело 841, 255 л.
- Хлевнюк, О. В. (1992). *1937 год: Сталин, НКВД и советское общество*. Москва: Республика.
- ЦК ВКП(б). Иосифу Виссарионовичу Сталину. Письмо Г. В. Гвахария, до 20 апреля 1937 г. Копия. (1937). *Государственный архив Донецкой области*. Ф. 326-П, оп. 5, д. 19, л. 221–226.
- Черевань, І. (1936). Про перегляд норм у металургії. *Більшовик України*. №4. Київ: Орган ЦК КП(б)У. С. 43–56.
- Юнге, М., Бордюгов, Г., Биннер, Р. (2008). Вертикаль большого террора. История операции по приказу НКВД № 00447. Москва: Новый хронограф.

Юнге, М., Райснер, О., Бонвеч, Б. (2015). *Большевистский порядок в Грузии*. Москва: АИРО-XXI. URL: <http://gefter.ru/archive/16080>

Янченко, П. (2018). ДМК–129! Женское движение: страна, город, комбинат. *ДМКД*. URL: <http://www.dmkd.dp.ua/anniversary125/4144>

Conquest, R. (1973). *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties*. New York: Macmillan.

Willcox, E. W. (1883, February 25). *The Way Of The World*. *The New York Sun*.

ქემალიზმისა და ერდოღანიზმის საკითხები თანამედროვე თურქეთში

Emzar Makaradze

Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

აბსტრაქტი

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია. ამ მხრივ საინტერესოა დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში. ნებისმიერი სახელმწიფო, დემოკრატიული განვითარების მაღალ საფეხ-ურზე რომ ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოება და პოლიტიკური ნება. ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში, თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებელმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა (1881-1938), ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისაკენ მიმართა და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საშინაო და საგარეო პოლიტიკის უმთავრეს პრინციპად გამოაცხადა. XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში, თურქეთში მიმდინარე მოვლენებმა, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება, როგორც ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს რესპუბლიკური თურქეთი დემოკრატიული და ევროპული ფასეულობებით სვლას და შეინარჩუნებს მუსტაფა ქემალ ათათურქის სახელმწიფო მმართველობას. თურქეთისა და მისი ლიდერი-სათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა სურს, სადაც ნაკლებია სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა. უახლოესი ათწლეულები კი, პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები.

საკვანძო სიტყვები: ქემალიზმი და ერდოღანიზმი, თურქეთი, მოდერნიზმი, დემოკრატიული განვითარება

Issues of Kemalism and Erdoganism in Modern Turkey

Abstract

Any state needs a strong society and political will to achieve a high level of democratic development. At the beginning of the 20th century, the founder of the Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), directed the course of the country's state development to the West and proclaimed the path of Europeanization as the main principle of the invariability of domestic and foreign policy. Current events in Turkey in the first decade of the 21st century have shown that a new identity is being formed in the country. The question is whether republican Turkey will continue to adhere to democratic and European values and support the rule of Mustafa Kemal Atatürk, if it shows itself as a new, different state entity. For Turkey and its leaders, Islam is a tool with which it seeks to stabilize the political system and turn Turkey into a traditional conservative society with fewer opportunities to generate protests against social, ethnic and other civil rights. The coming decades will show whether the country with a Muslim culture will be able to adapt to a democratic Western civilization and what the consequences will be.

Keywords: Kemalism and Erdoganism, Turkey, Modernism, Democratic development

აბსტრაქტი

დემოკრატიზაციის (დემოკრატიზაცია - მმართველობის ფორმაა, რომლის დროსაც უზრუნველყოფილია ხალხის მიერ სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელება)[ურიდია ს., 2004:483] საკითხი XXI საუკუნის თურქეთში ერთ-ერთი აქტუალური თემაა. დემოკრატიზაცია კი მრავალმხრივი პროცესია. თანამედროვე გაგებით დემოკრატიული სახელმწიფოს შენება, სხვა უამრავ

ლონისძიებასთან ერთად, ეროვნული საკანონმდებლო ბაზის მოწესრიგებისა და ევროპულ სამართალთან შესაბამისობაში მოყვანის ღონისძიებებს გულისხმობს, რათა სახელმწიფოს ქონდეს შესაბამისი იურიდიული საფუძვლები ქვეყნის შემდგომი განვითარებისათვის. ასევე, გაიზიაროს და განავითაროს ის ფასეულობები, რომელიც ღირებულია მთელი კაცობრიობისათვის.

ნებისმიერი ქვეყანა, რომელიც გადაწყვეტს დემოკრატიული განვითარების მაღალ საფეხურზე ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ნება. ჯერ კიდევ თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) გადაწყვეტილებით, მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისკენ იქნა მიმართული და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საგარეო პოლიტიკურ პრინციპად იქნა გამოცხადებული. ეს პრინციპი თავის თავში დემოკრატიული, ევროპული ტიპის სახელმწიფოს მშენებლობას გულისხმობდა. მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ შემუშავებული ექვსი პრინციპი (რესპუბლიკანიზმი, ლაიციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი), თურქეთის კონსტიტუციის პრეამბულაშია ჩაწერილი და ისინი ამ ეტაპისათვის გადახედვას არ ექვემდებარებიან [მაკარაძე, 2009:8].

თურქული სახელმწიფოს მშენებლობის სათავეებთან მყოფი პიროვნებები ქვეყნის მომავალს „ისტორიიდან მომავლისაკენ“ მიმართულ სტრატეგიასა და ისტორიის ფესვებიდან ამოზრდილ, მყარი ფესვების მქონე ერთიან საზოგადოებაში ხედავენ. პოლიტიკოს ა.დავუდოღლუსთვის ეს იმას ნიშნავს, რომ ქვეყანამ უნდა მიიღოს ახალი გამოწვევები და უპასუხოს მას, გააგრძელოს მყარი სკლა დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებისკენ, მაგრამ არ მოსწყდეს წარსულს, მოახდინოს მისი რევიზია და ისტორიული ფასეულობებიდან შეინარჩუნოს მხოლოდ ღირებული, ის, რაც მის წინსვლას არ შეაფერხებს. ისტორიული პროცესების ახლებური ინტერპრეტაცია კი მას ახალ შესაძლებლობებს გაუხსნის. საქმე ისაა, რომ ისტორიულ ფესვებს მოწყვეტილი ქვეყანა, კარგავს იდენტობას, მაგრამ, მისი მომეტებული დაცვა კი ზღუდავს მის მოქმედებებს განვითარებისაკენ. მართალია, ძალიან ძნელია დაბალანსო ეს პროცესი, მაგრამ განვითარებული დემოკრატიული სახელმწიფოები სწორედ ამის კარგი მაგალითია და თუ თურქეთს მყარად აქვს გადაწყვეტილი არ გადაუხვიოს არჩეულ, ევროპისაკენ მიმავალ კურსს, უნდა შეძლოს ამ ბალანსის წარმატებით უზრუნველყოფა.

დემოკრატიზაცია თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც მთელი კაცობრიობა ახალი საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე დგას, გლობალიზაციის პროცესის შეუქცევადი ხასიათის გათვალისწინებით, ცივილიზაციათა შორის ინტენსიური კულტურათა და რელიგიათშორისი დიალოგის ფონზე, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება უაღრესად მნიშვნელოვანია.

კულტურათა და ცივილიზაციათა დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია. ამ მხრივ საინტერესოა დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის რესპუბლიკურ თურქეთში.

XXI საუკუნის თურქეთი მომავალი დემოკრატიის, კულტურათაშორისი დიალოგის გაღრმავებისა და ხელისუფლების მიერ ხალხისადმი ანგარიშვალდებულების პრინციპებზე გადის.

რესპუბლიკურ თურქეთში, კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების წინ წამოწევის დემოკრატიული ღირებულებების წინ წამოწევა სჭირდება, ამისათვის კი საჭიროა ევროპელი მოკავშირეებისა და აშშ-ის მხარდაჭერა.

ბოლო ცხრამეტი წელია, დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად, ინტერესით და გარკვეული შემფოთებით ვადევნებთ თვალყურს რესპუბლიკურ თურქეთში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს, მისი ქარიზმატული ლიდერის, პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანისა და ისლამური ფასეულობის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის საქმიანობას.

მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკური თურქეთის დამაარსებელმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა სეკულარიზმისა და ევროპეიზმის პრინციპებზე „ახალი თურქეთი“ დააფუძნა. თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკური ცხოვრება, მნიშვნელოვანწილად იქცა ამ პრინციპისა და რელიგიური ხასიათის მქონე ე. წ. თურქულ „ტრადიციონალიზმს“ შორის ბრძოლის მიზეზად.

არის თუ არა თანამედროვე თურქეთი მისი დამფუძნებელი მამის მუსტაფა ქემალ ათათურქის იდეური მემკვიდრე?

უკვე დიდი ხანია თურქეთში პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის ხელისუფლების მიერ ქემალიზმის რიგი დებულებების ცვლილებაზე საუბრობენ, რომ იგი თავიდან ახდენს დემოკრატიული, სეკულარული საზოგადოების ისლამურ ტრადიციულ საზოგადოებად გარდაქმნას და უარს ამბობს სოციალურ მოდერნიზაციაზე. თავად რ. თ. ერდოღანს კი შემოაქვს ახალი კონცეფცია, ე.წ. „ახალი თურქეთი“, რომელიც ნაციონალიზმს, ისლამიზმს, ანტიელიტიზმისა და მორალიზმის პრინციპებს ეფუძნება:

1. ქემალიზმი: რესპუბლიკანიზმი, ლაიციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი.
2. ერდოღანის „ახალი თურქეთი“: ისლამიზმი, თურქული ნაციონალიზმი, ანტიელიტიზმი, მორალიზმი.

სულ ახლახან, რ.თ.ერდოღანის მთავრობამ რევოლუციური დარტყმა მიაყენა ათათურქის მიერ შექმნილ თურქი ერის იდენტობას, რაც თურქული საზოგადოების ნაწილისათვის შოკი აღმოჩნდა.

თურქეთის ისლამიზაცია: მ. ქ. ათათურქის თურქეთი, კონსტიტუციური და სეკულარული რესპუბლიკა იყო, სადაც ისლამის როლი საზოგადოებაში მინიმუმადე იყო დაყვანილი. მიუხედავად ამისა, ისლამი თურქული საზოგადოებიდან არსად წასულა. თურქეთში ისლამმა ფარული მოძლიერება 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დაიწყო [მაკარაძე, 2016:45].

ისლამმა თვალსაჩინო გაძლიერება 2002 წლიდან დაიწყო, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებაში ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია და მისი ლიდერი რეჯეპ თაიფ ერდოღანი მოვიდა [მაკარაძე, 2019:231]. სწორედ მან შეუწყო ხელი ცნობილ თეოლოგს ფ. გიულენს, გაეხსნა და გაეფართოებინა მსოფლიოს მასშტაბით საგანმანათლებლო დაწესებულებები. გიულენის მიმდევრები დაესაქმებინათ სახელმწიფო სისტემაში, სასამართლო და ძალოვან სტრუქტურებში და წამყვან მედია საშუალებებში. ამ პერიოდში თურქეთში 17 ათასი ახალი მეჩეთი აშენდა. დღეისათვის თურქეთში ორჯერ მეტი მეჩეთია, ვიდრე ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში.

2011 წელს, სტამბოლში „გეზის“ პარკის მოვლენების შემდგომ, რ. თ. ერდოღანისა და ფ. გიულენის გზები გაიყო, მაგრამ ერდოღანს პოლიტიკური ისლამის გაძლიერების იდეა არ შეუწელებია. ამ გზით, შეიძლება ითქვას, რომ მან ისლამი თურქული ეროვნული იდენტობის მთავარ რეკვიზიტად დააბრუნა.

სამხედრო გადატრიალებებით დაღლილი თურქეთისა და მისი ლიდერისათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა სურს, სადაც ნაკლებია სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

თურქული ეროვნული იდენტობის კრიზისი:

ოსმალეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, რომელიც მულტიეთნიკური წარმონაქმნი იყო, მ. ქ. ათათურქმა, დასუსტებული თურქეთის კიდევ უფრო დაშლა თავიდან რომ აეცილებინა, „ახალი თურქი“ ერის მშენებლობა დაიწყო. ნებისმიერი, ვინც თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა და ამ ქვეყნისათვის იღვწოდა იყო თურქი. ათასწლეულების განმავლობაში ამ პარადიგმას ემყარებოდა თურქული ნაციონალიზმი, თურქეთის ერის მონოლითურად ქცევის პროცესს ფარულად ეწირებოდა სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობები და მათი წარმომავლობის საკითხი ნელ-ნელა ტაბუირებული ხდებოდა. ამ მხრივ საინტერესოა თურქეთის პრეზიდენტის მიერ წარმოთქმული მოსაზრება. რ.თ. ერდოღანი ერთ-ერთ ინტერვიუში დასძენდა: „კითხულობდნენ თუ საიდან ვიყავი, ერთმა ქართველიაო, მეორემ ბოდიში და უფრო საშინელი რამ თქვა - სომეხიო, მაგრამ მე მამით და ბაბუით, ყოველმხრივ თურქი ვარ“.

თურქეთის პრეზიდენტმა, ქვეყნის სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის მოქალაქეთა რეგისტრაციის საიდუმლო საინფორმაციო ბაზა საჯარო და ყველასათვის მისაწვდომი გახადა.

თურქეთის ნებისმიერ მოქალაქეს შესაძლებლობა მიეცა, გაერკვია მისი წინაპრების წარმომავლობა XIX საუკუნის შუა პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე. ბაზის გახსნიდან, მხოლოდ რამდენიმე დღეში 8 მილიონმა თურქმა გამოიკვლია საკუთარი გენეალოგიური შტო. აღმოჩნდა, რომ აქამდე ეროვნებით თურქთა ნაწილს სომხური, ბერძნული, ებრაული, ლაზური და არაბული წარმომავლობა ჰქონდა.

ამ მოვლენამ, ათათურქიდან მოყოლებული, ერთიანი თურქი ერის იდენტობის შექმნის პოლიტიკა თავდაყირა დააყენა.

გაურკვევლობაში მყოფ თურქულ საზოგადოებაში არაერთი კონსპირაციული თეორია გაჩნდა, თუ რატომ გადადგა ეს ნაბიჯი რ. თ. ერდოღანის ხელისუფლებამ, მაშინ როცა არაერთ საერთაშორისო კონფლიქტში ჩართულ ქვეყანას ნაციონალისტური ნარატივის გაძლიერება, ისე როგორც არასდროს ესაჭიროება. ერთ-ერთი მოსაზრებით, ეს შიდა საკითხია, რითაც რ. თ. ერდოღანს ეთნიკურად თურქების კონსოლიდირებული მხარდაჭერის მოპოვება და ეთნიკური უმცირესობის დანაწილება სურს.

„ქემალიზმსა“ და „ერდოღანიზმს“ შორის დაპირისპირებამ საგარეო პოლიტიკაშიც ჰპოვა ასახვა. ათათურქის ევროპული კესტერნიზაცია ერდოღანის მკვეთრმა ანტიდასავლურმა რიტორიკამ და დასავლური სამყაროსაგან დაშორებამ ჩაანაცვლა.

რ. თ. ერდოღანი დღეს განმათავისუფლებელ მოძრაობას იწყებს, რომელმაც თურქეთი დასავლეთის ჩრდილიდან უნდა გამოიყვანოს და დასაბამი მისცეს ახალ, სუვერენულ რესპუბლიკურ თურქეთს, რომელსაც საკუთარი, დამოუკიდებელი ინტერესები ამოძრავებს.

დემოკრატიზაციის და ქემალიზმის პრინციპებიდან გადახვევის მაგალითი იყო 2017 წლის 16 აპრილს, მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის (სგპ) და მისი დამფუძნებლის, პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის მიერ თურქეთში ჩატარებული საკონსტიტუციო რეფერენდუმი. ამომრჩევლებმა ხმა მისცეს თურქეთის კონსტიტუციაში 18 ცვლილებას. ცვლილებები მოიცავდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას, პრემიერ-მინისტრის თანამდებობის გაუქმებას, ასევე საპარლამენტო მანდატთა რაოდენობის 550-დან 600-მდე გაზრდას და თურქეთის უზენაესი სასამართლოსა და პროკურორების კოლეგიის (HSYK) რეფორმირებას.

რეფერენდუმის შემდეგ პრეზიდენტი გახდა, როგორც სახელმწიფოს, ისე მთავრობის მეთაური. მას მიეცა უფლება, დანიშნოს მინისტრები და ვიცე-პრეზიდენტი. პრეზიდენტს შეუძლია გასცეს აღმასრულებელი განკარგულებები.

ფაქტობრივად, ამ რეფერენდუმის შემდეგ ქემალისტური, დემოკრატიული თურქეთი დიდი გამოწვევების წინაშე დადგა. თურქულ საზოგადოებაზე დამოკიდებული, თუ რა გზას აირჩევს მომავალში რესპუბლიკური თურქეთი.

დემოკრატიზაციის, კულტურათაშორისი დიალოგის და ევროპული ღირებულებებიდან გადახვევის ნათელი მაგალითია, სტამბოლში აია-სოფიას მეჩეთად გადაკეთება.

თურქეთის სახელმწიფო საბჭომ, 2020 წლის 10 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილებით, აია-სოფიას ტაძარი მეჩეთად გადაკეთდა და მუსლიმური მსახურება დაიწყო. მთავრობის 1934 წლის გადაწყვეტილება გააუქმა, რომლის მიხედვით სტამბოლში მდებარე აია-სოფიას ტაძარი მუზეუმად გადაკეთდა. შესაბამისად ქრისტიანული სამყაროს მნიშვნელოვანი სიმბოლო, აია-სოფიას ტაძარი კვლავ მეჩეთი გახდა.

თურქეთის, ამ გადაწყვეტილებას საერთაშორისო საზოგადოების მხრიდან დიდი გამოხმაურება მოყვა. ეკლესიათა მსოფლიო საბჭომ თურქეთის პრეზიდენტს რეკავთ თაიფ ერდოღანს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა.

ასევე თურქეთის პრეზიდენტს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა მაიკ პომპეომ. აშშ-ის სენატის, სენატორების, საგარეო საქმეთა კომიტეტის თავმჯდომარის, ჯიმ რიშის და სენატორი რობერტ მენდენესის განცხადებით კი, ერდოღანის გადაწყვეტილება ქრისტიანების შეურაცხყოფაა.

„ჩვენ, მტკიცედ ვგმობთ პრეზიდენტ ერდოღანის გადაწყვეტილებას, წმინდა სოფიას მეჩეთად გადაკეთების თაობაზე. ისტორიის გარკვეულ მომენტებში წმინდა სოფიას ტაძარი ქრისტიანებისა და

მუსლიმების თაყვანისცემის ადგილი იყო, ხოლო ათწლეულების განმავლობაში ყველა სარწმუნოების ხალხისათვის არაჩვეულებრივი და სტუმართმოყვარე ცენტრი იყო.

თურქეთის პრეზიდენტმა, მათ საპასუხოდ განაცხადა, რომ აია-სოფია თურქეთის სუვერენიტეტის საკითხია და არავის შეუძლია ჩარევა, ასევე ერდოღანმა აღნიშნა, რომ აია-სოფიასათვის სტატუსის შეცვლით, თურქეთის ხელისუფლებამ ისტორიული შეცდომა გამოასწორა.

XXI საუკუნის თურქეთში, დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორის დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია.

დასკვნა

თურქეთის მოვლენებმა, XXI საუკუნის პირველი ათწლეულის ჩათვლით, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს ის დემოკრატიული ფასეულობებით სიარულს და რამდენად შეინარჩუნებს ათათურქისეულ ევროპული ღირებულების სახელმწიფო მმართველობას

თურქეთი ევროპისათვის სტრატეგიულად საჭირო და მნიშვნელოვანი ქვეყანაა - ცენტრალური აზიიდან მომავალი უზარმაზარი ბუნებრივი რესურსები სწორედ თურქეთის გავლით შეედინება ევროპაში. ევროპას სჭირდება თურქეთი, სჭირდება მისი კონტროლის ქვეშ მყოფი ბოსფორ-დარდანელის სრუტეები და ნედლეულის ტრანსპორტირების საიმედო და უსაფრთხო გზა.

XXI საუკუნის უახლოესი ათწლეულები პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გიულენი ფ., „იმ შემთხვევაში, თუკი დამტკიცდა ჩემ წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებები. მზად ვარ თურქეთში დავბრუნდე“. გაზეთი, „რეზონანსი“, 22 აგვისტო, 2016;

მაკარაძე ე., თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლებში, სალექციო ჩანაწერები, თბილისი, 2019;

მაკარაძე ე., თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000-2015 წლებში, თბილისი, 2016;

მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკის პრობლემები, „აღმოსავლეთმცოდნეობა“, N.5, თბილისი, 2016;

მაკარაძე ე., მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში, ბათუმი, 2009;

ურიდია ს., მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი, გაეროს განვითარების პროგრამა. თბილისი, 2004.

„ჭეშმარიტება სამშობლოზე მაღლა დგას?“, ანუ - რატომ სცემეს ჟურნალისტები?

Valeri Otkhozoria

Caucasus International University, Georgia

აბსტრაქტი

ქართულმა საზოგადოებამ პოსტ-საბჭოთა დროში განვითარების ორი საფეხური გაიარა და მესამეს - სინდისის საფეხურს მიუახლოვდა. 1. სურვილის ტყვეობაში ჩავარდნა და მსხვერპლის გამოწვევა; 2. იმედგაცრუება და მამის ფიგურაზე ჩამოკიდება; 3. იმედგაცრუება... მერაბ მამარდაშვილი - ფილოსოფოსი, 1989 წელს აფრთხილებდა საზოგადოებას შესაძლო უბედურების შესახებ, რომელსაც მისი გაუაზრებელ მოქმედებათა ჯამი გამოიწვევდა. სამწუხაროდ, მამარდაშვილის ნეგატიური პროგნოზი გამართლდა. მხოლოდ ოცდაათი წლის შემდეგ გარდა შესაძლებელი საზოგადოების განვითარება იმ დონეზე, რომ მამარდაშვილის 1989 წელს ნათქვამი სიტყვა ადეკვატურად იქნეს მოსმენილი და გაგებული. რაც შეეხება 2021 წლის 5 ივლისის მოვლენებს, ანუ ჟურნალისტებზე თავდასხმას საზოგადოების მხრიდან, ეს მოვლენა ჩვენ მიგვაჩნია მესამე სტადიის დასაწყისის, ანუ ავტორიტეტის გაუფასურების გამოხატულებად, რომელსაც აქამდე მედია, როგორც სიმართლის ქომაგი და რევოლუციის (სამართლიანობის) დედა, წარმოადგენდა.

საკვანძო სიტყვები: მამარდაშვილი, ხუთი ივლისი, სამშობლო, ჭეშმარიტება, საქართველო.

‘Is the Truth above of Party’?, Or – Why were being beaten Journalists?

Abstract

Georgian people has achieved two levels of development and approached to third level – of Conscience. 1. Be captured by Desire and make a Sacrifice; 2. Be frustrated and transfer to Figure of Father; 3. And Frustration again... A Philosopher – Merab Mamardashvili declared in his 1989 speech about a great socio-cultural danger made by affections of different groups. Unfortunately, Mamardashvili's negative prognoses were approved. Only after 30 years of civil developing became possible adequately understanding Mamardashvili's words spoken in 1989. What about ‘events of 5 July 2021’ when more than 50 journalists were troubled by protesters on Rustaveli Avenue, this event we see as symbolic manifestation of emotionally deprived society when it seems frustrated by the Media. During last 30 years, Media was Mother of Truth and Justice (the revolution) because it was one of idol of Father's Figure for society.

Keywords: Mamardashvili, 5 July, Party, Truth, Georgia.

ჩემი მოხსენების სათაურის პირველი ფრაზა აუცილებლად გაახსენებს ქართველ ადამიანს მერაბ მამარდაშვილის ფიგურას, ხოლო მეორე ფრაზა - ე.წ. ხუთი ივლისის მოვლენებს¹. თუმცა, სინამდვილეში, ჩვენს ქვეყანაში ბევრმა არც იცის, ვინ იყო მერაბ მამარდაშვილი... ხოლო, თუკი ამ კითხვას ფილოსოფიურ ელფერს დავამატებთ, მაშინ ამ საკითხის მიმართ ყველანი სოკრატეს პოზიციაში უნდა აღმოვჩნდეთ (მე სწორედ ის ვიცი, რომ არ ვიცი; ესე იგი: მე ვიცი, რომ არ ვიცი, ვინ იყო მამარდაშვილი... მამასადამე, ვალდებული ვარ, გავიხსენო ის!²), თუ გვინდა, რომ სინდისს არ ვუღალატოთ.

ჩვენი მოხსენების პირველი ჰიპოთეზაც ასეთი იქნება: „მერაბ მამარდაშვილი არის ის, ვინც ჩვენ გველაპარაკება სინდისზე.“ სოკრატეს მიხედვით, სწორედ ის გველაპარაკება სინდისზე, ვინც მის დანაკლისს გრძნობს. ქვე-ჰიპოთეზა: „მამარდაშვილი გრძნობდა სინდისის დანაკლისს ჩვენს საზოგადოებაში.“ შემდეგი ქვე-ჰიპოთეზა: „მისი ეს ფრაზა („ჭეშმარიტება სამშობლოზე მაღლა დგას“) პრაქტიკულად ამბობს იმას, უბნება მათ, რომელთაც მამარდაშვილის ესმით - ფაქტობრივად და არა

¹ 2021 წლის 5 ივლისს, ლეჩქა უღელტეხის დაკეცილობის დაკეცილობით, 50-ზე მეტ ჟურნალისტზე მოხდა თავდასხმა, ფიზიკური შეურაცხა ან ანგარიშსწორება სხვა ფორმით, რუსთაველის გამზირზე გამოსული საზოგადოებრივი ჯგუფების მხრიდან.

² არ დავეუფლებს, რომ სოკრატეს არცაა არის მარტივი არცაა. ეს არ არის არცაა: მე არ ვიცი და ეს არცაა მარტივი. სოკრატეს არცაა უნიკალური ფიგურა ფილოსოფიის ისტორიაში, რომელსაც, როგორც არცაა სხვამ, სწორედ ამ არცაა დამადა, როგორც ასეთი, ფილოსოფია. ეს არცაა კი შეიძლება ასე გამოითქვას: „მე არ ვიცი, მაგრამ ვალდებული ვარ - თუკი მამარდაშვილის ენაზე ვიკითხო: „თუ მინდა, რომ სინდისის ვიღო დავიწყო“ - ვიკითხო“ ეს არის არცაა, რომელიც არცაა მსხვერპლს და სულ უფრო მაღალეფს სინდისთან. ამ არცაა ატობუტი, უბრუნებს ყოველს. არცაა ეჭვი და არცაა მოპოვებული ცოდნა, და არცაა ცოდნის მება, არცაა - სინდისი!

ფილოსოფიური გაგებით, - რომ ისინი უსინდისობები არიან და სამშობლოს სახელს ამოფარებულნი; ჭეშმარიტება მათთან არ არის, რადგან უსინდისობა ღალატია ჭეშმარიტებისა, მამასადამე სინდისისა.“ იქვე, მამარდაშვილი განმარტავს, ეუბნება თავის მსმენელთ: თქვენ, აყოლილნი ვნებებს, ხართ, როგორც ბრმანი და არ იცით, რას სჩადით, ასე კი შეიძლება ძალმომრეობის ქარიშხალი დაატრიალოთ.³ ცხადია, - პოეტურად რომ ვთქვათ, - დატრიალდა კიდეც ეს ქარიშხალი და დღემდე არ ჩაწყნარებულა.

ფსიქოანალიტიკური ყური სულ სხვანაირად მოისმენდა ამ ფრაზას, მაგალითად ჟიჟეკიანური პერსპექტივიდან.⁴ ამ თვალსაზრისით, ეს ფრაზა უკუღმა უნდა გავიგოთ. პერვერტული ბირთვი იმდროინდელი და თუნდაც ამდროინდელი რეალობისა, ამ ფრაზის, სწორედ, რომ უკუღმართობაშია. ფილოსოფიური ელფერის მოცილებით,⁵ იგი გამოითქმის ასე: „ეს ჩემთვის - მამარდაშვილისთვის, არის სამშობლო⁶ მართლაც ძვირფასი, თქვენთვის კი ძვირფასი მხოლოდ თქვენი ჭეშმარიტებაა: თქვენთვის ჭეშმარიტება მხოლოდ ის არის, რაც თქვენ გსურთ, ესე იგი - თქვენი სურვილი!“

რა სურდა იმ დროს ქართულ საზოგადოებას? რა სურდათ ეროვნულ მოძრაობაში ჩართულებსა თუ ჩათრეულებს? ჩვენ ვამბობთ „საზოგადოებას“, რადგან სურვილის სუბიექტი მრავალია, ხოლო ობიექტი ერთია. რომელი იყო 90-იანი წლების მრავალთა სურვილის ობიექტი, მათი მეტოქეობის საგანი? მეტოქეობის გათვალისწინება ამ შემთხვევაში უმნიშვნელოვანესია, ვინაიდან მეტოქეობის გარეშე ვერ მივაკვლევთ სურვილის რეალურ საგანს. რენე ჟირარის⁷ მოძღვრება სურვილის შესახებ, გასაკვირად დამაჯერებლად გვიხსნის 90-იან წლებში საქართველოში განვითარებული მოვლენების მარტივ ლოგიკას.

ჟირარის მიხედვით, სურვილი მძაფრი ხდება იქ, სადაც მისი ობიექტი მრავალი სუბიექტის მეტოქეობის საგანია. და რადგან ბევრმა ერთ საგანზე უნდა იდავოს, ამიტომაც ამ საგნის სურვილი მრავალს ერთნაირად, ან უფრო მძაფრად გადაედება. სურვილი უმეტეს შემთხვევაში გადადებულა, ვიდრე დამოუკიდებლად გაჩენილი. სალომეს სურვილი არ გააჩნია, როდესაც ჰეროდე ეუბნება, მითხარი, რა გსურს და ნახევარ სამეფოსაც დაგიტოვებო. სალომემ არ იცის, რა უნდა და იგი დედასთან მიდის, რა ვთხოვო. ჰეროდია კი ეუბნება, იონაეს თავი თხოვეო. ამ მომენტიდან სალომეს უფრო მეტად უნდება იონეს თავი, ვიდრე დედამისს, მიუხედავად იმისა, რომ იონაეს მიმართ მას პირადი დაინტერესება არ ჰქონდა.⁸ იგივე ლოგიკით ხდება დაინტერესება დამოუკიდებლობის მოპოვებით ჯერ კიდევ საბჭოთა საქართველოში. ეს სურვილი კონსტანტინედან გადაედება ზვიადს, ზვიადიდან გადაედება სხვებს და იმგვარ, თავბრუდამხვევ ქარიშხლად გადაიქცევა, რომ ბალტიის პირეთის ქვეყნებიც კი გაკვირვებულნი რჩებიან, რატომ ჩქარობს საქართველო ასე ძალიან საბჭოთა კავშირიდან თავის დაღწევასო. სიმართლე ითქვას, ეს თვით საქართველომაც არ იცის და ვერც ეცოდინება, რადგან სურვილი და ცნობიერება სულ სხვადასხვა მხარეს არიან, სურვილი ამ შემთხვევაში ცდუნების, ვნებისა და ჭეშმარიტების⁹ ანკლავში იფურჩქნება.

მამარდაშვილი ამბობს (აქ, ვფიქრობ, ჟირარის გათვალისწინება ნამდვილად გვმართებს): თქვენ - საზოგადოება, მიმეხისის ხიბლში ძალმომრეობას სჩადიხართ და სინდისს ღალატობთ. სინდისი კი, ამ შემთხვევაში, საკუთარი სურვილის დანახვა, აღმოჩენა საკუთარი სურვილის სარკეში, რაც მიმეტურ ხიბლში დაბრმავებულს არ შეუძლია; მაგრამ რომ შეძლოს, თვალებს გაახელდა (თუმცა, თვალის გახელის გარეშე ამას ვერ შეძლებდა, თვალები კი დახუჭული აქვს...) და შეიძლება ფილოსოფოსიც¹⁰ გამხდარიყო.

სურვილის მსხვერპლი ითხოვს მსხვერპლს, რომელსაც „განტევების ვაცი“ ჰქვია. ეს სალომეს შემთხვევაში იოანე ნათლისმცემლის თავია, ჩვენს შემთხვევაში - თავად მამარდაშვილი და შემდგომ - ზვიად გამსახურდია. ჟურნალისტებიც, რომლებიც სცემეს, რა თქმა უნდა, განტევების ვაცები არიან.

3 მერაბ მამარდაშვილი - 1989 წელი, სახალხო ფრინველი არილი. <https://www.youtube.com/watch?v=GAJLVPtC3Y0> [14.10.2021]

4 შედე. Жалел, Славой. Кука и карам: Москва: „Европа“, 2009. Ст. 5-6.

5 გვიხსენიო, რას ამბობდა მამარდაშვილი ფილოსოფიურ, რომ ფილოსოფიური მეტყველება არამორალური მეტყველებაა; არამორალური, მამასადამე - უკუღმართი, უკუღმართი (ჩვეულებრივი მეტყველებისთვის), მაგრამ ჭეშმარიტი, „სინდისის ხმა“ (როგორც მამარდაშვილისგან არდასახებული პილდერი იტყობს), მისი ერთადერთი. ამ მხრივ, მამარდაშვილი პრაქტიკულად ფილოსოფიური სიტყვის რეგულაციურ და ფსიქოანალიტიკურ მნიშვნელობაზე საუბრობს, რაც პრინციპში ერთი და იგივეა.

6 გვიხსენიო, რას ამბობდა მამარდაშვილი სამშობლოს, რომ ფილოსოფიის აქტს სამშობლო დროსა და სივრცის მიღმა, აზრის სფეროში, ტრანსცენდენტურ სამყაროში, აზროვნების აქტში, ანუ სინდისის ტერიტორიაზე, რომელზეც იგი მზად არის სივლილათვის, იგივე მუსია (აბსოლუტურად ავთენტური ის, რომ მამარდაშვილი ქრისტიანული მეტაფორებით აზროვნებს).

7 ვირარი, რენე. ეფრემა და ეცკა: სალომე მარკოზის სახარებაში. წყარო: ბიბლია პოსტმოდერნული პერსპექტივიდან. შემდგენელი - თამარ ციფურაშვილი. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013.

8 ვირარი, რენე. ეფრემა და ეცკა: სალომე მარკოზის სახარებაში. წყარო: ბიბლია პოსტმოდერნული პერსპექტივიდან. შემდგენელი - თამარ ციფურაშვილი. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013. გვ. 53-55.

9 ვირარი ალგვარად აღწერს ჭეშმარიტებისა და ცდუნების სადისციპნო ვადალარობას: „სურვილს არ ვცხადებ უარესი ბედით, ვიდრე მისივე ჭეშმარიტება. სურვილი ყოველმხრივად დიდობს, რომ ჭეშმარიტება ეფრემად აქვს, თავად ჭეშმარიტება ხელს საცდელი, და ეს არის ცდუნების ყველაზე უარესი შემთხვევა.“ [ვირარი, 2013:57]. განა, იგივეც არ ამბობს მამარდაშვილი: თქვენ რაც სამშობლო გვჩინათ, თქვენც ვნებებო, ესე იგი მამარდაშვილი თვითრწმუნე სურვილის მიმეტური მუქარაში, ჭეშმარიტება კი სულ სხვაგანაა, თქვენ ამანუ ხელი ახლა, ამ ტრაგიკული რიტუალის, ესე იგი კორიძის ფარულში, რომელიც აუცილებლად მხვედრალით დასრულდება, არ მიეწევენათ.

10 მამასადამე ფილოსოფიის არის ის, ვინც საკუთარი სურვილის მარაზმს ჭერტს, რაც აგრეთვე ნიშნავს: ვინც სურვილის მარაზმს ჭერტს. ფილოსოფია სურვილისგან თვითგვეება, რაც ძალიან კარგად ჩანს პლატონის „მადიმო“, ენ. პლატონურ სიფარულში, რომელსაც ამ ბრწყინვალე რომანში სოკრატე ვერძღვრად თამაშობს.

თუმცა, აუცილებელია, თუნდაც ჩვენი პოსტმოდერნულ-პოსტსტრუქტურალური ლოგიკით, მსხვერპლთა დიფერენციაცია, მინიმუმ, ფილოსოფოს და არაფილოსოფოს მსხვერპლებად. რადგან ფილოსოფოსი მსხვერპლის შემთხვევაში, სადაც სოკრატესთან ერთად მამარდაშვილიც იგულისხმება, რჩება სასამართლო (რომელმაც ფილოსოფოსი მოკლა), როგორც კულტურული, საზოგადოებრივი და საზოგადოებრივი პროცესი, ხოლო არაფილოსოფოსი მსხვერპლის შემთხვევაში ვიღებთ ტრაგიკული¹¹ შემთხვევის პარანოიდულ გამეორებას, ანუ მორიგი მსხვერპლის იმპლიციტურ მოთხოვნას. მაშასადამე, მამარდაშვილი მიგვანიშნებდა, როგორ უნდა გაერღვია პოლიტიკური ტრაგედიის (პოტენციურად) დაუსრულებელი ჯაჭვი (რომელსაც, სხვათა შორის, ჰეგელი „უბედურ ცნობიერებას“ უწოდებს) - ფილოსოფიას, ანუ სინდისის ლოგიკას, იგივე გონებას. ტრაგედია ის კი არ არის, რომ ჟურნალისტები სცემეს, არამედ ის, რომ ეს ჟურნალისტები ვერ აღმოჩნდნენ ფილოსოფოსები, რის გამოც „დამსახურებულად მიიღეს“¹², ანუ არ შედგა სასამართლო. არც იოანე, არც ზვიადი და არც მიშა ფილოსოფოსები არ არიან, ამიტომაც ტრაგიკული მსხვერპლები არიან. ტრაგედიაზე კი ვერ შენდება სახელმწიფო, პირიქით, ტრაგედიით ინგრევა სახელმწიფო,¹³ რადგან სახელმწიფო თვითონ არის ფილოსოფია, იგივე სინდისი, და ფილოსოფიით, იგივე სინდისის დაცვით შენდება. ამდენად, მამარდაშვილი იმას გულისხმობდა, რომ ფილოსოფიური სამშობლო ტრაგიკულზე მნიშვნელოვანია.¹⁴

ამგვარი ინტერპრეტაცია, რომელიც ალბათ ყველაზე იოლად მისაღწევია, რადგან ამავე დროს ყველა პრიმიტიულიცაა, მამარდაშვილის კონცეფციის რეცეფციის პირველ სტადიას წარმოადგენს. გაცილებით საინტერესოდ და პროდუქტიულად გამოიყურება მეორე სტადია, რომელიც პირველისაგან განსხვავებით, ტრაგიკულსა და ფილოსოფიურს არა მხოლოდ მიჯნავს ერთმანეთისგან, არამედ დიფერენციაციას წარმოადგენს, როგორც ორმხრივ, ურთიერთგაპირობებულ პროცესს, სადაც ტრაგედიიდან ფილოსოფიაში, ფილოსოფიიდან კი ტრაგედიაში გადავდივართ. ამ ეტაპზე, ანუ ამ სტადიაში, ტრაგედია არ უნდა გავიგოთ მხოლოდ როგორც ჟანრი, არამედ როგორც თეატრი, ცხოვრების თეატრი, ასე ვთქვათ - სტილი, რომელიც ტრაგედიასაც და კომედიასაც თანაბრად გულისხმობს. ამ ნაწილში, მამარდაშვილი თამამად აიგივებს ერთმანეთთან ფრანგულ ფილოსოფიასა და ცხოვრებას, გერმანულ ფილოსოფიასა და ცხოვრებას, რუსულ ფილოსოფიასა და ცხოვრებას, და ქართულ ფილოსოფიასა და ცხოვრებას.¹⁵ მისი პოზიცია ასეთია: მაჩვენებ ფრანგული წიგნი და გეტყვი, როგორია ფრანგი ადამიანი; იგივე პრინციპი ვრცელდება ნებისმიერი ერის წიგნსა და ადამიანზე. სწორედ ამ ნაწილში საუბრობს მამარდაშვილი იმაზე, რომ გერმანელებმა ტყიდან გამოსვლა დააგვიანეს, რომ რუსები განვითარების ემბრიონულ სტადიაში ჩარჩნენ, რომ ქართველებს უკანონო, აუხსნელი სიხარული სჩვევიათ. თუმცა, მეორე სტადია მამარდაშვილის რეცეფციისაა სტატუს ქვოს მამარდაშვილისეულ ანალიზს მიემართება, და მხოლოდ მესამე სტადიაზე შეგვიძლია გავიგოთ კონცეფციის პოტენციური პროგნოზირების თვალსაზრისით.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ერების მიმართ ერთი შეხედვით მამარდაშვილის საეჭვო დამოკიდებულებაში არის ის, რომ ამოხსნილია საზოგადოებრივიდან (თეატრი) პოლიტიკურში (ფილოსოფია) გარდამავლობის ფენომენი. ამ კუთხით, დღეს რომ ცოცხალი ყოფილიყო, მამარდაშვილს მოუწევდა მიეღო გერმანული ტრანსფორმაცია, ან მისთვის „გერმანული“ პოზიციით უარეყო ის, როგორც მოჩვენება. ჩვენ ამ გზაგასაყარზე ანტი-კონსერვატიულ პოზიციას ავირჩევთ და ვამტკიცებთ, რომ ტრანსფორმაცია შესაძლებელია, უფრო სწორად, რიგ შემთხვევებში შეუძლებელია, რომ ტრანსფორმაცია არ მოხდეს. სწორედ ამგვარ შემთხვევას წარმოადგენს, ჩვენი აზრით, ხუთი ივლისის ჟურნალისტების ცემის ფენომენი. ამ მოვლენით, ჩვენ ვამტკიცებთ, საზოგადოება ტრაგიკული სცენიდან ფილოსოფიურ სცენაზე გადავიდა. აღნიშნული მოვლენის ახსნა გენეალოგიური მიდგომით¹⁶ უნდა ვცადოთ.

სახალხო ფრონტის კრებაზე მამარდაშვილის გამოსვლის დროს საზოგადოება ინფანტილურ მდგომარეობაში იმყოფება, როცა ჯგუფებს თავიანთ ჭეშმარიტებას, ანუ სურვილს, მალა აყენებენ

11 ტრევილის აქვს გამორეზის მანიაკური სურვილი გაეღვივოს პოტენციური. თეატრის რეჟისორმა დათა თავაძემ ჩემთან საუბარში თქვა, რომ ხალხს ტრევილის ვერცხს მოჰქონს.

12 სიკრულე მამანია იბის მკიცხვა, რომ კონსერვატიულობის დამატებითი ცემის გაცდა მხოლოდ დამატებითი გაწევილი ვერო გეგმებს გააჩნია, ან გააჩნდა. ნამდვილი ფაქტია, თუ სიბრძნე გააჩნდნენ, ამ კონსერვატიულობის, გნებავთ ინტელექტუალური არაფილოსოფიურობაში, რის გამოც მსხვერპლურად სასამართლო პროცესის მიღს ხდება. როგორც მანიაკური რიტუალური, ანუ პოლიტიკური ტრაგედია.

13 „არტიკულ“ არის შესაძლებელი მაგალითი ფილოსოფიის სიღატაკის ტრევილის სიღატაკის ხანში, თუმცა ამ პოსტს ან კუთხით საშუალოდ არაფერს აქვს.

14 აქვე უნდა გავიხსენოთ „ტანჯული სამშობლოს“ მოტივი მომღერლებს თვითდაღვლეობით და საბჭოთა საქართველოს არსებობის მერე ნაფეხით, რომელიც, საშუალოდ, ვერც ერთს შეეფერებოდა დაფიქციდა, სწორედ, მათი ფილოსოფიური სიღატაკის გამო.

15 მამარდაშვილი, მერაბ. ჩამოვლილი ფიქრი, საუბრები ანუ ეგზეგეზი. მთარგმნ. შიხა ნაკარაძე. თბილისი: „ქედი“, 1992, გვ. 23-25.

16 ამ მიდგომის მდვილობა ანაშნო ქვია, რომელსაც ფრიდრიხ ჰეგელი იყენებს. მაგალითად, ესეი „ბავშვს სცემენ“, ის ცდილობს შეხვედრას ან ფაქტობრივ გენეალოგიურ რუკა. 'A Child is being beaten.' Contribution to the Understanding of the Origin of Sexual Perversions. In: Freud, S. The Psychology of Love. London: Penguin Books.

სამშობლოზე, ანუ სინდისზე. 90-იან წლებში ეს ჯგუფები და საზოგადოება საკუთარი სურვილის ფეტიშზე წამოეგება. ხოლო, „ვარდების რევოლუციის“ წინა პერიოდში კანონზომიერად საზოგადოება თავისი სურვილის ფანტაზიაში (უკვე მეორე საფეხურზე) მამის ფიგურას ჩამოეკიდება, რომლის რეალურ როლს ასრულებს უფრო მეტად მედია, ვიდრე პოლიტიკოსები (ყოველთვის, საზოგადოების განწყობაში მედია პოლიტიკოსებზე მართალია). მიხეილ სააკაშვილის მთავრობის გაცრუებული იმედების შემდეგ, საზოგადოებას საბოლოოდ უცრუდება იმედი მედიაზე (მესამე და დამამთავრებელი სტადია). შეცდომას უშვებს ყველა, ვისაც ჰგონია, რომ საზოგადოების მთავარი იმედგაცრუება მთავრობის მიმართ იმედგაცრუებაა. გაცილებით ტრაგიკული და ფილოსოფიური მედიაზე საზოგადოების მხრიდან გულის აცრუებაა, როგორც ინფანტილიზმიდან გამოსვლის წინარე ნაბიჯი. ხალხი მიხვდა, რომ მედია ვერ იქნება დედა, რომელიც ძუძუთი გამოკვებას, რომ მის რძეში შხამიცაა გარეული, და როგორც ბავშვმა, „დედას“ „უკბინა“.¹⁷ ამიერიდან, მან იცის, რომ ძუძუს ნაცვლად პირში მატყუარა უდევს. სწორედ ამ მტკივნეული მომენტის დადგომის ფაქტი მიგვაჩნია ჩვენ სინდისზე გადასვლის წინაპირობად, როდესაც საზოგადოება აღმოჩნდება საკუთარი სარკის წინაშე, და ცხადია, საბოლოოდ, მამარდაშვილსაც დაინახავს.

შეჯამების სახით, მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა საზოგადოებამ განვითარების ორი საფეხური გაიარა და მესამე საფეხურის წინ დგას. პირველი საფეხური სურვილის მიმეტური თავბრუსხვევის სტადია იყო, როცა ყველა ილტვოდა სამშობლოსკენ, ვნებით შეპყრობილი, რადგან სურვილის ჟირარისეულმა ლოგიკამ შეიპყრო ისინი. მსხვერპლის შემდეგ, საზოგადოებას დაეუფლა იმედგაცრუება და არა ტკბობა, როგორც ამას ჟირარი აღგვიწერს მარკოზის სახარებიდან. საქმე ისაა, რომ ტკბობა შესაძლოა დაუფლებოდა მცირე ჯგუფს ხელისუფლებიდან ან ელიტიდან, მაგრამ საზოგადოების უდიდესი ნაწილი ფრუსტრირებული აღმოჩნდა. აქ ჩაერთო განვითარების მეორე საფეხურის მექანიზმი: ფრუსტრირებული საზოგადოება ეძებს მამას, რომელსაც ყველაფერს გადააბარებს და რომლისგანაც ყველაფერს მოითხოვს. ამ ფუნქციას ბნელ საქართველოში ნაწილობრივ ატარებდა მედია და ნაწილობრივ ეკლესია, ვარდების რევოლუციის შემდეგ კი, მამის ფუნქცია გადანაწილდა ხელისუფლებაზე, მედიასა და ეკლესიაზე. 2012 წელს საზოგადოებამ განიცადა საბოლოო იმედგაცრუება ხელისუფლებაზე, რასაც მოჰყვა უკანასკნელ წლებში იმედგაცრუება მედიაზეც. საზოგადოებამ დაინახა, რომ მედია არ არის თავისთავად სიმართლის მხარეს. ჩვენ ვთქვით, რომ 5 ივლისის მოვლენები იყო გამოხატულება საზოგადოების მხრიდან მედიაზე გულის აცრუებისა და მისგან დისტანცირებისა, რაც განვითარების მესამე საფეხურის, მამარდაშვილის სიტყვასთან დაბრუნების, ანუ სინდისის განვითარების წინაპირობად ჩავთვალებთ. თუმცა, ღიად რჩება შემდეგი საკითხი: ელოდება თუ არა საზოგადოებას იმედგაცრუება ეკლესიისგან და მოხდება თუ არა საქართველოში „ღმერთის სიკვდილი“? ეკლესიაზე გულის გატეხვის გარეშე, საზოგადოების სინდისი შედგება თუ არა ისე, როგორც ამას საჭიროდ მიიჩნევდა მამარდაშვილი?

ბიბლიოგრაფია

ჟირარი, რენე. ცდუნება და ცეკვა: სალომე მარკოზის სახარებაში. წყარო: ბიბლია პოსტმოდერნული პერსპექტივიდან. შემდგენელი - თამარ ცოფურაშვილი. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013.

მერაბ მამარდაშვილი - 1989 წელი, სახალხო ფრონტის ყრილობა. <https://www.youtube.com/watch?v=GAJLVpEC3Y0> [14.10.2021]

მამარდაშვილი, მ. ჩანხული ფიქრი. საუბრები ანი ეპებლუანთან. თბილისი: „ჩელმი“, 1992.

Freud, S. 'A Child is being beaten. Contribution to the Understanding of the Origin of Sexual Perversions. In: The Psychology of Love. London: Penguin Books.

Жижек, Славой. Кукла и карлик. Москва: „Европа“, 2009.

17 ფრიდის „ბავშვის ცხის“ ფანტაზიის განმარტებით, მამარდაშვილის კვლადკელი, ჩვენ გვჯერა, რომ ამ ფანტაზიის ავტორი საზოგადოების მფორმირება კი არ დაძვინდება, არამედ გაუზიარებლად პოლიტიკური გაქვასადლის გზით. პოლიტიკური გამოსავლის არსებობის ეს საზოგადოებრივი მომენტი არის ქვეყნის იმისა, თუ რა განსხვავდება საზოგადოებას ჩვეულებრივი ინდივიდისგან, რომლის ფანტაზიაც დიდწილად მის ფიქსაციასა ჩაკეტილი მამის, როცა საზოგადოებას აქვს საშუალება ინფანტილიზმიდან გამოსვლის პოლიტიკური (რომელიც ახდენს დროს შინაგანი) გამოხატულება იპოვოს.

„თალიბანის“ გამარჯვება ავღანეთში და მისი შესაძლო გავლენები საქართველოზე

Nino Lomidze

Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

მას შემდეგ რაც აშშ-მა ავღანეთიდან ჯარების გაყვანა დააანონსა, ადგილზე კვლავ გააქტიურდა „თალიბანი“ და 2021 წლის 15 აგვისტოს ქაბული დაიკავა. ავღანეთის ხელისუფლებამ წინააღმდეგობის გაწევა ვერ შეძლო და თითქმის უბრძოლველად ჩააბარა ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი. მიუხედავად იმისა, რომ „თალიბანი“ გაეროს მიერ შეყვანილია ტერორისტული ორგანიზაციების სიაში, დაჯგუფება მაინც ცდილობს ქვეყნის ლეგიტიმურ ხელისუფლებად წარმოაჩინოს თავი. „თალიბანის“ ავღანეთის ხელისუფლებაში მოსვლის შედეგად შექმნილი ახალი რეგიონალური მდგომარეობა მეტ-ნაკლებად ყველა სახელმწიფოზე იქონიებს გავლენას. ამ გამოწვევებს საქართველოც ვერ აუვლის გვერდს. რა საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე შეიძლება აღმოჩნდეს საქართველო „თალიბანის“ მხრიდან და იქონიებს თუ არა რაიმე სახის გავლენას ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესები ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ უსაფრთხოებაზე? სწორედ ამ საკითხებზე კონცენტრირდება აღნიშნული დოკუმენტი და მიმოიხილავს იმ ძირითად საფრთხეებს და გამოწვევებს, რომლის წინაშეც შესაძლებელია აღმოჩნდეს საქართველო. ავღანეთის რეგიონში შექმნილი სიტუაცია გარკვეულ გავლენას იქონიებს ჩვენს ქვეყანაზე და ზოგადად რეგიონზე, მაგრამ ძირეული ცვლილებები საქართველოს უსაფრთხოებისთვის მოსალოდნელი არ არის.

საკვანძო სიტყვები: თალიბანი, ახლო აღმოსავლეთი, კავკასიის რეგიონი, საქართველო.

Taliban's Victory in Afghanistan and its Possible Impact on Georgia

Abstract

After the US announced the withdrawal of troops from Afghanistan, the Taliban became more active on the ground and occupied Kabul on August 15, 2021. The Afghan government was unable to resist and surrendered most of the territory almost without a fight. Despite the fact that the Taliban is included in the list of terrorist organizations by the United Nations, the group is still trying to present itself as a legitimate government in the country. The new regional situation created by the Taliban's rise to power in Afghanistan will affect more or less all states. Georgia cannot ignore these challenges either. What are the threats and challenges facing Georgia from the Taliban and will they have any impact on our country's national security? This document focuses on these issues and reviews the main threats and challenges in front of Georgia. The situation in Afghanistan will affect the region, but in my opinion, major changes are not expected.

Keywords: Taliban, Middle East, Caucasus Region, Georgia.

შესავალი

ბოლო პერიოდის განმავლობაში, მას შემდეგ რაც აშშ ავღანეთში შევიდა, „თალიბანი“ დღითიდრე სუსტდებოდა და თითქოს ამ ტერორისტული ორგანიზაციიდან მომდინარე საფრთხეებიც შემცირდა, მაგრამ ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, როდესაც აშშ-მა ავღანეთიდან ჯარების გაყვანა დააანონსა. ადგილზე კვლავ გააქტიურდა „თალიბანი“ და 2021 წლის 15 აგვისტოს ქაბული დაიკავა. ავღანეთის ხელისუფლებამ წინააღმდეგობის გაწევა ვერ შეძლო და თითქმის უბრძოლველად ჩააბარა ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი.

„თალიბანმა“ ძალიან სწრაფად შეძლო ავღანეთის არმიის დამარცხება, ხელისუფლების განდევნა და სახელმწიფოს სათავეში მოვიდა. მიუხედავად იმისა, რომ „თალიბანი“ გაეროს მიერ შეყვანილია

ტერორისტული ორგანიზაციების სიაში, დაჯგუფება მაინც ცდილობს ქვეყნის ლეგიტიმურ ხელისუფლებად წარმოაჩინოს თავი (კვახაძე 2021).

„თალიბანის“ ავღანეთის ხელისუფლებაში მოსვლის შედეგად შექმნილი ახალი რეგიონალური მდგომარეობა ყველა სახელმწიფოზე მეტ-ნაკლებად იქონიებს გავლენას. ამ გამოწვევებს საქართველოც ვერ აუვლის გვერდს. რა საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე შეიძლება აღმოჩნდეს საქართველო „თალიბანის“ მხრიდან და იქონიებს თუ არა რაიმე სახის გავლენას ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესები ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ უსაფრთხოებაზე? სწორედ ამ საკითხებზე კონცენტრირდება აღნიშნული დოკუმენტი და მიმოიხილავს იმ ძირითად საფრთხეებს და გამოწვევებს, რომლის წინაშეც შესაძლებელია აღმოჩნდეს საქართველო.

აღნიშნული საკვლევი დოკუმენტის კვლევის მიზანს წარმადგენს „თალიბანის“ მიზნების იდენტიფიცირება და მისი შესაძლო გავლენები საქართველოზე. რაც შეეხება საკვლევ კითხვას, ყოველივე ზემოთ განხილულიდან გამომდინარე, ჩამოყალიბდა შემდეგი სახით: რა საფრთხეების და გამოწვევების წინაშე დგას საქართველო „თალიბანის“ მხრიდან?

1. კვლევის მეთოდოლოგია და ლიტერატურის მიმოხილვა

სანამ უშუალოდ საქართველოს წინაშე არსებულ გამოწვევებზე ვისაუბრებ, მოკლედ მიმოვიხილავ „თალიბანის“ წარმოშობის ისტორიას და მის გავლენებს. აგრეთვე, მიმოვიხილავ ლიტერატურას და იმ მეთოდოლოგიას, რომელიც გამოყენებულ იქნა საკვლევ დოკუმენტზე მუშაობის პროცესში. ნაშრომი დაემყარა ემპირიული კვლევის საფუძვლებს. გამოყენებულ იქნა თვისობრივი კვლევის მეთოდები. საბოლოო ჯამში კი მეთოდოლოგია შემდგენილია ჩამოყალიბდა: ინფორმაციის მოპოვება, არსებული მასალის მიმოხილვა/დამუშავება, მონაცემების ანალიზი და შესაბამისი დასკვნების გამოტანა. მიღებული შედეგებიდან გამომდინარე კი ნაშრომის ბოლოს მოცემულია გარკვეული სახის რეკომენდაციები.

კვლევა ეყრდნობა რამდენიმე მნიშვნელოვანი სტატიის და სამეცნიერო ლიტერატურული წყაროების დამუშავების შედეგად მიღებულ ინფორმაციას. სტატია შედგენილია ძირითადად ქართულენოვანი წყაროებით, თუმცა გამოყენებულ იქნა რამდენიმე უცხოენოვანი დოკუმენტიც. „საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდის“ (GFSIS) და „საქართველოს სტრატეგიისა და განვითარების ცენტრის“ (GCSO) გამოქვეყნებული სტატიები მნიშვნელოვანი მასალა იყო ჩემი საკვლევი დოკუმენტისთვის. აგრეთვე, ვახტანგ მაისაიას და ალიკა გუჩუას 2020 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „ნატო და არასახელმწიფოებრივი აგრესიული რელიგიური აქტორები“, („ისლამური სახალიფო“, „ალ-კაიდა“ და „თალიბანი“-მეოთხე თაობის ომის სტატეგია და მისი რეგიონული და ეროვნული უსაფრთხოების გეოპოლიტიკური ასპექტები (2010-2019 წლები)“ წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს ეროვნული უსაფრთხოების და ტერორისტული ორგანიზაციებისგან მომდინარე საფრთხეების შესახებ და იძლევა რეგიონის შეფასების ზუსტ და ამომწურავ ინფორმაციას. აღნიშნული ნაშრომი ძალზედ დამეხმარა კვლევის პროცესში.

2. „თალიბანი“-წარმოშობის ისტორია და ავღანეთის ხელისუფლების სათავეში მოსვლა

სამხედრო-პოლიტიკური მოძრაობა „თალიბანი“ („taliban“-არაბულად „სტუდენტი“) 1994 წელს ჩრ. პაკისტანში შეიქმნა, რომლის სათავეში პაკისტანში არსებული „მედრესეების“ სტუდენტობა აღმოჩნდა. ისინი ძირითადად ავღანეთიდან ლტოლვილთა შვილები იყვნენ, რომლებიც საბჭოთა ექსპანსიას გაექცნენ (მაისაია და გუჩუა 2020, 150). 1989 წლიდან-საბჭოთა კავშირის ავღანეთიდან გასვლის და მთავრობის დაშლის შემდეგ-ქვეყანაში სამოქალაქო დაპირისპირება მძვინვარებდა. ამ პუშტუნთა რელიგიურ-ფუნდამენტალისტური მოძრაობის, რომლებიც თავდაპირველად დაფინანსებას საუდის არაბეთისგან იღებდა და დიდი მხარდამჭერები ჰყავდა პაკისტანიდანაც, მთავარი მიზანი ისლამური ნორმების აღდგენა და ავღანეთში „მშვიდობის დაბრუნება“ იყო (ამერიკის ხმა 2021). სწორედ ამ მიზნით დაიწყო ბრძოლა „თალიბებმა“ და საკმაოდ დიდ წარმატებასაც მიაღწიეს.

ორი წლის განმავლობაში „თალიბებმა“ მოახერხეს მთავარი ქალაქების: ყანდაგარი, გეარით და ჯალალაბადის დაკავება და 1996 წლის სექტემბერში ავღანეთის დედაქალაქი ქაბულიც აიღეს. 1997-1998 წლებში „თალიბებმა“ შეძლეს წარმატებული სამომავლო ოპერაციების ჩატარება. მათ ორჯერ დაიკავეს ქალაქი მაზარი-შარიფი. საბოლოო ჯამში კი ქვეყნის 90% მათი მმართველობის ქვეშ აღმოჩნდა. ადგილზე „თალიბებმა“ დაამყარეს შარიათზე დაფუძნებული სახელმწიფო (მაისაია და გუჩუა 2020, 150). „თალიბანი“ შარიათის მკაცრი კანონებით ცდილობდა ქვეყანაში წესრიგის დამყარებას. ქვეყანაში აიკრძალა ტელევიზია, რადიო, აიკრძალა დასავლური ფილმები და წიგნები. შიშის დანერგვის მიზნით ხშირი იყო საჯაროდ სიკვდილით დასჯის ფაქტები, ქვებით ჩაქოლვა, ხელის მოკვეთა და ა.შ. ქალებს აეკრძალათ განათლების მიღება და მუშაობა. ქალები ვალდებული იყვნენ ეტარებინათ ბურჟა. ამასთანავე, „თალიბანმა“ გაანადგურა განსხვავებული ტრადიციისა და კულტურის ისტორიული მნიშვნელობის არტეფაქტები (ამერიკის ხმა 2021).

„თალიბანმა“ სახელმწიფოს დედაქალაქად ყანდაგარი გამოაცხადა. მათი მთავარი ორგანო გახდა ე.წ. „ყანდაგარის ექსკლუი“-ექსკი უმაღლესი მულათა საბჭო. მოძრაობის სულიერი ლიდერი გახდა მულა ომარი (მაისაია და გუჩუა 2020, 150). „თალიბანმა“ გაამკაცრა ნარკოტიკების მოყვანის, გავრცელებისა და ექსპორტის პოლიტიკა და ბრძოლა გამოუცხადა ადგილობრივ ნარკოსინდიკატებს, თუმცა გარკვეული კომპრომისული მიდგომებით ღებულობდა საკმაო შემოსავალსაც (მაისაია და გუჩუა 2020, 151).

„თალიბანის“ სახელმწიფომ ვერ მიიღო საერთაშორისო აღიარება, თუმცა რამდენიმე ისლამურმა სახელმწიფომ იგი დე-იურედ აღიარეს (პაკისტანის ისლამური სახელმწიფო, საუდის არაბეთი, კატარი, არაბთა გაერთიანებული ემირატები და საერთ. საზოგადოების მხრიდან თავად არაღიარებული სახელმწიფო-„ჩქერის ისლამური რესპუბლიკა“) (მაისაია და გუჩუა 2020, 151). „თალიბებმა“ ჩამოაყალიბეს ახალი თეოკრატიული სახელმწიფოებრივი წყობა და გამოაცხადეს „ავღანეთის ისლამური ემირატის“ შექმნა, ომარი კი გამოცხადებულ იქნა ემირად (მუსლიმთა მმართველად). შემოღებულ იქნა ე.წ. „ჰიჯრის“ კალენდარი, სადაც წელთაღრიცხვა წინასწარმეტყველი მუჰამედის ცხოვრების ეპოქიდან იწყებოდა. „თალიბანმა“ შეძლო ჩამოეყალიბებინა ძლიერი, კარგად ორგანიზებული შეიარაღებული ძალები და უშიშროების სამსახური (მაისაია და გუჩუა 2020, 154-156).

თუმცა ვითარება მკვეთრად შეიცვალა 2001 წლის 11 სექტემბრის შემდეგ. 2001 წელს აშშ კოალიციურ ჯარებთან ერთად ავღანეთში შევიდა და ამავე წლის დეკემბერში „თალიბანის“ რეჟიმი დაამხო. ამერიკის მთავრობამ ავღანელებთან ერთად დემოკრატიული მთავრობის შექმნაზე დაიწყო მუშაობა. „თალიბანის“ ლიდერები ავღანეთის მოსაზღვრე რეგიონებში გაიქცნენ, იქ გამაგრდნენ და დაჯგუფება პერიოდულად იქიდან ახორციელებდა თავდასხმებს ავღანეთის მთავრობის წინააღმდეგ.

„თალიბების“ განადგურების შემდეგ ქვეყანაში „ავღანეთის რესპუბლიკა“ შეიქმნა. 2004 წელს მიიღეს კონსტიტუცია, ჩატარდა საპრეზიდენტო არჩევნებიც, სადაც ჰამიდ ყარზაიმ გაიმარჯვა (Weinbaum 2021), მაგრამ, როდესაც აშშ-ის ყურადღება ერაყზე გადავიდა და 2003 წელს აშშ-ს ერაყში შევიდა, „თალიბანმა“ გარკვეულწილად გაძლიერება მოახერხეს და ტერიტორიის ნაწილზე კონტროლი დაიბრუნეს. 2006 წლიდან „თალიბები“ საკმაოდ გაძლიერდნენ. თუ 2005 წელს თვითმკვლეელი ტერორისტების მიერ ჩადენილი ტერორისტული აქტების რაოდენობა 27 იყო, 2006 წელს 5-ჯერ გაიზარდა და 139 მიაღწია (The U.S. War in Afghanistan 1999-2021). თუმცა არც აშშ იყო უმოქმედოდ. 2007 წელს აშშ-ის და NATO-ს ძალებმა „თალიბანის“ სამხედრო მეთაურის მულა აბდულას ლიკვიდაცია განახორციელეს (The Taliban, 5).

წლების შემდეგ ვითარება ნელ-ნელა იცვლებოდა. აშშ-ს წლების განმავლობაში გაჭიანურებული ავღანეთის ომი გარკვეულწილად მოხეზრდა. ამას ემატებოდა ამერიკის მოსახლეობის უკმაყოფილება. სახელმწიფოს მიერ სამხედრო მიმართულებით გაზრდილი ხარჯები მოსახლეობის უკმაყოფილებას დღითიდღე ზრდიდა. ყოველივე ამან ავღანეთის ომზე გავლენა იქონია და საბოლოოდ შედეგი გამოიღო. 2020 წლის 29 თებერვალს ყატარის დედაქალაქ დოჰაში დაიდო ისტორიული შეთანხმება. აშშ-ს სამთავრობო წარმომადგენელმა და „თალიბანის“ მოძრაობის დელეგაციამ მოაწერეს ხელი სამშვიდობო ხელშეკრულებას. აღნიშნული შეთანხმების შედეგად ამერიკას და NATO-ს ჯარებს ავღანეთი 14 თვეში უნდა დაეტოვებინათ. აღსანიშნავია, რომ ამერიკა-„თალიბანის“ მოლაპარაკებებში მონაწილეობას არ იღებდა ავღანეთის ლეგიტიმური მთავრობა და პრეზიდენტი აშრაფ ღანი. ხელშეკრულების თანახმად აშშ-მ 2021 წლის სექტემბერში სრულად უნდა უზრუნველყო ჯარების გაყვანა (Joint Declaration between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America for Bringing Peace to Afghanistan 2020).

აღნიშნულმა ხელშეკრულებამ მძიმე შედეგები გამოიწვია ავღანეთის ეკონომიკაზე. აშშ-ის ჯარების ავღანეთიდან გამოსვლის შემდეგ ქვეყანა ჰუმანიტარული კატასტროფის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. შეწყდა ინვესტიციები (ბატიაშვილი 2021). ისედაც ღარიბი მოსახლეობა კიდევ უფრო დიდი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. ამასთანავე „თალიბანმა“ შექმნილი ვითარებით კარგად ისარგებლა.

როგორც კი ავღანეთიდან სამშვიდობო მისიის გასვლა დაიწყო, „თალიბანი“ ადგილზე კვლავ გააქტიურდა და 2021 წლის 15 აგვისტოს ქაბული დაიკავა. როგორც უკვე აღვნიშნე, ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ „თალიბანი“ ცდილობს თავისი ლეგიტიმაციის გამყარებას და სახელმწიფოებრივი წყობის ჩამოყალიბებას.

„თალიბანის“ ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ავღანეთიდან მოსახლეობის ნაწილის ევაკუაცია სერიოზულ პრობლემად იქცა, თუმცა მაინც მოხერხდა საელჩოების და მომსახურე პერსონალის დიდი ნაწილის გამოყვანა. გამოწვეული მდგომარეობიდან გამომდინარე მსოფლიოში გაჩნდა მასობრივი მიგრანტების საფრთხე ავღანეთიდან.

ამჯერად მსოფლიო სხვა გამოწვევების წინაშე დგას. მიდის მსჯელობა თუ რა ფორმით უნდა ითანამშრომლონ „თალიბანის“ ხელისუფლებასთან სახელმწიფოებმა, რომელიც ჯერ კიდევ ტერორისტულ ორგანიზაციად არის აღიარებული. აგრეთვე, ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხია თუ რა გავლენას იქონიებს ავღანეთში განვითარებული მოვლენები სხვა სახელმწიფოებზე, ჩვენს შემთხვევაში კი საქართველოზე.

დასავლეთი აკვირდებოდა „თალიბანის“ მოქმედებას ავღანეთის შიგნით და გარკვეულწილად იმედი ჰქონდათ, რომ ხელისუფლება რაღაც დონით მაინც დაიცავდა საყოველთაოდ აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებს, მაგრამ მოლოდინები არ გამართლდა. „თალიბანმა“ კვლავ მკაცრი შარიათის კანონებით დაიწყო მართვა, შეზღუდა ქალთა უფლებები, დააწესა მთელი რიგი შეზღუდვები. ამის საპასუხოდ აშშ-მა ავღანეთს შეუჩერა ფინანსური დახმარება, რამაც კრიზისი კიდევ უფრო გაამწვავა. ამასთანავე სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს ადგილზე „ალ-ქაიდას“ და ISIS-ის გაძლიერების საფრთხეც. აქვე ძალიან მნიშვნელოვანია ის გარემოება, იქცევა თუ არა „თალიბანი“ მხოლოდ ავღანეთზე კონცენტრირებულ ხელისუფლებად და შეეცდება ამ ხელისუფლების ლეგიტიმაციას, თუ შეეცდება თავისი გავლენა გაზარდოს სხვა რეგიონებზეც. ავღანეთის ხელისუფლება აცხადებს, რომ არ ჩაერევა სხვა ქვეყნის შიდა საქმეებზე და არ გახდება საერთაშორისო ჯიჰადისტური ორგანიზაციის ბაზა (კვახაძე 2021), თუმცა ამ მიმართულებით პროგნოზების გაკეთება ალბათ ჯერ კიდევ ნაადრევია.

მიუხედავად იმისა, რომ „ალ-ქაიდა“ ბოლო ათწლეულის განმავლობაში როგორც ტერორისტული ორგანიზაცია საგრძნობლად დასუსტდა, ავღანეთის ახალი ერა ტერორისტულ ჯგუფებს უნიკალურ და საშიშ შესაძლებლობებს სთავაზობს. ქვეყანას ახლა მართავს ისლამისტური მოძრაობა, რომელიც 30 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში იბრძოდა „ალ-ქაიდასთან“ ერთად. მომდევნო წლების განმავლობაში ტერორისტული ჯგუფი უდავოდ გამოიყენებს ამ შესაძლებლობას თავისი ძალაუფლების აღსადგენად. აქედან გამომდინარე აშშ-ს ქცევა უნდა ეფუძნებოდეს როგორც თავისუფლებისა და ადამიანის ღირსების ერთგულებას, ასევე რეგიონიდან მომდინარე ტერორისტული საფრთხეების გაცნობიერებას. აშშ-მა მჭიდრო კორდინაცია უნდა აწარმოონ მეგობარ სახელმწიფოებთან დიპლომატიური და უსაფრთხოების პოლიტიკის კუთხით, რომელიც შექმნილია „თალიბანის“ ქცევის ფორმირებისთვის, რათა არ დაუშვან ავღანეთის ტერორიზმის მთავარ პლაცდარმად გამოყენება (Curtis 2021).

3. „თალიბანი“-კავკასიის რეგიონი და საქართველო

„თალიბებსა“ და კავკასიის რეგიონს შორის ურთიერობა ჯერ კიდევ 1990-იანი წლებიდან იწყება, მას შემდეგ, როცა მათ მიერ ავღანეთის დაკავების შემდეგ რუსულენოვანი მუსლიმი აქტივისტების ნაწილი, მათ შორის ჩრ. კავკასიელების მცირე ჯგუფი, ავღანეთში გადავიდა. ჩეჩნეთის რესპუბლიკა „იჩქერიამაც“ სცადა ავღანეთთან კავშირის დამყარება და როგორც უკვე აღვნიშნე „თალიბანის“ ხელისუფლება დე-იურედ აღიარა. ამის საპასუხოდ „თალიბანის“ ლიდერმა ჩეჩნეთის რესპუბლიკის-„იჩქერიის“ სუვერენიტეტი სცნო. ამასთანავე, მნიშვნელოვანია, რომ ჩრ. კავკასიელი მებრძოლები, მათ შორის სამი ქართველი, ავღანეთის კონფლიქტში მონაწილეობდა. ქართველ მებრძოლებს შორის იმყოფებოდა აიუბ

ბორჩაშვილი, რომელიც შემდგომში „დაქმის“ რიგებში მებრძოლების რეკრუტირების ბრალდებით გაასამართლეს (კვანაძე 2021).

დასკვნები

მიღებული ინფორმაციის დამუშავების საფუძველზე გამოიკვეთა ძირითადი საფრთხეები და გამოწვევები, რომლის წინაშეც შეიძლება დადგეს საქართველო ავღანეთის მხრიდან.

ავღანეთი თავისი პოლიტიკით შესაძლოა იქცეს ტერორიზმის თავშესაფარი რეგიონში. თუმცა, აქ ყველაზე მნიშვნელოვან საფრთხეს ნარკოტიკების უკანონო ბრუნვა და მისი ექსპორტი წარმოადგენს. ნარკოდანაშაული და ტრეფიკინგი სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს ავღანეთისთვის და ეს შეიძლება სხვა ქვეყნებისთვისაც დიდ თავის ტკივილად იქცეს. აგრეთვე, ავღანეთში განვითარებულ მოვლენებს შეიძლება მიგრანტების დიდი ნაკადი მოჰყვას მთელს მსოფლიოში. ეს პრობლემა კი განსაკუთრებით მძიმედ აისახოს მეზობელ ქვეყნებზე. ამასთანავე, არსებობს საფრთხე, რომ ადგილზე შეიქმნას რადიკალზაციის დამატებითი რისკები. საქართველოსთან მიმართებაში კი, ჩვენი გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, არსებობს რისკები საქართველოს სატრანზიტო დერეფნის ფუნქციის გამოყენება მიზნით.

ამასთანავე, საქართველოს მონაწილეობა სამშვიდობო მისიებში გარკვეულწილად მოწყვლადს ხდის ჩვენს ქვეყანას. საქართველოს შეიარაღებული ძალებში ავღანეთში სამშვიდობო მისიის ფარგლებში 2004 წლის აგვისტოდან იმყოფებოდა-„საერთაშორისო უსაფრთხოების მხარდაჭერის ძალების“ (ISAF) მისიის შემადგენლობის ფარგლებში. საქართველო იყო ერთ-ერთი მსხვილი კონტრიბუტორი მებრძოლების მხრივ და აქტიურად იყო ჩართული ადგილობრივ სამშვიდობო ოპერაციებში.

თუმცა ალბათ დასკვნების გამოტანა ჯერ კიდევ ნაადრევია. თუ/კი მომავალში ავღანეთი გახდება ტერორისტული დაჯგუფებების თავშესაფარი, მაშინ გარკვეული რისკები შეიძლება არსებობდეს მეზობელი სახელმწიფოებისთვის და მათ შორის საქართველოსთვის. თუმცა აქ მნიშვნელოვანია, თუ როგორ განვითარდება ადგილზე მოვლენები. სხვა ტერიტორიული ორგანიზაციებისგან განსხვავებით „თალიბანს“ უფრო ლოკალური მიზნები ამოძრავებს. ავღანეთში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური კრიზისიდან გამომდინარე „თალიბანი“ შეიძლება კონცენტრირდეს ნარკოტიკების მოყვანაზე და მის ექსპორტზე (პეტრიაშვილი 2021) და ამ მხრივ შეიძლება შეუქმნას სერიოზული პრობლემა მეზობელ ქვეყნებს, მათ შორის საქართველოსაც. ამასთანავე, ადგილზე შექმნილმა მძიმე ეკონომიკურმა მდგომარეობამ მოსახლეობის დიდ ნაწილს უზიძგოს ემიგრაციისკენ, რაც მძიმედ დააწვება დასავლეთის და განსაკუთრებით რეგიონის ქვეყნებს.

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ „თალიბანი“ აღარ არის იმ ტიპის დაჯგუფება, როგორიც 1990-იან წლებში იყო. იგი ცდილობს შექმნას სახელმწიფო სტრუქტურები, ამიტომ ნაკლებ სავარაუდოა „თალიბანმა“ განახორციელოს ექსტრემისტული იდეოლოგიის ექსპორტი, რადგან ამის არც რესურსი და არც დაინტერესება ამ ეტაპზე არ აქვს. რაც შეეხება მიგრანტების ტალღას, ალბათ ეს საფრთხე საქართველოსთვის ნაკლებად მოსალოდნელია. მიგრანტები ძირითადად დასავლეთის ქვეყნებს ეტანებიან, იქ სადაც ცხოვრების დონე მაღალია. შესაძლოა მათი ნაწილი თურქეთში გადავიდნენ, მაგრამ, რაც შეეხება საქართველოს, აქ ლტოლვილების დიდი ნაკადი ნაკლებად მოსალოდნელია მოგვაწყდეს. საქართველო არც ისე მომხიბვლელია მათთვის. სატრანზიტო დერეფნად გამოყენების რისკები არსებობს, თუმცა ჩვენთვისვე საბედნიეროდ არსებობს სხვა უფრო ხელსაყრელი გზები: ჩრ. კავკასიელებისთვის და ევროპაში მცხოვრებლებისთვის უფრო ხელსაყრელი ტრანზიტული ქვეყნები შუა აზიის სახელმწიფოები, ირანი და პაკისტანი იქნება (კვანაძე 2021). თუ „თალიბანი“ გახდება ტერორისტების თავშესაფარი, მაშინ რისკები იზრდება, თუმცა ამის შანსი საწყის ეტაპზე განსაკუთრებით ნაკლებია.

სავარაუდოდ „თალიბანი“ მოახეხებს ხელისუფლების შენარჩუნებას და შეეცდება მოიხიდოს უცხოური ინვესტიციები და დაამყაროს დიპლომატიური ურთიერთობები სხვა სახელმწიფოებთან, რაც აიძულებს მას, საწყის ეტაპზე მაინც, თავი შეიკავოს რადიკალური ჯგუფების ავღანეთის ტერიტორიაზე თავშესაფრისაგან. საქართველოს მონაწილეობის გამო სამშვიდობო მისიებში რისკები არსებობს, მაგრამ იმედი ვიქონიოთ, რომ „თალიბანი“ რევანშს არ განახორციელებს სამშვიდობო მისიებში

მონაწილე სახელმწიფოების მიმართ (კვახაძე 2021). სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისთვის „თალიბანს“ დიდი დრო დაჭირდება და სხვა ქვეყნებისთვის დრო ნაკლებად უნდა დარჩეს. ამასთანავე არც ამის სურვილი უნდა გააჩნდეს, რათა თავის ლეგიტიმაციას შეუწყოს ხელი.

რეკომენდაციები

აქედან გამომდინარე, საქართველოს ხელისუფლებამ არ უნდა მოადუნოს ყურადღება, რათა მოსალოდნელი საფრთხეები თავიდან აირიდოს. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ გააძლიეროს საზღვრის დაცვის მექანიზმები, რათა ხელი არ შეუწყოს ნარკოტიკების, ან/და სხვა დანაშაულებრივი საქმიანობის განხორციელებას და საქართველოს გამოყენებას სატრანზიტო თუ სხვა დანიშნულებით გამოყენების მიზნით.

მიუხედავად ყველაფრისა, ავღანეთის რეგიონში შექმნილი სიტუაცია გარკვეულ გავლენას იქონიებს ჩვენს ქვეყანაზე და ზოგადად რეგიონზე, მაგრამ ძირეული ცვლილებები საქართველოს უსაფრთხოებისთვის მოსალოდნელი არ არის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბატიაშვილი ზურაბ, ავღანეთის ეთნოკონფესიური სურათის პოლიტიკური კონტექსტი, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი (GFSIS), 2021წ. <https://www.gfsis.org/ge/publications/view/3045>

ბატიაშვილი ზურაბ, ავღანეთი ჰუმანიტარული კრიზისის ზღვარზე, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი (GFSIS), 2021წ. <https://www.gfsis.org/ge/publications/view/3039>

„ვინ არიან თალიბები?“ ამერიკის ხმა, 2021წ. <https://www.amerikiskhma.com/a/who-are-the-taliban-/6005794.html>

კვახაძე ალექსანდრე, თალიბანის ავღანეთის ხელისუფლებაში მოსვლა და მისი გავლენა კავკასიის რეგიონზე, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი (GFSIS), 2021წ. <https://www.gfsis.org/ge/publications/view/3035>

მაისაია ვახტანგ, გუჩუა ალიკა, ნატო და არასახელმწიფოებრივი აგრესიული რელიგიური აქტორები, „ისლამური სახალიფო“, „ალ-კაიდა“ და „თალიბანი“-მეოთხე თაობის ომის სტატეგია და მისი რეგიონული და ეროვნული უსაფრთხოების გეოპოლიტიკური ასპექტები (2010-2019 წლები), თბილისი: კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, 2020წ.

პეტრიაშვილი ალექსი, თალიბანი ქაბულში: გამოწვევები და მოლოდინი რეგიონის ქვეყნებში, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი (GFSIS), 2021წ. <https://www.gfsis.org/ge/blog/view/1309>

ტერორისტული ორგანიზაციები, თალიბანი, საქართველოს სტრატეგიისა და განვითარების ცენტრი (GCSD), <http://trc.gcsd.org.ge/ge/terroristorganizations/talibani>

ფარსადანიშვილი ბექა, ავღანეთში განვითარებული მოვლენების გავლენა საქართველოზე, საქართველოს სტრატეგიისა და განვითარების ცენტრი (GCSD), თბილისი, 2021წ.

Curtis Lisa, "How America Should Deal with the Taliban." www.foreignaffairs.com. September 20, 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-09-20/how-america-should-deal-taliban>.

Joint Declaration between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America for Bringing Peace to Afghanistan, 29.02.2020. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf>

The Taliban, Program for Culture & Conflict Study,
<https://nps.edu/documents/105988371/107571254/The+Taliban.pdf/81b62278-cfc1-407a-a495-4a1c7dae9552>

The U.S. War in Afghanistan 1999-2021, The Taliban surged back to power two decades after U.S.-led forces toppled its regime in what led to the United States' longest war, Timeline, <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>

Weinbaum G., Marvin, Afghanistan, Struggle for democracy, U.S.-led invasion and toppling of the Taliban, Council on Foreign Relations, 2021. <https://www.britannica.com/place/Afghanistan>

**სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლები
(შედარებითსამართლებრივი ანალიზი საქართველოს, გერმანიის და საფრანგეთის
კანონმდებლობის მიხედვით)**

Tatia Uberi
Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში შესულმა ცვლილებებმა, რაც საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 391-ე მუხლით განისაზღვრა, სააპელაციო სასამართლოს უფრო მაღალი პასუხისმგებლობა დააკისრა კანონიერ ძალაში შეუსვლელ გადაწყვეტილებასთან მიმართებაში იმ უფლებამოსილების განხორციელებისას, რომელსაც ადგილი აქვს სააპელაციო წესით საქმის განხილვისა და გადაწყვეტის შედეგად. წინამდებარე საკითხის აქტუალობაც სწორედ არსებული მდგომარეობით, სააპელაციო სასამართლოს განსაკუთრებული მნიშვნელობით არის განპირობებული. ნაშრომში განხილულია ისეთი აქტუალური საკითხი, როგორიცაა, სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილება, რომელიც მდგომარეობს პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილების სრულად ან ნაწილობრივ გაუქმებასა და საქმის ხელახლა განსახილველად უკან დაბრუნებაში. ნაშრომში დასმული საკითხები, რომელიც ქართული სამართლის მიხედვით სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილებასთან მიმართებაში, საკანონმდებლო მოწესრიგებიდან გამომდინარეობს, შედარებული იქნა საფრანგეთის და გერმანიის ანალოგიურ საპროცესო ნორმებთან. შედარებით-სამართლებრივი ანალიზის, სასამართლო პრაქტიკის განზოგადებისა და გაანალიზებით, განხორციელდა კვლევა და გამოტანილ იქნა სათანადო დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილება, საქართველოს, საფრანგეთის, გერმანიის საპროცესოსამართლებრივი რეგულირება, შედარებით-სამართლებრივი კვლევა.

The Court of Appeal – Review Functions and Scope of Review - (Comparative Analysis Under the Law of Civil Procedures of Georgia, Germany and France)

Abstract

Under the new Code of Civil Procedures of Georgia, as the fundamental law, the Court of Cassation in Georgia has not only been retained in the Georgian judicial system, but its functions and objectives have also been substantially changed. In particular, The Court of Appeal has a higher responsibility for its decision in the exercise of its powers, as a result of reviewing and resolving the case. The research deals with such an important issue, as the power of the Court of Appeal, review functions and scope of review, to overturn the decision of a lower court in whole or in part and to return the case for re-examination. The issues put forward in the paper, which derives from the Georgian legislation, concerning the powers of the Court of Appeal, were compared with the French and German Code of Civil Procedures. The study was conducted on the basis of comparative legal analysis. Analyzing the judicial practice and the opinions formed in the legal literature, helped to develop the relevant conclusions. This topic is justified from both a theoretical and a practical point of view.

Keywords: Jurisdiction of the Court of Appeals, Georgian legislation, French Code of Civil Procedures, German Code of Civil Procedures, Comparative Analyses, Legal research.

- სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილება - ახალი გადაწყვეტილების მიღება ან საქმის უკან დაბრუნება ხელახლად განსახილველად

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 385-ე მუხლის თანახმად, სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოს გააჩნია ისეთი უფლებამოსილება, როგორიცაა პირველი ინსტანციის სასამართლოს

გადაწყვეტილების სრულად ან ნაწილობრივ გაუქმება და საქმის დაბრუნება ხელახლად განსახილველად.

თუ სააპელაციო სასამართლო ეთანხმება პირველი ინსტანციის სასამართლოს შეფასებებსა და დასკვნებს, შეიძლება, ეს შეფასებები და დასკვნები არ გაიმეოროს, მაგრამ დასაბუთება უნდა შეიცვალოს თითოეულ მათგანზე და არა ზოგადად გადაწყვეტილებაზე ან მის რომელიმე სტრუქტურულ ნაწილზე მითითებით¹.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 386-ე მუხლის თანახმად, თუ სააპელაციო საჩივარი დასაშვებია და საქმე პირველი ინსტანციის სასამართლოს არ უბრუნდება, სააპელაციო სასამართლო თვითონ იღებს გადაწყვეტილებას საქმეზე. იგი თავისი განჩინებით უარს ამბობს სააპელაციო საჩივრის დაკმაყოფილებაზე ან გასაჩივრებული გადაწყვეტილების შეცვლით იღებს ახალ გადაწყვეტილებას საქმეზე.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სააპელაციო სასამართლო უფლებამოსილია, უცვლელად დატოვოს პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილება, ხოლო, სააპელაციო საჩივარი არ დააკმაყოფილოს, თუ მიიჩნევს, რომ გადაწყვეტილება კანონიერი და დასაბუთებულია.

იმ შემთხვევაში, თუ სააპელაციო სასამართლო არ აკმაყოფილებს სააპელაციო საჩივარს, სასამართლო ვალდებულია, თავის განჩინებაში მიუთითოს იმ საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც სააპელაციო საჩივრის დასაბუთება მიჩნეულია უსაფუძვლოდ და არ წარმოადგენს პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილების გაუქმების საფუძველს.

სააპელაციო სასამართლო უცვლელად ტოვებს გადაწყვეტილებას იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმის განხილვის დროს გამოარკვევს, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლომ სრულად და სწორად გამოიკვლია საქმის ყველა გარემოება, გამოიკვლია და სათანადოდ შეაფასა საქმეზე არსებული ყველა მტკიცებულება, და შესაბამისად სწორად შეუფარდა შესაბამისი სამართლებრივი ნორმა. ასეთ დროს სააპელაციო სასამართლოს დადგენილება გამოიტანება განჩინების ფორმით.

სააპელაციო სასამართლოს განჩინება, როგორც ფაქტობრივი, ისე სამართლებრივი თვალსაზრისით უნდა იყოს დასაბუთებული. სააპელაციო სასამართლოს მიერ მხოლოდ პირველი ინსტანციის სასამართლოს ფაქტობრივ-სამართლებრივი დასაბუთების სრულად გაზიარება საქართველოს სსკ-ის 390(3) მუხლზე მითითებით ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე შეიძლება გახდეს საკასაციო სასამართლოს მიერ სააპელაციო სასამართლოს განჩინების გაუქმების საფუძველი.

- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკის თანახმად

პრაქტიკაში ადგილი ჰქონდა ისეთ შემთხვევებს, როდესაც, რიგ შემთხვევებში სააპელაციო სასამართლო პირველი ინსტანციის სასამართლოების მიერ გამოტანილ გადაწყვეტილებებს ძალაში ტოვებდა მხოლოდ საქართველოს სსკ-ის 390(3) მუხლზე მითითებით ყოველგვარი ფაქტობრივი თუ სამართლებრივი დასაბუთების გარეშე, რასაც შედეგად მოჰყვა საკასაციო სასამართლოს არაერთი განმარტება აღნიშნულ მუხლთან მიმართებით. კერძოდ, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატამ განმარტა, რომ „სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 390-ე მუხლის მესამე ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტი ისე არ უნდა იქნეს გაგებული, რომ სასამართლოს შეუძლია მხოლოდ გასაჩივრებული გადაწყვეტილებაში ასახული დასკვნების გაზიარების შესახებ ზოგადი მითითებით შემოიფარგლოს. 390-ე მუხლის მესამე ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტის თანახმად, სააპელაციო სასამართლოს

1 იხ. სსკ-ის № 386-ე მუხლი. ხელმისაწვდომია: www.supremecourt.ge.

განჩინება უნდა შეიცავდეს მოკლე დასაბუთებას გასაჩივრებული გადაწყვეტილების გაუქმების ან უცვლელად დატოვების შესახებ. „მოკლე დასაბუთება“ არ ნიშნავს ბლანკეტურ მითითებას. ამგვარი დასაბუთებით არ უნდა ირღვეოდეს 249-ე მუხლით განსაზღვრული სასამართლო გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილის შინაარსი, რომლის მიხედვით გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილში უნდა აღინიშნოს სამართლებრივი შეფასება და კანონები, რომლებითაც სასამართლო ხელმძღვანელობდა. თუ სააპელაციო სასამართლო ეთანხმება პირველი ინსტანციის სასამართლოს შეფასებებსა და დასკვნებს, შეიძლება ეს შეფასებები და დასკვნები არ გაიმეოროს, მაგრამ დასაბუთება უნდა შეიცვალოს თითოეულ მათგანზე და არა ზოგადად გადაწყვეტილებაზე ან მის რომელიმე სტრუქტურულ ნაწილზე მითითებით“.²

- საქართველოს სსკ-ის 380-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად

ახალ გადაწყვეტილებას სააპელაციო სასამართლო იღებს ისეთ შემთხვევაში, როცა 1) პირველი ინსტანციის სასამართლომ არასწორად განსაზღვრა საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები; 2) როცა პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ დადგენილი იურიდიულად მნიშვნელოვანი გარემოებები, არ იყო დამტკიცებული ან კიდევ დადასტურდა დაუშვებელი, ან ისეთი მტკიცებულებებით, რომლებიც არ შეეხება საქმეს, ასევე დადასტურდა ურთიერთსაწინააღმდეგო (ურთიერთგამომრიცხავი) მტკიცებულებებით; 3) როცა პირველი ინსტანციის სასამართლომ საქმის განხილვის დროს დაუშვა მატერიალური და (ან) საპროცესო სამართლის ნორმათა დარღვევა; ყველა სხვა შემთხვევაში, როდესაც, პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილება არ შეიძლება დარჩეს ძალაში მისი დაუსაბუთებლობის ან (და) უკანონობის მოტივით.³

საპროცესო კანონმდებლობის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს, ვამტკიცოთ, რომ სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოს მხოლოდ კანონით მკაცრად განსაზღვრულ შემთხვევებში აქვს უფლება, დააბრუნოს საქმე ხელახლა განსახილველად პირველი ინსტანციის სასამართლოში. კანონის ამგვარ ნორმებს აქვთ კონკრეტული შინაარსი, რომელიც ითვალისწინებს კონკრეტულ შემთხვევებს, რომლის დროსაც საქმის დაბრუნება ხელახლა განსახილველად პირველი ინსტანციის სასამართლოში, სააპელაციო სასამართლოს ვალდებულებაა საქართველოს სსკ-ის 385-ე მუხლის პირველი ნაწილის საფუძველზე. თუმცა, სასამართლო პრაქტიკაში 385-ე მუხლის პირველ ნაწილს იმპერატიული გაგება არ აქვს. სსკ-ის 385-ე მუხლის შესაბამისად, სასამართლო საქმეს უკან ხელახალი განხილვისათვის დააბრუნებს იმ შემთხვევაში, თუ ადგული აქვს, 394-ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევებს; გასაჩივრებული სასამართლო გადაწყვეტილებით არასწორად ეთქვა უარი დაუსწრებელი გადაწყვეტილების თაობაზე შეტანილი საჩივრის დაშვებაზე; გასაჩივრებული გადაწყვეტილება შეეხება მხოლოდ სარჩელის დასაშვებობას; გასაჩივრებული გადაწყვეტილება არასწორად გამოტანილი განმეორებითი დაუსწრებელი გადაწყვეტილებაა.

ამ მუხლში ჩამოთვლილია გადაწყვეტილების გაუქმების მხოლოდ უდავო საფუძვლები, სსკ-ის 385-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად სააპელაციო სასამართლოს შეუძლია, არ გადააგზავნოს საქმე უკან და თვითონ მიიღოს გადაწყვეტილება. სააპელაციო სასამართლომ თვითონ უნდა განსაზღვროს, რა შემთხვევაში არ გადააგზავნოს საქმე უკან ხელახლა განსახილველად და რა შემთხვევაში თვითონ განიხილოს და გადაწყვიტოს საქმე.

- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტება

“სააპელაციო სასამართლომ განმარტა, რომ საქმის პირველი ინსტანციის სასამართლოსათვის უკან დაბრუნება, ისევე, როგორც საქმეზე ახალი გადაწყვეტილების მიღება, სააპელაციო სასამართლოს უფლებაა და არა მისი ვალდებულება. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული არ გულისხმობს, რომ სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილება შეუზღუდავია პირველი ინსტანციის

20. სუფგ. №16/656-617-2012; ხელმისაწვდომია: www.supremecourt.ge/.

30. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს რეკომენდაციები სამოქალაქო სასამართლო პრაქტიკის პრობლემებზე, თბ., 25/07/17 - ხელმისაწვდომია: www.supremecourt.ge

სასამართლოსათვის საქმის ხელახლა განსახილველად დაბრუნებასთან მიმართებაში". "მართლმსაჯულების დროულად განხორციელების, სასამართლო დაკვეთის ოპერატიულად გადაწყვეტის, ასევე, საქმის განხილვის უსაფუძვლო გაჭიანურების მიზნით, სააპელაციო პალატამ შეძლებისდაგვარად თავი უნდა შეიკავოს ხელახლა განსახილველად საქმის რაიონულ სასამართლოში დაბრუნებისაგან და არსებითად თავად განიხილოს იგი, თუკი არ არსებობს საქმის ხელახლა განსახილველად დაბრუნების კანონით გათვალისწინებული აუცილებლობა. სააპელაციო სასამართლომ, რომელიც სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის თანახმად, ასევე საქმის არსებითად განმხილველი სასამართლოა, პირველი ინსტანციის სასამართლოს საქმე უკან უნდა დაუბრუნოს მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში, როდესაც მას თავად რეალურად გაუჭირდება ფაქტობრივი გარემოებების დადგენა ან მნიშვნელოვნად დაირღვა საპროცესო ნორმები, რაც ართულებს საქმის განხილვას სააპელაციო სასამართლოში."⁴

- საფრანგეთის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის თანახმად

სააპელაციო სასამართლოს კანონით დადგენილი უფლებამოსილების ფარგლებში უფლება აქვს:

1. დატოვოს გასასაჩივრებელი სასამართლო გადაწყვეტილება შეუცვლელად;
2. გააუქმოს სასამართლოს გადაწყვეტილება მთლიანად ან ნაწილობრივ და მიიღოს საქმეზე ახალი გადაწყვეტილება.

სააპელაციო ინსტანციის განჩინების შესრულება ხდება, იმ სასამართლოს მიერ, რომელმაც პირველი ინსტანციით გამოიტანა დადგენილება, ხოლო, თუ მისი გადაწყვეტილების შესრულება არ შედის ამ სასამართლოს კომპეტენციაში, მაშინ გადაწყვეტილების შესრულება ხდება დიდი ინსტანციის ტრიბუნალის მიერ.⁵

- გერმანიის საპროცესო კანონმდებლობის თანახმად

შეზღუდულია პირველი ინსტანციის სასამართლოში სააპელაციო სასამართლოს მიერ სამოქალაქო საქმეების დაბრუნების შემთხვევები, განმეორებით განსახილველად. გერმანიის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის თანახმად, პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის ხელახლა განსახილველად დაბრუნება შესაძლებელი გახდა მხოლოდ პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ განსაკუთრებული უხეში პროცესუალური შეცდომების დაშვების შემთხვევაში.⁶

აღნიშნულმა მოდელმა გაზარდა სააპელაციო საჩივრის, როგორც პროცესუალური დოკუმენტის მნიშვნელობა, რადგან იგი განსაზღვრავს სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოს მიერ სამოქალაქო საქმის ხელახლა განხილვის მოცულობასა და საზღვრებს. გერმანიის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 522-ე, 536-ე პარაგრაფების თანახმად, სასამართლოს გადაწყვეტილება შეიძლება გადაიხედოს და შეიცვალოს მხოლოდ იმ მოცულობით და იმ საზღვრებში, რომელიც განისაზღვრება მხარეთა მიერ.⁷

საკითხის ანალიზის შედეგად, მიზანშეწონილად მიმაჩნია, ქართულ სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობაში შევიდეს ცვლილება და საქართველო სსკ-ის 385-ე მუხლის მე-2 ნაწილი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით და მიეთითოს, რომ - „სააპელაციო სასამართლო აუქმებს გადაწყვეტილებას და საქმეს უბრუნებს ამავე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, პირველი ინსტანციის სასამართლოს ხელახლა განსახილველად, თუ ადგილი აქვს პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გამოტანისას განსაკუთრებით უხეში პროცესუალური შეცდომის დაშვებას, რომელმაც არსებითი გავლენა იქონია საქმეზე გადაწყვეტილების

4იხ. სუგ: №18-128-458-09; www.supremecourt.ge/

5Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version, <https://www.fid.uiboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>

6iხ. Code of Civil Procedure of Germany. Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005, Section- 522, 536. - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html;

7iხ. Code of Civil Procedure of Germany. Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005, Section-385. - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html;

მიღებაზე. სხვა შემთხვევებში, სააპელაციო სასამართლო არ გადააგზავნის საქმეს უკან და თვითონ მიიღებს გადაწყვეტილებას.

- დასკვნა

ნაშრომში განხილულ საკითხი, რომელიც ქართული სამართლის მიხედვით სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილებასთან მიმართებაში, საკანონმდებლო მოწესრიგებიდან გამომდინარეობს, შედარებული იქნა გერმანიის და საფრანგეთის საპროცესო კანონმდებლობასთან.

შედარებით-სამართლებრივი ანალიზის საფუძველზე, სასამართლო პრაქტიკის განზოგადებისა და იურიდიულ ლიტერატურაში ჩამოყალიბებული მოსაზრებების გაანალიზებით, გამოტანილ იქნა სათანადო დასკვნა.

აღსანიშნავია, სააპელაციო სასამართლოს უფლებამოსილების წარმოჩენა, ვლინდება სააპელაციო წესით საქმის განხილვისა და გადაწყვეტის პროცესში.

ამ საკითხთან მიმართებით, საკმაოდ საინტერესოა გერმანიის და საფრანგეთის საპროცესო კანონმდებლობა.

სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოს მიზანს წარმოადგენს პირველი ინსტანციის სასამართლოების მიერ გამოტანილ გადაწყვეტილებათა შემოწმება და გასწორება, ამ მიზნის მიღწევისათვის მიზანშეწონილი იქნება, სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობაში შევიდეს ცვლილება და საქართველო სსკ-ის 385-ე მუხლის მე-2 ნაწილი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით:

„სააპელაციო სასამართლო აუქმებს გადაწყვეტილებას და საქმეს უბრუნებს ამავე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, პირველი ინსტანციის სასამართლოს ხელახლა განსახილველად, თუ ადგილი აქვს პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გამოტანისას განსაკუთრებით უხეში პროცესუალური შეცდომის დაშვებას, რომელმაც არსებითი გავლენა იქონია საქმეზე გადაწყვეტილების მიღებაზე. სხვა შემთხვევებში, სააპელაციო სასამართლო არ გადააგზავნის საქმეს უკან და თვითონ მიიღებს გადაწყვეტილებას“

მითებული რეკომენდაცია, არსებული მდგომარეობით, საქმეებით განსაკუთრებით გადატვირთული სასამართლოს პირობებში, ხელს შეუწყობს სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოს ფუნქციის სრულფასოვნად შესრულებას, მართლმსაჯულების ეფექტურობის ამაღლებას და პირთა უფლებებისა და საჯარო ინტერესების მაქსიმალურ დაცვას.

თეზისების ბიბლიოგრაფია

- საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 1997;
- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს რეკომენდაციები სამოქალაქო სასამართლო პრაქტიკის პრობლემატურ საკითხებზე. თბ, 27/07/19;
- სუსგ - საქმეზე №ას/656-617-20-12;
- სუსგ - საქმეზე №ას/656-617-20-12;
- სუსგ - საქმეზე №ას/128-458-20 -09;
- Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version, -<https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>;
- Code of Civil Procedure of Germany. Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005, - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html;

XI საუკუნის ქართული ხელნაწერი ათონური კოლექციიდან

Lela Khachidze

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

აბსტრაქტი

ათონის მთაზე დაცული 86 ქართული ხელნაწერი X-XV საუკუნეებით თარიღდება და ქართული კულტურის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. ამ კრებულებს შორის ყურადღებას იმსახურებს XI საუკუნის ქართული ხელნაწერი - Ath.59. ხელნაწერი შეიცავს უმნიშვნელოვანეს ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიულ კრებულს - „მარხვანს“, რომელიც ეკუთვნის ქართული და ბიზანტიური კულტურის თვალსაჩინო წარმომადგენელს-გიორგი მთაწმინდელს (1009-1065). გიორგი მთაწმინდელის მიერ შედგენილი სრულყოფილი „მარხვანი“ შესწავლილია ჩვენს მიერ. ესაა უნიკალური კრებული, რომელიც მოიცავს VI-XI საუკუნეების ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის სრულ რეპერტუარს. Ath.59 -ში დაცული ჰიმნოგრაფიული მასალა მასთან შედარებით გაცილებით მოკლეა. თითოეული დღის ლიტურგიკული განგება საგალობელთა მინიმალურ რაოდენობას შეიცავს. აქ ჯერ კიდევ არ გვხვდება საგალობელთა ის ტიპი (წარდგომანი), რომელიც მომავალში სისტემატურად დასტურდება გიორგი ათონელის მიერ შედგენილ კრებულებში. საინტერესოა ის გარემოებაც, რომ ფსალმუნური დამოწმებები Ath.59-ში მოტანილია არა გიორგისეული, არამედ წინადროინდელი თარგმანიდან. საყურადღებოა შემდეგი გარემოებაც - გიორგი ათონელმა საჭიროდ მიიჩნია თავისი სახელოვანი წინამორბედის - ექვთიმე ათონელის შემდეგ ხელახლა ეთარგმნა ბიზანტიური პოეზიის შედევი - ანდრია კრიტელის „დიდნი გალობანი“. ეს თარგმანი მან შეასრულა ბერძნულ ორიგინალთან შემდგომი დაახლოების მიზნით. Ath.59-ში კი ეს საგალობელი დაცულია წინადროინდელი თარგმანით, რაც იმით უნდა აიხსნას, რომ Ath.59-ის ტიპის კრებულის შედგენისას ეს საგალობელი მას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა თარგმნილი. ყოველივე ზემოთქმული მოწმობს, რომ „მარხვანზე“ გიორგი ათონელი მუშაობდა ხანგრძლივად, ეტაპობრივად. მისი რედაქციის სრულყოფილ, უნიკალურ „მარხვანს“ წინ უძღოდა ამავე კრებულის მოკლე რედაქცია. Ath.59 სწორედ ამ ტიპის კრებულია.

საკვანძო სიტყვები: ხელნაწერი მარხვანი გიორგი მთაწმინდელი

An 11th-Century Georgian Manuscript from the Athonite Collection

Abstract

The nearly 86 Georgian manuscripts preserved on Mount Athos date from the 10th to the 15th century and constitute an important part of Georgian culture. Of these collections, an 11th-century Georgian manuscript - Ath.59 is especially noteworthy. This manuscript contains the most important liturgical-hymnographic collection - "Lenten Triodion", which belongs to a prominent representative of Georgian and Byzantine culture – George the Athonite (1009-1065). We have studied the completed text of the "Lenten Triodion" compiled by George the Athonite. This is a unique collection that includes the full repertoire of Byzantine hymnography of the 6th-11th centuries. Compared with it, the hymnographic material preserved in Ath.59 is far shorter. The liturgical service of each day contains a minimum number of hymns. Here, we still do not find the type of hymns (prokeimenon) that later is systematically attested in the collections compiled by George the Athonite. It is worthy of note that Psalm quotes in Ath.59 are given not from George's, but from an earlier translation. The following circumstance is also of noteworthy - George the Athonite considered it necessary to make a new translation of "The Great Canon" of Andrew of Crete, a masterpiece of Byzantine poetry, translated by his famous predecessor – Euthymius of Athonite. He made this translation to bring it closer to the Greek original. In Ath.59, this hymn is preserved in an earlier translation, which must be explained by the fact that he had not yet translated this hymn when compiling a collection of Ath.59 type. All this testifies to the fact that George the Athonite worked on "Lenten Triodion" for a long time, step-by-step. The complete, unique "Lenten Triodion" of his redaction was preceded by a short redaction of the same collection. The Ath.59 is a collection of this type.

Keywords: Manuscript Lenten Triodion George the Athonite

შესავალი: „მარხვანი“ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებულია, რომელიც დიდმარხვის პერიოდის საგალობლებს შეიცავს. ეს კრებული ხანგრძლივი დროის მანძილზე - V საუკუნიდან XV საუკუნის ჩათვლით ვითარდებოდა და შეიქმნა მისი რამდენიმე რედაქცია. შუასაუკუნეების უნიკალური ფენომენის - ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის მნიშვნელოვანი ნაწილი სწორედ ამ კრებულშია დაცული. ეს საგალობლები ეკუთვნის ქრისტიანული ეკლესიისა და კულტურის უდიდეს წარმომადგენლებს. საგალობელთა დიდი ნაწილი კი ანონიმურადაა მოღწეული, რომელთა ავტორების დადგენა მხოლოდ ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით დღეისათვის შეუძლებელია. ბერძნული „მარხვანის“ შესწავლისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სხვაენოვან თარგმანებს, მათ შორის, ქართულს. ქართულ „მარხვანებში“, დიდ ბიზანტიულ ჰიმნოგრაფებთან ერთად, დაცულია X საუკუნის დიდი ქართველი ჰიმნოგრაფის - იოანე მინჩხის საგალობლებიც. სწორედ იოანე მინჩხმა შეადგინა პირველი ქართული „მარხვანი“ (ხაჩიძე 1987). ამ კრებულის შემდგომი რედაქცია უკავშირდება XI საუკუნის ქართული კულტურის თვალსაჩინო წარმომადგენელს, ათონის საღვთისმეტყველო ცენტრის მამამთავარს – ეფთვიმე მთაწმინდელს, რომელმაც იგი შეავსო მისი თანამედროვე ტრადიციების მიხედვით. ქართულმა „მარხვანმა“ განვითარების მწვერვალს მიაღწია ქართული ეკლესიისა და კულტურის უდიდესი წარმომადგენლის – გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობით (1009-1065).

მსჯელობა/ შედეგები: ჩვენამდე მოღწეულია გიორგი ათონელის რედაქციის მრავალ-რიცხოვანი „მარხვანები“, რომლებიც მიეკუთვნება ქართულ ხელნაწერთა სხვადასხვა კოლექციებს. მათი შესწავლის საფუძველზე გამოიყო ხელნაწერთა ერთი ჯგუფი, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ კრებულის კვლევისათვის.

მათ შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს პარიზის ეროვნულ ბიბლიო-თეკაში დაცული ხელნაწერი – Paris. Georg. 5, შესრულებული XI საუკუნის ათონური ხელწერით. ესაა ამ კრებულის ავტოგრაფული მნიშვნელობის მქონე უნიკალური ხელნაწერი. მსგავსი სისრულის კრებული ბერძნული „მარხვანის“ არსებულ პუბ-ლიკაციებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში აღწერილ ბერძნულ ხელნაწერებში არ გვხვდება (ბერძნული მარხვანი 1879; ბერძნული მარხვანი 1975; Карабинов 1910; Cappayns 1935).

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია გიორგი მთაწმინდელის თარგმანების „კრებითი“ ხასიათი. მისი თანამედროვე ბიზანტიური კრებულებიდან იგი სიტყვასიტყვით კი არ თარგმნის რომელიმე მათგანს, არამედ მასალას კრებს ყველა წყაროდან. ანდერძ-მინაწერები, რომლებსაც ურთავს მის მიერ ნათარგმნ ძეგლებს, იმ შთაბეჭდილებას ქმნის, რომ გიორგი მთაწმინდელი ცდილობს, მთელი სისრულით გააცნოს ქართველ მკითხველს, მთელი სისრულით ასახოს მისი თანამედროვე და წინადროინდელი ბიზანტიური ლიტურგიკული პრაქტიკა. ამის საფუძველს მას აძლევდა საბერძნეთის ეკლესიისა და ბიზანტიური მწერლობის ზედმიწევნით ცოდნა. ამას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ გიორგი მთაწმინდელს მოღვაწეობა მოუხდა იმდროინდელი ქრისტიანული კულტურის ძირითად ცენტრებში – ათონზე, შავ მთაზე, კონსტანტინოპოლში, იერუსალიმსა და საქართველოში.

სწორედ ამ პრინციპით შეუდგენია მას უმნიშვნელოვანესი ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებული – „მარხვანი“.

ამ კრებულის მნიშვნელობას ზრდის ის გარემოება, რომ მასში დაცულ მრავალრიცხოვან საგალობლებთან, როგორც წესი, მითითებულია მათი ავტორები.

დღეისათვის ცნობილ ბერძნულ-სლავურ „მარხვანებსა“ და სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ კრებულებთან შედარებით, აქ ავტორი აქვს მითითებული საგალობლების დიდ ნაწილს. იმ შემთხვევებში კი, როცა ცალკეულ საგალობელთა ავტორები აღნიშნულია წინადროინდელ ქართულ ხელნაწერებშიც, გიორგი ათონელის „მარხვანი“, ჩვეულებრივ, თანხვდება მათ ჩვენებას. კვლევამ ცხადყო, რომ გიორგი მთაწმინდელი ხშირად უთითებს კომპილაციური საგალობლების ცალკეული ნაწილების ავტორებსაც კი. მის მიერ ამ მხრივ ჩატარებული სამუშაო დღეს დიდ მნიშვნელობას იძენს ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის კვლევისათვის, რადგან ბერძნული და სლავური „მარხვანების“ არსებულ გამოცემებში, ჩვეულებრივ, დაკარგულია მათი კომპილაციურობის გაგება. თავის დროზე რამდენიმე ავტორის კომპილაციით შედგენილი საგალობლები ახლა ძირითადად რომელიმე ავტორს მიეწერება, ავტორწაუწერელია ან საერთოდ, დაკარგულია.

ამგვარ სისრულემდე გიორგი ათონელი მიზანდასახული დიდი შრომის შედეგად უნდა იყოს მისული.

ამ კრებულის შესწავლისათვის ძალზე საინტერესო აღმოჩნდა ათონის მთაზე დაცული ქართული ხელნაწერი - Ath -59, რომელიც XI საუკუნით თარიღდება. ჩვენ ეს ხელნაწერი შევისწავლეთ მისი ელექტრონული ვერსიით და კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული მიკროფირით. კვლევამ გვიჩვენა, რომ იგი მრავალმხრივ იმსახურებს ყურადღებას.

ხელნაწერის ძირითადი ნაწილი გადაწერილია ტიპური ათონური ხელწერით. ხელნაწერში ორგზის მითითებულია გადამწერის სახელი - ბასილი.

Ath -59-ის შესწავლამ ცხადყო, რომ ესაა გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის „მარხ-ვანი“. მასში დაცული ჰიმნოგრაფიული მასალის ძირითადი ნაწილი ადასტურებს იმ რედაქციულ ცვლილებებს, რაც გიორგი მთაწმინდელმა შეიტანა „მარხვანის“ საკუთარ რედაქციაში ამ კრებულის წინადროინდელ რედაქციასთან შედარებით. ამავე დროს, Ath -59-ში წარმოდგენილი „მარხვანი“ ამ კრებულის შემცველ სხვა ხელნაწერებთან შედარებით გაცილებით მოკლეა. ათონურ ხელნაწერში გატარებულია შემდეგი სისტემა - თითოეულ დღეზე დადებულია სულ 4 საგალობელი, მაშინ, როდესაც ჩვენ მიერ შესწავლილ სხვა ხელნაწერებში 10 და ზოგჯერ მეტი საგალობელი გვხვდება. დიდმარხვის ლიტურგიის მაქსიმალური სიმოკლე ათონური ხელნაწერის ერთ-ერთი თავისებურებაა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ გიორგი ათონელის მიერ შედგენილი ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებულებისათვის დამახასიათებელია მცირე ფორმის საგალობლის – „წარდგომანის“ სისტემატური შემოღება (ჯღამაია 1966). ანალოგიური მდგომარეობაა გიორგი ათონელის სხვა „მარხვანებშიც“. ათონური ხელნაწერისათვის კი ამ ტიპის საგალობლები დამახასიათებელი არ არის. ესეც ამ ხელნაწერის ერთ-ერთი თავისებურებაა.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის გარემოება, რომ „მარხვანის“ ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტი – ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის შედეკრი - ანდრია კრიტელის „დიდნი გალობანი“ ხელნაწერში შესულია წინადროინდელი - ეფთვიმე მთაწმინდელის თარგმანით. როგორც ცნობილია, ეს საგალობელი პირველად სწორედ ეფთვიმე ათონელმა თარგმნა მისთვის დამახასიათებელი

„თავისუფალი თარგმნის“ მეთოდით. შემდგომი თარგმანი ეკუთვნის გიორგი ათონელს, რომელმაც ეს ვრცელი საგალობელი ხელახლა თარგმნა ბერძნულ ორიგინალთან შემდგომი დაახლოების მიზნით. „მარხვანის“ ავტოგრაფული მნიშვნელობის მქონე პარიზულ ხელნაწერში, რომელიც ამ კრებულის სრულ, ვრცელ რედაქციას შეიცავს, გიორგი მთაწმინდელი საგანგებოდ მიჯნავს ერთმანეთისაგან ამ საგალობლის ეფთვიმესეულ და საკუთარ თარგმანებს, გვამცნობს საკუთარი თარგმანის მიზმებსა და თავისებურებებს. Ath – 59-ში არსებული გარემოება მხოლოდ იმით შეიძლება აიხსნას, რომ Ath - 59-ის ტიპის „მარხვანის“ შედგენისას გიორგი მთაწმინდელს, როგორც ჩანს, ანდრია კრიტელის „დიდნი გალობანი“ ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ნათარგმნი.

Ath -59-ის ტიპის „მარხვანის“ პირვანდებლობას მხარს უჭერს საგალობლებთან ე. წ. „მცირე დოქსოლოგიის ელემენტებზე“ სისტემატური მითითებები. საინტერესოა, რომ „დიდ სვინაქსარში“, რომელიც გიორგი ათონელმა თავისი მთარგმნელობითი მოღვაწეობის დასაწყისში თარგმნა, „მცირე დოქსოლოგიის ელემენტები“ აგრეთვე სისტემატურადაა მითითებული (დიდი სვინაქსარი 2017). ამრიგად, Ath -59-ის ტიპის „მარხვანი“ ამ ნიშნით (და ქრონოლოგიურადაც) ახლოს დგას გიორგი მთაწმინდელის „დიდ სვინაქსართან“ ანუ მისი მთარგმნელობითი მუშაობის დასაწყისთან.

Ath- 59-ს გიორგი ათონელის „მარხვანის“ სხვა ხელნაწერებისგან გამოარჩევს რამდენიმე სიტყვისგან შემდგარი ფრაზებიც, რომლებიც სისტემატურად გვხვდება ხელნაწერში დაცულ საგალობლებთან.

კვლევამ ნათელყო, რომ ეს ფრაზები წარმოადგენს ფსალმუნებზე დართული „ბიბლიური გალობების“ მუხლებსა და ნახევარმუხლებს. შედარებამ ცხადყო, რომ ყველა შემთხვევაში მათი ტექსტები მოტანილია გიორგი ათონელის წინადროინდელი თარგმანიდან (შანიძე 1960). როგორც ჩანს, „მარხვანის“ ამ პირველი – მოკლე რედაქციის შედგენისას გიორგი მთაწმინდელს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ნათარგმნი „ბიბლიური გალობები“ და სავარაუდოდ, არც „ფსალმუნნი“, რომელსაც, წესისამებრ, ერთვის „ბიბლიური გალობები“.

დასკვნა: ირკვევა, რომ „მარხვანი“ გიორგი მთაწმინდელის მიერ ბერძნულიდან თარგმნილი ერთ-ერთი პირველი ლიტურგიკული კრებულია, რომელზეც მას ხანგრძლივი დროის განმავლობაში უმუშავია. „მარხვანის“ სრულ რედაქციას, რომელიც დაცულია რიგ ხელნაწერებში და გამოირჩევა თავისი სისრულით, როგორც ირკვევა, წინ უძღოდა გიორგის ათონელის რედაქციის მოკლე, Ath - 59-ის ტიპის კრებული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

Cappuyns, Norbert.: *Le Triodion. Etude Histirique sur sa Constitution et sa Formation*.Thèse. PIOS, 1935.

დიდი სვინაქსარი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს და სამეცნიერო აპარატი დაურთეს მ. დოლაქიძემ და დ. ჩიტუნაშვილმა, თბილისი: 2017.

Карабинов 1910 Карабинов, Иван. *Постная Триодъ*. СПб.: 1910.

Τριώδιον. Rome: 1879.

Τριώδιον, Αθήναι: 1975.

შანიძე მ., ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები, გამოსცა თბილისი: 1960.

ხაჩიძე ლ., იოანე მინჩხის პოეზია, თბილისი: 1987.

რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობა და ახალი საგანმანათლებლო სისტემა

Madona Keadze

Iakob Gogebashvili Telavi State University, Georgia

Mzia Maisuradze

Eka Kobiashvili,

Telavi Public School, Georgia

აბსტრაქტი

დაიკავა თუ არა ქართლ-კახეთის სამეფო, რუსეთმა აქ თავისი კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის გატარება დაიწყო. ეს ის სფერო იყო, რომლის საშუალებითაც იმპერია შეძლებდა ახლად დაპყრობილი ქვეყნის მოსახლეობის სრულ ასიმილაცია-ციას, რუსული კულტურის დანერგვას, ხალხის გარუსებას. რუსეთის სახელმწიფოს ჰქონდა თავისი განათლების სისტემა, რომელიც, რა თქმა უნდა, არაფრით არ ჰგავდა ქართული განათლების ტიპს. მთავარი და უმთავრესიც იყო ის, რომ საქართველოში ქართულის ნაცვლად, რუსული სკოლა იქმნებოდა.

საკვანძო სიტყვები: ცარიზმის საგანმანათლებლო სისტემა, რუსული კულტურა, ხალხის გარუსება, „სახალხო სასწავლებელთა წესდება“ და სხვ.

Conquest of Georgia by Russia and New Educational System

Abstract

As soon as Russia occupied the Kingdom of Kartli-Kakheti, Russia began to implement its cultural-educational policy here. This was the sphere through which the empire would be able to fully assimilate the population of the newly conquered country, implement Russian culture and Russianize the people. The Russian state had its own education system, which, of course, had not resemblance with the Georgian type of education. The main thing was that instead of Georgian, a Russian school was being established in Georgia.

Keywords: Tsarism education system, Russian culture, Russification of people, "Charter of public schools", etc.

შესავალი: 1802 წელს შეიქმნა რუსეთის იმპერიის სახალხო განათლების სამინისტრო. მას ახალი იმპერატორის – ალექსანდრე I-ის (1801-1825) რეფორმის გატარება ევალებოდა რუსული განათლების სისტემაში, რომლის ნაწილადაც უკვე ახლად დაპყრობილი საქართველოს განათლების სისტემაც მოიაზრებოდა.

1803 წლამდე რუსეთის განათლების სისტემა მუშაობდა 1786 წლის „სახალხო სასწავლებელთა წესდების“ მიხედვით, რომელიც სწავლების ავსტრიულ სისტემას წარმოადგენდა და სკოლის ორ ტიპს ითვალისწინებდა: მცირე – ორკლასიანი და მთავარი – ოთხკლასიანი სასწავლებელი. მასში არ იყო გათვალისწინებული სოფლის სკოლები, უარყოფილი იყო საყოველთაო განათლების პრინციპი, ქალთა განათლების საკითხი და ა.შ. ამ წესდებით სასწავლებლები არ ფინანსდებოდნენ სახელმწიფოს მიერ.

ძირითადი ნაწილი: 1803 წ. შედგა „სახალხო განათლების წინასწარი წესები“, 1804 წ. კი – სასწავლო წესდება, რომელიც არ გავრცელდა კავკასიისა და საქართველოს სასწავლებლებზე.

საქართველოში არ იყო სრული საგიმნაზიო სწავლება, კანონი ამის შესახებ 1806 წელს მიიღეს, მაგრამ სრული საგიმნაზიო კლასებით პირველი სასწავლებელი, თბილის-ის კეთილშობილთა სასწავლებელი, რომელიც მხოლოდ 1830წ. გადაკეთდა გიმნაზიად, 30-იანი წლების ბოლომდე არ არსებობდა.

1805 წ. 28 ნოემბერს რუსეთის განათლების მინისტრს – ზავადსკის საქართველოს მთავარმართებელი ციციანოვი მოახსენებდა, რომ „ქართველები ჯერ არ სარგებლობდნენ მოსკოვის უნივერსიტეტში ბავშვების

გაგზავნის უფლებით, ვინაიდან თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი არ იძლევა უნივერსიტეტში შესასვლელად საჭირო საშუალო საგიმნაზიო განათლებას.

თბილისის გიმნაზიას მხოლოდ მოგვიანებით დაემატა საჭირო კლასები და უნივერსიტეტში შემსვლელთათვის აუცილებელი სასწავლო საგნები.

„1814 წელს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი, იმ დროისათვის მთავრობის ერთადერთი სასწავლებელი, მიწერილი იქნა ყაზანის სასწავლო ოლქზე და დაქვემდებარებული ყაზანის უნივერსიტეტის რექტორისადმი. ეს იყო ფორმალური აქტი. ოლქის სიმორისა და მისი ხელმძღვანელების მხრივ თბილისის სასწავლებელი-სადმი ინტერესის უქონლობის გამო ამ უკანასკნელის მართვის პრაქტიკაში არაფერი შეცვლილა“ [თავზიშვილი, 1974, 227].

„1819 წლის შემდეგ, როდესაც ყაზანის სასწავლო ოლქის მზრუნველად დაინიშნა ცნობილი რელიგიური ფანატიკოსი და მანიაკი მ. ლ. მაგნიცკი, თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი არათუ სარგებლობდა მისი მხრივ რაიმე ხელმძღვანელობით, არამედ აწყდებოდა აშკარა დაბრკოლებას თავის სასწავლო და ადმინისტრაციულ-სამეურნეო განვითარების საქმეში. მაგნიცკი ზედმეტად თვლიდა თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელს და ეძებდა შესაფერის მომენტს, რომ დაეხურა იგი“.

ასეთი შოვინისტი ადამიანები ატარებდნენ საგანმანათლებლო პოლიტიკას საქართველოში, რომლებმაც არც ჩვენი ქვეყნის ტრადიციები იცოდნენ, არც ხალხის ენა და საჭიროება ესმოდათ.

ამიერკავკასიის სასწავლებელთა 1829 წლის დებულებით ერთი გიმნაზია დაარსდებოდა თბილისში, სამაზრო სასწავლებლები დაარსდებოდა გორში, თელავში, სიღნაღ-ში, დუშეთში, ახალციხეში, ქუთაისში და სხვ. [თავზიშვილი, 1974, 232].

1829 წლის 2 აგვისტოს გამოვიდა დებულება ამიერკავკასიის სასწავლებლების შესახებ, სადაც „სამრევლო სკოლები ნაგულისხმევი არ იყო“ [ხუნდაძე, 1951, 21].

1835 წელს ახალი სასწავლო დებულება იმიტომ შედგა, რომ 1829 წლის დებულებამ ვერ იმოშვა. ის ადგილობრივ ინტერესებს ვერ პასუხობდა. „მისი, ვითომდა სპეციფიკურობა ამიერკავკასიის პირობებისადმი შეფარდების თვალსაზრისით, ფიქცია აღმოჩნდა. ის არ უწევდა ანგარიშს ადგილობრივი მოსახლეობის ნაციონალურ თავისებურებებს, არც ტერიტორიულ ფაქტორს სასწავლებელთა განაწილების საქმეში, არც ერთიანობასა და თანმიდევრობას სასკოლო განათლების სისტემაში და არც მოსწავლეთა მომზადებას ადგილობრივი პრაქტიკული ცხოვრებისათვის“ [თავზიშვილი, 1974, 260].

ყველა სასწავლო დებულება, რომელიც XIX საუკუნეში მოქმედებდა, იყო ქართველი ერის, მისი კულტურულ-საგანმანათლებლო ტრადიციების საწინააღმდეგო [თავზიშვილი, 1974, 227, 231, 259].

საქართველოში განათლების დონე იმდენად დაეცა, რომ ქართული სასწავლებლები აღარ დარჩა, ამასთანავე, ეს დონე ჩამორჩებოდა რუსეთის ცენტრალური გუბერნიების დონეს და სკოლების რაოდენობა ვერ პასუხობდა სწავლის მსურველთა ოდენობას. ამის მაგალითად გამოდგება 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე სოლომონ დოდაშვილისა და ზაალ ავთანდილაშვილის დაკითხვის ოქმები. ზაალ ავთანდილაშვილი: „...გაშალეს სადილი, რომლის დროსაც ილაპარაკეს სასწავლებლების სიმცირის შესახებ საქართველოში და რომ ქართველი ახალგაზრდობის წარმატებით და სწრაფად განათლებისათვის მთავრობამ ტფილისში უნდა დააარსოს უნივერსიტეტი, სამხედრო კორპუსები და სხვა სასწავლებლები“... [გოხალიშვილი, 1935, 140, 177].

1829 წლის 2 აგვისტოს დებულებამ ნება დართო როზგის შემოღებას სკოლებში. მოსწავლეები ისჯებოდნენ ჯგუფური შეკრებისათვის, რაიმე თემაზე ქართულად საუბრისათვის, კამათის, წიგნის კითხვისათვის, და სხვ. ამგვარ შემთხვევაში საქმეში პოლიცია ერეოდა, აპატიმრებდნენ, კარცერში სვამდნენ, ან „მგლის ბილეთით“ აგდებდნენ მოსწავლეებს სკოლიდან [Циркуляр попечительского Кавказского учебного округа, 1905, 448, 485].

1883 წელს გაზეთ „შრომაში“ დაიწერა წერილი 20 წლის გიმნაზიელის თავის მოწამვლით თვითმკვლელობაზე. „ამ დღეებში თავი მოიწამლა გიმნაზიელმა ახალ-გაზრდა 20 წლის ჭაბუკმა. მიზეზი გამოურკვეველია, მაგრამ ყველანი გაიძახიან: განა ასატანია, ისეთი მასწავლებელი, რომელსაც ეზიზღება თავისი მოწაფე, არა მარტო პირადად, ისე წარმოშობისთვისაც და შეურაცხყოფს მის ეროვნებას. ვინ ურიგებს ასეთ პირებს მოძღვრის ადგილს და რა ჯილდოს ღირსნი არიან ასეთი მასწავლებლები. ამაზე ჩვენ

ვუპასუხებთ, რომ ასეთ ბატონებს ყველაზე უფრო კარგი როზგი ეკადრება“. ეს წერილი საცენზურო კომიტეტმა გადაუგზავნა კავკასიაში განათლების მზრუნველს-იანოვსკის, რომელმაც არ სცადა გაეგო მოსწავლის თვითმკვლელობაზე ხალხში გავრცელებული აზრის სისწორე, არამედ წერილის შეჩერება ურჩია საცენზურო კომიტეტს, რადგან ის ქადაგებს მასწავლებელთან როზგით გასწორებასო [სცსსა, ფონდი 107, საქმე 983, 32, 34; ხუნდაძე, 1940, 86].

რუსული ხელისუფლება კარგად ხედავდა, რომ ქართველი ახალგაზრდები ნიჭიერები და სწავლასმოწყურებულნი იყვნენ, მაგრამ ზოგიერთ საგანს, ანუ სრულ საგიმნაზიო თუ სხვა ტიპის სკოლების პროგრამას (რასაც რუსეთის ცენტრალურ გუბერნიებში ასწავლიდნენ), ქართველ ბავშვებს არ აძლევდნენ. ამით კი მათ უფლება ერთმოდან შესულიყვნენ რუსეთის უნივერსიტეტებში,

გაკვეთილების ცხრილი ქუთაისის გუბერნიის სოფლის დაწყებით სკოლაში. 32 კვირულ საათში, უმცროს ჯგუფში ქართულ ენას დათმობილი ჰქონდა მხოლოდ 4 საათი, ისიც მხოლოდ ბოლო გაკვეთილები, საშუალო და უფროსი ჯგუფებიდან კი ის სულ განდევნილი იყო. ასევე იყო თბილისის გუბერნიის სკოლებშიც [სცსსა, ფ. 107, საქმე 5404, 62; ხუნდაძე 1940, 160].

გარუსების მიზნით, ქუთაისის გიმნაზიის დირექტორი მშობლებს ავალდებულებდა ბავშვები რუსთა ოჯახებში მიეზარებინათ. 60-იანი წლებიდან კი ქუთაისის გიმნაზიასთან საერთო საცხოვრებელი აშენდა, რომელიც იყენებდა უკრაინასა და ბელორუსიაში დამკვიდრებულ პრაქტიკას, არარუსების გასარუსებლად მოწაფეთათვის დაქირავებულ ბინებს რუს მასწავლებელთა ზედამხედველობით [სცსსა, ფ. 521, საქმე 614, 615].

ყველა ტიპის სასწავლებელში ქართულ ენას რუსულ ენაზე ორჯერ ან სამჯერ ნაკლები საათები ეთმობოდა, მაგალითისთვის გამოდგება 1825წ. თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებლის გაკვეთილების ცხრილი [სცსსა, ფონდი 16, საქმე 327, 101-103].

1873 წლის 22 ნოემბრის დებულებით ადგილობრივი ენები კავკასიის საშუალო სასწავლებელში მხოლოდ პირველ 4 კლასში რჩებოდა, ისიც როგორც არასავალდებულო საგანი მსურველთათვის, რომლებიც ფულს იხდიდნენ საგნის მასწავლებლებისთვის.

1871 წლის დეკემბერში სასწავლო ოლქის მზრუნველის – ნევეროვის მიერ თბილისში მოწვეული იქნა საშუალო სასწავლებელთა და სახალხო სკოლების დირექტორთა და ინსპექტორთა ყრილობა, სადაც ოლქის ინსპექტორმა ილიაშენკომ გაილაშქრა ადგილობრივი ენების სწავლების წინააღმდეგ [სცსსა, ფ. 107, საქმე 385, 70-75].

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ დაარსებულ კერძო სკოლებში ქართული ენის სწავლების პირველი კლასიდან დანერგვის გამო ილია ჭავჭავაძეს და საზოგადოების სხვა წევრებს კამათი ჰქონდათ იანოვსკთან. იანოვსკი არ იძლეოდა სკოლის გახსნის უფლებას, თუ სწავლა რუსულ ენაზე არ დაიწყებოდა პირველი კლასიდანვე.

ქართული ენა შეზღუდულად ისწავლებოდა ყველა ტიპის სასწავლებელში, მათემატიკა, ბუნებისმეტყველება და სხვა საგნები ისწავლებოდა რუსულ ენაზე.

რუსეთის იმპერიული საგანმანათლებლო პოლიტიკა ეროვნულ სულს იმითაც ასახიჩრებდა, რომ ქართველებს ჰყოფდა იმერლებად, კახელებად, მეგრელებად, თუშებად, სვანებად და ასე შემდეგ. განსაკუთრებით ისარგებლეს შოვინისტმა ბიუროკრატებმა საქართველოში, სხვა დიალექტების არსებობით და გადაწყვიტეს ქართულის ნაცვლად სწავლება მეგრულ და სვანურ „ენაზე“ ყოფილიყო. 1885 წლის 11 იანვრის ცირკულარი სამეგრელოს სკოლებში ქართული ენის სწავლებას კრძალავდა. ეს ცირკულარი ეყრდნობოდა 1881 წლის სამოსწავლო გეგმას, რომლის მიხედვით რუსული ენის სწავლება უნდა მომხდარიყო ადგილობრივი ენის საშუალებით. ცირკულარი ამტკიცებდა, რომ სამეგრელოში ადგილობრივი ენა არის მეგრული და რუსული ენის სწავლება ამ ენის საშუალებით უნდა მოხდესო. ქართული ენის ნაცვლად უნდა შესწავლილიყო მეგრული ენა, უნდა შექმნილიყო მეგრული ანბანი რუსული ანბანის დახმარებით.

1888 წელს ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების თავმჯდომარემ, საქართველოს ეგზარქოსმა პალადიმ შეადგენინა აფხაზური ანბანი. ამ ანბანით შედგენილი იყო პირველდაწყებითი სკოლების

სახელმძღვანელოები, გადაითარგმნა აფხაზურ და სვანურ ენებზე ლოცვები და ეს მასალები გაეგზავნა კავკასიის ოლქის მზრუნველს განსახილველად და დასამტკიცებლად [გიორგაძე, 1928, 263].

1903 წელს ლეჩხუმის თავადაზნაურობის კრებაზე თავად ლევან ბექირბეის ძე დადებულ იქნა დააყენა საკითხი, რომ სვანეთის სკოლებში არ ასწავლიდნენ ქართულ ენას. კრებამ დაადგინა, რომ მთავრობისათვის ეთხოვა სვანეთის სკოლებში ქართული ენის სწავლების აღდგენა, რაც მთავრობამ არ გაითვალისწინა [„ყორანი“, 1903, №79, 1].

ბათუმში, სამუსლიმანო საქართველოს ცენტრში, ქართული ენა არ ისწავლებოდა, აჭარა-ქობულეთში ქართული სკოლა არ არსებობდა, სოფლად სკოლები ხოჯების ხელში იყო, ქალაქად კი, – თვითმპყრობელობის ერთგული მოხელეების განმგებლობაში...

1894 წელს ქუთაისის სახალხო სკოლების დირექტორმა ლევიცკიმ დაწერა და გამოსცა რუსული ენის სახელმძღვანელო, სადაც უარყოფილი იყო რუსული ენის შესწავლა ქართულად თარგმნით და საამისო „ნატურალური“ ანუ მუნჯური მეთოდის გამოყენება იქნა დასაბუთებული. მიუხედავად იმისა, რომ ლევიცკის წიგნი გააკრიტიკეს იაკობ გოგებაშვილმა და თვით რუსმა რეცენზენტებმაც კი, დაიწუნეს ყველა სემინარიის და სხვა სასწავლებლების პედაგოგებმა საქართველოსა და რუსეთშიც, წიგნი მაინც იქცა სავალდებულო სახელმძღვანელოდ. ის იანოვსკის რეკომენდაციით, კავკასიის სასწავლო ოლქის ფინანსებით გამოიცა და ამ ოლქის ხელმძღვანელობამ ქართული ენის სკოლები-დან გამოსადეგნად და ქართველების გასარუსებლად დატოვა სკოლებში. მასწავლებელს გაკვეთილზე მიჰქონდა თვალსაჩინო მასალა – შაქარი, ლიმონი, პილპილი, გემოს გასინჯვით ასწავლიდა შესაბამის რუსულ სიტყვებს. სიტყვა – ცურვის შესასწავლად იატაკზე წვებოდა, ხელებს და ფეხებს ასავსავებდა და ცურვის იმიტაციას ქმნიდა. ბავშვს მუნჯურად უნდა გაეგო რას ნიშნავდა ესა თუ ის რუსული სიტყვა. [გოგებაშვილი, 1954, 462; Левитский, „Курс русского языка начальных училищ Закавказия“, 1894 г., 5].

გარდა იმისა, რომ ქართული ენა დისკრედიტებული იყო იმპერიის საგანმანათ-ლებლო პოლიტიკის მიერ, მასწავლებლებიც ამ ენისა დაჩაგრულნი და დამდაბლებულნი იყვნენ. „ქართული ენის მასწავლებლები სხვა საგნის მასწავლებლებზე მცირე ხელფასს იღებდნენ. კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი ქართული ენის სწავლების ცუდად დაყენებას სკოლაში კადრების სიმცირითა და სათანადო სახსრების უქონლობით ხსნიდა... სინამდვილეში ადგილობრივი ენის მასწავლებელთა უთანასწორობა სხვა საგნის მასწავლებლებთან (როგორც ეკონომიკურად, ასევე უფლებრივად), არა სახელმწიფოს სიღარიბით და უსახსრობით იყო გამოწვეული, არამედ იმ მოსაზრებით, რომ ქართული ენა განედევნათ სკოლებიდან, იძულებული გაეხადათ მასწავლებლობა ხელი აეღოთ მშობლიური ენის სწავლებაზე“. [სარიშვილი, 1956, 5; Отчет о состоянии учебных заведений Кавказского учебного округа за 1906 года, 17-18].

„საქართველოს საბოლოო გარუსების პოლიტიკისათვის იმპერია იყენებდა სკოლას, სადაც სწავლა-განათლება რუსულ ენაზე სწარმოებდა, ხოლო სამშობლო ენა, ისტორია და გეოგრაფია, რაც ახალ თაობას შეაგნებინებდა თავის ეროვნებას, სკოლიდან განდევნილი იყო“ [გიორგაძე, 1926, 276].

იანოვსკი, ზავადსკი, ლევიცკი ქართული ენის სწავლებას ეწინააღმდეგებოდნენ მთელი თავიანთი საქმიანობის მანძილზე, გაზეთ „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ რედაქტორი კატკოვი კი ქართული თეატრის სცენაზე გამოტანილ საქართველოს ისტორიულ დროშას „მჩვარს“ უწოდებდა და ურჩევდა ქართულ საზოგადოებას – ჩაებარებინა იგი გოფრუას ცირკისათვის [ჭავჭავაძე, 1984, 556-562].

დასკვნა: ხელის შეშლა სპეციალური სკოლების დაარსებაში იმ საბაბით, რომ საქართველოს სოფლის მეურნეობა და ეკონომიკა ჯერ არ იყო ჯეროვან დონეზე, მთავრობის მიერ კოლონიის განვითარებისათვის სახსრების გაუმეტებლობა, უამრავი დისკრიმინაციისა და ეროვნული დამდაბლების მაგალითი, საქართველოს ხსენების აკრძალვისა და ქართველი ხალხის ისტორიული წარსულის დაცინვის ფონზე – ანტიქართული, ერის საბოლოოდ წაშლისა და მისი ეთნოისტორიული და კულტურული ტრადიციების საბოლოოდ გამაქრობელი საგანმანათლებლო პოლიტიკა ტარდებოდა ცარიზმის ხანის საქართველოს გუბერნიების სოფლებსა და დაბა-ქალაქებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

გიორგაძე, 1928 - გ. გიორგაძე, საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში (1864-1905), თბ., 1928 წ.

გოგებაშვილი, 1954 - ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. III, თბ., საქ. სსრ. განათლების სამინისტროს პედაგოგიურ მეცნიერებათა ინსტიტუტის გამომცემლობა, 1954 წ.

გოზალიშვილი, 1935 - გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, თბ., 1935 წ.

თავზიშვილი, 1974 - გ. თავზიშვილი, რჩეული პედაგოგიური ნაწერები ორ ტომად, ტ. I, თბ., გამომცემლობა „განათლება“, 1974 წ.

სარიშვილი, 1956 - ტ. სარიშვილი, სკოლა და პედაგოგიური მიმდინარეობანი რევოლუციამდელ საქართველოში (1901-1921), თბ., სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, 1956 წ.

ჭავჭავაძე, 1984 - ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, თბ., გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1984 წ.

ჭავჭავაძე, 1984 - ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, თბ., გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1984 წ.

ჭუმბურიძე, 2013 - დ. ჭუმბურიძე, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობა და ახალი საგანმანათლებლო სისტემა XIX საუკუნეში, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების სამეცნიერო შრომათა კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტ. 2(13), თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2013 წ.

ხუნდაძე, 1951 - ტ. ხუნდაძე, ნარკვევები სახალხო განათლების ისტორიიდან საქარ-თველოში (XIX საუკუნე), თბ., გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1951 წ.

ხუნდაძე, 1940 - ტ. ხუნდაძე, ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (80-იანი წლები), თბ., „სტალინის სახელობის სახელმწიფო ინსტიტუტის გამომცემლობა“, 1940 წ.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ს ც ს ა), ფონდი 107, საქმე 5404.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ს ც ს ა), ფონდი 521, საქმე 614-615.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ს ც ს ა), ფონდი 16, საქმე 327.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ს ც ს ა), ფონდი 107, საქმე 385.

საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ს ც ს ა), ფონდი 107, საქმე 983.

Циркуляр попечительского Кавказского учебного округа, №66 1905 г.

მუსულმანი ქალები ქუთაისის პრესის ფურცლებზე

Mariam Marjanishvili

Kutaisi State Historical Museum, Georgia

აბსტრაქტი

თავდაპირველად, უძველეს ცივილიზაციის პირობებში ქალი ოჯახის უფროსად ითვლებოდა და ქონებაზე მემკვიდრეობაც სწორედ მისი ხაზით ვრცელდებოდა. მას შემდეგ კი, რაც მატრიარქატის ეპოქა მამაკაცთა უპირატესობებით შეიცვალა, ქალი მასკულანური ძალის მორჩილი გახდა. მამაკაცთა ძალისმიერ პოზიციას მხარს უჭერდა სხვადასხვა რელიგიური მიმართულებებიც. ქალთა პირველი გამოღვიძება XVIII საუკუნის ბოლოდან დაიწყო, რომელსაც ბიძგი მისცა საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ. ევროპიდან ქალთა მოძრაობის სიომ ამერიკაში გადაინაცვლა და მან აქაც ბურჟუაზიული რევოლუციით მოიტანა ადამიანის უფლებათა ახალი ლოზუნგი: თავისუფლება, თანასწორობა და სამართლიანობა. XIX საუკუნის დასაწყისშიც ამერიკაში მცხოვრებ ქალებს კვლავ ეკრძალებოდათ: განათლების მიღება, როცა მათი ძმების განათლებაზე ოჯახები დაუცხრომლად ზრუნავდნენ. ქალებს ეკრძალებოდათ ხმის ამოღება საჯარო შეკრებებზე, და თუ ასეთი ინციდენტი მოხდებოდა, ეკლესია და საზოგადოება ჰკიცხავდა უღირსი აქტივობისათვის. ამერიკასა და ევროპიდან დაწყებულმა ფემინისტურმა მოძრაობამ მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტებზეც ჰპოვა გამოძახილი. მათ შორის გახლდნენ მუსულმანი ქალები, რომელთა უფლებებზე მოგვითხრობს XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქუთაისში გამომავალი პრესის ფურცლები. ქუთაისში გამომავალ გაზეთ, სიმართლის ხმა „... თანამედროვე ქვეყანა“, „ჩვენი ქვეყანა“, „კოლხიდა“ მოგვითხრობდა მუსულმან ქალთა უფლებო მდგომარეობასა და მათ ბრძოლაზე, რომელმაც დააყენა სამი პრობლემის გადაწყვეტის საკითხი: 1. ტანისამოსის შეცვლა; 2. სახელოსნოების მოწყობა, რომლებშიც იმუშავებენ ქალები; 3. ქალებში განათლების გავრცელება. ასე რომ, ეროვნული, პიროვნული და სოციალურ თავისუფლების მოპოვებაში ევრო-ამერიკელ ქალებთან ერთად ხანგრძლივი ბრძოლა მოუხდათ მაჰმადიან ქალებსაც თანასწორობისათვის ბრძოლაში. თუმცა გენდერული თანასწორობა საბოლოოდ მსოფლიოში ჯერ-ჯერობით მაინც არაა მიღწეული.

საკვანძო სიტყვები: ქუთაისი, მუსლიმი ქალები, პრესის გვერდები, სიმართლის ხმა

Muslim Women on Kutaisi Press Pages

Abstract

Initially, in ancient civilization, a woman was considered to be the head of the family and inheritance on the property extended through her line. Since the age of matriarchy was replaced by the advantages of men, women became obedient to the masculine force. Men's position was also supported by various religious denominations. The first awakening of women began in the late eighteenth century, prompted by the French evolution. Women's movement moved from Europe to America, where still another revolution brought a new slogan of human rights: "Freedom, Equality and Justice." Even in the early nineteenth century, women of the United States were still barred from getting education, while their brothers were provided with the best education by their families. Women were forbidden to speak up in public gatherings, and if such an incident occurred, the church and the community would criticise them for their unworthy behaviour. The feminist movement, which originated in America and Europe, spread on different continents of the world. Among them were Muslim women who were deprived of their rights, which was depicted in Kutaisi press in the late 19th and early 20th centuries. The Kutaisi-based newspapers "Voice of Truth", "Modern Country", "Our Country", "Kolkhida" told about the disenfranchisement of Muslim women and their struggle, thus raising the issue of the following three problems: 1. changing clothes; 2. arranging workshops which would employ women; 3. spreading education among women. So, along with Europeans and Americans, Muslim women also had a long struggle

to fight for equality in the pursuit of national, personal, and social freedom. However, worldwide gender equality has not yet been finally achieved.

Keywords: Kutaisi, Muslim Women, Press Pages, Voice of Truth

კაცობრიობის შორეულ წარსულში, ქალის საზოგადოებრივი მდგომარეობა ცვალებადი იყო. პირველყოფილ ოჯახში ქალი არაფრით არ განსხვავდებოდა ოჯახის წევრ მამაკაცისაგან.

ადამიანთა განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე, უძველეს ცივილიზაციის პირობებში ქალი ოჯახის უფროსად ითვლებოდა და ქონებაზე მემკვიდრეობაც სწორედ მისი ხაზით ვრცელდებოდა.

ამ დროს ქალს უფლება ჰქონდა და ევალებოდა აქტიური მონაწილეობა მიეღო მატერიალურ და სოციალურ ტექნოლოგიების შექმნაში, ხოლო მას შემდეგ რაც მატრიარქატის ეპოქა მამაკაცთა უპირატესობებით შეიცვალა, ქალი მასკულანური ძალის მორჩილი გახდა. მამაკაცთა ძალისმიერ პოზიციას მხარს უჭერდა სხვადასხვა რელიგიური მიმართულებებიც.

„მადლობელი ვარ უფალო, რომ შენ მე ქალად არ გამაჩინე“ - იმეორებდა ყოველდღიურ ლოცვაში ორთოდოქსი იუდეველი.

„ცოლებო დაემორჩილეთ თქვენს ქმრებს“, როგორც უფალს, რამეთუ ქმარი არის ცოლის ბრძანებელი, ვითარცა ქრისტე ეკლესიის“, - გვარიგებს ბიბლია.

„ქმრები ცოლებზე მაღლა დგანან იმიტომ, რომ ალაჰმა უბოძა უპირატესობა პირველთ მეორეებზე“, - გვიმტკიცებს ყურანი.

ზემოთ აღნიშნული რელიგიური სწავლებანი, ერთხმად აცხადებდნენ საზოგადოებაში ქალების დაქვემდებარებულ როლს.

ასე რომ, ქალებს საუკუნეების განმავლობაში მოუხდათ იმ დისკრიმინაციის ატანა, რომელსაც გაბატონებული მამაკაცები იჩენდნენ.

XVIII საუკუნის ბოლოდან ქალთა მოძრაობას დასაწყისი მისცა საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ. ამ დროს ქალთა განთავისუფლების იდეა ორი მიმართულებით გამოიკვეთა. პირველი გახლდათ - იდეალურ-სულიერი, სადაც ქალი ილტვოდა თავისუფლებისა, დამოუკიდებლობისა და უფლების გაფართოებისათვის. და, ამიტომაც მონაწილეობას იღებდა ამა თუ იმ საზოგადოებრივ საქმიანობაში. მეორე მიმართულება - იხატებოდა მატერიალურ, ფილანტროპიულ და სხვადასხვა პრაქტიკული საშუალებების გამოძენაში, ქალთა ეკონომიურ და სოციალურ მდგომარეობის გაუმჯობესებაში.

პირველი ფრანგი ფემინისტი ქალები როლანდი და ოლიმპიადა დე გუჟი მიმართავდნენ ქალებს: „ქალებო გაიღვიძეთ... აღმოაჩინეთ თქვენი უფლებები.“

ევროპიდან ქალთა მოძრაობის სიომ ამერიკაში გადაინაცვლა, რომელმაც XVIII საუკუნის ბურჟუაზიული რევოლუციით მოიტანა ადამიანის უფლებათა ახალი ლოზუნგი: „თავისუფლება, თანასწორობა და სამართლიანობა“.

XIX საუკუნის დასაწყისშიც ამერიკაში მცხოვრებ ქალებს კვლავ ეკრძალებოდათ: განათლების მიღება, როცა მათი ძმების განათლებაზე ოჯახები დაუცხრომლად ზრუნავდნენ.

ქალებს ეკრძალებოდათ ხმის ამოღება საჯარო შეკრებებზე, და თუ ასეთი ინციდენტი მოხდებოდა, ეკლესია და საზოგადოება ჰკიცხავდა უღირსი აქტივობისათვის.

ქალებს მემკვიდრეობით მიღებული ქონება გათხოვებისას ავტომატიურად ქმრის საკუთრება ხდებოდა და ქალიც მამის გავლენიდან ქმრის გავლენაში გადადიოდა.

რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ქალებს უწევდათ იმ კანონებისადმი მორჩილება, რომლის ავტორებიც მხოლოდ მამაკაცები იყვნენ და არ შეეძლოთ შეეცვალათ კანონები და შეექმნათ ისეთი კანონები, რომლებიც მათ ინტერესებსაც დაიცავდნენ.

ამერიკასა და ევროპიდან დაწყებულმა ფემინისტურმა მოძრაობამ მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტებზეც ჰპოვა გამოძახილი.

მათ შორის გახლდნენ მუსულმანი ქალები, რომელთა უფლებებზე მოგვითხრობს XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქუთაისში გამომავალი პრესის ფურცლები.

1913 წელს ქუთაისში გამომავალ გაზეთ „სიმართლის ხმა“-ში დაიბეჭდა ვრცელი სტატია: „ქალთა მოძრაობა ოსმალეთში“. მასში ვკითხულობთ, რომ სტამბოლში გამოვიდა პატარა ფორმატის ყოველდღიური ორგანო „გატინლარ დიუნვასა“ (ქალთა ქვეყანა). გაზეთს სათავეში უდგანან მხოლოდ ქალები. გაზეთის დაარსებას მოჰყვა ორგანიზაციის დაარსებაც, რომლის სახელწოდება გახლდათ „ქალთა უფლებების დამცველი ოსმალთა საზოგადოება“.

მის წესდებაში აღნიშნულია, რომ საზოგადოება აღნიშნავს ოსმალელ ქალთა შეგნებულ ცხოვრებისთვის გამოფხიზლებას, მისწრაფებას საზოგადოებრივი ცხოვრებისადმი, შეკავშირების, პროგრესის გზაზე შედგომას, თავის ცხოვრების მოწესრიგებას, სურვილს გონების ჰორიზონტის გაფართოვებისას და სხვა.

ოსმალელ ქალებს მიაჩნდათ, რომ პოლიტიკური უფლებების მოპოვება ჯერ კიდევ ნაადრევი იყო. მათი ნააზრევი ამერიკელ და ევროპელ ქალთა შეხედულებების იდენტური იყო.

„იმისთვის, რომ შესაძლებელი გახდეს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქალების ჩარევა, - სწერენ წინასიტყვაობაში, - რომ განვითარდეს მათში შრომისმოყვარეობა და მომზადდეს განათლებული დედები, რომლებსაც შეეძლებათ აღზარდონ ხეირიანი ახალთაობა, საზოგადოება საჭიროთ რაცხს: 1. ტანისამოსის შეცვლას; 2. სახელოსნოების მოწყობას, რომლებშიც იმუშავენ ქალები; 3. ქალებში განათლების გავრცელებას“ (გაზეთი „სიმართლის ხმა“ N10, 1913:3).

ცნობილია, რომ ოსმალელ ქალებს მათი ნაციონალური ტანსაცმელი აცალკავებდა სხვა სარწმუნოების აღმსარებელ ქალებისაგან და ამასთანავე იგი ქმნიდა მათთვის მონურ მდგომარეობასაც. ტანისამოსის შეცვლა ოსმალელ ქალებში ეწინააღმდეგებოდა შარიატის მოთხოვნილებას, ამიტომ ოსმალელ ქალებს პირველი რიგის ამოცანად სახელოსნოებისა და შრომის სახლების შექმნა მიაჩნდათ, სადაც ისინი იმუშავებდნენ და მოამზადებდნენ თავიანთ მზითვებს.

აქვე, ცდილობდნენ სკოლების გახსნას, ჟურნალ-გაზეთების გამოცემასა და კულტურულ საგანმანათლებლო ღონისძიებების ჩატარებას - ლექციების კითხვის სახით.

ოსმალელი ქალები აქტიურად შეუდგნენ დასახული მიზნის პრაქტიკულად განხორციელებას. მათ გახსნეს სახელოსნო და მოაწყვეს მომხმარებელთა საზოგადოება, რომლის მიზანი იყო ბრძოლა ევროპულ საქონლის გავრცელების წინააღმდეგ, რათა მათ მიერ დამზადებულს კონკურენცია გაეწია იმპორტულ საქონელზე. ოსმალეთის პრესაში მრავალი სტატიები იბეჭდებოდა ახლად გამოფხიზლებულ ქალთა შესახებ, რომელთაც საზოგადოება თანაგრძნობით ეკიდებოდა.

ქალთა ემანსიპაციისა და თავისუფლების იდეისათვის ბრძოლა მუსულმან ქალთა ცხოვრებაში ფართოდ შეიჭრა, რომლის დასტურია ქუთაისში გამომავალ გაზეთ „თანამედროვე ქვეყნის“ ფურცლებზე დაბეჭდილი სტატია „ქალთა მოძრაობის ქრონიკა“.

მათში ვკითხულობთ, რომ „ქალთა ემანსიპაციის იდეა ციმბირის მუსლიმან ქალებშიც შეიჭრა, როგორც ტომსკის გაზეთი „სიბირია“ გადმოგვცემს.

ისინი ამხედრდნენ „ჰარამხანების წინააღმდეგ. თავიანთ ცხოვრებას ისინი თვლიან არანორმალურად. თხოულობენ შკოლების გაღებას ქალთათვის და მათი უფლების გაფართოვებას ოჯახში და მათ გარეთაც.

ტაშკენტში სენსაცია მოუხდენია ორ მუსულმან ქალის უჩადროდ გამოსვლას“ (გაზეთი „თანამედროვე ქვეყანა“ N3, 1913:3).

გამოდის, რომ თუ ოსმალელი ქალები ვერ ბედავდნენ პირველი მოთხოვნის ტანისამოსის შეცვლის საკითხის გადაწყვეტას, ეს გაბედეს ტაშკენტელმა მუსულმანმა ქალებმა.

ქალებს კარგად ესმოდათ ამერიკელ და ევროპელ ქალთა მსგავსად, რომ მათი ხსნა და თავისუფლების საწინდარი განათლების მიღებაში და სკოლების ჩამოყალიბებაში იყო. საყოველთაო განათლების მიღებით მათ მიენიჭებოდათ თავიანთი პიროვნებისა და სათქმელის პირდაპირი გზით სიტყვიერად გადმოცემის საშუალება.

ქუთაისში გამომავალ გაზეთებიდან ყურადღებას იპყრობს სტატია „მაჰმადიანი ქალები“. მასში აღნიშნულია, რომ ტომსკში აპრილის 23-ში „მაჰმადიანთა ბიურომ მოწოდებით მიჰმართა მაჰმადიან ქალებს, რათა მათ თავი დააღწიონ კარჩაკეტილ ცხოვრებას და სამოქმედო ასპარეზზე სამუშაოდ გამოვიდნენ. საჭიროებათა გამო მათ უნდა დაიარსონ პროფესიონალი კავშირები, საზოგადოებანი, ჯგუფები, ქალთა ლიგები; აგრეთვე იარონ მეჩეთებში, მონაწილეობა მიიღონ ყრილობაში და სხვა. მოწოდების სიტყვით, ყველა ეს უფლებანი მათ ახალი მთავრობის მიერ მიენიჭათ“ (გაზეთი „ჩვენი ქვეყანა“ N15,1913:3).

ბუნებრივია, ეს მოწოდება დროის კარნახით იყო გამოწვეული, რადგან რუსეთის იმპერიაში საზოგადოებრივი წყობილების საბჭთა სოციალისტური წყობილებით შეცვლამ გავლენა მოახდინა ქალთა პიროვნულსა და სოციალურ თავისუფლებაზე.

ამასთან პროლეტარიატის ბელადი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქალთა პრობლემებს, რადგან მშრომელ ქალთა განთავისუფლება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული კლასობრივ ბრძოლებთან და რევოლუციის გამარჯვება ბევრად იყო დამოკიდებული მასში ქალების მასობრივ მონაწილეობაზე.

მაჰმადიან ქალთა უფლებებზე მდგომარეობას ღრმად განიცდიდნენ ქართველი ქალები, რაც ნათლად ახასიათებს გაზეთი „კოლხიდის“ ფურცლებზე.

სტატია - „ქალის მდგომარეობა გამაჰმადიანებულ საქართველოში“ მოგვითხრობს: „ყოველი ადამიანის გულში მწარე სიბრალულს გამოიწვევს ქალის მდგომარეობა აჭარა-ქობულეთში, ათი-თორმეტი წლიდან ვიდრე სიცოცხლის უკანასკნელ ხანამდე, საწყალი ქალი ეწევა მონურსა და მისი პიროვნების გამთელავ უღელს. წამოიზარდა თუ არა ქალიშვილი, მშობლები მას ჩადრში ხვევენ და ამ დღიდან მისთვის დახშულია ცხოვრება: სიცოცხლით სავსე ახალგაზრდას ნება არ აქვს გარდა ძმებისა და ბიძაშვილებისა სხვა მამაკაცს დაენახოს. მისთვის არ არსებობს წირვა-ლოცვა, შკოლა, ქალაქი, ახალი ამბავი, ქორწილი, ტირილი. მას არავითარი უფლება არ აქვს, მისი არსება სამუდამოდ გამქრალია და ცხოვრობს მხოლოდ გამხეცებული მამაკაცის დესპოტური ბრძანების შესარულებლად. რათქმა უნდა, - ასეთ მდგომარეობაში ქალი ჩლუნგდება და ყოველი დამტკიცებითი მხარე გონება-ზნეობისა თანდათან ეცლება“ (გაზეთი „კოლხიდა“ N224, 1911:1).

ქართველმა ქალებმა დიდი როლი ითამაშეს თავისი დების გამუსულმანებული აჭარელი ქალების ჩადრის მოხსნის საქმეში, როდესაც ქომაგად დაუდგნენ დაბეჩავებულ ბათუმისა და ქობულეთელ დებს. სტატიის ავტორი აღნიშნავს: „საწყალი ქალი მხოლოდ დაქორწინების მეორე დღეს პირველად შეხედავს თავის ქმარს. აქამდე ის მას არ უცნია, არც უნახავს, არც იცის მისი ზნე-ჩვეულება, ჭკვა-გონება და ხასიათი. შედეგი ამისა ის არის, რომ ცოლ-ქმარს შორის იშვიათია ერთობა, სიყვარული. რამდენიმე ხნის შემდეგ, ქმარი ცოლს უპატრონოთ აგდებს, მოყავს მეორე ცოლი, ხშირად მესამეც. ერთი ცოლთაგანი ხდება „უფროსი ცოლი“ სხვები ასრულებენ იმის ბრძანებას.

ხშირათ ისეთ სისასტიკეს იჩენს, რომ ცოლს მთელი წლობით არ ეკარება, და ვაი ქალის ბრალი, თუ ქმარმა ღალატი შეატყო. ასეთი დამნაშავე ქალის სასჯელი „ყურანს“ გადაწყვეტილი აქვს: „მართლ მორწმუნეო! მოღალატე ცოლი გასუდრეთ, მოაბით მძიმე ლოდი და გადისროლეთ წყლის უფსკრულში, ვინაიდან ესე არს ნება

ალაჰისა და მე ვამბობ მას! - ეს კანონი მთელ აჭარა-ქობულეთში მტკიცედ დაცულია.“

სტატიის ბოლოს ავტორი აღნიშნავს: „ამ ყოფაშია ძველი საქართველოს საუკეთესო კუთხის ქალთა ცხოვრება. ნუ თუ არ დადგება ის დრო, როდესაც განათლების სხივი ცოტათი მაინც მოეფინება ამ ჩვენი დებითა და ძმებით დასახლებულ კუთხეს?

მოუწოდებთ ქართველ განათლებულ ქალებს, აქ იქნებოდა ძვირფასი ნიადაგი მათი მოღვაწეობისა. თოთხმეტი საუკუნეა იმათ დებს პირ-საბური აქვთ აფარებული. დროა მოხსნან ამ დებს ეგ პირბადე, დაანახონ ქვეყანა, აჩვენონ მზის სხივი“ („კოლხიდა“ N224, 1911:1).

მართლაც, დემოკრატმა ქართველმა ქალებმა დიდი როლი ითამაშეს აჭარელი დების პირბადის საყოველთაოდ ჩამოსხნაში.

ასე რომ, ეროვნული, პიროვნული და სოციალურ თავისუფლების მოპოვებაში ევრო-ამერიკელ ქალებთან ერთად ხანგრძლივი ბრძოლა მოუხდათ მაჰმადიან ქალებსაც თანასწორობისათვის ბრძოლაში. თუმცა გენდერული თანასწორობა საბოლოოდ მსოფლიოში ჯერ-ჯერობით მაინც არაა მიღწეული.

და, ქალებს კვლავ და კვლავ ბრძოლა უხდებათ იმ იდეის განხორციელებაში, რომელიც ამერიკელმა ფემინისტებმა მიზნად დაისახეს. ესაა: „თავისუფლება, თანასწორობა და სამართლიანობა“.

გამოყენებული ლიტერატურა

გაზეთი „სიმართლის ხმა“ (N10, 4 სექტემბერი, 1913), „ქალთა მოძრაობა ოსმალეთში“

გაზეთი „თანამედროვე ქვეყანა“ (N3, 27 აპრილი, 1913), „ქალთა მოძრაობის ქრონიკა“.

გაზეთი „ჩვენი ქვეყანა“ (N15, 27 აპრილი, 1913), „მაჰმადიანი ქალები“.

გ.ა. (1911), „ქალის მდგომარეობა გამაჰმადიანებულ საქართველოში“ (აჭარა-ქობულეთი), გაზეთი „კოლხიდა“ (N224, 31 დეკემბერი).

გ.ა.(1911), „ქალის მდგომარეობა გამაჰმადიანებულ საქართველოში“, (აჭარა-ოზურგეთი), გაზეთი „კოლხიდა“ (N224, 31 დეკემბერი).

ლენა., (1916), „ნაწყვეტები ქალთა მოძრაობის ისტორიიდან“, გაზეთი „ახალი კვალი“ (N23, 16 მაისი).

Marjanishvili, M., (2008). Feminism and Politician Women in the United States. Kutaisi.

Evans, M S., (1983), Born for Liberty. A History of Women in America, Free Press. w York.

Stanton, Cady E., (1987), A Radical for Woman's Rights Scott Foresman.

Virginia, S., (1999), Women in American society an introduction of Women's studies, Mountain View.

შვიდწლიანი ომისა და ბერძნული პროექტის კავკასიური სეგმენტის ურთიერთმიმართებისათვის

Mamuka Natsvaladze
Sokhumi State University, Georgia

აბსტრაქტი

შვიდწლიანმა ომმა გარდამტეხი როლი შეასრულა XVIII ს-ის 60-იანი წლებისა და შემდგომი პერიოდის მსოფლიო ისტორიული პროცესის განსაზღვრისას. მან კარდინალურად შეცვალა იმ პერიოდის ევროპული დიპლომატიური კონფიგურაცია და ფრანგული დომინანტი ინგლისურით ჩაანაცვლა. მიუხედავად ამისა, შვიდწლიანი ომი და მასთან დაკავშირებული უმნიშვნელოვანესი კონცეფტუალური პროცესი XVIII ს-ის 50-90-იანი წლების საქართველოს ისტორიის კვლევისას სრულად იგნორირებულია, როგორც რუსული და საბჭოური ხანის, ისე პოსტსაბჭოური პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ. წინამდებარე კვლევა ფრაგმენტია ჩვენი სამეცნიერო მონოგრაფიისა, რომელშიც ცალსახად ნაჩვენებია ორგანული, კონცეფტუალური კავშირები ერთი მხრივ, შვიდწლიან ომსა და მასთან დაკავშირებულ 1762 წლის რუსეთის საიმპერატორო კარის გადატრიალებასა და მეორე მხრივ, რუსეთის კავკასიური პოლიტიკისა და საქართველოში მიმდინარე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებს შორის. დოკუმენტური წყაროებისა და სახელმწიფოებს შორის დადებული საიდუმლო ხელშეკრულების ანალიზისას ირკვევა, რომ შვიდწლიანი ომის უჩვეულო დასასრულის, კერძოდ ბერლინიდან რუსეთის ჯარის გაყვანის მთავარი იდეოლოგიური არქიტექტორი პრუსიის მეფე ფრიდრიხ მეორეა. ჩვენი ვარაუდით, სწორედ ფრიდრიხ მეორეს ეკუთვნის რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ვექტორის ცვლილების იდეა, რომლის შედეგადაც სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარისთვის პრიორიტეტული აღმოჩნდა არა მანამდე არსებული ჩრდილოეთის ვექტორი, არამედ სამხრეთის მიმართულება - ოსმალეთის იმპერიის განეიტრალების გეგმა. სტატიაში ნაჩვენებია, რომ სწორედ ამ პროცესებით იკვებება რუსულ-ავსტრიული „ბერძნული პროექტი“, ევროპის გადანაწილების კონცეფცია, რომელიც საბოლოო სახეს 1782 წელს იღებს. ამ კონცეფტუალურ პრობლემებს ორგანულად ებმის კავკასიაში მიმდინარე აბსოლუტურად ყველა პროცესი, რომელიც უკავშირდება ქართლ-კახეთის სამეფოს საგარეო სტრატეგიასა, თუ შიდა პოლიტიკურ მოვლენებს. სტატიაში განხილულია ერთი მხრივ, ის სისტემური წინააღმდეგობები, რომელსაც სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარი უქმნიდა ერეკლე მეორეს ერთიანი კავკასიის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასა და სხვა კონცეფტუალური საკითხების გადაჭრაში ინტრიგების, სახელმწიფო გადატრიალებების, მეფის მკვლელობის დაგეგმვის, ევროპელი ელჩების მკვლელობების მეშვეობით და მეორე მხრივ, ის შედეგები, რაც ბერძნული პროექტის განხორციელებას შეეძლო მოეტანა როგორც საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის რეგიონის, ისე ევროპისა და რუსეთისათვის. აღნიშნული თემების ორგანული კავშირი ცალსახად ადასტურებს, რომ საქართველოს XVIII ს-ის 50-90-იანი წლების ყველა პრობლემის გადაჭრის გასაღები ევროპის გადანაწილების კონცეფციასთან, ბერძნულ პროექტთანა დაკავშირებული, რაც თავის მხრივ, შვიდწლიანი ომის ერთ-ერთი მთავარი პოლიტიკური პროდუქტია.

საკვანძო სიტყვები: შვიდწლიანი ომი, ბერძნული პროექტი; ოტომანთა იმპერია; ქართლ-კახეთის სამეფო; ერეკლე მეორე, ეკატერინე მეორე; იოზეფ მეორე; რუსეთის იმპერია

For the Interrelationship Between the Seven Years' War and the Caucasian part of the Greek Project

Abstract

The Seven Years' War played a crucial role in defining the world historical process of the 60-ies of the XVIII century and later period. It radically changed the European diplomatic configuration of that time and replaced the French dominance by the English one. Nevertheless, the Seven Years' War and the most important conceptual process associated with it have been completely ignored by both Russian, Soviet and post-Soviet Georgian historiography during the study of Georgian history of 50-90-ies of the XVIII century. Unfortunately, the reason is the Soviet ideology that could not be overcome by the modern Georgian historiography. Due to this, the most important conceptual issue - the Seven Years'

War and Georgia – has not been studied either through the level of a monograph or the level of a single scientific article. The current study is a part of a scientific monograph clearly presenting the organic conceptual relations between the Seven Years' War, the coup d'etat of Russia in 1762 and the socio-political processes taking place in the Caucasus. An analysis of the documentary sources and secret treaty concluded between the states reveals that the main ideological architect of the unusual end of the Seven Years' War, in particular, the withdrawal of Russian troops from Berlin, was King Friedrich II of Prussia. It was the idea of Friedrich II to change the vector of Russian foreign policy. As a result, the idea of neutralizing the Ottoman Empire (southern direction) turned out to be preferential for the Imperial Court of St. Petersburg compared with the previous northern vector. The article shows that these processes are caused by the Russian-Austrian "Greek Project", the concept of European redistribution, which takes its final shape in 1782. These conceptual problems are connected absolutely to all problems existing in the Caucasus, including the ones related to the foreign strategy or internal political processes of the Kingdom of Kartli-Kakheti. On the one hand the contradictions created by the Imperial Court of St. Petersburg against Erekle II in regard of formation a Unified Caucasus State and the solution of other conceptual issues, fulfilled through intrigues, coups d'etat, planning the assassination of kings and the assassinations of European ambassadors, the systemic problems posed by the Ottoman Empire to the Kingdom of Kartli-Kakheti and on the other hand, the consequences of the Greek Project implementation could bring to Georgia, the Caucasus region as a whole, to Europe and Russia, are reviewed in the current article. The organic union of these topics unequivocally confirms that the key for solving all problems of Georgia of the 50-90-ies of the XVIII century was related to the concept of European redistribution, the Greek Project, one of the main political products of the Seven Years' War.

Keywords: The Seven Years' War; Greek Project; Ottoman Empire; Kingdom of Kartli-Kakheti; Erekle II; Catherine II; Joseph II, Russian Empire; The Holy Roman Empire of the German Nation;

შესავალი

შვიდწლიანმა ომმა უდიდესი კვალი დააჩნია მსოფლიო ისტორიულ პროცესს. საკმაოდ დიდი გახლდათ მისი გავლენა შემდგომი პერიოდის პოლიტიკურ მოვლენებზე. ევროპაში მიმდინარე საბრძოლო ბატალიებმა თავდაყირა დააყენა XVIII ს-ნის მსოფლიო პოლიტიკური კონფიგურაცია. ამასთან, ეს იყო მანამდე უპრეცედენტო მასშტაბის ომი, სადაც მონაწილეობას იღებდა მსოფლიოს ყველა დიდი სახელმწიფო. უინსტონ ჩერჩილი ცალსახად მიაწინებებს, რომ შვიდწლიანი ომი მოიცავდა ყველა იმ ნიშანს, რის გამოც შეგვიძლია მას პირველი მსოფლიო ომი ვუწოდოთ.

შვიდწლიანი ომი და მასთან დაკავშირებული უმნიშვნელოვანესი კონცეფტუალური პროცესი XVIII ს-ის 50-90-იანი წლების საქართველოს ისტორიის კვლევისას სრულად იგნორირებულია როგორც რუსული და საბჭოური ხანის, ისე პოსტსაბჭოური პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ. მიზეზი საბჭოური კონიუნქტურული იდეოლოგიაა, რომლის დაძლევისათვის, სამწუხაროდ, კერ მოიცალა თანამედროვე ქართულმა ისტორიოგრაფიამ.

კვლევის სიახლე

შვიდწლიანი ომისა და საქართველოს ურთიერთმიმართების საკითხი არათუ მონოგრაფიის, არამედ, ერთი სტატიის დონეზეც არავის უკვლევიან. შესაბამისად, წინამდებარე კვლევა ისტორიოგრაფიაში პირველი მცდელობაა შვიდწლიან ომთან კონტექსტში განიხილოს XVIII ს-ის 50-90-იანი წლების კავკასიასა და საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები.

სწორედ ამ კონტექსტით ვსწავლობთ შვიდწლიანი ომის მთავარ პროდუქტს - ბერძნულ პროექტს, რომელიც ასევე არაა მონოგრაფიულად შესწავლილი.

პრობლემის სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური მნიშვნელობიდან გამომდინარე, საჭიროდ ჩავთვალეთ ჩვენი სამეცნიერო კვლევის შედეგები ხელმისაწვდომი ყოფილიყო საერთაშორისო სამეცნიერო წრეებისათვის, ამიტომაც სამეცნიერო მონოგრაფიის ფრაგმენტები გამოვაქვეყნეთ მსოფლიოს სხვადასხვა სამეცნიერო ჟურნალებსა და კონფერენციის მასალებში: კერძოდ, ოქსფორდში [Natsvaladze 2021g], კემბრიჯში [Natsvaladze 2021d; Natsvaladze 2021i], პარიზში [Natsvaladze 2021h], მელბურნში [Natsvaladze 2021f], მოსკოვში [Натсваладзе 2021], ტოკიოში [Natsvaladze 2021e], რომში

[Natsvaladze 2021c], კენაში [Natsvaladze 2021b], ვარშავაში [Natsvaladze 2020b; Natsvaladze 2020c], ბოსტონში [Natsvaladze 2020 a], სან ფრანცისკოში [Natsvaladze 2020e], შეფილდში [Natsvaladze 2020d], ლას პალმასში [Natsvaladze 2021a], თბილისში [ნაცვალაძე 2020d], თელავსა [ნაცვალაძე 2020a; ნაცვალაძე 2020d] და ქუთაისში [ნაცვალაძე 2020c].

კვლევის მიზანი

წინამდებარე კვლევის მიზანია:

1. ვაჩვენოთ ის ურთიერთკავშირი, ის თანმიმდევრულობა, რომელიც არსებობს ერთი მხრივ, შვიდწლიანი ომის შედეგად განვითარებულ მსოფლიო ისტორიული პროცესებსა და მეორე მხრივ, XVIII ს-ის 50-90-იანი წლების კავკასიასა და საქართველოში არსებულ მოვლენებს შორის;
2. განვსაზღვროთ, რამდენად უკავშირდება შვიდწლიანი ომისას განვითარებული პროცესები ევროპის გადანაწილების რუსულ-ავსტრიულ პროექტს;
3. ბერძნული პროექტისა და შვიდწლიანი ომის ურთიერთმიმართების საკითხით განსაზღვრული მსოფლიო ისტორიული პროცესის ფონზე ვაჩვენოთ კავკასიასა და საქართველოში განვითარებული მოვლენების ორგანული კავშირი არსებულ მსოფლიო ისტორიულ პროცესებთან.

კვლევის მეთოდოლოგიური პრინციპები

ჩვენს საკვლევ თემა ხასიათდება მრავალწახნაგოვანი ფორმებით, შესაბამისად საკითხის სრულყოფილი ანალიზი ითხოვს საჭიროებისამებრ გამოვიყენოთ კვლევის სხვადასხვა მეთოდი.

წინამდებარე პრობლემის კვლევისას ვიყენებთ ისტორიზმის, ობიექტურობის, რეკონსტრუქციის, ალტერნატივობის, დეტერმინიზმის მეთოდოლოგიურ პრინციპებს, რომელიც თავიანთ თეორიულ კვლევებში შეიმუშავეს უცხოელმა და ქართველმა მეცნიერებმა: რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა [Collingwood 1993], რეინჰარდ კოსელეკმა [Koselleck 2002; Koselleck 2004]; აბრამს ლინმა [Abrams Lynn 2010]; ბრუნდაჯ ენტონმა [Brundage 2017], გრეგორი იანმა და ელ პაულმა [Gregory Ian, Ell Paul 2008]; ედუარდ ფრიმანმა [Фриман 2011]; ჰიუზ-ვორინგტონმა [Hughes-Warrington 2007], იგერს ჯორჯმა და ედუარდ ვანგმა [Iggers, Wang 2013]; აკირა ირიემ [Iriye 2012]; ქელდელის ენტონმა [Kaldellis Anthony 2014]; ლუკას ჯონმა [Lukacs John 2000]; მუნრო დუგმა და რეიდ ჯონმა [Munro Doug, Reid John 2017], ჟიგლეი კეროლმა [Quigley Carroll 1979], რაფლობ კურტიმ [Raafaub Kurt 2010], შარლ ვიქტორ ლანგლოამ და შარლ სენიობოსმა [Langlois, Seignobos 1992; Ланглюа, Сеньобос 2004], მარკ ბლოხმა [Bloch 1952; Блок 1973]; პიტერ ლამბერტიმ და ფილიპ სკოფილდმა [Lambert, Schofield 2004 ; ლამბერტი; სკოფილდი 2017]; პიოტრ მილიუკოვმა [Милуков 1904], იგორ დანილევსკიმ, ვლადიმირ კაბანოვმა, მარია რუმინაცევამ და ოლგა მედუშევსკაიამ [Данилевский, Кабанов, Медушевская, Румянцева 2004], მარიამ ჩხარტიშვილმა [ჩხარტიშვილი 2009], გურამ ყორანაშვილმა [ყორანაშვილი 2019; ყორანაშვილი 2018; ყორანაშვილი 1986].

პირველწყაროები

შვიდწლიანი ომისა და ბერძნული პროექტის კავკასიური სეგმენტის კვლევისათვის უმნიშვნელოვანესი პირველწყაროებია: რუსეთ-ავსტრიისა და რუსეთ-პრუსიის საერთაშორისო ხელშეკრულებები [Мартенс 1880; Мартенс 1883]; ეკატერინა მეორისა და იოზეფ მეორის, ასევე ეკატერინა მეორესა და ფრიდრიხ მეორის მიმოწერა [Arneth 1869:143-157; Русский архив 1880: 281-291; Русская старина 1892:1-4]; ფრიდრიხ მეორის პოლიტიკური კორესპონდენციები [Friedrich 2006; Из переписки 1877; Разбор 1848], შვიდწლიანი ომის მიმდინარეობისა და ბერლინის კაპიტულაციის ამსახველი დოკუმენტაცია [Разгром 1943; Семилетняя 1948], აღმოსავლეთ პრუსიის მიერთების პროექტი რუსეთის იმპერიასთან [Присоединение 1873], ინგლისის ელჩის ლორდ ჰარისის ჩანაწერები ეკატერინა მეორის მმართველობის შესახებ [Гаррис 874a; Гаррис 1874b; Гаррис 1874c; Гаррис 1874d].

საკითხის შესასწავლად უმნიშვნელოვანესი წყაროა ერეკლე II-ის წერილების იტალიური თარგმანები, რომელიც განკუთვნილია ევროპელი მონარქებისადმი. ეს დოკუმენტები ინახება ევროპის რამდენიმე ქვეყნის არქივში (რომი, ვატიკანი, ვენეცია). ამ წყაროების ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი დაცულია ავსტრიის სახელმწიფო არქივში (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-Hof-und Staatsarchiv, 1010 Wien, I, Minoritenplatz I). აღნიშნული მასალიდან ორი წერილი გამოსცა მიხეილ თამარაშვილმა [თამარაშვილი 1902:402-404; თამარაშვილი 1995],

ვატიკანის, რომის, ვენის, ვენეციის არქივში ფასდაუდებელი ეპისტოლარული მასალა მოიპოვა ილია ტაბაღუამ, რომელმაც ეს დოკუმენტები დაურთო 1979 წელს გამოცემულ მონოგრაფიას [ტაბაღუა 1979].

ჩვენთვის საინტერესო საკითხის შესწავლის მიზნით, შეუფასებელია ალექსანდრე ცაგარელის მიერ 1891-1902 წლებში შეგროვებული და სამ ტომად გამოქვეყნებული შესაბამისი პერიოდის სახელმწიფო ოფიციალური თუ არაოფიციალური დოკუმენტები [Грамоты 1891; Грамоты 1898; Грамоты 1902].

კვლევის შედეგები

1756-1763 წლებში მიმდინარე შვიდწლიანმა ომმა, რომელსაც უინსტონ ჩერჩილი პირველ მსოფლიო ომს უწოდებს, უდიდესი გარდატეხა შეიტანა მსოფლიო ისტორიულ პროცესში. ამ ომისას წყდებოდა არა მარტო XVIII საუკუნის მასშტაბური პოლიტიკური წინააღმდეგობები, არამედ ახალი ისტორიის უმნიშვნელოვანესი კონცეფტუალური პრობლემები [Ливен 2012:17-18].

ომის შედეგებმა სათავე დაუდო თვისებრივად ახალ გლობალურ პროცესებს, მსოფლიოს ახალ პოლიტიკურ კონფიგურაციას. შვიდწლიანმა ომმა მანამდე არსებულ ფრანგულ დომინანტს წერტილი დაუსვა და ბრიტანული დომინანტით ჩაანაცვლა, რომელიც დღემდე გრძელდება [Scott 2006:46-57].

სწორედ ამიტომ შვიდწლიან ომს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე მსოფლიო ისტორიული პროცესის შემეცნებისთვის. ამ ომში ინგლისმა იმარჯვა, მაშინდელ ინგლისს, როგორც სახელმწიფოს, ჯერ კიდევ არა აქვს ლიბერალური მმართველობის მოდელი, არც ეკონომიკაა აგებული ლიბერალურ პრინციპებზე, მიუხედავად ამისა, ის ფლობს სახელმწიფო მართვის წარმომადგენლობით ორგანოს, ასევე გამოკვეთილია თანამედროვე კაპიტალიზმის პრინციპები და ნიშან-თვისებები.

შვიდწლიანი ომის მოგებით იწყება ახალი ერა მსოფლიო პოლიტიკაში, რომელიც დღემდე რჩება დომინანტი ინგლისურენოვანი ლიბერალურ-დემოკრატიული მმართველობის სახით. შვიდწლიანი ომით ყალიბდება ის მსოფლიო პოლიტიკური ლანდშაფტი, რაც დღემდე შენარჩუნებულია. ინგლისურენოვანი ქვეყნების მართვის მეთოდებს დაეფუძვნა მსოფლიო წესრიგი, რომლის წარმატებული მოშლის მცდელობა იყო პირველი და მეორე მსოფლიო ომები, ამასვე ემსახურებოდა „ცივი ომი“ [Ливен 2012:23-26].

ბუნებრივია, ჩნდება ლეგიტიმური კითხვა - თუკი შვიდწლიანი ომის შედეგები შეეხო მთელს ევროპას, უფრო მეტიც, თუკი ამ ომმა სათავე დაუდო თვისებრივად ახალ მსოფლიო ისტორიულ პროცესს, რატომ აღმოჩნდა კავკასია მდგრადი ამ პროცესების მიმართ, მაშინ როცა ყველა დროის მსოფლიო ისტორიული პროცესი კავკასიასა და საქართველოზე ადექვატურად აისახა? აღნიშნულ თემაზე საბჭოური ხანის რუსული და ქართული ისტორიოგრაფიის დუმილის მიზეზი იდეოლოგიური კონიუნქტურაა. ამ საკითხზე ჩვენ სპეციალური კვლევა გამოვაქვეყნეთ: „სტალინი ენგელსის წინააღმდეგ - ბერძნული პროექტის ისტორიოგრაფიისათვის“ [Natsvaladze 2021].

შვიდწლიანი ომისას რუსეთის არმია განსაკუთრებულ წარმატებას აღწევს. მისი სამიზნე აღმოსავლეთ პრუსიაა, მას სხვაგვარად ბრანდენბურგის პრუსიასაც უწოდებენ, პრუსიის სამეფოსათვის ეს განსაკუთრებული ტერიტორიაა - ფრიდრიხ მეორის სამშობლო და შესაბამისად სამეფო მამული.

რუსეთის არმია აღმოსავლეთ პრუსიას ჯერ კიდევ 1758 წელს იკავებს, ბუნებრივია, სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარი იმასაც ითვალისწინებს, რომ მხოლოდ ტერიტორიის დაკავება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მის განკარგვას, ამისთვის მთელი რიგი ღონისძიებებია საჭირო. ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიებაა აღმოსავლეთ პრუსიის მოსახლეობის დაფიცება რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე. სწორედ ამ რიტუალის შემდეგ ნიშნავს კენინგსბერგში საკუთარ გუბერნატორებს სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარი. გარდა ამისა, ამ მოვლენის დიდი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, იჭრება პრუსიული მონეტა რუსეთის იმპერატორის, ელიზაბეტა პეტრეს ასულის გამოსახულებით [Szabo 2008:56-71].

ეს საკმაოდ სახასიათო დეტალია, რამდენადაც მონეტას არა მარტო აღმოსავლეთ პრუსიაში აქვს გასავალი, შესაბამისად, აქ ნათლად ჩანს ის ქვეტექსტი, რაც რუსული აგრესიის რეალურ სახეს აშიშვლებს - მისი სამიზნე, პრუსია, სრულიადაც არ შემოიფარგლება მხოლოდ აღმოსავლეთი ნაწილით.

ეს დაპყრობები იმ კამპანიის გაგრძელებაა, რომელიც პეტრე პირველმა დაიწყო, სწორედ პეტრემ დააფიცა ესტლანდიისა და ლიფლანდიის მოსახლეობა რუსეთის სამეფო ტახტის ერთგულებაზე, მანამ,

სანამ 1721 წელს ნიშტატის კონგრესზე შვედეთი ოფიციალურად უარს განაცხადებდა ამ ტერიტორიებზე.

სიტუაცია რადიკალურად იცვლება მას შემდეგ, რაც ელიზავეტა პეტრეს ასული გარდაიცვალა და რუსეთის საიმპერატორო ტახტს პეტრე მესამე იკავებს. მისი ინიციატივით, რუსეთის არმია ტოვებს არა მარტო აღმოსავლეთ პრუსიას, არამედ უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ პუნქტს ბერლინს, რომლიდანაც რუსული აგრესიისთვის სულ სხვა მიზნები და პერსპექტივები ისახებოდა.

რუსული აგრესიული პოლიტიკის შერბილების მცდელობა ჯერ კიდევ რევოლუციამდელ ისტორიოგრაფიაში იწყება. რუსი მკვლევარი ბეზობრაზოვი ამ მოვლენას ხსნის სანქტ-პეტერბურგზე ვერსალის საიმპერატორო კარის ზეწოლით და ასკვნის, რომ მოვლენათა ასეთი შემობრუნების მიზეზი იყო სუბიექტური ფაქტორები - ელიზავეტა პეტრეს ასულის სიკვდილი და პეტრე მესამის რადიკალურად განსხვავებული განწყობი, ამასთან, ის განპირობებული იყო საერთაშორისო მოთხოვნით, სადაც ვერსალი ევროპის ინტერესებს გამოხატავდა, შესაბამისად ამ მოვლენებს მოჰყვა რუსეთის მიერ ევროპის ტერიტორიის დატოვება. [Безобразов 1892:255]

აღნიშნულ ვერსიას იმეორებს თანამედროვე რუსი მკვლევარი ჩერკასოვი [Черкасов 2010:294], რომელიც ბეზობრაზოვის მსგავსად რუსეთის არმიის ევროპიდან გაყვანას ვერსალის მოთხოვნას უკავშირებს.

უფრო შორს მიდის ასევე თანამედროვე რუსი მკვლევარი ჩინიაკოვი, რომელიც აცხადებს, რომ ელიზავეტა პეტროვნას რომ ეცოცხლა შვიდწლიანი ომის დასრულებამდე, საბოლოო შედეგი იქნებოდა ზუსტად ის, რაც პეტრე მესამის დროს იყო [Чиняков 2010:87].

ბუნებრივია, უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ვერსალის საიმპერატორო კარი. მისი გავლენა იმდროინდელ ევროპაზე, შესაბამისად რეალურია კიდევ ფრანგების სურვილი, არ გამოჩნდეს ევროპაში ახალი პოლიტიკური ძალა, მითუმეტეს ისეთი, როგორიც პოლიტიკურად მზარდი და აგრესიულად ორიენტირებული რუსეთის იმპერიაა, თუმცა, ერთია ფრანგების სურვილი და მეორე ის, რა პოლიტიკური მიზნები ამოძრავებს სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარს. ბერლინის დატოვება უსიტყვო კაპიტულაციას ნიშნავს, უსიტყვო კაპიტულაცია კი უპრეცედენტო მოვლენაა რუსულ სამხედრო ისტორიაში, ამიტომაც ჩვენ კატეგორიულად გამოვრიცხავთ სხვა სახელმწიფოს კარნახით რუსული ჯარის ამგვარ ქმედებას.

ჯერ ერთი, არ არსებობს დოკუმენტი, რომელიც დაადასტურებს, რომ ვერსალი კატეგორიულად მოითხოვს სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარის მხრიდან ბერლინის დატოვებას, მეორეც, ამგვარი დოკუმენტი რომც არსებობდეს, რუსულ სამხედრო ისტორიაში არ მოიძებნება პრეცედენტი, როცა ის მორჩილად, სხვისი ნებისა და სურვილის შესაბამისად, უსიტყვოდ, ასრულებს ასეთ ულტიმატუმს. ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ ბერლინის დატოვების გადაწყვეტილება, თავად რუსეთის საიმპერატორო კარმა მიიღო, ინიციატორი თავად რუსეთია. თუმცა, ეს ისეთი არაორდინალური მოვლენაა მსოფლიო ისტორიაში, რომ ამ გადაწყვეტილების მოტივაციის ძიება და შესაბამისი განმარტებაა საჭირო.

შვიდწლიანი ომის მსვლელობის უპრეცედენტო, არაორდინალური შემოტრიალება, რუსეთის მიერ ბერლინის დატოვება და ევროპის დაპყრობაზე უარის თქმა პასუხგაუცემელ კითხვად რჩება დღევანდელ ისტორიოგრაფიაში. მართლაც უცნაურია - რუსეთს ხომ ფაქტობრივად გარანტირებული აქვს ტრიუმფატორის მანტია - ის ევროპის შუაგულში ზეობს, ბერლინშია განლაგებული მისი ჯარები, ეს უკვე იმის ნიშანია, რომ ევროპაზე გავლენის მოპოვებას ბევრი აღარაფერი უკლია.

სწორედ ამ რეალობისას, სადაც ყველაფერი გარანტირებულია, ყველაფერი რუსეთის სასარგებლოდაა, სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარი ერთი ხელის მოსმით თმობს უპირატესობას, ევროპაზე შეტევის შემდგომ პერსპექტივას და საგარეო პოლიტიკის ვექტორის შეცვლაზეც ფიქრობს... ფიქრობს იმ მიმართულებით შეტევაზე, სადაც ფაქტობრივად არაფერი აქვს გარანტირებული. ევროპის დაპყრობის მაგივრად თურქეთის დაპყრობაზე აკეთებს არჩევანს. არადა, ეს ურთულესი ამოცანაა, რასაც თავად ევროპის სახელმწიფოები დიდი ხნის მანძილზე ცდილობენ - თურქეთის იმპერია სამ კონტინენტზეა გადაჭიმული და მსოფლიო ბატონობის პრეტენზია გააჩნია. ფაქტია, რუსეთის იმპერატორის გადაწყვეტილება, ბერლინის დატოვება ძალიან არალოგიკური და მითუფრო არაპრაქტიკული სვლაა.

აქ უამრავი კითხვა ჩნდება - რატომ უშვებს ხელიდან რუსეთი იმას, რაც უკვე გარანტირებული აქვს და რატომ თვლის, რომ უფრო წარმატებული იქნება სამ კონტინენტზე გადაჭიმულ მსოფლიო რანგის იმპერიასთან შერკინება, ვიდრე დაქუცმაცებულ, შიდადაპირისპირებით ერთმანეთთან კომუნიკაციისუუნარო ევროპასთან ჭიდილი?

არადა, ერთი შეხედვით, სამხედრო წარმატების უფრო რეალური შანსი ისევ დასავლეთ ევროპაში აქვს რუსეთს. ამას რამდენიმე მიზეზი აქვს:

1. რუსი მეომრებისთვის ევროპა უკვე ადაპტირებული და ნაცნობი გარემოა
2. პრუსია ჯერ არაა სასურველ კონდიციაზე, შესაბამისად მისმა რევანშისტულმა განწყობებმაც, დიდი ალბათობით შედეგი არ უნდა გამოიღოს
3. პრუსია-ავსტრიის დაპირისპირების გამოყენება დამატებით ბონუსს აძლევს რუსეთის საიმპერატორო კარს. ავსტრია რუსეთის მოკავშირეა და მარია ტერეზიას ფრიდრიხთან პოლიტიკური დაპირისპირება აქვს. შესაბამისად, ნაკლებ სავარაუდოა, ავსტრია რუსეთს დაუპირისპირდეს
4. გასათვალისწინებელია პრუსიასთან საფრანგეთის დაპირისპირებაც.

სწორედ ამიტომაც, ზემოაღნიშნული ოთხი ფაქტორის ფონზე, კიდევ უფრო მეტ კითხვას ტოვებს რუსეთის საგარეო ვექტორის ცვლილება. ფაქტია, რომ აქ ლოგიკის საწინააღმდეგოდ საკმაოდ კომპეტენტური და გავლენიანი ძალა მუშაობს, ამკარაა პოლიტიკური ქვედადინებებიც.

ამ ფონზე, ბუნებრივია, ობიექტური დასკვნების გაკეთებისთვის ყველაზე სანდო კრიტერიუმი გახლავთ ის, თუ ვინ ისარგებლა ყველაზე მეტად რუსეთის საგარეო პოლიტიკური ვექტორის ცვლილებით - თავად რუსეთმა, თუ ვინმემ სხვამ?

პასუხი ცალსახაა - რუსეთისათვის საგარეო პოლიტიკური ვექტორის ცვლილება მხოლოდ ახალი პრობლემების თავსომხვევა გახლდათ, ეს იყო ფაქტობრივად დაწყებული და წარმატებულად დასრულებული საქმის ხელახალი დაწყება, სადაც, განსხვავებით წინა შემთხვევისაგან, ნაკლები შანსი იყო წარმატებისა.

ერთადერთი მოგებული ამ პროექტით პრუსია და ფრიდრიხ მეორე გახლდათ. ყველაზე მეტად სწორედ მათ გაუმართლათ, რამდენადაც ფაქტობრივად მოვლენათა ლოგიკურ განვითარებას, პრუსიის, როგორც სახელმწიფოს დასამარება უნდა მოჰყოლოდა. ამ მოვლენამ ისეთ სასოწარკვეთაში ჩააგდო ფრიდრიხი, რომ სუიციდის მცდელობა ჰქონდა. რუსეთის იმპერატორის, პეტრე მესამის მოულოდნელმა გადაწყვეტილებამ აბსოლუტურად საწინააღმდეგო მიმართულებით იმუშავა.

პეტრე მესამე გერმანელია, მას გამორჩეულად უყვარს თავისი სამშობლო, ამასთან თავად ფრიდრიხის მიმართაც აქვს მომეტებული სიმპათიები. სწორედ ამან იმუშავა კონკრეტული რეალობისა და ფრიდრიხ მეორის სასარგებლოდ [Szabo 1994:37-49].

თუმცა, სუბიექტური ფაქტორი მხოლოდ ერთგვრად გახლავთ სარგებლიანი, ეს საკმაოდ კარგად აქვს გაცნობიერებული ფრიდრიხ მეორეს, სწორედ აქ იბადება იდეა, რომ ეს სუბიექტური განწყობები სისტემურ მოდელად ჩამოყალიბდეს.

არადა, ეს ურთულესი ამოცანაა. ფრიდრიხის სკურპულიოზული პოლიტიკური და გეოსტრატეგიული გათვლები სჭირდება - ამ კონცეფციის მთავარი თეზა გახლავთ ის, რომ ევროპის არცერთი სახელმწიფოსთვის მიუღებელი არ უნდა იყოს ამ სისტემური მოდელის ნიუანსები, უფრო მეტიც - ეს სისტემური მოდელი მთელი ევროპის განწყობებსა და პოლიტიკურ სურვლებს უნდა გამოხატავდეს.

სწორედ აქ იქარგება ევროპისა და კონკრეტულად, პრუსიის უსაფრთხოების ახალი სისტემური მოდელის დეტალები - ფრიდრიხ მეორის კონცეფციის მთავარი ღერძი სრულიად ევროპის ერთიან პოლიტიკურ ინტერესზე უნდა მოიქარგოს, ამიტომაც კონკრეტული, ცალსახა პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას - რა ადლებებს სრულიად ევროპას მეტ-ნაკლებად ერთნაირი ხარისხით, პოლიტიკური და გეოსტრატეგიული თვალსაზრისით?

ეს არ არის რთული კითხვა - ცალსახა პასუხი აქვს ყველას - ეს სამ კონტინენტზე გადაჭიმული ოსმალეთის იმპერიაა, რომელმაც ევროპული ლაშქრობებით ორგზის ააფორიაქა ევროპა და რომ არა

პოლონეთის მეფის იან სობესკის სიმამაცე და თავდადება, ევროპის ისლამიზაცია გარდაუვალი იქნებოდა.

სწორედ ამიტომ, ფრიდრიხ მეორის კონცეფციის მთავარი სტრატეგია ანტიოსმალური განწყობით უნდა იყოს გაჯერებული. ეს ანტიოსმალური განწყობა აერთიანებს სრულიად ევროპას.

კონცეფტუალური სტრატეგია განსაზღვრულია, ახლა მთავარი ამოცანაა, როგორ უნდა აღსრულდეს ეს იდეა. უმნიშვნელოვანესი დეტალია - ფრიდრიხ მეორეს რუხი კარდინალის როლში ყოფნა ხიბლავს, აქ არ უნდა იყოს სააშკარაოდ გამოტანილი პრუსიის ინტერესები, შესაბამისად ამ კონცეფციის უშუალო მონაწილედ და განმახორციელებლად პრუსია კატეგორიულად უნდა გამოირიცხოს - ის ინკოგნიტოდ უნდა დარჩეს.

რუსეთის შიდაპოლიტიკურ პროცესებში რუხი კარდინალის როლის სურვილი საკმაოდ კარგად ჩანს ჯერ კიდევ XVIII ს-ის 40-იანი წლებიდან, როცა იმპერატორი ელიზავეტა თავისი ძმიშვილისთვის რუსეთის მომავალი იმპერატორის, პეტრე მესამისთვის საცოლეს არჩევს. გერმანია ტრადიციულად ამარაგებს სხვადასხვა სამეფო კარს საპატარძლოებით, ამიტომაც გასაკვირი არაა, რომ სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარისთვის სასურველი არჩევანი გერმანელ საპატარძლოზე შეჩერდა, ამის საწინააღმდეგო ფრიდრიხს არაფერი აქვს, უბრალოდ ძალიან უცნაურად გამოიყურება ის ფაქტი, რომ პრუსიის მეფე კატეგორიულად გამორიცხავს საკუთარი დებიდან რომელიმე გახდეს რუსეთის მომავალი იმპერატორის მეუღლე, მაშინ როცა სოფია რუსეთს დედოფლის რანგში მისთვის ყოველმხრივ მისაღები და სასურველი კანდიდატურაა.

ბუნებრივია, ფრიდრიხისათვის საკუთარი დების მეშვეობით გერმანული ინტერესების გატარება უფრო იოლია, თუმცა, ამ იოლ ვარიანტზე პრუსიის მეფე კატეგორიულად უარს აცხადებს. სწორედ ეს ბაძებს ეჭვს, სწორედ ეს ფსიქოლოგიური განწყობები გვიბიძგებს ვიფიქროთ, რომ მისთვის ინსპირაციაა მთავარი და სწორედ ამ ინსპირაციის სურვილი ხსნის ფრიდრიხის რუხი კარდინალობის მოტივაციებს.

ცალსახაა, რომ ინსპირაციისათვის საკმაოდ მნიშვნელოვანია წინა პლანზე წამოიწიოს მისი უმთავრესი მოწინააღმდეგე - ავსტრია, რომლის იმპერატორიც ამავდრულად გახლდათ გერმანელი ერის საღვთო რომის იმპერატორი. ავსტრია უნდა იყოს ამ კონცეფციის მთავარი ფიგურანტი - ინსპირაციისათვის ეს უმთავრესი პირობაა. ავსტრიის ჩართვა ამ პროექტში და მისი გააქტიურება საკმაოდ იოლია, რამდენადაც ავსტრიის იმპერია ყველაზე მწვავედ განიცდის ოტომანთა აგრესიას, რამდენადაც ის უშუალოდ ემიჯნება ოსმალეთის იმპერიას და ამ უკანასკნელის სურვილი გააფართოვოს ევროპული სამფლობელოები პირდაპირ, უშუალოდ ავსტრიის ტერიტორიების, კონკრეტულ შემთხვევაში, ბალკანეთის დაპყრობას ნიშნავს, თუმცა, პრაქტიკამ ორგზის ისიც აჩვენა, რომ ოსმალეთი არ სჯერდება მხოლოდ ბალკანეთს და თავად კენის ალების სურვილიც გააჩნია.

ამ პრიზმაში კიდევ უფრო მომხივბლელია ავსტრიის საიმპერატორო კარისთვის იდეა რუსეთთან ერთად გაინაწილოს ოსმალეთის იმპერია [Ивонин 2007:29-35].

სწორედ ამ დახლართულმა სქემებმა განაპირობა, რომ პეტრე მესამის აღსაყდრების შემდეგ ბერლინიდან გაჰყავთ რუსებს ჯარი. ისტორიოგრაფიაში ეს ფაქტი ახსნილია საკმაოდ მარტივად - პეტრე მესამე თავად გახლავთ წარმოშობით გერმანელი, დიდი მოტრფიალეა ფრიდრიხ მეორის და სწორედ ამ სიმპათიებმა განაპირობა მისი ესოდენ უჩვეული გადაწყვეტილება.

ვფიქრობთ, მხოლოდ პეტრეს კეთილგანწყობა არ უნდა იყოს ამგვარი უცნაური გადაწყვეტილების მიზეზი. ჩვენ შევისწავლეთ პრუსიისა და რუსეთის 1762 და 1764 წლების ტრაქტატები, საიდანაც კარგად ჩანს რუსეთთან ურთიერთობას როგორ აგვარებს პრუსია ფულით. კერძოდ, 1762 წლის 8 ივნისს რუსეთსა და პრუსიას შორის სანქტ-პეტერბურგში დადებული ხელშეკრულების პირველი სეპარატული არტიკულით პრუსია ვალდებულია იღებს რუსეთს გადაუხადოს წლიურად 600 ათასი რუბლი, თუკი ის დაიწყებს ომს ოსმალეთის იმპერიასთან [Мартенс 1880:407]. სეპარატულ არტიკულს ხელს აწერენ რუსეთის მხრიდან გრაფი მიხაილ ვორონცოვი, პრუსიის მხრიდან ბერნგარდი - ვილჰელმი ბარონ პოლცი.

ერთგვარი კორექტივია შეტანილი 1764 წლის ხელშეკრულებაში. 1764 წლის 31 მარტის რუსეთ პრუსიის ხელშეკრულებას, რომელიც ასევე სანქტ-პეტერბურგში დაიდო, თან ერთვის პირველი საიდუმლო

არტიკული, სადაც გადაისინჯა ორი წლის წინ პრუსიის მეფის მიერ ნაკისრი ვალდებულება და დაზუსტდა, რომ პრუსია რუსეთს გადაუხდის არა 600 ათას რუბლს, როგორც ეს 1762 წლის ხელშეკრულების საიდუმლო არტიკულითაა გათვალისწინებული, არამედ 400 ათას რუბლს ყოველწლიურად, ოსმალეთთან საომარი მოქმედებებისათვის. აქვე გათვალისწინებულია ამ თანხის გადახდის კონკრეტული პირობები. ყოველ სამ თვეში პრუსიამ უნდა გადაიხადოს 100 ათასი რუბლი.

პირველ საიდუმლო არტიკულს ხელს აწერენ რუსეთის მხრიდან ნიკიტა პანინი და ალექსანდრ გოლიცინი, პრუსიის მხრიდან სოლმსი. სამივე ხელმოწერა დადასტურებულია შესაბამისი ბეჭდით [Мартенс 1883:19].

ზემოაღნიშნული დოკუმენტები, გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ბერლინის დატოვებისას რუსეთის საიმპერატორო კარისთვის ფრიდრიხს სოლიდური თანხა უნდა შეეთავაზებინა, რისი ოფიციალური დოკუმენტიც, ბუნებრივია, არ გაფორმდა, რამდენადაც ეს იყო ერთჯერადი გარიგება, ქრთამი, შემდგომში კი ამ ურთიერთობამ, ფინანსურმა გარიგებამ, ოფიციალური, საიდუმლო ფორმა მიიღო, რამდენადაც აქ უკვე მრავალჯერად, სისტემურ ვალდებულებებთან გვაქვს საქმე.

აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რუსეთის იმპერატორის კეთილგანწყობა მხოლოდ შირმაა რუსეთის არმიის მიერ ბერლინის დატოვებისას ფინანსური გარიგების [Мартенс 1880:407; Мартенс 1883:19] შესაფუთად.

აქ კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი დეტალია საგულისხმო. რუსეთის იმპერატორის უჩვეულო გადაწყვეტილებას მოსდევს სულ მალე სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარის გადატრიალება, რომლის შედეგადაც კლავენ პეტრე მესამეს და ტახტზე ადის მისი მეუღლე, წარმოშობით გერმანელი სოფია ფრედერიკა ავგუსტა ფონ ანჰალტ-ცერბსტერი, შემდგომში ეკატერინა მეორე.

რუსულ პუბლიცისტიკაში არის მოსაზრება, რომ ამ გადატრიალების უკან იდგა ფრიდრიხ დიდი [Мадариага 2002:62:93]. ეს ჩვენი კვლევის საგანი არაა, და შესაბამისად ამ საკითხზე არ შევჩერდებით დეტალურად, თუმცა, ვფიქრობთ, ამ მოსაზრებას აქვს არსებობის უფლება, გამომდინარე იქიდან, რომ პეტრე მესამე ფრიდრიხისათვის შვიდწლიანი ომის შემდეგ რუსეთის ტახტზე არასასურველი ფიგურაა.

თითქოს პარადოქსია - პეტრე მესამე, რომელმაც ფაქტობრივად ფიზიკური არსებობის შენარჩუნების საშუალება მისცა ფრიდრიხს, რომლის უცნაურმა და უპრეცედენტო გადაწყვეტილებამ იხსნა პრუსიის სამეფო განადგურებისაგან, მიუღებელი ხდება ფრიდრიხ მეორისთვის.

ბუნებრივია, ამ პარადოქსს ახსნა უნდა. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ფრიდრიხს რაც შეეძლო მიეღო პეტრე მესამესგან, მაქსიმალურ შედეგს მიაღწია. სწორედ ამ გადაწყვეტილებისა, თუ გარიგების გამო ხდება მიუღებელი სრულიად რუსეთისათვის ახალი იმპერატორი, რამდენადაც ის შემდგომი გეგმებისათვის აღარ გამოდგება. მიზეზი მარტივია - დაპყრობილი ევროპის დათმობა არ აპატია რუსეთმა იმპერატორს, შესაბამისად საკმაოდ აგრესიული დამოკიდებულებაა მის მიმართ მთელს იმპერიაში. ბუნებრივია, ამ ფონზე რუსეთის თვალში დისკრედიტირებული პეტრე ვერ გამოდგება ფრიდრიხის მოკავშირედ და მითუმეტეს სხვა უფრო მნიშვნელოვანი საქმისათვის, რამდენადაც პეტრეს მეშვეობით ფრიდრიხისთვის სასურველი რაიმე იდეის ქადაგება წინასწარ განწირულია დისკრედიტაციისათვის. აქ პედანტურად მუშაობს შექსპირისეული ფორმულა „მავრმა თავისი საქმე გააკეთა, მავრი უნდა წავიდეს...“.

ფრიდრიხისათვის უმნიშვნელოვანესია შეიქმნას ის სისტემური მოდელი, რამაც ფაქტობრივად უნდა გამორიცხოს ევროპაში რუსეთის შემდგომი აგრესია.

პეტრე მესამის მიერ ბერლინის დატოვება მხოლოდ ფინანსური დაინტერესების შედეგი არ ყოფილა. მას კონკრეტული იდეა უმაგრებს ზურგს. ეს ანტიოსმალური კომპანიაა. სწორედ ასეთ ფონზე ჩნდება კონცეფცია - ევროპის ანტიოსმალურ კამპანიას სათავეში ჩაუდგეს რუსეთი. ბუნებრივია თავად რუსეთიც უნდა დარწმუნდეს, რომ ევროპის მიმართულებით აგრესიას გაცილებით სჯობს თურქული ვარიანტი.

პრუსიისაგან ქრთამის მიღების გადაწყვეტილებისას რუსეთი არა მარტო პრაგმატულად, არამედ მომავალი პერსპექტივის გათვლითაც მოქმედებს. რუსეთისათვის ბერლინის აღება, მართალია, დიდი წარმატება და ევროპაში მომავალი აგრესიული პოლიტიკისთვის საფუძვლის შემზადებაა, თუმცა,

ფაქტია, რომ ეს რეალურად სანქტ-პეტერბურგისთვის ერთგვარი ჩიხია, რამდენადაც რუსული აგრესია ის მოვლენაა, რომლის წინააღმდეგ არის საკმარისი საფუძველი, უკლებლივ ყველა ევროპული სახელმწიფო გაერთიანდეს. ამდენად, გასაკვირი არაა, რომ შვიდწლიან ომში რუსეთს მოკავშირე არა ჰყავს.

რაც შეეხება ფრიდრიხის წინადადებას, ანტიოსმალური მოძრაობის მებაირახტრობას, კონკრეტულ ეტაპზე რუსეთის ხელის შემშლელი არავინაა. შესაბამისად, ეს უკვე სხვა პერსპექტივაა, პერსპექტივა, რომელიც რეალობად სახავს ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეების დაკავებას, რაც მსოფლიო ეკონომიკის კონტროლის წინაპირობა და შესაბამისად, უდიდესი შემოსავალია. ეს ის მექანიზმია, რომელიც რუსეთს საშუალებას მისცემს არათუ ევროპა, მსოფლიო აკონტროლოს [Ragsdale 1988:95-105].

ფრიდრიხ მეორემ სათანადოდ იზრუნა იმისთვის, რომ რუსეთისათვის ისეთი კონცეფცია შეეთავაზებინა, რაც დიდი სახელმწიფოებს არ დააპირისპირებდა. ამ მხრივ ანტიოსმალური კამპანიის იდეა იყო ის კონკრეტული ოპტიმალური გეგმა, რაც ევროპის ყველა დიდსა თუ პატარა სახელმწიფოს ინტერესებში გახლდათ. საგულისხმოა ის, რომ ფრიდრიხ მეორე საკმაოდ ფილიგრანულად იაზრებს ნებისმიერ დეტალს.

რუსეთის მიერ ანტიოსმალური კამპანიის ფორსირება აწყობს:

1. ავსტრიის იმპერიას, რომელიც უშუალოდ ემიჯნება ოსმალეთის იმპერიას. ვენა ორჯერ იყო ალყაში მოქცეული ოსმალების მიერ. ოსმალეთი მუდმივად ემუქრება ავსტრიის ბალკანურ სამფლობელოებს.
2. ინგლისს, როგორც საზღვაო სახელმწიფოს, რამდენადაც ოსმალეთის დასუსტება ფაქტობრივად მის მიერ ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეების კონტროლის გარანტიაა.
3. საფრანგეთს, მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთთან მას მჭიდრო დიპლომატიური და სავაჭრო ურთიერთობები აქვს, ასეთი ურთიერთობის სტაბილიზაციის შენარჩუნებისათვის ვერსალს სჭირდება ბალანსის ერთგვარი მექანიზმი.
4. ქართლ-კახეთის სამეფოს, რომელიც გადარჩენის ერთადერთი გზა ერთიანი კავკასიური სახელმწიფოს შექმნა და საერთაშორისო სისტემის მიერ მისი აღიარებაა, რასაც ეწინააღმდეგება ოსმალეთის იმპერიის მიერ შემუშავებული სისტემური მექანიზმი და კავკასიის გადანაწილების ამასიის მოდელი.
5. პრუსიას, რომელმაც რუსეთის ჯარების გასვლის შემდეგ დამოუკიდებლობა შეინარჩუნა.

რაც შეეხება თავად რუსეთს, მისთვის ოსმალეთთან დაპირისპირება პოლიტიკურად ფაქტობრივად წაუგებელი თამაშია, რამდენადაც მისი იდეოლოგიური პოსტულატი - ბერძნების გამოსარჩლება, ქრისტიანობის დაცვა, გონიერი პოლიტიკის წარმოების შემთხვევაში აუცილებლად მოიტანს სასურველ შედეგს. ეს შედეგი, ბუნებრივია, ოსმალეთის იმპერიის სიძლიერიდან გამომდინარე, შესაძლოა, მყისიერი არ იყოს, თუმცა, მარცხიც კი პერსპექტივაში საკმაოდ სოლიდურ ფორას იძლევა ოსმალეთის სახელმწიფოს შიდა არეულობის თვალსაზრისით. მხედველობაში გვაქვს ოსმალეთის იმპერიის მრავალეროვნული რეალობა, კონფესიათა სიჭრელე, რაც ტრადიციულად პრობლემებს უქმნის განსხვავებული აღმსარებლობის მქონე სახელმწიფოს სიძლიერეს. მათი ანტიოსმალური განწყობების გაღვივება კი სწორედ ის მექანიზმია, რომლითაც სახელმწიფოებრივი სიმტკიცე ირყევა.

ანტიოსმალური კამპანია, რომელიც შვიდწლიანი ომის დასრულებისას გამოიკვეთა, მნიშვნელოვნად განსხვავდება ფორმით წინა ანტიოსმალური მოძრაობისგან. აქ მთავარი აქცენტი გადადის ოსმალეთის ევროპული ნაწილის დანაწილებაზე. შესაბამისად, იგეგმება ამ ტერიტორიის არა პირდაპირ შეერთება, არამედ დაკიის ბუფერული სახელმწიფოს შექმნა და ბიზანტიის იმპერიის აღდგენა [Маркова 1986:5-11; Зорин 2001:35-37], რომლის იმპერატორად ეკატერინა მეორე თავის შვილიშვილს კონსტანტინეს მოიაზრებს. შესაბამისად მას ზრდის ბერძნული წესით [Грифитс 2013:352-360]. ეს ის პროექტია, რომელიც ერთგვარ კონცეფტუალურ ფორმას იღებს და მოქმედებს რუსეთის იმპერიის შემდგომი პერიოდისას თითქმის საუკუნენახევარის განმავლობაში პირველი მსოფლიო ომის ჩათვლით.

ბერძნული პროექტი, ანტიოსმალური კამპანიის ფორსირება, განსაკუთრებული შანსი იყო ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის. იმისათვის, რომ ცხადად წარმოჩინდეს ახალი საერთაშორისო პოლიტიკური

ინიციატივის მნიშვნელობა საქართველოსთვის, საჭიროა იმ სისტემური პრობლემების ჩამოთვლა, რაც ოსმალეთის იმპერიამ შექმნა კავკასიის ეტაპობრივი დაპყრობებისას.

1. მთავარი პრობლემა ამასიის საერთაშორისო სისტემა, რომლითაც ოსმალეთმა საქართველო ირანს გაუნაწილა. 1555 წლის ამასიის სისტემა იყო ის ოპტიმალური დათმობა, რაზეც ოტომანთა იმპერია იყო თანახმა. ამასიის ზავმა ფაქტობრივად შეუძლებელი გახადა თეორიულადაც კი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება [შველიძე 2014:20-32], არადა, ერთიანი საქართველო სწორედ ის ფენომენია, რომელსაც სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით ორი უმნიშვნელოვანესი კოზირი გააჩნია - დარიალის გადმოსასვლელების კონტროლი და ზღვაზე გასასვლელი, რაც ერთი მხრივ, ძველი და შუა საუკუნეების მსოფლიოს ისტორიისას იყო უმნიშვნელოვანესი ბერკეტი მსოფლიო იმპერიების წინააღმდეგ და მეორე მხრივ, სახელმწიფოებრივი და ეკონომიკური განვითარებისათვის უმნიშვნელოვანეს სისტემურ წინაპირობა.

ირანსა და ოსმალეთს შორის გადანაწილებული კავკასია იყო ის რეალობა, რასაც დანარჩენი მსოფლიო აღიარებდა. შესაბამისად აქ ისახება კიდევ ერთი პრობლემა

2. განსხვავებით წინა საუკუნეებისგან, სადაც საქართველოს პრეტენზია გააჩნდა ყოფილიყო მსოფლიოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფო, ამასიის საერთაშორისო სისტემის ამოქმედების შემდეგ მსოფლიომ ფაქტობრივად დაივიწყა, რომ კავკასიაში ერთ დროს დამოუკიდებელი სახელმწიფო არსებობდა, მხოლოდ ქართული ეკლესიის განსაკუთრებული აქტიობა და ამ აქტიობებთან დაკავშირებული რეზონანსი შეახსენებდა საერთაშორისო საზოგადოებას საქართველოს, როგორც კულტურული და კონფესიური სივრცის არსებობას.

მსოფლიო იმპერიებისათვის ეს იყო ის სანუკვარი მოდელი, რაც კავკასიის უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტების დაუფლების რეალურ შანსს აძლევდა, რაც მსოფლიო ეკონომიკასა და პოლიტიკაზე ბატონობის ხელსაყრელი ბერკეტი გახლდათ. ასეთ დროს, თუკი რომელიმე სახელმწიფო ისახავდა შორეულ პერსპექტივაში ხელისშემშლელი ამასიის მოდელი მორღვევას, ამას ფიქრობდა არა საქართველოს კეთილდღეობისათვის, არამედ იმისთვის, რომ თავად დაეკავებინა დამპყრობლის ადგილი და განეკარგა უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტები.

3. ამასიის სისტემამ შექმნა კიდევ ერთი სისტემური საფრთხე - ფაქტობრივად გადაუკეტა გზა კავკასიის რეგიონს ევროპისაკენ და კულტურული და პოლიტიკური თვალსაზრისით მაჰმადიანურ იზოლაციაში მოაქცია.

კავკასიის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი მოექცა მაჰმადიანურ გარემოცვაში, რაც მინიმუმამდე ამცირებდა იმ გეოგრაფიულ არეალს, საიდანაც ქრისტიანულ სამყაროსთან შეიძლებოდა კავშირი. მთავარი აქცენტი გადავიდა კავკასიის მაჰმადიანურ სივრცეში ინტეგრაციაზე. ეს კი უნიკალური ქართული კულტურისა და მენტალური საფუძვლების მოსპობისა და ახალი, ქრისტიანობისაგან აბსოლუტურად განსხვავებული და არათავსებადი კულტურული სივრცის შექმნას ითვალისწინებდა.

4. ოსმალეთის იმპერიამ იზრუნა არა მარტო იმაზე, რომ ერთიან საქართველოს აღარ ჰქონოდა სახელმწიფოებრივი განვითარების ეკონომიკური წყარო - ზღვაზე გასასვლელი, არამედ გააუვნებელყო ის უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოებრივი ბერკეტი, რომელიც კავკასიაში არსებულ სახელმწიფოს მსოფლიო იმპერიებზე გავლენის შესაძლებლობას აძლევდა - ქართულ სახელმწიფოებრივ და კულტურულ სივრცეს ჩამოაცილა ჩრდილო კავკასია, აქ მცხოვრები ქრისტიანი მთიელები გაამაჰმადიანა, განსაკუთრებული აქცენტი აიღო დაღესტანზე, რომელიც ოსმალთა მთავარი სატელიტი გახლდათ კავკასიაში სახელმწიფოებრივი სისტემის წინააღმდეგ. ეს იყო უმნიშვნელოვანესი მარწუხი კავკასიისათვის, რაც სისტემურად უზრუნველყოფდა მაჰმადიანურ კულტურულ თუ პოლიტიკურ სივრცეში კავკასიის ინტეგრაციის პროცესს.

5. ოსმალეთის იმპერიამ მოშალა მსოფლიოში ქართული უნიკალური სოციალური ლანდშაფტი, რომელიც საქართველოს ისტორიის ყველა დროის ქართული სახელმწიფოებრიობის უმთავრესი საყრდენი გახლდათ. განსხვავებით სხვა კულტურული, თუ პოლიტიკური სივრცისგან, საქართველოში სახელმწიფოებრიობის მთავარი მახასიათებელი გახლდათ ღია სოციალური გარემო, რაც შანსს აძლევდა ნებისმიერ ღირსეულ ადამიანს აღზევებულიყო უფრო მაღალ სოციალურ ფენაში. ბაგრატიონები ითვალისწინებდნენ, რომ იმ მძაფრ პოლიტიკურ ინტერესს მსოფლიოს უძლიერესი

სახელმწიფოების მხრიდან ვერ აღუდგებოდნენ წინ ერთიანი ინტერესებისა და ერთად შეკრული საზოგადოების გარეშე. სწორედ ამ რეალობაში ყალიბდება მსოფლიო პოლიტიკური რეალობისგან განსხვავებული სოციალური ურთიერთობები. მაგალითად: საბრძოლო ოპერაციებისა და ომისას თუკი ევროპაში ჩვეულებრივი, დადგენილი წესი იყო, რომ მეფე უნდა ყოფილიყო განსაკუთრებულად დაცული, საქართველოში მეფე ბრძოლის წინა პლანზე გახლდათ და თავად უჩვენებდა სხვა მეომრებს ვაჟკაცობისა და თავდადების მაგალითს. სწორედ აქ იკვეთება საზოგადოების მთავარი მახასიათებელი - ნებისმიერი მებრძოლი მეფის თანამდგომია და არა განსხვავებული სოციალური წრის წარმომადგენელი. მეფე პატრონია და არა ბატონი. სწორედ ამგვარი განსხვავებული მენტალობის შედეგი იყო, რომ ადამიანთა სოციალური ჩაგვრას საქართველოში არ მიუღია სისტემური სახე. სწორედ აღნიშნულმა რეალობამ განაპირობა ის, რომ ბაგრატიონები ყველა დროის მსოფლიო ისტორიაში ერთადერთი სამეფო დინასტიაა, რომელსაც საკუთარი ხალხი არ აჯანყებია. ყველა სოციალური ფენა გრძნობს მეფის სამსახურსა და კეთილგანწყობას, შესაბამისად ისიც შეძლებისდაგვარად მხარში უდგას ხელისუფალს. ამ განწყობამ შექმნა საქართველოში უნილკალური სოციალური ლანდშაფტი.

აი, ეს უნიკალური სოციალური ლანდშაფტი გახდა ოსმალეთის იმპერიის ერთ-ერთი მთავარი სამიზნე კავკასიაში დამკვიდრებისთვის. მათ ისარგებლეს იმით, რომ ამასიის სისტემამ ფაქტობრივად მარწუხებში მოაქცია კავკასიის რეგიონის ეკონომიკური განვითარება, აღარ იყო ის შემოსავალი, რაც აბრეშუმის გზის ფუნქციონირებისას გააჩნდა ფეოდალს, არადა, დარჩა იგივე მოთხოვნები და მისწრაფებები. და ამ ეკონომიკური მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად დასავლეთ საქართველოს ფეოდალთა უმეტესობა, მათ შორის სამეფო კარი, იღებს უღირს გადაწყვეტილებას გახდეს ოსმალეთის ტყვეთა ბაზარის დამკვეთი და შესაბამისად, მისი ორგანული ნაწილი.

ბუნებრივია, უმნიშვნელოვანესი საკითხია - რა ცვლილებები მოიტანა კავკასიაში ბერძნულ პროექტზე რუსეთის ორიენტირებამ. ბერძნული პროექტი თანდათანობით ყალიბდება, ის საბოლოო სახეს როგორც შინაარსობრივად, ისე ფორმის თვალსაზრისით 80-იან წლებში იღებს, მანამდე ძიების პროცესია, პოლიტიკური ასპარეზი საკმაოდ მოქნილია, რაც სიხისტეს გამორიცხავს, ნებისმიერი მოდელი ადაპტირებული უნდა იყოს რეალობასთან, სწორედ ამ კონტექსტითაა ხელდასხმული რუსეთის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა.

ბერძნული პროექტის რეალურად აღსრულებაში ავსტრიის იმპერიის თანაზიარად კავკასიაში არსებული სამეფო სამთავროები მოიაზრებიან. ისინი რუსეთის მოკავშირენი უნდა იყვნენ. სხვაგვარად ფაქტობრივად გამორიცხულია, რამდენადაც წარმოუდგენელია რუსეთის საგარეო გეგმები და ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლა მარტო, მოკავშირის გარეშე. მსოფლიო ისტორიას თვითიზოლაციისა და გრანდიოზული საგარეო პრობლემების ეულად გადაჭრის მცდელობის ერთადერთი პრეცედენტი ახსოვს - ჯალალედინის სახით, რომელმაც ყველა პოტენციური მოკავშირე მოიძულა და მარტო შეეცადა გრანდიოზული გეგმების გადაჭრას.

აქ განსხვავებული მასშტაბებია, უფრო გრანდიოზული, რეალურად ეს მსოფლიო გადანაწილების გაგრძელებაა, რაც 1762 წლიდან იწყება, ამ გეოპოლიტიკურ მრავალწახნაგოვან მიმართულებებს გლობალური მიდგომა სჭირდება, რაც ბუნებრივია გამორიცხავს იმ რეალობას, რომ რომელიმე შესაძლო შანსი არ იქნას გამოყენებული.

სწორედ ამ კონტექსტშია გასააზრებელი ამ პერიოდის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებიც. მთავარი ამოცანაა, ფრიდრიხ მეორის პროექტმა ჩაანაცვლოს ის წარმატებული სამხედრო ოპერაციების შედეგები, რასაც რუსეთმა მიაღწია, მას ხელთ უპყრია ევროპის მნიშვნელოვანი სტრატეგიული ადგილები, რომლის საპირწონედ უნდა შესთავაზოს ფრიდრიხმა რუსეთს კონკრეტული ტერიტორიები.

სწორედ ბერძნული პროექტის ფორმატში იკვეთება XVIII ს-ის 60-იან წლებიდან რუსეთის კავკასიური პოლიტიკის ახალი კონტურები, რაც მნიშვნელოვნად განსხვავდება წინა პოლიტიკური თამაშებისგან.

მიუხედავად თვისებრივი სიახლისა, აშკარაა ისიც, რომ რუსეთი ამ თამაშებისთვის დიდი ხანია ემზადება - პეტრე პირველის დამოკიდებულება ვახტანგ მეექვსისადმი, ის ავანტიურა, რამაც ფაქტობრივად თავდაყირა დააყენა ისედაც შინაგანი წინააღმდეგობით დამუხტული ქართული პოლიტიკური სივრცე, სწორედ ამ დროიდან ამუშავდა.

ვახტანგ მეექვსის შთამომავლობა განსაკუთრებული კოზირია ეკატერინესათვის [მაჭარაძე 1968:122-143; პაიჭაძე 1983:76-85], საცნაური კი სწორედ ისაა, რომ ეს პოლიტიკური თამაშები სტრატეგიული თვალსაზრისით თითქმის პედანტურად იმეორებს შიდადინასტიური გადატრიალების იდეას. აშკარაა საქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარის დაკვეთა - არეულობა ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე, ერეკლეს ჩამოცილება ლეგიტიმიზმის მოთხოვნით. და იწყება კიდევ ახალი ტალღა ერეკლეს წინააღმდეგ მიმართული. 1765 წელს ერეკლეს ბიძამისი, ვახტანგ მეექვსის უკანონო შვილი პაატა ბატონიშვილი უპირისპირდება [ტუხაშვილი 1983:56-68].

ეს ის სცენარია, რაც მანამდე, სულ სამიოდე წლის წინ, გათამაშდა სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარზე, აქ, საქართველოში, მოქმედი გმირები არიან განსხვავებული, თუმცა მიზანი ერთია - სახელმწიფო გადატრიალება. და რაც ყველაზე უჩვეულია - ამ პოლიტიკურ პროცესებში ხელოვნურად ერთვება გლეხობა - გლეხობა უპირისპირდება მეფეს, თანაც იმ მეფეს, რომელიც ყველაზე მეტად ზრუნავს იმისათვის, რომ სოციალური უფსკრული არ გაჩნდეს სახელმწიფოში. მიუხედავად ამისა, ფაქტია - პაატა ბატონიშვილმა მოახერხა დაბალი სოციალური ფენების გარკვეული წარმომადგენლების მიმხრობა. თუმცა, ვფიქრობთ აქ კატეგორიულად უნდა გამოირიცხოს სოციალური უთანასწორობით გამოწვეული უკმაყოფილება, რამდენადაც ასეთი ხასიათის მოძრაობის პრეცედენტი მეთვრამეტე საუკუნის საქართველოში არაა ცნობილი.

სწორედ ეს იწვევს განსაკუთრებულ ეჭვს - არც მანამდე და არც მის შემდეგ საქართველოში გლეხთა აჯანყება არ ყოფილა. (ბუნებრივია არ ვგულისხმობ XIX ს-ში დაწყებულ სოციალურ მოძრაობას, რაც საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში გლეხთა ომად გასაღდა, ჩვენი შეფასებით ეს იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თვისებრივად განსხვავებული ფორმა).

საქართველოში ამგვარ დაპირისპირებას არანაირი საფუძველი არ გააჩნია - არ არსებობს სოციალური დაპირისპირების არც ისტორიული და არც საზოგადოებრივი წანამძღვრები. რჩება მხოლოდ პოლიტიკური დაკვეთა, რომლის ინიციატორიც ცალსახად სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარია. სწორედ რუსეთის მაღალი ეშელონებიდანაა წახალისებული პაატა ბატონიშვილის დაპირისპირება.

ეს საკმაოდ რთული პერიოდია ერეკლესათვის, სწორედ ამ დროს, 1762 წელს გარდაიცვალა მამამისი თეიმურაზ მეორე, რომელიც მისი პოლიტიკის მთავარი საყრდენი იყო. მამა-შვილის ერთობლივი მმართველობა არ იყო ერთსახოვანი პოლიტიკა - მრავალწახნაგოვანი რეალობა საკმაოდ პედანტურად იყო გათვლილი მათ სტრატეგიულ გეგმებში, რამაც დიპლომატიის ისტორიაში ქვეყნის მართვის დაბალანსებული პოლიტიკის ერთ-ერთ საინტერესო მოდელი ჩამოაყალიბა.

რუსეთის იმპერიის საგარეო პოლიტიკის სტრატეგიული მიმართულება ცალსახად მოიაზრებს ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეების ხელში ჩაგდებას და შემდეგ მის კონტროლს. ქართლ-კახეთის სამეფოს შიდაკავკასიური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულება კი არის ერთიანი კავკასიური სახელმწიფოს შექმნა, რასაც საფუძვლად უდევს დავით აღმაშენებლის დროინდელი ერთიანი საქართველოს სისტემური, სახელმწიფოებრივი უსაფრთხოების მოდელი.

უდავო ფაქტია - რუსეთის საგარეო პოლიტიკის სტრატეგიული მიზანი ვერ აღსრულდება, ის ვერ ჩაიგდება ხელთ ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეებს, თუ არ დაიკავა კავკასია, ანუ ის გეოგრაფიული სივრცე, რომელსაც ერეკლე ერთიან კავკასიურ სახელმწიფოდ მოიაზრებს.

სწორედ ამ პრიზმიდან, არათავსებადი რეალობიდან, უნდა გავარკვიოთ, ასეთი განსხვავებული კონცეპტუალური მიზნები რამდენად იძლეოდა რუსეთის იმპერიისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს მოკავშირეობის შანსს. შესაბამისად, კონკრეტული პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას: რა შემთხვევაში იყო შესაძლებელი ქართლ-კახეთისა და რუსეთის იმპერიის ინტერესთა თანხვედრა.

ერთი მხრივ, იმ პერიოდის მსოფლიო ისტორიული პროცესისა და მეორე მხრივ, რუსეთის იმპერიისა და ქართული სამეფო-სამთავროების პოლიტიკის სიტუაციური ანალიზის შედეგად მივედით იმ დასკვნამდე, რომ რუსეთისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს მოკავშირეობის სამი განსხვავებული შესაძლო ვარიანტი არსებობდა:

1. თუკი რუსეთი უარს იტყოდა იმპერიულ პოლიტიკაზე, აღიარებდა ქართლ-კახეთის შიდაკავკასიურ პოლიტიკას და შეეგუებოდა ერთიანი კავკასიის სახელმწიფოს შექმნას

2. თუკი ქართლ-კახეთის სამეფო და შემდგომში ერთიანი კავკასიური სახელმწიფო გახდებოდა რუსეთის იმპერიის მორჩილი ნების აღმსრულებელი, მარიონეტი.
3. თუკი ქართლ-კახეთის სამეფო საკუთარი ნებით უარს განაცხადებდა დამოუკიდებლობაზე და საკუთარი ნებით გახდებოდა რუსეთის იმპერიის შემადგენელი ნაწილი.

პირველი ვარიანტი კარტეგორიულად უნდა გამოვრიცხოთ, რამდენადაც არ არსებობს არცერთი დოკუმენტი, რომელიც დაადასტურებს, რომ რუსეთს ოდესმე უარი უთქვამს თავის სტრატეგიულ საგარეო პოლიტიკურ მიზანზე - ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეების დაპყრობაზე, შესაბამისად ცხადია, რომ კავკასიის დაპყრობის, ან ამ გეოგრაფიულ სივრცეში მარიონეტული სამეფოების შექმნის გარეშე ეს გეგმა ვერ აღსრულდება.

XVIII ს-ის 60-80-იანი წლების მოვლენებმა ფაქტობრივად აჩვენა, რომ კავკასიაში არსებული სამეფო-სამთავროები ვერ შეეგუებოდნენ მარიონეტის სტატუსს [შველიძე 2005:12-18]. ბუნებრივია, რუსეთმა უნდა სცადოს ეს ვარიანტიც. ვფიქრობთ, სწორედ ამის გარკვევას ცდილობს რუსეთის საიმპერატორო კარი 1768-74 წლების რუსეთ-თურქეთის ომისას ტოტლებენის ცნობილი პროვოკაციებით. ეს იყო ტესტი, რომელსაც კონკრეტული პასუხი უნდა გაეცა რამდენად შეიძლებოდა კავკასიაში შექმნილიყო რუსეთის მორჩილი და ნების უპირობო შემსრულებელი მარიონეტი სახელმწიფო. ტოტლებენის ავანტიურაზე ქართველთა რეაქციით სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარმა მიიღო ცალსახა პასუხი, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე რუსეთის მარიონეტი სახელმწიფო ვერ იარსებებდა.

ანალოგიური სტრატეგიული გეგმის ნაწილი იყო ოდნავ მოგვიანებით, XVIII ს-ის 80-იანი წლების დასაწყისში სომხეთის სახელმწიფოს აღდგენის რუსული პროექტი, სადაც მეფედ პოტიომკინი მოიაზრებოდა. პარალელურად არსებობდა ქართლ-კახეთისა და სომხეთის ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის პროექტიც. სწორედ ამ გეგმის წინააღმდეგ იყო მიმართული რუსული პროვოკაციები და შესაბამისად სომხეთში პოტიომკინის მეფობის იდეაც.

განსაკუთრებით მომხიბვლელი გახლდათ სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარისთვის რუსეთისა და ქართლ-კახეთის მოკავშირეობის მესამე ვარიანტი, რომელიც გულისხმობდა თავად ქართლ-კახეთის სამეფოს ეთქვა უარი დამოუკიდებლობაზე და საკუთარი ნებით გამხდარიყო რუსეთის იმპერიის ნაწილი.

ამ გზას რუსეთის საიმპერატორო კარი ირჩევს მას შემდეგ, რაც ტოტლებენის ავანტიურამ შედეგი არ გამოიღო და ცალსახად წარმოჩინდა, რომ მიუხედავად რუსეთისადმი ქართული სამეფო-სამთავროების გამორჩეული კეთილგანწყობისა, ეს არ ნიშნავდა იმას, რომ მათ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა ეხედმეტებოდათ.

სწორედ ამიტომ სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარი იწყებს ახალ პროექტს, რომელსაც პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ ტოტლებენი 2. რუსეთი ერეკლეს სამეფო კარზე აგზავნის კიდევ ერთ ავანტიურისტს, გერმანელ ექიმს იაკობ რაინესს, რომლის მეშვეობითაც ზუსტად ისეთივე შედეგების მიღწევა უნდა, როგორც ტოტლებენის შემთხვევაში, თუმცა, აქ სხვა ტაქტიკით მოქმედებს. რაინესს შესწავლილი აქვს ქართული ეთნოფსიქოლოგია, ქართული განწყობები, მენტალიტეტი, სწორედ მათი გამოყენებით ცდილობს მიაღწიოს სასურველ შედეგს. მის ტაქტიკურ სტრატეგიაში ჩართულია ქართული პატრიოტიზმის თემაც - მაგალითად, ის აგულიანებს ახალგაზრდა ალექსანდრე ბატონიშვილს შეკრიბოს ჯარი და დაიწყოს ომი ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ, რაც ქართველთათვის თვითგანადგურების უნიკალური საშუალება, რუსთათვის კი საოცნებო რეალობა გახლდათ. საკუთარი მზაკვრული პოლიტიკის შენიღბვის მიზნით რაინესი ამავდროულად ეხმარება ერეკლეს რეფორმების განხორციელებაში, სთავაზობს ევროპასთან ურთიერთობასაც. ეს მას კონკრეტული მიზნის შეფუთვისათვის სჭირდება. კონკრეტული მიზანი კი არის ცალსახა - ერეკლე დაიყოლიოს დადოს რუსეთთან ტრაქტატი, რომელიც ფაქტობრივად საქართველოს საერთაშორისო იზოლაცია, რეალურად კი რუსეთის მიერ გადადგმული პირველი აუცილებელი ნაბიჯი გახლავთ საქართველოს ანექსიისათვის.

თუმცა, რუსეთის საიმპერატორო კარი მხოლოდ რაინესის იმედად არაა. სხვადასხვა ინტრიგებითა და საერთაშორისო არენაზე მზაკვრული სტრატეგიით მას უქმნის ხელშემწყობ ფონს, რათა იოლად მოახერხოს მიზნის მიღწევა. სწორედ ამ ერთიან პრიზმაშია განსახილველი ლევან ბატონიშვილის

მკვლელობა, უფლისწული გიორგის მოწამვლა, ერეკლეს მიერ ევროპაში გაგზავნილი კაპუცინელი ელჩების მკვლელობები, ვახტანგის შთამომავალთა ჩართვა და შიდა დინასტიური ურთიერთობების დაძაბვა, ალექსანდრე ამილახვარის თხზულების გამოცემა ბაგრატიონთა დისკრედიტაციისათვის.

ამ ღონისძიებათა ერთობლიობამ თავისი შედეგი გამოიღო და სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო კარის პროექტმა გაამართლა. ერეკლემ თავად სთხოვა სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადება რუსეთს [გურული 2013:40-44], რომელმაც ერთი მხრივ აღიარა ქართლ-კახეთის სამეფოს შიდა საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპი, მეორე მხრივ კი დაიტოვა ამ პუნქტის კანონიერი დარღვევის და საქართველოს საქმეებში ჩარევის უფლება.

საგულისხმოა ისიც, რომ სანქტ-პეტერბურგი ანალოგიური პრინციპით აგრძელებს ურთიერთობას ქართლ-კახეთის სამეფოსთან ერეკლეს სიკვდილის შემდეგ. გიორგი მეთორმეტისგან ცდილობს მიიღოს წინადადება, რომ ქართლ-კახეთის სამეფო გახდეს რუსეთის ნაწილი, თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ იყენებს შიდადაპირისპირებებს და ინტრიგათა მრავალფეროვან კასკადს, ვერ აღწევს შედეგს. ეს იმას ნიშნავს, რომ რუსეთს არა აქვს ოფიციალური მტკიცებულება, რომ ქართლ-კახეთის სამეფომ თავად, საკუთარი სურვილით დათმო დამოუკიდებლობა. სწორედ ამ ოფიციალური მტკიცებულების არარსებობაა იმის მყარი საფუძველი, რომ ისტორიოგრაფიამ რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის გაუქმების ფაქტი უპირობო ანექსიად შეაფასოს.

ბერძნული პროექტის გარეშე შეუძლებელია ავხსნათ ერეკლეს მრვალწახნაგოვანი დიპლომატიური ნაბიჯები, ერთი შეხედვით, საკმაოდ დამთმობი და მოზომილი ურთიერთობები რუსეთის იმპერიის მესვეურებთან, ხშირ შემთხვევაში პირადი შეურაცხყოფის ატანა.

ერეკლეს ასეთი მოზომილი პოლიტიკა რუსეთის მიმართ სახელმწიფოებრივი აზროვნებიდან მომდინარეობს. ერეკლე საკუთარ მეფურ პატივმოყვარეობას არასდროს აყენებს სახელმწიფო ინტერესებზე მაღლა. არასდროს მოქმედებს მხოლოდ პირადი განცდებითა და ემოციებით. სწორედ აქ, ამ დამთმობ და მოზომილ ქმედებებში აშკარად იკვეთება, რომ ის რაღაც მნიშვნელოვანს ელის თავისი ქვეყნისთვის. ჩვენი კვლევის შედეგებით, ეს რაღაც ბერძნული პროექტის აღსრულებაა.

ბერძნული პროექტმა უნდა მოიტანოს ის სიკეთეები, რაც მეფე ერეკლეს მოთმინების მთავარი მოტივატორია, სწორედ ამ სახელმწიფოებრივი სიკეთისათვის იტანს ერეკლე პირად შეურაცხყოფებს რუსეთისაგან, თანაც არაერთგზის. ერეკლესათვის სახელმწიფო ინტერესია უზენაესი. ეს ის თეზაა, რაც ქართლ-კახეთის მეფის მთელ ცხოვრებას წითელ ზოლად გასდევს.

სწორედ ამ პრიზმიდანაა საინტერესო იმის გარკვევა, ასეთი არაადამიანური დათმენის ფასად რა კონკრეტულ სარგებელს ელოდა ქართული სამეფო კარი რუსეთისაგან.

ამ კითხვაზე პასუხს გვცემს რუსულ-ავსტრიული ბერძნული პროექტი, რომლის განხორციელების შემთხვევაში:

1. რეალური ხდებოდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანების ხელშემშლელი გარე ფაქტორთა აღმოფხვრა.
2. კავკასიის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ექცეოდა ქრისტიანულ გარემოცვაში, რაც მინიმუმამდე ამცირებდა იმ გეოგრაფიულ არეალს, საიდანაც ქრისტიანულ თანამეგობრობას მაჰმადიანთაგან საფრთხე დაემუქრებოდა.
3. ოსმალური იმპერიული სინდრომის გაუვნებელყოფით კავკასიურ კულტურულ გარემოს უბრუნდებოდა ჩრდილო კავკასია, რომელის ნაწილიც, განსაკუთრებით დაღესტანი, სწორედ ოსმალთა სატელიტი გახლდათ, შესაბამისად, ჩრდილო კავკასიიდან გადმომავალი უღელტეხილები ერთიან კავკასიურ პოლიტიკურ სივრცის ნაწილი ხდებოდა.
4. ოსმალური იმპერიული სინდრომის გაუვნებელყოფით შესაძლებელი ხდებოდა აღდგენილიყო მსოფლიოში უპრეცედენტო ქართული უნიკალური სოციალური ლანდშაფტი, რომელიც საქართველოს ისტორიის ყველა დროის ქართული სახელმწიფოებრიობის უმთავრესი საყრდენი გახლდათ.
5. ოსმალური საფრთხის გაუვნებელყოფის შემთხვევაში ერთიანი კავკასიური პოლიტიკური სივრცე იძენდა გამორჩეულ ეკონომიკურ სტიმულსა და შესაძლებლობებს, რამდენადაც მის გავლენაში

ექცეოდა შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპირო, ის სივრცე, საიდანაც შესაძლებლობა იყო აქტიური სავაჭრო ურთიერთობები დამყარებულიყო დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან.

6. ქრისტიანული გლობალიზაცია, მშვიდი პოლიტიკური გარემო, ქმნიდა საკმაოდ ნოყიერ პერსპექტივას აბრეშუმის გზის აღდგენის თვალსაზრისით, რაც განსაკუთრებულად მომგებიანი იქნებოდა არა მხოლოდ ქართლ-კახეთისა და სხვა ქართული სამეფო-სამთავროებისათვის, არამედ მთელი რეგიონისთვის.

7. ამგვარი პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული იმპულსების შედეგად ბერძნული პროექტის მიხედვით, კავკასიის ირგვლივ ყალიბდებოდა უსაფრთხო გეოპოლიტიკური გარემო, რაც მთლიანად რეგიონს აძლევდა შანსს დაებრუნებინა მსოფლიო მნიშვნელობის გეოპოლიტიკური ფუნქცია, აღესრულებინა ყველა დროის ქართველ მეფეთა ოცნება.

დასკვნა

შვიდწლიანი ომის შედეგებმა უდიდესი კვალი დააჩნია საქართველოსა და კავკასიის რეგიონის შემდგომ განვითარებას და პოლიტიკურ პროცესებს.

1. შვიდწლიანი ომის მთავარი იდეოლოგიური პროდუქტი - ბერძნული პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა ოსმალური აგრესიის განეიტრალებას, იყო ევროპის გადანაწილების ის მოდელი, რომლის წარმატებით აღსრულება დამოკიდებული გახლდათ ერთიანი კავკასიური სახელმწიფოს არსებობაზე. შესაბამისად, გაჩნდა შანსი ევროპას გადაესინჯა კავკასიის რეგიონისადმი ჩამოყალიბებული იმპერიული დამოკიდებულებები.

2. შვიდწლიანი ომის შედეგებიდან გამომდინარე, რუსეთის პოლიტიკური სტრატეგიისა და ევროპის ტერიტორიული მოწყობის ფრიდრიხ მეორისეულმა კონცეფციამ გამორჩეული შანსი მისცა ერეკლე მეორეს დაერწმუნებინა ევროპული სახელმწიფოები ერთიანი კავკასიური სახელმწიფოს არსებობის აუცილებლობაში, რისი საჭიროებაც ევროპამ ვერ გააცნობიერა.

3. ერთადერთი ევროპული სახელმწიფო, რომელმაც საკუთარი ინტერესების შესაბამისად საჭიროდ ჩათვალა კავკასიის რეგიონისადმი სოლიდარობა და ერეკლე მეორის მოკავშირეობა და თანადგომა, გახლდათ ავსტრიის იმპერია, რომლის იმპერატორი იოზეფ მეორე ამავდროულად საღვთო რომის იმპერატორი იყო. ქართულ-ავსტრიული პოლიტიკური კონცეფცია ორმხრივად სასარგებლო მოდელი გახლდათ, რაც იყო ერთი მხრივ, კავკასიის რეგიონის უსაფრთხოების, მეორე მხრივ, რომის საღვთო იმპერიის თვისებრივად უფრო აქტიურ ფაზაში გადასვლის გარანტი და წინაპირობა.

4. საფრანგეთი, პრუსია, ინგლისი და რუსეთის იმპერია ვერ შეეღია კონფესიურ და პოლიტიკურ კონგლომერატად ქცეულ კავკასიის უმნიშვნელოვანესი ტერიტორიების ხელში ჩაგდებისა და უშუალოდ დაპყრობის სურვილს. შესაბამისად მათი მხრიდან არჩევანი არა კავკასიაში არსებული სახელმწიფოს სასარგებლოდ, არამედ მის ანექსიაზე გააკეთა, რითაც დაიკარგა უნიკალური შანსი განეიტრალებულიყო ოსმალეთის იმპერია.

5. ევროპის ყველა სახელმწიფოსა და რუსეთის იმპერიის იმპერიულმა დამოკიდებულებებმა და განწყობებმა (გამონაკლისი იყო ავსტრიის იმპერია) ცალსახად ხელი შეუშალა ფრიდრიხ მეორის პოლიტიკური კონცეფციის, ბერძნული პროექტის აღსრულებას, რის გამოც ოსმალური აგრესია გაგრძელდა საუკუნენახევრის განმავლობაში და ამ პრობლემის სისტემური მოგვარება მხოლოდ პირველ მსოფლიო ომის დასრულების შემდგომ გახდა შესაძლებელი.

6. შვიდწლიანი ომის მთავარი იდეოლოგიური პროდუქტი, ბერძნული პროექტი, აღმოჩნდა XVIII ს-ის 50-90-იანი წლების საქართველოს ისტორიის გასაღები, რომლითაც შესაძლებელია აიხსნას ამ პერიოდის კავკასიაში მიმდინარე აბსოლუტურად ყველა პოლიტიკური პროცესი.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

გურული 2013 - გურული ვ. გეორგიევსკის ტრაქტატი (1783 წ.) თბილისი : უნივერსალი, 2013. 56 გვ

თამარაშვილი 1995 - თამარაშვილი, მ. ქართული ეკლესია განთიადიდან დღემდე, „კანდელი“, თბ., 1995. გვ 799.

თამარაშვილი 1902 - თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე. ტფილისი, ავტორის მიერ გამოცემული, 1902 844 გვ.

ლამბერტი სკოფილდი 2017 – როგორ დავწეროთ ისტორია: შესავალი დისციპლინის ისტორიასა და პრაქტიკაში. რედაქტორები: პიტერ ლამბერტი და ფილიპ სკოფილდი; შესავალი წერილი, თარგმანის საერთო რედაქცია, კომენტარები მარიამ ჩხარტიშვილისა. თბილისი, თსუ-ს გამ-ბა, 2017. 433 გვ.

მაჭარაძე 1968 - მაჭარაძე ვ. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწ. 2, თეიმურაზ მეორის ელჩობა რუსეთში. თბილისი, თბილ. უნ-ტის გამ-ბა, 1968. 583 გვ

ნაცვალაძე 2020a - ნაცვალაძე მ. სპეცსამსახურების დაპირისპირების უცნობი დეტალები ერეკლე მეორის სამეფო კარზე, 2020 წლის 27-29 ნოემბერი თბილისი თელავი, ტექნიკური უნივერსიტეტი, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ერეკლე II-ის დაბადებიდან 300 წლისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-შემეცნებითი კონფერენცია, ნაწილი 1, თბილისი თელავი 2020, გვ 172-183

ნაცვალაძე 2020b - ნაცვალაძე მ. 1795 წელს საქართველოდან ევროპაში გაგზავნილი დღემდე უცნობი ელჩობის დეტალები, 15th INTERNATIONAL SILK ROAD VIRTUAL CONFERENCE აბრეშუმის გზის მე-15 დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია October 09-10, 2020 Tbilisi, Georgia, გვ. 234-244

ნაცვალაძე 2020c - ნაცვალაძე მ. „ბერძნული პროექტის“ ქართული პარადიგმები, ქართველური მემკვიდრეობა XXIV, ქუთაისი, 2020 გვ. 124-139

ნაცვალაძე 2020d - ნაცვალაძე მ. გეორგიევსკის ტრაქტატის ქართულ-ავსტრიული უცნობი პრელუდიები, სამეცნიერო შრომების კრებული, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი № 1 (33) გამომცემლობა "უნივერსალი" თბილისი 2020 გვ. 31-43

პაიჭაძე 1983 - გეორგიევსკის ტრაქტატი: 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ. ტექსტი გამოსაც. მოამზადა, შესავ. და შენიშვნები დაურთო გიორგი პაიჭაძემ; თბ. : მეცნიერება, 1983, 150 გვ

ტაბაღა 2000 - ტაბაღა, ი., ევროპული ცნობები ერეკლე II-ის შესახებ. საქ. ევროპისა და ამერიკის სამეცნ.-კვლევ. ინ-ტი, თბ., 2000. 48გვ

ტაბაღა 1979 - ტაბაღა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, თბილისი 1979 183 გვ

ტუხაშვილი 1983 - ტუხაშვილი ლ. რუსეთი და სოციალურ-პოლიტიკური მოძრაობა აღმოსავლეთ საქართველოში: XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი, თბილისი. მეცნიერება, 1983 131 გვ

ყორანაშვილი 2019 – ყორანაშვილი გ. გეოგრაფიული დეტერმინიზმი, გეოგრაფიული ფაქტორის გავლენა ისტორიულ მატერიალიზმში და გეოპოლიტიკა. თბილისი. კავკასია, 2019 212 გვ.

ყორანაშვილი 2018 – ყორანაშვილი გ. მაინც როგორ უნდა დავწეროთ ისტორია?! თბილისი, 2018 32 გვ.

ყორანაშვილი 1986 – ყორანაშვილი გ. პროფესია-ისტორიკოსი. თბ. ნაკადული, 1986. 134 გვ.

შველიძე 2005 - შველიძე დ. ევროპული ცნობები ირაკლი II-ის შესახებ: (სანქტ-პეტერბურგის გაზეთის მასალებზე დაყრდნობით), თბ. 2005, 19 გვ

შველიძე 2014 – შველიძე დ. რუსეთის მიერ საქართველოს მფარველობა და დაპყრობა, თბილისი, მერიდიანი, 2014, 154 გვ

ჩხარტიშვილი 2009 – ჩხარტიშვილი მ. ისტორიული მეცნიერების შესავალი. თბ. : უნივერსალი, 2009. 134გვ.

Abrams Lynn 2010 – Abrams Lynn. Oral History Theory, London: Routledge, 2010. 224 p.

Arneth 1869 - Joseph II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel, hrsg. von Alfred, Ritter von Arneth, Wien, 1869 446 s

- Brundage 2017 – Brundage Anthony. *Going to the Sources: A Guide to Historical Research and Writing*, 6th Edition. Wiley-Blackwell, 2017. 168 p.
- Bloch 1952 - Bloch M., *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*. Librairie Armand Colin, Paris, 2 édition, 1952, 112 p.
- Collingwood 1993 – Collingwood R. G., *The Idea of History*. Rev. ed., edited and with a new introduction by J. van der Dussen, Clarendon Press, Oxford, 1993. 510 p.
- Friedrich 2006 - Volz, Berthold Gustav (hrsg.): *Friedrich der Große. Historische, militärische und philosophische Schriften, Gedichte und Briefe*, Anaconda Verlag, Köln 2006 643 s
- Gregory Ian, Ell Paul 2008 – Gregory Ian N., Ell Paul S. *Historical GIS: Technologies, Methodologies, and Scholarship*, Cambridge University Press, 2008. 240 p.
- Harding R. *Seapower and naval warfare 1650-1830*. Routledge, London, 2002 376 p.
- Hughes-Warrington 2007 – Hughes-Warrington M. *Fifty Key Thinkers on History*, London: Routledge, 2007, 480 p.
- Iggers, Wang 2013 – Iggers George G., Wang Q. Edward (authors), Mukherjee Supriya (contributor). *A Global History of Modern Historiography*, Routledge, 2013. 448 p.
- Iriye 2012 – Iriye A. *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*, New York: Palgrave Pivot. 2012. 96 p.
- Kaldellis Anthony 2014 – Kaldellis Anthony. *A New Herodotos. Laonikos Chalkokondyles on the Ottoman Empire, the Fall of Byzantium, and the Emergence of the West*, Dumbarton Oaks, 2014. 324 p.
- Koselleck 2004 – Koselleck Reinhart. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Columbia University Press, 2004. 336 p.
- Koselleck 2002 – Koselleck R. *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*, Palo Alto: Stanford University Press, 2002, 384 p.
- Langlois, Seignobos 1992 - Charles-Victor Langlois, Charles Seignobos, *Introduction aux études historiques*. Editions Kimé, Paris, 1992, 284 p
- Lambert, Schofield 2004 - Lambert P. and Schofield P. *Making History: An introduction to the history and practices of a discipline*. Routledge, 2004. 310 p
- Lukacs John 2000 – Lukacs John. *Student's Guide to the Study of History*, ISI Books, 2000. 53 p.
- Munro Doug, Reid John 2017 – Munro Doug, Reid John G. (eds.). *Clio's Lives: Biographies And Autobiographies Of Historians*, Acton: ANU Press, 2017. 330 p.
- Natsvaladze 2020 a - Natsvaladze M. *Georgia and the Secret Project for Redistribution Europe 70-80s of the 18th century*, LXXVI International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education, (Boston. USA. - 23 December, 2020) p 38-46
- Natsvaladze 2020b - Natsvaladze M. *Greek Project – Clue to the History of Georgia 50-90-ies of XVIII Century*. XXIII International Scientific and Practical Conference *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Vol.1, November 25, 2020, Warsaw, Poland. pp 38-43
- Natsvaladze 2020c - Natsvaladze M. *Sensational Unknown Facts from Georgian Diplomacy of 90-ies of XVIII Century*, *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. No 7(28) (2020) p.77-85
- Natsvaladze 2020d - Natsvaladze M. *Explanation of one conceptual subtext of a "Greek Project"*, XI International Conference. *Science and Practice: a new level of integration in the modern world*, Scope Academic House, September, 10 - November, 30, 2020, Sheffield, UK pp 164-168
- Natsvaladze 2020e - Natsvaladze M. *Capuchin Monks and the Russian Agents in Georgia in the 80s of the 18th Century*, *Bridge to science: research works. Conference Proceedings*. B&M Publishing, September, 10 - December, 15, 2020, San Francisco, California, USA. p 154-159
- Natsvaladze 2021a - Natsvaladze M. *Unknown backstage of Georgian Diplomacy in the 80-ies of the XVIII Century*, *European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA)* Vol. 2 No. 1 (2021), pp 84-91

- Natsvaladze 2021b - Natsvaladze M. Russian Empire and Georgian-Austrian Diplomatic Relations in the 80s of the XVIII century. «Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives». Proceedings of the 7th International symposium (January 25, 2020). Premier Publishing s.r.o. Vienna. 2021. pp 12-26
- Natsvaladze 2021c - Natsvaladze M. Unknown anatomy of Georgian diplomatic assassinations. Scientific Collection «InterConf», (42): 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (February 19-20, 2021) at Rome, Italy. pp. 623-645
- Natsvaladze 2021d - Natsvaladze M. "Persian Project" – one part Erekle's safe Caucasus model, Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 4), Cambridge, March 19, 2021. Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. pp. 82-91
- Natsvaladze 2021e - Natsvaladze M. Georgian-Austrian political variations of the 80-ies of the XVIII century. Scientific Collection «InterConf», (50): with the Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in The Context of Social Crises» (April 11-12, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021. p 351-363
- Natsvaladze 2021f - Natsvaladze M. Paradigms for the State Security Model of Erekle II. Scientific Collection «InterConf», (53): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions» (April 25-26, 2021). Melbourne, Australia: CSIRO Publishing House, 2021. P. 322-342
- Natsvaladze 2021g - Natsvaladze M. The Caucasian Gambit of World Emperors and Erekle II, Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), Oxford, May 28, 2021. Oxford-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. Pp. 161-176
- Natsvaladze 2021h - Natsvaladze M. The seven years' war and Caucasian outline of the Greek Project. Collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la II conférence scientifique et pratique internationale (Vol. 2), Paris, 1er octobre 2021. Paris-Vinnytsia: La Fedeltà & Plateforme scientifique européenne, 2021. p 71-86
- Natsvaladze 2021i - Natsvaladze M. Stalin against Engels - For the Historiography of the Greek Project. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), Cambridge, October 29, 2021. Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. p 110-124
- Quigley Carroll 1979 – Quigley Carroll. The evolution of civilizations. An introduction to historical analysis, Publisher: Liberty Fund Inc. 2nd edition (August 1, 1979). 428 p
- Raaflaub Kurt 2010 – Raaflaub Kurt A. (ed.) Thinking, Recording, and Writing History in the Ancient World, Wiley-Blackwell, 2010. 440 p
- Ragsdale 1988 - Ragsdale H. Evaluating the traditions of Russian aggression: Catherine II and the Greek Project, Slavonic and East European Review. L., 1988. Vol. 66. N 1; pp. 91-117
- Scott 2006 - Scott, H. M. The birth of a great power system, 1740 - 1815. Pearson Education: Longman, 2006. 433 p.
- Szabo 1994 - Szabo F. A. J. Kaunitz & Enlightened Absolutism 1753–1780. New York: Cambridge University Press. 1994. 380 p.
- Szabo 2008 - Szabo F. A. J. The Seven Years War in Europe, 1756–1763. (Modern Wars in Perspective.) London: Pearson Education Limited. 2008. 512 p
- Блок 1973 – Блок М, Апология истории или Ремесло историка. Москва, Наука, 1973. 236 с.
- Безобразов 1892 - Безобразов, П. О сношениях России с Францией. М.: Университетская тип., 1892. 465 с.
- Черкасов 2010 - Черкасов П. П. Елизавета Петровна и Людовик XV: русско-французские отношения, 1741-1762. - М. : товарищество науч. Изд. КМК, 2010. 375 с
- Гаррис 1874a - Гаррис Д., лорд Мальмсбери. Россия в царствование Екатерины II (переписка английского посланника при дворе Екатерины II, 1778-1783). Русский архив, 1874, кн. 1, № 6, стб. 1465-1512;
- Гаррис 1874b - Гаррис Д., лорд Мальмсбери. Россия в царствование Екатерины II (переписка английского посланника при дворе Екатерины II, 1778-1783). Русский архив, 1874, 1779 год – кн. 2, № 7, стб. 143-186;
- Гаррис 1874c - Гаррис Д., лорд Мальмсбери. Россия в царствование Екатерины II (переписка английского посланника при дворе Екатерины II, 1778-1783). Русский архив, 1874, 1780 год – кн. 2, № 8, стб. 349-440;

- Гаррис 1874d - Гаррис Д., лорд Мальмсбери. Россия в царствование Екатерины II (переписка английского посланника при дворе Екатерины II, 1778-1783). Русский архив, 1874, 1781 год – кн. 2, № 11, стб. 737-822;
- Грамоты 1891 - Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии. Под ред. А.А. Цагарели Т. I : С 1768 по 1774 год. 1891., 518 с
- Грамоты 1898 - Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии. Под ред. А.А. Цагарели Т. II. Вып. 1 : Грузинские тексты с 1768 по 1801 год Тип. Имп. акад. наук. 1898. 209 с.
- Грамоты 1902 - Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии. Под ред. А.А. Цагарели Т. II. Вып. 2 : С 1769 по 1801 год. 1902. 330 с.
- Гриффитс 2013 - Гриффитс Д. Был ли у Екатерины II «греческий проект»?; Екатерина II и ее мир. Статьи разных лет Пер. с англ. Е. Леменевой и А. Митрофанова. - М.: Новое литературное обозрение, 2013. 536 с.
- Данилевский, Кабанов, Медушевская, Румянцева 2004 – Данилевский И. Н., Кабанов В. В., Медушевская О., Румянцева Ф. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории, М. Российский гос. гуманитарный ун-т, Ин-т "Открытое общество", 2004 . 701 с.
- Записки 1877 - Записки Фридриха Великого о политических отношениях его к России в первой половине XVIII века. «Русский Архив», кн. I, вып. I. М., 1877. стр. 5-21.
- Зорин 2001 - Зорин А. Кормя двуглавого орла. Русская литература и государственная идеология в последней трети XVIII первой трети XIX века. М.: Новое литературное обозрение, 2001. 416 с
- Ивонин 2007 - Ивонин Ю.Е. Венцель Антон Кауниц. Вопросы истории. 2007. № 4. С. 27-50.
- Из переписки 1877 - Из переписки имп. Екатерины II с кор. Фридрихом II. Сб. РИО т. 20. Спб., 1877.стр. 149-160.
- Ланглуа, Сеньобос 2004 – Ланглуа Ш.-В., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории, Пер. с французского А. Серебряковой; Государственная публичная историческая библиотека России. 2-е изд. под ред. и со вступительной статьей Ю. И. Семенова. Москва, 2004. 305 с.
- Ливен 2012 - Ливен Д. Россия и европейские великие державы: семилетняя война в глобальном контексте. Величие и язвы Российской империи. Международный научный сборник в честь 50-летия О. Р. Айрапетова. Регнум Москва. 2012 с 17-34
- Милюков 1904 – Милюков П.Н. Очерки по истории русской культуры. в 2 ч. Ч. 1, Изд. Журнала "Мир Божий", 6-е изд, СПб., 1904, 309 с
- Мартенс 1880 - Мартенс, Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. 5 : Трактаты с Германией. 1656-1762. СПб.1880, 408 с.
- Мартенс 1883 -Мартенс, Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. 6, Трактаты с Германией. 1762-1808, СПб. 1883, 489 с.
- Мадариага 2002 - Исабель де Мадариага. От войны до войны. Внешняя политика России в 80-е годы XVIII в. Россия в эпоху Екатерины Великой. — М.: Новое литературное обозрение, 2002. С. 599-624. 976 с.
- Маркова 1958 - Маркова О.П. О происхождении так называемого греческого проекта. 80-е годы XVIII в. История СССР. 1958. № 4. С. 52-78
- Маркова 1986 - Маркова О.П. О происхождении так называемого греческого проекта (80-е годы XVIII в.). Проблемы методологии и источниковедения внешней политики России. М., 1986. С. 5-46.
- Нацваладзе 2021 - Нацваладзе М.А. Русская драматургия убийств европейских послов Ираклия II. Научный журнал № 4(59), Москва, 2021. С 29-41
- Присоединение 1873 - Присоединение Пруссии к России. (проэкт) Русская старина, № 5. 1873 С. 705-713.
- Русский архив 1880 - Переписка Екатерины Великой с Германским Императором Иосифом II-м 1774-1790 Русский архив. Кн. 1. М., 1880. 210-335 с
- Русская старина 1892- Собственноручная записка императрицы Екатерины о греческом проекте, Русская старина. 1892. Т. 76. № 10. с. 1–4.

Разбор 1848 - Разбор действий Фридриха Великого во втором походе Семилетней войны. Извлечение из сочинения «Militurische Briefe eines Verstorben an seine noch Ubende Preunde». Письмо 63-е, Олимп, 30.IX.1843 г. «Военный журнал». № 1. СПб., 1848. стр 1-31.

Разгром 1943 - Разгром русскими войсками Пруссии. 1756-1762 гг. Документы. Управление Государственными архивами НКВД СССР. М, 1943. 87 с

Стегний 2002 - Стегний П.В. Еще раз о греческом проекте Екатерины II. Новые документы из АВПРИ МИД России. Новая и новейшая история, № 4. 2002 С 100-118

Семилетняя 1948 - Семилетняя война. Материалы о действиях русской армии и флота в 1756-1762 гг. Документы. Главное архивное управление МВД СССР. Центральный государственный военно-исторический архив СССР. М Военное издательство Министерства Вооруженных Сил СССР. 1948 487 с

Фриман 2011 – Фриман Э. Методы изучения истории, Изд. 2-е. Москва, Либроком, 2011. 197 с.

Чиняков 2010 - Чиняков М.К. Россия (СССР) в "коалиционных войнах" от Тридцатилетней войны до Второй мировой: к постановке проблемы. Национальная безопасность. - М.: Nota Bene, 2010, № 11-12. С. 85-95

სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეები და მათი ლიტერატურულ-სტორიული მნიშვნელობა

Nestan Sulava

Ivane Javakhishvili's Tbilisi State University, Georgia

აბსტრაქტი

იოვანე საბანის ძის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას წინ უძღვის სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერა, ეპისტოლეები, რომელთაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული, ქრონოგრაფიული, წყაროთმცოდნეობითი, ლიტერატურულ-ესთეტიკური და საღვთისმეტყველო პრობლემატიკის გასაანალიზებლად. ეპისტოლოგრაფიას ქრისტიანულ ლიტერატურაში მდიდარი ტრადიცია აქვს, რასაც მოწმობს ახალი აღთქმის ეპისტოლოგრაფიული ნაწილი; წიგნში შეტანილია შვიდი კათოლიკე ეპისტოლე და პავლეს თოთხმეტი ეპისტოლე, რომელთა მნიშვნელობას საზოგადოდ მომდევნო ხანის მთელი ქრისტიანული ლიტერატურის მსოფლმხედველობის გასათვალისწინებლად განსაზღვრავს მათი რაობა, არსი, დანიშნულება. ახალი აღთქმის ეპისტოლეები არის ნიმუში შემდგომი ხანის ქრისტიან მოღვაწეთა ეპისტოლოგრაფიული მემკვიდრეობისათვის. ამ ეპისტოლეებს მომდევნო ხანის ეპისტოლარული მემკვიდრეობისათვის პარადიგმული მნიშვნელობა ენიჭება. ამავე დროს, ახალი აღთქმის ეს ნაწილი ქრისტიან მოღვაწეთა შორის მიმოწერის ერთგვარ საფუძველს ამზადებს. ამიტომ გახდა საჭირო სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერაზე დაკვირვება, რადგან, უწინარეს ყოვლისა, ეს მიმოწერა ქრისტიანული ეპისტოლოგრაფიის შესანიშნავი ნიმუშია, იგი წარმოგვიჩენს ორი ღირსეული პიროვნების – სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და ქართველი დიდებულის, მწერალი-ჰაგიოგრაფის რელიგიურ-სარწმუნოებრივ, საღვთისმეტყველო, იდეოლოგიურ-სახელმწიფოებრივ, პოლიტიკურ და კულტურულ თვალთახედვას; მეორე მხრივ, ამ მიმოწერით ეპოქის სურათი იხატება, თუ როგორია ამდროინდელი ქართლის რელიგიური, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ვითარება, აჩვენებს იმ პერიოდის განათლების დონეს, საგანმანათლებლო სისტემის არსებობას, წიგნიერებას, ლიტერატურული ჟანრების შესახებ თვალსაზრისს, საზოგადოების ლიტურგიულ ცნობიერებას და შემეცნებას. სამოელ კათალიკოსს კონკრეტული მიზანი აქვს დასახული, ესაა წმ. აბო თბილელის წამების აღწერა, რათა შთამომავლობას ჰქონდეს ქართველი ერისა და ქართული ეკლესიის წინაშე მისი ღვაწლის, როლისა და დამსახურების გაცნობის შესაძლებლობა. სამოელმა ამ საქმის ღირსეულ აღმსრულებლად იოვანე საბანის ძე მიიჩნია, შესაბამისად, კათალიკოსის ეპისტოლე მწერალი-ჰაგიოგრაფის, იოვანე საბანის ძის სახეს, მისადმი დამოკიდებულებასაც წარმოაჩენს. მან იოვანეს წერილი კიდევ ერთი ღირსეული პიროვნების, ხსართან მღვდლის, ხელით გაუგზავნა. რას ეხება და ასახავს სამოელ კათალიკოსის მცირე მოცულობის, მაგრამ მნიშვნელობით უაღრესად საჭირო ეპისტოლე? მასში რამდენიმე საკითხი იქცევა ყურადღებას. ესენია: ჰაგიოგრაფიის სამოელისეული აღქმა, იოვანეს პიროვნების შეფასება და დაფასება, რატომ მაინცდამაინც იოვანეზე შეაჩერა ყურადღება და არა სხვაზე; მისადმი დამოკიდებულება, რაც მრევლის წევრისადმი მღვდელთმთავრის იშვიათი მოკრძალებულობით გამოიჩენვა; რაც მთავარია, წმ. აბოს კანონიზაციისათვის მზადება და ჰაგიოგრაფიული თხზულების შექმნის დაკვეთა, რადგან აბოს წამებას ეპოქალური ღირებულება ეკისრება. ნათლად ჩანს, რომ სამოელ კათალიკოსს, როგორც მის წოდებასა და მისიას შეეფერება, ერის მაჯისცემა ესმის და სწორად განსაზღვრავს წმინდანის, კერძოდ აბოს, მისიას ქართველი ერის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ლიტურგიულ ცნობიერებასა და ქრისტიანული თვითშემეცნების აღორძინების საქმეში. მოხსენებაში განხილულია სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეთა მნიშვნელობა თხზულების დაწერის საქმეში, ამ ორი ღირსეული პიროვნების შეხედულებანი ჰაგიოგრაფიის შესახებ, ღვაწლი წმინდანის მოწამებრივი აღსასრულის შესაფასებლად და დასაფასებლად; და ბოლოს, მათი სულიერი ხატ-სახე, მათი ფსიქოლოგიური პორტრეტი იხატება.

საკვანძო სიტყვები: სამოელ კათალიკოსი, იოვანე საბანის ძე, ეპისტოლოგრაფია, ფსიქოლოგიური პორტრეტი, წმ. აბო თბილელი, ქრისტიანული თვითშემეცნება.

Epistles of Samuel the Catholicos and John Sabanis dze and their Literary-Historical Significance

Abstract

The book contains seven Catholic epistles and fourteen epistles of Paul, the significance of which, in general, for the worldview of the whole of later Christian literature, determines their identity, essence, and purpose. The Epistles of the New Testament are a sample for the epistemological heritage of later Christian figures. These epistles are given a paradigmatic significance for the epistolary legacy of the next age. At the same time, this part of the New Testament also served as a basis for correspondence between Christian figures. Therefore, it became necessary to observe the correspondence between Samoel Kartli Catholicos and Iovane Sabanisidze, because, first of all, this correspondence is an excellent example of Christian epistolary, it presents the religious-religious Political and cultural perspectives; On the other hand, this correspondence paints a picture of the religious, political-ideological, social, cultural situation of Kartli at that time, shows the level of education of that period, the existence of the educational system, literacy, views on literary genres, liturgical consciousness and cognition of the society. Catholicos Samuel has a specific goal, that is, St. Description of the torture of Abo Tbileli, so that the descendants would have the opportunity to get acquainted with his merits, role and merits before the Georgian nation and the Georgian Church. Samuel considered John the Baptist to be a worthy executor of this work, therefore, the Catholicos' epistle also shows the attitude of the writer-hagiographer, John the Baptist, towards him. He sent the letter to John by the hand of another worthy person, the priest at Hshar. What does the small but important Epistle of Samuel Catholicos refer to and reflect on? It draws attention to several issues. These are: Samuelian perception of hagiography, evaluation and appreciation of John's personality, why he still focused on John and not on others; The attitude towards him, which is distinguished by the rare modesty of the high priest towards the parishioner; Most importantly, St. Preparing for the canonization of Abo and ordering the creation of hagiographic works, as Abo's torture has an epochal value. It is clear that Samuel the Catholicos, as befits his title and mission, understands the majesty of the nation and correctly defines the mission of the saint, namely Abo, in the political life of the Georgian nation, in the liturgical consciousness and the revival of Christian self-knowledge. The report discusses the importance of the epistles of Samuel the Catholicos and John the Baptist in the writing of the works, the views of these two worthy personalities on hagiography, the merits of evaluating and appreciating the martyrdom of the saint; Finally, their spiritual icon-painting, their psychological portrait, is painted.

Keywords: Samuel the Catholicos, Iovane Sabanisidze, the Epistles, psychological portrait, Christian self-knowledge, st. Abo Tbileli.

შესავალი. იოვანე საბანის ძის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას წინ უძღვის სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერა, ეპისტოლეები, რომელთაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული, ქრონოგრაფიული, წყაროთმცოდნეობითი, ლიტერატურულ-ესთეტიკური და საღვთისმეტყველო პრობლემატიკის გასაანალიზებლად. ეპისტოლოგრაფიას ქრისტიანულ ლიტერატურაში მდიდარი ტრადიცია აქვს, რასაც მოწმობს ახალი აღთქმის ეპისტოლოგრაფიული ნაწილი, რომელიც შეიცავს შვიდ კათოლიკე ეპისტოლესა და პავლეს თოთხმეტ ეპისტოლეს, რომელთა მნიშვნელობას საზოგადოდ მომდევნო ხანის მთელი ქრისტიანული ლიტერატურის მსოფლმხედველობის გასათვალისწინებლად განსაზღვრავს მათი რაობა, არსი, დანიშნულება. ახალი აღთქმის ეპისტოლეები იქცა ნიმუშად შემდგომი ხანის ქრისტიან მოღვაწეთა ეპისტოლოგრაფიული მემკვიდრეობისათვის. ამ ეპისტოლეებს მომდევნო ხანის ეპისტოლარული მემკვიდრეობისათვის პარადიგმული მნიშვნელობა ენიჭება. ამავე დროს, ახალი აღთქმის ეს ნაწილი ქრისტიან მოღვაწეთა შორის მიმოწერის ერთგვარ საფუძველს ამზადებს.¹ ეს წანამძღვრებია გასათვალისწინებელი სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერაზე დასაკვირვებლად, რადგან, უწინარეს ყოვლისა, ეს მიმოწერა ქრისტიანული ეპისტოლოგრაფიის შესანიშნავი ნიმუშია, იგი წარმოგვიჩენს ორი ღირსეული პიროვნების - სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და ქართველი მწერალი-ჰაგიოგრაფის რელიგიურ-სარწმუნოებრივ, საღვთისმეტყველო, იდეოლოგიურ-სახელმწიფოებრივ, პოლიტიკურ და კულტურულ თვალთახედვას; მეორე მხრივ, ამ მიმოწერით ეპოქის სურათი იხატება, თუ როგორია

1 VI-VII საუკუნეების მოწმის ეპისტოლარული ურთიერთობიდან სომხურ ენაზე შემონახული კრიონი/კრონი ქართლის კათალიკოსის მიმოწერა სომხეთა კათალიკოსთან, აბაბთან, მაგრამ ისინი სომხურ ენაზე დაცული, ეს მიმოწერა სომხურიდან ქართულად თარგმნა, გამოკლდა. ლეონტი, საბიჭლეში დაუთმო და 1968 წელს გამოაქვეყნა ზაზა ალექსიძემ.

ამდროინდელი ქართლის რელიგიური, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ვითარება, აჩვენებს იმ პერიოდის განათლების დონეს, საგანმანათლებლო სისტემის არსებობას, წიგნიერებას, ლიტერატურული ჟანრების შესახებ თვალსაზრისს, საზოგადოების ლიტურგიულ ცნობიერებას და შემეცნებას.

მეთოდი: საკითხის შესწავლისას ვყურდნობით კვლევის ტრადიციულ და ახალ მეთოდებს, კერძოდ: ისტორიულ-შედარებით, ანალიტიკურს, პერმენევტიკულს, მულტიდისციპლინურს, რომელთა საფუძველზე გამოიკვეთა, ერთი მხრივ, მერვე საუკუნის საქართველოს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი და იდეოლოგიური მდგომარეობა, და მეორე მხრივ, საქართველოს კათალიკოსის, სამოელის, და მწერალი-ჰაგიოგრაფის ეროვნულ-სარწმუნოებრივი სულისკვეთება, მათი ეპისტოლარული ურთიერთობის შედეგად კი შეიქმნა ქართული ჰაგიოგრაფიის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ნიმუში „წმ. აბოს წამება“.

მიზანი: სამეცნიერო შრომის მიზანია სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის მიმოწერის მიზანდასახულობის, ლიტერატურულ-ისტორიული ღირებულების დადგენა და მათი ადგილის განსაზღვრა ქართული მწერლობის ისტორიასა და ქართულ ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაში.

მსჯელობა. სამოელ კათალიკოსს კონკრეტული მიზანი აქვს დასახული, ესაა წმ. აბო თბილელის წამების აღწერა, რათა შთამომავლობას ჰქონდეს ქართველი ერისა და ქართული ეკლესიის წინაშე მისი ღვაწლის, როლისა და დამსახურების გაცნობის შესაძლებლობა. სამოელმა ამ საქმის ღირსეულ აღმსრულებლად იოვანე საბანის ძე მიიჩნია, შესაბამისად, კათალიკოსის ეპისტოლე მწერალი-ჰაგიოგრაფის, იოვანე საბანის ძის სახეს, მისადმი დამოკიდებულებასაც წარმოაჩენს. მან იოვანეს წერილი კიდევ ერთი ღირსეული პიროვნების, ხსართან მღვდლის, ხელით გაუგზავნა.

რას ეხება და ასახავს სამოელ კათალიკოსის მცირე მოცულობის, მაგრამ თავისი მნიშვნელობით საზოგადოდ ქრისტიანული მსოფლხედვისათვის უაღრესად საჭირო ეპისტოლე? მასში რამდენიმე საკითხი იქცევა ყურადღებას. ესენია: ჰაგიოგრაფიის სამოელისეული აღქმა, იოვანეს პიროვნების შეფასება და დაფასება, რის საფუძველზეც დაისმის კითხვა, მაინცდამაინც იოვანეზე რატომ შეაჩერა ყურადღება და არა სხვაზე; მისადმი დამოკიდებულება, რაც მრევლის წევრისადმი მღვდელთმთავრის იშვიათი მოკრძალებულობით გამოირჩევა; ამის საფუძველზე დაისმის საკითხი იოვანე საბანის ძის სოციალური სტატუსის შესახებ; რაც მთავარია, წმ. აბოს კანონიზაციისათვის მზადება და ჰაგიოგრაფიული თხზულების შექმნის დაკვეთა, რადგან აბოს წამებას ეპოქალური ღირებულება ეკისრება. ნათლად ჩანს, რომ სამოელ კათალიკოსს, როგორც მის წოდებასა და მისიას შეეფერება, ერის მაჯისცემა ესმის და სწორად განსაზღვრავს წმინდანის, კერძოდ აბოს, მისიას ქართველი ერის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ლიტურგიულ ცნობიერებასა და ქრისტიანული თვითშემეცნების აღორძინების საქმეში.

თუ როგორია, სამოელის შეხედულებით, ჰაგიოგრაფია, ნათლად ჩანს მისივე ამ წერილიდან, რადგან მასში ყურადღება გამახვილებულია ამ ჟანრის დამახასიათებელ თვისებებზე, - ჰაგიოგრაფიულმა თხზულებამ მართლად უნდა აღწეროს და წარმოაჩინოს ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის მებრძოლი და მისთვის თავდადებული ადამიანის ცხოვრება და წამება; იგი იოვანეს სწერს: „აწ მიიღე წიგნი ესე ჩემი და ლოცვაჲ ჩემი და ჯუარისა დაწერაჲ ჴელითა ჩემითა და შეწვენითა ღმრთისა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისაჲთა, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა, და წმიდათა მოციქულთაჲთა და მოწამეთაჲთა ჴელ-ყავ გამოთქუმაჲ სრულიად ჴეშმარიტად, ვითარ-იგი იყო და ვითარცა შენ თვით უწყი, და აღწერე მარტვილობაჲ წმიდისა მოწამისა ჰაბომის და აღწერილი ჩუენ მოგვიძღუანე, რაჲთა უმეტესად ლოცვა ჳყოთ შენთვის. მაღლი უფლისა იყავნ შენ ზედა“ (ძეგლები, 1963/1964: 46-47). სამოელის ეპისტოლის ეს მონაკვეთი მიუთითებს ჰაგიოგრაფიული თხზულების სპეციფიკას, რომ მან ჴეშმარიტად მომხდარი ამბავი უნდა გადმოსცეს, ხოლო მოწამის ტანჯვა, რაც რეალურად განხორციელდა, ჴეშმარიტებად აღიქმება. ამ დროისათვის ჰაგიოგრაფიაში ეს მეთოდი კარგა ხნის დამკვიდრებულია და შემდგომი პერიოდის ჰაგიოგრაფიულ ლიტერატურაში კიდევ უფრო მეტად განმტკიცდა. ეს მეთოდი საფუძველად უდევს საისტორიო მწერლობას, რაც ზუსტად შეაფასა XIV საუკუნის ქართველმა ისტორიკოსმა, რომელსაც ჟამთააღმწერლის სახელით ვიხსენიებთ, რადგან მისი სახელი დრომ, ჟამთა სიავემ არ შემოგვინახა. ისტორიკოსობის//ჟამთააღმწერლობის შესახებ მისი თვალსაზრისი შემდეგი სიტყვებითაა გამოხატული: „ჟამთააღმწერლობა ჴეშმარიტის მეტყუელებაჲ არს და არა თუალახმა

რისამე“ (ქართლის ცხოვრება, 1959: 199), რომელიც სიტყვიერადაც ეხმიანება სამოელ კათალიკოსის გამონათქვამს. უნდა აღინიშნოს, რომ სამოელი წმ. აბოს ახალ მოწამედ მიიჩნევს, რაც იმას გულისხმობს, რომ ქრისტიანობისათვის მრავალ წამებულთა შორის ახალი, სულ ახლახან წამებულია წმ. აბო, ამიტომაც ახალი მოწამე, რომელმაც კიდეც ერთხელ დაამოწმა მაცხოვრის მიერ გავლილი გზა მოწამეობისა. ეპისტოლეში განსაზღვრულია წმ. აბოს წამების მნიშვნელობა საზოგადოდ ქრისტიანული სამყაროსათვის და კერძოდ ქართლისათვის, რომელშიც სრულიად საქართველო მოიაზრება: „ყოვლისა ამის სოფლისა ჩუენისა ქართლისათვს“.

რამ განაპირობა კათალიკოსის გადაწყვეტილება იოვანესათვის წმ. აბოს წამების აღწერისა? ამას ორგვარ ახსნას უძებნის: 1. უწინარეს ყოვლისა, იოვანე საბანის ძე ის პიროვნებაა, რომელსაც ხელეწიფება ჰაგიოგრაფიული თხზულების დაწერა, რადგან არა მხოლოდ კათალიკოსისათვის, არამედ საყოველთაოდ ცნობილია იოვანე განათლება, ღმრთივმიმადლებული ცოდნა საღვთისმეტყველო ლიტერატურისა, სურვლი ღმრთისმსახურებისათვის, გულმოდგინება კეთილ საქმეთა საღვაწად; ე.ი. იოვანე საბანის ძე წმ. აბოს ღვაწლის, წამების აღმწერად სრულიად შესაფერისი კანდიდატურაა; 2. სამოელ კათალიკოსმა იცის იოვანე საბანის ძისა და აბოს სიახლოვე, რაც აძლევს საფუძველს, რომ სწორედ მას სთხოვოს//დაავალოს ახალი წამებულის შესახებ თხზულების დაწერა და მიუძღვნას მას. ეპისტოლეში გამოთქმულია თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ თხზულების შექმნის შემდეგ კიდეც უფრო მეტად აღავლენს ლოცვას იოვანესთვის და მადლი უფლისა გადმოვა მასზე. ეპისტოლეში გაცხადებულია სამოელის სურვილი წმ. აბოს შესახებ ჰაგიოგრაფიული თხზულების დაწერის შესახებ ისევე, როგორც პირველ ქრისტიანთა შესახებ დაიწერა, რათა წმიდა კათოლიკე ეკლესიაში მომდევნო თაობების მიერ მის მოსახსენებლად დაიდოს და თაობებმა შეიტყონ მისი ღვაწლის შესახებ. სამოელ კათალიკოსის ეპისტოლეში პირდაპირ არაა გაცხადებული იოვანე საბანის ძის სოციალური სტატუსი, მაგრამ ეპისტოლეში გამოხატული დამოკიდებულება მწერალი-ჰაგიოგრაფისადმი, ერთგვარი მორიდებული სტილი და დაპირება, რომ თხზულების დაწერის შემდეგ უფრო გაძლიერდება მის სახელზე ლოცვა.

იოვანე საბანის ძის პასუხი შეიცავს ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის სპეციფიკურ თვისებებს, პრინციპებს, კიდეც უფრო აზუსტებს და ნათლად გვიჩვენებს ჰაგიოგრაფიის დანიშნულებას, მის მეთოდს ჭეშმარიტისმეტყველების შესახებ: „მეცა გულს-მოდგინე ვიქმენ უძლიერშსა ჩემსა აღებად და წადიერებად გულისა ჩემისაა აღავსო უფალმან, და აღვწერე უღირსისაგან გონებისა ჩემისა შემოკრებული მარტვლობა, ჭეშმარიტი და უტყუელი, წმიდისა მოწამისაა მადლითა და მეოხებითა ნეტარისა ჰაბოძისითა და მოგიძლუანე უფალსა ჩემსა, რომლისათვს კუალად ვითხოვ ვედრებით: სათნო-ყავნ უფალმან გულსა თქუენსა და გულსა ყოვლისა ქრისტეს მოყუარისა ერისა მორწმუნისასა, რომელნი აღმოიკითხვიდენ, რამთა ზიარ ლოცვათა თქუენთა იქმნეს კუალად და მერმეცა უღირსება ჩემი“ (ძეგლები, 1963/1964: 48). იოვანე საბანის ძის ამ სიტყვებში საღვთისმეტყველო სამწერლო მეთოდის განსაზღვრის, ანუ ჰაგიოგრაფიის ხასიათისა და არსის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებასთან ერთად, მხატვრულ-ესთეტიკური თვალთახედვაც წარმოჩნდება. განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ავტორის ფრაზა - „აღვწერე უღირსისაგან გონებისა ჩემისა შემოკრებული მარტვლობა, ჭეშმარიტი და უტყუელი“, რომელშიც აღიარებულია კონკრეტული ავტორის, იოვანე საბანის ძის, ხოლო საზოგადოდ, ჰაგიოგრაფიაში შემუშავებული ტენდენცია, რომ ჰაგიოგრაფი-მწერალი, აღსაწერი პრობლემიდან გამომდინარე, უღირსია, მისი მონაცემები აღსაწერ საგანს არ შეეფერება, მისი ენა უძლურია, გადმოსცეს წმინდანის ღვაწლი, დამსახურება და ღირსება, რაც ავტორის თავმდაბლობით აიხსნება; იგი მთელ საღვთისმეტყველო ლიტერატურას გასდევს და მხოლოდ ჰაგიოგრაფიისათვის არაა დამახასიათებელი. იოვანე საბანის ძე ერთდროულად ორმა გრძნობამ შეიპყრო: სიხარულმა, რომ ღვთისაგან ახლად წამებული ჰაბოს ღვაწლის აღმწერად ის გამოირჩა კათალიკოსის მიერ, და შიშისა, რადგან სულიერი მოძღვრის წინაშე უარის თქმა არ შეიძლება, აფრთხობს, რადგან ახსოვს სოლომონის სიტყვები: „შვილი ურჩი წარსაწყმედელსა მიეცესო“ (იგ. 13, 1). საბოლოოდ მასში მორჩილების საღვთისმეტყველო საზრისმა გაიმარჯვა და უფლის, ე. ი. კათალიკოსის, სიტყვებს მიჰყვა.

ამავე დროს, იოვანე საბანის ძის პასუხი მწერლის უდიდეს პასუხისმგებლობას გამოხატავს, რადგან იგი თავად გრძნობს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი საქმის აღსრულება დაავალა სამოელ კათალიკოსმა, რომლის ეპისტოლის მიღება მწერალმა ბრძანებად აღიქვა, რაც სათაურშივეა წარმოჩენილი. ამ დავალების ტვირთის სიმძიმეს იგი ბიბლიური სიბრძნის წყალობით აცნობიერებს და სოლომონის

იგავთა საფუძველზე ხსნის: „ჰბაძევდ ჯინჭველსა, მედგარო, და იქმენ მუშაკ მსგავს მისა“ (იგ. 6, 69). რასაკვირველია, ეს ავტორის ქრისტიანული თავმდაბლობაცაა და ჰაგიოგრაფიულ-ჰიმნოგრაფიული ჟანრისათვის დამახასიათებელი შემოქმედებითი უძღურების გამომხატველი გაქვავებული გამოთქმაც. ეს ავტორის მიერ საკუთარი უძღურების აღიარებაა, რომ მას წმინდანის სიდიადის შესაფერისად ქება და შესხმა არ ხელეწიფება. რაც შეეხება „ჭეშმარიტსა და უტყუელს“, იგი თხზულების საფუძვლად გამონაგონის მიღებას უარყოფს და ჰაგიოგრაფიის მიზნად სინამდვილის აღწერას სახავს. მაგრამ ჰაგიოგრაფმა სინამდვილე ამაღლებულად უნდა წარმოადგინოს, რასაც, თავის მხრივ, ამაღლებულის მშვენიერად ასახვით უნდა მიაღწიოს.

სამოელის ეპისტოლე გვაცნობს იოვანე საბანის ძის ვინაობას, პიროვნულ ღირსებებს, თუმცა, დღემდე რჩება კითხვა იოვანეს წოდებრივი კუთვნილების შესახებ, რომელ წოდებას ეკუთვნის, საეროს თუ სასულიეროს. სამეცნიერო ლიტერატურაში განსხვავებული შეხედულებებია გამოთქმული.

თხზულების ავტორი რომ იოვანე საბანის ძეა, თხზულების სათაურშივეა მითითებული და შემდეგ სამოელის ეპისტოლის შინაარსიც ამასვე მოწმობს: „წამებაჲ წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესი ჰაბოძსი, რომელი იწამა ქართლს შინა, ქალაქსა ტფილისს, ჯელითა სარკინოხთაჲთა, გამოთქმული იოვანესი, ძისა საბანისი, ბრძანებითა ქრისტეს მიერ სამოელ კათალიკოზისაჲთა“. მწერლის მიერ თხზულების სახელწოდებად ამ მინაწერის გაკეთებას მრავალმხრივი ღირებულება აქვს. უწინარეს ყოვლისა, გვაცნობს წამების მთავარი პერსონაჟის ვინაობასა და მისი წამების ადგილს, მიუთითებს, ვინ აწამა წმ. აბო თბილელი, გვაუწყებს თხზულების ავტორისა და დამკვეთის ვინაობას. აქედანვე ხდება ცნობილი, რომ იოვანე არის საბანის ძე, მაგრამ არ ვიცით, თუ ვინ და რა წოდებისა უნდა ყოფილიყო მამა მწერლისა საბან, მეტიც, არაა საბოლოოდ გარკვეული, თუ რომელ წოდებას - სასულიეროს თუ საეროს - მიეკუთვნებოდა თვით იოვანე, ავტორი თხზულებისა. ცხადია, საბან დიდგვაროვანი ფეოდალი უნდა ყოფილიყო, რადგან შვილს სრულყოფილი საღვთისმეტყველო განათლება მისცა და თავისი განათლებით საყოველთაოდ ცნობილია. მამისადმი პატივისცემის გამოხატულებაა იოვანეს მოხსენიება მამის სახელით, რაც ძველ დროში ჩვეუბრივი მოვლენაა. ასევე სახელითა და მამის სახელით მოიხსენიებს მას თხზულების დამკვეთი სამოელ ქართლის კათალიკოსიც. მნიშვნელოვანია თხზულების შემცველი სინური ხელნაწერის, Sin.11-ის, სათაურის მონაცემი, რომლის მიხედვით იოვანე იხსენიება საბანეანად (ჭელიძე, 2005: 1113).

ცნობები იოვანე საბანის ძის შესახებ არ შემონახულა, მხოლოდ იოვანესა და სამოელის მიმოწერით შეიძლება ზოგიერთი დეტალის დაზუსტება. ამის გამოც არის ღირებული ორივე ეპისტოლე. დანამდვილებით ვერ ვიცით, ჰაგიოგრაფი სასულიერო პირი იყო თუ საერო. მიმოწერა ერთს კი მოწმობს, მწერალი თანადამსწრე და თვითმხილველია იმისა, რაც მან აღწერა თხზულებაში. სამოელი იოვანეს სწერს: „შენ თავად უწყი სანატრელისა ამის ახლის მოწამისა ჰაბოძსი, რომელი დღეთა ამათ ჩუენთა იმარტვილა მეოხად ქრისტეს მიმართ ჩუენდა და ყოვლისა ამის სოფლისა ჩუენისა ქართლისათჳს“ (ძეგლები, 1963/1964: 46), რის შემდეგაც ავალებს მისი წამების აღწერას, რათა შთამომავლობას დარჩეს ახალი მოწამის ღვაწლი და დამსახურება ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ქართველი ერის წინაშე, „მოსაწესებელად ყოველთა, ვინ იყვნენ შემდგომად ჩუენსა“ (ძეგლები, 1963/1964: 46). იოვანეს ეპისტოლიდან ნათლად ჩანს, რომ იოვანე საბანის ძე არა მხოლოდ იცნობდა, არამედ მეგობრობდა კიდევ წმინდა მოწამე აბოსთან, რასაც სამოელ კათალიკოსისადმი მისი წერილის ამონარიდი გვიმოწმებს: „სანატრელითა ქრისტეს-მიერიტა სიყუარულითა შემიყუარე მე, ვიდრე იყავლა სოფელსა ამას შინა ჩუენსა“ (ძეგლები, 1963/1964: 77). ზემოთაც აღინიშნა, რომ იოვანე საბანის ძე განათლებული, ღვთისმეტყველებაში განსწავლული პიროვნება ყოფილა, რაც აღნიშნულია სამოელის წერილში იოვანესადმი: „ჩუენ თვთ უწყით ღმრთივმიმადლებული შენი მეცნიერებაჲ საღმრთოთა წიგნთაჲ და გჴულსმოდგინებაჲ შენი კეთილთა საქმეთა მოღუაწებისათჳს“ (ძეგლები, 1963/1964: 46).

ზემოთ უკვე დაისვა საკითხი იმის შესახებ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის გამოთქმულა თვალსაზრისი იოვანე საბანის ძის წოდებრივი კუთვნილების შესახებ, სასულიერო პირია თუ საერო. ორივე შეხედულების მიმდევართა მიერ დაძებნილია შესაბამისი არგუმენტები. ორიენტირებად შეიძლება რამდენიმე ლექსიკური ერთეული გამოდგეს. ესენია: უფალი, სულიერად შვილი, სახლი, კრებული. სამოელ კათალიკოსი თავის მიმართვას იწყებს შემდეგი სიტყვებით: „მე, სამოელ, ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზი, უფალსა იოვანეს საბანის ძესა, სულიერად შვილსა წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისა და საყუარელსა ჩუენსა, ღოცვით უფლისა მიერ მოგიკითხავ;

მშვიდობა იყავნ შენ ზედა და ყოველთა სახლისა შენისა კრებულთა ქრისტეს მიერ” (ძეგლები, 1963/1964: 46). მნიშვნელოვანია სამოელ კათალიკოსის ეპისტოლეში სიტყვა „უფალი“, რომელიც იოვანეს მიემართება; აქ „უფალსა“ „ბატონოს“ მნიშვნელობით უნდა გამოიყენებოდეს, როგორც ამჟამად არის მიმართვის ფორმებში დამკვიდრებული; იგი შეიძლება იყოს საერო პირისადმი მიმართვაც და სასულიერო პირისადმიც. სამოელ კათალიკოსის სასულიერო წოდების უმაღლეს იერარქიულ საფეხურზე დგას და მისი მიმართვა სიტყვით „უფალი“ თავისი წოდების დაბალი საფეხურის წარმომადგენლისადმი მიმართვაც შეიძლება იყოს და საერო პირისადმიც. იგი კონტექსტის მიხედვით საერო პირისადმი მიმართვა უნდა იყოს. აქვე უნდა აღინიშნოს იოვანე საბანის ძის პასუხში სამოელის მოხსენიება, როგორც მამფალისა და უფლისა: „მარადის საწადელი და თაყუანის-საცემელი ბრძანება ღმრთივ პატიოსნისა მამფლისა და უფლისა ჩემისა“, რომელშიც უმაღლესი სასულიერო პირის მისამართითაა გამოყენებული ლექსიკური ერთეული „უფალი“ და ამ კონტექსტში სავსებით გასაგებია მისი მნიშვნელობა. ე.ი. სამოელისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეებში „უფალი“ განსხვავებული, ორგვარი მნიშვნელობით გამოიყენება. სამოელის ეპისტოლეში მიმართვაც „სულიერად შვილსა...“ ასევე ორივეს შეიძლება გულისხმობდეს: სასულიეროსაც და საეროსაც. მთლიანად მიმართვა ოფიციალურ ტონსაც შეიცავს და შინაურულ განწყობასაც.

ეპისტოლეში საყურადღებოა „სახლი“ და „კრებული“; ძველ ქართულში „სახლი“ ნიშნავს ნაგებობასაც, კერძო პიროვნების სახლსაც, ოჯახსაც, საგვარეულოსაც, შესაძლოა მონასტერსაც, როგორც სულიერ სახლს. შესაძლოა, ეს სიტყვა დაგვეხმაროს იოვანეს სოციალური სტატუსის განსაზღვრაში; თუ იოვანე საერო პირია, მაშინ „სახლი“ აქ ნიშნავს ოჯახს და ნათესაობას, ოჯახის წევრებს, საგვარეულოს, სანათესაოს; თუ სასულიერო პირია, მაშინ იგი ეკლესია-მონასტერს უნდა გულისხმობდეს. საკითხის გასარკვევად შეიძლება თხოულების ტექსტში ნერსეს შესახებ გამოთქმული შეხედულება დავიმოწმოთ და განვსაზღვროთ, რა მნიშვნელობა ეკისრება სიტყვას „სახლი“ ნერსე ერისთავთან მიმართებით: „ხოლო იყო შემდგომად სივლტოლისა მის ნერსესისა ქართლით, წარმოავლინა მაჰდი ამირა მუმნან ბრძანებითა ღმრთისადათა სტეფანოზ, ძჳ გურგენ ერისთვისაჲ, დისწული ნერსესი, ნაცვალად დედისძმისა თვისისა ნერსესა, ერისმთავრად ქუეყანასა ამას ქართლისასა. მაშინ მხიარულ იქმნა ნერსე, რამეთუ უფლებად იგი სახლისა მისისაგან არა განაშორა უფალმან. ესეცა წადიერ იქმნა უფრომსლა გულსმოდგინედ და წარმოავლინა მოციქულნი და ითხოვა ჳელმწიფეთაგან ამირათა ამის ქუეყანისათა, რადთა უშიშმონ იგი ბოროტისაგან და გამოვიდეს ჳსნილად ყოვლით ერით მისითურთ“ (ძეგლები, 1963//1964: 61). დამოწმებულ ეპიზოდში ყურადღებას იქცევს „უფლებად იგი სახლისა მისისაგან არა განაშორა უფალმან“, რომელშიც სახლი გულისხმობს ოჯახს, საგვარეულოს, სანათესაოს. პარალელის სახით შეიძლება „წმ. ევსტათი მცხეთელის წამების“ მონაცემებიც მოვიხმოთ. კერძოდ: როდესაც მეორედ დაატყვევეს წმ. ევსტათი და მასთან ერთად სტეფანე, მათ მიაცილებდა მთელი ოჯახი, ნათესავები და თვისიანები: „ხოლო სახლეულნი, ნათესავნი და თჳსნი მოსტიროდეს უკუანა“ (ძეგლები, 1963//1964: 35). „სახლეულნი“ ოჯახის წევრები ან სანათესაოა, იგი მთელ ოჯახს ნიშნავს, მასში მოიაზრება წმ. ევსტათის მთელი ოჯახობა, სახლის წევრები. სასულიერო პირთაგან შეიძლება „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებიდან“ ზენონის ეპიზოდი დავიმოწმოთ, რომლის მიხედვით, ზენონი იყო სამცხელი დიდგვაროვნის შვილი; დედ-მამის გარდაცვალების შემდეგ მამისეულ სახლში ერთხანს ცხოვრობდა დასთან ერთად, „რომელიცა იყო სახლსა შინა მის თანა“ (ძეგლები, 1963//1964: 263). კონტექსტი სავსებით გასაგებია და სახლი პირდაპირი გაგებითაა გასააზრებელი. შავშელი უკეთური კაცის მიერ ზენონის დის გატაცების შემდეგ მონაზვნობის მოწადინე ზენონმა ადრე დადებული აღთქმის აღსასრულებლად ფებრონიას მიაშურა, „რამეთუ იყო იგი სახლისა მისისა“ (ძეგლები, 1963//1964: 263). აქ სახლი ოჯახს, საგვარეულოს ნიშნავს. დამოწმებული მასალის მიხედვით, სამოელის ეპისტოლის სიტყვები „მშვიდობა იყავნ შენ ზედა და ყოველთა სახლისა შენისა კრებულთა ქრისტეს მიერ“ უფრო საგვარეულოს ან ოჯახს გვაგულისხმებინებს, ვიდრე მონასტრის წიაღში მოღვაწე ბერმონაზვნების სამყოფელს, რაც იოვანე საბანის ძის საერო პირად მიჩნევის ერთ-ერთ მყარ არგუმენტად შეიძლება გამოდგეს.

კ. კეკელიძის შეხედულებით, იოვანე საბანის ძე საერო პირია და არა სასულიერო, რის დასასაბუთებლად სამოელ კათალიკოსის მიერ კრძალვით დაწერილ ეპისტოლეში მორიდებულ სტილს იმოწმებს: „სამოელ კათალიკოსი თავის წერილში ისეთი კრძალულებით და მორიდებით მიმართავს იოანეს, რომლითაც უზენაესი სასულიერო პერსონა, კათალიკოსი, მის ხელქუეშე უშუალოდ მდგომ სასულიერო პირს არ მიმართავდა, ეს ტონი უფრო შეშვების საერო პირს, და ისიც საზოგადოებრივი

იერარქიის კიბის არა დაბალს, არამედ მაღალ საფეხურზე მდგომს... ავტორის სარწმუნოებრივ-სასულიერო განათლება, რომელიც ნათლად ჩანს თხზულებაში, არ გამოდგება მისი, ავტორის, ვინაობის გასარკვევად, რადგანაც ასეთი იდეოლოგიისა და სწავლა-განათლების მატარებელნი იყვნენ იმ ეპოქაში არა მარტო სასულიერო პირები, არამედ საერონიც“. მეცნიერმა ახსნა „უფალის“ მნიშვნელობაც, რომლითაც სამოელ კათალიკოსმა მიმართა იოვანეს. „სულიერად შვილის“ სახელით უფრო საერო პირს აღნიშნავდნენ, ხოლო ტიტული „უფალი“ ამას კიდევ უფრო ამოწმებს (კეკელიძე, 1986: 34). ამ მოსაზრებას იზიარებენ რ. ბარამიძე, გ. კუჭუხიძე, ს. მეტრეველი. თავისი თვალსაზრისის განსამტკიცებლად რ. ბარამიძემ ბიზანტიაში გავრცელებული ტენდენცია დაასახელა, რომლის მიხედვით სასულიერო თემაზე მწერალთაგან საკმაოდ დიდი ნაწილი საერო პირი იყო (ბარამიძე, 1989). ს. მეტრეველის აზრით, ავტორი მაღალი რანგის საერო პირია, რომელიც თავისი დროის გამორჩეული და პატივსაცემი პიროვნება უნდა ყოფილიყო (მეტრეველი, 2002). გ. კუჭუხიძემ ყურადღება მიაქცია ზემოთ უკვე ნახსენებ კათალიკოსის გამოთქმას „ეკლესიის შვილობას“, რომელიც თხზულების სხვა კონტექსტში მრევლის გარკვეულ კატეგორიას მიემართება. მისი აზრით, იგი ეკლესიასთან დაახლოებული და მისთვის მოღვაწე საერო პირის აღსანიშნავად შეიძლება იყოს გამოყენებული. ამასვე უნდა მოწმობდეს იოვანეს მოხსენიება მამის სახელით (კუჭუხიძე, 2005: 132). მამის სახელით ხსენების თაობაზე უნდა განვმარტო, რომ ეს ფაქტი მყარ არგუმენტად ვერ გამოდგება, რადგან ქართველ სასულიერო მოღვაწეთაგან ცნობილი არიან პიროვნებები, რომლებიც მამის სახელით იხსენიებიან. მაგალითად შეიძლება დავიმოწმოთ ჭყონდიდის მთავარეპისკოპოსი სტეფანე სანანოშის ძე, ჰიმნოგრაფები იოვანე ქონქოზის ძე, ბასილი ბაგრატიის ძე, საქართველოს კათალიკოსები ნიკოლოზ გულაბერის ძე, არსენ ბულმაისიმის ძე და სხვანი, რომლებიც ცნობილი სასულიერო პირები იყვნენ, თანაც, როგორც ვხედავთ, მათი უმეტესობა უმაღლეს საეკლესიო იერარქიულ საფეხურზე იდგა.

მეორე მოსაზრების მიხედვით, იოვანე საბანის ძე სასულიერო პირია. კერძოდ, შ. ნუცუბიძის აზრით, იოვანე სასულიერო პირია, რადგან კათალიკოსი ასეთი დიდი და საპასუხისმგებლო საქმის აღსრულებას საერო პირს არ მიანდობდა. რაც შეეხება „სახლის კრებულის“ შესახებ გამოთქმულ განმარტებას, მეცნიერის აზრით, აქ საუბარი უნდა იყოს იმ კრებულზე, რომელიც იოვანე საბანის ძის სახლში იყრიდა თავს. ეს იმას გულისხმობდა, რომ იგი, როგორც საღვთო წიგნთა მცოდნე, აგრეთვე, მასწავლებელი, მოძღვრავდა თავის მოწაფეებს, რომელიც კათალიკოსმა „კრებულად“ მოიხსენია (ნუცუბიძე, 1965: 403-404). ამ მიმართულებით საინტერესოა ბ. კილანავასა და ხ. ზარიძის შეხედულებებიც. ბ. კილანავა იოვანე საბანის ძეს სასულიერო წოდების მაღალი იერარქიის საფეხურზე მდგომ პირად, კერძოდ ეპისკოპოსად მიიჩნევდა. მისივე მართებული მოსაზრებით, სამეცნიერო ლიტერატურაში უნდა დამკვიდრდეს ფორმა „საბანის ძე“ და არა „საბანისძე“, რადგან საბან იოვანეს მამის სახელია და იგი მამის სახელის მიხედვით არის მოხსენიებული (კილანავა, 1990: 260-261). ამავე აზრისაა ხ. ზარიძეც, რომელმაც ხაზგასმით აღნიშნა, რომ „საბანის ძე“ გვარი არაა. აგრეთვე, მისი შეხედულებით, იოვანეს თავმდაბლური სტილი, კრძალვა, საკუთარი თავის უღირსად ოთხგზის მოხსენიება, რაც მის მიერ კათალიკოსისათვის გაგზავნილ ეპისტოლეში გვხვდება, იმ მოსაზრებას უჭერს მხარს, რომ ავტორი სასულიერო პირია, ხოლო „კრებული“ სასულიერო პირებს, ან ეკლესიებს უნდა გულისხმობდეს. ამავე აზრის დასამოწმებლად კიდევ ერთ გარემოებას, კერძოდ, იოვანეს მრევლთან ურთიერთობის გამოცდილებას აქცევს ყურადღებას და ამბობს, რომ ამგვარი დამოკიდებულება სასულიერო პირისათვის ჩვეული ქმედების გამოხატულებაა. მანვე იოვანე საბანის ძე მიიჩნია ორმოცი სებასტიელი მოწამის სახელობის ეკლესიაში მოღვაწე სასულიერო პირად და აღნიშნა, რომ წმ. აბო ამ ტაძარში დადიოდა და მათ შორის ურთიერთობა ჩამოყალიბდა როგორც მოძღვარსა და სულიერ შვილს შორის (ზარიძე, 1997). მწერალი-ჰაგიოგრაფის მიერ საკუთარ თავმდაბლობაზე ხაზგასმა არ ნიშნავს იმას, რომ იოვანე ან სასულიერო პირია, ან საერო, რადგან ორივე წოდების მწერალი საკუთარ უძღურებას ამბის გადმოსაცემად თუ პოეტური შთაგონების სიტყვით გამოსახატავად თანაბრად აღიარებს, რასაც შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანიც“ მოწმობს.

ავტორი, იოვანე საბანის ძე, იყენებს სიტყვას „მამფალი“, რომელიც მოცემულ კონტექსტში კათალიკოსს გულისხმობს. საინტერესოა, განსახილველ ეპისტოლეში ვინ მიმართავს „მამფლად“ კათალიკოსს და რას გულისხმობს იგი. სამეცნიერო ლიტერატურაში „მამფალს“ შუა საუკუნეების საქართველოში გავრცელებული ფეოდალი მთავრების წოდების, მათი სოციალური სტატუსის აღმნიშვნელი ტერმინის, „პატრონის“, ტოლფარდად, შესატყვისად მიიჩნევენ. იგი სიტყვების „მამა“ და „უფალ“ შერწყმით//შეერთებით მიღებული ლექსიკური ერთეულია. ზეპირ თუ წერილობით მეტყველებაში ამ

ტერმინის გაჩენა გამოიწვია სოციალურ ცხოვრებაში მიმდინარე ცვლილებებმა, სიტყვა „უფალმა“ მიწის, ადამიანების, სხვა საგანთა მფლობელი ფეოდალი მესაკუთრის, მისგან დამოკიდებულ ადამიანზე მზრუნველი „მამის“ თუ „პატრონის“ შინაარსი შეიძინა. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაში მიუთითებენ, ტერმინი „მამფალი“ პირადი და საადგილმამულო ურთიერთდამოკიდებულების გამოსახატავად დამკვიდრდა VIII საუკუნის II ნახევარში. IX—X საუკუნეებში როდესაც ამავე მნიშვნელობით საყოველთაოდ გავრცელდა „პატრონი“, ტერმინი „მამფალი“, ფეოდალი მთავრის აღსანიშნავად ჯერ კიდევ გამოიყენებოდა. მამფალი იყო დინასტიური ტიტული შუა საუკუნეების, კერძოდ VIII-X საუკუნეების, საქართველოში, ჩვეულებრივ მას ატარებდნენ წარჩინებული ბაგრატიონი უფლისწულები, რომლებსაც არავითარი ბიზანტიური ღირსებები არ გააჩნდათ. ასე, მაგალითად, მამფლებად მოიხსენიებიან გუარამი, აშოტ კურაპალატის უმცროსი ვაჟი, სუმბატ არტანუჯელი, დავით მამფალი, ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი. იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეში სამოელ კათალიკოსს ეწოდება მამფალი, რაც ამ ტერმინის სასულიერო წოდების წარმომადგენელთა აღსანიშნავად გამოყენებას მიუთითებს.

ავტორზე, როგორც პიროვნებაზე, როგორც მწერალზე, მხოლოდ თვით თხზულებისა და განსახილველ ეპისტოლეთა მიხედვით შეიძლება მსჯელობა, რადგან, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, წყაროებში მის შესახებ ცნობები არ შემონახულა.

იოვანე საბანის ძე მოღვაწეობდა საქართველოში არაბთა თარეშის, ბრძოლების, ბატონობის პერიოდში, რის შედეგადაც ქართველი ერი უმძიმეს პოლიტიკურ, სოციალურ, საზოგადოებრივ და იდეოლოგიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მწერალი-ჰაგიოგრაფი თავისი ეპოქის მაჯისცემას უგდებდა ყურს და იმ საჭირობოტო საკითხებზე ამახვილებდა ყურადღებას, რომლებიც ქართველი ერისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისა იყო. იოვანე საბანის ძემ თავის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში ერის არსებობის, ეროვნული თვითშეგნებისა და თვითშემეცნების, ქრისტიანული რელიგიის დაცვის საკითხი დასვა. ამიტომაც მოგვევლინა სახელმწიფოს ინტერესებისათვის მეზობელ პიროვნებად, ქრისტიანული სარწმუნოების დამცველად, რომელმაც უტყუარად განჭვრიტა ქართველი ერის მომავალი. კ. კეკელიძემ აღნიშნა, რომ იოვანემ რელიგიური იდეოლოგია და პროვიდენციალური მსოფლმხედველობა ჩამოაყალიბა, რომელიც უშუალოდაა დაკავშირებული და გადაჯაჭვული ეროვნულ „ფიზიონომიასა და მთლიანობასთან“ (კეკელიძე, 1986: 34-35). ივანე ჯავახიშვილმა იოვანე საბანის ძის მიერ ასახულ ცხოვრებისეულ კერძო მოვლენაში საზოგადო გასაჭირი დაინახა და ეს მწერლის უდიდეს დამსახურებად მიიჩნია (ჯავახიშვილი, 1977: 78). მან ერთმანეთს შეუდარა წმ. რაჟდენის, წმ. ევსტათი მცხეთელის, წმ. აბოს წამებათა ავტორთა მრწამსი და ისინი ერთმანეთისაგან განასხვავა, რადგან ამათგან მხოლოდ „წმ. აბოს წამების“ ავტორმა შეძლო კერძო მოვლენის საზოგადოდ წარმოსახვა და ერის სატკივარის ჩვენება. როგორც ჰაგიოგრაფიული თხზულებები, წმ. რაჟდენისა (მისი წამების ამსახველი ჰაგიოგრაფიული თხზულება გვიანდელია) და წმ. ევსტათის წამებებიც სახისმეტყველებითად დატვირთული ნაწარმოებებია, მაგრამ მათი ღირებულება ეროვნულ-სარწმუნოებრივი პრობლემატიკის ასახვის თვალსაზრისით განსხვავებულია, მათში ეროვნული პრობლემა არ ასახულა. სამივენი „მძლავრთა ამათ“ წარმომადგენლები არიან, სამივენი სარწმუნოებრივი ძიების პროცესში წარმოისახებიან და წინააღმდეგობებს აწყდებიან, სამივენი თავიანთ თანამოძმეთა მიერ იწამებიან, ისინი პიროვნულ სულიერ ზეადსვლას განიცდიან და ზეციურ მოქალაქობას აღწევენ, მაგრამ მხოლოდ იოვანე საბანის ძემ შეძლო წმ. აბოს ღვაწლისა და დამსახურების იმგვარად ჩვენება, რომ იგი ქართველთათვის მისაბაძი გაეხადა, თუმცა, წმ. რაჟდენსა და წმ. ევსტათის საზოგადოდ ქრისტიანული სარწმუნოების დასაცავად წმ. აბოზე ნაკლები ღვაწლი არ მიუძღვით. აქ ავტორთა მსოფლმხედვა, ინდივიდუალური ხელწერა, ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენათა მასშტაბური აღქმა გასათვალისწინებელი, რითაც იოვანე საბანის ძე სხვათაგან გამოირჩევა. ამ მხრივ მას ქართულ ჰაგიოგრაფიაში სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს.

სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის მიმოწერა გვეხმარება თხზულების დაწერის დროის განსაზღვრაში. ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით სამეცნიერო ლიტერატურაში სამოელის კათალიკოსობა ქართლში დათარიღებულია 780-790 წლებით. თხზულებაში ზედმიწევნითაა მითითებული წმ. აბოს წამების თარიღი, რაც დაწვრილებით განიხილა კ. კეკელიძემ თავის მონოგრაფიაში სხვა მეცნიერთა შეხედულებების გათვალისწინებისა და კრიტიკის საფუძველზე; წმ. აბოს წამების თარიღია 786 წლის 6 იანვარი (ახალი სტილით 19 იანვარი), ნათლისღების დღესასწაული,

კვირის დღეთა მიხედვით ეს იყო პარასკევი, რის მიხედვითაც დადგინდა თხზულების დაწერის თარიღი: 786-790 წლები, წმ. აბოს წამებიდან სამოელის კათალიკოსობის ბოლო წლამდე. თუმცა, თხზულების დათარიღების თაობაზე სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთხანს აზრთა სხვადასხვაობა იყო. კერძოდ, მ. საბინინი და კირიონ მეორე წმ. აბოს წამების თარიღად 790 წლის 7 იანვარს მიიჩნევდნენ და, შესაბამისად, თხზულებაც ამის შემდეგ დაწერილად მიაჩნდათ; პ. ცხვილოელმა (პოლიექტოს კარბელაშვილი) წმ. აბოს წამება 786 წლის 6 იანვრით დაათარიღა (პ. კარბელაშვილის ამ თარიღს უთითებს კ. კეკელიძე). კ. კეკელიძემ 1905 წელს საგალობლების შესახებ მსჯელობისას წმ. აბოს წამების თარიღად 820 წელი მიიჩნია, მაგრამ შემდეგ 1935 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში ტექსტის მონაცემთა გათვალისწინებით ზედმიწევნით ზუსტად განსაზღვრა წმ. აბოს წამების თარიღი, 786 წლის 6 იანვარი (ძვ. სტ.), რის შემდეგაც უნდა დაეწერა თავისი ჰაგიოგრაფიული თხზულება იოვანე საბანის ძეს. მართალია, კ. კეკელიძის შეხედულების შემდეგ თხზულების დაწერის დროის შესახებ კიდევ გამოითქვა ორიოდე თვალსაზრისი, რომლებიც ეპოქის სულისკვეთების საფუძველზე განსაზღვრავენ თხზულების დათარიღების საკითხს. მაგრამ საკითხი არსებითად არ იცვლება. ს. მეტრეველისა და გ. კუჭუხიძის შეხედულებით, იოვანე საბანის ძეს თხზულება სამოელ კათალიკოსის წერილის მიღებიდან მალევე უნდა დაეწერა. გ. კუჭუხიძის აზრით, თხზულების დაწერის თარიღის დავიწროება შეიძლება, რადგან მასში ხატმებრძოლობის ნაკვალები დაინახა. მისი თქმით, წმ. აბოს საპყრობილეში ხატი არ აქვს, როგორც ჩანს, არაბებმა არ შეატანინეს, რადგან ისინი ხატმებრძოლებს თანაუგრძნობდნენ. იოვანე საბანის ძეც ხატს არსად ახსენებს, რაც იმას უნდა მოწმობდეს, რომ „წმ. აბოს წამება“ მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრებამდე, ე.ი. 787 წლამდე უნდა დაწერილიყო (კუჭუხიძე, 2006; კუჭუხიძე, 2009).²

ამჟამად თხზულების დაწერის თარიღად ტრადიციულად 786-790 წლებია მიჩნეული.

სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეები VIII საუკუნის ქართლის კულტურულ-საგანმანათლებლო ვითარებასა და მთარგმნელობით საქმიანობასაც ნათლად წარმოგვიჩენს, რადგან თხზულებაში შეინიშნება სხვადასხვა საღვთისმეტყველო-სასულიერო ლიტერატურის კვალი, რომლებიც მის წყარობად უნდა მივიჩნიოთ. ეპისტოლეები იმასაც მოწმობს, რომ ბიბლიის ტექსტთა უმეტესობა თარგმნილი უნდა იყოს, რადგან როგორც ეპისტოლეებში, ასევე თვით თხზულებაში ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებიდან ციტატები ქართულადაა მოხმობილი.

დასკვნის სახით: „წმ. აბოს წამების“ წინ წამდგარებული სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული, ქრონოგრაფიული, წყაროთმცოდნეობითი, ლიტერატურულ-ესთეტიკური და საღვთისმეტყველო პრობლემატიკის გასაანალიზებლად. მათი წინასახე, არქეტიპი, ნიმუში შუა საუკუნეების ქრისტიან მოღვაწეთა ეპისტოლოგრაფიული მემკვიდრეობისათვის ახალი აღთქმის ეპისტოლოგრაფიული ნაწილია, შვიდი კათოლიკე ეპისტოლე და პავლეს თოთხმეტი ეპისტოლე, რომელთაც მომდევნო ხანის ეპისტოლარული მემკვიდრეობისათვის ჰიპოდიმურ-პარადიმული მნიშვნელობა ენიჭება. სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და იოვანე საბანისძის მიმოწერა ქრისტიანული ეპისტოლოგრაფიის შესანიშნავი ნიმუშია, რომელშიც წარმოჩენილია ორი ღირსეული პიროვნების – სამოელ ქართლის კათალიკოსისა და ქართველი დიდებულის, მწერალი-ჰაგიოგრაფის რელიგიურ-სარწმუნოებრივი, საღვთისმეტყველო, იდეოლოგიურ-სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური და კულტურული თვალთახედვა; ამ მიმოწერით იხატება ეპოქის სურათი, ამდროინდელი ქართლის რელიგიური, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ვითარება, საგანმანათლებლო სისტემის არსებობა და განათლების მაღალი დონე, წიგნიერება, ლიტერატურული ჟანრების შესახებ თვალსაზრისი, საზოგადოების ლიტურგიულ ცნობიერება და შემეცნება. სამოელ კათალიკოსის კონკრეტული მიზანი წმ. აბო თბილელის წამების აღწერაა, რათა შთამომავლობას შეუნახოს ქართველი ერისა და ქართული ეკლესიის წინაშე მისი ღვაწლი. სამოელმა ამ საქმის ღირსეულ აღმსრულებლად იოვანე საბანის ძე მიიჩნია, შესაბამისად, კათალიკოსის ეპისტოლე მწერალი-ჰაგიოგრაფის, იოვანე საბანის ძის სახეს, მისადმი დამოკიდებულებასაც წარმოაჩენს. სამოელ კათალიკოსისა და იოვანე საბანის ძის ეპისტოლეთა

² ეს სავერთო შესაძლებელია, მაგრამ რამდენიმე კითხვა მაინც გაჩნდება, მართალია, მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრება 787 წელს დაგმო ხატმებრძოლობა და მიიღო დადგენილება ხატების თაყვანისცემის აღდგენის შესახებ, მაგრამ კიდევ ნახევარ საუკუნეზე მეტი გაიდა, ვიდრე ხატთაყვანისცემა საბოლოოდ აღდგებოდა, რაც 843 წელს ბიზანტიის დეიფილეს თეოდორას ინიციატივით მოწვეულ ადგილობრივი მნიშვნელობის საეკლესიო კრებაზე გადაწყდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ხატის არსებობა მხოლოდ ბიზანტიამ არსებული ხატმებრძოლობით ვერ აიხსნა, რადგან ბიზანტიისაგან განსხვავებით, საქართველოში ხატმებრძოლობა არ ყოფილა. გარდა ამისა, წმ. აბომ საპყრობილიდან შეძლო კრებების ყოფნა და საპყრობილიდან მათი დაგზავნა, რათა იგი ანთოთ მისი სულის საოხად. ამიტომ ნაკლებ სარწმუნოა, წმ. აბოს საპყრობილეში არაბთა აკრძალვის მოუხდავად, ხატი ვერ შეეატანა, ხატი არც „წმ. მუშაბის წამება“ და „წმ. ევსტათი მცხეთელის წამება“ ახსენებენ. ქართულ ჰაგიოგრაფიაში ხატების ხსენება 1X საუკუნეზე ადრე არ შეინიშნება, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საქართველოში რომელიმე ქვეყნის, კერძოდ, ბიზანტიის იმპერიის, მიზანმიმართულ ხატების თაყვანისცემა აკრძალული იყო. პირიქით, ქრისტიანული ხატების საქართველოში გავრცელება მოუთხოვს ხატთაყვანისმცემლობის არსებობას.

მნიშვნელობა თხზულების შექმნის საქმეში ძალიან დიდია, რადგან მათში წარმოჩენილია ამ ორი ღირსეული პიროვნების შეხედულებანი ჰაგიოგრაფიის შესახებ, ღვაწლი წმინდანის მოწამეობრივი აღსასრულის შესაფასებლად და დასაფასებლად; ამ ეპისტოლეებში მათი სულიერი ხატ-სახე, მათი ფსიქოლოგიური პორტრეტი იხატება.

ლიტერატურა

ბარამიძე, 1989: რ. ბარამიძე, დაკვირვებები იოანე საბანისძის პროზაზე, ლიტერატურული ძიებანი, III (XVIII), თბილისი, 1989.

ზარიძე, ხ. ზარიძე, „წამება წმიდისა მოწამისა ჰაბომისი“ (იდუურ-მხატვრული ანალიზი), წიგნში: იოანე საბანისძე. „წამება წმიდისა მოწამისა ჰაბომისი“ (აბიტურიენტის ბიბლიოთეკა). თბილისი. 1997.

ინგოროყვა, 1954: პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბილისი, 1954.

კეკელიძე, 1960: კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, XIV, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1986.

კილანავა, ბ. კილანავა, იოვანე, ძე საბანისი, წიგნში: ქართული დამწერლობისა და მწერლობის სათავეებთან. თბილისი, 1990.

კუჭუხიძე, 2006: გ. კუჭუხიძე, „წმიდა ჰაბო ტფილელის წამების“ დათარიღებისათვის, კრიტერიუმი, #15. 2006.

კუჭუხიძე, 2009: გ. კუჭუხიძე, „წმიდა ჰაბო ტფილელის წამების“ სკოლაში სწავლებისათვის, ქართული ენა და ლიტერატურა (მასწავლებლის ბიბლიოთეკა), III. ძველი ქართული ლიტერატურა. თბილისი. 2009.

მეტრეველი, 2002: ს. მეტრეველი, მხატვრული სიტყვის ტრანსფორმაცია იოანე საბანისძის „წმიდა აბოს წამების“ მიხედვით. კრებ.: ლიტერატურული ძიებანი, XXIII. თბილისი, 2002.

ნუცუბიძე, 1965: შ. ნუცუბიძე, კრიტიკული ნარკვევები. ფილოსოფია და კულტურა. თბილისი. 1965.

საბინინი, 1882: საქართველოს სამოთხე, სრული აღწერა ღვაწლთა და ვნებათა საქართველოს წმიდათა, შეკრებილი ქრონოლოგიურად და გამოცემული მ. საბინინის მიერ, პეტერბურგი, 1882.

ქართლის ცხოვრება, 1959: ქართლის ცხოვრება, II, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1959.

ძეგლები, 1963/1964: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი, „მეცნიერება“, 1963/1964.

ჯავახიშვილი, 1977: ი. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1977.

სახელმწიფო როლი შრომითი იმიგრაციული ნაკადების მართვაში - შრომითი იმიგრაციის გავლენა და მნიშვნელობა ეკონომიკაზე

Tamar Charkviani
Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

ბოლო მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში საქართველოში მაღალია შრომითი იმიგრაციის მაჩვენებელი. საქართველოს შრომის ბაზრის და საკანონმდებლო სისტემის, შრომითი იმიგრაციის დღეს არსებული პრაქტიკების/გარემოს ანალიზის გარეშე ეფექტური პოლიტიკის განხორციელება შეუძლებელია. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა რთულია და მაღალია უმუშევრობის მაჩვენებელი მზარდია შრომითი ემიგრანტების რაოდენობა. შრომითი იმიგრაციის საკითხი ითხოვს პრევენციის, რეაგირების, პასუხისმგებლობისა და განვითარების ეფექტური მექანიზმების შემუშავებას.

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, შრომითი იმიგრაცია, იმიგრანტთა ინტეგრაცია, არალეგალური შრომითი იმიგრაცია

The Role of the State in Managing Labor Immigration Flows - The Impact and Importance of Labor Immigration to the Economy

Abstract

The rate of labor immigration has been high in Georgia for the last quarter of a century. It is impossible to implement an effective policy without analyzing the current labor market and legislative system, the labor immigration practices/environment in Georgia. Despite the difficult economic situation and the high unemployment rate taking place in Georgia, the number of labor emigrants is growing. The issue of labor immigration requires development of the effective mechanisms for prevention, response, accountability and development.

Keywords: Labor Market, Labor Immigration, Immigrant Integration, Illegal Labor Immigration

1. შესავალი

შრომითი იმიგრაციის პოლიტიკა კომპლექსურად უნდა იყოს განხილული ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკისა და საინვესტიციო გარემოს/საჭიროებებიდან გამომდინარე. მხედველობაში უნდა იყოს მიღებული იმიგრაციის გრძელვადიანი სოციალური და ეკონომიკური შედეგები, როგორც იმიგრანტებისათვის, აგრეთვე მიმღები ქვეყნისათვის.

შესასწავლია, რამდენად შეუწყობს/შეუშლის ხელს ესა თუ ის შრომითი იმიგრაციის საკანონმდებლო რეგულაცია ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას, არის თუ არა შესაბამისი სტატისტიკა მოძიებული და ანალიზი ჩატარებული. შრომითი იმიგრაციის საკანონმდებლო რეგულირებამდე უნდა ჩატარდეს კვლევა, კონსულტაციები ადგილობრივ და უცხოელ ექსპერტებთან და ასევე სიღრმისეული ანალიზი თუ რა შედეგს მოუტანს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას მიგრაციის მარეგულირებელი საკანონმდებლო სისტემა და როგორ აისახება ქვეყანაში ეფექტური შრომითი იმიგრაციის განვითარებაზე.

აღსანიშნავია, რომ, საქართველოსგან განსხვავებით, ევროპულ სახელმწიფოებს საკუთარი შრომითი ბაზარი კარგად აქვთ შესწავლილი და როგორც „შრომითი ბაზრის ტესტი“, ისე კვოტების სისტემა

ემსახურება გარკვეული კატეგორიის მუშახელის შემოღინების აღკვეთას. ეს ძირითად შემთხვევაში არის დაბალკვალიფიციური კადრები. რაც შეეხება მაღალკვალიფიციურ დასაქმების კანდიდატებს, ევროპული სახელმწიფოების დიდი ნაწილი ხელს უწყობს მათ მიგრაციას და უშვებს გამოწვევის;

სტატიის ძირითადი მიზანი - შრომით იმიგრაციასთან დაკავშირებული პრაქტიკების ხელშეწყობი/ხელისშემშლელი ფაქტორების იდენტიფიცირება - ემპირიული მონაცემების მოპოვება და არსებული სიტუაციის ანალიზი, საფრთხეების, რისკების შეფასება და რეაგირების მექანიზმების ჩამოყალიბება.

მეთოდოლოგიური სტრატეგია - კვლევა დაეყრდნობა ძირითადად თვისებრივი კვლევის მეთოდებს. თვისებრივი კვლევის მეთოდები შესასწავლი საგნის სიღრმისეული ანალიზის საშუალებას იძლევა, რაც გამოიხატება პრობლემის მიზეზების დადგენის შესაძლებლობაში.

1.1 პოსტ-საბჭოთა საქართველოს არალეგალური მიგრაციული ნაკადების მართვა

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველო თანდათან გახდა გლობალური მიგრაციული სისტემის ნაწილი. ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში მნიშვნელოვნად შეიცვალა საქართველოდან მიგრაციის მახასიათებლები, მოცულობა და მიმართულებები. დღეისათვის ქართველი მიგრანტების ჯგუფების პოვნა სხვადასხვა ქვეყანაშია შესაძლებელი და მათი ნაკადებიც სხვადასხვა ქვეყნისკენ არის მიმართული.

საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირების ტენდენცია ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გამოწვევაა, რომელიც გათვალისწინებული უნდა იყოს მიგრაციის სტრატეგიის პრიორიტეტულ მიმართულებებში,³ განსაკუთრებით საზღვარგარეთ მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეების დაბრუნებისა და მათი რეინტეგრაციის პოლიტიკის ხელშეწყობის თვალსაზრისით.⁴

1.2 სტატისტიკისა და რაოდენობრივ მონაცემები მიმოხილვა

საქართველოდან მიგრაციული ტენდენციების კვლევა რთულია სანდო სტატისტიკური მონაცემების ნაკლებობის და მონაცემთა შეგროვების განსხვავებული მეთოდოლოგიის გამო. შესაბამისად, დიდი სიფრთხილე გვმართებს სხვადასხვა მეთოდების მეშვეობით შეგროვებული მონაცემების გამოყენებისას და შედარებისას.⁵

ზუსტად ცნობილი არ არის, როგორია საქართველოდან შრომითი მიგრაციის მოცულობა, მაგრამ მკვლევარები თანხმდებიან, რომ საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილი საზღვარგარეთ ცხოვრობს.⁶ მსოფლიო ბანკის მონაცემების მიხედვით, 2010 წლისთვის 1.057.0001-ს აღწევდა, რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს ყოველი მეოთხე მოქალაქე საზღვარგარეთ ცხოვრობს (იხ. მონაცემები 1.).⁷ 2012 წელს გამოქვეყნებული ანგარიშის მიხედვით კი, 2011 წელს საქართველოს 350-იდან 500 ათასამდე მოქალაქე საზღვარგარეთ იყო დასაქმებული, რაც ქვეყნის მთლიანი მოსახლეობის 8-იდან 11-ამდე პროცენტს შეადგენს.⁸

სტატისტიკისა და რაოდენობრივ მონაცემები მიმოხილვა: 2014 წელს ჩატარებული საყოველთაო აღწერის წინასწარი მონაცემები ადასტურებს, რომ 2002 წლის აღწერის მონაცემებთან შედარებით საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობა დაახლოებით 600.000 ადამიანით შემცირდა და 2015 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით 3.729.500 ადამიანს შეადგენს⁹

კვლევები ადასტურებს, რომ ქართველების ინტერესები ემიგრაციის მიმართ უფრო და უფრო იზრდება. აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად ქართველების საკმაოდ დიდი დიასპორისა, გამოკითხულთა მხოლოდ მცირე ნაწილს სურს ქვეყნის სამუდამოდ დატოვება. თუმცა, გამოკითხულთა საკმაოდ დიდმა ნაწილმა 42% გამოხატა ქვეყნის დატოვების სურვილი.

3 ვნ ტუბიშვილი, წარწ: გაზეთი "ვერის პალატა"

4 მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია, საქართველოს 2016-2020 წლების მიგრაციის სტრატეგია, 2015

5 საქართველოს 2015 წლის მიგრაციის პროგნოზი, მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია, 2015

6 ბაიურ კიზიორევი, საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ციკლურად მიგრაციის საქმეების განვითარების შესაძლებლობა", 2013

7 Migration and Remittances Factbook 2011, world Bank 2012, p. 122

8 Labadie, M. Tskhachvili, Costs and Benefits of Labour Mobility between the EU and the eastern Partnership Partner Countries. Country report: Georgia.

CASE/CIEU/LES Enterprise 2012, p.25

9 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მოსახლეობის ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლები. http://geostat.ge/action-page?p_id=151&lang=geo

მონაცემები 1. არაოფიციალური მონაცემები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში მცხოვრები ქართველებისა და საქართველოდან წასული მოსახლეობის შესახებ

წყარო: მსოფლიო ბანკის მონაცემები

განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ საქართველოს დატოვების სურვილი უფრო მეტად ახალგაზრდებს აქვთ: 55 წელზე ზემოთ გამოკითხული რესპონდენტების მხოლოდ 18% გამოთქვა ქვეყნის დატოვების სურვილი; იგივე სურვილი აქვთ 35 წლამდე ასაკის გამოკითხულების ორ მესამედს. ქვეყნის დატოვების სურვილი მჭიდროდ უკავშირდება პროფესიულ სტატუსს და განსაკუთრებით მძლავრია მათ შორის, რომლებიც ამჟამად დასაქმებულნი არ არიან, მაგრამ სურთ დასაქმდნენ: სტუდენტები (87%), ამ დროისათვის დაუსაქმებელია, მაგრამ სამუშაოს მაძიებლები 59%.¹⁰

ფრიდრიხ ებერტის ფონდის სამხრეთ კავკასიის ოფისი, „საქართველოს ახალგაზრდობის კვლევა 2016“ ავლენს, რომ რესპონდენტების ერთი ნაწილი საკუთარ თავს მომავალში საზღვარგარეთ ხედავს, უმრავლესობას სწავლის, მუშაობის და ცხოვრების მისთვის სასურველ ადგილად საქართველო მიაჩნია. საზღვარგარეთ წასვლის მიზეზად კი უმეტეს შემთხვევაში, ტურისტული დანიშნულებით გამგზავრება წარმოადგენს, თუმცა ახალგაზრდების ნაწილი განათლების მისაღებადაც ისურვებდა სხვა ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებელში სწავლის გაგრძელებას. საკმაოდ მცირეა იმ რესპონდენტების რიცხვი, რომლებიც ფოკუს ჯგუფის დისკუსიის ფარგლებში ღიად აცხადებდა, რომ საზღვარგარეთ წასვლა დასაქმების და უკეთესი ანაზღაურების ინტერესის გამო სურს.¹¹

‘Transition in Life’ (ცხოვრება გარდამავალ პერიოდში) კვლევის მიხედვით, არსებობს საინტერესო ბმა ცხოვრებით კმაყოფილებას და ოპტიმიზმს შორის; უნდა აღინიშნოს, რომ იმ ახალგაზრდების წილი, რომლებსაც მეტი დამოუკიდებლობა და თავისუფლება სურთ, უფრო მაღალია ქვეყნის შიგნით მობილობის მსურველებს შორის. თუმცა, საბოლოო ჯამში, როგორც ემიგრაციას ასევე შიდა მიგრაციის მასტიმულირებელი მიზეზები ძირითადად მატერიალურ ფაქტორებს უკავშირდება.¹²

საზღვარგარეთ დასაქმებული საქართველოს მოქალაქეების უმეტესობის სამუშაო უფლებები დაცული არ არის. დაბრუნებული მიგრანტების გამოკითხვამ დაადასტურა, რომ რესპონდენტების მხოლოდ 36,6% ქონდა გაფორმებული ოფიციალური შრომითი ხელშეკრულება. გამოკითხულთა ორმა მესამედმა აღიარა, რომ დღეში 8 საათზე მეტს მუშაობდა, მესამედის განცხადებით კი, დღეში 10 საათზე მეტ ხანს ატარებდა სამსახურში.¹³

შეშვითების კიდევ ერთი საფუძველია შეზღუდული ხელმისაწვდომობა ჯანდაცვაზე: გამოკითხულთა მხოლოდ მესამედმა განაცხადა, რომ სტაციონარში ან ბინაზე იმკურნალა, გამოკითხულების 20%

10 2012 წლის აპრილის ბარომეტრის შედეგები მოცემულია: "Visa Liberalization Perspects – the Way Open for Temporary Emigrants?" CRRRC blog, 5 March 2013.

11 ღირდობს ეზრატის ღონის სამხრეთ კუკასიის ოლქში, საქართველოს ახალგაზრდობის ევოკა 2016

12 okt

13 Labour Market and returned Migrant Reintegration in Georgia, Tbilisi 2012, pp. 95-96.

განაცხადა, რომ ისინი საერთოდ ვერ ახერხებენ მკურნალობის საფასურის გადახდას, ხოლო 42% განცხადებით, ისინი თვითმკურნალობას იტარებენ.¹⁴

ის რაც ქართველ მიგრანტებს ხელს უშლის დაიცვან საკუთარი უფლებები, არის მათი დაურეგულირებელი იურიდიული სტატუსი. ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, 2008 წელს ევროკავშირის ქვეყნებიდან დაბრუნებული მიგრანტების მეოთხედს არ ჰქონდა ოფიციალური სტატუსი ემიგრაციის ქვეყანაში, ხოლო 30 პროცენტი დროებით ნებართვის საფუძველზე ცხოვრობდა (მუშაობის ოფიციალური უფლების გარეშე). დაბრუნებულების მხოლოდ 28% განაცხადა, რომ ისინი სარგებლობენ მუშაობის უფლებით დანიშნულების ქვეყანაში.¹⁵

შრომითი ურთიერთობების შეზღუდული რეგულაცია განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ ქართველი მიგრანტები საზღვარგარეთ სამუშაოს საშოვნელად არაოფიციალურ არხებს იყენებენ. მას შემდეგ, რაც 2006 წელს გაუქმდა დასაქმების სახელმწიფო სამსახური, კერძო შუამავალი პირები და სხვა ინდივიდები ერთადერთი აგენტები აღმოჩნდნენ, რომლებიც სამუშაოს მაძიებელს და სამუშაო ადგილებს ერთმანეთთან აკავშირებენ. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის 2007 წლის შუამავლების შესახებ კვლევის თანახმად, საქართველოში არ არსებობდა დასაქმების ოფიციალური სააგენტოები. სიტუაცია დღემდე არ შეცვლილა. სამაგიეროდ პოტენციური მიგრანტები, ძირითადად, არარეგისტრირებულ საშუამავლო ორგანიზაციებს ან ინდივიდებს ეყრდნობიან და სამუშაოს მოძებნაში სოლიდურ თანხასაც უხდიან (1.500-იდან 5000 აშშ დოლარს).¹⁶

ქართველი მიგრანტების საზღვარგარეთ დაყოვნების საშუალო ხანგრძლივობა სამი წელია, რაც ყველაზე ხანგრძლივი პერიოდია აღმოსავლეთ პარტნიორობის სახელმწიფოებს შორის. სომეხი მიგრანტი საზღვარგარეთ საშუალოდ 2 წელს ატარებს, ხოლო უკრაინელი - 7 თვეს. განსხვავება განსაკუთრებით თვალშისაცემია მოლდოვის მოქალაქეებთან: მოლდოველი მიგრანტების 49% სამშობლოში 12 თვეში ან ნაკლებ დროში ბრუნდება, ამ პერიოდში ქართველთა დაბრუნების მაჩვენებელი 32% არ აღემატება. ქართველი მიგრანტების მნიშვნელოვანი ნაწილი საზღვარგარეთ 3 წელზე მეტ ხანს ატარებს. 18% - ოთხ წლამდე, ხოლო 22% უფრო მეტ ხანს.

2. თეორიული კონტექსტი

2.1 არაფორმალური ქსელების თეორიის მიმოხილვა

მნიშვნელოვანი მიდგომა არაფორმალური პრაქტიკების აღწერისათვის არის ბეკის (Ulrich Beck) „რისკის საზოგადოების თეორია“ (1992). „ჩრდილოვან“, არაფორმალურ საზოგადოებას, როგორც რისკის საზოგადოებას აქვს თავისი კანონები, რომლებსაც საბოლოო ჯამში ყველა ემორჩილება. ჩრდილოვან ბაზარზე ისეთი ცნებები, როგორიცაა უსაფრთხოების დაცვა ან მისი საფრთხის ქვეშ დაყენება, შეიძლება უკავშირდებოდეს ერთი და იგივე სუბიექტის საქმიანობას, სახელმწიფოს. თუ დემოკრატიულ საზოგადოებებში ბაზარი არის საყოველთაო სოციალური წესრიგის ელემენტი - რისკის საზოგადოებაში მას ცვლის პირადი კავშირების ქსელი, რომელიც მიმართულია კერძო ან კორპორატიული ინტერესების დაკმაყოფილებისაკენ.

თანამედროვე არაფორმალურობა არის არა ინტელექტუალური კაპიტალი პიროვნებისა და საზოგადოების განვითარებისათვის, არამედ საყოველთაო გაურკვევლობის და შიშის პირობებში ინდივიდუალური გადარჩენა. ბეკი წერდა, რომ რისკის საზოგადოების ნეგატიური ლოგიკა მოტივირდება გაურკვევლობის შიშით და გამოიხატება ფორმულით „მეშინია!“.

არაფორმალური ქსელის მთელი საქმიანობა მიმართულია ოფიციალურ-უპიროვნო ურთიერთობების გარდაქმნისაკენ ნდობით-პიროვნულად, რაც გულისხმობს სოციალური კომუნიკაციის ტრადიციულ ფორმებთან დაბრუნებას.

¹⁴ Labour Market and returned Migrant Reintegration in Georgia, Tbilisi 2012, pp. 95-97.

¹⁵ Labadze, M. Tukhashvili, Costs and Benefits of Labour Mobility between the EU and the eastern Partnership Partner Countries.

Country report: Georgia, CASE/CEU/IZA/LES Enterprise 2012, p. 36

¹⁶ 1. Badurashvili, Circular migration in Georgia, GARIM-East Explanation Note 12/65, EU/I Florence 2012, p. 3.

სოციალური ქსელები, რომლებიც უზრუნველყოფენ შესაძლებლობების ხელმისაწვდომობას არაფორმალური პრაქტიკების ანალიზისას ქსელური მიდგომა არის შედარებით ახალგაზრდა თეორიული კონსტრუქტი, რომელის ჩასახვაც მოხდა XX საუკუნის 50–60-იან წლებში, მიდგომის სახით კი მოგვიანებით XX საუკუნის 70–80-იან წლებში ევროპული და ამერიკული კვლევითი სკოლების ფარგლებში ჩამოყალიბდა. არაფორმალური პრაქტიკების ანალიზი შესაძლოა სამი მონათესავე თეორიის პრიზმაში: გაცვლის, რეცეპროკულობის (Homans 1974), რაციონალური არჩევანის (Blau 1964) და ქსელური თეორიის (Emerson 1972).

მრავალ ნაშრომში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სოციალური ურთიერთობების სტრუქტურა ქმნის ინფორმაციულ ნაკადებს და აყალიბებს განსხვავებულ შესაძლებლობებს სხვადასხვა სამუშაო პოზიციაზე. ქსელური მიდგომის თეორეტიკოსები ამტკიცებენ, რომ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობას უზრუნველყოფს ქსელი და ეს ქსელები ახდენენ სერიოზულ გავლენას დასაქმების პერსპექტივებზე, რესურსების მობილიზაციასა და იდეებისა და სტრატეგიების გავრცელებაზე (Пауэлл и Смит-Дор 2003).

2.2 ჩარლს ორტონ ქულის პირველადი და მეორეული ჯგუფების თეორია

ჩარლს ორტონ ქულის (Charls Horton Cooley, 1905/1956) თეორიის თანახმად სოციალური ურთიერთქმედების სტრუქტურა ძირითადად ორი ტიპის: პირველადი და მეორეული ჯგუფებისგან კონსტრუირდება. პირველადი ჯგუფების მახასიათებლები (ოჯახი, ახლო მეგობრები): მუდმივი პირისპირ ურთიერთობები; მძაფრად გამოხატული პერსონალური იდენტიფიკაცია ჯგუფთან; მძაფრად გამოხატული კავშირი ჯგუფის წევრებს შორის; მრავალმხრივი ურთიერთობები; მდგრადობის ტენდენცია.

ხოლო მეორეული ჯგუფების მახასიათებლები (შორეული ნაცნობები, კოლეგები): შეზღუდული პირისპირ ურთიერთობები; თავშეკავებული ან სუსტი პერსონალური იდენტიფიკაცია ჯგუფთან; სუსტად გამოხატული კავშირი ჯგუფის წევრებს შორის; შეზღუდული, მეორეული ურთიერთობები; არამყარობისა და დროებითობის ტენდენცია.

პირველადი და მეორეული ჯგუფები ეფუძნება სხვადასხვა სახის ურთიერთობებს და ურთიერთქმედების მოდელებს. პირველად ჯგუფებში (ოჯახი ან ახლო მეგობრები) ხალხი მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან; მათ იციან ერთმანეთის ცხოვრების მრავალი ასპექტი; ურთიერთქმედება ემოციურად დატვირთულია; იდენტობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან; ურთიერთობას ხედავენ, როგორც ხანგრძლივ და მუდმივს, მიუხედავად იმისა, ცხოვრობენ თუ არა ისინი ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე და ხვდებიან თუ არა ისინი ხშირად ერთმანეთს.

ამის საპირისპიროდ, მეორეული ურთიერთობები არის დროებითი და ზერელე. ხალხს მჭირი ინფორმაცია აქვს ერთმანეთის ცხოვრების შესახებ (მაგალითად, მხოლოდ სამსახურით არის შემოფარგლული); ურთიერთქმედება უფრო ფორმალური და პირობითია (დომინანტურია უმნიშვნელო საკითხებზე თავაზიანი, მეგობრული საუბრები); ურთიერთობები, როგორც წესი, არა ემოციურია; თუ ისინი გადადიან სადმე სხვაგან ან იცვლიან სამსახურს, მაშინვე კარგავენ ინტერესს და, შედეგად, შემდგომში მათი კონტაქტების შენარჩუნების იმედიც კი აღარ რჩება.

ქული ყურადღებას ამახვილებს ორ ასპექტზე:

პირველი - თანამედროვე საზოგადოებაში მეორეული ჯგუფებისათვის დამახასიათებელი ურთიერთქმედება იზრდება. ურთიერთქმედება და ურთიერთობები თვისებრივად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

მეორე - თანამედროვე საზოგადოება და მეორეული ურთიერთობები მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ეტიკეტის ნორმებზე ანუ კულტურულ ნორმებზე, რაც არეგულირებს ქალაქებში უცხოებს შორის ურთიერთქმედებას. პიროვნება იმიტომ იცავს ამ ნორმებს - რომ მას აქვს პირადი კავშირები სხვა ხალხთან ან რაიმე საფასურს ელოდება ამ საქციელისთვის.

2.3 მარკ გრანოვეტერი „სუსტი და ძლიერი კავშირების ძალა“

ქსელური თეორიისა და ჰარვარდის სტრუქტურალისტური სკოლის ერთ-ერთი ცნობილი წარმომადგენლის მარკ გრანოვეტერის (Mark Granovetter) კონცეფციის თანახმად, ქსელი მსგავსი (საერთო) ინტერესების მქონე ადამიანთა გაფართოებული ჯგუფია, რომლებიც ურთიერთქმედებენ ურთიერთმხარდაჭერის მიზნით არაფორმალური კონტაქტების საშუალებით.

გრანოვეტერი 1985 წელს აქვეყნებს ნაშრომს: *'Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness'*. ანთროპოლოგ კარლ პოლანისეულ *'embeddedness'*-ის გაგებაზე დაყრდნობით ის ახდენს მოცემული ცნების ინტერპრეტირებას, როგორც ეკონომიკის ჩართულობის სოციალურ სტრუქტურაში. ამ მიდგომით გრანოვეტერი ავითარებს კონცეფციას, რომლის თანახმადაც, ნებისმიერი ეკონომიკური მოქმედება სოციალურად განპირობებულია და მისი შესწავლა, გაგება შეუძლებელია ცალკეული ინდივიდების მოტივაციების შესწავლის გარეშე. ის ჩართულია პირადი კავშირების ქსელში, რაც გულისხმობს რეგულარულ ინდივიდუალურ ან ჯგუფურ სოციალურ კონტაქტებს ქსელის წევრებს შორის (Granovetter 1992).

სოციოლოგიაში ქსელის გაგებისათვის ერთ-ერთი ძირითადი სტრუქტურული ექვივალენტობის კონცეფციაა (Mizruchi 2001). სტრუქტურული ექვივალენტობის კონცეფციის თანახმად, ქსელი არის სოციალური აქტორების კავშირების ერთობლიობა. მოცემული ქსელის ფარგლებში სოციალური აგენტები ჯგუფდებიან დაკავებული პოზიციების და რესურსების ტიპების რელევანტურად. სწორედ სტრუქტურა განსაზღვრავს აქტორების კონფიგურაციას, ხოლო კონფიგურაცია განსაზღვრავს კავშირებს აქტორებს შორის. დიფერენცირებულ პოზიციებს შორის ხორციელდება სხვადასხვა ტიპის რესურსების გაცვლა.

სტრუქტურულ ექვივალენტურობასთან ახლოს დგას ქსელის კოლემანისეული (James S. Coleman) სოციალური კაპიტალის განსაზღვრება: სოციალური კაპიტალი პროდუქტიულია – ხელს უწყობს მიზნის მიღწევას და აადვილებს სოციალური აგენტების მოქმედებას სტრუქტურის შიგნით (Coleman 1986).

არაღეგალი მიგრანტების ადაპტაციის სტრატეგიების კვლევის პროცესში ქსელური თეორია დასაქმების და შრომითი ურთიერთობების კონტექსტში იძენს მნიშვნელობას. თემაზე საუბარს დავიწყებთ სამსახურის მოძიების სფეროში ჩატარებული კვლევების მოკლე მიმოხილვით.

სამსახურის მოძიება ეს არის „წყვილის მოძებნის პროცესი“ (mating proces), რომელიც გულისხმობს სამუშაოს მაძიებლის და დამსაქმებლის შეხვედრას. ამ პროცესში ორივე ტიპის სოციალური აქტორი ფართოდ არის წარმოდგენილი. რეალობა აჩვენებს, რომ ყოველ კანდიდატთან შეხვედრა, გასაუბრება და თითოეული სამუშაოს მაძიებლის განცხადების, რეზიუმეს წაკითხვა ხშირ შემთხვევაში დროის არაეფექტური ხარჯვაა. როგორც წესი, დამსაქმებელს და სამუშაოს მაძიებელს ერთმანეთის შესახებ გარკვეული ინფორმაცია უშუალო შეხვედრამდე გააჩნია. „წყვილის მოძებნის პროცესი“ უმეტესწილად სწორედ ასეთ შემთხვევაში მთავრდება წარმატებით (Павлов и Смит-Дор 2003). ამ მოვლენას „სუსტი კავშირების ძალა“ (Granovetter 1973, 1974) უწოდებენ.

ქსელურ თეორიაში „სუსტი კავშირების ძალის“ შესახებ ემპირიული არგუმენტები გრანოვეტერმა ჩამოაყალიბა (Granovetter 1973, 1974, 1995). ადამიანები ბუნებრივად მიისწრაფვიან მსგავს ადამიანებთან კონტაქტებისაკენ (მსგავსი რესურსებით და ინფორმაციით). იშვიათი და სუსტია კავშირები ადამიანებთან, რომლებიც ჩვენგან განსხვავდებიან. გრანოვეტერი ურთიერთობების მისწრაფების ამ ლოგიკაზე დაკვირვებით და ემპირიული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ასკვნის, რომ სწორედ ამგვარი ტიპის სუსტი არაფორმალური კავშირები შეიძლება ყველაზე ეფექტური აღმოჩნდეს, რადგან ისინი ახალი ტიპის რესურსების ხელმისაწვდომობის საშუალებებს იძლევა.

გრანოვეტერმა 1974 წელს თავის კლასიკურ ნაშრომში *'Getting a job'* აღწერა და გააანალიზა ბოსტონის გარეუბნის ნიუტონის მაცხოვრებელი რამდენიმე ათასი პროფესიონალისა და მუშის მიერ სამუშაოს მოძიების გზები; დეტალური გამოკითხვა ეხებოდა საკითხს - რა არხების საშუალებით მიიღეს ინფორმაცია ვაკანსიების შესახებ. აღმოჩნდა, რომ რესპონდენტების 56%-ი მოეწყო სამსახურში პირადი კავშირების და არა სპეციალური დასაქმების სააგენტოების ან განცხადებების საშუალებით. მხოლოდ

19%-მა გამოიყენა ოფიციალური საშუალებები (სარეკლამო განცხადებები, დასაქმების სააგენტოები). დაახლოებით 20%-მა პირდაპირ მიმართა დამსაქმებელს.

გამოკითხულთა უმრავლესობამ ვაკანსიის შესახებ ინფორმაცია შემთხვევითი ნაცნობებისაგან ან სხვა სუსტი კავშირების მეშვეობით მიიღო. მათგან ვინც დასაქმდა პირადი კონტაქტების საშუალებით 16,7% საჭირო ადამიანს ანუ საკონტაქტო პირს „ხშირად“ ხვდებოდა (როგორც ახლო მეგობრის შემთხვევაში); 55,6% „შიგადაშიგ“; ხოლო 28% „იშვიათად“ (Granovetter 1974).

მოცემულ კვლევაში კავშირების ძალა განიხილება დროსთან, ემოციების ინტენსიურობასთან, ნდობასთან და ნაცვალგებით ურთიერთობებთან ერთობლიობაში. მიღებული შედეგები გრანოვეტერმა ახსნა იმით, რომ ძლიერი კავშირები ინფორმაციულად ამოწურვადია. ნათესავები და ახლობლები ერთმანეთს არსობრივად მსგავს ინფორმაციას გადასცემენ. ნაცნობები კი პირიქით სხვადასხვა სოციალურ წრეებს მიეკუთვნებიან, რომლებიც არ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული და ამიტომაც აქვთ წვდომა განსხვავებული ტიპის ინფორმაციის წყაროებთან.

სუსტი კავშირები არის ინფორმაციის მნიშვნელოვანი წყარო, რომელიც სუბიექტის წინსვლას განაპირობებს (ინდივიდის კარიერაში, კომპანიის ბაზარზე). ამავდროულად, სწორედ სუსტი კავშირები ხდებიან სოციალური მობილობის ძლიერი მექანიზმები. განსხვავებით სუსტი კავშირებისგან, ძლიერი ურთიერთკავშირები, ინფორმაციის იმგვარი წყაროები, რომლებიც ნაკლებად განსხვავდება იმ ინფორმაციისგან, რომელსაც თავად სუბიექტი ფლობს (მაგ. სამსახურის ძიების პრაქტიკა ნაცნობებით და ძველი თანამშრომლების საშუალებით და ა.შ.) (Payne и Смит-Дор 2003). მეტწილად მეგობრები საერთო სფეროში ტრიალებენ. ისინი შეიძლება ერთად მუშაობდნენ, ან ცხოვრობდნენ ახლოს, დადიოდნენ იგივე ეკლესიებში, სკოლებში ან იგივე წვეულებებზე.

რამდენად განსხვავებულ ინფორმაციას შეიძლება ფლობდნენ ისინი? ნაცნობები კი სხვა სივრცეებსა და გარემოში ტრიალებენ. მათ ბევრად უფრო დიდი ალბათობით ეცოდინებათ რაღაც, რაც თქვენ არ იცით. სხვა სიტყვებით ნაცნობები წარმოადგენენ ინფორმაციის მოპოვების ძლიერ რესურსს; რაც უფრო დიდია სანაცნობო წრე, მით უფრო ძლიერია ინფორმაციის წყაროები. შესაბამისად, როდესაც საუბარი სამსახურის მოძიებაზე (ან ინფორმაციის ან იდეის), „სუსტი კავშირები“ უფრო მნიშვნელოვანია ვიდრე ახლო ანუ „ძლიერი კავშირები“. უპირატესობა სამსახურის მოძიებაში აქვს მას ვისაც აქვს არა გადამკვეთი კონტაქტების უფრო ფართო ქსელი.

ქსელები მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ; პირადი კომუნიკაციის დროს გადაიცემა ინფორმაცია რომელიც არ ცირკულირებს საჯარო არხებით. უფრო მეტიც არსებობს მონაცემები, რომლებიც ამტკიცებს, რომ სამუშაო რომელიც მოძიებულია ქსელის მეშვეობით უფრო პერსპექტიული და უფრო მაღალანაზღაურებადი; დიდი ალბათობით ის ახლად შექმნილი სამუშაო პოზიციაა, რომლის დასაქვებლად არ იბრძვიან სხვა პრეტენდენტები (Granovetter 1974 გვ.14–16).

სხვადასხვა შრომის ბაზრებზე კავშირებს განსხვავებული ფუნქციური დატვირთვა აქვთ. ამ ეტაპზე ეს არის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საკვლევი საკითხი, რომელიც დგას როგორც სოციოლოგიის, ასევე ეკონომიკური თეორიის წინაშე (Montgomery 1991, 1992; Granovetter 1986).

მონტგომერმა (John Montgomery) აღმოაჩინა, რომ შრომის ბაზარზე კანდიდატის შანსებზე გავლენას ახდენს პირადი სოციალური ქსელის კონფიგურაცია (network composition). სუსტი კავშირების ამოქმედებას ცალსახად არ მივყავართ უფრო მაღალანაზღაურებად სამსახურამდე (Montgomery 1992). ეს შედეგები უნდა განვიხილოთ უფრო ფართო კონტექსტში. კემბელი და სხვები (Campbell et al. 1986) ამტკიცებენ, რომ ქსელები - არის რესურსი და სხვა სახის რესურსების მსგავსად ის საზოგადოებაში არათანაბრადაა განაწილებული. მეგობრული ქსელებისა და სანაცნობო ქსელების კვლევები იძლევა ერთსა და იმავე შედეგებს: რაც უფრო განათლებულია ადამიანი, მით უფრო ფართო ქსელი აქვს და მით უფრო მაღალი ალბათობით მოიცავს თავის ურთიერთობის ქსელში შორეულ ნაცნობებს, ე.ი. „სუსტ კავშირებს“ (Fischer 1982; Marsden 1987; Burt 1990). ნაკლებად განათლებული ინდივიდები უფრო დიდი ალბათობით შემოსაზღვრავენ საკუთარ წრეს ნათესავებთან ურთიერთობით ანუ „ძლიერი კავშირებით“ (Burt 1990). ინდივიდებს მაღალი სოციო-ეკონომიკური სტატუსით უფრო მეტი შესაძლებლობები აქვთ (როგორც სამსახურში, ასევე სოციალურ წრეში) დაამყარონ სუსტი კავშირები მათთან, ვისაც უკავიათ

გავლენიანი პოზიციები. ადამიანებს უფრო დაბალი სოციო-ეკონომიკური სტატუსით და უფრო ვიწრო სოციალური ქსელებით ასეთი შესაძლებლობები ნაკლები აქვთ და შესაბამისად, მათი წვდომა სხვადასხვა რესურსების უფრო შეზღუდულია. განსხვავებები ქსელის შემადგენლობაში (network composition) არ განსაზღვრავს რამდენად მნიშვნელოვან ის ადამიანისათვის.

ძირითადი მიგნებების ინტერპრეტაცია/ანალიზი

სოციალურ აქტორების ურთიერთობები და ურთიერთქმედება სოციალური სტრუქტურის ფორმის და შინაარსის განმსაზღვრელია. ურთიერთქმედების მოდელები აყალიბებს სოციალური ქსელების სხვადასხვა ტიპის კონსტრუქტებს. სოციალურ ქსელში ჩართული თითოეული ადამიანი, სოციალური აგენტი არის მონაწილე მისი კვლავწარმოქმნის პროცესის. არაფორმალური სოციალური ქსელი შემოფარგლავს იმ ხალხს, ვინც ფაქტობრივად შეესაბამება ერთმანეთს. როგორც წესი, ისინი აკავშირებენ ერთმანეთთან ხალხს, რომლებსაც აქვთ მეტ-ნაკლებად ერთი და იგივე ასაკი, განათლება, რასა, სოციალური კლასი, ინტერესის სფეროები და სხვა სოციალური მახასიათებლები. ლევინის წერს, რომ შეიძლება შეგიყვარდეთ უცხო ადამიანი ხალხით სავსე ოთახში, მაგრამ იმის ალბათობა, რომ ეს ოთახი სავსე იქნება თქვენი მსგავსი ხალხით - საკმაოდ მაღალია (ლევინი, 1994 წ.).

არაფორმალური სოციალური ქსელების კონცეფცია არალეგალური მიგრაციის კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან კვლევის მონაცემების ანალიზი აჩვენებს, რომ არაფორმალური სოციალური ქსელები და მასში ჩართული სოციალური აქტორების ურთიერთქმედების მოდელი ხელს უწყობს არალეგალურ მიგრაციულ პროცესებს. ქართული სოციალური ურთიერთქმედების სტრუქტურა ორიენტირებულია დახმარება გაუწიოს ქსელის წევრებს და გარკვეული თვალსაზრისით არალეგალური მიგრაციის ინსტიტუტის ფორმირების მნიშვნელოვანი საყრდენი ხდება. არალეგალური მიგრაციის პრაქტიკების კვლავწარმოება ქსელის ლეგიტიმაციის ბაზაზე ხორციელდება. ამ პროცესს ახლავს ქსელის აქტორებს შორის საკმაოდ ძლიერი რეცპროკულობის (Reciprocity) ანუ რესურსების გაცვლის პროცესი, აღნიშნულს შეესაბამება ქართული გამონათქვამი „ხელი ხელს ბანს“, ეს პრინციპი არალეგალ მიგრანტთა სოციალური ქსელის წევრების ერთ-ერთი დამაკავშირებელი პრინციპია.

ბიბლიოგრაფია

- Beck, U. 1992. *Risk Society, Towards a New Modernity*. London: Sage Publications. p. 260.
- Bennet, R. 2011. *BUILDING THE POLICE SERVICE IN A SECURITY VACUUM: INTERNATIONAL EFFORTS IN KOSOVO, 1999-2011*. Innovations for Successful Societies. Princeton University, accessed at <http://www.princeton.edu/successfulsocieties> ნანახია: 2012 წლის 20 დეკემბერს.
- Burt, R. S. 1990. Kinds of Relations in American Discussion Networks, in: Calhoun, C. et al. (eds.) *Structures of Power and Constraint: Papers in Honor of Peter M. Blau*. N.Y.: Cambridge University Press.
- Campbell, K.E., Marsden, P., and Hurlbert, J. S. 1986. Social Resources and Socioeconomic Status, *Social Networks*. Vol. 8. P. 97–117.
- Clapham, C. 1985. *Third World Politics. An Introduction* (London, Croom Helm).
- Coleman J. S. 1986. Social Theory, Social Research, and a Theory of Action, article in *American Journal of Sociology* 91: 1309-1335.
- Eckstein, H. 1975. 'Case Study and Theory in Political Science', in Greenstein, F. I. & Polsby, N. W. (eds) (1975) *Handbook of Political Science*, Vol. 7: Strategies of Inquiry (Reading, MA, Addison-Wesley), pp. 79–137.
- Eisenstadt, S. N. 1973. *Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism* (Beverly Hills, CA, Sage Publications).
- Evans, P. 1995. *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*. Princeton University Press.
- Evans, P. 1989. 'Predatory, developmental, and other apparatuses: a comparative political economy.' *Sociological Forum* 4(4): 561–587.

- Geddes, B. 1999. 'What Do We Know About Democratization After Twenty Years?'. *Annual Review of Political Science*, 2, pp. 115–44.
- Granovetter, M. S. 1973. The Strength of Weak Ties, *American Journal of Sociology*. No.78. pp. 1360–1380.
- Granovetter, M. S. 1974. *Getting a Job*. Cambridge: Harvard University Press.
- Granovetter, M. S. 1986. The Sociological and Economic Approaches to Labor Market Analysis: A Social Structural View, in: Farkas, G. and P. England (eds.) *Industries, Firms and Jobs*. N.Y.: Plenum. P. 187–216.
- Granovetter, M. S. 1992. Job Search and Network Composition: The Strength of Weak Ties, *American Sociological Review* . No.57, pp. 586–596.
- Hanson St. E. 2010. *Post-Imperial Democracies: Ideology and Party Formation in Third Republic France, Weimar Germany, and Post-Soviet Russia*. - Cambridge; N. Y.: Cambridge Univ. Press.
- Mizruchi, S. 2001. *Religion and Cultural Studies*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.

ენტონი ბერჯესის კაკატოპია ბრიტანულ დისტოპიათა შორის

Merab Ghaghanidze
University of Georgia, Georgia

აბსტრაქტი

მართალია, თვით სიტყვა “უტოპია” თავდაპირველად ბრიტანულ ნიადაგზე შეიქმნა და ახალი დროის პირველი ლიტერატურული “უტოპია” (“Utopia”, 1516) ქვეყნის ლორდ კანცელს თომას მორს (1478-1535) ეკუთვნის, მაგრამ ბრიტანული ლიტერატურისათვის უცხო არასოდეს ყოფილა, ასევე, დისტოპიური შინაარსის ნაწარმოებები. ბრიტანული დისტოპიების წყებაში თავისი წილი შეიტანა ენტონი ბერჯესმა (1917-1993), რომელიც ამჟობინებდა, ამ მიმართულების ნაწარმოებთა აღსანიშნავად გამოეყენებინა თავად მის მიერ შექმნილი ცნება “კაკატოპია” (ბერძნული სიტყვიდან: “ცუდი”). ბერჯესს ეკუთვნის რამდენიმე დისტოპიური რომანი, რომლებშიც ასახულია ისტორიული განვითარების ის მომავალი სურათი, როგორც მას მწერალი წარმოიდგენდა. ბრიტანელი პროზაიკოსის ამგვარი შორეული განჭვრეტა გამოხატულია რომანში “დასაქოქი ფორთოხალი” (“A Clockwork Orange”, 1962), რომელიც ყველაზე ცნობილი წიგნია ბერჯესის თხზულებათა შორის (როგორც ჩანს, განმაურებული მეტწილად სტენლი კუბრიკის 1971 წლის ეკრანიზაციის გამო), ასევე, რომანში “საწადელი თესლი” (“The Wanting Seed”, 1962) და, აგრეთვე, ანალიტიკურ-ლიტერატურულ ნაწარმოებში – “1985” (1978), რომელიც შეიცავს, ერთი მხრივ, ჯორჯ ორუელის გახმაურებული დისტოპიის “1984”-ის (1949) ანალიზს (ამას გარდა, განსხვავებული სახის მსჯელობებს, ზოგადად, დისტოპიის თემაზე) და, მეორე მხრივ, ორუელის თხზულებასთან მხატვრულ პოლემიკას, – თავისთავად მოკლე რომანს. ამას გარდა, ამ ჩამონათვალში შესაძლებელია რამდენადმე მოხსენიებული იქნეს ბერჯესის ლიტერატურულ ქმნილებათა მწვერვალი, მისი პროზის ყველაზე ვრცელი და ყველაზე შთამბეჭდავი ნიმუში – რომანი “ძალნი მიწიერი” (“Earthly Powers”, 1980), რომელიც ასახავს არა შორეულ თუ ნაკლებად შორეულ მომავალს, არამედ წარმოადგენს ან წარმოსახავს მეოცე საუკუნის, ფაქტობრივად, ალტერნატიულ-შეთხზულ ისტორიას. განსხვავებით დისტოპიური ნაწარმოებების სხვა ბრიტანელი ავტორებისაგან (უელსი, ფორსტერი, ჰაქსლი, ორუელი, გოლდინგი...), ნიშანდობლივია და ბერჯესისათვის სრულიად ბუნებრივიც (გამომდინარე მისი პირადი რელიგიურ-კონფესიური დამოკიდებულებიდან), რომ ყველა ამ ნაწარმოებს საფუძვლად უდევს გარკვეულად ჩამოყალიბებული თეოლოგიური კონცეფცია. მაგალითად, მწერლის მიერ “საწადელ თესლში” აღწერილი ორგვარი სახელმწიფოებრივი მმართველობა გამოხატულია ორი თეოლოგიური სისტემის დაპირისპირების საფუძველზე. ამათგან ერთი სწავლება უკავშირდება პელაგიუსის, ხოლო მეორე – ავგუსტინეს სახელებს, ხოლო თავად პერიოდებს ამ მოძღვართა და მათს მოძღვრებათა მიხედვით აქვთ მინიჭებული სახელები: პელაგიუსისეული და ავგუსტინესეული. მწერლის სხვა დისტოპიურ ნაწარმოებებშიც ხშირად ამოიკნობა მწერლის რელიგიურ-თეოლოგიური დამოკიდებულება მომავლის წარმოსახულ მოვლენათა აღსაწერად და საჩვენებლად.

საკვანძო სიტყვები: დისტოპია, ბრიტანეთი, ლიტერატურა, თეოლოგია, პოლიტიკა

Anthony Burgess' Cacatopia Among British Distopias

Abstract

It is real that word “Utopia” itself has a British origin and the first literary “Utopia” (1516) of the new era is the book by Thomas More (1478-1535), the Lord Chancellor of England, but dystopic works were never alien to British literature. Among other authors, who contributed to British dystopias, was also Anthony Burgess (1917-1993), who preferred to use word “cacatopia” (from Greek word: “bad”), invented by him to denote the works from this domain. Burgess wrote some dystopic novels describing the future picture of the historic development as the writer imagined it. Such a far vision of the British prose-writer is given in novel “A Clockwork Orange” (1962), which is the best known book by Burgess (apparently, mostly due to its well-known film version by Stanley Kubrick, 1971), as well as in novel “The Wanting Seed” (1962) and analytical-literary work “1985” (1978), which gives the analysis of a widely-known dystopia “1984” (1949) by

George Orwell (as well as various discourses, generally, about dystopia issues), on the one hand, and the polemics with the work by Orwell, on the other hand, – a small novel as it is. Besides, this list may mention the peak of Burgess literary works, the longest and the most impressive sample of his prose, the novel “Earthly Powers” (1980), which depicts not far or very far future, but is or shows a virtually alternative and composed history of the twentieth century. Unlike other British authors of dystopic works (Wells, Forster, Huxley, Orwell, Golding..), it is typical and absolutely natural for Burgess (following his personal religious-confession attitude) to base all the listed works on a certain established theological concept. For instance, two types of public administration described by the author in “The Wanting Seed” are given based on the opposition between two theological systems. The first theory is related to Pelagius, and another – to Augustine, and the periods are given the names after the two preceptors and their theories. Other dystopic works by the writer also often show the religious-theological attitude of the author when describing and showing the imaginary events of the future.

Keywords: distopia, britain, literature, theology, politics

არცთუ შორეულ მომავალში, როცა მოსახლეობის ბუნებრივი მატებისა და საზრდოს ბუნებრივი კლების შედეგად, თითქმის შეუძლებელი ხდება ადამიანის გამოკვება, ერთ-ერთ მსოფლიო იმპერიაში, ინგლისურენოვან კავშირში (დედამიწაზე კიდევ არსებობს მეორე იმპერია: რუსულენოვანი კავშირი), მყარდება პოლიტიკური მმართველობა, რომელიც მიზნად ისახავს, უკიდურესად შეზღუდოს შობა, რის გამოც სახელმწიფოს მხრივ ყოველნაირად წაქეზდება თუ შეგულიანდება ჰომოსექსუალობა, ხოლო პეტეროსექსუალობა უხერხულად მიიჩნევა საჯარო-მოქალაქეობრივ ცხოვრებაში და დაბრკოლებად იქცევა საქმიანი წინსვლისათვის. ასევე, დაიგმომა მეორე შვილის გაჩენა (იმის მიუხედავად, ცოლ-ქმარს ცოცხალი ჰყავს თუ არა პირველი შვილი), – კერძოდ, სახელმწიფო სამსახურში მყოფთათვის “რეკომენდაციულ ნორმად” მიიჩნევა ერთი შვილის ყოლა, ხოლო გარდაცვლილი ბავშვისათვის კი მშობლებს ანაზღაურებას უხდიან. კიდევ მეტი, ბავშვების მკვლელობისას ხელისუფლება თვალს ხუჭავს და არ ითხოვს პასუხს. გამრავლების საქმე მინდობილი აქვს ადამიანთა ჯგუფების მხოლოდ “დაბალ ფენებს”. რაც შეეხება ოჯახს, რეჟიმი ცდილობს, სახელი გაუტეხოს თავად ამ მოვლენას და ხელი შეუწყოს ოჯახის წევრთა შორის დაპირისპირებას.

ამგვარი მდგომარეობის მიუხედავად, ამ დროს სახელმწიფო მიჰყვება მეტ-ნაკლებად ლიბერალური მმართველობის გეზს: სასტიკად არ დევნის, არ თრგუნავს, არ ავიწროებს მოწინააღმდეგეებსა თუ დაუმორჩილებელთ. ის უფრო მეტად ენდობა და ეყრდნობა მოსახლეობის თანდათანობით აღზრდას, ცნობიერების გარდაქმნასა და მოტივირებულ შეგულიანებას, ვიდრე ადამიანების ჩაგვრასა და თუ მათი ქმედებების შეზღუდვას. სახელმწიფოს მთავარი ამოცანა და მიზანია, დამყარდეს წონასწორობა, – “წონასწორობა მთელ მოსახლეობასა და სურსათით მთლიანად უზრუნველყოფას შორის” (ბერჯესი 1962: 14). ადამიანთა უდიდესი ნაწილი მისდევს ვეგეტარიანელობას, თითქმის არავინ სვამს და თითქმის არავინ ეწევა.

მაგრამ წესწყობილება ქვეყანაში მალე იერს იცვლის და დგება “ოფიციალური გაწილების” ხანა, რასაც შედეგად მოჰყვება ტოტალიტარული რეჟიმი, რომლის დროს დაუნდობლად და ანგარიშმიუცემლად მძვინვარებს ტერორი. ამგვარ ტერორს კი სულ მალე მოჰყვება სახელმწიფოს მოშლა და საჯარო ცხოვრების გადაგვარება: ხელისუფლება ამ დროს ვეღარ აკონტროლებს ვერც საკუთარ ძალებს და ვერც მოთარეშე მოძალადეებს, ხოლო დამშეული ადამიანები თანდათანობით კანიბალიზმს, ანუ ანთროპოფაგიას მიჰყოფენ ხელს.

შემდგომ მაინც ნაბიჯ-ნაბიჯ აღდგება სახელმწიფოებრივი წესრიგი და საჯარო გარემო, სადაც ისევ ჩვეულებრივი ხდება პეტეროსექსუალური ურთიერთობანი, ოჯახი, შობა, თუმცა კანიბალიზმი – უფრო მოწესრიგებულად, კონსერვის ქილებში ჩალაგებული ადამიანის გადამუშავებული ხორცის სახით – ისევ ემსახურება მოსახლეობის გამოკვებას. თუკი ადრე საერთოდ არ ჩაღებოდა ომები და დამკვიდრებული იყო “მუდმივი მშვიდობა”, ახლა თავად სახელმწიფო წამოიწყებს განუწყვეტელ ომს განუსაზღვრელ მოწინააღმდეგესთან, ხოლო ამ უსასრულო ომს ყოველდღიურად უამრავი მეომრის სიცოცხლე ეწირება. მანამდე მოსახლეობის შემცირებას, – გაცხადებულად, – ემსახურებოდა შობის შეზღუდვა-შეჩერება; ამ ეტაპზე მრავალრიცხოვანი კაცობრიობის გასაცხრილავად (განსაკუთრებით, სახელმწიფოებრივად არასაჭირო და არასასურველი ადამიანების თავიდან მოსაცილებლად), –

გაუცხადებლად, – გამოყენებულია სასიკვდილო განადგურება, რასაც შედეგიანად ემსახურება ომები. რაც შეეხება რელიგიას, ამ სახელმწიფოში, ინგლისურენოვან კავშირში, ის თავდაპირველად, საერთოდ, გაუქმებული და, ფაქტობრივად, აკრძალული იყო, მაგრამ შემდგომ სარწმუნოებრივი ცხოვრება თანდათანობით აღორძინდება, თუმცა ხშირად უჩვეულო ფორმებითა და გამოვლინებებით.

ამგვარია ისტორიული განვითარების ის მომავალი სურათი, რომელიც ასახული და აღწერილია ენთონი ბერჯესის (1917-1993) დისტოპიურ რომანში “საწადელი თესლი” (“The Wanting Seed”, 1962).

მართალია, თვით სიტყვა “უტოპია” თავდაპირველად ბრიტანულ ნიადაგზე შეიქმნა და ახალი დროის პირველი ლიტერატურული “უტოპია” (“Utopia”, 1516) ქვეყნის ლორდ კანცელს თომას მორს (1478-1535) ეკუთვნის, მაგრამ ბრიტანული ლიტერატურისათვის უცხო არასოდეს ყოფილა, ასევე, დისტოპიური შინაარსის ნაწარმოებები.

ბრიტანული დისტოპიების წყებაში თავისი წილი შეიტანა ენთონი ბერჯესმაც, რომელიც ამჯობინებდა, ამ მიმართულების ნაწარმოებთა აღსანიშნავად გამოეყენებინა ცნება “კაკატოპია” (ბერძნული სიტყვიდან: “ცუდი”), რომელიც თავად მწერლმა შექმნა (ბერჯესი 1978: 53). ბრიტანელი პროზაიკოსის ამგვარი შორეული, დისტოპიური განჭვრეტა გამოხატულია რომანში “დასაქოქი ფორთოხალი” (“A Clockwork Orange”, 1962), რომელიც ყველაზე ცნობილი წიგნია ბერჯესის თხზულებათა შორის (როგორც ჩანს, განმაურებული მეტწილად სტენლი კუბრიკისეული 1971 წლის ეკრანიზაციის გამო), ასევე, რომანში “საწადელი თესლი” (“The Wanting Seed”, 1962) და, აგრეთვე, ანალიტიკურ-ლიტერატურულ ნაწარმოებში – “1985” (1978), რომელიც შეიცავს, ერთი მხრივ, ჯორჯ ორუელის განმაურებული დისტოპიის “1984”-ის (1949) ანალიზს (ამას გარდა, განსხვავებული სახის მსჯელობებს, ზოგადად, დისტოპიის თემაზე) და, მეორე მხრივ, ორუელის თხზულებასთან მხატვრულ პოლემიკას, – თავისთავად მოკლე რომანს. ამას გარდა, ამ ჩამონათვალში შესაძლებელია რამდენადმე მოხსენიებული იქნეს ბერჯესის ლიტერატურულ ქმნილებათა მწვერვალი, მისი პროზის ყველაზე ვრცელი და ყველაზე შთამბეჭდავი ნიმუში – რომანი “ძალნი მიწიერი” (“Earthly Powers”, 1980), რომელიც ასახავს არა შორეულ თუ ნაკლებად შორეულ მომავალს, არამედ წარმოადგენს ან წარმოსახავს მეოცე საუკუნის, ფაქტობრივად, ალტერნატიულ-შეთხზულ ისტორიას.

განსხვავებით დისტოპიური ნაწარმოებების სხვა ბრიტანელი ავტორებისაგან (უელსი, ფორსტერი, ჰაქსლი, ორუელი, გოლდინგი...), ნიშანდობლივია და ბერჯესისათვის სრულიად ბუნებრივიც (გამომდინარე მისი პირადი რელიგიურ-კონფესიური დამოკიდებულებიდან), რომ ყველა ამ ნაწარმოებს საფუძვლად უდევს გარკვეულად ჩამოყალიბებული თეოლოგიური კონცეფცია. მაგალითად, მწერლის მიერ “საწადელ თესლში” აღწერილი ორგვარი სახელმწიფოებრივი მმართველობა გამოხატულია ორი თეოლოგიური სისტემის დაპირისპირების საფუძველზე. ამათგან ერთი სწავლება უკავშირდება პელაგიუსის, ხოლო მეორე – ავგუსტინეს სახელებს, ხოლო თავად პერიოდებს ამ მოძღვართა და მათს მოძღვრებათა მიხედვით აქვთ მინიჭებული სახელები: პელაგიუსისეული და ავგუსტინესეული. ამ თეოლოგიურ-პოლიტიკურ განსხვავებას წიგნის დასაწყისშივე თავის მოწაფეებს უხსნის ყმაწვილთა კოლეჯის ისტორიის მასწავლებელი ტრისტრამ ფოქსი, ნაწარმოების მთავარი მოქმედი პირი. მასწავლებლის განმარტებით, “პელაგიუსის მოძღვრება საფუძვლად უდევს ლიბერალიზმსა და მისგან წარმოშობილ თეორიებს, კერძოდ, სოციალიზმსა და კომუნიზმს” (ბერჯესი 1962: 10), ხოლო ავგუსტინეს მოძღვრებას კი “ემყარება კონსერვატიზმი და კიდევ ჩაურევლობის სწავლება თუ სხვა არაპროგრესული პოლიტიკური შეხედულებები” (ბერჯესი 1962: 10).

პოლიტიკური სურათისა თუ პოლიტიკური სისტემების აღსაწერად ბერჯესის მიერ თეოლოგთა სახელებისა და მათი შეხედულებების მოხმობა (შდრ. კარლ შმიტის მოძღვრება პოლიტიკური თეოლოგიის შესახებ, პირველად ჩამოყალიბებული 1922 წელს) უცნაური არ იქნება მათთვის, ვინც ზერელედ მაინც იცნობს მწერლის ბიოგრაფიასა და შემოქმედებას: ცხოვრების განმავლობაში მწერალი მართლმორწმუნე კათოლიკე იყო და თავის ნაწარმოებებში იგი იშვიათად თუ ასცდენია თეოლოგიურ, განსაკუთრებით კი, კათოლიკური თეოლოგიის ფუძემდებლურ თემებს (ცნობილია, მაგალითად, მისი კამათი სწორედ თეოლოგიური საკითხების ირგვლივ ასევე კათოლიკე ბრიტანელ მწერალთან გრეემ გრინთან, რომლის რომანი – “ძალი და დიდება” (“The Power and the Glory”, 1940) – მეოცე საუკუნის ბრიტანული კათოლიკური მწერლობის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან და ღირებულ გამოვლინებადაა მიჩნეული). მწერლის სხვა დისტოპიურ ნაწარმოებებშიც ხშირად ამოიკნობა მწერლის

რელიგიურ-თეოლოგიური დამოკიდებულება მომავლის წარმოსახულ მოვლენათა აღსაწერად და საჩვენებლად (დაწვრილებით: ლაღანიძე 2021: 293-320).

“საწადელი თესლის” ტექსტს განუწყვეტლივ გასდევს მოვლენათა, – განსაკუთრებით, პოლიტიკურ მოვლენათა, – ხედვა ამ ორი მოძღვრების განზომილებით: პელაგიუსის თვალსაზრისით, რომელიც ეკლესიამ ერეტიკულად მიიჩნია, ადამიანი, დაბადებითა და ბუნებით კეთილი არსება, თავად ირჩევს საკუთარ მომავალს, ხოლო მისი საბოლოო ხსნა, შესაბამისად, მხოლოდ მის პიროვნულ ძალისხმევასა და დამოკიდებულებას; ხოლო ავგუსტინესეული ხედვით, ადამიანი თავისი ბუნებით ცოდვილია (პირველქმნილი ცოდვის გამო) და, გარეშე დახმარების გარეშე, იგი ვერ მოიპოვებს ხსნას. ნიშანდობლივია, რომ ამ ორ მოძღვრებას “საწადელ თესლში” სწორედ ამგვარად აღწერს მწერალი (ბერჯესის თვალსაზრისი “პელაგიუსისეულისა” და “ავგუსტინესეულის” გამო ასევე აისახა იმავე, 1962, წელს გამოქვეყნებულ მის რომანში “მექანიკურ ფორთოხალი”). სხვათა შორის, მოგვიანებით, ბერჯესი არც თავად უარყოფდა, რომ ამ ცნებებს იგი ფართო, განზოგადებული მნიშვნელობით იყენებდა: “მიუხედავად იმისა, რომ პელაგიუსისეული და ავგუსტინესეული თეოლოგიური ცნებებია, ისინი გამოსადეგია ადამიანის შეხედულებათა პოლუსების აღსაწერად თავად ადამიანის ბუნების შესახებ” (ბერჯესი 1978: 56).

შესაბამისად, თავდაპირველად, სახელმწიფო მმართველობის ეგრეთ წოდებულ ლიბერალურ, ანუ პელაგიუსისეულ ხანაში, ქვეყნის მეთაურები იმედითა და ნდობით უყურებენ ადამიანების საკუთარ არჩევანს და ხელს არ უშლიან მოქალაქეებს, თავისუფალი ნებით თავად განსაზღვრონ თავიანთი აწმყო და მომავალი, მაგრამ მალე ეს “მმართველები [...] გაწბილებულები რჩებიან, როცა აღმოაჩენენ, რომ ადამიანები არ ყოფილან ისეთი კარგები, როგორებიც მათ ეგონათ. [...] აუცილებელი ხდება ეცადო და აიძულო მოქალაქეები, რათა უბიძგო მათ სიკეთისაკენ. კანონები სასწრაფოდ იცვლება, ხოლო სისტემის განხორციელებას თან სდევს სისასტიკე და სიჩქარე. გაწბილება გზას უხსნის ქაოსს” (ბერჯესი 1962: 18-19). თუმცა ამ ეტაპის დადგომისას, ანუ ავგუსტინესეულ ხანაში, “მმართველები შეძრწუნებული ხდებიან საკუთარი უკიდურესობებით. ისინი აღმოაჩენენ, რომ აზროვნებდნენ ერეტიკული ცნებებით, რაკი ადამიანის ცოდვილობას უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდნენ, ვიდრე ადამიანის ბუნებრივ სიკეთეს. ისინი ასუსტებენ იძულების საშუალებებს, რასაც შედეგად მოსდევს სრული ქაოსი. [...] მაგრამ ამ დროისათვის გაწბილება აღწევს უმაღლეს საფეხურს. ხოლო გაწბილება ვეღარ ახერხებს, უბიძგოს სახელმწიფოს რეპრესიული ღონისძიებებისაკენ, რის შედეგადაც ვითარდება ერთგვარი ფილოსოფიური პესიმიზმი” (ბერჯესი 1962: 23).

რომანში, ფაქტობრივად, წარმოდგენილია იმგვარი მომავალი, როცა დემოკრატიულმა, არჩევითი სისტემაზე დაფუძნებულმა პოლიტიკურმა წესწყობილებამ თანდათან ამოწურა თავისი შესაძლებლობები, ხოლო ევროპული პარლამენტური მმართველობის მოდელი მოძველებული და მოუქნელი აღმოჩნდა. ამ დროს პოლიტიკური რეჟიმი მთლიანად დაეყრდნო ციკლებს, რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლება: პელაგიაზა, ინტერფაზა, გუსფაზა (ამ შემოკლებებში, რა თქმა უნდა, იგულისხმება პელაგიუსისა და ავგუსტინეს სახელები, და შუალედი მათ შორის): “ანგლოსაქსური რასის ერთი მიღწევა [...] იყო პარლამენტური მმართველობა, რაც ბოლოს და ბოლოს ნიშნავს პარტიის მმართველობას. მოგვიანებით, როცა აღმოჩნდა, რომ მთავრობის მუშაობა შესაძლებელია განხორციელდეს ბევრად უფრო სწრაფად, კამათისა და ოპოზიციის გარეშე, რასაც წარმოშობდა პარტიული მმართველობა, აღიარებული გახდა ციკლების მნიშვნელობა” (ბერჯესი 1962: 17). ამას გარდა, მსოფლიოში ამ დროს გაუქმებულია ეროვნულ-ისტორიული განსხვავებანი და, როგორც ითქვა, პლანეტაზე არსებული სულ რამდენიმე სახელმწიფო ერთმანეთისაგან გამიჯნულია მხოლოდ ენობრივი ნიშნით.

“საწადელი თესლი” იწყება ტრისტრამ და ბეტრის-ჯოანა ფოქსების ვაჟის, ჩვილი როჯერის, სიკვდილით, რის შემდეგაც მისი სხეული უნდა ჩაბარდეს სახელმწიფოს და გადამუშავდეს მასაზრდოებელ საკვებად, ფოსფორიტად, რომელსაც სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ფოსფორის რეგენერაციის დეპარტამენტში გამოიმუშავებენ. მწუხარე დედისაგან გარდაცვლილი შვილის ცხედრის მიღებისას იქ მომუშავე ერთ-ერთი მოხელე, მუქკანიანი ხალისიანი ახალგაზრდა კაცი, წამოიწყებს იმ

დღეებში სახალხოდ მეტად გავრცელებულ სიმღერას, რომლის სიტყვებით, ყმაწვილის ტანი – თხემიდან ტერფამდე – საუკეთესო საკვებია (ბერჯესი 1962: 3).

თუ რომანის დასაწყისში, ჯერ კიდევ პელაგიუსისეულ ხანაში (თუმცა ამ ხანის ამოწურვისას და "ოფიციალური გაწბილების" დადგომის წინა ღამით), მხოლოდ გვამები იქცევა საკვებად, და ისიც – ირიბად, რათა ნიადაგი განოყიერდეს მოსავლის მოსაწევად და ადამიანთა დასაპურებლად, ნაწარმოების დასასრულისათვის, ავგუსტინესეულ ხანაში, უკვე ცოცხალი ადამიანები იქცევიან სამიზნეებად, რათა მათი სხეულით სხვებმა მოიკლან შიმშილი. წიგნის ფურცლებზე არაერთგზისაა აღწერილი ადამიანების კვება ადამიანის ხორცით.

სხვათა შორის, სრულიად შესაძლებელია, რომ დისტოპიური შიმშილის აღწერისას ენთონი ბერჯესის პიროვნულ მეხსიერებაში ცხადად ამოტივტივებულიყო საბჭოთა კავშირის ისტორიის – ნამდვილ "კაკატოპიად" ხორცშესხმული კომუნისტური უტოპიის ერთ-ერთი გამოვლინების – შემზარავი ეპიზოდები, როცა ლენინურ-სტალინურ ქვეყანაში რამდენჯერმე გაჩენილმა სრულმა შიმშილობამ (სავარაუდოდ, ხელისუფლების შეგნებული ხელშეწყობითაც!) ადამიანებს შორის კაციჭამიობის, ანუ ანთროპოფაგიის არცთუ შემთხვევითად გავრცელება მოიტანა. ეს ცოდნა ნამდვილად სავარაუდოა ბრიტანელი მწერლის მხრივ, რაკი ბერჯესი არცთუ ურიგოდ იცნობდა საბჭოთა კავშირის ისტორიას, საკუთარი თვალთ ნანახიც ჰქონდა ეს ქვეყანა ერთ-ერთი მოგზაურობისას და რუსულ ენასაც მეტ-ნაკლებად ფლობდა (თვალშისაცემია, თუ რამდენად უხვად და ნაყოფიერადაა გამოყენებული რუსული ლექსიკა "დასაქოქ ფორთოხალში").

"საწადელ თესლში" აღწერილ მომავალში, როგორც ითქვა, თითქმის აკრძალულია გამრავლება (შესაბამისად, სქესობრივი კავშირის დამყარება კაცსა და ქალს შორის) და აკრძალულია რელიგია, ხოლო ამ ვითარებას, მწერლის თვალსაზრისით, ბუნებრივად მოსდევს ადამიანების მიერ ადამიანის გამოყენება ყველაზე ნივთიერი განზომილებით – საკვების სახით: საკუთარი სიცოცხლის შესანარჩუნებლად გარდაუვალი ხდება სხვისი სიცოცხლის განადგურება, ადამიანის მიერ ადამიანის ჭამა.

ინგლისურენოვანი კავშირის სხვადასხვა რეგიონში თანდათანობით, მაგრამ მყარად, ჩვეულებრივად ისადგურებს კანიბალიზმი, ანუ ადამიანის სხეულით კვება. შემთხვევითი არ უნდა იყოს – და ნიშანდობლივად ჩანს – მოვლენათა ამ გეზით განვითარება ბერჯესის რომანში, რადგან ევროპული რენესანსის ხანაში და მომდევნო, რენესანსის შემდგომი დროიდან ადამიანი მიზანმიმართულად იკავებს ღმრთის ადგილს. შესაბამისად, რომანში წარმოდგენილ სამყაროში სწორედ ერთი ადამიანის ხორცი ხდება მეორე ადამიანის სიცოცხლის წყარო, რადგან მოქალაქეებს იძულებით ათქმევინეს უარი, მიეღოთ ქრისტეს გამომხსნელი მსხვერპლი, ჰზიარებოდნენ ქრისტეს ხორცსა და სისხლს. ამქვეყნად ხორციელად მოსული ღმერთი საკუთარ თავს სთავაზობს მსხვერპლად ადამიანებს, მაგრამ "საწადელი თესლის" პერსონაჟები, ფაქტობრივად, უარს ამბობენ (ან მათ იძულებით უარს ათქმევინებენ) ამ მსხვერპლზე, რის შემდეგაც ისინი საკუთარ საზრდოდ იღებენ მსხვერპლად შეწირულ თუ გაწირულ მოყვასს, სხვა ადამიანს.

ამგვარად, რომანში ცხადადაა დახატული ვითარება დისტოპიურ სახელმწიფოში: ადამიანებს არა აქვთ გამრავლების უფლება, არ მოეპოვებათ საზრდო გამოსაკვებად და ეკრძალებათ ზიარების მიღება.

მაგრამ მომდევნოდ, ქვეყანაში ვითარება, – პელაგიუსისეული ეპოქის მორიგი დასრულების შემდეგ, – ნელ-ნელა, მაგრამ სრულებით იცვლება: თუკი ადრე სახელმწიფო, რომელიც უარს ამბობდა ადამიანების შობასა და ომებზე, მკაცრად კრძალავდა რელიგიას (აპატიმრებდა კიდევ ფარულ მღვდლებს ღმრთისმსახურების აღსრულებისა და ზიარების გაცემის გამო), პოლიტიკური წესწყობილების მონაცვლეობის შემდგომ საფეხურზე, მომდევნო ციკლის ვითარებაში, სახელმწიფო, რომელიც უკვე მხარს უჭერს როგორც შობას, ისე ომებს, ხელს აღარ უშლის რელიგიური ცხოვრების აღდგენა-აღორძინებას.

"საწადელი თესლის" დისტოპიურ გარემოში, რამდენიმე პოლიტიკური გარდატეხის შემდეგ, ბოლოს და ბოლოს, სახელმწიფოს მმართველები აღიარებენ საკუთარ უძლურებას, ხედავენ რელიგიის აუცილებლობას და ცდილობენ, რომ ის საკუთარი ინტერესების სამსახურში ჩააყენონ, მაგრამ, თავის მხრივ, ეკლესიის მსახურები სარგებლობენ ამ შესაძლებლობით, რათა აღასრულონ თავიანთი

მოვალეობა: აზიარონ ადამიანები ქრისტეს ხორცსა და სისხლს. ხელისუფალნი, მწარე გამოცდილების შედეგად, ხვდებიან, რომ, თუკი ადამიანი მოკლებულია ღმერთთან ზიარების საშუალებას, იგი ხდება კაციჭამია, ხოლო კანიბალიზმი რელიგიის აკრძალვის არა მარტო მეტაფორული, არამედ რეალური შედეგია.

“საწადელი თესლის” მთავარი მოქმედი პირებია სასიყვარულო-სქესობრივ კავშირში თუ სამკუთხედში ჩართული ორი ძმა, ტრისტრამ ფოქსი და დერეკ ფოქსი, და ბეატრის-ჯოანა, რომელიც ერთდროულად ტრისტრამის ცოლი და დერეკის საყვარელია (დერეკისა, ვინც სახელმწიფო სამსახურის მაღალ საფეხურებზე ასვლის სურვილის გამო, რა თქმა უნდა, მალავს კავშირს არათუ საკუთარი ძმის ცოლთან, არამედ, საერთოდ, ქალთან, ხოლო საჯაროდ – ჯერ კიდევ სიყმაწვილიდან – თავს ჰომოსექსუალად აცხადებს, რაც მას დიდად შეუწყობს ხელს მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი თანამდებობების მისაღწევად). გაუფრთხილებლობის გამო ბეატრის-ჯოანა დერეკისაგან დაფეხმძიმდება და იდუმალად გააჩენს ტყუპ ძმებს, რომელთაც ტრისტრამსა და დერეკს დაარქმევს, მაგრამ ბავშვების დედის ქმარსაც და საყვარელსაც – ტრისტრამსაც და დერეკსაც – ისინი თავის შვილებად მიაჩნიათ. ქალი თავისი ამ ნაყოფიერებით (ანუ მეორე და მესამე შვილის გაჩენით) აშკარად არღვევს სახელმწიფოებრივ წესრიგს, რის გამო თავს აფარებს დის ოჯახს, თუმცა, საბოლოოდ, მათაც უზომო განსაცდელს გადაჰყრის, რასაც ბეატრის-ჯოანას დისშვილების დაღუპვა მოჰყვება. მოქმედებათა საწყისი განვითარებისას ამ სამეულიდან არცერთი არ გამოირჩევა არანაირი რელიგიური მისწრაფებით, ისინი რელიგიური ცხოვრების მიმართ სრულიად გულგრილნი არიან და მათ, საერთოდ, არც ემჩნევათ, რომ იცნობდნენ ან სურვილი ჰქონდეთ, იცნობდნენ რომელიმე რელიგიას, თუმცა ტრისტრამი თავისი არცთუ ღრმა ღმრთისმადიდებლობით მიაგნებს ღმერთს, რომელიც მან ეკლესიის წიაღში უნდა მოიპოვოს. ნელ-ნელა ტრისტრამი უბრუნდება ქრისტიანულ სარწმუნოებას, მის მიერ სავსებით მივიწყებულ, მისთვის უცნობ საეკლესიო ცხოვრებას. იგი მშვიდი მოუთმენლობით მოელის ქრისტიანი ადამიანის რელიგიური არსებობისა და სიცოცხლის გულისგულს: ზიარებას.

რომანის ბოლოსაკენ, ჩვეულებრივი ცხოვრებისაკენ თანდათანობითი დაბრუნების ნიშნად, ადამიანებს – უპირველეს, ყოვლისა, სასიცოცხლო საფრთხის წინაშე მყოფ ჯარისკაცებს, – საშუალება ეძლევათ, წირვაში მიიღონ მონაწილეობა და ეზიარონ. ასევე, ამ დროს უკვე ხელმისაწვდომი ხდება მცენარეული საკვები: ადამიანთა გარჯის შედეგად, უწინარეს ყოვლისა, ჩნდება პური, რომელიც წირვისას ქრისტეს ხორცად გარდაიქმნება, ხოლო ღვინო, მართალია, ჯერ არ მოიძევა, მაგრამ, შესაძლოა, გამოყენებული იქნეს სხვა სასმელი, რომელიც, ასევე, წირვისას, ქრისტეს სისხლად გადაიქცევა. თუკი საჭმელი მოიპოვება, თუკი ადამიანი ნაყოფიერდება და მრავლდება, თუკი ევქარისტიული საიდუმლო აღესრულება, ჩნდება იმედი, რომ ქვეყნად სიცოცხლე არ შეწყდება...

ენტონი ბერჯესის მიერ მოგვიანებით დაწერილი ორნაწილიანი წიგნის, “1985”-ის, პირველი ნაწილი, ფაქტობრივად, ჯორჯ ორუელის რომანის, “ათას ცხრაას ოთხმოცდაოთხის”, ანალიზსა და მის ირგვლივ მსჯელობათა წყებას წარმოადგენს (აგრეთვე, იმის განჭვრეტას, თუ რა ელის მსოფლიოს სამომავლოდ და როგორ ასახავს ამ მომავალს დისტოპიური, ანუ “კაკატოპიური” ლიტერატურა). ეს ნაწილი მთავრდება თავით, რომელსაც მეტყველად ეწოდება “სიყვარულის სიკვდილი”, სადაც განხილულია ორუელისეული რომანის დასასრული: “1985”-ის ავტორის აზრით, უღმრთობისა და პიროვნების დაკარგვის გარემოში, სადაც ყველას და ყოველივეს თვალყურს ადევნებს მჩაგვრელი სახელმწიფო, როგორც მოსალოდნელია, სულს დაფავს, წყდება, კვდება ორუელისეულ პერსონაჟთა – უინსტონისა და ჯულიას – ურთიერთსიყვარული.

რაც შეეხება “საწადელი თესლის” დასასრულს, რომანში გადმოცემული ამბავი მთავრდება განახლებულ-გაცოცხლებული სიყვარულით, – სიყვარულით ქალსა და კაცს შორის, მეუღლეთა შორის, ხელახლა დაბადებული თუ ასაღორძინებლად მოწადინებული ცოლქმრული სიყვარულით, რომელსაც, სავარაუდოდ, უნდა მოჰყვეს ზრუნვა იქვე მყოფი შვილების აღსაზრდელად. მაგრამ თავად ამ შეხვედრის ადგილი ქალაქის სანაპიროა, ზღვის ნაპირი, რომელიც აღწერილია გამორჩეულად შთამბეჭდავი პოეტური სიტყვით, რადგან იქ, სადაც ზღვაა, “სიცოცხლის მომნიჭებელი ზღვა” (ბერჯესი 1962: 285), დაიძლევა გაქრობის საშიშროება, ისევ გაგრძელდება სიცოცხლე და ისევ უნდა დაიწყოს ახალი ან ახლებური ცხოვრება.

ლიტერატურა

ბერჯესი 1962: Anthony Burgess, *The Wanting Seed*, New York/London: W. W. Norton & Company, 1996.

ბერჯესი 1978: Anthony Burgess, *1985*, London: Beautiful Books, 2010.

ღაღანიძე 2021: მერაბ ღაღანიძე, "ექვარისტული საზოგადოებრივი ბერჯესის "საწყადადელი თესლის" დისტოპიურ სამყაროში", წიგნში: მერაბ ღაღანიძე, ლიტერატურა, კულტურა, რელიგია, 2/1, თბ.: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, 2021, გვ. 293-320.

რუსული ენის მნიშვნელობა ჟურნალისტებისთვის

Gulnara Diasamidze

International Black Sea University, Georgia

Khatuna Tabatadze

Georgian Technical University / International Black Sea University, Georgia

აბსტრაქტი

პროფესიული უცხოური ენის კარგი ფლობა ნებისმიერი დარგის სპეციალისტებისთვის გახლავთ წარმატებული სამუშაო ადგილისა და კარიერული ზრდის საწინდარი. გლობალიზაციის პირობებში უცხოური ენა, განსაკუთრებით საქართველოში, ინგლისური და რუსული, იქცა მთავარ და მნიშვნელოვან საინფორმაციო პროდუქტად. ენა - უნივერსალური და ყველაზე სრულყოფილი ნიშანთა სისტემაა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია ყველაფრის გამოხატვა. ზუსტადაც რომ ენასთანაა მჭიდრო კავშირში ჟურნალისტი. ვინც ენას სრულყოფილად ფლობს გაცილებით მარტივად შეუძლია აზრების გამოხატვა (ფორმულირება). ამიტომაც ჟურნალისტი სათანადოდ უნდა მიუდგეს ენის სწავლებას. ამბობენ, რომ პოეზიისგან განსხვავებით, მხატვრული ფორმა ჟურნალისტიკაში გაცილებით ნაკლებ როლს თამაშობს. აქ პირველ ადგილს შინაარსი იკავებს. ვინაიდან ჟურნალისტის მთავარ სამუშაო ინსტრუმენტს წარმოადგენს ქლერადი, ფასეული და სათანადოდ ნათქვამი სიტყვა. აუცილებელია და სასარგებლო, რომ ყოველთვის მოხდეს ცოდნის შევსება ენის შესახებ. აგრეთვე დავამატებდით, რომ სოციოკულტურული გარემო ძალიან მოქმედებს ჟურნალისტის მეტყველებაზე, რომელშიც ფუნქციონირებს ესა თუ ის რეგიონალური ტელემაუწყებლობის კომპანია.

საკვანძო სიტყვები: რუსული ენა, მეტყველება, ჟურნალისტიკა, ჟურნალისტის ლექსიკა, კარიერა.

The Importance of the Russian language for Journalists

Abstract

Good command of a professional foreign language for specialists in any field is one of the conditions for successful work and career growth. In the context of globalization, a foreign language, especially in Georgia, English, and Russian, is becoming an important information product. Language is a universal and perfect sign system through which all the others can be expressed. It is with the language that the journalist deals. It is for those who know the language perfectly that it is easier to find expression (formulation) for their thoughts. Therefore, a journalist must approach language learning with due respect. They say that, unlike, say, poetry, the artistic form in journalism plays a much smaller role. Content comes first. After all, a journalist, whose main working tool is a capacious, weighty, prophetic, sonorous word, is useful and necessary to constantly replenish his knowledge of the language! It can be added that the socio-cultural environment greatly influences the speech of a journalist in which one or another regional television broadcasting company operates.

Keywords: Russian language, speech, journalism, journalistic vocabulary, career.

შესავალი ნაწილი

რუსული ენის განსაკუთრებული როლი მდგომარეობს იმაში, რომ მუდმივი გაუმჯობესების გარეშე ენაში შეუძლებელია სამეცნიერო დისციპლინების, - ჰუმანიტარული, საბუნებისმეტყველო, ტექნიკური, სიღრმისეული შესწავლა, ვინაიდან ენა გახლავთ ადამიანური აზრების, შეგრძნებებისა და ემოციების გადაცემის ერთერთი ხერხი. რუსული ენა დევს ლინგვისტის, ჟურნალისტის, თარჯიმნის, სარეკლამო აგენტის, მასწავლებლის, მწერლის, პოეტის, გამომცემლის ან პროგრამების რედაქტორის, ლოგოპედის, რადიო-ტელევიზიის დიქტორის, სპეციალისტების, საზოგადოებასთან კავშირის დამყარების სპეციალისტის პროფესიის საფუძველში (ელექტრონული რესურსი).

უცხოური ენების ცოდნის დასამტკიცებლად არსებობს საერთაშორისო სერტიფიკატები. სპეციალისტისთვის ამგვარი სერტიფიკატის ფლობა გახლავთ საშვი საერთაშორისო კომპანიებში. შესაძლოა ასეთი სერტიფიკატის აღება სტუდენტობის დროსაც. ამგვარი დოკუმენტის ქონის შემთხვევაში სტუდენტს ეძლევა საერთაშორისო სტუდენტურ კონფერენციებსა და გაცვლით პროგრამებში მიღების საშუალება. აგრეთვე შეუძლია საუკეთესო უცხოური პროფესორების ლექციების მოსმენა და დისკუსიის გამართვა მათთან. უცხოური სტიპენდიებისა და გრანტების მიღება.

ძალზედ მნიშვნელოვანია ის გარემო, რომ რუსული ენა გახლავთ გაეროს სამუშაო ენა. აგრეთვე დღეისათვის ქართული ფირმებისა და კორპორაციების უდიდეს რაოდენობას ჰყავთ პარტნიორები რუსეთიდან. თავიანთი სამუშაოსთვის კი მათ სჭირდებათ რუსული ენის მცოდნე კოლეგები, რომელთაც შეეძლებათ მუშაობა როგორც რუსეთში, ასევე - საქართველოში. (Диясамидзе, Табатадзе, 2014). იმის არცოდნა თუ რა ხდება უცხოეთში გარკვეულ წილად ამცირებს სპეციალისტის თვალთახედვას - ხდება მისი ჩამორჩენა, იგი კარგავს კვალიფიკაციას (Аყрნახ, 1961). ადამიანისთვის კი რომელიც სრულყოფილად ფლობს უცხოურ ენას - მსოფლიოს ყველა კარი იღება. თქვენ დარწმუნებული იქნებით, რომ თქვენ გაიგებთ ყველაფერს და თქვენ გაგიგებენ. აგრეთვე აღარ იარსებებს ისეთი პრობლემა როგორიცაა ენობრივი ბარიერი.

ჟურნალისტის ძირითადი მიზანია ენობრივი და სამეცყველო უნარ-ჩვევების ფორმირება და განვითარება, რომელიც აუცილებელია პროფესიონალური საქმიანობისთვის. საქმიანი რუსული ენის კურსის არჩევისას ჟურნალისტიკის სტუდენტებს საშუალება მიეცემათ ამ ენის სიღრმისეული შესწავლის. აგრეთვე შეეძლებათ ნებისმიერ საჭირო თემაზე სხვადასხვაგვარი გეგმის სახეობების, კონსპექტების შედგენა და ტექსტების წერა, სხვადასხვაგვარი წყაროებიდან ცნობების გამოყენებით. დავალებების შედგენისას აქტიურადაა გამოყენებული რუსული თანამედროვე მასმედიის მასალები. დავალებათა მრავალფეროვნება მიმართულია დამოუკიდებელი და სააუდიტორიო სამუშაოსკენ. გარდა ამისა დამოუკიდებელი მუშაობის წილი ყოველ მეცადინეობაზე იზრდება. მომავალი ჟურნალისტები ისწავლიან მუშაობას პროფესიონალურ ტექსტებთან უცხოურ ენაზე (ჩვენს შემთხვევაში - რუსულ ენაზე), შეძლებენ სხვადასხვაგვარი პრობლემების განხილვას, რომელნიც წარმოადგენენ პროფესიულ ინტერესს, რათა დაწერონ საკუთარი შეტყობინებები და გამოავლინონ საკუთარი მიდგომა ამა თუ იმ მოვლენის მიმართ. სასწავლო მასალა აგებულია პრინციპზე „მარტივიდან-რთულისაკენ“ როგორც ტექსტებში ასევე დავალებებში. ყურადღება ექცევა სპეციალობის ენის გაცილებით რთულ მომენტებს: სპეციალური ლექსიკა, სინტაქსური კონსტრუქციები, რომელიც აქტიურად მოცემული სავარჯიშოებში და თავისუფლად შესაძლებელია მათი გამოიყენება ზეპირ და წერით მეტყველებაში.

მაშასადამე, სტუდენტები, რომელნიც დაინტერესებულნი არიან ჟურნალისტიკით, სარედაქტორო საქმიანობით, რეკლამითა და მედიამენეჯმენტით იმუშავენ გაზეთების ტექსტებთან, ინტერნეტ-გამოცემებთან, მოუსმენენ და თვალს ადევნებენ ახალ ამბებს, შეისწავლიან მასმედიის რუსულ ენის სხვადასხვა ჟანრსა და სტილს, ასევე დამოუკიდებლად შექმნიან ტექსტებს. კურსის დამთავრებისას ისინი შეძლებენ არსებული მოვლენების საქმის კურსში ყოფნასა და საკომუნიკაციო კომპეტენციის დონის ამაღლებას.

შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტში ლექციების მსვლელობისას ხდება აქტიური ლექსიკის დახვეწა სხვადასხვაგვარი გამომცემლობების წყალობით. სახელმძღვანელოში მოცემულია ამავე თემატიკის რიგი შეკითხვები, როგორებიცაა:

1. როგორ გაზეთ- ჟურნალებს იწერთ, ან ყიდულობთ?
2. რომელი გაზეთი ან ჟურნალია გახლავთ თქვენთვის ყველაზე საინტერესო?
3. რა სახის სტატიები იბეჭდება თქვენს მიერ არჩეულ ჟურნალში?
4. რომელი თემატიკის სტატიების წაკითხვა გაინტერესებთ?
5. რით განსხვავდება ან რა საერთო აქვს ამ გაზეთს ან ჟურნალს იმ ჟურნალ-გაზეთებისგან, რომელთაც თქვენ მშობლიურ ენაზე კითხულობთ) და ა.შ. (Диясамидзе Г., Табатадзе Х. 2020)

აგრეთვე, ძალზედ მნიშვნელოვანია, რომ სტუდენტებს შორის იყო ჩატარებული გამოკითხვა, რომელშიც მონაწილეობდა 10 სტუდენტი. ქვემოთ მოცემულია კითხვარის ნიმუში გამოთვლილი შედეგებით. კითხვარი იყო შედგენილი რუსულ ენაზე.

Анкета

კითხვარი

Факультет / ფაკულტეტი _____

№	Вопросы анкеты კითხვარის შეკითხვები	Да დიახ	Нет არა
1.	Нравятся ли Вам русский язык? მოგწონთ თუ არა რუსული ენა?	10 სტუდ.	
2.	Важно ли в современном мире знание русского языка? მნიშვნელოვანია თუ არა თანამედროვე სამყაროში რუსული ენის ცოდნა?	10 სტუდ.	
3.	Помогает ли знание русского языка в карьерном росте? თუ გეხმარებათ რუსული ენის ცოდნა კარიერულ ზრდაში?	10 სტუდ.	
4.	Возможна ли конкуренция без знания русского языка? შესაძლოა თუ არა კონკურენცია რუსული ენის ცოდნის გარეშე	5 სტუდ.	5 სტუდ.
5.	Важно ли для журналиста изучение делового русского языка? აუცილებელია თუ არა ჟურნალისტისთვის საქმიანი რუსული ენის ცოდნა?	10 სტუდ.	
6.	Довольны ли вы выбором делового русского языка? კმაყოფილი ხართ თუ არა საქმიანი რუსული ენის არჩევით?	10 სტუდ.	
7.	Нравятся ли учебные пособия? მოგწონთ თუ არა სასწავლო წიგნები?	10 სტუდ.	
8.	Овладели ли вы специальной журналистской лексикой? შეისწავლეთ თუ არა სპეციალური ჟურნალისტური ლექსიკა?	9 სტუდ.	1 სტუდ.
9.	Можете ли вы по окончании курса лучше понимать на русском языке тексты средств массовой информации (СМИ)? შეძლებთ თუ არა კურსის დამთავრებისას რუსულ ენაზე მასმედიის ინფორმაციის გაგებას?	8 სტუდ.	2 სტუდ.
10.	В будущем пригодится ли вам набранный опыт этого курса? მომავალში გამოგადგებათ თუ არა მიღებული გამოცდილება განვლილი კურსის შედეგად	10 სტუდ.	
11.	Отличается газета или журнал на русском языке с газетами или журналами, которые вы читаете на родном языке?	9 სტუდ.	1 სტუდ.

	განსხვავდება თუ არა რუსულ ენაზე გამოცემული გაზეთები და ჟურნალები იმათგან, რომელსაც კითხულობთ მშობლიურ ენაზე?		
12.	Посоветуете ли выбрать этот предмет другим студентам? ურჩევთ თუ არა სხვა სტუდენტებს ამ საგნის არჩევას?	10 სტუდ.	

ამრიგად, გამოკითხვამ აჩვენა, რომ ამ კურსის დანერგვამ სტუდენტების მხრიდან გამოიწვია დადებითი შეფასებები.

დასასრული

ენა ჟურნალისტიკისთვის გახლავთ სამუშაო ინსტრუმენტი, და აუცილებელია ამ ინსტრუმენტის მომზადება მასმედიისთვის.

მაშასადამე, ჟურნალისტიკისთვის აუცილებელია შემდეგი თვისებები:

- ლიტერატურული ენისა და მყარი ენობრივი თვისებების და უნარ - ჩვევების გამოყენება მეტყველებაში;
- სიზუსტისა, ლოგიკისა და მჭერმეტყველებისადმი დაკვირვების შეძლება;
- პროფესიული ტერმინოლოგიის ფლობა;
- პროფესიული მეტყველების სტილის ფლობა.

ამიტომაც ამ პროფესიის ენის შესწავლას უნდა მიუდგეს სათანადო პატივისცემით.

ლიტერატურა

Ауэрбах Т.Д. Зачем и как изучать иностранный язык, М.:Знание, 1961.

Диасамидзе Г., Табатадзе Х. Деловой русский язык. Тбилиси, 2014.

Диасамидзе Г., Табатадзе Х. Курс лекций «Русский язык», уровень А 2.2; 2020.

ელექტრონული რესურსი: <https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2014/12/21/znachenie-russkogo-yazyka-v-zhurnalistike>

სკოლის ეფექტური ადმინისტრირების კონცეპტუალური ინსტრუმენტები

Tinatini Sabauri

Tbilisi State University, Georgia

აბსტრაქტი

სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია ისეთ კონცეპტუალურ ფაქტორებზე, რომლებიც ხელს უწყობს სკოლის სამაგალითო საგანმანათლებლო დაწესებულებად ჩამოყალიბებას. განათლების თეორეტიკოსების მიგნებებისა და შეხედულებების გაანალიზების გზით, განხილულია ისეთი საკითხები, თუ როგორია ეფექტური ადმინისტრირება და ლიდერობა. როგორია ლიდერობის მორალური კრიტერიუმები და გადაწყვეტილების მიღების არაერთმნიშვნელოვანესი და კომპლექსური პროცესი. მნიშვნელოვანი აქცენტი კეთდება მრავალფეროვნებასა და სკოლის მიკროსოციალური კონცეფციისა: რამდენად შეუძლია ეფექტურ ადმინისტრირებას მასწავლებელთა თვითეფექტიანობის გაზრდა, რაც თავისი მხრივ, ყოველთვის დადებითად აისახება მოსწავლეთა აკადემიურ მოსწრებაზე. სტატიის მეცნიერული სიახლე გახლავთ ის, რომ სკოლის მართვის თეორიულ კონცეპტუალურ ინსტრუმენტებთან ერთად ნაშრომში განიხილება საქართველოს საჯარო სკოლების დირექტორების ხედვები, მათი სუბიექტური გამოცდილება და რეკომენდაციები. საქართველოში დასაქმებული სკოლის ლიდერებთან ჩატარებული ფენომენოლოგიური ანალიზის საშუალებით გავცნობით იმ პროფესიულ უნარებსა და სტრატეგიებს, რაც განაპირობებს სკოლის მაღისეობის გაძლიერებასა და ე.წ. „მომავლის სკოლის“ მოდელზე ორიენტირებას.

საკვანძო სიტყვები: ეფექტური ადმინისტრირება; წარმატებული ლიდერი; პასუხისმგებობა.

Conceptual Tools for Effective School Administration

Abstract

The article focuses on the conceptual factors that contribute to the development of the school as an exemplary educational institution. By analyzing the findings and views of education theorists, issues such as effective administration and leadership are discussed, what are the moral criteria of leadership and the ambiguous and complex decision-making process. Significant emphasis is placed on the concept of diversity and the school micro environment: how effectively administration can increase teacher self-efficacy, which in turn, always has a positive impact on students' academic achievement. The scientific novelty of the article is that together with the theoretical conceptual tools of school management, the paper discusses the visions of Georgian public school principals, their subjective experience and recommendations. Through phenomenological analysis conducted with school leaders employed in Georgia, we will get acquainted with the professional skills and strategies that lead to the strengthening of the school's general functions and orientation towards the so-called "School of the Future" model.

Keywords: effective administration; successful leader; responsibility.

სკოლის ეფექტური ადმინისტრირება ახალ ათასწლეულში მოიაზრებს კოგნიტური, კულტურული, სამართლებრივი, რასობრივი, სარწმუნოებრივი, ლინგვისტური და სხვა „საზღვრების“ გადალახვას, რათა სკოლის ლიდერმა შეძლოს სკოლის ყველა მოსწავლის თანასწორუფლებიანობისა და ამასთან, თითოეულის ინტერესებსა და საჭიროებებზე მორგებული და წარმატებაზე ორიენტირებული გარემოს უზრუნველყოფა.

რას მოიაზრებს სკოლის ეფექტური ადმინისტრირება და ლიდერობა? როგორი უნდა იყოს წარმატებული ლიდერი? ამ და მსგავს შეკითხვებზე პასუხის გასაცემად ჩატარდა უამრავი კვლევა, დაიწერა ბევრი სტატია თუ ნაშრომი, თუმცა, სამწუხაროდ, კონცეფცია, თავისი მრავალპროფილური ფუნქციიდან გამომდინარე, კვლავ ბუნდოვანი რჩება. მიზეზი გარკვეულწილად ახსნადია: ერთი მხრივ,

ლიდერობა მოიცავს ლიდერობისათვის საჭირო ყველა უნარის ფლობას და მათ რელევანტურ გამოყენებას და მეორე მხრივ, კი რთულია, უორენ ბენისის (Bennis) რჩევის თანახმად, ყოველთვის სწრაფად მოახდინო რეაგირება და ამავდროულად მზად იყო ისეთი მოვლენებისათვის, „რასაც ვერასდროს წარმოიდგენდი“ (Bennis 1959).

ლიდერის მიზნები და აქტივობები ორიენტირებული უნდა იყოს გუნდის მუშაობის ეფექტიანობის გაზრდაზე და ეფექტური შედეგების მიღწევაზე. კარგი ლიდერი საკუთარი ქცევით ახდენს შესაძლებლობების განხორციელების სიმულაციას და გუნდის თითოეული წევრის თვითეფექტიანობის გაზრდას.

ლიდერობის სიტუაციური თეორიის (პერსი-ბლანჩარდი) თანახმად, არ არსებობს ლიდერობის საუკეთესო ან რომელიმე კერძო სტილი ან ლიდერობისათვის დამახასიათებელი პერსონალური მახასიათებლები და თვისებები, რომლებიც ყველა სიტუაციას ერთნაირად შეესაბამება. თეორია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ლიდერის ადაპტაციის უნარს და მის მოქნილობას. ლიდერობის სიტუაციური თეორიის თანახმად, ყველაზე ეფექტური ლიდერები არიან ისინი ვისაც შეუძლია მოარგოს თავისი სტილი სიტუაციას და ეძებონ მითითებები, როგორცაა ამოცანის ტიპი, გუნდის ხასიათი და სხვა ფაქტორები, რამაც შეიძლება შეიტანოს წვლილი საქმის გაკეთებაში. ამ მოსაზრებას ამტკიცებს თავის კვლევებში წამყვანი თეორეტიკოსი ფრედ ფიდლერი (Fred Fiedler), რომელმაც შემოიტანა სიტუაციური ლიდერის მოდელის მიდგომა, რადგან ეყრდნობა სამი ცვლადის ინტერქაქციულ დინამიკას: ეფექტური ლიდერობა დამოკიდებულია პიროვნულ თვისებებზე, სტილსა და სიტუაციის საჭიროებიდან გამომდინარე ქმედებაზე.

ჰაუსი და მეტჩელი (1974) (House, Mitchell) აღწერენ ლიდერობის ოთხ სტილს:

- ხელშემწყობი ლიდერობა: მეგობრული სამუშაო გარემოს შექმნა და კოლეგების საჭიროებების გათვალისწინება.
- მბრძანებლური ლიდერობა: ამ ტიპის ლიდერისათვის დამახასიათებელია ბრძანებების გაცემა. ის თავად უგებმავს გუნდის წევრებს რა ტიპის სამუშაო როდის უნდა შეასრულონ.
- მონაწილეობითი ლიდერობა: ლიდერი ისმენს კოლეგების მოსაზრებებს და ითვალისწინებს მათ.
- მიღწევაზე ორიენტირებული ლიდერობა: ლიდერს აქვს მაღალი მოლოდინები გუნდის წევრებისადმი და ორიენტირებულია, როგორც გუნდის წევრების ასევე საკუთარი თავის თვითეფექტიანობის გაზრდაზე.

ლიდერის წარმატებული საქმიანობის ერთ-ერთ განმსაზღვრელი ფაქტორია მოტივაციის შექმნა ეფექტური კომუნიკაციის მეშვეობით. ამ შემთხვევაში, ნიშანდობლივია, მისი, როგორც კომუნიკატორის უნარი, დაამყაროს და მართოს კომუნიკაცია კოლეგებთან. კოვეის (Covey) აზრით, იმისათვის რომ წარმატებული ლიდერი იყო, უნდა შეგეძლოს სხვა ადამიანთა მოსმენა. საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ხშირად პრობლემები დაკავშირებულია არასათანადოდ მოტივირებულ მასწავლებლებთან. ლიდერმა უნდა შეისწავლოს სიტუაცია და განსაზღვროს, როგორ დაამყაროს კომუნიკაცია სხვადასხვა დონეზე. კუპერს მიაჩნია, რომ კოლეგების წარმატების აღიარებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სხვების მოტივირების კუთხითაც. ამდენად, უმნიშვნელოვანესია, ლიდერმა დრო დაუთმოს თითოეული პერსონალის მიერ ორგანიზაციაში შეტანილი წვლილის აღნიშვნას.

ნიშანდობლივია ერთი ძალიან მნიშვნელოვანი ასპექტის გააზრება: კულტურა იგივე არ არის, რაც რასა, ერი, ეთნიკურობა ან წარმომავლობა. ეს ყოველივე კულტურის შემადგენელი ნაწილებია, თუმცაღა კულტურას კიდევ სხვა მრავალი ფაქტორი განაპირობებს. გაითვალისწინეთ, რომ შესაძლოა, თქვენი კომუნიკაციის სტილი განსხვავდებოდეს სხვა ადამიანების კომუნიკაციის სტილისაგან, რომლებიც ზუსტად თქვენაირად გამოიყურებიან. ხოლო ზოგჯერ თქვენი კომუნიკაციის სტილი ემთხვეოდეს იმ ადამიანების კომუნიკაციის სტილს, რომლებიც თქვენგან ვიზუალურად საკმაოდ განსხვავდებიან. ამდენად, უმნიშვნელოვანესია, რომ თავი შეიკავოთ ზერელე დასკვნებისაგან, გამოიჩინოთ მოთმინება და ყოველთვის გახსოვდეთ, რომ ყველა ადამიანი ინდივიდუალურია (გორტონი მეშვიდე გამოცემა, 146).

ამ თეორიების გააზრებისა და პრაქტიკაში განხორციელების მცდელობის კვალდაკვალ მნიშვნელოვანია მარადიულად ფიქრი სკოლის მაჯისცემის გასაძლიერებლად. ამის მიღწევა კი შესაძლებელია სკოლის შიდა და გარე მექანიზმების ისე მართვით, რომ ასპარეზი მიეცეს:

- კათედრებს შორის ერთიანობის, სიახლოვისა და კოლეგიალობის გაზრდას. ნიშანდობლივია, რომ კათედრები ვაქციოთ პროფესიულ სოციალურად, სადაც ყველა რეალურად ზრუნავს ერთმანეთზე და ერთმანეთის განვითარებაზე.
- მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს შორის ჰარმონიული ურთიერთობის ჩამოყალიბებას. ამისათვის მნიშვნელოვანია, მასწავლებლებმა სწავლების დირექტიული სტილის ნაცვლად აირჩიონ ფასილიტატორის როლი და მოსწავლეთა უფრო მეტ ჩართულობასა და ინიციატივებს დაუჭირონ მხარი.
- ერთგულ მშობელთა კოჰორტა ის უმთავრესი არტილერიაა, რომელიც აძლიერებს სკოლის მაჯისცემას. უპირველეს ყოვლისა, უმნიშვნელოვანესია, მშობლებში ნდობის მოპოვება, რაც მათი მოსმენით, მოთმინების გამოხატვით, მათი ინიციატივების, სურვილების, იდეების ოპტიმალური გათვალისწინებით მიიღწევა.
- თემთან წარმატებული ურთიერთობის ჩამოყალიბებას და შენარჩუნებას.

სკოლის ლიდერობის ეფექტური ადმინისტრირების პროცესის უკეთ შესწავლის მიზნით, მნიშვნელოვნად ჩავთვალეთ საქართველოს სკოლის დირექტორების, როგორც ლიდერების მუშაობის სპეციფიკის შესწავლაც. კვლევაში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდი, კერძოდ კი, ფენომენოლოგიური ანალიზი, რომლის დახმარებითაც შევისწავლეთ საქართველოს საჯარო სკოლების დირექტორების სუბიექტური გამოცდილებები.

შეკითხვაზე: - რა განაპირობებს სკოლის დირექტორის წარმატებას? საქართველოს საჯარო სკოლის წარმატებული ლიდერებისაგან ეს პასუხები მოვისმინეთ:

ლიდერული უნარ-ჩვევები, მაღალი პროფესიონალიზმი, სიახლეებისადმი ლიაობა, დემოკრატიული მენეჯმენტის პრინციპების გატარება სკოლის მართვაში, კოლაბორაციული მართვის სტილი, მსოფლიო საგანმანათლებლო პოლიტიკაში არსებული თანამედროვე ტენდენციების ფლობა როგორც მენეჯმენტის, ასევე სწავლა-სწავლების მიმართულებით. საქმის ერთგულება, მიზანდასახულობა, სიახლეების მიღება და მუდმივი ზრუნვა განვითარებაზე.

სკოლის დირექტორების პასუხებიდან ნათლად იკვეთება, რომ ისინი იზიარებენ ბენისის (Bennis) თეორიას ლიდერული უნარ-ჩვევების ფლობისა და კრიტიკულ სიტუაციებში ადეკვატურ რეაგირებასთან მიმართებაში.

- რომელი უნარი გეხმარებათ პერსონალის ეფექტურად მართვაში? დირექტორების პასუხები შემდეგია:

ეფექტური კომუნიკაციის, პრობლემის გადაჭრის, რაციონალური გადაწყვეტილების მიღებისა და გუნდური მართვის უნარები, ასევე, ემპათია და შემოქმედებითობა. სამართლიანობისა და მეგობრული თანამშრომლობის უნარი.

სასიხარულოა, რომ საქართველოს სკოლის წარმატებული ლიდერები ეთანხმებიან ფრედი ფილერის თეორიას და პრაქტიკაშიც ახორციელებენ მას.

- რა აქტივობებს ახორციელებთ პედაგოგებისა და მოსწავლეების მოტივაციის ასამაღლებლად?

როგორც სკოლის ლიდერების პასუხებიდან შევიტყვეთ, ძირითადად, ისინი მოტივაციის ასამაღლებლად შემდეგ ღონისძიებებსა და აქტივობებს მიმართავენ:

საჭიროებაზე დაფუძნებული in-service ტრენინგების უზრუნველყოფა, სკოლის ბიუჯეტიდან სასკოლო პროექტების მხარდაჭერა, საზღვარგარეთის დამეგობრებულ სკოლებთან გაცვლითი პროგრამები, პარტნიორ სკოლებთან, უნივერსიტეტებთან, სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა ერთობლივი პროექტები და პროგრამები, კონფერენციები, სამუშაო შეხვედრები, ვებინარები. ადგილობრივ და საერთაშორისო ტრენინგებში, კონკურსებსა და ოლიმპიადებში მონაწილეობის წახალისება და

ინკლუზიურ და თანამშრომლობით საგანმანათლებლო გარემოზე ზრუნვა. საკუთარი მაგალითი ნებისმიერი ინიციატივის წამოწყების დროს მნიშვნელოვანი ნაწილია მოტივაციისთვის.

ნიშანდობლივია, რომ ლიდერების უმრავლესობა თავიანთი საქმიანობით ეხმიანება კუპერის მოსაზრებას თანამშრომელთა წარმატების აღიარების აუვცილებლობას, მათი მოტივაციისა და პროფესიონალიზმის ამაღლებასთან მიმართებაში.

- ჩვენთვის ნიშანდობლივი იყო პასუხი შეკითხვაზე, თუ რას ურჩევნებდა ახალბედა დირექტორებს სკოლის ეფექტურად სამართავად.

ახალბედა დირექტორმა მიმართოს კოლაბორაციული მართვის სტილს, დაამყაროს ეფექტური კომუნიკაცია თანამშრომლებთან და მიიღოს საჭიროებაზე დაფუძნებული რაციონალური გადაწყვეტილებები მონაწილეობითი დემოკრატიის პრინციპების დაცვით. უპირველეს ყოვლისა, მათ უნდა შეიყვარონ საკუთარი საქმე; იყვნენ მიუკერძოებლები და იზრუნონ ნებისმიერ თანამშრომელზე, როგორც საკუთარ თავზე.

- შეკითხვაზე, სკოლის ინტერესებისა და საჭიროებებიდან გამომდინარე, რა სტრატეგიებს მიმართავთ იმისათვის, რომ თქვენი დაწესებულება ჩამოყალიბდეს სამაგალითო საგანმანათლებლო დაწესებულებად, ლიდერების პასუხები შემდეგია:

სკოლის სპეციფიკიდან გამომდინარე, სასკოლო კულტურა მიმართულია ტოლერანტობის, სამოქალაქო ინტეგრაციის, ადამიანის უფლებებისა და დემოკრატიული ღირებულებების დანერგვის მიმართულებით, კულტურათაშორისი დიალოგის წარმოებისა და ინკლუზიური გარემოს სრულყოფის კუთხით. ხორციელდება მჭიდრო თანამშრომლობა ქვეყანაში წარმოდგენილ სხვადასხვა ქვეყნის საელჩოებთან, დიასპორებთან, სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან. აქტიურად მიმდინარეობს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან თანამშრომლობა, გაცვლითი პროგრამები, გამოცდილების გაზიარება, ერთობლივი პროექტები. როცა თანამშრომელი მშვიდ და მეგობრულ გარემოშია, დირექტორის სახით, მას ჰყავს მზრუნველი ხელმძღვანელი და გააჩნია საჭირო რესურსები საქმის საკეთებლად, ყველა დანარჩენი სტრატეგია ხელოვნების დონეზეა საჭირო.

ამდენად, მოცემულ ნაშრომში განვახორციელეთ სკოლის მართვის თანამედროვე

თეორიული კონცეპტუალური ინსტრუმენტების მოკვლევა და ამასთან, გავარკვეთ,

პრაქტიკულად რა მიდგომებსა და აქტივობებს ანიჭებენ საქართველოს სკოლის

წარჩინებული დირექტორები უპრატესობას. განვიხილეთ მათი ხედვები, სუბიექტური

გამოცდილება და რეკომენდაციები.

მიგვაჩნია, რომ უმეტეს შემთხვევაში, საქართველოში სასკოლო განათლების შემდგომი განვითარებისათვის საკვებით მისაღებია მოცემული რეკომენდაციების, თუ მიდგომების განზოგადება. მათი საფუძველი, ამოსავალი წერტილი, ძირითადად, საგანმანათლებლო მიმართულებით კაცობრიობის მიერ საუკუნეების განმავლობაში შემუშავებული აღზრდისა და განათლების კონცეპციების კონსოლიდირებული ხედვებია. ამიტომაც აქვთ მოცემულ რეკომენდაციებს უნივერსალური ხასიათი და აუცილებელია მათი მაღალი ხარისხით იმპლემენტაცია ჩვენს ქვეყანაში სასკოლო განათლების (როგორც დარგის) შემდგომი განვითარებისათვის. ამასთან ერთად, სკოლის მართვის თვალსაზრისით, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება იმ კულტურული მახასიათებლების გათვალისწინებასაც, რომლებიც სხვადასხვა ეთნოგრაფიული, ეთნოლოგიური, ტრადიციული, რელიგიური, სოციალური, თუ პოლიტიკური მდგენელების ურთიერთხემოქმედებისა და გავლენის შედეგად ათასწლეულების მანძილზე ჩამოყალიბდა იმ გეოგრაფიულ არეალზე, სადაც დღეისათვის მდებარეობს საქართველოს სახელმწიფო და ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ეთნოკულტურულ სოციალურ სუბსისტემებს. საინფორმაციო-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარებამ განაპირობა სხვადასხვა სახელმწიფოების საგანმანათლებლო პოლიტიკის ურთიერთდაახლოების ტენდენციის შემდგომი დაჩქარება. განათლების, სწავლა-სწავლების პროცესზე, როგორც გლობალური, ასევე ლოკალური მაშტაბით დაკვირვება იძლევა შემდეგი დასკვნის გაკეთების საფუძველს: გლობალიზაციის ეპოქაში

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის, როგორც განათლების უმნიშვნელოვანესი სეგმენტის, ეფექტიანი მართვა შესაძლებელია მხოლოდ ზოგადსაკაცობრიო და ინდივიდუალური ეთნოკულტურული ღირებულებების მშვიდობიანი ურთიერთთავსებადობის პირობებში. სწორედ ამგვარი გარემოს შექმნისათვის ხელის შეწყობა უნდა იყოს სკოლის ლიდერის მუშაობის უმთავრესი მიმართულება და მიზანი. თუ ამ თვალსაზრისით, მისი საქმიანობა ეფექტიანია, მაშინ იგი, როგორც სკოლის ლიდერი, სავსებით აკმაყოფილებს მის წინაშე არსებულ თანამედროვე მოთხოვნებს და როგორც პროფესიონალი, მზად გახლავთ ადეკვატურად უპასუხოს მარადიულად მზარდ და განახლებად გამოწვევებს.

ბიბლიოგრაფია

რედ: ქარდავა, ეკატერინე, 2020. *მართვა და ლიდერობა საჯარო სამსახურში*. საჯარო სამსახურის ბიურო.

გორტონი ა. რიჩარდ, ალსტონი ა. ჰუდი, სნოუდენი, ი. პეტრა. 2019. წიგნის პირველი ქართულენოვანი გამოცემა. *ლიდერობა და ადმინისტრირება სკოლაში*. განათლების მართვის პროექტი.

Warren Bennis, *Managing the dream* (Cambridge, MA: Perseus Publishing, 2000), p. 135.

S. R. Covey, *the 7 Habits of Highly Effective People* (Philadelphia, PA: Running Press, 2000).

ორჰან ფამუქის რომან „შავი წიგნის“ ზოგიერთი პოსტმოდერნისტული მახასიათებელი

Elene Javelidze

Iliia State University, Georgia

აბსტრაქტი

ორჰან ფამუქის რომანებში მაქსიმალურად გამოკვეთილია პოსტმოდერნიზმის ტიპური ნიშნები. ამ რომანების მაგალითზე პოსტმოდერნიზმის ესთეტიკის პრაქტიკულად ყველა პრინციპის გამოვლენა შესაძლებელია: ჭეშმარიტებათა სიმრავლე და ონტოლოგიური სამყაროს რელატიურობა, რეალურსა და ილუზორულს შორის მყიდვე ზღვარი, უხვი ინტერტექსტულობა, წრფივი სტრუქტურის უარყოფა, ფრაგმენტაცია, მულტიპერსპექტიულობა, მეტაფიქციის აქტუალიზაცია, ღია დასასრული. ორჰან ფამუქს ალელვებს ავტორის, მკითხველისა და ტექსტის ურთიერთდამოკიდებულება. ფამუქი თვლის, რომ მკითხველი ექსპლიციტურად და იმპლიციტურად მის რომანში მონაწილეობს. ეს პრობლემა მისი მხატვრული რეფლექსიის უმთავრესი ობიექტი ხდება. შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ფამუქი იზიარებს ბარტის ხედვას და „ინიციაციას უთმობს სიტყვებს“, ანუ ტექსტს, რომელიც საკუთარი მნიშვნელობის გენერირებას იწყებს. მნიშვნელოვანია, რომ მიმზიდველი სიუჟეტის შექმნის გარდა, მწერალს ახასიათებს „გადახვევის“ ტენდენცია, მსჯელობა ისეთ საკითხებზე, რასაც ერთი შეხედვით ჩარჩო თხრობის სიუჟეტურ ხაზთან კავშირი არ აქვს. ორჰან ფამუქის „შავი წიგნი“ ამ დიგრესიის ნიმუშს წარმოაჩენს, რომელშიც ავტორი კონცენტრირებულია წერის პროცესსა და ავტორობის საკითხზე. მიშელ ფუკო მიუთითებს, რომ უმთავრესი წერის აქტია, „დისკურსში არსებობის რეჟიმები“. წერის აქტი ხდება „შავი წიგნის“ დამაგვირგინებელი ფინალური დისკურსი: „არაფერია ცხოვრებაზე გასაოცარი, წერის გარდა. წერის გარდა, წერის გარდა, ერთადერთი ნუგეში“. ორჰან ფამუქის ხედვით, რეალური ინდივიდუალობა მდგომარეობს იმაში, რომ მიიღო შენი ინდივიდუალობის არასრულყოფილება, დანაწევრებული მე, რომელიც შედგება მრავალი იდენტობისგან. თავის ცნობილ რომანში „შავი წიგნი“ (1990), ორჰან ფამუქი, სხვა უამრავ „ისტორიასთან“ ერთად, მოგვითხრობს უფლისწულის ისტორიას, რომელსაც სურდა მხოლოდ თავისთავადი ყოფილიყო. ის ცდილობდა მოეშორებინა ყველაფერი, რასაც მასზე გავლენის მოხდინა შეეძლო და შეერყვნა მისი ინდივიდუალური პიროვნულობა, მან მოიშორა ყველა გარეგანი გავლენა - მასწავლებლები, წიგნები, ავეჯიც კი, ყველაფერი - მხოლოდ იმის გასარკვევად, რომ საბოლოოდ აღარაფერი დარჩა! ფამუქი მისტიკისა და დეტექტივის ჩარჩოში აყალიბებს მეტაფიქციურ ტენდენციებს. საკუთარი ისტორიის დეტექტივის ჩარჩოში ჩართვის მოთხოვნილება აყალიბებს „მეტაფიზიკური დეტექტივის“ კატეგორიას თავისი დამახასიათებელი თემატური ხაზით, ეს არის: სამყარო როგორც ლაბირინთი და ტექსტი; გაუჩინარებული ადამიანის ძებნა; „ჩადგმული“ ტექსტი; სამხილების უაზრობა; ორმაგი, დაკარგული, მოპარული ან გაცვლილი იდენტობა; გამოძიების დასრულების შეუძლებლობა; დამარცხებული დეტექტივი. ნაწარმოებს გააჩნია რთული, მრავალშრიანი სტრუქტურა. ფამუქი წარმატებით იყენებს მეტაფიქციურ დისკურსსა და მეტაფიზიკური გამოძიების სტრუქტურას, აგებს პერსონაჟებს ორეულებისა და დოპელგენგერების მოდელზე.

საკვანძო სიტყვები: პოსტმოდერნიზმი, ინტერტექსტულობა, ფრაგმენტაცია, მეტაფიზიკური დეტექტივი

Some Postmodern Features of Orhan Pamuk's Novel "The Black Book"

Abstract

The novels by Orhan Pamuk embody the most typical features of postmodernism. Indeed, in these fictions, one can demonstrate almost all the principles of postmodern aesthetics: the multiplicity of truths and relativity of the ontological world, the fragility of the border between the real and the illusory, abundant intertextuality, fragmentation, multiperspectivity, actualization of metafiction, rejection of a linear structure, an open ending. It is quite obvious that

Orhan Pamuk is very interested in the problem of the correlation between author, reader and text, Pamuk believes that the reader is explicitly and implicitly present in his novels, this problem becomes the main object of artistic reflection. One gets the impression that Pamuk literally follow the recipe proposed by Barthes and "convey the initiative to words," namely, to a text that generates its own meaning. Moreover, he seems to graphically illustrate Barthes' thesis that the author's ghost can appear on the pages of a novel, but only as a "guest". It is noteworthy that, besides building an exciting story, writer tends to "digress" from the story to start a discussion on a seemingly different subject that in some way shares no affiliation with the plot line. Orhan Pamuk's *The Black Book*, represents the kind of digressions in which the author is concentrated on the writing process and the question of authorship. According to Michel Foucault, what matters is the act of writing, "modes of existence in the discourse". The act of writing becomes the discourse point at the end of the novel: "Nothing can be astounding as life. Except for writing. Except for writing, except for writing, the sole consolation". Real individuality, according to Pamuk, consists in an acceptance the inferiority of your individuality, a fragmented self which is made up of multiple identities. In his famous *The Black Book* (1990), Orhan Pamuk, among many other 'tales', tells the story of a prince who wanted to be solely and purely himself. He tried to get rid of all that could negatively influence him and corrupt his individual self, by banning all external influences – teachers, books, even furniture, everything – only to find that in the end there was nothing left at all! To achieve his metafictional tendencies, Pamuk employs the mystery and detective fiction as a framework. The inclination to talk about the creation of his story within the structure of an undertaken search falls under the category of metaphysical detective story. Metaphysical detective stories have characteristic themes which are: the labyrinthine world and text; the missing person; the "embedded text"; the meaninglessness of clues; double, lost, stolen or exchanged identities; resistance to closure; the defeated detective figure; The work of Orhan Pamuk has a complex, multi-layered structure. The writer successfully uses metafictional discourse and the structure of metaphysical quest, constructing characters on the model of doubles and dopplengers.

Keywords: postmodernism, intertextuality, fragmentation, metaphysical detective

შესავალი

პოსტმოდერნისტული წერის ტექნიკა:

პოსტმოდერნისტები უარყოფენ აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის კლასიკურ რეფერენციულ კონცეფციას, რომლის მიხედვითაც ნიშანს ობიექტურ სამყაროში შეესაბამება დენოტატუმი. პოსტმოდერნიზმს შემოაქვს „ცარიელი ნიშნის“ კონცეფცია, თითოეულ ნიშანს გააჩნია უსასრულო რაოდენობის მნიშვნელობა; პოსტმოდერნიზმში არ გვხვდება ობიექტური რეალობის ასახვა, მხოლოდ ტექსტის სხვა ტექსტებთან სარკისებური კავშირი. ობიექტისა და სუბიექტის ეპისტემოლოგიური კატეგორიები რედუცირებულია. ტექსტური სტრუქტურები ორგანიზებულია „ბაღის განშტოებული ბილიკების“ პრინციპით. ასეთი ნაწარმოებები გვანახებენ შუა საუკუნეების აღმოსავლურ პროზას, რომელიც ეფუძნება ჩარჩო თხრობით გაერთიანებულ ნარატივების უსასრულო სიმრავლეს. ამ პრინციპით შექმნილი ყველაზე ცნობილი ნაწარმოები „1001 ღამის“ ზღაპრებია. აქ გამოყენებული სიუჟეტური ხერხი წინ უძღვის პოსტმოდერნიზმის ერთ-ერთ მთავარ ესთეტიკურ კონსტრუქტს: „მიზანაბიმი“ (*mise-en-abyme*) რომელიც მატრიოშკის, ან ყუთის ყუთში რეკურსიულ პრინციპს წარმოადგენს, მთლიანი საკუთარი თავის ფრაგმენტი ხდება!

„შავი წიგნის“ კვლევის ისტორიიდან:

ორჰან ფამუქის „შავი წიგნზე“ საუბარი გამოცემის დღიდან არ წყდება, ყურადღებას იპყრობს იდენტობის პრობლემის განსხვავებული პერსპექტივით. ტექსტში გვხვდება მრავალი აღმოსავლური ნარატივის მითითება. ამ თვალსაზრისით „შავი წიგნი“ მიმეტიკურ ნაწარმოებადაა მიჩნეული (Adak, 1996: 283); ფერები მნიშვნელოვანია ფამუქის შემოქმედებაში (Parla, 2008: 67); არის „ამბავში ამბის თხრობით შედგენილი რომანი სარკე“ (Barrinder, 1999: 202); რომანში ხდება პოსტმოდერნისტული დილემებისა და თანამედროვე ყოფიერების დეპრესიების შერწყმა. ეს არის ნაწარმოები, რომლის განთავსება თურქულ ლიტერატურაში რთულია (Bayrav, 1996: 73); რომანის სტილისტიკა მოგვაგონებს „თანამედროვე მედდაჰის თხრობას“ (Batur, 1990, 5); „შავ წიგნს“ განიხილავენ „ატექტონურ ნაწარმოებად“ (Aytaç, 1990, 40); „სემიოტიკურ რომანად“ (Kahraman, 1990: 70); „სარკის თამაშის მოდელზე აგებულად“

(Koçak, 1996: 143); „შავი წიგნი“ არის ტექსტების ანთოლოგიის თვისობრიობის რომანი-კოლაჟი (Atakay, 1995: 41). ამასთან, „შავ წიგნში“ იმსხვერპა ტრადიციული რეალისტური თხრობა, მეტაფიქციის, ინტერტექსტუალური ურთიერთობების სასრებლოდ. ნათელია, რომ რომანი სრულად პოსტმოდერნულ თხრობას ემყარება (ამ საკითზე დეტალური ცნობებისთვის იხ. Çeçen, 1996: 191-204; Ecevit, 1996: 26, 30, 41; Koçakoğlu, 2012: 97; Moran, 1996: 80-90; Öztürk, 1990: 86; Parla, 1996: 102-109; Şahin, 2003: 266-282; Şimşek, 1992: 104-106; Oğuzertem, 1991: 125-128).

ინჯი ენგუნუნის აზრით, „შავ წიგნში“ ბევრი რამ გაუგებარია, მწერალი ვერ იკავებს თავს მკითხველის დამცირების ან შეურაცყოფისაგან (Enginun, 2001: 353). თურქეთში მოარული აზრით, ნაწარმოების პოპულარობის მიზეზი სარეკლამო კამპანიებია. პოსტმოდერნიზმის „ნონსელექციის“ პრინციპი გულისხმობს, რომ პოსტმოდერნული აღქმის ერთ-ერთი მთავარი ნიშანი არის ნებისმიერი იერარქიის უარყოფა. პოსტმოდერნისტიკისთვის ეს პრინციპი ნიშნავს ტექსტში ენობრივი ელემენტების დახვეწილი შერჩევის იგნორირებას (Fokkema, 1986:81).

რომანის ჩარჩო ისტორია ამგვარია: ერთ დღეს გალიფი, ოცდათორმეტი წლის ადვოკატი აღმოაჩენს, რომ ცოლმა მიატოვა. სიუჟეტი იღებს მეტაფიზიკური დეტექტიური რომანის სახეს. გალიფი ხვდება რომ მისი ცოლი შეიძლება იყოს თავის ძმასთან, ჯელალ სალიქთან, რომელიც გაზეთ „მილიეთის“ ცნობილი ესეისტია. ჯელალი მალავს თავის საცხოვრებელ ადგილს, რაც გალიფის ამოცანას ართულებს, იგი ეძებს მინიშნებებს ჯელალის სტატიებში. გალიფი პოულობს ჯელალის ფარულ ბინას და იწყებს ჯელალად გადაქცევას: იცვამს მის პიჟამოებს, პასუხობს ტელეფონს როგორც ჯელალი და ჯელალის მაგივრად სტატიებს წერს. ამგვარად, გალიფი იღებს ჯელალის იდენტობას. „აქ, როგორც ჩანს, რომანის ალეგორიული განზომილება ჩნდება. ჯელალი მწერალი-ოსტატია, გალიფი მწერალი-შეგირდი, ხოლო რუია კრეატიულობაა“ (Parla, 1996: 103). რომანი უამრავ კითხვას სვამს, მაგრამ პასუხებს არ იძლევა. ნაწარმოების ფინალური აკორდი იდუმალეობითაა მოცული: ნაპოვნია ჯელალისა და რუიას გვამები, მაგრამ მკვლელის ვინაობა უცნობია. ამ ამბის მოყოლისას გალიფი მწერალი ხდება. საბოლოოდ ამ ძიების პარადიგმა აყალიბებს თვითშემეცნების, ახალი იდენტობის პოვნის, გალიფის მიერ „შავი წიგნის“ დაწერის მეტაფიქციურ კონსტრუქტს. გალიფის როგორც მეტაფიზიკური დეტექტივის ფიგურა აიძულებს მკითხველს იმოძრაოს საიდუმლოებათა ლაბირინთებში, აღმოაჩინოს ხილულის მიღმა იდუმალი, ეძიოს დაფარული ჭეშმარიტება, ოღონდ ეს წმინდა პოსტმოდერნისტული წერის ტექნიკაა, რომელიც მრავალი სემანტიკური სტრუქტურის გადაკვეთით მიიღწევა.

ინტერტექსტუალური დისკურსი:

„შავი წიგნის“ უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელი არის ინტერტექსტუალობა. ყურადღებას იქცევს „შავ წიგნსა“ და აღმოსავლურ ნარატიულ ტრადიციას შორის კავშირი. „ისლამურ და ქრისტიანულ მისტიკურ ფილოსოფიაში შემუშავებული შეხედულებები, რომელთა წარმოშობა ნეოპლატონიზმსა და პითაგორას ემყარება, „შავ წიგნში“ გამოიფინება პურუფიზმის საშუალებით“ (Bayrav, 1996: 75). რომანში გარკვეული კავშირი მყარდება შეიხ გალიფის „ჰუსნუ აშქთან“. ავტორს სურდა ასოციაციური კავშირის შექმნა პროტაგონისტ ჯელალსა და სუფიზმის ერთ-ერთ ფუძემდებელ, ჯელალედინ რუმისთან, გალიფსა და შეიხ გალიფს შორის. მაგალითად, ვიგებთ, რომ ჯელალი „მევლანაზე ლაპარაკობს ისე, თითქმის საკუთარ თავზე მსჯელობდეს და თავს რუმის ადგილზე აყენებს“ (Pamuk, 1995: 240).

ორჰან ფამუქისა და შეიხ გალიფის ნაწარმოებები ყურადღებას იპყრობს ალეგორიათა სიმდიდრით. „ჰუსნუ აშქში“ თითოეული სახელი საგანგებოდაა შერჩეული: ჰუსნუნი მიუთითებს აბსოლუტურის სილამაზეზე (Hüsni-i Mutlak); აშქი ღვთიურ სიყვარულზე (aşk-ı ilahiyi). „შავ წიგნშიც“ სახელები დატვირთულია სხვადასხვა მნიშვნელობით: გალიფი ნიშნავს წარმატებულს; რუია სიზმარ-ზმანებას; ჯელალი კი დიდს, დიდებულს, გაბრაზებულს (Şener, 1996: 111; Ever, 1992: 115-127).

შეიხ გალიფი ჯელალ ედ-დინ რუმის (მევლანას) „არსთა მესნევის“ კითხულობდა, ხოლო „შავი წიგნის“ გმირი, გალიფი აღზრდილია ჯელალ სალიქის თხზულებებზე, რომელმაც თავი მევლანას გაუტოლა. ვიღებთ ამგვარ პარალელურ დიაგრამას: შეიხ გალიფმა სუფი შეიხის წოდება მიიღო და დაწერა „ჰუსნუ აშქი“, გალიფმა ჯელალის იდენტობის ათვისებით დაიკავა ჯელალის ადგილი და დაწერა „შავი წიგნი“. რომანში რუიას ძებნა საბოლოოდ მხოლოდ ჯელალად გახდომის საბაბი ხდება. შეიძლება ითქვას, რომ „შავი წიგნის“ მთავარი პერსონაჟები „ჰუსნუ აშქის“ პერსონაჟების თარგზეა შექმნილი. სუფიური მისტიციზმით ნასაზრდოებ დივანის პოეზიაში აღწერილი სიყვარული „ღვთაებრივ სიყვარულზე“

მიუთითებს. ალაჰი ქმნის სილამაზეს, რათა თავისი მშვენიერება წარმოაჩინოს და ამას სატრფოს სახეში ავლენს. პუნქტი, რომელსაც მეტრფე აშიყმა უნდა მიაღწიოს, თავად შემოქმედია (Kalpaklı, 1999: 46). ამ პროცესის დასაწყისი აშქის „გულის ქვეყანაში“ მოგზაურობაა, გზა დასრულებულია თვითშემეცნებით და ჭეშმარიტი სიყვარულის მიღწევით. ეს სიმბოლური სიყვარული ასევე ჩანს „შავ წიგნში“ გარკვეული განსხვავებებით. გალიფი და რუია, ისევე როგორც ჰუსუნი და აშქი, ერთი ოჯახიდან არიან და ერთ კლასში სწავლობენ. გალიფს რუია „ჰუსნუ აშქის“ კითხვის დროს შეუყვარდა. შემთხვევითი არ არის, რომ გალიფი ჯელალს (ალაჰის ერთ-ერთი სახელი) დაეძებს, რომელიც მისთვის შემოქმედის ეტალონს წარმოადგენს (Kim 1996: 241). ჯელალი არის ხატი, რომელსაც მთელ რომანში სხვადასხვა მნიშვნელობა და კონოტაცია გააჩნია, მაგრამ მხოლოდ დისკურსის სახით არის წარმოდგენილი (Akçam, 2005: 26). ჩანს, რომ ჯელალი წარმოადგენს გალიფის პიროვნების კიდევ ერთ განზომილებას. ავტორი შეგნებულად იყენებს ორი შერეული იდენტობის მოტივს. სუფიურ კონტექსტში გალიფი ჯელალს „მურშიდად“ (მასწავლებლად) მიიჩნევს და მასში ითქვიფება. ეს არის პიროვნული „მე“-ს უარყოფით ღვთაებრივთან გამთლიანება. შედეგად, ორივე ნაწარმოებში მთავარი გმირები თავისი მეობის მოშორებით სხვად იქცევიან. ყურადღებას იქცევს „შეპრიქალფის“ (გულის ქალაქი) სახლი, რომელიც „ჰუსნუ აშქის“ „გულის ქვეყნის“ სიმბოლოა რომანში (Korkmaz, 2000: 312). „შავ წიგნში“ გალიფის სტამბოლის ქუჩებში რუიასა და ჯელალის ძებნა იძლევა პირველი დონის ჩარჩო თხრობას და ეს ჩარჩო შეიცავს მრავალ მეორე დონის ნარატივს. ამ თხრობების უმეტესობა შედგენილია ჯელალის ნაწერებისაგან. ორჰან ფამუქი მოგზაურობის თემით მიუთითებს ატარზე, მევლანაზე და შეიხ გალიფზე, რითაც მკითხველს აგრძნობინებს, რომ „შავი წიგნის“ თხრობა ემყარება აღმოსავლურ ტრადიციას. ჩვენ ვხედავთ კორელაციებს „შავ წიგნსა“ და მათ მესწავლეებს შორის.

„თოვლიანი ღამეების სასიყვარულო ისტორიების“ თავის ერთ-ერთი ფიგურა თავად ფამუქია. „დეკამერონის“ მოდელზე აგებულ ამ თავში ერთი მთხრობელი მწერალია, რომელიც მოგვითხრობს „სხვა“ მწერლის ისტორიას, თუმცა, ფამუქი საკუთარ თავზე საუბრობს (ის არის მაღალი, სიმპათიური სათვალისი კაცი). ამ ავტორმა „ისტორიული“ წიგნი დაწერა ორი ერთმანეთის მსგავსი ადამიანის შესახებ, რომლებმაც იდენტობა გაცვალეს. „მოგვიანებით, როდესაც მან ახალი წიგნის წერა დაიწყო, აღმოაჩინა, რომ „სულ ერთსა და იმავეს წერდა. სამყარო, სადაც ყველაფერი რაღაცის მიბაძვა იყო, სადაც ყველა მოთხრობა თუ ადამიანი სხვის გამეორებას წარმოადგენდა (...) ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ სამყარო წიგნია“ (ფამუქი, 2013: 162). პირველი წიგნი მიუთითებს ორჰან ფამუქის „თეთრ ციხესიმაგრეზე“, მეორე - „შავ წიგნზე“. ეს ეპიზოდი ნათლად მიაჩნდება პოსტმოდერნიზმის უმნიშვნელოვანეს მახასიათებელზე, „მიზანაბიზე“: ფრაგმენტში გამოსახულია მთლიანი.

„შავ წიგნში“ ასევე არის ინტერტექსტუალური კავშირი დასავლურ ლიტერატურასთან. გავიხსენოთ თავი „მიცანით?“ სადაც გალიფის თავგადასავალი კორელირებულია დანტეს „ღვთაებრივ კომედიასთან“. ამ ეპიზოდში გალიფი ჯგუფთან ერთად ათვალისიერებს ბედი უსტას მანეკენების ატელიეს, სადაც იგი „მანეკენების ჯოჯოხეთში“ ხვდება (Moran, 2010: 102). გარდა ამისა, გვხვდება პარალელები ჯოისის „ულისესთან, მარსელ პრუსტთან (ხანდაზმული ჟურნალისტი, რომელიც ცხოვრობს პრუსტისა და ალბერტინას ცხოვრებით). დოსტოევსკის „ძმები კარამაზოვებიდან“ აღებული „დიდი ინკვიზიტორის“ სცენა რომანში „მეჰდის გამოცხადებით“ არის წარმოდგენილი. ფამუქი თამაშობს ორიგინალობის, „პირველადობის“ საკითხით და წარმოგვიდგენს ექიმ ფერიტ ქემალის მიერ (ფამუქის გამოგონილი ავტორი) 1870 წელს ფრანგულად დაწერილ წიგნს, „Le Grand Pacha“, სადაც მესიას გამოჩენა აღწერილი და ამბობს: „მცდარი შეხედულებაა იმის მტკიცება, რომ რუსი რომანისტი - დოსტოევსკის ნაწარმოების, „ძმები კარამაზოვების“ ერთ-ერთი თავი დიდი ინკვიზიტორი ამ ბროშურიდან არის გადმოწერილი“ (ფამუქი, 2013: 151). თითქოს ფამუქი მიშელ ფუკოს მსგავსად იმეორებს ბეკეტის ფრაზას: „რა მნიშვნელობა აქვს, ვინ ლაპარაკობს?!“

„შავი წიგნი“ ცხადყოფს პოსტმოდერნიზმის უმთავრეს დისკურსს, რომ უმნიშვნელოვანესი ტექსტის სხვა ტექსტებთან ურთიერთობაა. ავტორი აჯამებს ამ გაგებას რომანში, როგორც ჯელალის ხედვასა და პრაქტიკას, ამაში შედის ნაზირეობის ინსტიტუტი, რომელიც დივანის ლიტერატურის „იგივეობის ესთეტიკის“ მახასიათებელია და გულისხმობს ცნობილი ნაწარმოების ახლებურ გამეორებას. „შავი წიგნი“ როგორც პოსტმოდერნისტული რომანი წარმოადგენს ერთგვარ „დასავლურ-აღმოსავლურ დივანს“ და სავსეა ინტერტექსტუალური კოდებით.

„შეზადეს ამბავი“ მოგვითხრობს უფლისწულის ისტორიას, რომელიც თვლიდა, რომ ამქვეყნად ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა მეობის შენარჩუნებაა. ბედი უსტას მანეკენებს იწუნებენ მათი „თურქულობის“ გამო. ორჰან ფამუქი ყურადღებას ამახვილებს ამ პრობლემაზე. თითქოს, გვიჩვენებს, რომ აუცილებელია „თავისთავადობა“, მაგრამ ამ თავისთავადობისა და უნიკალობის ეფექტი სრული სიცარიელეა, რასაც ნათლად გვიჩვენებს შეზადეს ისტორიაში. იკითხება აჰმედ ჰამდი თანფინარის „სიმშვიდესთან“ კავშირიც, რომელშიც აღმოსავლურისა და დასავლურის: აუთენტურისა და მიღებული ღერძზე ხდება პიროვნების კრიზისის გამოვლენა. „დროის ინსტიტუტის“ ორი მთავარი პროტაგონისტი ასევე მურშიდისა და მიურიდის მოდელზეა აგებული (Yayla, 2013).

თითქოს მწერალს სურს გვითხრას, რომ ჩვენი იდენტობის საიდუმლო იმაშია, რომ ის ნაკლოვანია და გვჭირდება „სხვა“, რომ ეს ის მოვიპოვოთ. „ორჰან ფამუქის ხედვით, უნდა მიიღო შენი არაინდივიდუალობა, დანაწევრებული მე, რომელიც შედგება მრავალი იდენტობისგან“ (Guth, 2007: 32). პარადოქსულია, რომ სუფიზმი ასევე გამოიყენება იდენტობის, კერძოდ, „მე“-ს დეკონსტრუქციისთვის. თავში „ვინ მოკლა შემსი თებრიზი?“ წარმოდგენილია, სუფიზმის მთავარი კონცეპტი, fana („მე“-ს გაქრობა) და ittisal (ღმერთთან შეერთება). რომანში რუმი კარგავს თავის სულიერ წონას და ხდება დეკონსტრუქციული იგავი პიროვნულობის დაკარგვისა, არაფრის სასარგებლოდ (Almond, 2003:83).

დასკვნა

რომანში აღწერილი სტამბოლის უბნებისა და ქუჩების კოორდინატები ფაქტობრივია, როგორც ჯოისის დუბლინი „ულისეში“. ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ტექსტი რეალურია იმით, რასაც დოკუმენტური ფაქტურით ამყარებს, მაგრამ ელის, რომ მიხვდებით, რომ ეს მხოლოდ ტექსტია. ტექსტის რეალობის ფენებს შორის საზღვრების მოშლა ჩანს გალიფის ისტორიების ჯელალის წერილებთან კორელირებისას, როდესაც ერთ პერსონაჟს მეორესგან კვლავ გამოვყოფთ და ვრწმუნდებით, რომ ჯელალის მონათხრობი გალიფის ჰერმენევტიკას ეფუძნება, ეს დამაბნეველი ფაქტი რომანის რეალობას დრეკადს ხდის. თვალსაჩინოა, რომ ჯელალისა და რუიას ფიგურები მუდამ რომანის სივრცის გარეთ არიან, რაც რომანის სპეციფიკურ განზომილებას აყალიბებს. „შავი წიგნი“ თვალს გვჭრის საიდუმლოებების ვრცელი კატალოგით და მათი დეკონსტრუქციით, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჩვენ ვხვდებით ეზოთერული კავშირების შენებას და შემდგომ მის დაშლას. დაფარული მნიშვნელობები და თხრობის განუსაზღვრელობა მიუთითებს უკვე ნარაციის ტექნიკაზე.

ცნობილია, რომ ორჰან ფამუქი დასავლეთში უფრო პოპულარულია, ვიდრე საკუთარ ქვეყანაში. მაშ, რა შეიძლება ისწავლოს დასავლელმა მკითხველმა „შავი წიგნისგან“? ის რომ აღმოსავლელი მწერალიც იყენებს ტექსტობრივ თამაშებს და ეს კავშირები მოიცავს ისეთ ეზოთერულ კონტექსტს, როგორიცაა: სუფიური მისტიციზმი, ტრანსცენდენტალიზმი, ჰურუფიზმი, დივანის ლიტერატურა. წიგნში ფამუქი რამდენჯერმე აღნიშნავს: არასდროს გასცეთ საიდუმლო! „შავი წიგნი“ არის ტექსტი, რომელიც სავსეა საიდუმლოებებით, ამაზე მიუთითებს მწვანე კალმით გაკეთებული ჩანაწერები, რომლის კონტაქტის ფამუქი გაუთავებლად ეწევა, რათა საიდუმლო შინაარსი გამოყოს. ამას გარდა, ფამუქი მწვანე კალმის ფორმალუზებით პოლ ოსტერის „შუშის ქალაქსაც“ ეხმიანება, და უთითებს, რომ მან მწვანე კალამი აირჩია. რა თქმა უნდა, ოსტერის „ნიუიორკულ ტრილოგიასთან“ კავშირი ამით არ შემოიფარგლება, ჩანს მეტაფიზიკური დეტექტივის გამოყენებაში, „ყოვლისმხედველი თვალის“ კონცეპტშიც, ავტორობის საკითხის გადაწყვეტაში და სხვ. „შავი წიგნი“ ყურადღებას უთმობს ისლამის ინსტიტუტებს, ვხვდებით იბნ არაბის, ალ-ღაზალის, იბნ ატარისა და რუმის შესახებ თხრობას. ეს ალუზიები ეყრდნობა სუფიზმის კომენტარებისა და რეფლექსიების ტრადიციებს. გვხვდება რუმის ბიოგრაფიის უსიამოვნო შეფასება, დახვეწილი ირონიითაა წარმოდგენილი იბნ არაბი როგორც დანტეზე აღმატებული და „უდიდესი ეგზისტენციალისტი“. ასეთივე იუმორითაა შედარებული შეიხულისლამ კელიუდინ ეფენდის „წიგნების კარადა“ კანტის „წმინდა გონების კრიტიკას“.

რომანის შრეები სავსეა საიდუმლო გზავნილებით, გვხვდება უჩვეულო ტიპოგრაფიული დიზაინი: რომანის დასასრულსკენ რამდენიმე სრულიად შავი გვერდია, მწერალი იყენებს ფრაგმენტაციის, დუბლირების, გამრავლების ხერხებს. ფამუქს შემოაქვს გამოგონილი ავტორის, იბნ ზერჰანის ეპიგრაფი: „არაფერია ცხოვრებაზე უფრო გასაოცარი, გარდა ტექსტისა“. ჩვენ ვიგებთ, რომ ეპიგრაფი აღებულია მისი წიგნიდან (Kitabüz Zulmet), რომელიც არის ბოტფოლიოს (გამომონილი ავტორი) წიგნის

(Obscuri Libri) თარგმანი. ორივე წიგნი ნიშნავს „შავ წიგნს“. რომანში ძალიან ბევრი „კონექტორია“ წარმოდგენილი, რაც ტექსტის ჰიპერ-დაკავშირებულობაზე მიუთითებს და მკითხველს ჭარბი ინფორმაციით ტვირთავს. ასე ყალიბდება პოსტმოდერნისტული დალაგებული ქაოსის მოდელი, რომელიც „ინფორმაციული ხმაურის ეფექტით“ ართულებს „შავი წიგნის“ დასრულებულ აღქმას.

ლიტერატურა

- Adak, H. (1996). "Pamuk'un 'Ansiklopedik Romanı'". Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, 275- 294. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçam Alper (2005). "Kara Kitap"a Karnavalesk Bakış", Virgül Dergisi, Aralık, s.25-28.
- Almond, I. (2003). "İslam, Melancholy, and Sad, Concrete Minarets: The Futility of Narratives in Orhan Pamuk's The Black Book." New Literary History (2003): 75- 90
- Atakay, K. "Kara Kitap'ın Sırrı" Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, 233-55. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aytaç, G. (1990). "Orhan Pamuk'tan Bir Yeni Kitap: Kara Kitap". Argos, 40.
- Barrinder, P. (1999). "Mankenci". Çev. Kemal Atakay. Der. Engin Kılıç. Orhan Pamuk'u Anlamak, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batur, E. (1990, 7 Mayıs). "Fame City ya da Perşembe Pazarı". Güneş Gazetesi, 5.
- Bayrav, S. (1996). "Kara Kitap ve Kendi Olmak". Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, İstanbul: İletişim Yayınları. 73-79.
- Çeçen, R. (1996). "Kara Kitap Üzerine Kara/Ak Denemeler" . Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar,. İstanbul: İletişim Yayınları. 191-204.
- Ecevit, Y. (1996). Orhan Pamuk'u Okumak. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Enginün İnci (2001) Cumhuriyet Donemi Türk Edebiyatı, İstanbul, Dergah Yayınları
- Ever, M. (1996). "Adlar ve Kitaplar". Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, 115-37. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fokkema, D. (1986). The Semantic and Syntactic organization of Postmodernist Texts (81-91) in Approaching Postmodernism, Utrecht Publications in General and Comparative Literature 21
- Guth, S. (2007) Individuality Lost, Fun Gained Some Recurrent Motifs in Late Twentieth Century Arabic and Turkish Novels, Journal of Arabic and Islamic Studies 7 (25-49)
- Kahraman, H. B. (1990, Ağustos). "Roman Yazma Ediminin Boyutları, Aşama ve Ögeleri Açısından Kara Kitap". Argos, 70.
- Kalpıklı, M. (1999, Temmuz-Ağustos). "Divan Şiirinde Aşk". Gösteri, 212, 46-47.
- Kim, S. (1996). "Mürşid ile Mürid: Kara Kitap'ı Bir Yorumlama Çerçevesi Olarak Tasavvuf". Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, İstanbul: İletişim Yayınları. 233-255.
- Koçak, O. (1996). "Aynadaki Kitap/Kitaptaki Ayna". Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, İstanbul: İletişim Yayınları. 142-190.
- Koçakoğlu, B. (2012). Anlamsızlığın Anlamı: Postmodernizm. Konya: Palet.
- Korkmaz, R. (2000, Mayıs-Haziran). "Kara Kitap'taki Simgesel Dönüş İmgelerinin Postmodernist Açıdan Yorumu". Türk Yurdu, Cilt 20, sayı:153-154, 311-317.
- Moran, B. (2010) "Üstkurmaca Olarak Kara Kitap", Türk Romanına Eleştirel bir Bakış 3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuzertem, S. (1991, Nisan-Temmuz). "İktidarı Öven Galip: Modernist Romanımızın Çerçevesi ve Ödipal Anlatının Sınırları". Defter, 16.

- Öztürk, S. (11 Kasım 1990). "Tahsin Yücel: Türkiye'de Okur Yanlış Yönlendiriliyor". Güneş Gazetesi.
- Pamuk, O. (1995). Kara Kitap. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ფამუქი, ო. (2013). „შავი წიგნი“, თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
- Parla, J. (1996). "Kara Kitap Neden Kara?". Der. Nüket Esen. Kara Kitap Üzerine Yazılar, (102-109) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2008). Orhan Pamuk'un Romanlarında Renklerin Dili. İn N. Esen & E. Kılıç (Eds.), Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası (p.55-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, S. (2003, Mayıs-Temmuz). "Türk Edebiyatında Modernizm-Postmodernizm Tartışmasının İlk Örneği: Kara Kitap". Hece, VII.
- Şener, S. (1996). "İşaretleri Değerlendirme Kitabı". Kara Kitap Üzerine Yazılar, 110-114 Der. Nüket Esen. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, G. (1992, 6 Ekim). "Kara Kitap'ta Gelenek". Yedi İklim, 24, 104-106.
- Yayla, A. (2013). Pamuk'un Tanpınar'la Edebi Akımlar Arası Dansı
<https://www.aysegulyayla.com/post/2019/01/03/pamuk-tanp%C4%B1nar>

ორჰან ფამუქის სევდიანი სტამბოლის პეიზაჟი

Tamar Gogoladze

Gori State Teaching University, Georgia

აბსტრაქტი

თურქი მწერლის, ორჰან ფამუქის, ერთ-ერთი გამორჩეული ნაწარმოები, რომელიც 2003 წელს გამოიცა, მშობლიურ ქალაქს, სტამბოლს, ეძღვნება და, რამდენადაც ავტობიოგრაფიულ ჩანართებთან ერთად, ქალაქის პეიზაჟი ავტორის მიერ არამთუ სიყვარულის, არამედ მისით ესთეტიური ტკბობის, სევდიანად აღქმულ წელიწადის თითქმის ყველა დროს ასახავს, სწორედ პეიზაჟზე და მისი ასახვის ფორმებზე მახვილდება ჩვენი სტატიის ყურადღება. ავტორი, არამცთუ იხსენებს სტამბოლის დამახსოვრებულ, შემდგომ გონებაში გარდასახულ პეიზაჟს, თან ურთავს მის ფოტოებს, ან ნახატების რეპროდუქციებს, რომლებიც ამბავს პეიზაჟის აღქმის სპეციფიკას. ო. ფამუქი გამოკვეთს იმ ფაქტსაც, რომ სევდა რომელიც ახლავს ამ პეიზაჟს, სპეციფიკურია მსოფლიოს სხვა ქალაქებთან შედარებით იმის გამოც, რომ ოსმალეთის იმპერიის მარცხთან ერთად ევროპეიზაციის „შემოსვლის“, ძველის ახალ, სრულიად განსხვავებულ ყოფაზე გადასვლამ განაპირობა ეს სევდაც. ნაწარმოებში პეიზაჟი დამხმარე ნაწილი კი არაა, არამედ, თვით არის კომპოზიციაც სხვადასხვა რაკურსში. ჟანრობრივად ჩვენ მას ვერ ვუწოდებთ ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებს, იგი მრავალპლანიანი.

საკვანძო სიტყვები: ორჰან ფამუქი, სტამბოლი, პეიზაჟი, ფოტოგრაფია

Orhan Pamuk's Sad Istanbul Landscape

Abstract

One of the featured works of the Turkish writer Orhan Pamuk, published in 2003, is dedicated to his hometown, Istanbul, and as far as autobiographical passages are concerned, the cityscape depicts not only love, but also aesthetic pleasure, sadly perceived almost all times of the year. Our article focuses on the landscape and the reflection of its forms. The author, not only remembers the memorized and later transformed in mind landscape of Istanbul, attaches to it the photographs or reproductions of paintings, which intensify the specifics of the perception of the landscape. O. Pamuk also highlights the fact that the melancholy that accompanies this landscape is specific in comparison to other cities around the world due to the failure of the Ottoman Empire and due to replacing old way of living by a new, completely different European style of life. In his works a landscape is not an additional part, but it is a composition itself in different foreshortening. Genreically we cannot call it an autobiographical work, it is multifaceted.

Keywords: Orhan Pamuk, Istanbul, Landscape, photography

ბუნების აღწერა მხატვრულ ტექსტში უძველესი დროიდან გვხვდება და, არცთუ იშვიათად, კომპოზიციის არამთავარი ნაწილიდან იქცევა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილად, რაც მისი ფუნქციური დატვირთვიდან შეიძლება გამომდინარეობდეს. მაგრამ იშვიათად გვხვდება მხატვრული პროზაული ნაწარმოები, რომელშიც პეიზაჟის მეშვეობით იშლება სიუჟეტი. ერთი ასეთია თურქი მწერლის ორჰან ფამუქის „სტამბოლი - მოგონებები და ქალაქი“, რომელიც 2003 წელს გამოქვეყნდა და ითვლება ჟანრობრივად მხატვრულ-დოკუმენტურ პროზად. მაგრამ არა ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებად, რამდენადაც უფრო მწერლის (ბავშვობიდან მოყოლებული ჭაბუკობამდე) სხვადასხვა დროის შთაბეჭდილებების ამსახველია და უფრო მოგონებების ქვესახეობაში გადის, რომლის განმარტებაც ასეა მოცემული ლიტერატურამცოდნეობის თეორიაში: „მოგონებანი ასევე მემუარის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს. აქ უკვე ავტორს ეძლევა საშუალება პერსპექტიული მხერვა წარსულს მიაპყროს და გარკვეული კონცეფციის თვალსაზრისით გადმოგვცეს დროის რაღაც მონაკვეთში მომხდარი მოვლენების ანალიზი“ (ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი, 2008:311), რაც ერთვარად

დაფიქსირებულია ნაწარმოების სათაურშიც: „სტამბოლი-მოგონებები და ქალაქი“. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს ძირითადი ნაწილი ეს პეიზაჟია, რაშიც უფრო მოგონებანია ამოზრდილი ქალაქის აღწერიდან, ხოლო პეიზაჟს განსაკუთრებული დატვირთვა გააჩნია, თუმცა „პეიზაჟი შეიძლება იყოს მოქმედების ფონი, მოქმედების განვითარების ერთ-ერთი საშუალება, მისი ერთ-ერთი ელემენტი, რომელიც ორგანულად ერწყმის მხატვრული ნაწარმოების საერთო ქსოვილს“ (ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი, 2008:128). ჩვენი სტატიის მიზანია ნაწარმოების ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთოს ო. ფამუქის ნაწარმოებში მისი სტილის თავისებურება, გამორჩეულობა, როლი და ადგილი ლიტერატურაში, რაც ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ნაკლებადაა შესწავლილი.

მეთოდები. გამოყენებული იქნა კომპარტივისტული კვლევის მეთოდი.

ი. ფამუქი მწერალია, რომლისთვისაც მშობლიური ქალაქი სტამბოლი გამორჩეულია როგორც გარეგნული, არქიტექტურული იერსახით, ისე მცხოვრებ-მოქალაქეებით. ამას განაპირობებს ოსმალური და იმავდროს მისი დამხობის შემდგომი პერიოდის უზარმაზარი ცვლილებები, რომლებმაც ეკლექტიკური სახე მიიღო როგორც ქალაქის დაგეგმარებაში, ისე მის მცხოვრებთა ხასიათების, განწყობილებების ფორმირებაში. ამიტომ ქალაქი, რომელსაც აღწერს მწერალი თავის მოგონებებში, მისი ბედისწერაა: „ეს ჩემი ბედისწერაა“ და მე მესმის, რომ სტამბოლი, ქალაქი, სადაც დავიბადე და მთელი ცხოვრება გავატარე, ასევე ჩემს ბედისწერად იქცა. წიგნი, რომელიც ახლა ხელში გიჭირეთ, სწორედ ამ ბედისწერას ეხება“. (ი. ფამუქი, 2012:15). ამდენად, თავად ავტორი მიგვანიშნებს, რომ სტამბოლი ბედისწერაა მწერლისა, ხოლო ნაწარმოების პერსონაჟიც ესაა „ჩემი ბავშვობის სტამბოლი, ნახევრად სიბნელეში მოთავსებული ძველი ფოტოების მსგავსად, შავ-თეთრით, სპილენძისფერი ქალაქი“. (ო. ფამუქი, 2012:58). ამაზე მეტყველებს კიდევ თავების დასათაურების ძირითადი ნაწილიც: „ფაშების დანგრეული სახლების სევდა“, „ქუჩების აღმოჩენა“, „ბოსფორის აღმოჩენა“, „მელინგის ბოსფორის ხედები“, „ნერვალის სტამბოლში“, „გასეირნება ბეიოღლუზე“, „საკუთარი თავისა და ქალაქის სიძულვილი უბედურებაა“, „ოქროს რქის ყურის გემი“; აქ გამოიკვეთება ხშირად „სევდა“, რომელიც ჩნდება როგორც თვით ქალაქის იერსახის აღწერისას, ისე ადამიანების დახასიათებისას. საქმე იმაშია, რომ ავტორი, ხშირად უბრუნდება რა ბავშვობის ქალაქს, მას „ამკობს“ შავ-თეთრი ფოტოებით (ზოგს თვითონ იღებს, ზოგს შეიძენს სხვადასხვა სავაჭროებში). აქ პეიზაჟი ფიქსირდება უკვე საგნობრივად, ფოტოგრაფიულად, რაც ამუქებს სევდას, ამძაფრებს ქალაქის აღქმას. ყოველივე ამას ავსებს ავტორი წინა და მისი თანამედროვე ეპოქის თურქი და დასავლელი მწერალ-ისტორიკოსთა აღწერიდან ამოღებული ნაწყვეტებით და იაჰია ქემალის, რეშათ ექრემ ქოჩუს, თანფინარის, მონტენის და სხვათა მოგონება-წიგნებიდან „სტამბოლელი მწერლებისა და პოეტების წინაშე, რომლებიც ქალაქის ყველა მცხოვრების მსგავსად „სევდით“ იყვნენ მოცული და ამავე დროს „სიმშვიდის“ ავტორივით, კითხვის, ევროპული კულტურისა და თანამედროვედ ყოფნის სურვილის გარეშე ცხოვრება ვერ წარმოედგინათ, კიდევ უფრო რთული და სევდიანი პრობლემა იდგა... გრძნობისათვის, რომელსაც შობს სევდა და რომელიც მათ დასავლურმა წიგნებმა ასწავლა“ (ო. ფამუქი, 2012:162). ავტორი იძლევა ერთი დასავლეთელი ავტორის, გოტიეს, აღწერის ანალიზს:

„სტამბოლის ხედებისა და ღირსშესანიშნაობების აღწერისას გოტიე სწორედ ფერწერის კრიტიკოსის ხერხებს იყენებდა. რაც ადრე აზრად არავის მოსვლია. ოქროს რქის ყურისა და დერვიშების მედევიელთა ორდენის გალათას მალღობიდან დანახული სტამბოლის ხედის აღწერისას... გოტიე ამბობს, რომ ხედი, რომელიც მის თვალწინ გადაიშალა, ისეთი უცნაურად ლამაზია, რომ არარეალურს ჰგავს. შემდეგ კი იწყებს მინარეთების, გუმბათების, აია-სოფიას, ბეიაზეთის მეჩეთის, სულეიმანიეს, სულთან აჰმედის, ღრუბლების, ყურის, სარაიბურნუს, კიპაროსების, კოროშების, შუქის ლაციცისა და „უმშვენიერესი ცისფერი ზეცის“ აღწერას მხატვარივით, რომელსაც ტილოზე გაწაფული ხელით გამოჰყავს, თითოეული დეტალი და თავის თავში დარწმუნებული მწერალივით, რომელმაც იცის როგორ მოახდინოს მკითხველზე შთაბეჭდილება, ისიც კი, ვინც არასოდეს ყოფილა სტამბოლში, სრულად ტკბება ამ აღწერით (ო. ფამუქი, 2012:302-343).

ფამუქი ეთანხმება წინამორბედ ავტორებს და, ამავდროულად, გრძნობს, რომ დროთა სვლა სივრცის ცვლილებაზე ყურადღების გამახვილებასაც მოითხოვს. აქ ხშირად წარმოსდგება ო. ფამუქი, როგორც მხატვარი, რომელსაც სურს შთაბეჭდილება მოახდინოს მკითხველზე და ილაპარაკოს შეუსვენებელი საკუთარ ტილოზე, რომელზედაც ქალაქის პეიზაჟია გადმოცემული. თუმცა ეს ყოველივე ავტორის სულში ბადებს სევდას. ეს კი იმიტია გამოწვეული, რომ ძველი აღარ არის, შემორჩა მხოლოდ

მოგონებებს და ფოტოებში, თუმცა მეხსიერებაში ჩაბეჭდილი განცდა გასაოცარი ნათელყოფით, ფოტოგრაფიულადაც რომ აღწერს. ყოველივეს გადმოცემა ანელებს კია ამ სევდას? ვინც ადრე სტამბოლზე წერდნენ, მწერლები, მოგზაურები, მხოლოდ უცხოელები იყვნენ, რაც აისახა მხატვართა გრაფიკურებშიც, მაგრამ აქვე გამოკვეთილია ავტორის მიზანსწრაფვაც ოსმალურ წყაროების ლაბირინთებში მთლად არ ჩაიძიროს და არც მთლად უცხოელებს, დასავლეთელებს, და მათ აღწერას არ დაემყაროს, რომლებიც ძირითადად თვალწარმტაც ეგზოტიკურობაზე ამახვილებდნენ ყურადღებას. „გულისტკივილით ვუყურებ იმასაც, რომ სტამბოლური ცხოვრების ბევრი თავისებურება, რაც ზოგიერთმა დასავლელმა მოგზაურმა ოდნავ გაზვიადებულად აღწერა, ძალიან მალე გაქრა. იმ დროის ბრწყინვალე მწერლები წერდნენ იმ „ეგზოტიკურზე“, რაც სტამბოლს ევროპული ქალაქებისაგან განასხვავებს, ჩვენი ევროპეიზატორები ამ თავისებურებებს, ტრადიციებს, ინსტიტუტებს წინააღმდეგობას თვლიდნენ, რომელიც ხელს უშლიდა მათი იდეების განხორციელებას. სწორედ ამიტომ ცდილობდნენ, რაც შეიძლებოდა სწრაფად გაენადგურებინათ ეს ყველაფერი“ (ო. ფამუქი, 2012:364).

ო. ფამუქი გამოკვეთს იმ ფაქტსაც, რასაც იყენებდნენ შთაგონების წყაროდ დასავლეთელი მწერლები, თუმცა არ ინდობს მწერალი თურქ ავტორებსაც, რომელთა ნაწარმოებში არ მოჩანს სტამბოლისადმი ინტერესი. აქ უკვე დგას სიყვარულის საკითხი, სიყვარულისა მშობლიური ქალაქისადმი.

ამიტომ წერს ავტორი: „იმაზე ფიქრი, რომ ჩემი სევდის მიზეზი სტამბოლია, სულ ერთი წამით ბავშვობაში მამრუნებს, როცა ის თვითმყოფადი და მშვენიერი ქალაქი იყო, იმ ოქროს ეპოქაში, როცა ის არ იყო ხელოვნური და ყალბი (ო. ფამუქი, 2012:466). ამიტომ XVIII ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისის ქალაქი უცხოა მისთვის, „სტამბოლი - ეს ნანგრევების გროვა, მიყვარს სწორედ მისი ალიაქოთისა და არასრულყოფილების და არა იმდროინდელი სინამდვილისა და ბუნებრიობის გამო. მეორე მხრივ, ჩემი ცნობიერების ის ნაწილი, რომელიც ჩემს კომპლექსებს განიცდის, მოითხოვს, შორს დავიჭირო თავი ქალაქის სევდისაგან“ (ო. ფამუქი, 2012:466-467).

თუმცა ეპიგრაფად ნაწარმოებს რასიმისა და იაჰია ქემალის ნააზრევით წარუძღვარებს ავტორი: „პეიზაჟის სილამაზე სევდაში იძირება“ (აჰმეთ რასიმი), „აქ ისინი ცხოვრობენ, ვინც სევდით ტკბება“ (იაჰია ქემალი).

დასკვნა: აქედან იკვეთება ო. ფამუქის მოგონების სპეციფიკური ობიექტი, თუ სუბიექტი, რომელიც სევდითაა მოცული, ამისი გადმოცემა კი მხოლოდ პეიზაჟით და ილუსტრირებით შეიძლებოდა. რაც კიდევ ერთ თავისებურებას გამოხატავს. პეიზაჟი პერსონაჟია, რაც ასე ორიგინალურად აისახა ო. ფამუქის ნაწარმოებში „სტამბოლი“.

გამოყენებული ლიტერატურა

ნ.გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი, ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები, თბილისი, 2008;

ორჰან ფამუქი, სტამბოლი - მოგონებები და ქალაქი, დიოგენე, თბილისი, 2012

სატელევიზიო სერიალის რეჟისურის სპეციფიკა

Nino Gelovani

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

აბსტრაქტი

სერიალმა გამოჩენისთანავე უამრავი მაყურებელი მიაჯაჭვა ტელეეკრანს. მისი ყურება თავისუფალი დროის გატარების საუკეთესო საშუალებაა. ყოველდღიურად სერიალის გმირებთან ერთად ვამარცხებთ ახალ-ახალ წინაღობებს და როგორც ჩანს, ეს არასოდეს მოგვბუზრდება, რადგან „ჩვენთვის ნაცნობები პერსონაჟები“- ეს თავად ჩვენ ვართ, ვისთვისაც არის ნაცნობი და ახლობელი სატელევიზიო სერიალებში ხშირად დასმული პრობლემები. შემოქმედებითი გუნდი ფიქრობს, როგორ დაეუფლოს მაყურებლის ყურადღებას, რომელთაც კარგად მოთხრობილი სერიალი გადაეცემა. რეჟისორი გახლავთ ძირითადი ფიგურა, რომელიც სათავეში უდგას და წარმართავს შემოქმედებითი კოლექტივის მუშაობას, საწარმოო პროცესს, მისი მუშაობის შედეგია სპექტაკლი, კინოფილმი, სერიალი. „რეჟისორი ეს არის კოლუმბი ხომალდზე. მას სურს აღმოაჩინოს ამერიკა, ხოლო გუნდს სახლში დაბრუნება უნდა“. როგორ უნდა დააინტერესო მეზღაურები? ეს დიადი საქმა. კინორეჟისორმა ფ. ფელინიმ ზუსტად ჩამოაყალიბა ყველა თაობის რეჟისორის პრობლემა. რეჟისორის პროფესია გახლავთ სწორედ ის უნარი, გეჭიროთ რაღაც ან ვიღაც კონტროლის ქვეშ. ყველაფერი კი არა, მთავარი! რეჟისორის ხელობაა, რომ აკონტროლოს უხეში საწყისები, რომელიც საფუძვლად უდევს ისტორიას. არ არსებობს კონფლიქტის შემცველი იდეა, რომელსაც პროფესიონალი მარჯვენ კერ განავითარებს. ჩვეულებრივ დაძაბულ სცენაში რეჟისორი თავად წყვეტს, როგორ მიაწოდოს მაყურებელს ინფორმაცია-გაკვირვების მეშვეობით, სასპენსის გამოყენებით, თუ სხვა ხერხით. ყველაზე დიდ ეფექტს რეჟისორი აღწევს მაშინ, როდესაც იგი ახდენს სასპენსისა და გაკვირვების კომბინირებას. რეჟისორები ისწრაფვიან ჩაწვდნენ მოვლენის არსს, საკუთარ არსებაში გაატარონ შემოქმედებითი წარმოსახვა, მსახიობის გარდასახვით გამოხატონ, მოქმედების თანამდევრული აგება, წარმოსახვა, იმპროვიზაციის შენარჩუნება, განცდა-მოქმედება, იდეის გასავითარებლად მობილიზებულია ხასიათის ყველა რეზერვი, რომელიც ავტორმა ჩაიფიქრა. რეჟისორის მოვალეობაა: აღმოაჩინოს ყველაზე ზუსტი შესატყვისი კინემატოგრაფიული ხერხი, რაც მას სხვებისგან განასხვავებს. ამ დეტალებში ვლინდება არამარტო კულტურა და წარმოსახვა, არამედ რეჟისორის პიროვნების უნიკალურობაც. ყოველივე ეს არის მასალა, რომლისგანაც იქმნება მოვლენის ემოციები. კარგი ფილმი მოვლენათა ჯაჭვისაგან შედგება და ამ ჯაჭვს რეჟისორი ქმნის. „რეალურ ცხოვრებაში ადამიანის სახე, როგორც წესი, არ ამხელს მის ფარულ ზრახვებსა და გრძნობებს. როგორც რეჟისორი, ვალდებული ვარ, გადმოვცე ადამიანის მდგომარეობა წმინდა კინემატოგრაფიული საშუალებებით, მსახიობთა მოქმედების მიხედვით. ხარისხის კრიტერიუმად გვევლინება ჩვენთვის ნაცნობი პრინციპი: „არ მოყვ, არ აჩვენო, აიძულე მაყურებელი მიხვდეს“ (ა. ჰიჩკოკი). თავდაპირველად სატელევიზიო სერიალებში ამბავი გადმოცემოდა სიტყვებით, მოქმედება კი იყო მინიმუმამდე დაყვანილი. სიტყვები, როგორც წესი, ფარავს ჭეშმარიტ ზრახვებს. მხოლოდ მოქმედება აშიშვლებს სიუჟეტის არსს, რომელიც რეჟისორის მოთხოვნიდან უნდა გამომდინარეობდეს.

საკვანძო სიტყვები: სერიალი, რეჟისორი, მაყურებელი, ნაცნობი პერსონაჟი, შემოქმედებითი ფანტაზია

Specifics of Directing a TV Series

Abstract

TV series as soon as it appeared immediately attracted a lot of viewers to the TV screen. Watching TV series is the best way to spend your free time. Every day, together with the characters of the TV series, we overcome new obstacles, and it seems that we will never get bored, because those "familiar characters" – its us, we are the ones who are familiar with the problems often asked in TV series. The creative team thinks about how to capture the attention of viewers who are given a well-narrated series. The director is the main figure who manages and leads the work of the creative team, the

production process, the result of his work is a play, a movie, a TV series. "The director is Columbus on the ship. He wants to discover America, and the team wants to go home." How should make the sailors interested? This is a great thing. The film director F. Fellini accurately formulated the problem of directors of all generations. The director's profession is the ability to hold something or someone under control. Not everything, the main thing! It is the director's job to control the rough beginnings that underlie the story. There is no conflicting idea that a professional cannot develop. In a usually tense scene, the director decides how to provide the viewer with information – through surprise, suspense, or otherwise. The director achieves the greatest effect when he combines suspense and surprise. Directors strive to grasp the essence of the event, to use their creative imagination, to express themselves through the transformation of an actor, to consistently build action, imagination, to maintain improvisation, feeling-action, all the character reserves that the author has devised are mobilized to develop the idea. It is the director's duty to discover the most accurate cinematic way that distinguishes him from others. These details reveal not only the culture and imagination, but also the uniqueness of the director's personality. All this is the material from which the emotions of the event are created. A good film consists of a chain of events and this chain is created by the director. In real life, a person's face usually does not reveal his hidden intentions and feelings. As a director, I am obliged to convey the human condition through purely cinematic means, according to the actions of the actors. The quality criterion is a principle that is familiar to us: "Do not tell,, do not show, make the audience understand" (A. Hitchcock). Initially, the story was told in words in TV series, but the action was kept to a minimum. Words usually obscure true intentions. Only the action exposes the essence of the story, which must be derived from the director's request.

Keywords: TV series, directing, viewer, familiar character, creative imagination

რეჟისორს არაფერი აქვს საკუთარი – ყველაფერი უცხოა, ყველაფერი „დაქირავებულია“, ყველაფერი არამატერიალური, ეთერულია. კინოში რეჟისორს „სცენის რეჟისორსაც“ უწოდებენ, თუმცა სცენარს სცენარისტი წერს, როლებს ასრულებენ მსახიობები, მხატვარი აშენებს დეკორაციას, ოპერატორი იღებს სურათს, ხმის ტექნიკოსი ჩაწერს ხმას, ფილმის მონტაჟი ერთმანეთზეა მიბმული, ფილმის დისტრიბუტორები ავრცელებენ სურათს ეკრანზე..., კრიტიკოსები ხშირად მოიხსენიებენ რეჟისორს ფილმის „ავტორად“. რას გულისხმობს მისი „ავტორობა“? დირიჟორიც კი (ანალოგიით, სხვისი პარტიტურების შემსრულებელი) ჩანს – მისი მოძრაობების პლასტიკურობით უფრო ადვილად აღიქვამთ მუსიკას. თეატრში რეჟისორს შეუძლია, სპექტაკლის ბოლოს სცენაზე ავიდეს და მაყურებელს ოვაციებისთვის მადლობა გადაუხადოს. კინოსა და ტელევიზიაში ხშირად რეჟისორი უხილავია.

ამბობენ, რეჟისორობა უძველესი პროფესიაა და კინოში თეატრიდან მოვიდა. „მოგესვენებთ, მე-18 საუკუნის თეატრმა არ იცოდა რეჟისორის სპეციალური ინსტიტუტი: იტალიელი დრამატურგი და თეატრის რეფორმატორი კარლო გოლდონი ისეთი ტიპური დრამატურგი-რეჟისორი იყო, რომელიც მსახურობდა თეატრში, ხელფასით აწყობდა თავის რეპერტუარს, ანაწილებდა როლებს სპექტაკლებში, ზრუნავდა ჯგუფის ახალი მსახიობებით შევსებაზე და ასწავლიდა მათ კომედიების შესრულების ახალ ტექნიკას“. მაგრამ თეატრში მთავარი რეჟისორის ტრადიცია იყო, ტრადიციის პროგრესული როლი სასურველი შედეგის მისაღებად. ტელევიზიის ჩამოყალიბების დღიდან მსოფლიოში აპრობირებული პრაქტიკაა კინემატოგრაფისტთა გარკვეული ნაწილის მიერ ტელევიზიისთვის ფილმების, სერიالების გადაღება, პროფესიონალურ სატელევიზიო სტუდიებში კინორეჟისორებმა დაიწყეს მუშაობა. სტუდიის დიზაინი მსგავსია და გამომდინარეობს კინოსტუდიებიდან, სატელევიზიო წარმოების განსაკუთრებულ მოთხოვნებთან რამდენიმე ცვლილებით. მათ მიღებული ჰქონდათ შესაბამისი უმაღლესი განათლება და გადაღების დროს იყენებდნენ სატელევიზიო სპეციფიკას.

კინო და ტელეხელოვნება ვითარდებიან, გადიან გარკვეულ ეტაპებს, იცვლება და იხვეწება ტექნიკური საშუალებები – ბუნებრივია, ყოველივე ეს მოქმედებს ამ დარგებზე. ცხადია, ხელოვნების მთავარ მამოძრავებლად, ადამიანი რჩება. კინოს მსგავსად ტელევიზიაც ინდუსტრიაა, რომელმაც უმოკლეს დროში შეძლო გამხდარიყო საზოგადოების ცნობიერებაზე ზეგავლენისა და გემოვნების ჩამოყალიბების ინსტრუმენტი. მან მოახერხა, კონკურენცია გაეწია კინემატოგრაფისტისთვის, გადავირეხინა ცნობილი კინორეჟისორები, რომლებმაც დაიწყეს ტელევიზიისთვის მუშაობა. დამოუკიდებელი ტელევიზიების განვითარება კინოწარმოებასთან შედარებით ტელეწარმოების სიიაფითა და მეტი ხელმისაწვდომობით აიხსნება. სატელევიზიო ნაწარმოებები კოლექტიური შრომისა

და ძალისხმევის შედეგად იქმნება, რაშიც უამრავი ადამიანი მონაწილეობს, მათ შორისაა რეჟისორი, როგორც მხატვრული ხაზის განმსაზღვრელი. წინა პლანზე მხოლოდ რეჟისორი იყო სრულფასოვანი, სრული უფლებების მქონე შემოქმედი, მხოლოდ ის განსაზღვრავდა მაყურებელთან ურთიერთობის ენას, აუდიოვიზუალურ ხელოვნებას. კინემატოგრაფში რეჟისორის მიერ შემოქმედებითა ძიებებმა ჩამოაყალიბა ეკრანული ტრადიციები, რამაც ტელევიზიის, როგორც ხელოვნების დარგის, განვითარებისთვის მყარი საფუძველი შექმნა. კინორეჟისორ სერგეი იუტკევიჩის მოსაზრების თანახმად, რეჟისორის პროფესია გამიჯნულია სხვა პროფესიებისგან: „რეჟისორი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ჩაერიოს მისთვის უცხო სფეროში. აუცილებელია მისი ადგილის განსაზღვრა სატელევიზიო პროდუქტის შექმნის პროცესში. ნუთუ დირიჟორის პროფესია კნინდება იმით, თუ ის იქნება კარგი პარტიტურის ბრწყინვალე შემოქმედებითი და სრულფასოვანი ინტერპრეტატორი?! უმჯობესია, იყო კარგი დირიჟორ-ინტერპრეტატორი, ვიდრე საშუალო მუსიკის ავტორი“. ფილმის, სატელევიზიო პროდუქციის შექმნის პროცესში რეჟისორის ფუნქციური მნიშვნელობიდან შემოქმედებითი ძიებების კარგი ტრადიცია იყო, რომლის საფუძველზე განვითარდა არა მარტო კინო, არამედ სატელევიზიო ხელოვნება. ტელევიზია, ტელევიზორის მეშვეობით განუსაზღვრელი დროით ახდენს მაყურებლისთვის საკუთარი პროდუქციის შეთავაზებას. ტელევიზია ხომ ჩვენი ყოველდღიურობის განუყოფელი ნაწილია. შესაბამისად, სატელევიზიო ნამუშევარი, კინემატოგრაფისგან განსხვავებით, შედარებით მარტივი და ადვილად აღსაქმელია, მაგალითად, სატელევიზიო სერიალი. სერიალმა გამოჩენისთანავე უამრავი მაყურებელი მიაჯაჭვა ტელეეკრანს. მისი ყურება თავისუფალი დროის გატარების საუკეთესო საშუალებაა. ყოველდღიურად სერიალის გმირებთან ერთად ვამარცხებთ ახალ-ახალ წინაღობებს და, როგორც ჩანს, ეს არასოდეს მოგვბეზრდება, რადგან „ჩვენთვის ნაცნობი პერსონაჟები“ – ეს თავად ჩვენ ვართ, ვისთვისაც ნაცნობი და ახლობელია სატელევიზიო სერიალებში ხშირად დასმული პრობლემები. შემოქმედებითი გუნდი ფიქრობს, როგორ დაეუფლოს მაყურებლის ყურადღებას, რომელთაც კარგად მოთხრობილი სერიალი გადაეცემა. თვლიან, რომ, რაც უფრო მეტი ეპიზოდია, მით უფრო პოპულარული იქნება სერიალი. სატელევიზიო სერიალებზე საუბრობენ იმდენს, რამდენსაც გაქირავებაში გამოსულ ფილმებზე, ხშირად მათზე გაცილებით მეტსაც კი. ფაქტობრივად, აღარ არსებობს მაყურებელი, რომელიც ზღვა მასალაში მისთვის შესაფერის პროდუქტს ვერ აღმოაჩენს, რადგან სატელევიზიო სერიალების მიერ სანახაობრივი კინოს ჩანაცვლების პროცესი სულ უფრო აგრესიული ხდება: თითქმის აღარ დარჩა კინოჟანრი სერიალის გარეშე. ძალიან საინტერესო ტენდენციაა ბრძოლა შიდა მაყურებლისათვის, სადაც ასახულია ყველაზე ღარიბი ადამიანების ყოველდღიური ცხოვრების სცენები, მდიდრულ ინტერიერში გადაღებული, რომლის კონტექსტი ძალიან შორს არის სიმართლისგან.

80-იანი წლების დასასრულს, 90-იანი წლების შუა პერიოდამდე, კინო და სატელევიზიო წარმოების ვარდნა დაკავშირებული იყო საზოგადოების გარკვეულ ფსიქოლოგიურ განწყობასთან. ამ დროის ჰიპერრეალისტური ფილმებისათვის უცხოა სატელევიზიო სერიალის ფილოსოფია, რომელიც რეალობის გარკვეულ მითოლოგიზაციას ახდენს. თანამედროვე ტელესერიალი ამ პერიოდის პროდუქციისაგან საგრძნობლად განსხვავდება არა მხოლოდ გადაღების ტექნოლოგიით, არამედ სიუჟეტის აგების თავისებურებითაც. თუ ადრე მნიშვნელოვანი იყო ლამაზად და დამაჯერებლად გადმოცემული ამბავი, თანამედროვე სერიალების უმეტესობა იწყება და სრულდება სიტუაციებით, რომლებშიც პერსონაჟები ხვდებიან – კომიკური, დეტექტიური ან სასიყვარულო. თავად მაყურებელი სულ უფრო ხშირად ნახულობს გმირებს კონფლიქტურ ან არჩევანის წინაშე აღმოჩენილ სიტუაციებში.

სწორედ, რეჟისორი გახლავთ ძირითადი ფიგურა, რომელიც სათავეში უდგას და წარმართავს შემოქმედებითი კოლექტივის მუშაობას, საწარმოო პროცესს, მისი მუშაობის შედეგია კარგი სპექტაკლი, კინოფილმი, სერიალი. „რეჟისორი – ეს არის კოლუმბი ხომალდზე. მას სურს, აღმოაჩინოს ამერიკა, ხოლო გუნდს სახლში დაბრუნება უნდა“. როგორ უნდა დააინტერესო მეზღვაურები? ეს დიადი საქმეა. კინორეჟისორმა ფედერიკო ფელინიმ ზუსტად ჩამოაყალიბა ყველა თაობის რეჟისორის პრობლემა.

რეჟისორის პროფესია გახლავთ სწორედ ის უნარი, გეჭიროთ რაღაც ან ვიღაც კონტროლის ქვეშ. ყველაფერი კი არა, მთავარი! რეჟისორის ხელობაა, აკონტროლოს უხეში საწყისები, რომლებიც საფუძველად უდევს ისტორიას. არ არსებობს კონფლიქტის შემცველი იდეა, რომელსაც პროფესიონალი მარჯვედ ვერ განავითარებს. ჩვეულებრივ დაძაბულ სცენაში რეჟისორი თავად წყვეტს, როგორ მიაწოდოს მაყურებელს ინფორმაცია – გაკვირვების მეშვეობით, სასპენსის გამოყენებით თუ სხვა

ხერხით. ყველაზე დიდ ეფექტს რეჟისორი აღწევს მაშინ, როდესაც იგი ახდენს სასპენსიისა და გაკვირვების კომბინირებას. რეჟისორები ისწრაფვიან, ჩასწვდნენ მოვლენის არსს, საკუთარ არსებაში გაატარონ შემოქმედებითი წარმოსახვა, მსახიობის გარდასახვით გამოხატონ მოქმედების თანამიმდევრული აგება, წარმოსახვა, იმპროვიზაციის შენარჩუნება, განცდა-მოქმედება, იდეის გასავითარებლად მობილიზებულია ხასიათის ყველა რეზერვი, რომლებიც ავტორმა ჩაიფიქრა. რეჟისორის მოვალეობაა: აღმოაჩინოს ყველაზე ზუსტი შესატყვისი კინემატოგრაფიული ხერხი, რაც მას სხვებისგან განასხვავებს. ამ დეტალებში ვლინდება არა მარტო კულტურა და წარმოსახვა, არამედ რეჟისორის პიროვნების უნიკალურობაც. ყოველივე ეს არის მასალა, რომლისგანაც იქმნება მოვლენის ემოციები. კარგი სერიული მოვლენათა ჯაჭვისაგან შედგება და ამ ჯაჭვს რეჟისორი ქმნის. „რეალურ ცხოვრებაში ადამიანის სახე, როგორც წესი, არ ამხელს მის ფარულ ზრახვებსა და გრძნობებს. როგორც რეჟისორი, ვალდებული ვარ, გადმოვცე ადამიანის მდგომარეობა წმინდა კინემატოგრაფიული საშუალებებით, მსახიობთა მოქმედების მიხედვით. ხარისხის კრიტერიუმად გვევლინება ჩვენთვის ნაცნობი პრინციპი: „არ მოყვე, არ აჩვენო, აიძულე მაყურებელი, მიხედეს“ (ა. ჰიჩკოკი).

თავდაპირველად სატელევიზიო სერიებში ამბავი გადმოიცემოდა სიტყვებით, მოქმედება კი იყო მინიმუმამდე დაყვანილი. სიტყვები, როგორც წესი, ფარავს ჭეშმარიტ ზრახვებს. მხოლოდ მოქმედება აშიშვლებს სიუჟეტის არსს, რომელიც რეჟისორის მოთხოვნიდან უნდა გამომდინარეობდეს. ნებისმიერი ხელოვნება – ეს არის მხატვრის დიალოგი სამყაროსთან. იგი ერთ მახარესაა, ყველა დანარჩენი კი მეორე მხარეს. მარტოდმარტოა მხატვარი ტილოსთან, კომპოზიტორი – როიალთან, მწერალი – თაბახის ფურცელთან ან კომპიუტერთან. „სატელევიზიო რეჟისურა და ოპერატორული ნამუშევარი განსხვავებულია. მაყურებელს პირდაპირი ეთერით მყისიერად ანუ მოვლენის პარალელურად შეუძლია, ნახოს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური თუ სპორტული პროცესები და გაუჩნდეს მათზე დასწრების, თანამონაწილეობის განცდა. რეჟისორის ხშირ შემთხვევაში, არ შეუძლია, წინასწარ განსაზღვროს, რა მოხდება გადასაღებ ობიექტზე, რეჟისორი ოპერატორთან მუშაობს სცენარის დამუშავების დაწყებიდან ფილმის გადაღების დასრულებამდე ანუ ფილმწარმოების სრული პროცესის განმავლობაში. გარკვეული განსხვავებების მიუხედავად, როგორც ტელევიზიისთვის, ისევე კინოსთვის, საოპერატორო სამუშაოს აქვს საერთო წესები. ეკრანული გამოსახულების შექმნის დროს ყველაზე მცირე მონაკვეთი, რომელსაც ოპერატორი ფირზე აფიქსირებს, არის კადრი. კინემატოგრაფში შესაძლებელია კადრის აგების დროს პერსპექტივის გათვალისწინება, ტელეხელოვნებაში პერსპექტივის დაგეგმვა ნაკლებად ეფექტურია ტელეეკრანის მცირე ზომის გამო.

სატელევიზიო მხატვრულ ფილმებსა და ტელესერიებში ხშირად იყენებენ ახლო, ახლო წელამდე და საშუალო მუხლებამდე. ფილმის გადაღებას სასურველი მიზნის მისაღწევად რეჟისორისა და ოპერატორის მხრიდან უამრავი კადრის დაგეგმვა სჭირდება. ისე როგორც მხატვრული ფილმის, ასევე სერიის გადასაღებად მზადების დროს რეჟისორი და ოპერატორი გადასაღები მოედნის შესწავლის შემდეგ ადგენენ კამერის განთავსების ადგილებს, გადასაღები ობიექტების რაკურსებსა და ხედებს. მუშაობის გასაადვილებლად ყოველივე ეს წინასწარ ფიქსირდება ფურცელზე. იქმნება კადრირება. თუ სერიის პერსონაჟები ერთი გეოგრაფიული წერტილიდან რაიმე მიმართულებით მოძრაობენ, საჭიროა გადაადგილების პროცესის იმ ფორმით ჩვენება, რომ ეკრანზე განვითარებული ამბავი მაყურებლისთვის გასაგები და დამაჯერებელი იყოს. დროისა და სივრცის გადაწყვეტის საკითხები კინემატოგრაფში და ტელეეკრანზე თითქმის იდენტურია.

ეკრანზე ამბის მოყოლის დროს რეჟისორი ერთი ან მეორე ვიზუალურ ხელოვნებისთვის დამახასიათებელ შემოქმედებითი ხერხებს იყენებს და, სცენარის განვითარების შესაბამისად, სპეციფიკური ენითა და საშუალებებით წარსულს, აწმყოსა და მომავალში მოთხრობილ ისტორიას ასახავს. სივრცის გააზრების საკითხი ყველა ეკრანული ნაწარმოებისთვისაა დამახასიათებელი. მნიშვნელოვანია სივრცის საკითხის გადაჭრაც, ვინაიდან შესაძლებელია სცენარში სიუჟეტი ვითარდებოდეს სხვადასხვა გეოგრაფიულ გარემოში, ინტერიერში, ექსტერიერში და ასე შემდეგ. ამ შემთხვევაში, რეჟისორი, სერიის უწყვეტობის პრინციპის დაცვიდან გამომდინარე, სხვადასხვა გადასაღებ მოედანზე შექმნილ ეპიზოდებს ნამუშევარში ისე აერთიანებს, რომ მაყურებელი, როგორც ერთიან, მთლიან ორგანიზმს აღიქვამს. დროსა და სივრცის შემოქმედებითად გარდაქმნის შემთხვევაში რეჟისორის ხელში მთავარი ინსტრუმენტი არის მონტაჟი. იგი მონტაჟის მეშვეობით ახდენს გამოსახულების სასურველ კონდიციამდე მიყვანას. სივრცის გააზრება ანუ რეალური სივრცის

შემოქმედებითი, კინემატოგრაფიული გარდაქმნა შესაძლებელია მოხდეს როგორც კადრის აგების დროს, ასევე საჭირო გეოგრაფიული მოცემულობის ეკრანზე ასახვისას. სერიალებში მნიშვნელოვანია მუსიკა. რეჟისორი სასურველ აქცენტებს აკეთებს მუსიკალური თემების მიზანმიმართული ცვლილებით. ოპერატორი, ხშირ შემთხვევაში, გარემოს აფიქსირებს აშკარად პროვოკაციულად, თითქმის ცდის მაყურებლის მოთმინებას. ხშირად გამიგონია ამ სერიას ისეთი რეჟისურა აქვს, სულ რომ არ გაინტერესებდეს, მაინც მოგანდომებს ყურებას, გაუმართლა რეჟისორში. ჩვეულებრივ მაყურებელი სერიას გამოარჩევს ხარისხითა და ღირსეული სანახაობით. როდესაც მასზე გამოთქვამენ აზრს, აღნიშნავენ მსახიობთა თამაშსკამერის მუშაობას, შესანიშნავ რეჟისურას - "ენერგიული რეჟისურა, საოცარი სამსახიობო ოსტატობა და კარგად გათვლილი სიუჟეტი". ასეთი შეფასება ნამდვილად იმსახურებს, რომ შესაძლებელია პირველი კლასის ტელეპროდუქტის ნახვა.

რეჟისორს სრულიად ჰყოფნის თავისი გუნდი და მათთან ერთად აწარმოებს სამუშაო პროცესს. ჩვეულებრივი მაყურებელი, რომელიც თვალს ადევნებს სატელევიზიო სერიალებს საერთოდ ვერ აცნობიერებს სინამდვილეს, ჰგონიათ, რომ ხედავენ რეალობას, თუმცა იციან პერსონაჟებს მსახიობები თამაშობენ. პრიმიტიული სიუჟეტი შეფუთულია მარტივი და ყველასთვის გასაგები აუდიო-ვიზუალური ფორმით, ნოვაციები გრძელდება, როგორც გამოსახულებაში ასევე ხმაში და სიუჟეტიც ტრადიციულად მთავრდება. ყველა რეჟისორის ოცნება არის ბევრი მაყურებლის ყოლა. ამისათვის საჭიროა არა მარტო კარგი ფილმების გადაღება, არამედ მაყურებლის კარგად გაცნობა. თუ მაყურებელს სერიალი მოსწონს, ის საკუთარი თავის ასოცირებას ახდენს ან კამერასთან, ან ფილმის პერსონაჟთან. მაყურებელი ფილმს ან სერიას უყურებს იმ კუთხიდან, სადაც დგას კამერა. მართალია, რეჟისორის პროფესია პრაქტიკაში რეალიზდება, მაგრამ მნიშვნელოვანია დაგროვილი ცოდნით ყველაზე რთულიც კი, ალბათ, მაინც მაყურებლის მოხიბლვაა. საუკეთესო გამოსავალი, რომ მაყურებელი ეკრანს მიაშტერდეს, არის საინტერესო ინტრიგის შექმნა და სანახაობა. სერიალების რეჟისორები აუდიოვიზუალური პროდუქტის შესაქმნელად ეძებენ ახლებურ მეთოდებს და ფორმებს, თუმცა იმისათვის, რომ ფილმს, სერიას მაყურებელი მოუძიო, გვჭირდება აგენტები და მიმწოდებლები, კინოთეატრის დირექტორები, ტელევიზიის მეპატრონეები.

გამოყენებული ლიტერატურა

Митта А.Н., Кино между адом и раем, 2012

Юткевич С., О киноискусстве, Избранные, Москва, 1962

Юткевич С., Основы режиссуры (краткий конспект курса лекций), 2004

Федерико Ф., Будем считать, что я не говорил этого, 40 мнений о телевидении, „Искусство“, Москва, 1978

ბორაშვილი მ., კრებული „კინორეჟისურა“ (ქრესტომათია), თბილისი, „კენტავრი“, 2008

გელოვანი ნ., „სატელევიზიო სერიალის სპეციფიკა“, თსუ, 2019

მედია ტექნოლოგიების როლი კულტურის გლობალიზაციის ოპტიმიზაციისათვის

Tinatin Mshvidobadze

Gori State University, Georgia

აბსტრაქტი

ნაშრომში წარმოდგენილია 21 -ე საუკუნეში გლობალიზაციის კვლევის საკითხები, მისი გავლენა კულტურასა და კულტურულ ფასეულობებზე. კულტურის გლობალიზაციას ხშირად ძირითადად საერთაშორისო მედიას მიაკუთვნებენ. თანამედროვე მედია ტექნოლოგიებმა, როგორცაა სატელევიზიო ტელევიზია და ინტერნეტი, შექმნეს ტრანსნაციონალური სურათების სტაბილური ნაკადი, რომელიც ფართო აუდიტორიას აკავშირებს მთელს მსოფლიოში. აქედან გამომდინარე, მასმედიას სავარაუდოდ ძლიერი გავლენა აქვს კულტურის გლობალიზაციაზე. ეს ნაშრომი ფოკუსირებულია თანამედროვე ხელოვნებაზე, როგორც ზოგადად გლობალური მოვლენების მაჩვენებელსა და ავანგარდზე. გლობალიზაცია 1989 წლიდან იყო დომინანტი ძალა ხელოვნების ფორმირებაში. ბევრი პრობლემა, რომელსაც გლობალიზაცია სწრაფად აგვარებს, უკვე განხილული და ექსპერიმენტირებულია ხელოვნებაში. დღეს, როდესაც ერები ცდილობენ იპოვონ იდენტობა კონფლიქტის, გადაადგილებისა და ღრმა სოციალური, ეკონომიკური თუ ტექნოლოგიური ცვლილებების ფონზე, ხელოვნება კვლავ გვეხმარება საერთო მომავლის წარმოდგენაში. ხელოვნების შემოქმედებითი ტენდენციებისათვის უდავოდ მნიშვნელოვანია ფართომასშტაბიანი საერთაშორისო ღონისძიებების და გამოფენების ორგანიზება. სტატიაში მოცემულია კულტურის ინდუსტრიის ტრანსნაციონალიზაციის კვლევისა და განვითარების (Biennials) სტატისტიკური მონაცემები. ხელოვნების გლობალიზაციაში არ არსებობს სტატიკური საზოგადოებები, ფიქსირებული იდენტობები და „ავტენტური“ კულტურები. ხელოვნება ხელს უწყობს კულტურული იდენტობის ახალ ფორმებს, კულტურული სპეციფიკისა და ისტორიის საფუძველზე უფრო დიდი, საერთო მიზნების გათვალისწინებით. ამისათვის საჭიროა ხელოვნების, როგორც საზოგადოებრივი სფეროს როლის სტიმულირება და, როგორც არხის მხარდაჭერა კომუნიკაციისა და დებატებისათვის. პირგასამტეხლო სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტია, რომელიც ვალდებულების უზრუნველყოფის დამატებით საშუალებას წარმოადგენს. აღნიშნული ინსტიტუტის მეშვეობით, ურთიერთობის მონაწილე მხარეს აქვს გარკვეული მოლოდინი, რომ შეუსრულებლობისთვის მას დამატებითი ფინანსური პასუხისგება ელის, რაც რასაკვირველია არ გახდება ძირითადი ვალდებულების გადახდისგან გათავისუფლების საფუძველი. პირგასამტეხლო მხარეს ეკისრება იმ შემთხვევაში, თუკი სახეზეა ვალდებულების დარღვევის ფაქტი. განიცადა თუ არა კრედიტორმა გარკვეული სახის ზიანი, ამას არსებითი მნიშვნელობა არ გააჩნია. საკმარისია პირგასამტეხლოს შეთანხმებიდან მკაფიოდ ირკვეოდეს არსებითი პირობები, როგორიცაა ძირითადი ვალდებულება და მისი დარღვევისათვის დაწესებული ფულადი თანხის მოცულობა. პირგასამტეხლო ვიდრე ჩვენამდე არსებული ინტერპრეტაციით მოაღწევდა, ანუ სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ნორმის სტრუქტურული აგებულება და შინაარსობრივი მხარე დაიხვეწებოდა, საკმარისი დიდი გზა გაიარა მსოფლიო ხალხთა ცნობიერებაში. და რომ არა მისი ევოლუციური წიაღსვლა, მისი განვითარების პარამეტრიც ალბათ უცვლელი დარჩებოდა. სტრუქტურულად, სტატია შედგება აბსტრაქტის, 2 პარაგრაფის, დასკვნისა და ბიბლიოგრაფიისაგან. სტატიაში განხილულია პირგასამტეხლოს ინსტიტუტის წარმოშობის მოკლე ისტორიული ექსკურსი უძველეს კოდიფიკაციებში ჰამურაბისა და ურ-ნამუს კანონის ინტერპრეტაციაზე დაყრდნობით და პარალელი გავლებულია ძველქართულ, რომაულ (იუსტინიანეს), გერმანულ და თანამედროვე ფრანგულ სამართალთან. აღნიშნული მოდელების შედარებით-სამართლებრივი ანალიზის ფოკუსირებით საკითხის სიღრმისეული შესწავლა ხდება.

საკვანძო სიტყვები: ოპტიმიზაცია, ტექნოლოგიები, კულტურა, მედიის როლი, გლობალიზაცია

The Role of Media Technologies in the Globalization of Culture for Optimization

Abstract

The paper presents the issues of globalization research in the 21st century, its impact on culture and cultural values. The globalization of culture is often attributed mainly to the international media. Modern media technologies such as satellite television and the Internet have created a steady stream of transnational images that connect a wide audience around the world. Therefore, the media is likely to have a strong influence on the globalization of culture. This paper focuses on contemporary art as an indicator of global events in general and the avant-garde. Globalization since 1989 has been the dominant force in the formation of art. Many of the problems that globalization solves quickly have already been discussed and experimented with in the arts. Today, as nations strive to find identity in the face of conflict, displacement, and profound social, economic, or technological change, art still helps us to imagine a common future. Organizing large-scale international events and exhibitions is undoubtedly important for creative trends in art. The article provides statistics on research and development (Biennials) of transnationalization of the cultural industry. There are no static societies, fixed identities and "authentic" cultures in the globalization of art. Art promotes new forms of cultural identity based on larger, common goals based on cultural specificity and history. This requires stimulating the role of art as a public sphere and as a channel support for communication and debate.

Keywords: Optimization, Technologies, Culture, Role of Media, Globalization

I. შესავალი

კულტურის გლობალიზაციას ხშირად ძირითადად საერთაშორისო მასმედიას მიაკუთვნებენ. თანამედროვე მედია ტექნოლოგიებმა, როგორცაა სატელევიზიო ტელევიზია და ინტერნეტი, შექმნეს ტრანსნაციონალური სურათების სტაბილური ნაკადი, რომლებიც აკავშირებს ფართო აუდიტორიას მთელს მსოფლიოში. აქედან გამომდინარე, მასმედიას სავარაუდოდ ძლიერი გავლენა აქვს კულტურის გლობალიზაციაზე (Appadurai, 1996).

გლობალიზაცია 1989 წლიდან ასევე, იყო დომინანტი ძალა ხელოვნების ფორმირებაში. ხელოვნებაში არსებული ბევრი პრობლემა, რომელსაც გლობალიზაცია სწრაფად აგვარებს, უკვე განხილული და ექსპერიმენტირებულია.

დღეს, როდესაც ერები ცდილობენ იპოვონ იდენტობა კონფლიქტის, გადაადგილებისა და ღრმა სოციალური, ეკონომიკური და ტექნოლოგიური ცვლილებების ფონზე, ხელოვნება კვლავ გვეხმარება საერთო მომავლის წარმოდგენაში. ამისათვის მიზანშეწონილია ხელოვნების, როგორც საზოგადოებრივი სფეროს როლის სტიმულირება და, როგორც არხის მხარდაჭერა კომუნიკაციისა და დებატებისათვის.

II. კულტურის გლობალიზაცია და გლობალური მედია დებატები

გლობალიზაციის კონცეფციამ გარკვეულწილად ჩაანაცვლა კულტურული იმპერიალიზმი, როგორც მთავარი კონცეპტუალური სფერო, რომლის მიხედვითაც საერთაშორისო კომუნიკაციაში ჩატარდა მრავალი კვლევა.

მაღე განვითარდა ახალი ცნობილი მსოფლიო საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ორდერის (NWICO) დებატები, და მოიცავდა ყველა საერთაშორისო მედია ნაკადს. ეს გამოწვეული იყო იმდროინდელი ახალი მედია ტექნოლოგიებით, როგორცაა საკომუნიკაციო თანამგზავრები, რამაც უფრო გააფართოვა საერთაშორისო მედია ლანდშაფტი და საერთაშორისო დებატების ფარგლები.

საერთაშორისო კომუნიკაცია არის აქტიური თანამოსაუბრე ამ დებატებში, რადგან მედია და საინფორმაციო ტექნოლოგიები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ გლობალიზაციის პროცესში (Gerbner, 1994).

კულტურული იმპერიალიზმიდან გლობალიზაციამდე ანალიტიკურ გადანაცვლებას რამდენიმე მიზეზი ხსნის. ჯონ ტომლინსონის (Tomlinson, 1991) თანახმად, გლობალიზაციამ ჩაანაცვლა

კულტურული იმპერიალიზმი, რადგან ის ნაკლებ თანმიმდევრულობას იჩენს, რაც შეასუსტებს ყველა ერი-სახელმწიფოების კულტურულ ერთობას. ასევე, გლობალიზაცია წარმოიშვა, როგორც მთავარი პერსპექტივა ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებებში, რაც უდავოდ გავლენას ახდენს კომუნიკაციის დისციპლინაზე.

კულტურის გლობალიზაციის ერთ-ერთი პერსპექტივა, არის შეხედულება იმის შესახებ, რომ მედია ხელს უწყობს კულტურული განსხვავებების ჰომოგენიზაციას პლანეტაზე.

ამ პერსპექტივის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო მხარდამჭერია პოლიტოლოგი ბენჯამინ ბარბერი, რომელმაც ჩამოაყალიბა თავისი თეორია კულტურის გლობალიზაციის შესახებ წიგნში „Jihad vs. McWorld“ (Barber, 1996).

ბარბერი პრივილეგიას ანიჭებს გლობალურს ადგილობრივზე, რადგან, მისი აზრით, გლობალიზაცია იმართება ტრანსნაციონალური კაპიტალიზმის მეშვეობით.

გლობალიზაციის კიდევ ერთი პერსპექტივა არის კულტურული ჰიბრიდიზმი ან ჰიბრიდიზაცია. ეს შეხედულება უპირატესობას ანიჭებს გლობალიზაციისა და ლოკალიზაციის ინტერფეისის გაგებას, როგორც შერეული ტრადიციებისა და კულტურული ფორმების დინამიურ პროცესს. უფრო მეტიც, ჰიბრიდიზაცია მხარს უჭერს აქცენტს მედიაციის პროცესებზე, რომელსაც იგი კულტურული გლობალიზაციის ცენტრალურ საკითხად მიიჩნევს.

ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ხმა დებატებში კულტურული ჰიბრიდულობის შესახებ არის არგენტინულ-მექსიკური კულტურის კრიტიკოსი ნესტორ გარსია-კანკლინი (García-Canclini, 1995). იგი თავის წიგნში „ჰიბრიდული კულტურები: თანამედროვეობის შესვლისა და გასვლის სტრატეგიები“, მხარს უჭერს ლათინური ამერიკის ერების, როგორც ჰიბრიდული კულტურების თეორიულ გაგებას.

გარსია-კანკლინი გამოყოფს კულტურული ჰიბრიდულობის სამ ძირითად მახასიათებელს: 1. ცალკეული კულტურული სისტემების შერევა, როგორიცაა საოპერო ელიტური ხელოვნების შერევა პოპულარულთან; 2. კულტურული პროცესების დეტერიტორიალიზაცია, მათი საწყისი ფიზიკური გარემოდან ახალ, უცხო კონტექსტებამდე; 3. კულტურული ჰიბრიდულობა გულისხმობს კულტურულ ჟანრებს, რომლებიც წარმოიქმნება რამდენიმე კულტურული დომენის ნარევიდან.

აქედან გამომდინარე, ჰიბრიდიზაციის ხარისხი ყველა კულტურაში შეიძლება განვიხილოთ.

ამრიგად, საფუძვლიანია ვივარაუდოთ, რომ ტრანსნაციონალური მედია ძლიერებს ჰიბრიდულობას, რომელიც უკვე არსებობს მთელი მსოფლიოს კულტურებში.

III. გლობალიზაცია და ხელოვნება

თანამედროვე ხელოვნება განიხილება, როგორც ზოგადად გლობალური მოვლენების მაჩვენებელი და ავანგარდი (Belting, 2009).

1989 წელი ისტორიკოსებმა მიიჩნიეს, როგორც ხელოვნების "გლობალური შემობრუნების" დასაწყისი. „გლობალურმა მოვლენებმა 1989 წლის შემდეგ, როგორიცაა - გერმანიის გაერთიანება, საბჭოთა კავშირის დანაწევრება, გლობალური სავაჭრო შეთანხმებების გაღმავლება, სავაჭრო ბლოკების კონსოლიდაცია და ჩინეთის ნაწილობრივ კაპიტალისტურ ეკონომიკად გარდაქმნა - მნიშვნელოვნად შეცვალა ხელოვნების სამყაროს ხასიათი“.

გლობალიზაციამ ხელოვნების სამყაროში შემოიტანა ახალი პრაქტიკა მრავალფეროვანი კულტურული მემკვიდრეობით, პოლიტიკური და სოციალური კონტექსტით. ამან გაართულა ხელოვნების დასავლური მოდერნისტული წარმოდგენების შენარჩუნება ხელოვნების ისტორიისა და უნივერსალური ოფიციალური ენის იდეებზე დაყრდნობით. მხატვრებს ახალი საერთო უნდა ეპოვათ, ფორმალურად კი ამის ერთ-ერთი საფუძველი იყო მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების ენა (ვიდეო, დოკუმენტური ფოტოგრაფია).

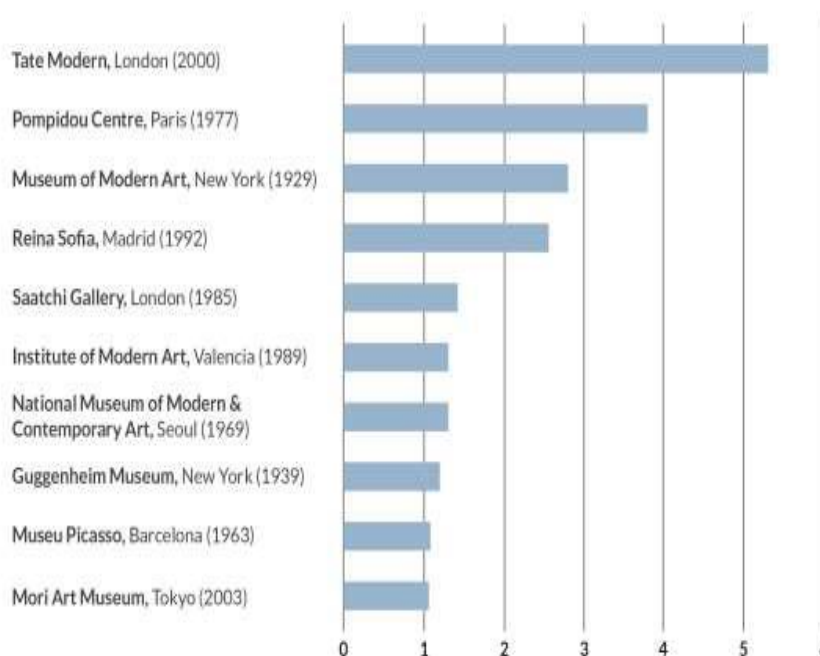
გლობალური ხელოვნების სამი ძირითადი სტრუქტურული ელემენტი არსებობს ხელოვნების ბაზარი, ბიენალე და ხელოვანთა მიგრაცია ქალაქებთან მიმართებაში. ხელოვნების ბაზარმა¹ მოიპოვა ახალი, უპრეცედენტო ძალა და არის თანამედროვე ხელოვნების ერთ-ერთი მთავარი ინსტიტუტი გლობალიზაციის სათავეში.

გლობალიზაცია ყველაზე ძლიერია ბაზრის ზედა სეგმენტზე და იქაც კი მხოლოდ სამი ქვეყანა დომინირებს (Reyburn, 2020). TEFAF-ის² ცნობით, ესენი არიან აშშ, დიდი ბრიტანეთი და ჩინეთი (მთლიანი ბაზრის დაახლოებით 80%). კოლექციონერებიც მხოლოდ ამ რამდენიმე ქვეყნიდან, ძირითადად ჩრდილოეთ ამერიკიდან და ევროპიდან არიან (დაახლოებით 60%).

მუზეუმები კვლავაც გამოდიან კონსერვაციისა და იშვიათობის ტრადიციულ როლში, ისინი ქმნიან ღირებულებას ექსკლუზიურობის საფუძველზე (სურ.1.). ამავედროულად, დაფინანსების გასამართლებლად მათ უნდა მოიხიდონ დიდი საზოგადოება, მაგალითად ბიენალეს შემთხვევაში.

Ten most popular modern art museum*, by 2012 visitors, annually in Millionen

(Opening year)

* Holding mainly 20th-century and later

Source: The Art Newspaper, individual museums, available: The Economist <http://www.economist.com/news/special-report/21591705-why-so-many-museums-are-venturing-new-works-wing-and-prayer>

BertelsmannStiftung

სურ.1. რამდენიმე პოპულარული ხელოვნების მუზეუმი

ბიენალეს (ზოგადად ფართომასშტაბიან საერთაშორისო ღონისძიებებს და გამოფენებს) უდავოდ აქვს უფრო დიდი მნიშვნელობა ხელოვნების შემოქმედებით ტენდენციებზე.

ბიენალე ხშირად ფუნქციონირებს როგორც დროებითი დაწესებულება იმ ადგილებში, სადაც თანამედროვე ხელოვნების მხარდაჭერა მცირეა და საერთაშორისო ყურადღება ექცევა მათ ადგილობრივ კონტექსტს.

საყოველთაოდ მიღებულია, რომ პირველი შემთხვევა, რომელმაც გადამწყვეტი ცვლილება მოახდინა, იყო გამოფენა "Magiciens de la terre", შესრულებული კურატორ ჟან-ჰუბერტ მარტინის მიერ, პარიზში 1989 წელს (სურ.2).

¹ სიტყვა: „ხელოვნების ბაზარი“, როგორც ტერმინი ხშირად გამოიყენება ძალიან ზოგადად, რაც გულისხმობს ხელოვნების სფეროში ინტერესების ფინანსირებისა და პროდუქციის უფრო დიდ ტენდენციას.

² ევროპის სახელმწიფო ხელოვნების ბაზრის.

სურ.2. გამოფენა - Magiciens de la terre³სურ.3. დუბაის ხელოვნების გამოფენა, 2019⁴

დუბაის ხელოვნების გამოფენის გლობალური ხელოვნების ფორუმი დაიწყო 2007 წელს და დღემდე იკრიბებიან მნიშვნელოვანი ხელოვნებათმცოდნეები მთელი მსოფლიოდან, რათა განიხილონ კულტურის მომავალი და გლობალიზაციის შედეგები (სურ.3).

ფორუმი სიმპტომატურია თანამედროვე ხელოვნების გამოყენებისათვის, არა მხოლოდ, როგორც ეკონომიკური პროექტი, არამედ როგორც გლობალიზაციის, ლიბერალიზმისა და ინკლუზიურობის გზავნილი.

Documenta X (1997), რომლის კურატორია კეტრინ დევიდი, არის ხელოვნების გადამწყვეტი შემობრუნება თანამედროვე გლობალიზებული სამყაროს პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული საკითხებისაკენ.

დევიდმა ასევე შეადგინა ხელოვნების სამი უმნიშვნელოვანესი მიმართულება გლობალიზაციასთან მიმართებაში: პოსტკოლონიური დისკურსი, ურბანიზმი და ახალი საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები.

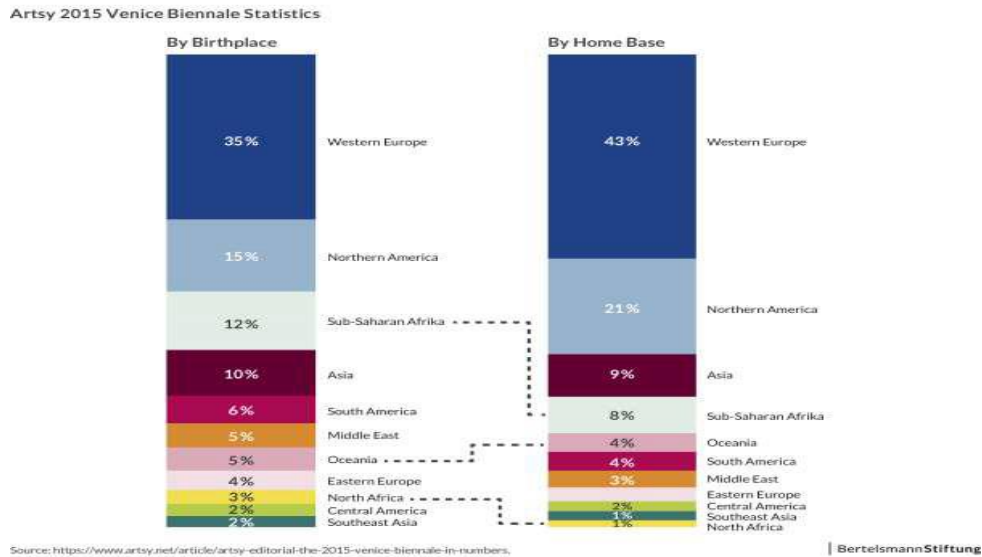
შემდეგი Documenta 11 (2002), რომლის კურატორია ოკვი ენვეზორი, უფრო პოსტკოლონიურ პერსპექტივას ასახავდა და კრიტიკულად აფასებდა გლობალურ ტენდენციებს, ავლენდა მუდმივ ჰეგემონიას (Enwezor, 2002).

მსოფლიო ფონდის მონაცემებით, ამჟამად ფუნქციონირებს 200-ზე მეტი თანამედროვე ხელოვნების ბიენალე. ზოგი მათგანი ძველი სტრუქტურაა, რომელიც მუდმივად ცდილობს უპასუხოს გლობალურ გამოწვევებს.

უძველესი ვენეციის ბიენალე (1895) - ემყარება ეროვნულ პავილიონებს, მაგრამ ყოველ წელს მოიცავს ახალ, ადრე წარმოუდგენელ ქვეყნებს(სურ.4).

³ Magiciens de la terre, retour sur une Exposition légendaire - Centre Pompidou

⁴ Art Dubai's 13th Edition Closes With Reports Of Strong Sales Throughout The Fair - Art Dubai

სურ.4. კენციის ხელოვნების ბიენალეს სტატისტიკა, 2020

ბიენალეებს შორის, რომლებიც გლობალიზაციის წინა პლანზეა, არის სტამბოლის, შარჯას, ტაიპეის, ბერლინის, სიდნეის, შანხაის, ლიონის, ჰავანას, მოსკოვის, ბუქარესტისა და დაკარის ბიენალეები. ზოგიერთი მათგანის დასაწყისი 1980-იან და 1990-იან წლებია, სხვები კი საკმაოდ ახალია, მაგალითად მარაკეში, რომელიც დაარსდა 2005 წელს.

აზიაში ბოლო ათწლეულში ასობით მუზეუმი და თანამედროვე ხელოვნების ცენტრი შეიქმნა. იაპონიასა და ჩინეთში მუზეუმი არის მოქალაქეობისა და თანამედროვეობის სიმბოლო და ის უკეთესად შეესაბამება სახელმწიფო ხელისუფლების კონტროლს კულტურაზე, ვიდრე ხელოვნების გამოფენა ან ბიენალე.

IV. დასკვნები და რეკომენდაციები

ამგვარად, გლობალურმა მედიამ და საინფორმაციო ტექნოლოგიებმა არსებითად გაზარდა კონტაქტები კულტურებს შორის, როგორც ინტენსივობის, ასევე ამ კონტაქტების სიჩქარის თვალსაზრისით.

კულტურის გლობალიზაცია მედიის საშუალებით არ არის სრული ჰომოგენიზაციის პროცესი, არამედ პროცესია, სადაც ერთიანობა და ფრაგმენტაცია თანაარსებობს.

ამჟამად ხელოვნება მუშაობს გლობალიზაციის ცენტრში:

- ✧ ხელოვნება და კულტურა ამჟამად ყველაზე დინამიური სივრცეა, სადაც თემების ახალი ფორმები და ევროპული იდენტობა განიხილება და მისი შემოწმება ხდება.
რეკომენდაცია: შექმენით ხელოვნებისა და კულტურის საკითხებზე გადაწყვეტილების მიმღებებთან ურთიერთობის ახალი შესაძლებლობები;
- ✧ Art ხელოვნების როლი არის არა კონფლიქტებისა და განსხვავებული აზრის დამშვიდება, არამედ ალტერნატიული ჰორიზონტის შეთავაზება ახალი ალიანსების შესაქმნელად.

რეკომენდაცია: ხელოვნების, როგორც საზოგადოებრივი სფეროს როლის სტიმულირება და როგორც კომუნიკაციისა და დებატების არხის მხარდაჭერა.

ხელოვნების გლობალიზაციაში არ არსებობს სტატიკური საზოგადოებები, არ არსებობს ფიქსირებული იდენტობები და არ არსებობს „ავტენტური“ კულტურები. ხელოვნება ხელს უწყობს კულტურული იდენტობის ახალ ფორმებს კულტურული სპეციფიკისა და ისტორიის საფუძველზე, მაგრამ მოქნილობაზე ორიენტირებული უფრო დიდი, საერთო მიზნების გათვალისწინებით (Yudice, 2003).

References

- Gerbner, G., Mowlana, H., (1994). *The Global Media Debate*. Norwood, NJ: Ablex
- Appadurai, A., (1996). *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tomlinson, J., (1991). *Cultural Imperialism*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Barber, B., (1996). *Jihad vs. McWorld*. New York: Ballantine Books.
- García-Canclini, Nestor. (1995). *Hybrid Cultures*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Belting, H., Contemporary Art as Global Art – A Critical Estimate, in Belting, Hans and Andrea Buddenseig (eds.). Ostfildern 2009:
- Reyburn, S., (2020), What's the Global Market Really Worth? Depends Who You Ask, The New York Times.
- Enwezor, O., The Black Box, in Catalogue, Documenta11_Platform5: Exhibition, ed. Okwui Enwezor et al., Ostfildern-Ruit 2002.
- Yudice, G., *The Expediency of Culture: Art in the Global Era*, Duke University Press 2003.

საქართველოს ეკონომიკური „რეინიფიკაციის“ საკითხები

Zura Garakadinidze

Georgian Technical University, Georgia

აბსტრაქტი

ყარაბაღის ომიდან რვა თვე გავიდა და საქართველოს ეკონომიკაზე მისი შესაძლო დადებითი თუ უარყოფითი გავლენის შესახებ პუბლიკაცია ჯერ არ ჩანს. ეს სტატია წარმოადგენს ამ თემაზე გეოეკონომიკური კვლევების გააქტიურების მცდელობას, უახლოეს მომავალში პოლიტიკური ნაბიჯების გადადგმას და ა.შ. მიმდინარე წელს მოვლენები იმდენად დინამიურად განვითარდა, რომ უკვე აუცილებელია სამხრეთ კავკასიაში შექმნილი ახალი პოლიტიკური რეალობის ასახვა, მას შემდეგ, რაც მეორე ე.წ. ყარაბაღის კონფლიქტი. ეს 44-დღიანი ომი და ასევე სომხეთსა და ირანში ბოლო არჩევნები და 2021 წლის 1 სექტემბრისთვის ავღანეთიდან აშშ-ის ჯარების გაყვანის შესახებ განცხადება რეგიონში ამ ახალ რეალობას მოაქვს. ფაქტია, რომ სომხეთის ახლადარჩეული ხელისუფლება არ მალავს, რომ ეცდება გახსნას სატრანსპორტო კომუნიკაციები აზერბაიჯანთან და თურქეთთან - მეგრ-თაბრიზის ახალი სარკინიგზო დერეფნის მშენებლობა ბაქო-ასტარას გზის ირანთან პარალელურად. მაშასადამე, თეირანი ბაქო-მეგრის (სომხეთის სიუნიკის ოლქი, ყოფილი ზანგეზურის რაიონი) - ნახიჩევანის თურანის კარიბჭის კონკურენცია. ამ ახალი მარშრუტით ირანი თავიდან აიცილებს ბაქოს მონოპოლიას უკვე მოქმედ აზერბაიჯანულ სატრანსპორტო დერეფანზე დერბენტი-ბაქო-ასტარა და მის „ტრანზიტულ დიქტატურას“ თავრიზი-მეგრის რკინიგზა დააბალანსებს. მიგვაჩნია, რომ ეროვნული უშიშროების საბჭო, როგორც უწყებათაშორისი საკონსულტაციო ორგანო, პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის, უსაფრთხოებისა და ევროპასთან ინტეგრაციის კომიტეტების მხარდაჭერით, უნდა იმუშაოს ამ ახალი რეალობის გამოსაყენებლად ქვეყნის საკეთილდღეოდ. რა არის ყველაზე აქტუალური მიმართულებები? ექსპერტები, გლობალური ენერგეტიკული პროექტების ფინანსური პრობლემების ფონზე, არ გამორიცხავდნენ მათი სხვადასხვა ფორმებად გადაქცევის ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ პროექტების ღირებულების შემცირების მიზნით. ერთ-ერთი ასეთი ტრანსფორმაციული იდეაა ევროპული და რუსული გაზსადენების გაერთიანება ფინანსური უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად. ეს საკითხი პირველად წამოიჭრა 2010 წლის დასაწყისში. 2011 წლის 10 იანვარს აშშ-ს ელჩმა იტალიაში დ. სამწუხაროდ, ამ პროექტს საქართველოში არც მთავრობა და არც პარლამენტი არ განიხილავდნენ და განხილვები მხოლოდ ექსპერტულ წრეებში მიმდინარეობდა. ასეთი შერწყმის იდეა მაშინ ღიად უარყვეს რუსეთში, მაგრამ კულისებში არსებული ინფორმაცია, ახლა ჩრდილოეთ ნაკადი 2-ის წინაშე მდგარი პრობლემები შეიძლება იყოს კატალიზატორი და აიძულოს გაზპრომი გააგზავნოს თავისი გაზის ნაწილი ევროპის ბაზარზე გაცილებით დაბალი გზით. ხარჯების მარშრუტები. ამ პროექტიდან მხოლოდ ყველაზე ნაკლებად განვითარებული, იდეის დონეზე, თეთრი ნაკადი, საქართველო-უკრაინა-რუმინეთის გაზსადენი იყო დაკავშირებული უკრაინასთან, რაც შეუძლებელია ყირიმის ანექსიის პირობებში. გარდა ამისა, უკრაინის გაზის ქსელის სიმძლავრე შეზღუდულია. ექსპერტების აზრით, უკრაინის გავლით ტრანზიტი მალე სრულად ვერ დააკმაყოფილებს ევროპის მხარდ მოთხოვნას გაზზე. ამიტომ, რუსული და ევროპული პროექტების გაერთიანებას არა უკრაინის გავლით, არამედ სხვა ფორმატში, ახლა რუსეთს შეუძლია მხარი დაუჭიროს. ექსპერტები უკვე ვარაუდობენ, რომ მოსკოვმა შესაძლოა დაიწყოს ადგილის ძებნა რუსული გაზის ევროპულ „დერეფანში“ გაზსადენებთან დასაკავშირებლად. დღეისათვის ერთადერთი ადგილი, სადაც რუსეთისა და კასპიის გაზის დასავლეთი მარშრუტები იკვეთება, საქართველოა. ერთის მხრივ, საქართველოზე გადის „ჩრდილოეთ-სამხრეთის მთავარი გაზსადენი“. მოზდოკიდან საქართველოს ტერიტორიით უკავშირდება სომხეთს. მეორე მხრივ, ის კვეთს ევროკავშირის სამხრეთ კავკასიის გაზსადენს (SCP) გარდაბანსა და ჯანდარას შორის, რომელიც ამჟამად აწვდის შაჰდენიზის ორივე გაზს არა მხოლოდ თურქეთს, არამედ TANAP და TAP მილსადენებით ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს (იხ. სურათი 1). .). საქართველო SCP გაზსადენიდან გაზის 5%-ს ტრანზიტის სახით უფასოდ იღებს, 5%-ს შეღავათიან ფასად. ყარსი-იგდირი-ნახჭევანის სარკინიგზო ხაზი, როგორც ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზის გაგრძელება, ბევრად უფრო ეფექტური იქნება, ვიდრე ყარსი-გიუმრი-ნახიჩევანი-მეგრ-

ბაქოს საბჭოთა რკინიგზის რეკონსტრუქცია. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთისა და სომხეთის ინტერესებში შედის არა ბაქო-თბილისი-ახალქალაქი-ყარსის, არამედ ადლერი-თბილისი-გიუმრი-ყარსის მარშრუტის აღდგენა და გიუმრის დაკავშირება არა მხოლოდ თურქეთთან, არამედ ირანთან. იგივე შეიძლება ითქვას თურქეთის მონაწილეობაზე გლობალურ პროექტში „ერთი გზა, ერთი სარტყელი“. ანკარას ასევე აქვს კონფლიქტები სამეზობლოში და ხმელთაშუა ზღვის სხვა რეგიონებში. თურქეთის სურვილის გამოხატვაც კი, ჩაერთოს პროექტებში „ერთი გზა, ერთი სარტყელი“ ცენტრალურ აზიაში, ზემოთ განხილული კონფლიქტების ფონზე, სავარაუდოდ გაართულებს უკვე დაძაბულ ურთიერთობებს მოსკოვთან და პეკინთან. ამრიგად, სახმელეთო ტრანსპორტის საკითხის განხილვას ასევე სჭირდება პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის, უშიშროების, ევროპასთან ინტეგრაციის კომიტეტებისა და ეროვნული უშიშროების საბჭოს აპარატის კოორდინაცია. რა არის თურქეთის კარიბჭის საზღვაო განხორციელება? ეკოლოგიური პრობლემები განსაკუთრებით მწვავე გახდა ბოსფორის სრუტეში 1994 წელს, კვიპროსის დროშის ქვეშ მცურავი ტანკერის, Nassia-ს ჩაძირვის შემდეგ, როდესაც ასობით ათასი ტონა ნავთობის ჩაიღვარა ამ მეგაპოლისში.

საკვანძო სიტყვები: გაერთიანება, საქართველოს ეკონომიკა, სამხრეთ კავკასია, გეოეკონომიკური

Issues for Georgia's economic "reunification"

Abstract

Eight months have passed since the Karabakh war, and there is not yet seen a publication on its possible positive or negative impact on the Georgian economy. This article is an attempt to intensify geoeconomic research on this topic, take political steps in the nearest future, etc. This year the events have developed so dynamically that it is already necessary to reflect the new political reality created in the South Caucasus, after the second so-called Karabakh conflict. This 44-day war, and also the recent elections in Armenia and Iran and the declaration of the withdrawal of US troops from Afghanistan by September 1, 2021 bring these new realities in region. The fact is that the newly elected government of Armenia does not hide that it will try to open transport communications with Azerbaijan and Turkey - construction of a new Megri-Tabriz railway corridor parallel to the Baku-Astara road to Iran. Therefore, Tehran is a competitor of the Baku-Megri (Syunik region of Armenia, former Zangezur district) - the Turan Gate of Nakhichevan. With this new route Iran will avoid the Baku monopoly on the already operating Azerbaijani traffic corridor Derbent-Baku-Astara and its "Transit Dictatorship" will be balanced by the Tabriz-Megri railway. We believe that the National Security Council, as an inter-agency advisory body, with the support of Parliament's Economic Profile, Security and European Integration Committees, should work to make use of these new realities for the benefit of the country. What are the most relevant directions? Experts, in the light of the financial problems of global energy projects, did not rule out the possibility of their transformation into various forms in order to reduce the cost of EU "Southern Gas Corridor" projects. One such transformational idea is to combine European and Russian gas pipelines to improve financial security. This issue was first raised in early 2010. On January 10, 2011, U.S. Ambassador to Italy D.C. Thorn again ousted him. Unfortunately, this project was not discussed in Georgia by the government or the parliament, and discussions took place only in expert circles. The idea of such a merger was openly rejected in Russia at the time, but behind the scenes information, the problems now facing North Stream 2 could act as a catalyst and force Gazprom to send part of its gas to the European market via much lower-cost routes. Of these projects, only the least developed, at the idea level, of the White Stream, the Georgia-Ukraine-Romania gas pipeline was associated with Ukraine, which is not feasible under the annexation of Crimea. Moreover, the capacity of the Ukrainian gas network is limited. According to experts, transit through Ukraine will soon not be able to fully meet Europe's growing demand for gas. Therefore, the unification of Russian and European projects not through Ukraine, but in another format, can now be supported by Russia. Experts have already speculated that Moscow may start looking for a place to connect Russian gas to the European "corridor" gas pipelines. At present, the only place where the western routes of Russia and the Caspian gas intersect is Georgia. On the one hand, the "North-South Main Gas Pipeline" runs through Georgia. From Mozdok it is connected with Armenia through the territory of Georgia. On the other hand, it crosses the EU's South Caucasus Gas Pipeline (SCP) between Gardabani and Jandara, which currently supplies both Shah Deniz gas stages not only to Turkey but also through the TANAP and TAP pipelines to EU member states (see Figure 1).). Georgia receives 5% of the gas from the SCP gas pipeline as a transit fee free of charge, 5% at a reduced price. The Kars-Igdir-Nakhchivan railway line, as an

extension of the Baku-Tbilisi-Kars railway, will be much more efficient than the reconstruction-reconstruction of the Kars-Gyumri-Nakhichevan-Megri-Baku Soviet railway. At the same time, it should be noted that it is in the interests of Russia and Armenia not to restore the Baku-Tbilisi-Akhalkalaki-Kars, but the Adler-Tbilisi-Gyumri-Kars route and connect Gyumri not only with Turkey but also with Iran. The same can be said about Turkey's participation in the "One Road, One Belt" global project. Ankara also has conflicts in the neighborhood and in other Mediterranean regions. Even expressing Turkey's desire to involve Turkey in the One Road, One Belt projects in Central Asia, amid the conflicts it has discussed above, is likely to complicate already strained relations with Ankara, Moscow and Beijing. Thus, the discussion of the issue of land transport also needs the coordination of the Parliament's Economic Profile, Security, European Integration Committees and the staff of the National Security Council. What is the maritime dimension of the Turan Gate? Environmental problems became especially acute in the Bosphorus Strait in 1994 after the crash of a Cypriot-flagged tanker, the *Nassia*, when hundreds of thousands of tons of oil were pumped into the Straits. In the center of Istanbul, the Bosphorus overflowed and threatened a multimillion-dollar megalopolis with ecological catastrophe. Since then, there has been talk of building a canal on the Bosphorus in Turkey and establishing an "Strait Ecological Fund". At the same time, restrictions were imposed "unobtrusively" on swimming "... merchant ships" mentioned in the "Montreux Convention". For example, tankers can swim in the Bosphorus only in broad daylight, it is forbidden to move in the strait of tankers longer than 200 meters without a pilot. It was later established that oil and liquefied gas tankers in the strait should have dual bottoms and special lighting, and so on. Sh. Thus, Turkey has been using navigation restrictions for a long time, and it is possible that the idea of establishing the "Strait Ecological Fund" announced a few years ago, which involves paying a fee for crossing the Bosphorus from tankers, will be revived. Now Ankara is explaining the imposition of this fee by joining various environmental conventions in Turkey. At first glance, the "Istanbul Channel" will also create some problems for Georgian ports in terms of possible increase in navigation in the Black Sea. However, the construction of a 44-kilometer-long, 275-meter-wide and 20.75-meter-deep canal in Istanbul could make a "contribution" to the development of the Abkhazian section of the Georgian Railway. Russia is primarily interested in its implementation, because in this way it will get access to the highways of strategic allies - Armenia, Iran, Syria. With the Georgian Railway, Russia will also be able to export oil products to the West instead of tankers by land - Baku-Tbilisi-Akhalkalaki or Baku - under the Bosphorus-Dardanelles, expected annual oil quotas (ecological restrictions), or paid "Istanbul Canal". - to divert oil flow in the Ceyhan oil pipeline through the Georgian-Turkish territory. The fact is that the construction of this canal will restrict free movement in peacetime on the Bosphorus and Dardanelles Straits (which, as mentioned above, are considered neutral waters by the 1936 Montreux Convention and the 1982 UN Maritime Convention) and Russian and Kazakh Oil transportation must start through the new "Istanbul Canal", which will be very expensive ... On the one hand, Turkish officials have repeatedly stated that the Istanbul Canal has nothing to do with the admission of warships under the Montreux Convention signed in 1936, and also ruled out forcing anyone to use the new canal instead of the Bosphorus. Article 2 of the Montreux Convention states: "In peacetime, merchant ships flying under any flag may enter and navigate the Straits freely." But, the above-mentioned convention does not say anything about ecological restrictions, since at that time the environment was less thought about. On the other hand, in Turkey there is already a so-called Strait Ecological Fund project and restrictions on navigation on the Bosphorus. International oil companies of Russia and Kazakhstan are already looking for a way to bypass the Straits and the "Istanbul Canal"! The most realistic is the transfer of oil from Novorossiysk via Abkhazia to Turkey - by land. Sokhumi, Moscow and Astana will be interested in this. Reconstruction of the Abkhazian section of the Georgian Railway, or the connection of the Caspian Pipeline Consortium (CPC) with the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, is in the interests of Kazakhstan and American and European oil companies operating there. The fact is that at the end of 2016, the reconstruction of the CPC Tengiz-Atyrau-Novorossiysk oil pipeline was completed. Its annual capacity has grown from 25 million tonnes to 67.5-70 million tonnes and will soon reach 83 million tonnes.¹¹ This project was launched in 2011 in St. Petersburg. The floods in the Krivsky district have been hampered, though its operation is currently underway successfully. Transportation of hydrocarbons from Kazakhstan's Tengiz, Kashagan, Kumkol and Karachaganak via the Turkish Straits by tankers is likely to be for ecological reasons (one big ship will pass through the Bosphorus in the center of Istanbul every 12 minutes, every third of which is a tanker. The price will not stop soon. Redirect. Thus, the only solution is to load Kazakh and Russian oil into the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline from Novorossiysk by rail, via Abkhazia, or through a new oil pipeline. Russia and Kazakhstan are likely to raise the issue with the Georgian government before the construction of the Istanbul Canal is completed. Thus, in the presence of a strong energy lobby

in the Kremlin and Astana, Georgia will have the prospect of a peaceful solution to the Abkhaz problem (by the way, the idea of resolving the Abkhaz conflict by laying an oil pipeline to Turkey via Abkhazia back in 1992, E. Shevardnadze).

Keywords: reunification, Georgian economy, South Caucasus, geoeconomic

შესავალი

ტერმინი „რეიუნიფიკაცია“ თანამედროვე უსაფრთხოების თეორიაში გამოიყენება სახელმწიფოს არა მარტო დარღვეული ტერიტორიული მთლიანობის, არამედ საზოგადოების ერთიანობის აღდგენის აღსანიშნავად. უახლეს ისტორიაში ეს პროცესი ვიეტნამში, შემდეგ გერმანიაში, ხორვატიაში, ჩინეთში (ჰონკონგი, მაკაო) და ა. შ. განხორციელდა. ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის მაგალითია აზერბაიჯანი, სადაც გასულ წელს ყარაბაღის ტერიტორიების დაბრუნების შემდეგ უნდა დაიწყოს საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური რეიუნიფიკაცია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყნის გამთლიანება გაჭირდება. სასურველი იქნება ეს ტერმინი ჩვენს სამეცნიერო და პოლიტიკურ ლიტერატურაშიც დავამკვიდროთ, ვინაიდან აფხაზეთის და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის დანარჩენი საქართველოს წიაღში მშვიდობიანი დაბრუნება სწორედ ქვეყნის ერთიან ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ ორგანიზმად ჩამოყალიბებას, და არა მხოლოდ ტერიტორიების მექანიკურ გამთლიანებას, უნდა გულისხმობდეს.

2021 წლის 25 ივნისს, პარლამენტში მთავრობის საქმიანობის ანგარიშის წარდგენისას, საქართველოს პრემიერ-მინისტრმა, ბატონმა ირაკლი ღარიბაშვილმა სრულიად სამართლიანად მიუთითა ქვეყნის გამთლიანების პროცესში მშვიდობიანი მეთოდების გამოყენების მნიშვნელობაზე. საუბარი იყო ადმინისტრაციული საზღვრის გასწვრივ ერთობლივ ეკონომიკურ პროექტებზე, შერიგებისა და ჩართულობის პოლიტიკაზე, ინიციატივაზე „ნაბიჯი უკეთესი მომავლისაკენ“ და 2019-2022 წლების „საქართველოს საგარეო პოლიტიკის სტრატეგიის“ განხორციელებაზე. ამ მხრივ მთავრობა 2021 წლის განვლილ პერიოდში სერიოზულ ნაბიჯებს დგამს. მარტო ის რად ღირს, რომ წელს მომზადდა და მალე დამტკიცდება ეროვნული დონის ისეთი განახლებული კონცეპტუალური დოკუმენტები, როგორებიცაა „საფრთხეების შეფასების დოკუმენტი“ და „ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფცია“.

ამავე დროს, წელს იმდენად დინამიურად განვითარდა მოვლენები, რომ უკვე საჭიროა აღნიშნულ დოკუმენტებში უფრო სრულად აისახოს სამხრეთ კავკასიაში შექმნილი ახალი პოლიტიკური რეალობა, რაც არა მარტო ყარაბაღის მეორე - ე.წ. 44 დღიანმა ომმა, არამედ სომხეთში და ირანში ახლახან ჩატარებულმა არჩევნებმა და 2021 წლის სექტემბრისათვის ავღანეთიდან აშშ-ს სამხედროების წასვლის დეკლარირებამ წარმოქმნა. ფაქტია, რომ სომხეთის ახლადარჩეული ხელისუფლება არ მალავს, რომ შეეცდება აზერბაიჯანთან და თურქეთთან სატრანსპორტო კომუნიკაციების გახსნას, თურქეთის და აზერბაიჯანის პანთურქული ძალები სულ უფრო აქტიურად იყენებენ „დიდი თურანის“ აღორძინების იდეას, ხოლო ირანი ისწრაფვის „ჩრდილოეთ-სამხრეთის“, რუსეთ-აზერბაიჯანის გავლით მოქმედი, დერბენტი-ბაქო-ასტარას გზის პარალელურად ახალი, სომხეთზე გამავალი მეგრი-თავრიზის მეორე დერეფნის აგებას. აქედან გამომდინარე, თეირანი სომხეთის სიუნიკის რაიონზე გამავალი პანთურქული სატრანსპორტო პროექტის - ბაქო-მეგრი (სომხეთის სიუნიკის, ყოფილი ზანგეზურის რაიონი)-ნახჭევანის „თურანის ჭიშკარის“ კონკურენცია. „ჩრდილოეთ-სამხრეთის“ ამ ახალი მარშრუტით ირანი თავიდან აიცილებს დერბენტი-ბაქო-ასტარას უკვე მოქმედ აზერბაიჯანულ სატრანსპორტო დერეფანზე ბაქოს მონოპოლიას და მის ე. წ. „სატრანზიტო დიქტატს“ თავრიზი-მეგრის რკინიგზით დააბალანსებს. მიგვაჩნია, რომ ეროვნული უსაფრთხოების საბჭომ, როგორც უწყებათმთროისმა საკონსულტაციო ორგანომ, პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის, უსაფრთხოებისა და ევროინტეგრაციის კომიტეტების მხარდაჭერით, ამ ახალი რეალობების ქვეყნის სასარგებლოდ გამოყენებაზე უნდა იმუშაოს. რა მიმართულებებია ყველაზე აქტუალური?

ვირტუალური მილსადენები ყარაბაზიდან „თურანის ჭიშკარამდე“

პრემიერის მოხსენებაში ხაზი გაესვა, რომ გასულ, 2020 წელს საქართველომ ამბიციური მიზანი დაისახა - 2024 წლისთვის ქვეყანა ევროკავშირის წევრობაზე გააკეთებს განაცხადს. ამ დიადი მიზნის მისაღწევად მხოლოდ ქართული მხარის სურვილი და ფორმალური განცხადება არაა საკმარისი. საჭიროა ევროკავშირის მხრიდანაც გადმოიდგას შემხვედრი ნაბიჯები, რისთვისაც ბრიუსელი უნდა

დაინტერესდეს იმ გეოეკონომიკური უპირატესობებით, რასაც საქართველო კავშირის წევრ სახელმწიფოებს მოუტანს.

ერთ-ერთი ასეთი უპირატესობაა აზერბაიჯანსა და საქართველოზე გამავალი „ევროკავშირის სამხრეთის გაზის დერეფნის“ (სხვანაირად მას „ევროპის მეოთხე დერეფანსაც“ უწოდებენ) გამოყენება ევროკავშირის ბუნებრივი აირის ბაზრის დემონოპოლიზაციისთვის. არანაკლებ აქტუალურია ასევე, ყარაბაღის მეორე ომის შედეგად ჩამოყალიბებული ახალი გეოპოლიტიკური რეალობის განხილვა და ზოგიერთი ექსპერტისა და მედიასაშუალების მიერ გავრცელებული ინფორმაციის კრიტიკული ანალიზი ბაქო - მეგრი (სომხეთის სიუნიკის, ყოფილი ზანგეზურის რაიონი) - ნახჩევანის მარშრუტის, ანუ „თურანის ჭიშკრის“, საქართველო - ევროკავშირის კასპიური ნახშირწყალბადების დასავლური სატრანზიტო მარშრუტების ალტერნატივად შესაძლო გამოყენების შესახებ.

„თურანის ჭიშკრის“ დასავლური „ენერგო-დერეფნის“ ალტერნატივად შესაძლო გამოყენებაზე განცხადებები, რბილად რომ ვთქვათ, გაუგებარია. ამ ბუნდოვანი მარშრუტის იდეა გაჩნდა ყარაბაღის ირგვლივ 2020 წლის 9 ნოემბრის სამხრეთი შეთანხმების ხელმოწერისთანავე. ნახშირწყალბადების მილსადენების ერზერუმამდე (ნავთობის - BTC ნავთობსადენში და გაზის - TANAP-ის გაზსადენში ჩასართავად) გაყვანა დასავლური კომპანიების კონტროლირებული კასპიის საზღვრებიდან, თურქეთი-ევროკავშირის და თურქეთი-აშშ ურთიერთობების ბოლოდროინდელი არნახული გამწვავების ფონზე, სავაუდოდ, მეტად გაჭირდება. „თურანის ჭიშკრის“ უმთავრესი პროპაგანდისტები არიან პანთურქული „დიდი თურანის“ აპოლოგეტები, რომლებიც ამ გზით ცდილობენ გავიდნენ კასპიაზე, ცენტრალური აზიის ქვეყნებზე და ჩინეთის „ერთი გზა - ერთი სარტყელის“ პროექტზეც კი. ეს ძალები თავის სასარგებლოდ შეთანხმების ბოლო ორ პუნქტს იყენებენ, სადაც ვკითხულობთ:

„11. რეგიონში ყველა ეკონომიკური და სატრანსპორტო კავშირი განიბლოკება. სომხეთის რესპუბლიკა უზრუნველყოფს სატრანსპორტო კავშირს აზერბაიჯანის რესპუბლიკის დასავლეთ რეგიონებსა და ნახჩევანის ავტონომიურ რესპუბლიკას შორის, რათა ორგანიზება გაეწიოს მოქალაქეების, მანქანებისა და ტვირთების შეუფერხებლად გადაადგილებას ორივე მიმართულებით. სატრანსპორტო კონტროლს რუსეთის ფედერალური უსაფრთხოების სამსახურის ორგანოები განახორციელებენ;

12. მხარეთა შეთანხმებით, უნდა განხორციელდეს ახალი სატრანსპორტო კომუნიკაციების მშენებლობა, რომლებიც ნახჩევანის ავტონომიურ რესპუბლიკას აზერბაიჯანის რეგიონებთან დააკავშირებს“.

შეთანხმების ამ პუნქტებს არა მარტო ზოგიერთი თურქული, არამედ აზერბაიჯანული მედია საშუალებებიც თავისებურ ინტერპრეტაციას აძლევენ და ამტკიცებენ, თითქოს „სატრანსპორტო კავშირი“ და „სატრანსპორტო კომუნიკაციების მშენებლობა“ ევროპისკენ, სომხეთის სიუნიკის რაიონის გადაკვეთით ბაქო-ნახჩევანის მარშრუტის ახალი, მათი აზრით, არასტაბილური საქართველოს გვერდის ამტკევი, ნავთობ- და გაზ- სადენების აგებას გულისხმობს. მიგვაჩნია, რომ „თურანის ჭიშკრის“ პროექტები არ განხორციელდება ობიექტური მიზეზის გამო:

- სომხეთის სიუნიკის რაიონის გავლით სატრანსპორტო კომუნიკაციების ამუშავება, შეთანხმების მე-11 პუნქტით ეხება „...მოქალაქეების, მანქანებისა და ტვირთების შეუფერხებლად გადაადგილებას ორივე მიმართულებით“ და არა ნახშირწყალბადების სატრანზიტო მილსადენებს;

- „თურანის ჭიშკარზე“ მსჯელობისას, პანთურქული ძალები ერთ დეტალს არ აქცევენ ყურადღებას: 2020 წლის 9 ნოემბრის შეთანხმებით ის სომხეთის ტერიტორიაზე გაივლის და მას რუსი მესაზღვრეები გააკონტროლებენ ისე, რომ ტერიტორია „კუხრ“-ს წევრი სომხეთის საკუთრებად რჩება. ამიტომ მე-12 პუნქტი „...მხარეთა შეთანხმებით, უნდა განხორციელდეს ახალი სატრანსპორტო კომუნიკაციების მშენებლობა“, სავარაუდოდ, არასდროს არ შესრულდება, რადგანაც ასეთ პროექტზე „შეთანხმებას“ სომხეთის მხარე მარტივად დაბლოკავს და განაცხადებს, რომ „არ ეთანხმება“ ამა თუ იმ ახალი კომუნიკაციის მშენებლობას. თუმცა, ნ. პაშინიანის პარტიის არჩევნებში გამარჯვების შედეგად ასეთი შეთანხმება შესაძლოა გაფორმდეს, მაგრამ რეალობად მის გადაქცევას შეიძლება ათწლეულების დასჭირდეს;

- „თურანის ჭიშკრის“ რუსი მესაზღვრეების მიერ გაკონტროლება, ამ რეგიონის ყველა ინფრასტრუქტურული პროექტისათვის რისკის შემცველია. საქმე ისაა, რომ მილსადენების პროექტებს სამხრეთ კავკასიაში ახორციელებენ და ოპერირებენ არა თურქული, არამედ ევროპული კომპანიები,

რომელთა ხელშია აზერბაიჯანული საბადოების და მილსადენების უმეტესობა (როგორც ეს ჩანს „შაჰ-დენიზის“, „აზერონის“, „ბაბეკის“, „უმიდის“, „ყარაბაღის“, აზერი-ჩირალი-გიუნეშლის საბადოების წესდებებიდან). ისმება კითხვა: რაში სჭირდებათ რუსებს თავისი სასაზღვრო ძალებით დაიცვან „გაზპრომისა“ და „როსნეფტის“ კონკურენტი ევროპული ენერგო-კომპანიების აქტივები? ბუნებრივია, - არაფერში!

- ნახჭევანის ავტონომიის აზერბაიჯანიდან საქართველოზე გამავალი „სამხრეთკავკასიური გაზსადენით“ მომარაგებაზე, ანუ ბაქო - იგდირი - ნახჭევანის წლიურად 500 მლნ კუბ.მეტრის სიმძლავრის გაზსადენის გაყვანაზე, ყარაბაღის ომამდე 7 თვით ადრე, ჯერ კიდევ 2020 წლის 25 თებერვალს, ბაქოში აზერბაიჯანის და თურქეთის პრეზიდენტები მემორანდუმით უკვე შეთანხმდნენ. ეს შეთანხმება არც ერთ მხარეს არ გაუუქმებია.

ამ მემორანდუმით ილჰამ ალიევმა და მისმა თურქმა კოლეგამ რეჟეპ ტაიპ ერდოღანმა ერთობლივი ინტერესი გამოხატეს ნახჭევანისკენ, სომხეთის ტერიტორიით გამოყოფილი აზერბაიჯანული ავტონომიისკენ, საქართველოს გავლით თურქეთიდან, რკინიგზისა და გაზსადენის აშენებაზე. იმ მოლაპარაკებების განხილვის მთავარი თემა იყო - შეუძლია თუ არა დაეხმაროს თურქეთი აზერბაიჯანს ნახჭევანის ავტონომიის ენერგეტიკული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში. ცნობილია, რომ აზერბაიჯანი და სომხეთი მაშინ მთიანი ყარაბაღის გამო გაყინულ კონფლიქტში იმყოფებოდნენ. ამიტომ ნახჭევანი დღემდე იძულებულია გაზი მიიღოს მეზობელი ირანიდან 2004 წელს გაფორმებული ირან-აზერბაიჯანის ე.წ. SWAP კონტრაქტით, რაც ნიშნავს, რომ აზერბაიჯანი ნახჭევანში მიღებული ირანული გაზის სანაცვლოდ, იმავე რაოდენობის გაზს აწვდის ჩრდილოეთ ირანის პროვინციებს. ამ 25 წლიანი ხელშეკრულების თანახმად, აზერბაიჯანი ირანს გაზს აწვდის საზღვრისპირა ქ. ასტარას გავლით, ხოლო ირანი ნახჭევანს ქ. ჯულფაში უგზავნის ამ გაზის 85%-ის ეკვივალენტს, დანარჩენს - ტრანზიტის საფასურად იტოვებს. 2019 წელს ირანში აზერბაიჯანული გაზის გადაზიდვებმა წლიურად 395 მლნ. კუბ.მეტრი შეადგინა. ნახჭევანი დიდწილადამოკიდებული ირანიდან ასევე მრავალი სხვა საქონლის იმპორტ-ექსპორტზეც, რაც ამ ქვეყანასთან ნახჭევანის ავტონომიის 179 კილომეტრიანი საზღვრის მთელ სიგრძეზე ხორციელდება. წლების განმავლობაში აზერბაიჯანის ხელისუფლება შემფოთებული იყო ნახჭევანის ირანზე დამოკიდებულების გამო.

ამიტომ ნახჭევანის ცენტრისკენული მისწრაფებების წასახალისებლად, საქართველო-თურქეთის გავლით გაზსადენის გაყვანის პროექტს, ბაქო დიდ ხანია გეგმავს. მშენებლობა პირველად შეაჩერეს 2010 წელს, როდესაც აზერბაიჯანსა და ირანს შორის ურთიერთობები გაუარესდა. მაშინ აზერბაიჯანის ეროვნულმა ენერგო-კომპანიამ „სოკარმა“ ხელი მოაწერა მემორანდუმს გაზსადენის პროექტის შესახებ თურქეთის სახელმწიფო გაზის კომპანია „ბოტასთან“ (Botas). არცერთმა მხარემ არ გამოაქვეყნა ამ გაზსადენის მშენებლობის გრაფიკი, და არც ისაა ცნობილი, მიღწეულია თუ არა საკრედიტო ხელშეკრულებები მის დასაფინანსებლად.

გარდა აღნიშნულისა, აზერბაიჯანსა და ირანს შორის ურთიერთობები დაიძაბა სხვა პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ საკითხთან დაკავშირებითაც. მათ შორის იყო ბაქოს მხარდაჭერა თეირანის წინააღმდეგ დაწესებული აშშ-ს სანქციებისადმი და თეირანის მიერ ერთ-ერთი აზერბაიჯანული ოპოზიციური პარტიის დაფინანსება. ამ დაძაბულობის კულმინაცია იყო ირანის მუქარა, რომ შეწყვეტდა ყველანაირ ეკონომიკურ კავშირებს ნახჭევანთან. თავის მხრივ, აზერბაიჯანიც ასევე არაერთხელ შეეცადა გაზის SWAP გარიგების პირობების გადახედვას. დიპლომატიური ურთიერთობა შედარებით გაუმჯობესდა 2013 წელს, ჰასან რუჰანის ირანის პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ. მაგრამ 2018 წლიდან, აშშ-ს ხელახლა დაწესებული ანტი-ირანული სანქციების გამო, ირან-აზერბაიჯანის ეკონომიკური ურთიერთობა კვლავ დაიძაბა. აშკარაა, რომ აღნიშნული წინააღმდეგობები შესაძლოა გამოყენებულ იქნას „თურანის ჭიშკრის“ შეფერხებისა და საქართველოზე ტრანზიტით ნახჭევანის გაზმომარაგების პროექტის განხორციელებისთვის.

მიგვაჩნია, რომ ეროვნული უსაფრთხოების საბჭომ, როგორც უწყებათშორისმა საკონსულტაციო ორგანომ, პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის და ევროინტეგრაციის კომიტეტების მხარდაჭერით, ამ ახალ პროექტზე უნდა იმუშაოს.

რუსული და ევროპული ენერგო პროექტების „ჰარმონიზაციის“ იდეა

ამავე დროს, სომხეთის ახალი ხელისუფლების მიერ დეკლარებული საზღვრების გახსნის და საერთაშორისო ეკონომიკურ პროექტებში ინტეგრაციის სურვილის ფონზე, საჭიროდ მიგვაჩნია საქართველოში შეიქმნას ისეთი სატრანზიტო ქსელი, რომელიც დააბალანსებს როგორც ირანი-რუსეთი-სომხეთის, ისე ევროკავშირი-აზერბაიჯანი-თურქეთის გეოეკონომიკურ ინტერესებს. ასეთ ქსელზე, ჯერ კიდევ ამ საუკუნის დასაწყისში მიმდინარეობდა მსჯელობა ქართველი ექსპერტების - ლიანა ჯერვალისის, დავით ელიაშვილის, თეიმურაზ გოჩიტაშვილის და სხვების ნაშრომებში.

ექსპერტები, გლობალური ენერგო პროექტების ფინანსური პრობლემების ფონზე, არ გამოირჩეხავდნენ ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ პროექტების გათვალისწინებით, მათ სხვადასხვა ფორმით ტრანსფორმაციას. ერთ-ერთი ასეთი ტრანსფორმაციული იდეაა ევროპული და რუსული გაზსადენების გაერთიანება ფინანსური უზრუნველყოფის გასაუმჯობესებლად. ეს საკითხი პირველად 2010 წლის დასაწყისში დაისვა. 2011 წლის 10 იანვარს, ის კვლავ წამოჭრა აშშ-ს ელჩმა იტალიაში დ. ტორნმა. სამწუხაროდ, საქართველოში ამ პროექტზე მსჯელობა მთავრობაში ან პარლამენტში არ ყოფილა და დისკუსიები მხოლოდ ექსპერტულ წრეებში მიმდინარეობდა. ამგვარი გაერთიანების იდეას, რუსეთში მართალია მაშინ ღიად უარყოფდნენ, მაგრამ კულუარული ინფორმაციით ახლა „ჩრდილოეთის ნაკადი 2-ის“ წინაშე წამოჭრილმა პრობლემებმა შეიძლება კატალიზატორის როლი ითამაშოს და „გაზპრომი“ აიძულოს, ევროპულ ბაზარზე თავისი გაზის ნაწილი გაცილებით ნაკლებ დანახარჯიანი მარშრუტებითაც გადაგზავნოს. ამ პროექტებიდან უკრაინასთან, მხოლოდ ყველაზე ნაკლებად დამუშავებული, ჯერ იდუმალი დონეზე არსებული, „თეთრი ნაკადი“ (White Stream) - საქართველო-უკრაინა-რუმინეთის გაზსადენი იყო ასოცირებული, რომელიც ყირიმის ანექსიის პირობებში განუხორციელებელია. თანაც, უკრაინის გაზის ქსელის გამტარუნარიანობა შეზღუდულია. ექსპერტების გათვლებით, უკრაინაზე ტრანზიტი გაზზე ევროპის მხარდ მოთხოვნას, მალე სრულად ვეღარ დააკმაყოფილებს.

ამიტომ, რუსული და ევროპული პროექტების არა უკრაინის საშუალებით, არამედ სხვა ფორმატში გაერთიანებას, ახლა რუსეთმა შეიძლება დაუჭიროს მხარი. ექსპერტულ წრეებში უკვე გაიჟღერა მოსაზრებამ, რომ შეიძლება მოსკოვში ევროპული „დერეფნის“ გაზსადენებთან რუსული აირის დაკავშირების ადგილის მოძიება დაიწყოს.

დღევანდელ პირობებში, ერთადერთი ადგილი სადაც რუსეთის და კასპიისპირეთის გაზის დასავლური მარშრუტები იკვეთება, არის საქართველო. ერთის მხრივ, საქართველოში გადის „ჩრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური გაზსადენი“, რომელიც რუსეთის ქ. მოზდოვიდან საქართველოს ტერიტორიით სომხეთს უკავშირდება. მეორეს მხრივ, ის გარდაბანსა და ჯანდარას შორის კვეთს ევროკავშირის „სამხრეთკავკასიურ გაზსადენს“ (SCP), რომლითაც ამჟამად „შაჰ-დენიზის“ ორივე სტადიის გაზი არა მარტო თურქეთს, არამედ მისი გავლით - TANAP და TAP გაზსადენებით, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებსაც მიეწოდება (იხ. სქემა 1). SCP გაზსადენიდან საქართველო, სატრანზიტო მოსაკრებლის სახით, გატარებული გაზის 5%-ს იღებს უფასოდ, 5%-ს - შეღავათიან ფასად.

„ჩრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური“ და „სამხრეთკავკასიური“ გაზსადენები საქართველოს ტერიტორიაზე. სქემა 1

მოზდოკიდან სომხეთის საზღვრისკენ მიმავალი „ჩრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური გაზსადენი“ ორი დაწყვილებული მილისგან შედგება, - ძირითადი მილის დიამეტრია 1200 მმ, ხოლო სათადარიგოსი, - 700 მმ. დღეს ამ გაზსადენის ძირითადი მილით გაზი სომხეთს და საქართველოში მოქმედ ზოგიერთ მსხვილ საწარმოს მიეწოდება. საქართველოს მოსახლეობა ე. წ. სოციალურ გაზს 2007 წლიდან აზერბაიჯანიდან იღებს - ნაწილს SCP-იდან „შაჰ-დენიზი 1“-ის და „შაჰ-დენიზი 2“-ის გაზის ტრანზიტის საფასურად, და ნაწილს SOCAR-იდან კუიდულობთ, რასაც გაზიმამედ-გაზახი-თბილისის გაზსადენით ვიღებთ.

სსრკ-ს დაშლის შემდეგ, მოზდოკი-სომხეთის საზღვრის „მაგისტრალური გაზსადენი“, საპროექტო სიმძლავრესთან შედარებით (წლიურად 18 მლრდ კუბმეტრი), გაცილებით ნაკლები დატვირთვით (საშუალოწლიურად 1.93-2.50 მლრდ კუბმეტრი) მუშაობს. თუმცა, საბჭოთა პერიოდშიც, მისი დატვირთვა არ აჭარბებდა წლიურად 9.5 მლრდ კუბმეტრს. „მაგისტრალური გაზსადენიდან“ ტრანზიტის საფასურად „საქართველოს გაზისა და ნავთობის საერთაშორისო კორპორაცია“ 2018 წლამდე იღებდა რუსული ტრანზიტის 10%-ს, რაც 2008-2016 წლებში დღიურად 200 - 250 მლნ კუბმეტრის ფარგლებში მერყეობდა. ეს კი საქართველოს გაზის მოხმარების 11.0-11.2%-ია. 2018 წლიდან ტრანზიტს „გაზპრომი“ ვალუტით ანაზღაურებს.

აღსანიშნავია, რომ როგორც სომხეთის კონტროლის პალატის ჯერ კიდევ 2009-10 წლების ენერგო-სისტემის შემოწმების მასალებიდან ირკვევა, სომხეთში იმპორტირებული ირანული გაზის ნაწილი საქართველოსაც მიეწოდებოდა, რის სანაცვლოდაც სომხეთში „ერევნის თბოელექტროსადგური“ იმ წლებში საქართველოდან იღებდა ელექტროენერგიას თანაფარდობით, - 1 კუბმეტრ ირანულ გაზში 4.5 კვტ/სთ ელექტროენერგია.

სომხეთში იგივე ელექტროსადგური, 1 კუბმეტრ ირანულ გაზში, რომელიც მას „არმროსგაზპრომის“ თავრიზი-მეგრის გაზსადენით მიეწოდებოდა, ირანს უბრუნებდა 3 კვტ/სთ ელექტროენერგიას. ნათელია, რომ „ერევნის თბოელექტროსადგური“ საქართველოში გატანილსა და ირანიდან მიღებულ გაზის ყოველ კუბმეტრს შორის 1.5 კვტ/სთ ელექტროენერგიის ტოლ სხვაობას იღებდა. ამის შედეგია, რომ თუ 2009 წელს „ერევნის თბოელექტროსადგურმა“ საქართველოში 259 მლნ დრამის გაზი შემოიტანა, უკვე 2010 წელს ეს მაჩვენებელი გაათმაგდა და 2.2 მლრდ დრამი შეადგინა, რამაც სომხეთს საკმაოდ დიდი რაოდენობით იაფი ქართული ელექტროენერგია მისცა.

ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ „მაგისტრალური გაზსადენის“ ერთ-ერთი მილით საქართველოს, ჯერ კიდევ 2009 წელს, ირანული გაზის მცირე რაოდენობა უკვე მოეწოდებოდა. თუ ვთქვათ, ამ „მაგისტრალური გაზსადენის“ 1200 მმ-იანი მილი ქ. გარდაბანთან ევროპულ SCP-ს დაუკავშირდება, მაშინ ის შესაძლებელია გადაიტყეს რუსული გაზის ერთი ნაწილის დასავლეთში საექსპორტო ახალ მარშრუტად. ეს გაზი, SCP-ს გავლით, შემდგომში „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ სხვა გაზსადენებით, თურქეთიდან ევროპაში გაიგზავნება. სომხეთის მოხმარებისთვის კი გაზი შეიძლება გაიგზავნოს 700-მმ-იანი სათადარიგო მილით.

მიუხედავად ბრიუსელის წინააღმდეგობისა, სავარაუდოდ, აშშ-ს მხრივ გაზსადენების გაერთიანების იდეის კვლავ წამოწევა, ევროპაში გაზის საექსპორტო პროექტებს შორის კონკურენციის შესუსტებას ისახავს მიზნად. ამ მიზეზით, ეს იდეა ევროკავშირის ფინანსური პრობლემების ფონზე, შესაძლოა მალე ბრიუსელისთვისაც მიმზიდველი აღმოჩნდეს. ეს ევროპას გაზმომარაგების ალტერნატიული მარშრუტების განხორციელებას გაუადვილებს, ვინაიდან ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ გაძლიერებით უკვე მოსკოვიც დაინტერესდება და მოიხსნება ამ დერეფნისადმი რუსეთის ანტაგონიზმი.

მეტიც, ზოგიერთი ქართველი ექსპერტი და პოლიტიკოსი თვლის, რომ ეს კავშირი რუსულ და ევროპულ პროექტებს ურთიერთშემავსებელს გახდის, რითაც საქართველომაც შეიძლება ნახოს სარგებელი. კერძოდ:

ჯერ ერთი, ამ გზით გაიზრდება საქართველოზე გამავალი რუსული, აზერბაიჯანული და ირანული გაზის ნაკადები. შესაბამისად, მოიმატებს ქვეყანაში უფასოდ და შეღავათიანად დარჩენილი გაზის მოცულობა. ამით შეივსება ნახევრად დაუტვირთავი SCP და „მაგისტრალური“ გაზსადენები, და საქართველოს სატრანზიტო ამონაგები გაიზრდება, ისე რომ დამატებით ხარჯების გაწევა არც ქვეყნის

ბიუჯეტიდან და არც დასავლეთელი დონორების მხრიდან საჭირო არ იქნება, -აუცილებელი იქნება მხოლოდ მიღების გადაკვეთაზე - ქ. გარდაბანთან, სოფ. ჯანდარაში ე. წ. ინტერკონექტორის აგება.

მეორე, გაიზრდება ქვეყნის ენერგო-უსაფრთხოება, რადგან SCP-სთან მიერთებით რუსეთი დაინტერესდება „მაგისტრალური გაზსადენის“ მაქსიმალურად შევსებით და მისი გამართული მუშაობით, რადგან ეს მილი რუსეთს ახალი მარშრუტით, მაღალი წარმადობის დასავლურ საექსპორტო გაზსადენებთან დააკავშირებს. ასევე, გაიზრდება დასავლეთის მიერ საქართველოს უსაფრთხო სატრანზიტო დერეფნად გამოყენების ინტერესი, რადგანაც საქართველო გადაიქცევა გაზომარაგების რეგიონალურ კვანძად - „ჰაბად“.

მესამე, SCP-სა და „მაგისტრალური“ გაზსადენების ურთიერთდაკავშირება ირანისა და სომხეთის ინტერესებსაც დააკმაყოფილებს. ირანის გაზის ექსპორტის ეროვნული კომპანიის დირექტორმა განაცხადა, რომ ირანი აპირებს სამჯერ გაზარდოს გაზის ექსპორტი და მსოფლიო გაზით ვაჭრობაში თავისი წილი 2012 წლის 2%-დან 2020 წლის ბოლოსთვის 10%-მდე გაზარდოს. ჩინოვნიკმა ხაზი გაუსვა, რომ ამას თეირანი თავისი გაზის რუსეთში (რომელი მილით, უცნობია?!) და სხვა მეზობელ ქვეყნებში გატანით შეეცდება.

ზემოაღნიშნული ქართველი ექსპერტების ნაშრომებში მითითებულია, რომ „მაგისტრალური გაზსადენის“ ძირითადი მილი, რომლითაც ის ქ. გარდაბანთან SCP-ს შეუერთდება, შესაძლებელია მეორე ბოლოდან რევერსით, „თავრიზი-მეგრის“ გაზსადენის და სომხეთის გაზის ქსელის გავლით, გახდეს გარდაბნის მომავალ „ჰაბში“ ირანული გაზის სამხრეთიდან მიღების საშუალებაც. თავის დროზე – 2005-2006 წლებში, ამ აზრს, სრულიად სამართლიანად, „მაგისტრალური გაზსადენის“ პრივატიზაციის მოწინააღმდეგეები ავითარებდნენ. ეს იდეა სომხეთის ახლანდელი მთავრობისთვის მისაღებია, რადგან ამ გზით ის თავის დიდი ხნის ოცნებას აისრულებს და პანევროპულ პროექტში ჩაერთვება. თანაც ერევანი რუსეთისაგან ალტერნატიული გაზომარაგების წყაროს და სატრანზიტო მოსაკრებლებს მიიღებს. ამასთან, რუსეთიდან მისი გაზომარაგება ჩვეულებრივ გაგრძელდება „მაგისტრალური გაზსადენის“ 700 მმ-იანი სათადარიგო მილით, რომლის სიმძლავრე, სომხეთის დღევანდელ მოთხოვნილებას (2011-2020 წწ. წელს ეს მაჩვენებელი საშუალოწლიურად დაახლოებით 2.5 მლრდ კუბმეტრი იყო), სრულად დააკმაყოფილებს.

ამრიგად, გარდაბნის რუსულ-აზერბაიჯანული გაზის „ჰაბი“ რეგიონის ყველა ქვეყნის, და არც მთავარია – საქართველოს, ინტერესებს დააკმაყოფილებს. „გაზის ჰაბის“ საკითხის განხილვას პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის, უსაფრთხოების, ევროინტეგრაციის კომიტეტებისა და ეროვნული უშიშროების საბჭოს აპარატის კოორდინაცია სჭირდება.

სახმელეთო ტრანსპორტი „თურანის ჭიშკარს“ ვერ გამოიყენებს

„თურანის ჭიშკარის“ პროექტმა ბაქოს მხრივ ნახტევანსა და თურქეთს შორის ინფრასტრუქტურული სახმელეთო კავშირების გაფართოების მოთხოვნაც გამოიწვია. ნახტევანს თურქეთთან 8 კილომეტრიანი საზღვარი აქვს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, 2020 წლის თებერვალში გამართული ბაქოს მოლაპარაკებების შემდგომ პრესკონფერენციაზე, აზერბაიჯანისა და თურქეთის სახელმწიფოს მეთაურებმა განაცხადეს მემორანდუმის გაფორმების შესახებ ნახტევანსა და თურქეთის ქალაქ ყარსს შორის, აღნიშნული 8 კილომეტრიანი დერეფნის გავლით, სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობაზე. პროექტი წარმოადგენს ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალის გაგრძელებას. „ამას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. სომხეთის აგრესიული პოლიტიკის გამო ნახტევანი ცხოვრობს ბლოკადაში, ანუ ალყაშია მრავალი წლის განმავლობაში“- განაცხადა მაშინ აზერბაიჯანის პრეზიდენტმა ილჰამ ალიევმა. „ნახტევანისთვის დიდი პრობლემაა მისი პროდუქციის უცხოურ ბაზრებზე გატანა. ყარსი - იგდირი - ნახტევანის რკინიგზის მშენებლობა აღმოფხვრის ამ პრობლემას და ამით გააუმჯობესებს ნახტევანის ავტონომიური რესპუბლიკის კეთილდღეობას“ - თქვა მან. თავის მხრივ, რ. ტ. ერდოღანმა აღნიშნა, რომ დღის წესრიგშია ასევე, ჯერ კიდევ ამ საუკუნის დასაწყისში ინიცირებული, 160 კილომეტრიანი ტრანსსასაზღვრო გაზსადენის აგება. „ნახტევანს მეტი ექნება ბუნებრივი აირი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის კიდევ უფრო გაძლიერდება, როგორც ირანის, ასევე თურქეთის მხარდაჭერით“-განაცხადა პრესკონფერენციაზე თურქეთის სახელმწიფოს მეთაურმა.

მიუხედავად იმისა, რომ სომხეთის სიუნიკის (ზანგეზურის) რაიონის გავლით „თურანის ჭიშკრის“ კომუნიკაციების დაპროექტებაზე არა მარტო 2020 წლის 9 ნოემბრის, არამედ უკვე ი. ალიევის დ. რ. ტ. ერდოღანის 2021 წლის 15 ივნისს ქ. შუშაში ხელმოწერილ სამოკავშირეო დეკლარაციაშიცაა საუბარი, ეს უფრო ფანტაზიის ნაყოფს გავს, ვიდრე რეალობაზე დაფუძნებულ გეგმას. რეგიონალური ტრანსკასპიური პროექტების დაწყებამდე, სრულად დაუტვირთავი ბაქო - ახალქალაქი - ყარსის რკინიგზა თურქეთ - აზერბაიჯანის ეკონომიკური თანამშრომლობისთვის, სრულიად საკმარისია. თუმცა, თურქეთში არიან ძალები, რომლებიც საქართველოს არასტაბილურ სატრანზიტო ქვეყნად მიიჩნევენ და ამ ძალებს უნდათ „თურანის ჭიშკრის“ სახით, ახალი სატრანზიტო დერეფნის თურქულ ქ. იგდირიდან კასპიისპირეთამდე მიყვანა.

საბჭოთა კავშირის დროს აშენებული ყარსი-გიუმრი-ნახიჭევანი-მეგრ-ბაქო რკინიგზის ყარსი-გიუმრის მონაკვეთის აღდგენა ჯერ კიდევ 2009 წელს - თურქეთ-სომხეთის ციურისის ოქმებში იყო გათვალისწინებული, ანუ სომხეთ-თურქეთის ე.წ. „საფეხურთო დიპლომატიის“ დროს განიხილებოდა. თუმცა, აზერბაიჯანში ამ გზის გაგრძელებაზე საუბარი მაშინაც არ ყოფილა. და ეს შემთხვევითი არ არის...

როგორ შეიძლება ახლო პერსპექტივაში სომხეთის გავლით რკინიგზის გაგრძელებაზე საუბარი, როდესაც საერთაშორისო ორგანიზაცია International alert-ის 2014 წელს ჩატარებული კვლევით, ნახჭევანის სადგურ ორდუბადიდან სომხეთის მეგრის რაიონის ტერიტორიაზე მიმავალი რკინიგზის მონაკვეთი და 4 სადგური დაშლილი და დატაცებულია. სომხეთის ამ რაიონში არსებული რკინიგზის სპეციალური ნაგებობები, მათ შორის ერთი გვირაბი, ათწლეულების მანძილზე უმოქმედობისა და მოუვლულობის გამო, გამოუსადეგარ მდგომარეობაშია. უფრო მეტიც, 108 კმ რკინიგზა სომხეთის საზღვრიდან აზერბაიჯანის სადგ. გორადიზამდე მთლიანად განადგურებულია, ხოლო რკინიგზის რელსები და შპალები აყრილი და დატაცებულია.¹ ბევრი ნაგებობა, მათ შორის ვიადუკები, დრენაჟები, გადასასვლელები და სხვ. გამოუსადეგარია. რკინიგზის ამ მონაკვეთზე იყო 12 სადგური, რომელთა უმრავლესობა დაშლილია. (იხ. სქემა 2)

ყარსი-გიუმრი-ნახიჭევანი-მეგრ-ბაქოს უმოქმედო რკინიგზა

სქემა 2

ამრიგად, სახმელეთო სატრანსპორტო „თურანის ჭიშკრის“ უმთავრესი პრობლემა დაფინანსება იქნება. მდინარე არაქსის გასწვრივ ავტომაგისტრალისა და რკინიგზის აგება ძვირი დაჯდება. ცენტრალური აზიის ქვეყნებში, გასული საუკუნის 90-იანი წლებისგან განსხვავებით, თურქეთი აღარ წარმოადგენს არც უმთავრეს ინვესტორს, აღარც მთავარ სავაჭრო პარტნიორს. იქ მთავარი მოთამაშეები უკვე არა თურქეთი, არამედ - ჩინეთი და რუსეთია. ტრანსკასპიური პროექტების განხორციელების შემთხვევაშიც კი, ცენტრალური აზიის გაზი და ტვირთები არა თურქეთისკენ, არამედ ჩინეთისკენ და რუსეთისკენ მიდის და მომავალშიც წავა, ვინაიდან ამ რეგიონში სატრანსპორტო ფრაზტი და გაზის საბადოების უმეტესობაზე ლიცენზიები ჩინურ და რუსულ სახელმწიფო კომპანიებს აქვთ შეძენილი. ჩინეთი და რუსეთი ძირშივე აღკვეთენ პანთურქულ სოლიდარობას ცენტრალურ აზიაში, რადგან მათ თავიანთ სინდიან-უიღურის (ჩინეთი) და ვოლგისპირეთ-ჩრდილოეთ კავკასიის (რუსეთი) მუსლიმანური სეპარატიზმის უმთავრეს წამახალისებლად მიიჩნევენ.

მეტიც, ყარაბაღის მეორე ომამდე 7 თვით ადრე, 2020 წ. 25 თებერვალს გამართულ თურქეთ-აზერბაიჯანის უმაღლესი დონის სტრატეგიული თანამშრომლობის საბჭოს რიგით მე-8 სხდომის შემდეგ, რომელშიც ორივე ქვეყნის ლიდერები - რეჯეფ თაიფ ერდოღანი და ილჰამ ალიევი მონაწილეობდნენ, ხელი მოეწერა რიგ ორმხრივ დოკუმენტებს.

მოცემულ დოკუმენტებს შორის არის „თურქეთისა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკების მთავრობებს შორის დადებული ურთიერთგაგების მემორანდუმი ყარსი-იგდირი-არალიქი-დილუჩუ-სადარაქი-ნახჭევანი-ჯულფას სარკინიგზო პროექტის შესახებ“.

დოკუმენტს ხელი მოაწერეს აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტრანსპორტის, კომუნიკაციებისა და მაღალი ტექნოლოგიების მინისტრმა რამინ გულუზადემ და თურქეთის რესპუბლიკის ტრანსპორტისა და ინფრასტრუქტურის მინისტრმა ადილ ქარაისმაილოღლუმ. ეს პროექტი უკვე დიდი ხანია დაწყებულია!

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ყარსი-იგდირი-ნახჭევანის სარკინიგზო ხაზი, როგორც ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალის გაგრძელება, ყარსი-გიუმრი-ნახჭევანი-მეგრ-ბაქოს საბჭოთა რკინიგზის აღდგენა-რეკონსტრუქციასთან შედარებით, გაცილებით ეფექტიანი იქნება. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ რუსეთისა და სომხეთის ინტერესებშია არა ბაქო-თბილისი-ახალქალაქი-ყარსის, არამედ ადლერი - თბილისი - გიუმრი - ყარსის მარშრუტის აღდგენა და გიუმრიდან არა მარტო თურქეთთან, არამედ ირანთანაც დაკავშირება.

იგივე შეიძლება ითქვას „ერთი გზა, ერთი სარტყელის“ გლობალურ პროექტში თურქეთის მონაწილეობაზე. ანკარას სამეზობლოშიც და ხმელთაშუაზღვისპირეთის სხვა რეგიონებშიც კონფლიქტები აქვს. ცენტრალურ აზიაში „ერთი გზა, ერთი სარტყელის“ პროექტებში თურქეთის ჩართვის სურვილის გამოთქმაც კი, მისი ზემოთ განხილული კონფლიქტების ფონზე, სავარაუდოდ, გაართულებს ანკარას, მოსკოვთან და პეკინთან ისედაც დაძაბულ, ურთიერთობებს.

ამრიგად, სახმელეთო ტრანსპორტის საკითხის განხილვასაც პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის, უსაფრთხოების, ევროინტეგრაციის კომიტეტებისა და ეროვნული უშიშროების საბჭოს აპარატის კოორდინაცია სჭირდება. როგორია „თურანის ჭიშკრის“ საზღვაო განხორციელება?

ფართო შავი ზღვის რეგიონი (WBSA) და „თურანის ჭიშკარი“

ხმელთაშუა ზღვა-შავი ზღვის აუზში და მსოფლიო ოკეანეების მიმართულებით ტვირთების მოძრაობა სტაბილურად იზრდება. ქართული პორტები მაქსიმალურად უნდა შეეცადონ ცენტრალური აზიის ფრაზტის ხელში ჩაგდებას, თუმცა კონკურენცია საზღვაო-სატვირთო გადაზიდვებში მუდმივად იზრდება. გარდა ევროკავშირის ენერგეტიკული პროექტებისა, თურქეთში პორტებით და რკინიგზით გადაზიდვების გაზრდაზეც აქტიურად მუშაობენ. ამ მხრივ აღსანიშნავია თურქეთის მთავრობის დროული ნაბიჯები ქვეყნის სატრანსპორტო „ჰაბად“ გადაქცევის მიზნით.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში დასრულდა შავი ზღვის ხუთივე თურქული პორტის რეკონსტრუქცია. ქ. ანკარას დიდი სარკინიგზო კვანძის შექმნის შემდეგ, 2013 წელს ბოსფორის სრუტის ქვეშ გაიყვანეს „მარმარის“ სარკინიგზო გვირაბი, ხოლო 2021 წლის 26 ივნისს თურქეთის პრეზიდენტმა რეჯეფ ტაიპ ერდოღანმა, ქ. სტამბოლის ჩრდილო-დასავლეთ ბაშაკშეჰირის რაიონში, გამოაცხადა „სტამბოლის არხის“ (Istanbul Channel) მშენებლობის დაწყება. არხის გაყვანის იდეა ჯერ კიდევ 11 წლის წინ დაიბადა,

მაგრამ მისი რეალიზაცია, შიდა და გარე დაბრკოლებების გამო, მხოლოდ ახლა დაიწყო. არხის მშენებლობა ექვს წელს გაგრძელდება და 15 მლრდ დოლარი დაჯდება.

ამ პროექტის განხორციელება სტრატეგიული ამოცანაა, რომელსაც ერთი მხრივ შეუძლია ბოსფორის განმუხტვა და, მეორე მხრივ, თურქეთის გავლენის გაზრდა გლობალური მასშტაბით - იგივე „დიდი თურანის“ იდეის ხელშეწყობა.

თურქეთის სრუტეებში ნაოსნობის ინტენსივობა და ახალი არხის მშენებლობის საჭიროება შეიძლება დადასტურდეს ამ მონაცემებით: 1938 წელს ბოსფორში შევიდა 4.5 ათასი გემი, 1985 წელს - 24 ათასი, 1996-2000 წლებში - უკვე 47-50 ათასი ... Trend- თან ექსკლუზიურ ინტერვიუში, თურქეთის ტრანსპორტისა და ინფრასტრუქტურის მინისტრმა ადილ ქარაისმაილოღლუმ აღნიშნა, რომ შავი ზღვის აუზში ეკონომიკური აქტივობის ზრდის გამო, ამ მაჩვენებელმა შეიძლება მიაღწიოს 86 ათასს უახლოეს ათწლეულში. თუმცა, თურქეთის ტრანსპორტის სამინისტროს მონაცემებით, ბოლო 15 წლის განმავლობაში ბოსფორზე გადამავალი გემების რაოდენობა თანდათან შემცირდა: 2006 წელს 54 880-დან 2020 წელს 38404-მდე. შეიძლება შეიქმნას შთაბეჭდილება, რომ თუ გემების რაოდენობა მცირდება, მაშინ სრუტეებში ნავიგაცია გამარტივდება. მაგრამ გემების რაოდენობა მართალია შემცირდა, მაგრამ მათი ზომები და ტვირთამწეობა გაიზარდა.

ბოლო წლებში ბოსფორის გავლით 200 მეტრზე მეტი სიგრძის გემების რაოდენობა 35 პროცენტით გაიზარდა, - 2006 წელს 3 650-დან 2020 წელს 4 950-მდე, ხოლო ტვირთის მთლიანი მოცულობა გაიზარდა 30 პროცენტით, 476 მილიონი ტონადან 2006 წელს, 620 მილიონ ტონამდე - 2020 წელს.⁹

გასათვალისწინებელია, რომ ბოსფორი ერთ-ერთი ყველაზე გაუვალი სრუტეა: როგორც ნავიგაციის დარგის ექსპერტები აღნიშნავენ, 33 კილომეტრიანი სრუტის გავლისას გემმა ათჯერ მაინც უნდა შეიცვალოს კურსი.

არსებობს სერიოზული ეკოლოგიური რისკები, რომლებიც საფრთხეს უქმნის სტამბოლის უსაფრთხოებას: თითქმის ყოველდღე რამდენიმე ათეული ნავთობის, თხევადი გაზის და ტოქსიკური ქიმიკატების ტანკერი გაივლის ქალაქის ცენტრში, ხოლო ნავთობპროდუქტების ტრანსპორტირება სტაბილურად იზრდება: 1999 წელს ნავთობის ბრუნვა ბოსფორით დაახლოებით 95 მილიონი ტონა, 2010 წელს ეს მაჩვენებელი უკვე 140 მილიონი ტონა იყო, დღეს კი - 150 მილიონ ტონაზე მეტია.¹⁰

ეკოლოგიური პრობლემები განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ბოსფორის სრუტეში 1994 წელს კვიპროსის დროშის ქვეშ მცურავი ტანკერის, „ნასსიას“ ავარიის შემდეგ, როდესაც ასეულობით ათასი ტონა ნავთობი ქ. სტამბოლის ცენტრში, ბოსფორში ჩაიღვარა და მრავალმილიონიანი მეგაპოლისის ეკოლოგიური კატასტროფით დაემუქრა. ამ დროიდან გახშირდა თურქეთში ბოსფორის გვერდის ამქცევი არხის აგებაზე და „სრუტეების ეკოლოგიური ფონდის“ დაარსებაზე საუბარი. ამავე დროს, „მონტრეს კონვენციაში“ აღნიშნულ „...სავაჭრო გემების სრულიად თავისუფლად“ ცურვის საწინააღმდეგოდ, „შეუმჩნევლად“ შემოიღეს შეზღუდვებიც. მაგალითად, ტანკერებს ბოსფორში ცურვა მხოლოდ დღე-ღამის ნათელ დროს შეუძლიათ, აიკრძალა 200 მეტრზე გრძელი ტანკერების სრუტეში ლოცმანის გარეშე გადაადგილება. მოგვიანებით დაწესდა, რომ სრუტეში მცურავ ნავთობის და თხევადი გაზის ტანკერებს ორმაგი ფსკერი და სპეციალური განათება უნდა ჰქონდეთ და ა. შ.

ამრიგად, ნავიგაციის შეზღუდვებს თურქეთი დიდი ხანია იყენებს და არ არის გამორიცხული, რომ ალორძინდეს ამ რამდენიმე წლის წინ დაანონსებული „სრუტეების ეკოლოგიური ფონდის“ დაარსების იდეაც, რაც ტანკერებიდან ბოსფორის გავლის მოსაკრებლის გადახდას გულისხმობს. ახლა უკვე ანკარა ამ მოსაკრებლის დაწესებას, თურქეთის სხვადასხვა გარემოსდაცვითი კონვენციისადმი მიერთებით ასწნის...

ერთი შეხედვით, „სტამბოლის არხი“ საქართველოს პორტებსაც შეუქმნის გარკვეულ პრობლემებს შავ ზღვაში ნავიგაციის შესაძლო გაძვირების თვალსაზრისით. თუმცა, სტამბოლის 44 კილომეტრის სიგრძის, 275 მეტრი სიგანის და 20.75 მეტრი სიღრმის არხის მშენებლობამ შეიძლება თავისი „წვლილი“ შეიტანოს „საქართველოს რკინიგზის“ აფხაზეთის მონაკვეთის ამუშავებაში. მისი ამოქმედებით, უპირველეს ყოვლისა, რუსეთია დაინტერესებული, რადგან ამ გზით მიიღებს გასასვლელს სტრატეგიული მოკავშირეების – სომხეთის, ირანის, სირიის მაგისტრალებისკენ. „საქართველოს რკინიგზით“ რუსეთი ასევე შეძლებს ბოსფორი-დარდანელის გავლით ნავთობის ტრანსპორტირების

მოსალოდნელი წლიური ქვოტირების (ეკოლოგიური შეზღუდვების), ან ფასიანი „სტამბოლის არხის“ მოქმედების პირობებში, ნავთობპროდუქტების დასავლეთში ექსპორტი ტანკერების ნაცვლად ხმელეთით – ბაქო-თბილისი-ახალქალაქი-ყარსის რკინიგზით, ან ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენში ნავთობის ნაკადის გადამისამართებით, საქართველო-თურქეთის ტერიტორიის გავლით, განახორციელოს.

საქმე ისაა, რომ ამ არხის აგებით ბოსფორის და დარდანელის სრუტეებზე მშვიდობიან დროს თავისუფალი მიმოსვლა (ისინი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ნეიტრალურ წყლებადაა მიჩნეული 1936 წლის "მონტროს კონვენციით" და 1982 წ. "გაეროს საზღვაო კონვენციით" - UN Maritime Convention) შეიზღუდება და რუსული და ყაზახური ნავთობის ტრანსპორტირება ახალი "სტამბოლის არხით" უნდა დაიწყოს, რაც ძალიან ძვირი ეღირება...

ერთის მხრივ, თურქეთის ოფიციალურმა წარმომადგენლებმა არაერთხელ განაცხადეს, რომ თითქოს "სტამბოლის არხს" არაფერი ექნება საერთო 1936 წელს ხელმოწერილ „მონტროს კონვენციით“ სამხედრო გემების მიღებასთან და ასევე გამორიცხავენ, რომ ვინმე აიძულონ გამოიყენონ ახალი არხი ბოსფორის ნაცვლად. „მონტროს კონვენციის“ მე-2 მუხლში ნათქვამია: "მშვიდობიან დროს, ნებისმიერი დროშის ქვეშ მცურავ სავაჭრო გემებს სრულიად თავისუფლად შეუძლიათ სრუტეებში შესვლა და ნავიგაცია." მაგრამ, ზემოაღნიშნულ კონვენციაში არაფერია ნათქვამი ეკოლოგიურ შეზღუდვებზე, ვინაიდან იმ დროს გარემოს დაცვაზე ნაკლებად ფიქრობდნენ.

მეორეს მხრივ თურქეთში უკვე არსებობს ე.წ. "სრუტეების ეკოლოგიური ფონდის" პროექტი და ბოსფორზე ნაოსნობის შეზღუდვები. რუსეთის და ყაზახეთის საერთაშორისო ნავთობის კომპანიები უკვე ეძებენ სრუტეებისა და "სტამბოლის არხის" გვერდის ამქვევ გზას! ყველაზე რელურია ნავთობის ნოვოროსიისკიდან აფხაზეთის გავლით თურქეთში, - სახმელეთო გზით გადამისამართება. ამით სოხუმშიც დაინტერესდებიან, მოსკოვშიც და ასტანაშიც.

საქართველოს რკინიგზის აფხაზეთის მონაკვეთის აღდგენა, ან ნავთობსადენით ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანთან „კასპიის მილსადენის კონსორციუმის“ (CPC) დაკავშირება, ყაზახეთის და იქ ოპერირებადი ამერიკული და ევროპული ნავთობის კომპანიების ინტერესებში შედის. საქმე ისაა, რომ 2016 წლის ბოლოს დამთავრდა CPC-ის თენგიზი-ატირაუ-ნოვოროსიისკის ნავთობსადენის რეკონსტრუქცია. მისი წლიური სიმძლავრე 25 მლნ ტონიდან, 67.5-70 მლნ ტონამდე გაიზარდა და მალე 83 მლნ ტონას მიაღწევს.¹¹ ეს პროექტი 2011 წელს ქ. კრიმსკის რაიონში მომხდარმა წყალდიდობამ შეაფერხა, თუმცა ამჟამად მისი ექსპლუატაცია წარმატებით მიმდინარეობს. ყაზახეთის თენგიზის, კაშაგანის, კუმკოლის და კარაჩაგანაკის ნახშირწყალადების თურქული სრუტეებით ტანკერებით ტრანსპორტირებას, სავარაუდოდ, ეკოლოგიური მოსაზრებებით (სტამბოლის ცენტრში - ბოსფორით უკვე ყოველ 12 წუთში ერთი დიდი გემი გაივლის, რომელთაგან ყოველი მესამე - ტანკერია!) თურქეთი მალე აღარ დაუშვებს და ტანკერებს ფასიან „სტამბოლის არხისკენ“ გადაამისამართებს.

„სტამბოლის არხის“ პროექტის დაწყების საპასუხოდ, რუსეთ-ყაზახეთ-ირანის ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში ინიცირებული ორი არხის - XX ს. 30-იან წლებში უკვე დაწყებული და მეორე მსოფლიო ომის გამო შეჩერებული კუმა-მანიჩის, ანუ „ევრაზიის არხის“ ორი მარშრუტის, და 60-იან წლებში ინიცირებული, კასპიის ზღვა-სპარსეთის ყურის არხების მივიწყებული პროექტების, მედიაში აქტუალიზაცია მოხდა. აღნიშნული პროექტებიდან თუნდაც ერთის, „ევრაზიის არხის“ (იხ. სქემა 3) განხორციელება საქართველოსთვის მისი სატრანზიტო ფუნქციის დაკნინებას მოასწავებს, ის შეიძლება ერთგვარად „განზე დარჩეს“, რაც მის გეოეკონომიკურ მნიშვნელობაზე და, შესაბამისად, მის მიმართ დასავლეთის ქვეყნების ინტერესზე უდავოდ აისახება.¹²

გასული საუკუნის 30-იან წლებში დაპროექტებული „ევრაზიის არხის“ (კუმა-მანიჩის) ორი მარშრუტი

სქემა 3

ამდენად, საქართველოსთვის ნავთობის სატრანზიტო ფუნქციის შენარჩუნების ერთადერთი გამოსავალია ნოვოროსიისკიდან რკინიგზით, აფხაზეთის გავლით, ან ახალი ნავთობსადენით, - „ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის“ ნავთობსადენში ყაზახური და რუსული ნავთობის ჩატვირთვა. სავარაუდოდ, ამ პრობლემას რუსეთი და ყაზახეთი საქართველოს ხელისუფლების წინაშე „სტამბული არხის“ მშენებლობის დასრულებამდე დააყენებენ. ამით, კრემლში და ასტანაში მძლავრი ენერგეტიკული ლობის არსებობის პირობებში, საქართველოს აფხაზეთის პრობლემის მშვიდობიანი გადაწყვეტის პერსპექტივა გაუჩნდება (სხვათა შორის, აფხაზეთის გავლით თურქეთისკენ ნავთობსადენის გაყვანის გზით, აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარების იდეას, ჯერ კიდევ 1992 წელს, ე. შევარდნაძე აყენებდა). მით უმეტეს, რომ ამ საკითხის დარეგულირებაში ისეთი ძლიერი „აქტორი“ ჩერთვება, როგორც ყაზახეთში მოქმედი ამერიკული და ევროპული ენერგეტიკული კომპანიებია!

ამ საკითხებსაც პარლამენტის ეკონომიკური პროფილის, ევროინტეგრაციის, უსაფრთხოების კომიტეტებისა და ეროვნული უშიშროების საბჭოს აპარატის კოორდინაცია სჭირდება.

დასკვნა

ზემოაღნიშნული არგუმენტები გვეძლევა იმის თქმის საფუძველს, რომ საქართველოს შესაბამისი უწყებების გამიზნული პოლიტიკის გატარებით, შეიძლება „თურანის ჭიშკარი“ ძველი „დიდი თურანის“ კარგად დავიწყებული პროექტის თეორიულ „რე-მეიქად“ დარჩეს.

ზემოაღნიშნული დეტალები არც აზერბაიჯანის და არც თურქეთის არანაირ გეოპოლიტიკურ გაძლიერებაზე არ მეტყველებს. პირიქით, „თურანის ჭიშკარის“ კომუნიკაციები, გახსნის დღიდან, შესაძლოა სომხების მუდმივი დივერსიების ობიექტი იყოს, ხოლო წლის შემდეგ ისევ სომხეთმა დაიბრუნოს ომით, თუ აზერბაიჯანი არ იქნება თანახმა შეთანხმების გაგრძელებაზე, და თავის მხრივ, მონიდომებს რუსი სამშვიდობოების გაყვანას ყარაბაღის დარჩენილი ნაწილის ძალისმიერად დასაბრუნებლად. ანუ, საქართველოს შესაბამისი უწყებებს აქვს საკმარისი დრო, რათა სტატიაში განხილული გაზის, ნავთობის, რკინიგზის, საზღვაო-სატრანსპორტო პროექტები ქვეყნის ეკონომიკური რეუნიფიკაციისათვის გამოიყენონ.

ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ზემოაღნიშნულ საკითხებზე ეროვნული უსაფრთხოების საბჭო, პარლამენტის შესაბამის კომიტეტებთან მჭიდრო თანამშრომლობით, უკვე აქტიურად უნდა მუშაობდეს.

ლიტერატურა

თურქეთს, რომელიც 1964 წლიდან ევროკავშირის ასოცირებული წევრია, ამ გაერთიანებაში გაწევრიანების განაცხადი ჯერ კიდევ 1987 წლის 14 აპრილს აქვს წარდგენილი. იხ.: Эрдоган считает, что ЕС без Турции не сможет сохранить свою мощь. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11330411>

იხ. მაგალითად: Азербайджан удвоит поставки газа в ЕС, если получит коридор в Нахичевань. Анкара, 16.12.2020, <http://realtribune.ru/news/world/5590>; Трубопроводные новости и зангезурская паника. <https://minval.az/news/124068453> из кеша Google. Она представляет собой снимок страницы по состоянию на 29 дек 2020 01:03:16 GMT და ა.შ.

https://ka.wikipedia.org/wiki/მთიან_ყარაბაღში_ცეცხლის_შეწყვეტის_შეთანხმება

<https://news.day.az/economy/1293960.html>

Azerbaijan Turkey return to plan for gas pipeline to Azeri exclave. <http://online.flipbuilder.com/myab/eafb/mobile/index.html> pp.4-5; p.8

International alert. ВОССТАНОВЛЕНИЕ ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ: ОЦЕНКА ПОТЕНЦИАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА Том 2: Карс–Гюмри–Нахичевань– Мерпи–Баку https://www.international-alert.org/sites/default/files/Caucasus_RailwaysRehabilitationPt2_RU_2013.pdf стр.3;

Там же. стр.15

Канал «Стамбул»: еще один шаг Турции к триумфу. <https://www.trend.az/world/turkey/3445587.html>

Там же.

Там же.

CPC system to transport 67.5 mln tons of crude oil in 2021. 2021 February 26 11:42 <https://portnews.ru/news/309407/>

ევრაზიის არხი და საქართველოს სატრანზიტო ფუნქცია.

<http://saqinform.ge/news/871/%2C%2Cevraziis+arxi%E2%80%9D+da+saqarTvelos+satranzito+funqcia.html>

ბიზნესპროცესების სტრატეგიული მენეჯმენტის მოდელირებაში იტერაციული მიდგომების გამოყენება

Teimuraz Berdzenishvili

Nato Bebiashvili

Teimuraz Tutberidze

Georgian Technical University, Georgia

აბსტრაქტი

ნაშრომში განხილულია ბიზნესპროცესების სტრატეგიული მენეჯმენტის იმიტაციური მოდელების შესწავლა/ანალიზის პროცესში იტერაციული მიდგომების გამოყენების საკითხები. ბიზნესპროცესების მოდელებით აღწერა გამოიყენება კომპანიის საქმიანობის ოპტიმიზაციისა და გაუმჯობესებისთვის, აგრეთვე ვიწრო ადგილებისა და ფუნქციების დუბლირების აღმოფხვრისთვის. ბიზნესპროცესების იმიტაციური მოდელები საშუალებას იძლევა შეფასდეს მათი შესრულების ეფექტურობა პროცესის ისეთი საწყისი ან კორექტირებული მონაცემების შეყვანით, რომლებიც ჯერ არ ყოფილა გამოყენებული საწარმოს რეალურ მუშაობაში. ბიზნესპროცესების მოდელირებისას სასურველი შედეგი მიიღწევა მხოლოდ ბიზნესპროცესების სრული ჯაჭვის ყოველი ცალკეული ელემენტის ზუსტი აღწერის, შეფასებისა და შესაძლო კორექტივების გათვალისწინებით, რისი განხორციელება პირდაპირი რიცხვითი მეთოდებით თითქმის შეუძლებელია. სტრატეგიული მენეჯმენტი არ არის დისკრეტული, წერტილოვანი მოვლენა, მიმდინარეობს უწყვეტ რეჟიმში. ის შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ როგორც შესაძლებლობების (უნარიანობის) იტერაციული პროცესი, რომელიც ვითარდება ბიზნესმოთხოვნების შესაბამისად. ბიზნესპროცესის მოდელების შესწავლა/შეფასებისთვის განხილულია მიახლოებითი რიცხვითი (იტერაციული) მეთოდები. ჩვენი მიდგომით, დასაწყისში, ბიზნესპროცესების მიმდინარეობის ამსახველ, წარმოსახვით წრფეს, ვყოფთ სასრულ მონაკვეთებად, ე.წ. იტერაციულ ეტაპებად, კვეთის წერტილებში, მიღებულ შედეგებს ვადარებთ დაგეგმილს და კომპიუტერული პროგრამის საშუალებით, მახასიათებლების კორექციის მეშვეობით, ვახდენთ, განმეორებადი ციკლით, ცდომილების მინიმიზაციას. შემდეგ, გადავდივართ მომდევნო იტერაციულ ეტაპზე და ა.შ. ბოლო ეტაპის ჩათვლით. იტერაციულ ეტაპებზე აუცილებელია გამოვავლინოთ არსებული სიტუაციის ყველა ნეგატიური მხარე და არსებული პრობლემების მიზეზშედეგობრივი კავშირები, ამისთვის ვიყენებთ SWOT და PEST ანალიზის ელემენტებს, ვაფასებთ ორგანიზაციის ძლიერ და სუსტ მხარეებს, შესაძლებლობებსა და სავარაუდო რისკებს, პროექტის გარე გარემოს, სიცოცხლისუნარიანობას, მიზნებსა და საქმიანობის გაგრძელების პერსპექტივებს. ნაშრომში, განხილული ამოცანების გადაწყვეტის შედეგად, მივიღებთ ბიზნესპროცესების იმიტაციური მოდელის ავტომატიზირებული მართვის მრავალფუნქციურ სისტემას, ხოლო შესაბამისი მხარდაჭერის ან დაფინანსების შემთხვევაში, შესაძლებელია მოდულური ტიპის პროგრამული პაკეტის შემუშავება, რომელშიც სხვა პროგრამულ მოდულებთან ერთად, გათვალისწინებული იქნება კონკრეტული ორგანიზაციის ბიზნესმოთხოვნების ამსახველი პროგრამული მოდულის ჩაშენების შესაძლებლობა.

საკვანძო სიტყვები: მოდელირება, იტერაცია, ბიზნესპროცესები, SWOT ანალიზი

Using Iterative Approaches in Modeling Business Processes Strategic Management

Abstract

The use of iterative approaches in the process of studying/analyzing imitation models of strategic management of business processes is considered. Business process modeling is used to optimize and improve the company's operations and avoid duplication of positions and functions. Imitation business process models allow you to evaluate the effectiveness and completeness by entering such initial or corrected data of the process, which have not yet been used in the real work of the enterprise. When modeling business processes, the desired result is achieved only by accurate

description, evaluation, and possible corrections of each element of the complete chain of business processes, which is almost impossible to implement by direct numerical methods. Strategic management is not a discrete, point event, it is ongoing. It can be imagined as an iterative process of opportunities (ability) that develops according to business requirements. Approximate numerical (iterative) methods are used to study/evaluate business process models. According to our approach, in the beginning, we divide the imaginary line reflecting the course of business processes into finite sections, the so-called iterative stages, at the intersection points, we compare the results obtained with the planned ones and, through the correction of the characteristics using a computer program, we minimize the errors by repeating the cycle. Then, we move on to the next iterative stage and so on, including the last stage. At the iterative stages, it is necessary to identify all the negative aspects of the current situation and the causal links of the existing problems, for which we use SWOT and PEST analysis elements. Assess the organization's strengths and weaknesses, opportunities, potential risks, project environment, viability, goals, and prospects for continuing activities. In the article, as a result of solving the problems discussed, we get a multifunctional automated system for managing a simulation model of business processes, and with appropriate support or funding, a modular-type software package can be developed. Which will include the ability to embed a software module that reflects the business needs of a particular organization.

Keywords: modeling, iteration, business processes, SWOT analysis

შესავალი

სტრატეგიული მენეჯმენტის მთავარი მიზანია ბიზნესისა და ორგანიზაციის შესაძლებლობების დარეგულირება. წარმატებული სტრატეგიული მენეჯმენტი უზრუნველყოფს ორგანიზაციის რესურსების მაქსიმალურ გამოყენებას, სააქციო ღირებულების ფორმირებასა და შესაბამისად, ინვესტიციებიდან მაქსიმალურ უკუგებას. ბიზნესპროცესების სტრატეგიული მენეჯმენტის დაპროექტებაში, გაუმჯობესებასა და შეფასებაში ფართოდ გამოიყენება მოდელირება.

სტრატეგიული მენეჯმენტის მოდელირებისას ძალზედ რთულია ბიზნესპროცესების შესაძლო მიმდინარეობის ზუსტი ანალიზი, რადგან გასათვალისწინებელია მაჩვენებლების ფართო სპექტრის შეფასება. ამ ამოცანის გადაწყვეტა პირდაპირი რიცხვითი მეთოდებით თითქმის შეუძლებელია, რადგან მოითხოვს მრავალუცხოვანი განტოლებების გამოთვლას, ამოხსნის ეფექტიანი ალგორითმის არარსებობის პირობებში. სტრატეგიული მენეჯმენტი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ როგორც შესაძლებლობების (უნარიანობის) იტერაციული პროცესი, რომელიც ვითარდება ბიზნესმოთხოვნების შესაბამისად. სტრატეგიული მენეჯმენტი არ არის დისკრეტული, წერტილოვანი მოვლენა, ის მიმდინარეობს უწყვეტ რეჟიმში.

სტრატეგიულ მენეჯმენტში იტერაციული მიდგომების გამოყენების იდეა მდგომარეობს შემდეგში: დასაწყისში, განსახილველი პროექტის ბიზნესპროცესების მიმდინარეობის კომპიუტერულ მოდელში, პროცესების თანმიმდევრობის დინამიკის ამსახველ წრფეს ვყოფთ სასრულ მონაკვეთებად, ე.წ. იტერაციულ ეტაპებად; დაყოფის შედეგად მიღებულ, დროში განსაზღვრულ, საკვანძო წერტილებში, ვაანალიზებთ ამ იტერაციულ ეტაპზე ჩატარებული სამუშაოების შედეგებს; მიღებული შედეგების დაგეგმილ შედეგებთან შედარებით, გავიანგარიშებთ ცდომილების კოეფიციენტს და მახასიათებლების თანმიმდევრული კორექციის მეშვეობით, განმეორებადი ციკლით, ვახდენთ ცდომილების კოეფიციენტის მინიმიზაციას; ცდომილების კოეფიციენტის ზღვრული მნიშვნელობის მიღწევის შემდეგ, კომპიუტერული პროგრამის საშუალებით, გადავდივართ ბიზნესპროცესების მიმდინარეობის შემდეგ იტერაციულ ეტაპზე და ა.შ., ბოლო ეტაპის ჩათვლით.

გამოყენებული მეთოდები

იტერაციული მეთოდები – ეს ეტაპობრივი მიახლოების მეთოდებია, სადაც დასაწყისში აუცილებელია ავსახოთ მოცემულობის მიახლოებითი ამოხსნა – საწყისი მიახლოება. ამის შემდეგ, გარკვეული ალგორითმის მეშვეობით, მიმდინარეობს გაანგარიშების ერთი ციკლი, რომელსაც ეწოდება იტერაცია. განვლილი იტერაციის შედეგი განსაზღვრავს ახალ მიახლოებას. იტერაციები გრძელდება იტერაციის შედეგების საჭირო სიზუსტის მიღწევამდე. იტერაციული მეთოდების უპირატესობებია:

- საჭიროებს კომპიუტერის მეხსიერებაში არა სისტემის მთელი მატრიცის, არამედ მხოლოდ რამოდენიმე N კომპონენტის ვექტორის შენახვას;
- საბოლოო შედეგების ცდომილებები არ იკრიბება, რადგან თვითოეულ იტერაციაში ყოველი გამოთვლის სიზუსტე განისაზღვრება წინა იტერაციის შედეგებით და პრაქტიკულად არ არის დამოკიდებული ადრე შესრულებულ გამოთვლებზე.

SWOT ანალიზი – ორგანიზაციის ძლიერი და სუსტი მხარეების, მისი შესაძლებლობების და მოსალოდნელი საშიშროების ანალიზი. ასეთი ანალიზი წარმოადგენს ორგანიზაციის შეფასების საფუძველს. სახელწოდება მომდინარეობს თავად ამ სისტემისთვის მნიშვნელოვანი სამიზნე აქცენტების სახელწოდებებიდან (Strengths - ძლიერი მხარეები, Weaknesses - სუსტი მხარეები, Opportunities - შესაძლებლობები, Threats - საფრთხეები) და თავისი არსით აბრევიატურას წარმოადგენს. ორგანიზაცია, რომლის ანალიზიც ტარდება, განიხილება ოთხი მხრიდან: ძლიერი მხარეები – დადებითი თვისებები; სუსტი მხარეები – უარყოფითი თვისებები; შესაძლებლობები – მისი პოტენციალი; საშიშროებები – ასპექტები, რომლებსაც შეუძლია ხელი შეუშალოს ორგანიზაციის მომავალ მიღწევებს.

SWOT ანალიზი ტარდება “გონებრივი შტურმის” საშუალებით გარკვეული ორგანიზაციების წარმომადგენლების მონაწილეობით. მონაწილეთაგან ერთ-ერთი მოქმედებს, როგორც შუამავალი, რომელიც წარმართავს მუშაობას, იღებს წინადადებებს, იწერს და განაზოგადებს მიღებულ ინფორმაციას. მსჯელობის შედეგები იწერება დაფაზე ან ფურცელზე, რომელიც გაყოფილია ოთხ თანაბარ ნაწილად, თითოეული განეკუთვნება შემოკლებული სათაურის თითოეულ შემადგენელ ნაწილს. ჯგუფი არ უნდა იყოს ძალიან დიდი, მონაწილეებს უნდა მიეცეს საკმარისი დრო წინადადების მოფიქრებისათვის.

PEST ანალიზი წარმოადგენს საშუალებას, რომელიც გამოიყენება ორგანიზაციის ან პროექტის გარე გარემოს, სიცოცხლისუნარიანობის, მიზნებისა და პერსპექტივაში საქმიანობის შეფასებისთვის. ცნობილია, რომ ორგანიზაცია ფუნქციონირებს გარემოში, რომელშიც იგულისხმება სახელმწიფო ორგანოები, კონკურენტები, მომხმარებლები. მის საქმიანობაზე ზემოქმედებას ახდენს აგრეთვე იურიდიული, ეკონომიკური, სოციალური და ტექნოლოგიური ფაქტორები, ორგანიზაციის მუშა გარემოზე კი – ყველა ჩამოთვლილი ფაქტორი. ყველა გარე ფაქტორი ხელს უწყობს ან წინააღმდეგობას უქმნის მას, ამიტომ SWOT ანალიზი, როგორც წესი, წინ უსწრებს PEST ანალიზს.

აუცილებელია გამოვავლინოთ არსებული სიტუაციის ყველა ნეგატიური მხარე და არსებული პრობლემების მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები. ამისათვის ვლინდება პრობლემები, რომლებიც არსებობს იმ ორგანიზაციაში, ვისთვისაც მუშავდება პროექტი და პრობლემური დიაგრამა, რომელიც გვიჩვენებს მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებს.

ძირითადი ტექსტი

ბიზნესპროცესების მოდელირების ძირითადი მიზანია ბიზნესპროცესების რეალური შესრულებისა და მომავალი მდგომარეობის აღწერის დადგენა. ამ დროს განისაზღვრება, თუ როგორია პროცესის შესრულების შედეგი, ვის მიერ და რა ქმედებები ხორციელდება, როგორია მათი თანმიმდევრობა პროცესის შესრულების დროს და რამდენად საიმედოა პროცესი (წარუმატებელი შესრულების ალბათობა) და როგორ შეიძლება პროცესის გაფართოვება/მოდულირება მომავალში. მნიშვნელოვანია ბიზნესპროცესების გამჭვირვალობის უზრუნველყოფა, რადგან მხოლოდ ამ შემთხვევაში ბიზნესპროცესის მფლობელს, ბიზნესანალიტიკოსს, ხელმძღვანელობასა და სხვა დაინტერესებულ მხარეებს მკაფიო წარმოდგენა ექმნებათ, თუ როგორ არის ორგანიზებული სამუშაო. ბიზნესპროცესების გააზრება შესაძლებლობას იძლევა შეფასდეს მათი ეფექტურობა და ხარისხი. რაც აუცილებელია ბიზნესის მხარდამჭერი ინფორმაციული ტექნოლოგიების ინფრასტრუქტურის შემუშავებისა და გამოყენებითი სისტემების წარმატებით განვითარებისთვის.

ბიზნესპროცესის მოდელი მისი ფორმალიზებული (გრაფიკული, ცხრილური, ტექსტური, სიმბოლური) აღწერაა, რომელიც ასახავს საწარმოს რეალურ ან სავარაუდო საქმიანობას. მოდელი, როგორც წესი, შეიცავს შემდეგ ინფორმაციას ბიზნესპროცესების შესახებ:

- პროცესის შემადგენელი ნაბიჯების ნაკრები - ბიზნესფუნქციები;

- ბიზნესფუნქციების შესრულების წესი;
- ბიზნესპროცესის ჩარჩოებში კონტროლისა და მართვის მექანიზმები;
- თითოეული ბიზნესფუნქციის შემსრულებლები;
- თითოეული ბიზნესფუნქციის შესასრულებლად საჭირო რესურსები;
- ბიზნესფუნქციებისა და მთლიანად პროცესის შესრულების მახასიათებელი პარამეტრები.

ბიზნესპროცესების მოდელირებისთვის შესაძლებელია სხვადასხვა მეთოდების გამოყენება. მოდელირების მეთოდი ან მეთოდისა მოიცავს მოქმედებების თანმიმდევრობას, რომლებიც უნდა შესრულდეს მოდელის შესაქმნელად, ანუ მოდელირების პროცედურას და გამოყენებულ ნოტაციას (ენას). ბიზნეს-პროცესების მოდელირების ყველაზე პოპულარული მეთოდოლოგიაა ARIS, მაგრამ ასევე ცნობილია Catalyst, Business Genetics, SCOR (Supply/Chain Operations Reference), POEM (Process Oriented Enterprise Modeling) და ა.შ.

კომპანიის ბიზნესპროცესების მოდელირებისას ობიექტების სახით შეიძლება წარმოდგენილი იყოს კონკრეტული ელემენტები, მაგალითად, კლიენტი, შეკვეთა, მომსახურება და ა.შ. თითოეულ ობიექტს ახასიათებს ატრიბუტების ნაკრები, რომელთა მნიშვნელობა განსაზღვრავს მის მდგომარეობას, აგრეთვე ამ მდგომარეობის შემოწმებისა და შეცვლის ოპერაციების ერთობლიობას. ბიზნესპროცესების მოდელებით აღწერა გამოიყენება კომპანიის საქმიანობის ოპტიმიზაციისა და გაუმჯობესებისთვის, ვიწრო ადგილების, ფუნქციების დუბლირებისა და ა.შ. აღმოფხვრის გზით. ბიზნესპროცესების იმიტაციური მოდელები საშუალებას იძლევა შეფასებულ და დანახულ იქნას მათი ეფექტურობა და შესრულება პროცესის საწყისი მონაცემების შეყვანით, რომლებიც ჯერ არ ყოფილა გამოყენებული საწარმოს რეალურ მუშაობაში.

რთული სისტემების მოდელირებიდან, გამოიყოფა შემდეგი ტიპის მოდელები:

- ფუნქციონალური, რომლებიც აღწერს სისტემის მიერ შესრულებადი ფუნქციების ერთობლიობას, მათ შესასვლელებს და გამოსასვლელებს;
- ქვევითი, აჩვენებს როდის და/ან რა პირობებში ხორცილდება ბიზნესფუნქციები, ისეთი კატეგორიების საშუალებით, როგორიცაა სისტემის მდგომარეობა, მოვლენა, ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლის პირობები და მოვლენების თანმიმდევრობა;
- სტრუქტურული, რომლებიც ახასიათებს სისტემის მორფოლოგიას - ქვესისტემების შემადგენლობას, მათ ურთიერთკავშირს;

კომპანიაში ბიზნესპროცესების მოდელირება შეიძლება მიზნად ისახავდეს მრავალი განსხვავებული ამოცანის გადაჭრას:

- ზუსტად განისაზღვროს ბიზნესპროცესის შედეგი და შეფასდეს მისი მნიშვნელობა ბიზნესისთვის;
- განისაზღვროს ბიზნესპროცესის მოქმედებების ნაკრები. ამოცანებისა და მოქმედებების ნაკრების განსაზღვრა, რაც ქმნის ბიზნესპროცესს და ფრიად მნიშვნელოვანია მისი დეტალური გაგებისთვის;
- მოქმედებების განხორციელების თანმიმდევრობის განსაზღვრა. მოქმედებები ერთი ბიზნესპროცესის ფარგლებში შეიძლება სრულდებოდეს, როგორც თანმიმდევრულად, ასევე პარალელურად. აშკარაა, რომ პარალელურ შესრულებას, თუ ეს დაშვებულია, შეუძლია შეამციროს პროცესის შესრულების საერთო დრო და, შესაბამისად, გაზარდოს მისი ეფექტურობა;
- პასუხისმგებლობის ზონების დანაწილების განხორციელება. თავდაპირველად უნდა განისაზღვროს და შემდეგ გაკონტროლდეს როგორ აწარმოებს პასუხისმგებლობას ამა თუ იმ ქმედების ან მთლიანად პროცესის შესრულებაზე, ესა თუ ის თანამშრომელი ან ქვეგანყოფილება;

- განისაზღვროს ბიზნესპროცესით მოთხოვნილი რესურსები. ზუსტი ცოდნა იმისა თუ ვინ რომელ რესურსებს იყენებს და რომელი ოპერაციებისთვის, შესაძლებელს ხდის გაუმჯობესდეს რესურსების ეფექტურობა დაგეგმვისა და ოპტიმიზაციის გზით;
- პროცესში ჩართულ თანამშრომლებსა და კომპანიის განყოფილებებს შორის ურთიერთქმედების დადგენა და მათი შეფასება, შემდეგ კი მათ შორის კომუნიკაციის ეფექტურობის გაუმჯობესება;
- პროცესის პოტენციური ვიწრო ადგილების და მისი გაუმჯობესების შესაძლებლობის დადგენა, რაც შემდგომ შეიძლება გამოყენებულ იქნას პროცესის ოპტიმიზაციისთვის;
- სტანდარტების ხარისხის უფრო ეფექტური დანერგვა, როგორიცაა ISO 9000 და სერტიფიკაციის წარმატებით გავლა;
- ბიზნესპროცესების მთლიანად ან მათი ცალკეული ნაბიჯების ეფექტური ავტომატიზაციის ჩატარება გარე გარემოსთან ურთიერთქმედების ჩათვლით (მომხმარებლებთან, მომწოდებლებთან, პარტნიორებთან);
- კომპანიის ბიზნესპროცესების მთლიანობის გააზრების შედეგად, მთლიანად საწარმოს საქმიანობის გაგება და აღწერა.
- უკუგების უზრუნველყოფა.

ნაშრომში ჩატარებული ქმედებებით ვახდენთ ორგანიზაციაში არსებული და მოსალოდნელი სიტუაციების ყველა ნეგატიური მხარისა და პრობლემების მიზეზშედეგობრივი კავშირების დადგენას, ვაფასებთ ორგანიზაციის ძლიერ და სუსტ მხარეებს, შესაძლებლობებსა და სავარაუდო რისკებს, პროექტის გარე გარემოს, სიცოცხლისუნარიანობას, მიზნებს, საქმიანობის გაგრძელების პერსპექტივებსა და ყოველივე ამ პროცესების ავტომატიზირებისა და მართვისთვის ვქმნით ბიზნესპროცესების იმიტაციური მოდელის პროგრამულ პაკეტს, რომელიც სრულფასოვნად შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას ნებისმიერი ტიპისა და პრინციპის ორგანიზაციისთვის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დამატებით შევიმუშავებთ ამ ორგანიზაციის სპეციფიკური ბიზნესმოთხოვნების ამსახველ პროგრამულ მოდულს, შემდგომში მისი ძირითად პროგრამულ პაკეტში ჩაშენების პერსპექტივით.

დასკვნა

ნაშრომში განხილული, ბიზნესპროცესების სტრატეგიული მენეჯმენტის მოდელირებაში იტერაციული მიდგომების გამოყენების საკითხები, ძალზედ აქტუალურია. სტრატეგიული მენეჯმენტი არ არის დისკრეტული, წერტილოვანი მოვლენა, მიმდინარეობს უწყვეტ რეჟიმში და სასურველი შედეგი მიიღწევა მხოლოდ ბიზნესპროცესების განხორციელების სრული ჯაჭვის შესწავლის, ანალიზისა და შესაბამისი, ეტაპობრივი კორექტივების გათვალისწინებით. აქედან გამომდინარე, ბიზნესპროცესების მოდელირებისას, ძალზედ რთულია შედეგების სრული სპექტრის ზუსტი შეფასება. ამ ამოცანის გადაწყვეტა პირდაპირი რიცხვითი მეთოდებით თითქმის შეუძლებელია. სტრატეგიული მენეჯმენტი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ როგორც შესაძლებლობების (უნარიანობის) იტერაციული პროცესი, რომელიც ვითარდება ბიზნესმოთხოვნების შესაბამისად და პროცესის მიმდინარეობის შესაფასებლად გამოვიყენოთ მიახლოებითი რიცხვითი (იტერაციული) მეთოდები.

ნაშრომში, ბიზნესპროცესების სტრატეგიული მენეჯმენტის მოდელირებისას საწარმოო პროცესების მიმდინარეობის შესაფასებლად, ვიყენებთ SWOT და PEST ანალიზისა და რიცხვითი, მიახლოებითი (იტერაციული) მეთოდების კომპლექსს. კერძოდ, დასაწყისში, განსახილველი ბიზნესპროცესების მიმდინარეობის ამსახველ, წარმოსახვით, წრფეს ვყოფთ სასრულ მონაკვეთებად, ე.წ. იტერაციულ ეტაპებად; დაყოფის შედეგად მიღებულ, დროში განსაზღვრულ, საკვანძო წერტილებში, მიღებულ შედეგებს ვადარებთ დაგეგმილს და მახასიათებლების კორექციით, განმეორებადი ციკლით, ვახდენთ ცდომილების მინიმიზაციას. შემდეგ, კომპიუტერული პროგრამის საშუალებით, გადავდივართ ბიზნესპროცესების მიმდინარეობის შემდეგ იტერაციულ ეტაპზე და ა.შ. იტერაციულ ეტაპებზე ბიზნესპროცესების ანალიზისას ვაფასებთ ორგანიზაციის ძლიერ და სუსტ მხარეებს,

შესაძლებლობებსა და მოსალოდნელ რისკებს, ორგანიზაციის ან პროექტის გარე გარემოს, სიცოცხლისუნარიანობას, მიზნებსა და საქმიანობის გაგრძელების პერსპექტივებს. აუცილებელია გამოვავლინოთ არსებული სიტუაციის ყველა ნეგატიური მხარე და არსებული პრობლემების მიზეზშედეგობრივი კავშირები.

ნაშრომში განხილული კვლევების წარმატებული განხორციელებისთვის უნდა გადაწყდეს შემდეგი ამოცანები:

1. კომპანიის საქმიანობის ოპტიმიზაციის, გაუმჯობესებისა და ბიზნესპროცესების მოდელებით აღწერის საკითხები;
2. სტრატეგიული მენეჯმენტის იმიტაციური მოდელების შესწავლა/ანალიზის პროცესში იტერაციული მიდგომების გამოყენების საკითხები;
3. ბიზნესპროცესების სრული ჯაჭვის ყოველი ცალკეული ელემენტის ზუსტი აღწერისა და შეფასებისთვის მიახლოებითი რიცხვითი (იტერაციული) მეთოდების გამოყენების შესაძლებლობების ანალიზი;
4. კომპიუტერული პროგრამის საშუალებით, ბიზნესპროცესების მახასიათებლების ცდომილების მინიმიზაციასა და მთელი პროცესის ავტომატიზაციის საკითხები;
5. ბიზნესპროცესების იმიტაციური მოდელისთვის კონკრეტული ორგანიზაციის ბიზნესმოთხოვნების ამსახველი, მრავალფუნქციური სისტემის შექმნის საკითხები.

ნაშრომში, განხილული ამოცანების გადაწყვეტის შედეგად, მივიღებთ ბიზნესპროცესების იმიტაციური მოდელის ავტომატიზირებული მართვის მრავალფუნქციურ სისტემას, ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ მოვიძიეთ დაინტერესებული ორგანიზაციების ან შესაბამისი ფონდების მხარდაჭერას ან მოვიპოვებთ შიდასაუნივერსიტეტო ან სხვა საგრანტო დაფინანსებას, შესაძლებელია მოდულური ტიპის პროგრამული პაკეტის შემუშავება, რომელშიც სხვა პროგრამულ მოდულებთან ერთად, გათვალისწინებული იქნება კონკრეტული ორგანიზაციის ბიზნესმოთხოვნების ამსახველი პროგრამული მოდულის ჩაშენების შესაძლებლობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

G. DESS, G. McNAMARA, A. EISNER. STRATEGIC MANAGEMENT text & cases; 9-th ed., 2019;

Кинзябулатов Р. Моделирование бизнес-процессов. От идеи к результату, 2019

ვირტუალური ელექტროსადგური - გენერაციის განაწილების „ჭკვიანი მართვა“ რეზიუმე

Archil Grigalashvili

Ketevan Iluridze

Georgian Technical University, Georgia

აბსტრაქტი

ვირტუალური ელექტროსადგურის კონცეფცია ენერგეტიკულ სექტორში რამდენიმე წლის წინ გამოჩნდა. შესაბამისად, ის ჯერ კიდევ სიახლეა და წარმოადგენს კვლევის საგანს. ვირტუალურ ელექტროსადგურს შეუძლია ერთდროულად გადაჭრას ენერგეტიკულ სექტორში არსებული რამდენიმე პრობლემა, როგორცაა ოპტიმიზაცია, სტაბილიზაცია, მოქნილობა, ინტეგრაცია და ა.შ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ვირტუალური ელექტროსადგურის კონცეფცია მიზნად ისახავს მომგებიანი სიტუაციის მიღწევას ენერგოსექტორის ყველა მონაწილისთვის. ბაზრის ლიბერალიზაცია, განახლებადი ენერგიის წყაროების და საინფორმაციო სისტემების განვითარება, ელექტროენერგიაზე მოთხოვნისა და ტარიფების ზრდა ხელს უწყობს მაღალტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების მოძიებას. ვირტუალურ ელექტროსადგურს შეუძლია რამდენიმე სხვადასხვა წყაროს რესურსების გაერთიანება (დაკავშირება), როგორებიცაა მცირე გენერაციის ობიექტები, განახლებადი ენერგიის წყაროები, მომხმარებლები და ა.შ. ვირტუალური ელექტროსადგური შეიძლება მოქმედებდეს როგორც ბალანსირების მექანიზმი მთლიანი ენერგეტიკული სისტემისთვის - მაგალითად, არეგულირებდეს განახლებადი ენერგიის წყვეტილ გამომუშავებას და პიკურ დატვირთვას. გარდა ამისა, ის შეიძლება იყოს მთელი ენერგეტიკული სისტემის მარეგულირებელი, რომელსაც შეუძლია დაარეგულიროს ქსელის დატვირთვა და მიიღოს ბრძანებები, მაგალითად, სისტემის ოპერატორისგან.

საკვანძო სიტყვები: ვირტუალური ელექტროსადგური, განახლებადი ენერგია, ჭკვიანი ინფრასტრუქტურა, მაღალტექნოლოგიური სისტემები.

Virtual Power Station - "Smart Management" of Generation Distribution

Abstract

The concept of a virtual power plant appeared in the energy sector a few years ago, it is still a novelty and is the subject of research. A virtual power plant can simultaneously solve several problems in the energy sector - such as optimization, stabilization, flexibility, integration. In other words, the concept of a virtual power plant aims to achieve a profitable situation for all participants in the energy sector. Liberalization of the market, development of renewable energy sources, information systems, increase in demand for electricity and tariffs help to find high-tech solutions. A virtual power plant can combine (connect) resources from several sources such as small generation facilities, renewable energy sources, users, etc. A virtual power line can act as a balancing mechanism for the entire energy system - for example, regulating the intermittent production of renewable energy and peak load. In addition, it can be the regulator of the whole power system and regulate the network load, take orders, for example, from the system operator.

Keywords: Virtual Power Plant, Renewable Energy, Smart Infrastructure, High Technology Systems.

შესავალი

ვირტუალური ელექტროსადგური - მაღალტექნოლოგიური სისტემაა, რომელიც ერთდროულად აერთიანებს ელექტროენერგიის რამდენიმე მწარმოებლს ან მომხმარებელს. შეიძლება ითქვას, რომ ვირტუალური ელექტროსადგური რეალურად აკონტროლებს როგორც მწარმოებლების, ასევე მომხმარებლების ქცევას. მწარმოებლები ამ შემთხვევაში შეიძლება იყვნენ გენერაციის ობიექტები,

მზის და ქარის ელექტროსადგურები, ბიოგაზის ქარხნები, მცირე ჰესები და ა.შ. ელექტროენერგიის მომხმარებლები შეიძლება იყვნენ ისეთი ტიპის, რომლებსაც გააჩნიათ სამაცივრე დანადგარები, კონდიციონერები, სათბურები, სადრენაჟო ტუმბოები, მოძრავი ქარხნები და მრავალი სხვა.

აღსანიშნავია, რომ მომხმარებლებისა და მწარმოებლების ასეთ ობიექტებს უნდა ჰქონდეთ მოქნილობა ელექტროენერგიის წარმოებაში ან მოხმარებაში. ვირტუალური ელექტროსადგური არ ერევა უშუალოდ წარმოების პროცესში.

ვირტუალური ელექტროსადგური მოითხოვს "ჰკვიან" ინფრასტრუქტურას: ელექტროენერგიის გამრიცხველიანების "ჰკვიან" სისტემებს, კომუნიკაციას, მაგალითად, ინტერნეტ კავშირს, ასევე სპეციალურ პროგრამულ უზრუნველყოფას, რომელიც დააბალანსებს ენერგიის არსებულ წყაროებს და შეამცირებს სისტემაში პიკურ დატვირთვებს.

ამჟამად, დიდი ყურადღება ექცევა გენერაციის განაწილებას, რადგან შესაძლებელი გახდეს სხვადასხვა წყაროებიდან გამომუშავებული ელექტროენერგიის გამოყენება პიკური დატვირთვების დროს და ელექტროენერგიის ბაზარზე გაიყიდოს საბაზრო ფასით. ამრიგად, გენერაციის განაწილება მოხდება ცენტრალურად ვირტუალური ელექტროსადგურის დახმარებით, რაც მისცემს მას შესაძლებლობას ჰქონდეს მეტი წონა ბაზარზე, ხოლო ენერგეტიკული სისტემის თვალსაზრისით უზრუნველყოს სტაბილურობა.

ვირტუალურ ელექტროსადგურს შეუძლია იმოქმედოს როგორც ენერგოსისტემის სტაბილიზატორი. ვირტუალურ ელექტროსადგურს აქვს რეალურ დროში ინფორმაცია სისტემასთან დაკავშირებული თითოეული მომხმარებლის დატვირთვის შესახებ. წინასწარი და ზოგადი შეთანხმებით, ის აკონტროლებს თითოეული მომხმარებლის მოხმარებას, რითაც არბილებს მთლიანი პიკური დატვირთვის გრაფიკს და ახდენს ქსელის სტაბილიზაციას.

ვირტუალური ელექტროსადგურების ფუნქციონირების მოდელები შეიძლება დაიყოს შემდეგნაირად:

1. ელექტრომომარაგების კომპანიის ტრადიციული მოდელი: ელექტროენერგიის ბაზარზე მომუშავე კომპანია (მაგალითად, ელექტრომომარაგების კომპანია) ქმნის ქსელს, რომელიც აკონტროლებს გენერაციის განაწილებას სხვადასხვა ობიექტებს შორის და მომხმარებლების მოქნილ შესაძლებლობებს.

2. მომხმარებელზე ორიენტირებული მოდელი: მომხმარებლები მართავენ ვირტუალური ელექტროსადგურის ტექნოლოგიას მათ ბაზარზე, მათი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ამ შემთხვევაში, ვირტუალური ელექტროსადგური გამოიყენება საკუთარი მოხმარების სამართავად. მაგალითად, დიდი სუპერმარკეტები, როგორიცაა „Walmart“ ამერიკაში, იყენებენ მსგავს სისტემებს ქვეყნის სხვადასხვა მაღაზიებში არსებული ელექტროენერგიის მოხმარების მონიტორინგისთვის: მაცივრები, კონდიციონერები, განათება და სხვა. როდესაც სისტემა აღმოაჩენს, რომ მოწყობილობა მოიხმარს ძალიან ბევრ ენერგიას, ის აგზავნის სიგნალს ამ მაღაზიის მენეჯერთან მოწყობილობის შესახებ.

სინამდვილეში, მსოფლიოში არ არსებობს ვირტუალური ელექტროსადგურის ფუნქციონირების ერთი "სწორი" მოდელი, რადგან ის პირდაპირ არის დამოკიდებული არსებულ ენერგეტიკულ ბაზარზე და მის განვითარებაზე, ასევე იმაზე, თუ ვინ იქნება ვირტუალური ელექტროსადგურის დანერგვის ინიციატორი.

ვირტუალური ელექტროსადგურის ოპერატორი შეიძლება იყოს ქსელის კომპანია, სისტემის ოპერატორი, გაყიდვების კომპანია ან გაყიდვების კომპანიების ჯგუფი, მომხმარებელი ან მომხმარებელთა ჯგუფი.

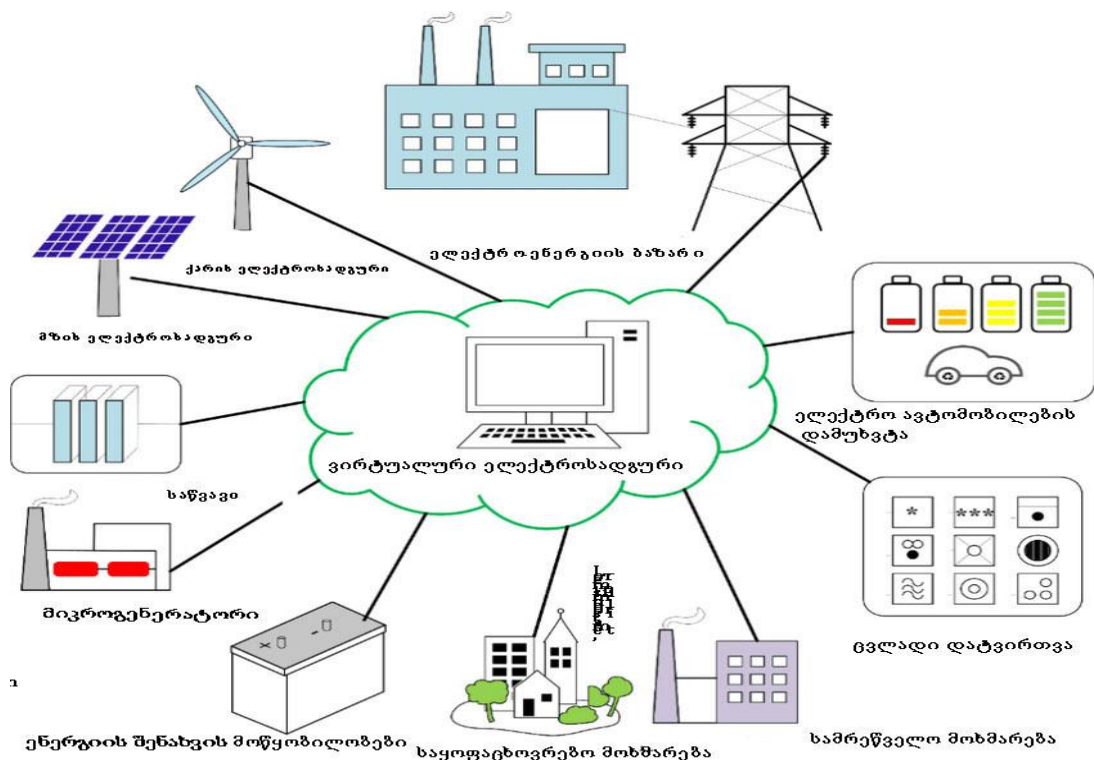
ვირტუალური ელექტროსადგურის უპირატესობა ის არის, რომ მას აქვს ინფორმაცია არსებული მოთხოვნის შესახებ რეალურ დროში. გარდა ამისა, ფლობს ინფორმაციას მომხმარებლის მოხმარების შესახებ, სისტემა ავტომატურად ითვლის დროის მოცემულ მომენტში ყველაზე ეფექტურ წყაროს.

ვირტუალური ელექტროსადგურის კიდევ ერთი უპირატესობა ის არის, რომ მისი არქიტექტურა ძალიან მოქნილია და მას შეუძლია მიიღოს სხვადასხვა ფორმა. ვირტუალური ელექტროსადგური შეიძლება ინტეგრირებული იყოს კერტიკალურად ან ჰორიზონტალურად. მას შეუძლია ცალკე / დამოუკიდებლად

იმუშაოს, ან ის შეიძლება იყოს უფრო დიდი ვირტუალური ელექტროსადგური სისტემის ნაწილი. გარდა ამისა, რამდენიმე ვირტუალური ელექტროსადგური შეიძლება დაკავშირებული იყოს საერთო ელექტროქსელთან.

ვირტუალური ელექტროსადგურის მთავარი მიზანია მომგებიანი სიტუაციის მიღწევა, როდესაც ენერგეტიკული სისტემის ყველა მონაწილე, მათ შორის მისი მომხმარებლები, სარგებელს მიიღებენ.

ვირტუალური ელექტროსადგურის სისტემა აგროვებს ინფორმაციას არსებული სიმძლავრის, მიმდინარე და სავარაუდო მოთხოვნის, მომხმარებელთა დატვირთვის შესახებ (ჩვეულებრივ, სისტემის ოპერატორისგან). ყველა შეგროვებული ინფორმაცია დამუშავებულია თითქმის რეალურ დროში. ვირტუალური ელექტროსადგური ფლობს ინფორმაციას ყველაზე ეფექტური მწარმოებლის ან მომხმარებლის შესახებ მოცემული პერიოდის განმავლობაში, ბაზარზე არსებული მდგომარეობისა და ამინდის პროგნოზის გათვალისწინებით, რომელიც მნიშვნელოვანია განახლებადი ენერგიის ობიექტებისთვის.

სურ.№1 ვირტუალური ელექტროსადგურის შემადგენელი ელემენტები

ვირტუალური ელექტროსადგურის განხორციელების მაგალითი.

ენერგიის სადისტრიბუციო კომპანიების მიერ ვირტუალური ელექტროსადგურის კონცეფციის გამოყენების თვალსაზრისით, საინტერესოა „Elektro Ljubljana“-ს (სლოვენია) პროექტის განხორციელების გამოცდილება. პროექტის ძირითადი მიზნები იყო ქსელში დატვირთვის შემცირება და გენერაციის რეგულირება. თუ სადისტრიბუციო კომპანიას შეუძლია მოახდინოს ელექტროენერგიის ნაკადის ოპტიმიზაცია, მაშინ მას შეუძლია შეამციროს დისბალანსის ხარჯები ან მოახდინოს გამოთავისუფლებული ელექტროენერგიის ვაჭრობა სისტემის მომსახურების ბაზარზე.

„Elektro Ljubljana“ - სლოვენიის ენერგომომარაგების უმსხვილესი კომპანიაა, რომელიც ელექტროენერგიას აწვდის 350 ათასზე მეტ მომხმარებელს.

მათი მიზანია უზრუნველყონ კონკურენტუნარიანი და ეკოლოგიურად სუფთა ელექტროენერგიის მიწოდება მომხმარებლებისთვის. ვირტუალური ელექტროსადგური აძლევს საშუალებას განახორციელონ ინოვაციური გადაწყვეტა ენერგიის ხარჯების შესამცირებლად.

საქართველოში ელექტროენერგიის გენერაციის ობიექტების საერთო სიმძლავრე ჩამორჩება საერთო მოხმარებას, ბალანსის შევსებისთვის იზრდება ელექტროენერგიის იმპორტი. აქედან გამომდინარე, დგება საკითხი ენერგოეფექტურობის - მოხმარებული ელექტროენერგიის დაზოგვის მიზნით და პიკური დატვირთვის შემცირებისთვის, საჭირო გახდება სამტარიფიან სისტემაში დამატებით ე.წ. „დღე-ღამის“ რეჟიმის შეყვანა ან საერთოდ ამ რეჟიმზე გადასვლა. აქ იჩენს თავს მეორე პრობლემა - ელექტროენერგიის ამ რეჟიმის არსებული მრიცხველებით აღრიცხვა შეუძლებელია. უკვე წლებია მსოფლიო ბაზარზე გამოჩნდა და საკმაოდ ინტენსიურად ინერგება ე. წ. „ჰკვიანი“ მრიცხველები. ვირტუალური ელექტროსადგურის მუშაობა შეუძლებელია ზემოთ ნახსენები „ჰკვიანი“ მრიცხველების გარეშე. საქართველოში ეს პროცესი დაიწყება 2021 წლის ბოლოდან. უპირველეს ყოვლისა, ის აძლევს შესაძლებლობას როგორც კომპანიებს, ასევე მომხმარებლებს, დისტანციურად მსოფლიოს ნებისმიერი წერტილიდან მრიცხველს დაუკავშირდნენ და მიიღონ მრიცხველისგან ისეთი მონაცემები, როგორიცაა მოხმარებისა და ფასების შესახებ ინფორმაცია.

ჰკვიანი მრიცხველების კიდევ ერთი უპირატესობა ის იქნება, რომ შესაძლებელი ხდება დროში დიფერენცირებული ტარიფებით დარიცხვა. საქართველოს ენერგეტიკული ბაზარი გადადის ახალ პრინციპზე - საათობრივ ვაჭრობაზე, ანუ ელექტროენერგიის ფასი განსხვავებული იქნება საათების მიხედვით.

დასკვნა

უპირატესობა ბაზრის სხვადასხვა მონაწილეებისთვის ვირტუალური ელექტროსადგურების დანერგვიდან:

1. გამანაწილებელი და მაგისტრალური ქსელები:

- გენერაციის ობიექტების უფრო გამჭვირვალე საქმიანობა და ბაზარზე მათი საქმიანობის კონტროლი;
- ქსელის პიკური დატვირთვების შემცირება სამომხმარებლო დატვირთვის რეგულირებით;
- ქსელის გათიშვის რისკის შემცირება;
- გაუმჯობესებული კონტროლი განახლებადი ენერგიის წყაროებზე.

2. გენერაციის მფლობელები და მომხმარებლები:

- ბაზარზე სრულად მონაწილეობის შესაძლებლობა როგორც მწარმოებელი, ელექტროენერგიის გაყიდვა ბაზარზე;
- ენერგიის მოხმარება ჰკვიანურად;
- ხარჯების დაზოგვა ენერგიის მოხმარების შემცირებით (მოქნილი სიმძლავრის შემთხვევაში).

3. მარეგულირებელი ან სისტემის ოპერატორი:

- ბაზრის დაბალანსება და ოპტიმიზაცია;
- ბაზრის გახსნა მცირე მონაწილეთათვის;
- დამატებითი მოქნილი სიმძლავრის მიღება;
- გენერაციის საშუალებებისა და რესურსების სისტემის ინტეგრაცია სისტემაში, მისი სტაბილურობის შენარჩუნებისთვის;
- ქვეყანაში CO₂ შემცირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <https://esco.ge/ka>

2. <https://gnerc.org/ge/user-page/useful-information-for-customers/netoaghritskhva/59>
3. https://www.researchgate.net/publication/277580157_Optimal_Dispatch_Strategy_of_a_Virtual_Power_Plant_Containing_Battery_Switch_Stations_in_a_Unified_Electricity_Market
4. <https://www.next-kraftwerke.com/knowledge/what-is-a-virtual-power-plant>

MicroSoft Math Solver სისტემაში ადამიანი-კომპიუტერის ინტერაქციის გამოყენებადობის დიაგნოსტიკა

Mariam Zakariashvili
Telavi State University, Georgia

აბსტრაქტი

ნაშრომში საუბარია MicroSoft MathSolver – Math Problem Solver&Calculator სისტემის გამოყენების შესახებ, რომელიც განვხორციელე სასწავლო პროექტის სახით „MathSolver ოპტიკური მათემატიკა“ სკოლის მოსწავლეთა სამიზნე ჯგუფთან საბაზო საფეხურზე. ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია ადამიანი-კომპიუტერის ინტერაქციის აქტუალობასა და მის ძირითად ცნებებზე. სახელდობრ, გამოყენებადობაზე (Usability). კვლევის ობიექტად შერჩეულია MathSolver სისტემა. წარმოდგენილია რეკომენდაციები მობილური მოწყობილობების MathSolver სისტემით უზრუნველყოფისათვის; მნიშვნელოვანი მახასიათებლები; მათემატიკური პრობლემების თემატიკა. ნაშრომში განხილულია პროექტის მომზადებისა და განხორციელების ეტაპები, რაც ორიენტირებულია პროექტში მოსწავლისა და მშობლის ჩართულობაზე. სანიმუშოდ აღწერილია MathSolver სისტემის დახმარებით მათემატიკური პრობლემის გადაჭრის პროცესი ორუცნობიან ორ წრფივ განტოლებათა სისტემის მაგალითზე, რაც ილუსტრირებული და განმარტებულია MathSolver სისტემის თანმიმდევრული გამოყენებით. ნაშრომში წარმოდგენილია და გაანალიზებული მცირე პედაგოგიური ექსპერიმენტის ფარგლებში ლიკერტის სკალის მოდელით ჩატარებული რაოდენობრივი კვლევის შედეგები მოსწავლის პოზიციიდან MathSolver სისტემის გამოყენებადობის (Usability) შესახებ (John Brooke-ის სისტემის გამოყენებადობის სკალა SUS-System Usability Scale). ასევე, გამოკვლეულია და ნაჩვენები MathSolver სისტემის გამოყენების ეფექტურობა მათემატიკური განათლების მიღების პროცესში, რაც დადასტურებულია მოსწავლეთა, მშობელთა თვისობრივი გამოკითხვის (ინტერვიუება-ლია კითხვები) ანალიზის საფუძველზე. ნაშრომში მონაწილეთა რაოდენობრივი და თვისობრივი გამოკითხვის შედეგების ანალიზის საფუძველზე დასკვნის სახით წარმოდგენილია ძირითადი მიგნებები MathSolver მობილური აპლიკაციასთან დამოკიდებულების შესახებ, როგორც პროგრამული, ასევე სასწავლო-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით.

საკვანძო სიტყვები: MS MathSolver სისტემა; Math Problem Solver&Calculator; ადამიანი-კომპიუტერის ინტერაქცია; პროექტი „MathSolver ოპტიკური მათემატიკა“; John Brooke: SUS (System Usability Scale).

Human-Computer Interaction diagnostics in the MicroSoft MathSolver System

Abstract

The article deals with the use of the "Microsoft MathSolver–Math Problem Solver&Calculator" system implemented as an educational project "MS Math Solver-Optical Mathematics" with a target group of elementary school children. The study focuses on the relevance of human-computer interface and its basic concepts such as usability. The Microsoft Math Solver system has been selected as the study subject. The essential characteristics and themes of mathematical problems are described, as well as recommendations for using the Microsoft Math Solver system on mobile devices are provided. The processes of planning and conducting a project are discussed in this article, with a particular focus on student involvement. To demonstrate how to use the Microsoft Math Solver system to solve a math problem, the example of solving a system of two-dimensional linear equations is given, displayed and illustrated using the Microsoft Math Solver system's matching surface. The article presents and analyzes the findings of a quantitative study on the usability of the Microsoft Math Solver system using the Likert scale model from the perspective of a learner (John Brook – SUS(System Usability Scale). In addition, the effectiveness of the MicroSoft MathSolver system in math education has also been researched and demonstrated, as evidenced by the results of a qualitative study (interviews with open-ended questions) done with students, parents, and teachers. Based on the analysis of the results of the quantitative and qualitative survey of the participants, the significant findings on the attitude towards the MicroSoft MathSolver mobile application are summarized, both in terms of software and from an educational and methodological standpoint.

Keywords: MicroSoft MathSolver System; Math Problem Solver&Calculator; Human-Computer Interaction; Experiment "Optical Mathematics"; John Brooke-SUS(System Usability Scale).

შესავალი

ტექნოლოგიებით გაძლიერებული სწავლება ბოლო წლებში საკმაოდ აქტუალურია არა მხოლოდ დისტანციური სწავლებისას, არამედ ტრადიციულ აუდიტორიაშიც. ცვლილებები ტრადიციულ აუდიტორიაში საუკუნის გამომწვევად მიიჩნევა. დღეისათვის წარმოდგენილია სასწავლო პროცესი კომპიუტერული ტექნოლოგიების, მობილური მოწყობილობების გამოყენების გარეშე. თუმცა ტექნოლოგიების სასწავლო მიზნებთან შესაბამისობა, შერჩეული ტექნოლოგიების გამოყენებადობა ადამიანი კომპიუტერის ინტერაქციის ჭრილში გასათვალისწინებელია სასწავლო მიზნების მიღწევის უზრუნველსაყოფად.

საგანმანათლებლო ინტერნეტ სივრცეში უამრავი საინტერესო პროგრამული პროდუქტია განთავსებული, რომლებიც მორგებადია არა მხოლოდ ტრადიციული კომპიუტერებისათვის, არამედ მობილური მოწყობილობებისათვის. ამჟერად, ჩემი ინტერესის ობიექტი აღმოჩნდა MS MathSolver&Calculator – HW app (Math Homework Scanner&Tutor) მობილური აპლიკაცია, რომელიც ითვალისწინებს სიმბოლოთა ოპტიკურ ამოცნობას/რედაქტირებას OCR-(OpticalCharacter Recognition/Reader). განკუთვნილია მათემატიკური პრობლემების გადასატყულებად. მის ოფიციალურ საიტზე (<https://math.microsoft.com/en>) უამრავი სასწავლო რესურსი და დადებითი გამოხმაურებაა მომხმარებლების მხრიდან. შესაბამისად, გაჩნდა ჩემი დაინტერესება მათემატიკის სწავლებაში აღნიშნული პროგრამის გამოყენების შესახებ.

სასწავლო პროცესში მისი ინტეგრაციის შესახებ მასალები ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ნაკლებადაა წარმოდგენილი. მივიჩნიე, რომ საკითხი აქტუალურია და საჭიროებს შესწავლას.

ამდენად, ჩემი კვლევის მიზანი აღმოჩნდა MS MathSolver მობილური აპლიკაციის ტექნოლოგიური ასპექტების კვლევა, მათემატიკის სწავლა-სწავლების პროცესში მისი ინტეგრაციის წარმატებულობის დადგენა, რაც დაეფუძნა აპლიკაციის პრაქტიკულ რეალიზებას სასწავლო პროექტის ფარგლებში „MathSolver ოპტიკური მათემატიკა“; მოსწავლის, მშობლის პოზიციიდან აპლიკაციის გამოყენებადობის (Usability), მათემატიკური პრობლემების გადაჭრისას მისი სარგებლიანობის შეფასებას და ანალიზს.

ლიტერატურის მიმოხილვა

რამდენადაც წინამდებარე ნაშრომში სხვადასხვა მოდულების ინტეგრაციის საფუძველზე მოხდა კვლევის წარმართვა, საჭირო გახდა განხილული მოდულების მიმართულებებით სამეცნიერო ლიტერატურის, ინტერნეტ-ვიდეო რესურსების განხილვა/გაანალიზება. სახელდობრ, MicroSoft MathSolver&Calculator ტექნოლოგიური ასპექტების შესწავლა/გაანალიზება მოხდა <https://math.microsoft.com/en> ოფიციალურ საიტზე განთავსებული ინფორმაციის დახმარებით; ადამიანი-კომპიუტერის ინტერაქციის ძირითადი პრინციპების Alan Dix, Janet Finlay, Gregory D. Abowd, Russell Beale (2015) [1], [2]; John M. Carroll [7]; Theo Mandel [10] [11] [12] ნაშრომებით; სისტემის გამოყენებადობის კვლევისათვის John Brooke-ს სისტემის გამოყენებადობის სკალის SUS (System Usability Scale) (John Brooke, 2020)[5]; (John Brooke, 2013)[6]; მათემატიკის სწავლებისას MathSolver სისტემის გამოყენების სარგებლიანობის დადგენა ორუცნობიანი ორ წრფივ განტოლებათა სისტემის ამოხსნის მეთოდების შესწავლისას დაეყრდნო მათემატიკის მე-8 კლასის მოსწავლისა და მასწავლებლის მეთოდურ სახელმძღვანელოს (გოგიშვილი,გ., და სხვ.2020), ასევე ჩემ პედაგოგიურ პრაქტიკულ გამოცდილებას.

მეთოდოლოგია

დასახული მიზნის მისაღწევად კვლევა ჩავატარე ემპირიული მეთოდით მცირე სასწავლო პროექტის ფარგლებში „MathSolver - ოპტიკური მათემატიკა“. სამიზნე ჯგუფად ავირჩიე სკოლის საბაზო საფეხურზე მერვე კლასის 10 მოსწავლე-ჰეტეროგენული ჯგუფი. კვლევა ჩავატარე მათემატიკის სასწავლო კურსში ორუცნობიან ორ წრფივ განტოლებათა სისტემის ამოხსნის მეთოდების შესწავლისას. პროექტში მონაწილეობდნენ ასევე მოსწავლეთა მშობლები.

კვლევა ჩავატარე სამ ეტაპად:

- პროექტის მომზადება;
- პროექტის განხორციელება, კვლევის მეთოდების რეალიზება.
- კვლევის შედეგების ანალიზი, დასკვნების გაკეთება.

კვლევის მეთოდად გამოვიყენე რაოდენობრივი და თვისებრივი კვლევის მეთოდები. ლიკერტის სკალა John Brooke SUS(System Usability Scale) ხუთბალიანი შეფასებით და თვისობრივი კვლევის მეთოდი ინტერვიუება-ღია კითხვები. კვლევა ჩატარდა ორი კვირის განმავლობაში - სულ 10 აკადემიური საათი.

დისკუსია

მიზნიდან გამომდინარე ნაშრომის ძირითადი შინაარსი ორგანიზებულია სამ კომპონენტზე: ძირითადი ფუნქციონალები; პროექტის მომზადება და განხორციელება.

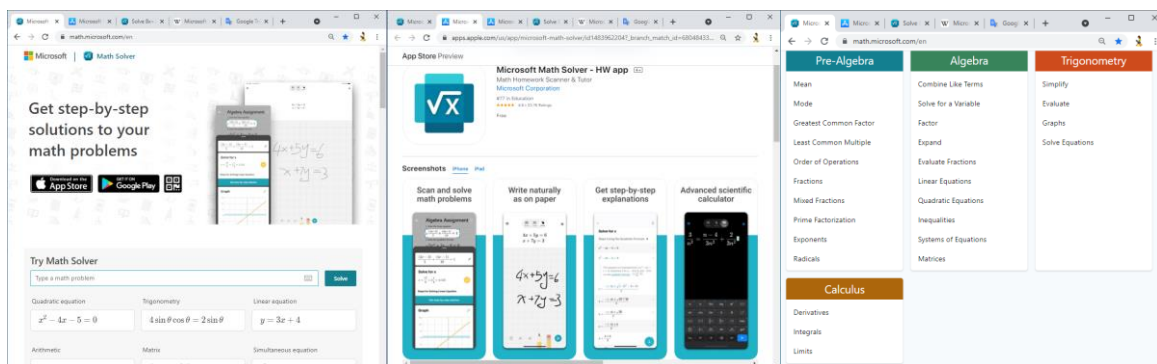
ძირითადი ფუნქციონალები:

- **Microsoft Math Solver**

MS MathSolver - წარმოადგენს საგანმანათლებლო აპლიკაციას მათემატიკური და სამეცნიერო პრობლემების გადასატრელად. შემუშავებული და მხარდაჭერილია Microsoft-ის მიერ. ორიენტირებულია სტუდენტებზე/მოსწავლეებზე, როგორც სასწავლო ინსტრუმენტი. მისი განვითარება დაიწყო 2005 წლიდან. 2015 წლამდე მუშაობდა MS Windows სისტემაში. 2019 წლიდან განვითარდა ვებ-პლატფორმებისა და მობილური მოწყობილობებისათვის (iOS;Android). ([Microsoft MathSolver&Calculator\[8\]](#)); ([Microsoft MathSolver-HWapp\[9\]](#))

MS MathSolver აერთიანებს ფუნქციებს, რომელთა დანიშნულებაა მათემატიკური, მეცნიერებისა და ტექნოლოგიებთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრა. აქვს მათემატიკური გამოსახულებების სკანირების, კლავიატურით ან ხელით ჩანაწერის შეტანის მხარდაჭერა; მათემატიკური ფოტოს/ხელნაწერის, როგორც ფურცელზე, კლავიატურით ჩანაწერის/სიტყვიერი მათემატიკური პრობლემის გამომთვლელო; სამეცნიერო და პროცენტული კალკულატორი; მყისიერად აფიქსირებს პრობლემას და სტუდენტს/მოსწავლეს ეხმარება მათემატიკა ისწავლოს დეტალურად ნაბიჯ-ნაბიჯ ინსტრუქციებით მარტივი არითმეტიკიდან ალგებრაზკალკულუსამდე ინტერაქტიური გრაფიკების თანხლებით, მსგავსი პრობლემების გაცნობით ინტერნეტ ტექსტური რესურსებით ან ონლაინ-ვიდეო ლექციებით. MathSolver არის მათემატიკის შემსწავლელი მძლავრი აპლიკაცია მათემატიკის საშინაო დავალებების გადასატრელად.

MS MathSolver აპლიკაცია შესაძლებელია გამოყენებული იქნას როგორც მობილური მოწყობილობების გამოყენებით, ასევე მის ოფიციალურ საიტზე ონლაინ ფორმატში. საიტზე წარმოდგენილი Solve;Practice;Download პუნქტები საშუალებას იძლევა შესრულდეს გამოთვლის პროცესი; მომხმარებელმა გაიაროს ქვიზი განხილულ დავალებაზე; ჩამოტვირთოს აპლიკაცია შესაბამისი მოწყობილობისათვის. Microsoft Math Solver ჩამოტვირთვა/ინსტალაცია უფასოა. (იხ.სურ.N1;N2;N3)

სურ.N1

სურ.N2

სურ.N3

ძირითადი მახასიათებლები:

- ✓ მათემატიკის განტოლების ეკრანზე ჩაწერა, როგორც ამას აკეთებთ ქაღალდზე;
- ✓ დაბეჭდილი ან ქაღალდზე ხელით დაწერილი მათემატიკური ფოტო-გამოსახულების სკანირება;
- ✓ დამატებითი სამეცნიერო მათემატიკური კალკულატორის გამოყენებით შეტანა და რედაქტირება;
- ✓ ინტერაქტიული ნაბიჯ-ნაბიჯ ასხნისგრაფიკული კალკულატორის მიღება;
- ✓ სისტემის გალერეადან მათემატიკური განტოლებებით გამოსახულების შემოტანა;
- ✓ მათემატიკის სამუშაო ფურცლების სკანირება და ამოხსნა მრავალი პრობლემით;
- ✓ ინტერნეტში მსგავსი პრობლემების და ვიდეო ლექციების მოძებნა;
- ✓ მათემატიკური სიტყვიერი პრობლემების ცდა;
- ✓ მონაცემთა ცხრილების სკანირება და XY სიბრტყეზე გამოსახვა წრფივი/არაწრფივი ფუნქციებისათვის;
- ✓ მათემატიკის მშობლიურ ენაზე შესწავლა: ფრანგული, გერმანული, ჩინური, იტალიური;იაპონური; რუსული;ესპანური და მრავალი სხვა ენების მხარდაჭერა.

მხარდაჭერილი პრობლემები:

- ✓ **ელემენტარული:**არითმეტიკული, ნამდვილი, კომპლექსური რიცხვები, უსგ; უსჯ, რომაული რიცხვები;
- ✓ **პრე-ალგებრა:** რადიკალები და ექსპონენტები, წილადები, მატრიცები, დეტერმინანტები;
- ✓ **ალგებრა:**კვადრატული განტოლებები, განტოლებათა სისტემა, უტოლობა, რაციონალური გამოსახულებები, გამონათქვამები, წრფივი, კვადრატული და ექსპონენციალური გრაფიკები;
- ✓ **სიტყვიერი პრობლემები:**მათემატიკური კონცეფციებზე, რიცხვთა თეორია, ალბათობა, მოცულობა, ზედაპირის ფართობი;
- ✓ **გამოთვლების საფუძვლები:** შეჯამება, ზღვრები, წარმოებულები, ინტეგრალები;
- ✓ **სტატისტიკა:**საშუალო, მედიანა, მოდა, სტანდარტული გადახრა, გადანაცვლება, ჯუფთება.

- **ადამიანი -კომპიუტერის ინტერაქცია**

ადამიანისა და კომპიუტერის ინტერაქცია, HCI(Human–Computer Interaction), მეცნიერებაში ახალი მიმართულებაა. წარმოიშვა 1980-იანი წლების დასაწყისში. მისი ავტორი და ფუძემდებელია John M. Carroll. ([John M. Carroll](#)) [7]

ადამიანისა და კომპიუტერის ინტერაქცია კვლევის მულტიდისციპლინარული სფეროა. ფოკუსირებულია კომპიუტერული ტექნოლოგიების დიზაინზე. სახელდობრ, ადამიანებსა(მომხმარებლებსა) და კომპიუტერებს შორის ურთიერთქმედებაზე. მოიცავს ინფორმაციული ტექნოლოგიების პროექტირების თითქმის ყველა ფორმას (Alan Dix და სხვები,2015)[1],[2]; (Theo Mandel)[10],[11],[12]

ალან დიქსი და სხვები (Alan Dix და სხვ.2015) თავიანთ ნაშრომში ამბობენ, რომ მეცნიერება ადამიანისა და კომპიუტერის ინტერაქციის(ურთიერთქმედების) შესახებ შეიძლება განისაზღვროს, როგორც ინტერაქციული კომპიუტერული სისტემების დაპროექტების, შეფასების და განხორციელების დისციპლინა, რომელიც ამავდროულად მასთან დაკავშირებულ მოვლენებსაც შეისწავლის.

ადამიანი-კომპიუტერის ინტერაქცია ფოკუსირებულია ადამიანთა (მომხმარებლებსა) და კომპიუტერებს შორის ინტერფეისებზე. HCI(Human–Computer Interface) მკვლევარები აკვირდებიან

კომპიუტერთან ურთიერთქმედების გზებს და ქმნიან ტექნოლოგიებს, რომლებიც ადამიანებს კომპიუტერთან ურთიერთობის ახალ მეთოდებს აძლევენ. (Theo Mandel)[10],[11],[12]

ადამიანი-კომპიუტერი ინტერფეისი (HCI)-არის ადგილი, სადაც ხვდება და ურთიერთობს ორი დამოუკიდებელი სისტემა. ხდება ინფორმაციის პრეზენტაცია, ნავიგაცია და ინტერაქცია კომპიუტერულ სისტემასა და მომხმარებელს შორის.[Theo Mandel][10]

• სისტემის გამოყენებადობა

ადამიანისა და კომპიუტერის ინტერაქციის დიზაინის შექმნისას მნიშვნელოვანი ასპექტია სისტემის **გამოყენებადობა(Usability)**. (მომხმარებლისათვის სისტემის მოხერხებულობა)

გამოყენებადობა გულისხმობს რამდენად ეფექტურად და ადეკვატურად ხდება სისტემის მუშაობა კონკრეტული მომხმარებლის კონკრეტული დავალებების შესასრულებლად. გამოყენებადობა პარმონიაში უნდა იყოს სისტემის ფუნქციონალურობასთან. სისტემის ფუნქციონალურობა გულისხმობს იმ ქმედებებისა და სერვისების ერთიანობას, რომელსაც სისტემა სთავაზობს მომხმარებელს. როცა სისტემასთან მუშაობა წარმატებით ხორციელდება, სახეზე გვაქვს ფუნქციონალურობის მაღალი დონე. სისტემის გამოყენებადობის მაჩვენებლები, საჭიროა ფარავდეს შემდეგ თემებს:(Jhone Brook, 2020)[5] (Jhone Brook, 2013)[6],[13]

- ✓ Effectiveness:სისტემის გამოყენებით მომხმარებლების მიერ ამოცანების შესრულების უნარი და ამ ამოცანების შესრულების ხარისხი;
- ✓ Efficiency:ამოცანების შესრულებისას მოხმარებული რესურსის დონე;
- ✓ Satisfaction:მომხმარებლების სუბიექტური რეაქციები სისტემის გამოყენებისას.

• სისტემის გამოყენებადობის სკალა

სისტემის გამოყენებადობის სკალა SUS(System Usability Scale) შემოტანილ იქნა John Brooke-ის მიერ (John Brooke,2020)[5]. ეს არის მარტივი სკალა. შედგება 10 პუნქტისაგან:

- 1)ვფიქრობ, მსურს ამ სისტემის ხშირად გამოყენება;
- 2)აღმოვაჩინე, რომ სისტემა ზედმეტად რთულია;
- 3)ვფიქრობ, სისტემა გამოყენებისთვის მარტივი იყო;
- 4)ვფიქრობ, მჭირდება ტექნიკური პირის მხარდაჭერა, რომ ამ სისტემის გამოყენება შევძლო;
- 5)აღმოვაჩინე, რომ ამ სისტემაში სხვადასხვა ფუნქციები კარგად იყო ინტეგრირებული
- 6)ვფიქრობ, რომ ამ სისტემაში ძალიან ბევრი შეუსაბამობა იყო;
- 7)ადამიანების უმეტესობა ძალიან სწრაფად ისწავლის ამ სისტემის გამოყენებას;
- 8)აღმოვაჩინე, რომ სისტემა ძალიან რთული გამოსაყენებლად;
- 9)ძალიან დარწმუნებული ვიყავი სისტემის გამოყენებისას;
- 10)საჭირო იყო ბევრი რამ მესწავლა, რომ შემძლებოდა ამ სისტემით მუშაობა.

სკალის პუნქტები რეალურად მოიცავს სისტემის გამოყენების სხვადასხვა ასპექტს, როგორიცაა მხარდაჭერის, სწავლებისა და სირთულის საჭიროება და შესაბამისად, აქვს მაღალი დონის გამოყენებადობის საზომი. მათ შესახებ მოსაზრებები გვაძლევს სუბიექტური შეფასების ზოგად წარმოდგენას სისტემის გამოყენებადობის შესახებ.

სისტემის გამოყენებადობის სკალით შეფასებისას John Brooke იყენებს ლიკერტის სკალის ხუთპუნქტიანი მოდელს: კატეგორიულად არ ვეთანხმები (სკალის პოზიცია 1); არ ვეთანხმები(პოზიცია-2); არ ვეთანხმები და არც არ ვეთანხმები(პოზიცია-3); ვეთანხმები(პოზიცია-4), სრულიად ვეთანხმები(პოზიცია-5).

SUS-სისტემის გამოყენების სკალის გამოყენება

საზოგადოდ, სკალა გამოიყენება მას შემდეგ, რაც რესპოდენტს ექნება შესაძლებლობა გამოიყენოს შესაფასებელი სისტემა, მაგრამ სისტემის შესახებ რაიმე განხილვის ან დისკუსიის გამართვამდე. რესპოდენტებს უნდა ეთხოვოთ, რომ თითოეულ პუნქტზე პასუხები ჩაწერონ დაუყოვნებლივ, დიდი ხნით ფიქრის გარეშე. ყველა პუნქტი უნდა გადამოწმდეს. თუ რესპოდენტი გრძნობს, რომ არ შეუძლია კონკრეტული პასუხი, უნდა აღნიშნოს სკალის ცენტრალური წერტილი.

SUS იძლევა ერთ რიცხვით მნიშვნელობას, რომელიც წარმოადგენს სისტემის გამოყენებადობის კომპოზიციურ ზომას, რაც იანგარიშება ყველა პუნქტის შეფასების საფუძველზე. რამდენადაც, SUS -ის პუნქტებიდან კენტი ნომრების პუნქტები სისტემის შესახებ არის დადებითი პოზიცია, ხოლო ლუწი ნომრის კითხვები უარყოფითი პოზიცია. შესაბამისად, ქულების დათვლისას გაითვალისწინება კენტი და ლუწი ნომრების კითხვების სხვადასხვა სახით შეფასება.

SUS-სისტემის გამოყენების სკალის შეფასება/გამოთვლა.

✓ 1,3,5,7,9 კითხვებისათვის შეფასება ხდება 0-დან 4-მდე. სკალის პოზიციას აკლდება „1“; რამდენადაც გვაქვს ხუთბალიანი სისტემა 1-ს შეესაბამება შეფასება-0; 2-ს-1; 3-ს-2; 4-ს-3; 5-ს-4.

✓ ხოლო კითხვებისათვის 2,4,6,8,10 შესაბამისობა ხდება პირიქით: 4-დან 0-მდე. „5“-ს აკლდება სკალის პოზიცია. 1-ს შეესაბამება შეფასება $5-1=4$; 2-ს $5-2=3$; 3-ს $5-3=2$; 4-ს $5-4=1$; 5-ს $5-5=0$;

✓ შევაჯამოთ მიღებული ქულები და სისტემის გამოყენებადობის შეფასების მნიშვნელობის მისაღებად ჯამი გავამრავლოთ 2,5-ზე. იხ.სურ.N4 **სისტემის გამოყენებადობის სკალით შეფასების ნიმუში.**

კითხვარი	პოზიციები					ქულა
	პატერნულად არ ვითარდება	არ ემთხვევა	არ ემთხვევა და არც არ ემთხვევა	ემთხვევა	სრულად ემთხვევა	
	1	2	3	4	5	
1. ვფიქრობ, რომ მსურს ამ სისტემის ხშირად გამოყენება	✓					1-1=0
2. მე აღმოვაჩინე, რომ სისტემა ზედმეტად რთულია		✓				5-2=3
3. მე ვფიქრობ, რომ სისტემა გამოყენებისთვის მარტივი იყო				✓		4-1=3
4. ვფიქრობ, რომ მჭირდება ტექნიკური პირის მხარდაჭერა, რომ ამ სისტემის გამოყენება შევძლო		✓				5-2=3
5. აღმოვაჩინე, რომ ამ სისტემაში სხვადასხვა ფუნქციები კარგად იყო ინტეგრირებული				✓		4-1=3
6. ვფიქრობ, რომ ამ სისტემაში ძალიან ბევრი შეუსაბამობა იყო	✓					5-1=4
7. ადამიანების უმეტესობა ძალიან სწრაფად ისწავლის ამ სისტემის გამოყენებას				✓		4-1=3
8. მე აღმოვაჩინე, რომ სისტემა ძალიან რთული გამოსაყენებლად		✓				5-2=3
9. მე ძალიან დარწმუნებული ვიყავი სისტემის გამოყენებისას				✓		4-1=3
10. საჭირო იყო ბევრი რამ მესწავლა, რომ შემეძლო ამ სისტემით მუშაობა			✓			5-3=2
გამოყენებადობის შეფასება 27x2.5=67.5						სულ ჯამი: 27

სურ.N4

SUS შეფასება მდებარეობს 0-დან 100-მდე დიაპაზონში(67,5).

პროექტის მომზადება

„MS MathSolver - ოპტიკური მათემატიკა“

პროექტის დაწყებამდე მოვამზადე სასწავლო რესურსები: ინსტრუქციები MathSolver-ის გამოყენებისათვის მისი ოფიციალური ვებ-საიტდან (<https://math.microsoft.com/en>); სავარჯიშოების კრებული მათემატიკის მერვე კლასის სახელმძღვანელოდან (გოგიშვილი, გ., და სხვ, 2020)[3] ორუცნობიანი ორ წრფივ განტოლებათა სისტემების ამოხსნის მეთოდების შესასწავლად, რაც გადავანაწილე პროექტის განხორციელებისათვის დაგეგმილ დროზე. მოვახდინე მობილურ მოწყობილობაში

MathSolver-ის ინსტალაცია და პრაქტიკული გამოყენება. სურათებზე N5-N17 ასახულია MathSolver მობილური აპლიკაციის სამუშაო პროცესი.

სურათი: N5-მობილური მოწყობილობის ეკრანზე გამოსახული MathSolver-ის აიკონი(icon)

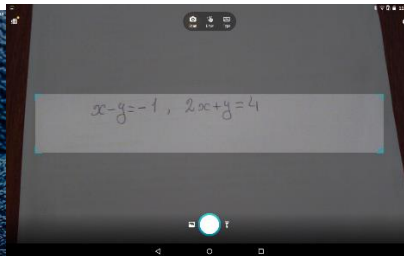
სურათები: N6; N7; N8-მათემატიკური პრობლემის სკანირება; მათემატიკური ჩანაწერის ხელით შეტანა, როგორც ფურცელზე; ჩანაწერის კლავიატურით შეტანა;

სურათები: N9; N10; N11; N12 ამოხსნის მეთოდები: გრაფიკული, ჩასმის, მატრიცის, შეკრების ხერხით.

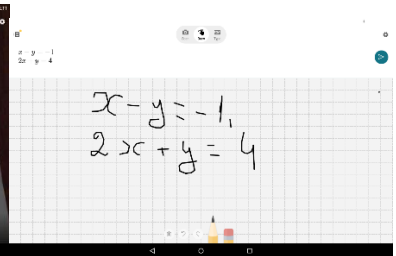
სურათები: N13; N14; N15; N16; N17-დამატებითი შესაძლებლობების გამოყენება: ანალოგიური პრობლემების განხილვა ინტერნეტ რესურსებით; შედეგების გაზიარება ღრუბლოვანი სივრცეებში; <https://mathsolver.microsoft.com/en> ვებ-საიტზე ონლაინ ჩართვა Solve, Practice - შესწავლილ მასალაზე პრაქტიკა-ტესტირება(NewQuiz).

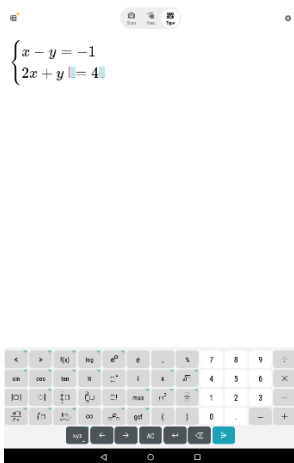
სურ. N5

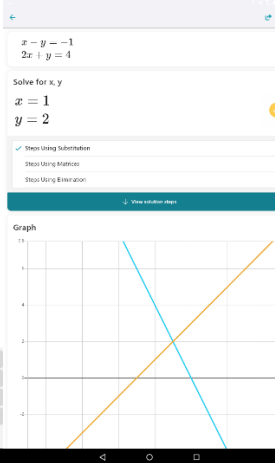
სურ. N6

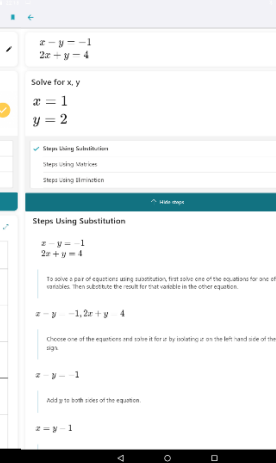
სურ. N7

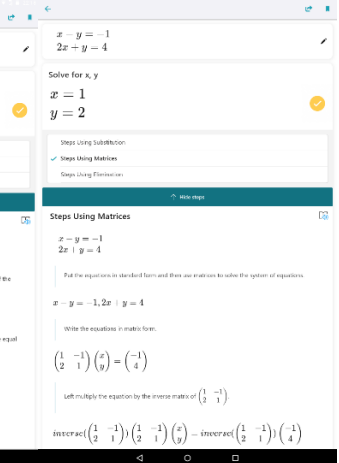
სურ. N8

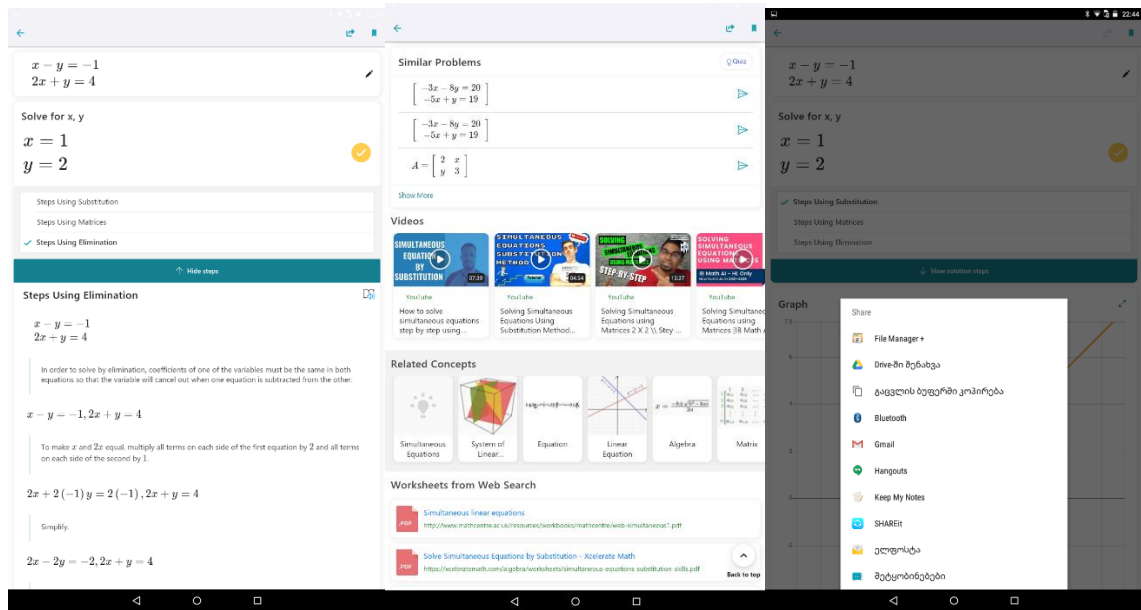
სურ. N9

სურ. 10

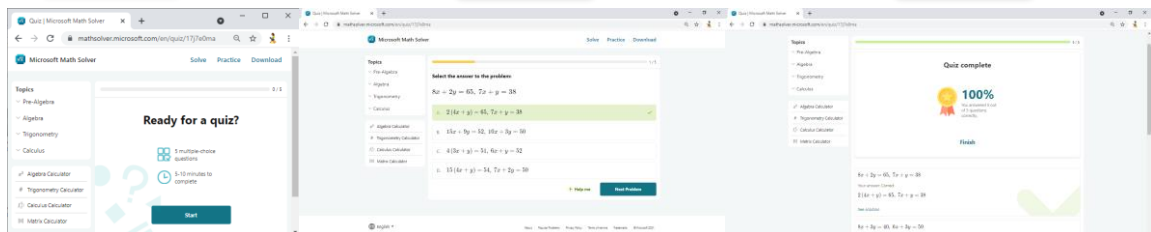
სურ. 11

სურ.N12

სურ.N13

სურ.N14

სურ.N15

სურ.N16

სურ.N17

• პროექტის განხორციელება

„MathSolver ოპტიკური მათემატიკა“

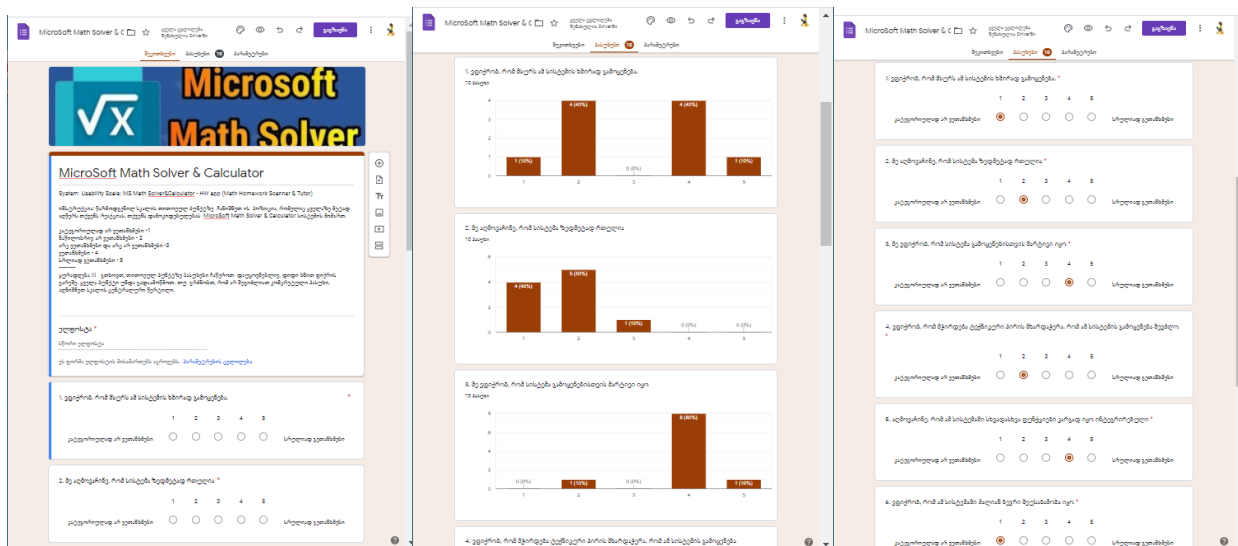
- 1) გავაცანი MathSolver მობილური აპლიკაცია; შესაძლებლობები; ოფიციალური საიტის ინტერფეისი და საიტზე განთავსებული ინფორმაცია; აპლიკაციის ინტერფეისი. შევთავაზე „MathSolver ოპტიკური მათემატიკა“ პროექტის ფარგლებში მისი გამოყენება მათემატიკაში პრობლემების გადაჭრის მიზნით.
- 2) მოსწავლეთა მობილურ მოწყობილობებში მოვანდინეთ MathSolver პროგრამის ინსტალაცია.
- 3) მარტივი საკარგიშოების ბაზაზე განვიხილეთ ამოცანის ამოხსნის ეტაპები Scan/Draw/Tape/Solve/Learn თანამიმდევრობით: ფურცელზე მათემატიკური ჩანაწერის გაკეთება, მობილურის კამერით გამოსახულების სკანირება MathSolver სამუშაო ფანჯარაზე - ჩანაწერის ამოცნობა ოპტიკური მეთოდით; შეცდომის შემთხვევაში ეკრანზე ჩანაწერის რედაქტირება, წაშლა; ეკრანზე, როგორც ჩვეულებრივ ფურცელზე, მათემატიკური გამოსახულების ჩაწერა MathSolver-ის მიერ შემოთავაზებული ამოხსნის პროცესის ნაბიჯ-ნაბიჯ განხილვა. ანალოგიური დავალებების განხილვა, ტესტირება.
- 4) მოსწავლეებს დაევალიათ საშინაო დავალების შესრულებისას საკარგიშოების ამოხსნაზე დაკვირვება ციფრული მეთოდის გამოყენებით. მომდევნო გაკვეთილზე მოსაზრებათა წარმოდგენა.
- 5) მოსწავლეებს, მშობლებს დაევალიათ MathSolver მობილურ აპლიკაციის გამოყენებადობაზე დაკვირვება საშინაო დავალების დამოუკიდებლად შესრულებისას.
- 6) პროექტის დასრულებისას განხორციელდა მონაწილეთა გამოკითხვა სისტემის გამოყენებადობაზე ლიკერტის სკალით და ინტერვიუებით ღია კითხვებით.

შედეგები

კვლევამ შეისწავლა მოსწავლეთა, მშობელთა დამოკიდებულება MathSolver-ის მიმართ. MathSolver-ის სისტემის გამოყენებადობის, მათემატიკის სწავლების პროცესში მისი გამოყენების სარგებლიანობის ანალიზისათვის გამოყენებულ იქნა როგორც რაოდენობრივი (ლიკერტის სკალის მოდელი John Brook-ის SUS(System Usability Scale)-ის მიხედვით), ასევე თვისობრივი კვლევის მეთოდები.

რაოდენობრივი კვლევის შედეგები

რაოდენობრივი კვლევის შედეგები აღმოჩნდა დადებითი. როგორც გამოთვლებმა აჩვენა, MathSolver მობილური აპლიკაციის გამოყენებადობის კრიტერიუმები პროექტში მონაწილეების მიერ შეფასდა საშუალოზე მაღალი (50-ზე მეტი ქულით), რაც მიუთითებს MathSolver-ის გამოყენებადობის წარმატებულობაზე. რაოდენობრივი კვლევა ჩატარდა ელექტრონული გამოკითხვის ფორმატით. (იხ.სურათები: N18;N19;N20) შედეგების გამოთვლისათვის გამოყენებულ იქნა John Brook-ის მიერ შემოთავაზებული მეთოდი. (იხ.სურ.4) თითოეული რესპოდენტისათვის დადგინდა გამოყენებადობის ქულა, შემდეგ კი საშუალო ჯამური მნიშვნელობა.

სურ. N18

სურ. N19

სურ. N20

თვისობრივი კვლევის შედეგები

ლიკერტის სკალის მოდელი, საზოგადოდ, რესპოდენტს წარუდგენს განსაზღვრულ მოსაზრებებს, რომლიდანაც რესპოდენტი ირჩევს ერთ-ერთ პოზიციას არსებულიდან და შესაძლოა, რესპოდენტების შეფასებები ზოგიერთ შემთხვევაში არ იყოს ზუსტი. ამდენად, დავინტერესდით პროექტის მონაწილეთა მიერ ღიად გამოთქმული მოსაზრებებით, რათა დაგვეზუსტებინა მათი დამოკიდებულება MathSolver-თან დაკავშირებით. გამოკითხვა განვახორციელეთ ინტერვიუების გზით. მთავარი კითხვები იყო: როგორ შეაფასებდით MathSolver მობილური აპლიკაციის სისტემის გამოყენებადობას? როგორ შეაფასებდით MathSolver-თან დამოკიდებულებას მათემატიკური პრობლემების გადაჭრისას?

ინტერვიუების დროს მოსწავლეების მხრიდან გამოიკვეთა, რომ მათთვის MathSolver მობილური აპლიკაციის გამოყენება მოხერხებულია, ინტერფეისი ადვილად გასაგებია. მათემატიკური პრობლემის გადაჭრისას არ მოითხოვს ბევრი ბრძანების შესრულებას. რაც მთავარია, აპლიკაცია ნაბიჯ-ნაბიჯ წარუდგენს მათ სავარჯიშოების ამოხსნის პროცესს, სთავაზობს ამოხსნის სხვადასხვა მეთოდებს დეტალური კომენტარების თანხლებით. საშუალებას აძლევს მრავალფეროვანი სახით

ჩაატარონ გამოთვლები: მოახდინონ განმეორებით სკანირება, რედაქტირება/ჩანაწერის შეტანა კლავიატურით, კალმით ან ხელით წერა ეკრანზე, როგორც ფურცელზე; წაშალონ სურვილის შემთხვევაში ობიექტი, შეცვალონ ამოხნის მეთოდი. სთავაზობთ ვიდეო ინსტრუქციებს ანალოგიურ პრობლემებზე; შესწავლილი მასალის განმტკიცების მიზნით ტესტირებას განვლილ თემაზე. ასეთი დამოკიდებულება უადვილებს მათემატიკის დავალებების შესრულებას და გაცნობიერებას, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია მათემატიკური განათლების მიღების წარმატებულობისათვის. მომდევნო გაკვეთილისათვის მათ არ უჭირთ საშინაო დავალების დამოუკიდებლად შესრულება. MathSolver მათი ერთგული მეგობარია. გაკვეთილზე აღარ შფოთავენ. ორუცნობიან ორ წრფივ განტოლებათა სისტემების ამოხსნა ძალიან ძნელი არ ყოფილა.

საინტერესო აღმოჩნდა მოსაზრებები მშობლების მხრიდან. აპლიკაცია მათთვის აღმოჩნდა საიმედო პარტნიორი. ხშირად, ვერ ახერხებდნენ დახმარებოდნენ შვილებს მათემატიკური პრობლემის გადაჭრაში, უჭირდათ გაერკვიათ ამოხსნის საუკეთესო გზა და ამოხსნის ისეთი სახით გადაცემა, რომ მათ ნადვილად სწორად და კარგად გაეგოთ. ან ვერ ამოწმებდნენ, რამდენად კარგად შეასრულეს დავალება. რადგანაც ისინი მათემატიკურ კონცეფციებს დაეუფლნენ წლების წინ, არ იცნობდნენ სწავლების ახალ მიდგომებს. ახლა ადვილად ეხმარებიან შვილებს. MathSolver აპლიკაციის ინტერფეისი ადვილად გამოყენებადია. სიღრმისეულად უჩვენებთ პრობლემის გადაჭრის პროცესს. მათი შვილები გახარებული არიან, მისცათ დამაჯერებლობა მათემატიკის მიმართ. მისი გამოყენება შესაძლებელია ასევე ონლაინ რეჟიმში MathSolver-ის ვებ-საიტზე და ეს ყველაფერი უფასოა.

პროექტის მონაწილეებთან ინტერვიუებისას გამოიკვეთა სისტემის უარყოფითი მხარეც. სახელდობრ, არ აქვს ქართული ენის მხარდაჭერა, რის გამოც არ აქვს ქართულ ენაზე ტექსტური მათემატიკური ამოცანების ამოცნობის/გააზრების შესაძლებლობა.

შეჯამება

კვლევის შედეგების ანალიზის საფუძველზე ვადასტურებ, რომ MathSolver მობილური აპლიკაციის გამოყენება მათემატიკის სწავლების პროცესში წარმატებით განხორციელდა. გამოკითხული შედეგების ანალიზმა დაადასტურა პროექტის მონაწილეთა პოზიტიური დამოკიდებულება MathSolver-ის მიმართ. მონაწილეთა უმრავლესობამ დადებითად შეაფასა MathSolver სისტემის გამოყენებადობა, მისი სარგებლიანობა მათემატიკის სწავლებაში. კვლევების მონაცემების ანალიზზე დაყრდნობით გამოიკვეთა შემდეგი მნიშვნელოვანი დასკვნები.

1. მონაცემებმა აჩვენა, რომ MathSolver სისტემის გამოყენებადობა (Usability) საშუალებას აძლევს ნებისმიერ მომხმარებელს მარტივად გამოიყენოს პროგრამა მათემატიკური პრობლემების გადაჭრისას.
2. მოსწავლეთა მოსაზრებებმა აჩვენა, რომ MathSolver სისტემამ სრულიად შეცვალა მათი დამოკიდებულება მათემატიკის მიმართ. გაიზარდა მათი დამაჯერებლობა, მოტივაცია.
3. მშობელთა მოსაზრებებმა აჩვენა, რომ MathSolver სისტემის გამოყენების საფუძველზე, მათ უკვე შეუძლიათ შვილებისათვის როგორც დახმარება, ასევე ექსპერტის როლში ყოფნა; თუმცა არის რისკი მოსწავლემ MathSolver გამოიყენოს მხოლოდ დავალების ბოლო პასუხის მისაღებად და არა მათემატიკური პრობლემის გადაჭრის შესწავლის მიზნით.
4. გამოიკვეთა MathSolver სისტემის ნაკლოვანებები: არ აქვს ქართული ენის მხარდაჭერა, რის გამოც სისტემას არ აქვს ქართულ ენაზე ტექსტური ამოცანების გააზრების შესაძლებლობა. ზოგიერთი მათემატიკური გამოსახულების ჩანაწერის გრაფიკული საგან განსხვავებული სპეციფიკა. იმედია პროგრამის ავტორები გაითვალისწინებენ მომხმარებლის გამოცდილებას (US-UserExperience) და უახლოეს პერიოდში ეს შესაძლებლობებიც დაემატება.

დასკვნა

გამოკითხვის შედეგების ანალიზმა დაადასტურა პროექტის მონაწილეთა დადებითი დამოკიდებულება MathSolver-ის მიმართ. მაგრამ მიუთითეს სისტემის ნაკლოვანებებიც. მათ დადებითი რეკომენდაციები

მისცეს სისტემის დანერგვას სასწავლო პროცესში, თუმცა მიუთითეს მოსალოდნელი უარყოფითი მხარეც. კვლევის საფუძველზე გამოიკვეთა მნიშვნელოვანი მიგნებები.

1. კვლევის მთავარი მიგნება მდგომარეობდა იმაში, რომ პროექტის მონაწილეებმა მარტივად განაზოგციელეს MathSolver-ის სისტემასთან ინტერაქცია, რაც ცხადია უზრუნველყო MathSolver სისტემის დიზაინის გამოყენებადობამ. სისტემის გამოყენების საფუძველზე გაიზარდა მოსწავლეების ჩართულობა სასწავლო პროცესში, რაც დადასტურდა კვლევის შედეგების ანალიზით, ასევე ჩემი დაკვირვებით.
2. MathSolver სისტემის გამოყენება იყო ინოვაციური მიდგომა მათემატიკის სწავლების პროცესში. მოსწავლეებს, რომლებიც გამოიყენებენ სისტემას, შეუძლიათ შექმნან მოსწავლისათვის დამოუკიდებელი, ინდივიდუალური სწავლების გარემო, რომელიც უფრო მოქნილი იქნება, ვიდრე ტრადიციული. სისტემის გამოყენებით გაიზარდა მოსწავლეთა დაინტერესება მათემატიკის შესწავლების მიმართ, მოსწავლეთა და მშობელთა თანამშრომლობა; ტექნოლოგიური უნარები; ცოდნის ხარისხი.
3. MathSolver სისტემის გამოყენების ნაკლოვანება: საშინაო დავალების შესრულებისას მოსწავლეთა დამოუკიდებელი მუშაობის მოტივაციის დაკარგვის რისკი; მოსწავლის მოსალოდნელი სიზარმაცე; სისტემის არასასწავლო დანიშნულებით გამოყენების რისკი.

თუ მოსწავლეებს პროექტის დასაწყისში უჭირდათ Math Solver სისტემის გამოყენებით მათემატიკური პრობლემის გადაჭრის დაუფლება, პროექტის დასრულებისას ყველა მოსწავლე აქტიურად იყო ჩართული. სისტემა განსაკუთრებით სასარგებლო აღმოჩნდა იმ მოსწავლეებისათვის, ვისაც მათემატიკა უჭირს. ეს აისახა მოსწავლეთა მიერ შესრულებულ საშინაო დავალებების ხარისხზე, საკლასო სივრცეში ჩართულობაზე, მათი სწავლის შედეგზე. სისტემა საშუალებას აძლევს მოსწავლეს გაასწოროს კლასში ცუდად გაგებული მათემატიკური პრობლემების გადაჭრის გზები. ამდენად, აპლიკაცია სწორად გამოყენებისას შეიძლება იყოს მძლავრი.

აღნიშნული მიმართულებით კვლევა პირველად ჩატარდა სასკოლო სივრცეში მცირე მიზნობრივ ჯგუფში. ვფიქრობ, გავაგრძელებ მობილური აპლიკაციების უფრო სიღმისეულ გამოყენებას. პრაქტიკა შეიძლება მორგებული იყოს სხვადასხვა კლასებზე. პროექტმა გააერთიანა MathSolver ტექნოლოგია და მათემატიკა; მობილური ტექნოლოგიებით გამდიდრებული სწავლება ჩემს პედაგოგიურ პრაქტიკაში გახდება სწავლების კულტურის ნაწილი.

მადლიერება

კვლევა განხორციელდა თელავის N5 საჯარო სკოლის ადმინისტრაციის, მოსწავლეების, მათი მშობლების მხარდაჭერით, პროექტის ფარგლებში „MathSolver-ობიკტური მათემატიკა“.

გამოყენებული ლიტერატურა

Alan Dix *What is Human-Computer Interaction (HCI)* <https://www.interaction-design.org/literature/topics/human-computer-interaction> <https://www.interaction-design.org/courses/human-computer-interaction>

Alan Dix, Janet Finlay, Gregory D. Abowd, Russell Beale (2015). *Human-Computer Interaction* <https://www.researchgate.net/publication/224927543>

Gogishvili G., Vepkhvadze T., Mebonia I., Qurchishvili L. (2020). *Mathematics*. Student book. class VIII. Part I. Publishing House "Intellecti". Tbilisi

Human Computer Interaction <https://www.encyclopedia.com/computing/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/human-computer-interface>

John Brooke. (1995). (uploaded 2020). *SUS: A quick and dirty Usability scale* <https://www.researchgate.net/publication/228593520>

https://www.researchgate.net/publication/228593520_SUS_A_quick_and_dirty_usability_scale

John Brooke. (2013). (uploaded 2020) *SUS: a retrospective* <https://www.researchgate.net/publication/285811057>
https://www.researchgate.net/publication/285811057_SUS_a_retrospective

John M. Carroll *Human Computer Interaction - brief intro* <https://www.interaction-design.org/literature/book/the-encyclopedia-of-human-computer-interaction-2nd-ed/human-computer-interaction-brief-intro> <https://sigchi.org/>

MicroSoft MathSolver&Calculator, From Wikopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Microsoft_Math_Solver

MicroSoft MathSolver – HW app; Math Homework Scanner & Tutor. MicroSoft Corporation
https://apps.apple.com/us/app/microsoft-math-solver/id1483962204?_branch_match_id=680484335697283429

Theo Mandel. *User/Sistem Interface Design*
https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1759730/mod_resource/content/1/mandel-encyclopedia.pdf

[11] Theo Mandel. (1997) (uploaded 2020) – *The Elements of user Interface Design* <https://theomandel.com/>

Theo Mandel *The golden Rules of User Interfase Design*
<https://theomandel.com/https://www.slideshare.net/theomandel/golden-rules-of-user-experience-design-theo-mandel-updated> <https://theomandel.com/wp-content/uploads/2012/07/Mandel-GoldenRules.pdf>

Usability. From Wicipedia, the free encyclopedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Usability> (Retrieved 24.10.2021)

დღესასწაულის, როგორც მეხსიერების ადგილის როლი იდენტიფიკაციის პროცესში

Maia Kvrivishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

აბსტრაქტი

სხვადასხვა კულტურაში ისტორიის ორგანიზება, წარსულის დამახსოვრება და აღქმა განსხვავებულია. წარსულიდან დასამახსოვრებელი ინფორმაციის შერჩევა და ინტერპრეტაცია სოციალურად და კულტურულად არის განპირობებული. წარსულის აღქმა და მეხსიერების ფორმირება მნიშვნელოვანადაა დამოკიდებული პოლიტიკურ კონიუნქტურაზე, და შესაბამისად, დროში ცვალებადია. კონკრეტული დრო და ვითარება თავის მოთხოვნებს უყენებს წარსულს, რადგან ცნობილია, რომ ისტორია აწმყო საზოგადოებრივი თუ სახელმწიფო მოთხოვნების ლეგიტიმაციისათვის ერთ-ერთი აუცილებელი ფაქტორია. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ "წარსულის ხსოვნა აწმყო იდენტობას განსაზღვრავს". მეხსიერების ფორმირება მიზანმიმართული პროცესის შედეგია. წარსულში ჩადებული სიმბოლოები და მისი საკრალიზაცია, ამავე დროს, წარსულის უარყოფის საფუძველი გახდა. ნორა, გამოყოფს 4 ტიპის მეხსიერების ადგილს: ფუნქციურს, მონუმენტურს, ტოპოგრაფიულსა და მეოთხეს სიმბოლურ არეს, რომელიც მოიცავს სადღესასწაულო დღეების და რიტუალებს, პილიგრიმობას, იუბილეებს და ა. შ. მეხსიერებას აქვს სოციალური ბუნება, იგი ცვალებადი და დინამიურია და იძლევა ინტერპრეტირებისა და რეპრეზენტაციის საშუალებას კულტურული იდენტობის მიზანმიმართული ფორმირების პროცესში. მნიშვნელოვან რიტუალს წარმოადგენს დღესასწაული. იგი სიმბოლური შესაძლებლობაა იდენტობის შესაქმნელად და შესანარჩუნებლად. დღესასწაულის აღნიშვნის დროს ხდება საზოგადოების ემოციური ბმა. მაშტაბური ღონისძიებები აერთიანებს საზოგადოებებს და ხდება საზეიმოს და სოციალურის შერწყმა. მეხსიერების ფორმირება მიზანმიმართული პროცესის შედეგია, ეს მიზნები კი, კონკრეტული საზოგადოების კონკრეტული მიზნებიდან გამომდინარეობს. საქართველოს საბჭოთა წარსულმა ცხადყო, რომ კოლექტიური მეხსიერება პოლიტიკური პროცესების არა მხოლოდ შედეგი, არამედ მნიშვნელოვანი განმაპირობებელი ფაქტორიცაა. სადღესასწაულო თარიღებმა, როგორც "მეხსიერების ადგილებმა" თავიანთი მასობრივი ხასიათით უზრუნველყვეს საბჭოთა კოლექტიური მეხსიერების ფორმირება, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს საბჭოთა იდენტობის შექმნასა და განმტკიცებაში. (7 ნოემბერი, 25 თებერვალი, 23 თებერვალი, 8 მარტი, 9 მაისი, 1 მაისი და სხვ.). დღესასწაული როგორც თარიღი ხაზს უსვამს მემკვიდრეობას, ასტიმულირებს ახალ წარმოდგენებს, განსაზღვრავს საზოგადოების სამომავლო მოქმედებს. ზოგადად ეროვნული დღესასწაული წარმოადგენს ინსტიტუციური დღესასწაულის არქექტიპს, რომლებიც მუდმივად დატვირთულია ემოციით და საზეიმო განწყობით. დღესასწაული წარმოადგენს მეხსიერების იმ სიმბოლურ არეს, რომელიც გავლენას ახდენს იდენტობის ფორმირებაზე, ახდენს ერის/საზოგადოების კონსოლიდაციას და მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სახელმწიფოებრივი აზროვნების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში.

საკვანძო სიტყვები: იდენტობა, მეხსიერების ადგილი, დღესასწაული, საბჭოთა

The Role of Holiday as a Place of Memory in the Process of Identification

Abstract

Organizing history, remembering and perceiving the past is different in different cultures. The selection and interpretation of memorable information from the past is socially and culturally oriented. The perception of the past and the formation of memory are significantly dependent on the political conjuncture, and therefore change over time. A particular time and circumstance puts its demands on the past, as history is known to be one of the essential factors for legitimizing the present public or state demands. It is also important that "the memory of the past defines the present identity." Memory formation is the result of a purposeful process. The holiness planted in the past and its sacralization, at the same time, became the basis for the rejection of the past. Pierre Nora, distinguishes 4 types of

memory space: functional, monumental, topographic and the fourth symbolic area, which includes holidays and rituals, pilgrimages, anniversaries, etc. Memory has a social nature, it is changeable and dynamic and allows interpretation and representation in the process of purposeful formation of cultural identity. An important ritual is the holiday. It is a symbolic opportunity to create and maintain an identity. There is an emotional bond of the community during the celebration of the holiday. Large-scale events unite communities and become a fusion of celebration and social. The formation of memory is the result of a purposeful process, and these goals are derived from the specific goals of a particular society. Georgia's Soviet past has shown that collective memory is not only the result of political processes, but also an important determinant. Celebrations, as "places of memory" in their mass form, ensured the formation of Soviet collective memory, and played an important role in shaping and strengthening Soviet identity. (November 7, February 25, February 23, March 8, May 9, May 1, etc.). The holiday as a date emphasizes the heritage, stimulates new ideas, determines the future actions of the society. In general, a national holiday is an archetype of an institutional holiday that is constantly loaded with emotion and festive mood. The holiday is a symbolic area of memory that influences the formation of identity, consolidates the nation / society and plays an important role in the formation and development of state thinking.

Keywords: Identity, place of memory, holiday, Soviet

კულტურული რევოლუცია, რომელიც XX საუკუნის 20-იან წლებში დაიწყო და საბჭოთა კავშირის იურიდიულ არსებობამდე გრძელდებოდა ახალი ადამიანის, საბჭოთა სოციალისტური ერის შექმნას ემსახურებოდა. ბოლშევიკების მიერ გატარებულმა რეფორმებმა, რომელიც ადამიანების ყოველდღიურ ცხოვრებას შეეხო, თავისი შედეგი გამოიღო და შეიქმნა ე.წ. ჰომოსოციალური: მორჩილი და უკრიტიკო ადამიანი, პრივილეგირებული პარტიული ნომენკლატურა და საბჭოთა ინტელიგენცია, რომელიც ყველაზე კარგად გამოხატავდა საბჭოთა ადამიანის ხასიათს და მის არს. ქართული საბჭოთა კულტურა ერთი მთლიანი საბჭოთა კულტურის განუყოფელი ნაწილი იყო, შესაბამისად, ქართული საბჭოთა იდენტობა და მისი ფორმირება მჭიდროდ უკავშირდება ერთიანი საბჭოთა იდენტობის ფორმირებას. საბჭოთა ცივილიზაციაზე საუბრისას, ბ. ბროდელი აღნიშნავდა, რომ ესაა საზოგადოება, რომელმაც განიცადა სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული მუტაცია, რომლის შედეგადაც მოხდა ახალი, საბჭოთა იდენტობის ჩამოყალიბება (Braudel, 1993:602-603).

იდენტობა, ისევე როგორც მთლიანად კულტურა, ისტორიული ფენომენია - ექვემდებარება დროით ცვლადობას. იდენტობა აბსტრაქტული ცნებაა და იგი, ინდივიდის, ერთობის, ეთნოსის, ნაციის, კულტურის და ასე შემდეგ ცნებებთანაა დაკავშირებული. იგი საკმაოდ რთულია თავისი კონსტრუქციით, მიუხედავად აბსტრაქტულობისა იგი ჰორიზონტალურია, სივრცეშია განფენილი და მოიცავს: ინდივიდს, საზოგადოებას, ერს, სახელმწიფოს, ცივილიზაციური ერთობას (რომელიც შეიძლება უფრო დანაწევრდეს) და „ვერტიკალურ ღერძზეა განლაგებული“ - წარსული, აწმყო და მომავალი. იდენტობაში მოიაზრება ადამიანისა და საზოგადოების ინტეგრირებულობა, მათი შესაძლებლობა თვითგანსაზღვრულობისა და პასუხი კითხვაზე: ვინ ვარ მე? იდენტობის პოლიტიკა წარმოადგენს პასუხს სპეციფიურ გამოწვევაზე. იდენტობა პროცესებისა და სტრუქტურების დინამიური სისტემაა, რომელიც ერთდროულად პერმანენტული კონსტრუქციაცაა და ასევე შეუძლია სტაბილურ ორგანიზაციად ჩამოყალიბება (კონკრეტულ დროსა და სივრცეში). იდენტობა მხოლოდ თითოეული ინდივიდის სოციალური მდგომარეობის საფუძველს არ წარმოადგენს. მისი კულტურული ან ეთნიკური კუთვნილება ყოველდღიურობაში ვლინდება - ადამიანი ითვისებს ენას, კულტურას, ტრადიციას, სოციალურ და ეთნიკურ ნორმებს, საკუთარ ეთნიკურ გარემოცვას (Riceur 2000: 8, 10, 12).

ადამიანისაგან საკუთარი კუთვნილების განსაზღვრა მოითხოვს მისი შინაგანი ცხოვრების პირობებს. მისი ცვლილება დამოკიდებულია იმ კონტექსტზე, რომელშიც არსებობს (Muchielli 2003:43). საბჭოთა ეპოქაში ადამიანი უნდა გამხდარიყო ახალი ტიპის კულტურის მატარებელი, უნდა დაუფლებოდა მის ენას. ეს ყოველთვის არ ნიშნავდა ახალ კულტურასთან სრულ იდენტობას, თუმცა ადამიანი ისწრაფვოდა მოეხდინა მისი დემონსტრირება. თითოეული კონკრეტული კულტურული ერთობა საკუთარი თავის შეგრძნებისა და შეცნობისათვის (შესაბამისად სხვასთან მიმართებაში) ობიექტური ისტორიული რეალობის გათვალისწინებით იყენებს იდენტიფიკაციის რომელიმე სტრუქტურას (კრიტერიუმს) ან ყველას ერთად.

მნიშვნელოვანი იყო საბჭოთა კავშირში მოსახლე სხვადასხვა ეროვნებების იდენტურობის პრობლემა. საბჭოთა ადამიანის იდენტობის დადგენა შეიცვალა, ნაცვლად რელიგიური და ეროვნულისა, მისი იდენტურობა რამდენიმე ძირითადი ფაქტორით ხდებოდა, კერძოდ, კლასობრივი და პარტიული კუთვნილებით. როგორც სვანტე კორნელი აღნიშნავს, ეთნიკური ან ჯგუფური იდენტურობების გამოდევნის ერთ-ერთი და, შესაძლოა, უფრო წარმატებული მეთოდია მათი ჩანაცვლება იდეოლოგიით. ყოფილ საბჭოთა კავშირში კომუნისტურ იდეოლოგიას უნდა წაეშალა განსხვავებული ხალხებს შორის და ჩამოეყალიბებინა თვისებრივად ახალი ადამიანი (კორნელი ს. 2006: 101,102).

იდენტობის მექანიზმი გადამწყვეტ როლს ასრულებს სოციალური სტრუქტურისა და კულტურული ტრადიციების შენარჩუნებისა და გადაცემის პროცესში. თავად პროცესის გამომხატველი ტერმინი, იდენტურობა გულისხმობს ინდივიდის სოციალიზაციას, სოციალური როლის მიღებას და ადაპტაციას, სოციალურ-კულტურული მოდელების ათვისების პროცესს.

წარსულის აღქმა და მეხსიერების ფორმირება მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული პოლიტიკურ კონიუნქტურაზე, და შესაბამისად, დროში ცვალებადია. კონკრეტული დრო და ვითარება თავის მოთხოვნებს უყენებს წარსულს, ცნობილია, რომ ისტორია აწმყო საზოგადოებრივი თუ სახელმწიფო მოთხოვნების ლეგიტიმაციისათვის ერთ-ერთი აუცილებელი ფაქტორია. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ “წარსულის ხსოვნა აწმყო იდენტობას განსაზღვრავს” (Lobera. 1998: 331).

მეხსიერების ფორმირება მიზანმიმართული პროცესის შედეგია, ეს მიზნები კი, როგორც აღვნიშნეთ, კონკრეტული საზოგადოების კონკრეტული მიზნებიდან გამომდინარეობს. საქართველოს საბჭოთა წარსულმა ცხადყო, რომ კოლექტიური მეხსიერება პოლიტიკური პროცესების არა მხოლოდ შედეგი, არამედ მნიშვნელოვანი განმაპირობებელი ფაქტორიცაა.

ტერმინი კოლექტიური მეხსიერება ეკუთვნის ფრანგ სოციოლოგ მორის ჰალბვაქსს, რომელმაც ის ინდივიდუალური მეხსიერებისაგან განასხვავა. კოლექტიური მეხსიერება საერთო მეხსიერებაა, რომელიც გადაიცემა და კონსტრუირდება ჯგუფის მიერ (ბერკი 1980: 97,98). ინდივიდის მიერ მეხსიერების მიღება და შესაბამისად, საკუთარი თავის იდენტურობის საკუთარ წარსულთან სოციალური იდენტობის მიღებასაც ნიშნავს (Zerubavel E. 2004: 3). კოლექტიური მეხსიერება ემყარება რეპრეზენტაციული ფორმების მუდმივ წარმოებას, კონკრეტული ნარატივები და ხატები მუდამ განიცდის კვლავწარმოებასა და რეფორმირებას.

პიერ ნორას თქმით, მეხსიერების ფესვები არსებობს რეალობაში, რომელიც გამოხატულია: ჟესტებში, გამონათქვამებსა და საგნებში და ა. შ. ფრანგი ისტორიკოსი მათ უწოდებს “მეხსიერების ადგილებს.” ამ თვალსაზრისით, ჩვენ შევეცადეთ, გავცნობოდით და გაგვეანალიზებინა ქართული საბჭოთა “მეხსიერების ადგილები”, რომელიც ასახავს ქართული საბჭოთა კოლექტიური მეხსიერების ჩამოყალიბების პროცესს.

“არც მეხსიერება და არც ისტორია უკვე აღარ განიხილება ობიექტურად. ორივე შემთხვევაში ჩვენ ვითვალისწინებთ ინფორმაციის ცნობიერი თუ არაცნობიერი სელექციის, ინტერპრეტაციის, დამახინჯების შესაძლებლობას, რომელიც სოციალურად არის განპირობებული” (ბერკი 1980: 97,98). პ. ბერკის ეს აზრი ძალიან მკაფიოდ განსაზღვრავს დამოკიდებულებას ისტორიასთან, წარსულთან, მეხსიერებასთან.

ფრანგი ისტორიკოსი პ. ნორა საკუთარ ნაშრომში “მეხსიერებასა და ისტორიას შორის: მეხსიერების ადგილები” მთავარ ყურადღებას კოლექტიური მეხსიერებისა და ისტორიის ერთმანეთისგან გამიჯვნის შესაძლებლობაზე ამახვილებს. პ. ნორას მიაჩნია, რომ ისინი ერთმანეთისგან განსხვავებული ფენომენებია. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, განვიხილოთ ე.წ. “მეხსიერების ადგილები”, როგორც ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი იდენტობის ფორმირებაში.

ავტორის აზრით, მეხსიერების ადგილები არის მარტივი და ორაზროვანი, ბუნებრივი და ხელოვნური, ერთდროულად კონკრეტული გრძნობადი გამოცდილებით ხელმისაწვდომი და ასევე ძალიან აბსტრაქტული. ისინი ჩნდებიან ჩვენი სამყაროს დერიტუალიზაციის შედეგად – წარმოებით, მანიფესტირებით, კონსტრუირებით. მუზეუმები, არქივები, სასაფლაოები, ფესტივალები, ტრაქტატები, მონუმენტები ახალი ეპოქის სასაზღვრო ქვები, მუდმოვობის ილუზიები არიან (Nora 1989: 14). ხშირად ის ახლად შექმნილია და ისტორიასთან კავშირი არ აქვს.

მკვლევრები წარსულის დამახსოვრებისა და მეხსიერების გადაცემის სხვადასხვა ფორმას გამოყოფენ. საინტერესოა პიტერ ბერკის მიერ შემოთავაზებული ხუთი მედიუმი, რომელთა საშუალებითაც ხდება მეხსიერების გადაცემა, ესენია: 1. ზეპირი ტრადიცია; 2. ისტორიკოსების შემოქმედება; 3. გამოსახულებითი და ფოტოგრაფიული ხატები, სხვადასხვა სახის ძეგლები და სუვენირები (საფლავის ფილები, ქანდაკებები, მედლები და ა.შ.); 4. მოქმედებები და რიტუალები და სხვ. მოქმედებების საშუალებებით გადაიცემა ცოდნა და გამოცდილება. მაგალითად, მასწავლებელი გადასცემს შეგირდს გამოცდილებას. რიტუალები მეხსიერების აქტია, რომელთა მეშვეობით ხდება წარსულის კვლავწარმოება, ინტერპრეტაცია და მეხსიერების ფორმირება; 5. ბოლო მედიუმი სივრცე, სადაც ხდება მეხსიერების ხატების ლოკალიზაცია (Burke 1980: 101-102).

პიერ ნორა, გამოყოფს 4 ტიპის მეხსიერების ადგილს: 1. სიმბოლური არე მოიცავს სადღესასწაულო დღეებს და რიტუალებს, პილიგრიმობას, იუბილუმებს და ა. შ. 2. ფუნქციური არე - სახელმძღვანელოები, ავტობიოგრაფიები და სხვ. 3. მონუმენტური არე - საფლავები, ნაგებობები და სხვა სახის ნივთიერი რეალობა და 4. ტოპოგრაფიული არე - არქივები, ბიბლიოთეკები და მუზეუმები (Lobera 1998: 333).

ამდენად, მეხსიერებას აქვს სოციალური ბუნება, იგი ცვალებადი და დინამიურია და იძლევა ინტერპრეტირებისა და რეპრეზენტაციის საშუალებას კულტურული იდენტობის მიზანმიმართული ფორმირების პროცესში.

მნიშვნელოვანი როლი საბჭოთა იდენტობის შექმნასა და განმტკიცებაში ენიჭება საბჭოთა დღესასწაულებს. წარმოვადგინოთ ისინი, როგორც “მეხსიერების ადგილები”.

საყოველთაო ზეიმის დროს ხდება გარკვეული ეთნოსის ან სოციალური ჯგუფის, სიცოცხლისუნაიანობის დემონსტრირება, ამასთან დემონსტრირება, როგორც სხვისთვის ასევე თავისთვის (ნიჟარაძე გ. 130).

საბჭოთა მეხსიერების საკმაოდ რთულ და პრავალფეროვან ფორმირების პროცესში, რომელიც საბჭოთა ადამიანის იდენტობის მარკერების პარალელურად ყალიბდებოდა, მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ნორასეული მეხსიერების სიმბოლური არე, რომელიც მოიცავდა როგორც სადღესასწაულო დღეებს და მასთან დაკავშირებულ რიტუალებს, ასევე იუბილუმებს და პილიგრიმობას და ა.შ.

საბჭოთა სისტემას გააჩნდა თავისი სპეციფიკური მნემონიკა ანუ დამახსოვრების ხელოვნება. ე. ზერუბაველის მოსაზრების მიხედვით, ადამიანის მეხსიერების ყველაზე ნიშანდობლივი თავისებურება ის არის, რომ ჩვენ არსებითად სტუქტურის არამქონე მოვლენათა სერიას მენტალურად ურთიერთდაკავშირებულ ისტორიულ ნარატივებად გარდაკმნით. ჩვეულებრივ, წარსულის მოვლენებს მოთხრობის ეპიზოდებად ვხედავთ. შევეცადოთ, ერთიანი საბჭოთა იდენტობის ფორმირებისათვის სისტემა დავანაწილოთ ამგვარ ეპიზოდებად, ნარატივებად და დაწვრილებით განვიხილოთ თითოეული. გავიხსენოთ ნორას მიერ აღიარებული სამი კატეგორია მეხსიერების ადგილების მნიშვნელობისა, ესენია: მატერიალური, სიმბოლური და ფუნქციური.

“მეხსიერების ადგილების” მატერიალურ, სიმბოლურ და ფუნქციონალურ მნიშვნელობები 3. ნორას აზრით, ეს სამი ასპექტი ყოველთვის არსებობს. მას ასეთი მაგალითი მოაქვს: ისტორიული თაობის ცნება მატერიალურია თავისი დემოგრაფიული შინაარსით, ფუნქციონალური, რადგან მეხსიერება გადაეცემა ერთი თაობიდან მეორეს და ასევე სიმბოლური, რადგან ის შეიძლება, გამოვიყენოთ უმცირესობასთან მიმართებაში და ადამიანთა უფრო დიდი ჯგუფი მასში არ მონაწილეობდეს (Nora 1989: 22).

მნიშვნელოვან რიტუალს წარმოადგენს დღესასწაული. იგი სიმბოლური შესაძლებლობაა იდენტობის შესაქმნელად და შესანარჩუნებლად. დღესასწაულის აღნიშვნის დროს ხდება საზოგადოების ემოციური ბმა. მაშტაბური ღონისძიებები აერთიანებს საზოგადოებებს და ხდება სახეიმოს და სოციალურის შერწყმა.

მნიშვნელოვანი იყო იუბილუმების, ე.წ. მრგვალი თარიღების აღნიშვნა სხვადასხვა საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკებში. იმ მოვლენების პომპეზური და საბჭოთა მაშტაბებით აღნიშვნა, რომლებიც მათთვის განსაკუთრებულ ეროვნულ ღირებულებას წარმოადგენდა. რითაც საბჭოთა ხელისუფლება ხაზს უსვავდა თავის ყოვლისმომცველობას, „საბჭოთა ძმური ოჯახის“ ერთიანობას. 1937 წელს საქართველოსა და მთელ საბჭოთა კავშირში ზეიმით აღინიშნა გენიალური პოეტის შოთა

რუსთაველის "ვეფხისტყაოსნის" 750 წლის იუბილე. "რუსთაველის გენიალური პოემა საბჭოთა ხალხის კუთვნილება გახდა. მრავალფერად მოელვარე ძვირფასი ქვა, რომელშიც ასახულია მესხთა ქვეყნის მცხუნვარე მზე, შეტანილია პოეზიისა და კულტურის ჩვენს საერთო საგანძურში, სადაც ჩაუქრობელი შუქით ბრწყინავენ ხალხურ გენიათა და ტალანტთა სახელები... ქართველი გენიოსის პოემა "ვეფხისტყაოსანი" თავისი შეუდარებელი მხატვრული ძალით, თავისი ღრმა იდეური შინაარსით, ეკუთვნის მთელ კაცობრიობას, ხოლო პირველ რიგში, მის მოწინავე რაზმს, საბჭოთა ხალხებს, სოციალიზმის მშენებელთ, სილამაზისა და სიმართლისათვის მებრძოლთ." ეს არის ნაწყვეტი გაზეთ "პრავდის" 1937 წლის 26 დეკემბრის სტატიიდან, რომელიც ეძღვნებოდა "ვეფხისტყაოსნის" 750 წლის იუბილეს. საბჭოთა იდეოლოგიამ მიისაკუთრა შოთა რუსთაველის პოემა, როდესაც ის საბჭოთა ხალხის პირად საკუთრებად გამოაცხადა, წაართვა მას ეროვნული მნიშვნელობა და გააზრების საშუალება.

მაშინ როდესაც მიზანმიმართულად მიმდინარეობდა ქართული ენის შევიწროება, საბჭოთა საქართველოში დიდი პომპეზურობით აღინიშნა "დედა ენის" 100 წლის იუბილე. "დედა ენა" დიდი აღმზრდელობითი პოტენციალის ქმნილებაა, ეპოქალური მნიშვნელობის სახელმძღვანელოა, რომელიც მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების წლებში გახდა ყველას კუთვნილება. ყველასთვის კარგად არის ცნობილი, ის დიდი ზრუნვა რომელსაც ჩვენი პარტია იჩენს ხალხის კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ, იმისთვის რომ კიდევ უფრო აყვავდეს ჩვენი ქვეყნის მოძმე ხალხების ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური კულტურა" ("პარტიული სიტყვა" 1983: 54). ასევე სტალინური ეპოქისთვის დამახასიათებელი პომპეზურობით აღინიშნა ილია ჭავჭავაძის დაბადების 100 წლისთავი. ლოკალური ეროვნული დღესასწაულებისათვის ზოგად საბჭოთას მინიჭებით, ან გასაყოველთაოობით საბჭოთა ხელისუფლება ცდილობდა ყველა სფეროს მონოპოლიზებას, საბჭოთა ადამიანის ჩამოყალიბების პროცესში "ჩართვას", არ ტოვებდა არანაირ ე.წ. ცარიელ სივრცეს არასაბჭოთა - ეროვნული იდეისათვის.

კომუნისტებმა შექმნეს ხატი - საერთო წარსულში ე.წ. ძმობის ფენომენი. ისევ ზერუბაველის სიტყვებით, რომ ვთქვათ, "საერთო წარმოშობა არის ერთ-ერთი უმთავრესი წყარო ერთიანობის განცდისთვის, რომელზეც სოციალური სოლიდარობის ტრადიციული ფორმებია დაფუძნებული. საერთო წარსულის ქონა, ასევე გულისხმობს საერთო აწმყოს ქონასაც. იმის გაცნობიერება, რომ საერთო წინაპარი გვყავს, ერთმანეთთან გვაკავშირებს" (Zerubavel E. 2004: 9-10).

1983 წელს კი ფართო მასშტაბით აღინიშნა "გეორგიევსკის ტრაქტატის" 200 წლის იუბილე. "გეორგიევსკის ტრაქტატი" გამოხატავდა ორი ხალხის მეგობრობისა და ძმობის პირველ მანიფესტს, რომელმაც მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა ქართველი და რუსი ხალხის ძმობას" ("პარტიული სიტყვა" 1983: 41).

საბჭოთა იუბილეები, როგორც "მეხსიერების ადგილები" ეს ერთ-ერთი საინტერესო მოვლენაა, რადგან თავიანთი მასობრივი ხასიათით, ისინი უზრუნველყოფენ საბჭოთა კოლექტიური მეხსიერების ფორმირებას.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, სოციალისტური ყოფისა და კულტურის დანერგვასთან ერთად, თანდათანობით ფუძნდებოდა საბჭოთა ადამიანების ბრძოლასთან და შრომასთან დაკავშირებული დღესასწაულები, რომლებმაც ჩაანაცვლეს რელიგიური დღესასწაულები: 10 სექტემბერი - კავკასიის წითელი არმიის დღე, 6 აპრილი - ლენინის ორდენის დაარსების დღე, 22 აპრილი - ლენინის დაბადების დღე, 12 აპრილი - კოსმონავტიკის დღე, 15 აპრილი - ჯანმრთელობის დღე, 24 მარტი - ახალგაზრდათა სოლიდარობის საერთაშორისო დღე, 27 მარტი - დაძმობილებული ქალაქების მსოფლიო დღე, 19 მაისი - საბჭოთა პროკურატურის დღე, 7 აპრილი - გეოლოგიის დღე, და ა.შ.

ქართულ საბჭოთა რეალობაში მიაჩნდათ, რომ რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლაში დიდი როლის შესრულება შეეძლო არარელიგიური ხასიათის დღესასწაულების დანერგვას, მათ ფართო პროპაგანდას და პოპულარიზაციას. "ჩვენს ქვეყანაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, სოციალისტური ყოფისა და კულტურის დანერგვასთან ერთად, თანდათანობით ფუძნდებოდა საბჭოთა ადამიანების ბრძოლასთან და შრომასთან დაკავშირებული დღესასწაულები. ამ ბოლო დროს საბჭოთა ადამიანების ცხოვრებაში ინერგება ისეთი არარელიგიური ხასიათის დღესასწაულები, როგორებიცაა: ჩაის დღე, მევენების დღე, ვაჭრობის მუშაკთა დღე, მედიცინის მუშაკთა დღე, მასწავლებლის დღე, მეშახტის დღე და ა.შ. საბჭოთა დღესასწაულები დიდ როლს ასრულებს რელიგიის დაძლევის საქმეში. საჭიროა, აღნიშნული დღესასწაულები უფრო მეტად ზეიმის ხასიათს ატარებდეს, ვიდრე რელიგიური

დღესასწაულები. რელიგიური დღესასწაულების დაჩრდილვის მიზნით, არარელიგიურ დღესასწაულებს სწორედ რელიგიური დღესასწაულის დღეს ამთხვევდნენ იმ იმედით, რომ გარკვეული პერიოდის შემდეგ რელიგიური დღესასწაული დავიწყებულ იქნებოდა და მთელი ყურადღება გამახვილდებოდა საბჭოთა დღესასწაულზე, რის შემდეგაც ამ უკანასკნელთა აღნიშვნა ტრადიციად იქცეოდა” (ანდრიაშვილი 1977: 32).

ეკიათარ ზერუბაველი “წარსულის სოციალურ პუნქტუაციას უწოდებს” - სხვადასხვა პერიოდებს ისტორიაში მიჯნავს ისეთი მომენტებს, რომლებიც მთავარ წყალგამყოფად არიან დამახსოვრებულნი. ასეთი მომენტები ხსნიან ისტორიის “თავებს და აჩვენებენ, სად იწყება და სად მთავრდება ეს თავები.” ამგვარ მომენტებად ზერუბაველი მიიჩნევს ისეთ საეტაპო ეპიზოდებს, რომელიც მნიშვნელოვანი ერთობის ისტორიის ერთი თავიდან მეორეში გადასვლას გამოხატავს (Zerubavel E 2004: 6). ამ შემთხვევაში საუბარია, ისეთი პოლიტიკურ-იდეური სისტემის დაბადებაზე, რომელიც რამდენიმე ერისგან შედგება. სსრკ ისტორიაში ძირითადი ეტაპია ოქტომბრის რევოლუცია, როგორც დასაბამი ახალი ისტორიული მოვლენის - საბჭოთა ადამიანის - მისი ისტორიის ათვლის წერტილი. მისი „დაბადების დღე“ 7 ნოემბერი იყო, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის დღე, რომელიც განსაკუთრებული პომპეზურობით აღინიშნებოდა. რომელიც ყველაზე საკრალური თარიღი იყო საბჭოთა ადამიანებისათვის, ისევე როგორც „დიდი ბელადის“ დაბადების დღე 22 აპრილი. 7 ნოემბერი არ იყო მხოლოდ რევოლუციის დღე ის ასევე ასოცირდებოდა კომუნისტურ პარტიისთან, პარტია დიდ ბელადთან. “კომუნისტური პარტიის როლი განუსაზღვრელი და ამოუწურავია საბჭოთა საზოგადოების, მისი იდენტობის ჩამოყალიბების პროცესში. “პარტია განუყოფელია ხალხისგან” (ბრეჟნევი 1977: 15). ამ სადღესასწაულო თარიღების გარშემო ხდებოდა საბჭოთა ადამიანების მობილიზება, მათი ფიქრების და რიტუალიზირებული ქმედებების მიმართვა, რომლებიც ყოველწლიურად მეორდებოდა ახსენებდა რა განსაკუთრებულობას, როგორც თარიღის ისე საბჭოთა ადამიანის. ეს არ იყო ერთჯერადი აქტი, მთელი წლის განმავლობაში ემზადებოდნენ დღესასწაულების აღნიშვნისთვის: საბჭოთა კავშირში არსებობდა კომუნისტური პარტიის ისტორიის შემსწავლელი წრეები, რომლებიც აერთიანებდა პროპაგანდისტებს. უზრუნველყოფდა მათ თეორიულ მომზადებას და მეთოდოლოგიური დახელოვნების საქმეს. კომუნისტური აღზრდა დიდად იყო დამოკიდებული პროპაგანდისტებსა და აგიტატორებზე, რომლებიც ძირითადად მასებისთვის მუშაობდნენ. მუდმივად ტარდებოდა ლექცია-სემინარები (პროპაგანდისტული მუშაობის გამოცდილებიდან 1955: 28). საბჭოთა იდენტობის ფორმირებაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ე.წ. “ლენინიადას,” რომელიც ყველაზე მკაფიოდ აისახა ქართულ საბჭოთა ლიტერატურაში. ამ პროცესისათვის თვალის გადავლება საკმარისია იმის საჩვენებლად, თუ როგორ გამოვლინდა იგი ქართულ საბჭოთა კოლექტიურ მეხსიერებაში. ლენინის დაბადების დღის აღნიშვნა წარმოადგენდა უმნიშვნელოვანეს და ერთერთ განსაკუთრებულ საბჭოთა დღესასწაულს, რომელიც შეიძლება მივიჩნიოთ როგორც გამაერთიანებელი საბჭოთა ადამიანებისათვის. ლენინი - ერთგვარი საერთო წინაპარი ყველა საბჭოელისთვის განურჩევლად ეთნიკური თუ ეროვნული კუთვნილებისა.

25 თებერვალი საქართველოს „გასაბჭოების დღე“, როგორც ერთგვარი ლოკალური საბჭოთა დღესასწაული, რომელიც მხოლოდ საბჭოთა საქართველოსათვის წარმოადგენდა დიად თარიღს - საბჭოთა სოციალისტური საქართველოს დაბადების დღეს.

მეხსიერებას აქვს სოციალური ბუნება, იგი ცვალებადი და დინამიურია და იძლევა ინტერპრეტირებისა და რეპრეზენტაციის საშუალებას კულტურული იდენტობის მიზანმიმართული ფორმირების პროცესში. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საბჭოთა არმიის დღის დაწესებას და აღნიშვნას. ასეთ თარიღად არჩეულ იქნა 23 თებერვალი. 1922 წლიდან 23 თებერვალი დაწესდა, როგორც წითელი არმიის, წითელი არმიელის და ბოლოს საბჭოთა მამაკაცების დღედ იქცა. საბჭოთა ჯარს განსაკუთრებული როლი და დატვირთვა ჰქონდა საბჭოთა იდენტობის ფორმირებასა და განმტკიცებაში. საბჭოთა არმია განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა საყოველთაო დასაქმებულობასა და საბჭოთა განათლების სისტემასთან ერთად იდენტიფიკაციის პროცესში. ამ დღესასწაულის აღნიშვნაც დიდი პომპეზურობით და ძალის განსაკუთრებული დემონსტრირებით ხდებოდა. არმია, როგორც უსაფრთხოებისა და თავდაცვის გარანტი მნიშვნელოვანი იყო საბჭოთა ადამიანების ცხოვრებაში. ყველაზე მეტად ეს თარიღი წარმოადგენდა მეხსიერების იმ არეს, სადაც დიადი საბჭოთა წარსული, აწმყო და მომავალი იყრიდა თავს. 23 თებერვლის დღესასწაული მნიშვნელოვანი რიტუალი იყო, იგი სიმბოლური

შესაძლებლობა იყო იდენტობის შესაქმნელად და შესანარჩუნებლად. დღესასწაულის აღნიშვნის დროს ხდება საზოგადოების ემოციური ბმა, მასშტაბური ღონისძიებებით აერთიანება საზოგადოებას, რა დროსაც ხდებოდა სახეიმოს და სოციალურის შერწყმა.

საბჭოთა დღესასწაულებიდან ასევე მნიშვნელოვანი იყო 1 მაისი - მშრომელთა დღე. უნდა აღინიშნოს, რომ თავდაპირველად, იოსებ სტალინისა და ნიკიტა ხრუშოვის მმართველობის დროს, სამხედრო ძალების აღლუმში მშრომელთა სოლიდარობის საერთაშორისო დღეს იმართებოდა. პროლეტარების ქვეყნისთვის ამ დღესასწაულს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა - ის წარმოადგენდა მეხსიერების იმ არეს, რომელიც საბჭოთა მშრომელებისთვის და არა მხოლოდ, მსოფლიო პროლეტარიატისათვისაც, იდენტიფიკაციის პროცესში გამაერთიანებელ დღესასწაულს წამოადგენდა. 1 მაისი საბჭოთა მშრომელებისთვის საკრალურ დღე იყო, როდესაც ხდებოდა მათი შრომის „დაფასება და განსაკუთრებულობისთვის ხაზგასმა.“ დღესასწაულისადმი მიძღვნილი სახეიმო რიტუალიზირებული მსვლელობა ერთნაირი სიმბოლოებით, ხატ-სახეებითა და საერთო გმირების წარმოჩენით ხასიათდებოდა. ამით ხაზგასმა ხდებოდა საბჭოთა ადამიანების ერთნაირობაზე, მათი იდენტობის საერთო მარკერების არსებობაზე (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დიადი საბჭოეთისათვის საერთო სიმბოლიკა იყო დამახასიათებელი).

9 მაისის, როგორც მთავარი ეროვნული დღესასწაულის დამკვიდრება საბჭოთა რესპუბლიკებში 1946-1950 წლებში დაიწყო, თუმცა 9 მაისი როგორც უქმე დღე გვიან, უკრაინის სსრ-ში 1963 წელს, ხოლო საბჭოთა კავშირის დანარჩენ ქვეყნებში 1965 წელს გამოცხადდა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სტალინისა და ხრუშოვის პერიოდში 9 მაისის სტატუსი თხუთმეტივე რესპუბლიკაში მკაფიოდ და საყოველთაოდ არ იყო განსაზღვრული. აღმოსავლეთ ევროპის სსრკ-ს მიერ კონტროლირებად რესპუბლიკებში სხვადასხვა დროს 9 მაისი აღინიშნებოდა, როგორც ნაციზმისგან გათავისუფლების დღე ან მეორე მსოფლიო ომში საბჭოთა კავშირის გამარჯვების დღე. შედარებით გვიანდელია 9 მაისის მასშტაბური სამხედრო აღლუმით აღნიშვნის ტრადიცია. საბჭოთა კავშირის ისტორიაში 9 მაისი მასშტაბური სამხედრო აღლუმით მხოლოდ ოთხჯერ აღინიშნა და აქედან მხოლოდ ერთი - 1945 წლის აღლუმში ჩატარდა სტალინის მმართველობის პერიოდში. ნაციზმზე გამარჯვება და მეორე მსოფლიო ომის დასრულების აღსანიშნავად საბჭოთა კავშირში წითელი არმიისათვის მიძღვნილი პირველი დღესასწაული 1945 წლის 24 ივნისს - გერმანიის საბჭოთა კავშირზე თავდასხმიდან 4 წლის თავზე, გრანდიოზული სამხედრო აღლუმით აღინიშნა.

რიტუალიზებულმა საბჭოთა დღესასწაულებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს საბჭოთა იდენტობის შექმნასა და განმტკიცებაში. მათ შესანიშნავად შეასრულეს საბჭოთა „მეხსიერების ადგილების როლი. საბჭოთა დღესასწაულების აღნიშვნა მასობრივი დემონსტრაციებს ფონზე მიმდინარეობდა, რომელსაც თან ახლდა საბჭოთა სიმბოლიკა. ეს კარნავალიზებული დღესასწაულები მნიშვნელოვანი იყო ახალი იდენტობისთვის. საბჭოთა დღესასწაულების ერთგვარი კასკადი იყო. რელიგიურმა, ეროვნულმა, ტრადიციულმა სახალხო დღესასწაულებმა ბოლშევიკების რისხვა დაიმსახურა და მთელი 70 წელი აკრძალული იყო. მაგალითად ისპანახობა-ყენობა, შობა, აღდგომა, ყვავილობა, სასოფლო-სახალხო დღესასწაულები. მოხდა მათი ჩანაცვლება და გაჩნდა საბჭოთა დღესასწაულები. თითქმის ყველა პროფესიას საკუთარი დაბადების დღე და შესაბამისად თარიღიც ჰქონდა, მაგრამ მათთან ყველაზე მნიშვნელოვანი და პომპეზურობით რამდენიმე გამოირჩეოდა, რომელთაც განსაკუთრებით აღნიშნავდნენ. ამის მიზეზი, კი მათთვის იმ მნიშვნელობის მინიჭება იყო, რასაც საბჭოთა იდენტობის მარკერი ქცია.

სადღესასწაულო თარიღებმა, როგორც „მეხსიერების ადგილებმა“ თავიანთი მასობრივი ხასიათით უზრუნველყვეს საბჭოთა კოლექტიური მეხსიერების ფორმირება, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს საბჭოთა იდენტობის შექმნასა და განმტკიცებაში. (7 ნოემბერი, 25 თებერვალი, 23 თებერვალი, 8 მარტი, 9 მაისი, 1 მაისი და სხვ.).

დღესასწაული, როგორც თარიღი ხაზს უსვამს მემკვიდრეობას, ასტიმულირებს ახალ წარმოდგენებს, განსაზღვრავს საზოგადოების სამომავლო მოქმედებს. საბჭოთა ხალხისთვის საერთო ეროვნულ დღესასწაულებს წარმოადგენდა, რომლებიც როგორც ეროვნული დღესასწაული წარმოადგენდა ინსტიტუციური დღესასწაულის არქეტიპს, რომლებიც მუდმივად დატვირთულია ემოციით და სახეიმო განწყობით. დღესასწაული წარმოადგენს მეხსიერების იმ სიმბოლურ არეს, რომელიც გავლენას ახდენს

იდენტობის ფორმირებაზე, ახდენს ერის/საზოგადოების კონსოლიდაციას და მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სახელმწიფოებრივი აზროვნების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში.

გამოყენებულილიტერატურა

- ანდერსონი ბ., წარმოსახვითი საზოგადოებანი. თბილისი 2003
- ანდრიაშვილი რ. "მორწმუნეთა ფსიქოლოგია და ათეისტური აღზრდა," 1977, საზ. "ცოდნა," სერია 4
- ბრეჟნევი ლ. "დიდი ოქტომბერი და კაცობრიობის პროგრესი," 1977, "საბჭოთა საქართველო"
- კორნელი ს. მცირე ერები და დიდი სახელმწიფოები. კავკასიის ეთნოკონფლიქტების პოლიტიკური კვლევა, ჟურნალ „ცივილიზაციური ძიებანი“, #4, 2006
- ლუნაჩარსკი ა. "კულტურა ჩვენში და დასავლეთში," 1928, გამომც. "სახელგამი"
- მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძვლები. გამომც. "საბჭოთა საქართველო," 1960
- ლომაშვილი ფ. "საბჭოთა კავშირის შექმნა," 1982, გამომც. "საბჭოთა საქართველო"
- მუშკუდიანი ვ. "მოსწავლეთა აღზრდა ინტერნაციონალიზმისა და სსრ კავშირის ხალხთა შორის მეგობრობის სულისკვეთებით სსრ კავშირის ისტორიის გაკვეთილებზე," 1954
- ნიჟარაძე გ.. კომუნისტური რეჟიმი და ქართული თვითშეგნება, სოციალური-ფსიქოლოგიური ანალიზის ცდა, ჟურნალი „კრიტიკა“, 1992, #1
- პარტიული სიტყვა, სკპ ცკ-ის ჟურნალი, 1983, # 9-10
- პროპაგანდისტული მუშაობის გამოცდილებიდან, გამომც. "კომუნისტი," თბ. 1955
- პოტაპენკო ი. "პრესა და პროპაგანდისტული მუშაობა," 1954
- ქვილითაია ვ. "როგორ ჩავატაროთ ისტორიის გაკვეთილი," 1954
- იდენტობა და ნაციონალიზმი, კრებული, რედაქტორი თემურ ქრელი, თბილისი 2009
- საქართველოს კომუნისტი, 1984, რედაქტ. კეშელავა ვ, # 12
- წიკლაური მ. "თეორიისა და პრაქტიკის მჭიდრო კავშირისათვის," 1955
- Braudel F. Gramaire des Civilisations. Paris, 1993
- Hobsbawm E. *Elle pari de la raison, Manifeste pour l'histoire*, Le Monde diplomatique, Bruxelles-Paris, 1999_ décembre 2004 — Pages 1, 20 et 21
- Mucchielli A. L'identité. Paris, 2003
- Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, *Representations*, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989)
- RICOEUR P. Fragile identité : respecte de l'autre et identité culturelle. Mlyn, 2000
- Schippers Th. K. *"L'identité culturelle: Recherche d'une définition*, Immigration et identité (En France et en Allemagne) Sur la direction de Patrik Hunourt <http://www.tamilnation.orgselfdetermination/nation>.
- Zerubavel E. Time Maps, Collective Memory and the Social Shape of the Past. Chikago and London. 2004.

SESSION LINKS

Conference Opening Ceremony Link

<https://drive.google.com/file/d/1PC1swu4mcPtOAOsvsv2ZIU5rrwuNh7iG/view><https://www.youtube.com/watch?v=34XCejYVOYs>

Social Sciences 1

https://drive.google.com/file/d/1nOFOCw7QEMt_LwVeTlb1VQla65-DspgR/view

Social Sciences 2

<https://drive.google.com/file/d/1Lp5eRGzIzRwuljSPHOiVnBlvWKg-n7EA/view>

Social Science 3

<https://drive.google.com/file/d/1OaijTuCkZFn8HGwL7h-38NCVlcrATdIy/view>

Social Sciences 4

https://drive.google.com/file/d/1lcSosVcOZESRSDwORvWf7TRbiydS_pd/view

Social Sciences 5

https://drive.google.com/file/d/1ZkzzqTaUa3PX61_UV2-nbKSXpZXXV-c/view

Social Sciences 6

<https://drive.google.com/file/d/16MULKnUoqfmqd9wF2nANlhySBxFupaTc/view>

Economy 1

https://drive.google.com/file/d/1dUmoF0XBNC0M_sk1_lmiF0iGjx7VN-p4/view

Economy 2

<https://drive.google.com/file/d/1db2M2V-mTdIBSAMNhBaMsNbmUuQUUN9l/view>

Law / International Relations

<https://drive.google.com/file/d/12igmgHaXu2GFhYr71ZRDGBQdk1mN0syq/view>

Natural / Medical Sciences

<https://drive.google.com/file/d/1imsJ2kuJkOa9EpT2m9n3WRb3IFLWqzXr/view>

Natural / Technical Sciences

https://drive.google.com/file/d/1x8xh_Uxsb6yr2Y-yy4AwxaQz6Sx-G5rK/view

Closing Ceremony

https://drive.google.com/file/d/1ESme8S-3Qf0r739IWThoonSqk2Dem_5Q/view